

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Joseph S. Nye, Jr. & David A. Welch

KÜRESEL ÇATIŞMAYI VE İŞBİRLİĞİNİ ANLAMAK

Çeviren: Renan Akman

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İNCELEME/ARAŞTIRMA

JOSEPH S. NYE, JR. - DAVID A. WELCH
KÜRESEL ÇATIŞMAYI VE İŞBİRLİĞİNİ ANLAMAK
KURAMA VE TARİHE GİRİŞ

ÖZGÜN ADI
UNDERSTANDING GLOBAL CONFLICT AND COOPERATION
AN INTRODUCTION TO THEORY AND HISTORY, 8TH EDITION

COPYRIGHT © 2011, 2009 VE 2007 PEARSON EDUCATION INC.

İNGİLİZCE ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
RENAN AKMAN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2009
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
ALİ BERKTAY

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DİZİN
ERKAN IRMAK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: ARALIK 2010

ISBN 978-605-360-066-4

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek
metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Joseph S. Nye, Jr. - David A. Welch

Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak

kurama ve tarihe giriş

Çeviren: Renan Akman

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	XI
Önsöz.....	XV
Teşekkür.....	XXI

1. Bölüm

Dünya Politikasında Süregiden Bir Çatışma Mantiğı Var mıdır?	1
ULUSLARARASI POLİTİKA NEDİR?	3
Farklı Anarşik Politika Görüşleri.....	6
Yapı Taşları.....	13
PELOPONNESOS SAVAŞI	19
Uzun Bir Hikâyenin Kısa Versiyonu.....	20
Nedenler ve Kuramlar.....	23
Kaçınılmazlık ve Geleceğin Gölgesi.....	26
ETİK SORUNLAR VE ULUSLARARASI POLİTİKA	31
Uluslararası İlişkilerde Etiğin Sınırları.....	33
Ahlakın Rolü Hakkında Üç Görüş.....	35
Zamandizini: Peloponnesos Savaşları.....	44
Okuma Önerileri.....	45
Notlar.....	46

2. Bölüm

Çatışmanın ve İşbirliğinin Açıklanması: İş Araçları ve Teknikleri	47
KİLİT KAVRAMLAR	47
Devletler, Uluslar ve Ulus Devletler.....	48
Uluslararası Aktörler, Güç ve Otorite.....	53
Uluslararası Sistem ve Uluslararası Toplum.....	61
Sistem İstikrarı ve Kriz İstikrarı.....	64
“Ulusal Çıkar”.....	66
ANALİZ DÜZEYLERİ	68
Birey düzeyi.....	70
Devlet Düzeyi.....	75
Sistem Düzeyi.....	78
PARADİGMALAR VE KURAMLAR	81

Realizm	82
Liberalizm	85
Konstrüktivizm	92
Marksizm	94
ŞAYET OLSAYDI ALIŞTIRMALARI VE “SANAL TARİH”	95
Akla Yatkınlık	97
Zamansal Yakınlık	97
Kurumla İlişki	98
Olgular	99
Okuma Önerileri	100
Notlar	101

3. Bölüm

Westphalia’dan Birinci Dünya Savaşı’na	103
BÜYÜK GÜÇ ÇATIŞMASININ YÖNETİMİ: DENGİ VE UYUM	108
Güç Dağılımları Olarak Güç Dengesi	109
Politika Olarak Güç Dengesi	111
Çok Kutuplu Sistemler Olarak Güç Dengesi	114
İttifaklar	117
19. Yüzyıl Sisteminin Yapısı ve İşleyişi	118
Zamandizini: Avrupa	123
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NIN KÖKENLERİ	125
Üç Analiz Düzeyi	127
Savaş Kaçınılmaz mıydı?	135
Ne Tür Bir Savaş?	138
Seçimler Hunisi	142
Gene Tarihin Dersleri	143
Zamandizini: Birinci Dünya Savaşı’na Giden Yol	145
Okuma Önerileri	146
Notlar	147

4. Bölüm

Ortak Güvenliğin İflası ve İkinci Dünya Savaşı	149
ORTAK GÜVENLİĞİN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ	149

Milletler Cemiyeti	151
ABD ve Milletler Cemiyeti	154
Milletler Cemiyet'inin İlk Günleri	155
Mançurya Başarısızlığı	159
Etiyopya Fiyaskosu	160
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN KÖKENLERİ	163
Hitler'in Savaşı mı?	163
Hitler'in Stratejisi	165
Bireyin Rolü	171
Sistemsal ve İç Nedenler	172
Savaş Kaçınılmaz mıydı?	174
Pasifik Savaşı	176
Yatıştırma ve İki Savaş Türü	182
Zamandizini: İki Dünya Savaşı Arası Dönem	184
Okuma Önerileri	186
Notlar	186

5. Bölüm

Soğuk Savaş	189
CAYDIRICILIK VE ÇEVRELEME	190
SOĞUK SAVAŞ'A ÜÇ YAKLAŞIM	191
ROOSEVELT'İN POLİTİKALARI	195
STALİN'İN POLİTİKALARI	197
ÇATIŞMANIN EVRELERİ	198
KAÇINILMAZLIK?	206
ANALİZ DÜZEYLERİ	207
SOĞUK SAVAŞ'TA AMERİKAN VE	
SOVYET AMAÇLARI	211
ÇEVRELEME	212
VIETNAM SAVAŞI	213
Saikler, Araçlar ve Sonuçlar	215
Zamandizini: Vietnam'a Amerikan Müdahalesi	
(1954-1975)	216
SOĞUK SAVAŞ'IN KALAN YILLARI	221
SOĞUK SAVAŞ'IN SONU	224

NÜKLEER SİLAHLARIN ROLÜ	231
Fizik ve Politika	231
Dehşet Dengesi	237
Nükleer Caydırıcılık Sorunları	238
Küba Füze Krizi	241
Ahlaki Meseleler	244
Zamandizini: Soğuk Savaş Yılları	248
Okuma Önerileri	254
Notlar	255

6. Bölüm

Soğuk Savaş Sonrası Çatışma ve İşbirliği	257
ÇATIŞMA YÖNETİMİ	257
ULUSLARARASI HUKUK VE ÖRGÜTLENME	262
İç Kıyaslamalar	263
Öngörülebilirlik ve Meşruiyet	266
Birleşmiş Milletler: Ortak Güvenlik ve Barış Gücü	268
İÇ ÇATIŞMA	276
Müdahale ve Egemenlik	280
Müdahalenin Tanımlanması	281
Müdahalenin Yargılanması	283
Müdahale Etmeme Kuralının İstisnaları	285
Kaderini Tayin Problemleri	287
Soykırım ve “Koruma Sorumluluğu”	290
DEVLETLERARASI ÇATIŞMA	293
Ortadoğu	295
Arap-İsrail Çatışması	299
Basra Körfezi’nde Çatışma, 1991 ve 2003	311
Zamandizini: Arap-İsrail Çatışması	317
Nükleer Bir İran mı?	322
Zamandizini: İran’ın Nükleer Programı	324
Hindistan ve Pakistan	326
Zamandizini: Keşmir Çatışması	329
Tayvan Boğazı	331
Zamandizini: Tayvan Boğazı	332

Kuzey Kore	335
Zamandizini: Kuzey Kore	337
Okuma Önerileri	340
Notlar	340

7. Bölüm

Küreselleşme ve Karşılıklı Bağımlılık	341
KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI	342
21. Yüzyıl Küreselleşmesinde Yeni Olan Nedir?	346
Küreselleşmeye Siyasi Tepkiler	348
Güç ve Küreselleşme	350
KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KAVRAMI	350
Karşılıklı Bağımlılığın Kaynakları	351
Karşılıklı Bağımlılığın Faydaları	353
Karşılıklı Bağımlılığın Maliyetleri	355
Karşılıklı Bağımlılığın Simetrisi	358
Dünya Ekonomisinde Liderlik ve Kuruluşlar	364
Realizm ve Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık	367
PETROLÜN POLİTİKASI	370
Bir Güç Kaynağı Olarak Petrol	375
Okuma Önerileri	379
Notlar	380

8. Bölüm

Bilgi Devrimi ve Uluslarötesi Aktörler	381
GÜÇ VE BİLGİ DEVRİMİ	381
Geçmişin Dersleri	383
Yeni Bir Dünya Politikası mı?	387
Egemenlik ve Denetim	394
ULUSLARÖTESİ AKTÖRLER	399
Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar)	403
Bilgi Devrimi ve Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık	408
Uluslarötesi Terörizm ve "Teröre Karşı Savaş"	412
SONUÇLAR	416
Okuma Önerileri	417
Notlar	418

9. Bölüm

Gelecekte Neler Olmasını Bekleyebiliriz?	419
ALTERNATİF GELECEK VİZYONLARI	419
Tarihin Sonu mu, Medeniyetler Çatışması mı?	426
Teknoloji ve Gücün Dağılımı	430
Kitle İmha Silahlarının Yayılması	433
Güvenliğe Yönelik Uluslararası Tehditler	437
YENİ BİR DÜNYA DÜZENİ Mİ?	451
Geleceğin Güç Konfigürasyonları	452
Eski Kavramlar Hapishanesi	457
Melez Bir Dünya Düzeninin Gelişmesi	459
GELECEĞİ DÜŞÜNMEK	463
Okuma Önerileri	464
Notlar	465
 Sözlük	 467
Dizin	477

Sunuş

Joseph H. Nye ortak pazarlar, uluslararası siyasi iktisat, uluslararası kuruluşlar, Amerikan dış politikası, nükleer silahların denetimi ve uluslararası etik konularının incelenmesine önemli ve özgün bilimsel katkılarda bulunmuştur. Medyada en çok, bugün binlerce yorumcunun belki de kim tarafından üretildiği bilinmeksizin kullanmakta olduğu “yumuşak güç” kavramını geliştiren ve terimi bulan kişi olarak tanınır.

Prof. Nye, bir akademisyen için alışılmadık bir şekilde hem devlet hizmetinde hem de bilim alanında üstün başarı göstermiştir. 1977’den 1979’a kadar Güvenlik Desteği, Bilim ve Teknoloji Müsteşar Yardımcısı olarak görev yapmış ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Ulusal Güvenlik Konseyi Grubu’na başkanlık etmiştir. Bu görevdeyken, dünya politikasında karşılıklı bağımlılık ve güç üzerine en son çalışmalardaki bilgileri ve nükleer yayılma ile ilgili spesifik konulardaki derin kavrayışını devlet katına taşımıştır. 1994 ve 1995 yıllarında yürüttüğü Uluslararası Güvenlik İşleri Savunma Bakanı Yardımcılığı görevi sırasında, siyaset bilimi alanındaki uzmanlığını ABD ile Japonya arasında kurumsallaşmış yeni bir ilişki kurulması için kullanarak, dönemin müzminleşmiş ticari anlaşmazlıklarının çözülmesine katkıda bulunmuştur. Prof. Nye’nin iki hizmet döneminden sonra da hükümetin en yüksek onur payelerine layık gö-

rülmesi, siyaset biliminin –en azından bir ustanın elinde– gerçek politika dünyasına vizyon kazandırdığını göstermektedir. Nye’in *Foreign Affairs* sayfalarındaki veya başka yerlerdeki güçlü ve berrak yorumlarını okuyan herkes bunu kuşkusuz onaylayacaktır.

Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak özgün bir bilimsel çalışma, bir politika andıcı ya da bir gazete makalesi değil, dünya politikası üzerine kısa bir ders kitabıdır. Yaratıcı bilim insanları dünya politikasının merkezindeki meselelere eğilirken bazen fazla detaycı ve akademik kaçarlar; politikaları oluşturanlar da şifrelerle ya da klişelerle konuşurlar. Bunlar Prof. Nye için geçerli değildir. Her okurun göreceği gibi, elinizde berrak, dolaysız ve özlü bir çalışma bulunuyor. Joseph Nye literatürden bol bol yararlanarak ama bunu okurun dikkatini dağıtacak şekilde sergilemeden, doğrudan meselenin özüne iniyor. Nye’in dünya politikası hakkında yazdıklarını okumak Joe DiMaggio’yu orta sahada oynarken izlemek ya da Yo-Yo’yu çello çalarken dinlemek gibi: O, zoru kolay göstermeyi başarıyor.

Bu sözleri değerlendirmenin en iyi yolu kitabı okumak. Kitapta, net kavram tanımları ve geçerli oldukları koşullara ilişkin yerinde kayıtlarla birlikte sunulmuş argümanlar bulacaksınız; bunlar, kavramların ve argümanların içinde yaşadığımız dünyayla neden ilgili olduğunu gösteren, güncel olaylarla ilgili tartışmalara bağlanmış. Nye 400 küsur sayfalık bir kitapta, klasik güç dengesinden Soğuk Savaş’a, küreselleşmeye müdahaleden bilgi devrimine çok geniş bir yelpazeyi kapsıyor. Konuları kısaca ele aldığından, daha öğrenecek çok şey var –öğrencilerin bu kitabı okuduktan sonra “her şeyi öğrendik”lerine inanmak yerine, bu meseleler hakkında daha fazla düşünme ve derinlemesine inceleme isteği duyacaklarını umuyorum. Şansımıza, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* öğrencilere, dünya politikasını oluşturan büyüleyici olguları keşfetmeye devam ederken izlenecek yollar öneriyor.

Joe Nye ve ben 40 yıllık dostuz ve neredeyse bir o kadar zamandır birlikte kitaplar yazıyoruz. Bu nedenle bu övgü sözcüklerini çok da anlamlı bulmayabilirsiniz. Ama diğer yandan, bu kitabın önceki baskılarını yıllar boyunca Princeton Üniversitesi’nin Woodrow Wilson Kamu İşleri ve Uluslararası İşler Okulu’nda yüksek lisans öğren-

cilerine ders kitabı olarak okuttum. Bu öğrencilerin, Nye’in kitabının yanı sıra çok çeşitli görüşleri dile getiren başka pek çok okuma yaptıkları halde, esas olarak lisans öğrencileri için yazılmış bir kitabı düzeylerinin çok altında bulmaları beklenebilir. Ama onlara sorduğumda, hepsi ağız birliği etmişçesine kitabın kendileri için çok yararlı olduğunu söylediler ve Prof. Nye’in anlatımının berraklığını ve özlülüğünü övdüler. Bir öğrencinin yazdığı gibi, “Okuduğumuz hiçbir bölümde sanki gereksiz tek bir cümle yok.” Okuma listesinde pek çok özgün akademik yapıtın ve polemik siyasi tartışmanın da yer aldığı bir derste, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*’ın tematik bir temel metin olarak çok işe yaradığına bizzat tanıklık ediyorum.

Prof. Stanley Hoffmann altıncı baskıya yazdığı önsözde, Prof. Nye “bir meselenin pek çok yönünü ve bir olayın doğurabileceği pek çok argümanı gördüğü”nden ve çalışması “kusursuz bir insanlık, sağduyu, temkin ve dürüstlük terkibi” olduğundan bu eseri bilgece bir kitap olarak nitelemişti. Sadece dünya politikası hakkında değil, dünya politikası hakkında nasıl düşünmek gerektiği konusunda da bu kitaptan öğrenecek çok şey var –sakince, akılcı bir şekilde ve bunun dünyanın dört bir köşesindeki milyarlarca insanın yaşamı için ne kadar önemli olduğu duygusunu hep canlı tutarak.

Robert O. Keohane
Uluslararası İlişkiler Profesörü
Princeton Üniversitesi

Önsöz

Kuzey Kore 2009’da ikinci nükleer bombasını test etti. Birincisini 2006’da denemişti. ABD Başkanı George W. Bush 9 Ocak 2002’de –El Kaide’nin 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi ile Pentagon’a düzenlediği terör saldırılarından (uğursuz “9/11”den) birkaç ay sonra– yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında, Kuzey Kore’yi açık açık “şer eksenini”nin bir üyesi, terörizmi destekleyen ve kitle imha silahları edinmeye çalıştıkları bilinen bir avuç devletten biri olarak nitelemişti. Başkan Bush 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde, teröristlerin ve bunlara destek sağlayan devletlerin küresel ölçekte büyük bir yıkım ve kargaşaya neden olabilecekleri modern dünyada, bir kenarda öylece durmanın ve tehditlerin büyümesini beklemenin sorumluluk olacağını ileri sürmüştü: ABD bu gibi tehditlerin baş göstermesini engellemek için (aslında “önlemek” demek istemişti) hızlı ve kararlı bir şekilde harekete geçmeliydi. Başkan Bush bu argümanı 2003’te, şer ekseninin belirlenmiş bir başka üyesine –Irak’a– karşı savaşı haklı göstermek için kullandı. Neticede, Irak’ın aktif bir nükleer silah programının bulunmadığının ortaya çıkması pek çok kişiye büyük bir sürpriz etkisi yarattı. Ama ABD Kuzey Kore’ye asla saldırmadı. Bunun yerine, Kuzey Kore’yi nükleer savaşa girmemeye ikna etme çabasında diğer önemli bölge ülkeleriyle işbirliği yaptı. ABD neden bir örnekte çatışmayı, diğerinde işbirliğini seçti?

Son yıllarda, akademik kuram ile gerçek politika ve politikalar dünyası arasında büyüyen uçurum nedeniyle, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilere eleştiriler yöneltilmekte. Politikaları oluşturanlar (ve öğrenciler), az şey hakkında çok laf eden jargon yüklü metinlerden yakınmakta. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerin, böyle göz önündeki bilmeceleri açıklamamıza yardım etmek üzere söyleyeceği hiçbir şey yok mu?

Pratikte, kuram kaçınılmazdır. Hedeflerinize erişmek için en azından ilkel bir neden-sonuç duygusuna ve gerçekliği basitleştirme ve yorumlama aracına ihtiyacınız vardır. Sizden son bir saat içinde yaşadıklarınızı anlatmanızı isteyecek olsam basitleştirmeniz gerekir, yoksa 60 dakikalık ayrıntıyı tekrarlamak durumunda kalırsınız. Ve sizden bir şeyi alıp getirmenizi isteyecek olsam, hangi eylemlerin sonuç vereceğine dair bir fikir sahibi olmanız gerekir. Sorun, kuramın pratikle ilgili olup olmaması değil, bunların hangi kuramlar olduğu ve pratikle uğraşan insanların kaçınılmaz olarak kullandıkları kuramların kökenlerinin ve sınırlılıklarının ne kadar farkında olduklarıdır. Pratikte uğraşan çoğu kişi akademik kuramla doğrudan temastan kaçındığı izlenimini vermekte ve pek çok akademisyen pratiği küçümseyip başka akademisyenleri muhatap alan bir dille yazmaktadır. *Foreign Policy* dergisinin yakınlarda listesini yayımladığı en etkili 25 bilim insanından sadece dördü üst düzey siyasi görevlerde bulunmuştur: ikisi ABD hükümetinde, ikisi Birleşmiş Milletler’de.

Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. On yılı aşkın bir süre Harvard’da temel ders programının parçası olarak verdiğim bir giriş dersine dayanmakla birlikte, Washington’daki üç ulusal güvenlik kuruluşunda –Dışişleri Bakanlığı, Pentagon ve Ulusal İstihbarat Konseyi– müsteşar seviyesinde politika oluşturmakla geçen beş yıllık deneyimlerle de beslenmiştir. O dünyada, kuramın ve pratiğin birbirine katması gereken çok şey olduğunu keşfettim. Bu kitap geleneksel realist kuram konusunda sağlam bir temelin ardından, Soğuk Savaş’tan sonra daha çok öne çıkan liberal ve konstrüktivist yaklaşımlara geçerek, öğrencileri uluslararası politikanın karmaşık veçheleriyle tanıştırmayı amaçlıyor. Öğrencilerin uluslararası politikanın temel kavramlarına ilişkin pratik

bir kavrayış edinmeleri için, zor kavramları tarihsel örnekler eşliğinde, berrak bir dille sunmaya çalışıyorum.

20. yüzyılın ilk yarısında büyük güçler iki defa, yaklaşık 50 milyon kişinin yaşamına mal olan yıkıcı dünya savaşlarına girdiler. Yüzyılın ikinci yarısı bir soğuk savaş, bölgesel savaşlar ve nükleer silahların ezici tehdidi altında geçti. Bu çatışmalar neden çıktı? 21. yüzyılda tekrarlanabilirler mi? Yoksa yükselen karşılıklı ekonomik ve ekolojik bağımlılık, uluslarötesi ve uluslararası kuruluşların büyümesi ve demokratik değerlerin yayılması yeni bir dünya düzeni mi yaratacak? Küreselleşme ve bilgi devrimi bu yeni yüzyılda uluslararası politikayı nasıl etkileyecek? Dürüst olmak gerekirse, hiçbir iyi akademisyen bu sorulara kesin cevaplar veremez, ama öğrencilerimize, gelecek önümüzde açılırken kendi cevaplarını şekillendirmelerinde yardımcı olacak realizm, liberalizm ve konstrüktivizm yaklaşımlarından türetilmiş kavramsal araçlar sunabiliriz. Bu kitabın amacı budur.

Bu Baskıda Yeni Olanlar

Bu kitabın önceki yedi baskısı *Uluslararası Çatışmaları Anlamak* başlığıyla çıktı. Yeni başlık *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* iki önemli değişikliği yansıtıyor. Bunlardan birincisi, çatışma ve işbirliğinin aslında aynı problemin –anlaşmazlıkları çözme probleminin– iki yüzü olduğunu daha açık bir şekilde vurgulamaya yönelik bir çaba. Dünya politikasında, çatışmalar, teknik standartlar ya da fikri mülkiyet hakları gibi sıradan ya da toprak gibi duygu yüklü şeylerle ilgili olabilir. Balınaların korunması gibi görece basit problemlerle ya da ekonomik kalkınmada yoksul ülkelerin çıkarlarının dünya çapında sera gazı salınımlarını azaltma gereğiyle dengelenmesi gibi muazzam karmaşık problemlerle ilgili olabilir. Politikaları oluşturanlar, kanaat önderleri ve profesörler çatışmayı işbirliğinden daha fazla dikkate alma eğilimindedir, zira çatışma her zaman denetimden çıkma potansiyeli taşır. Sonuçta, sıklıkla, dünyadaki çoğu anlaşmazlığın aslında barışçıl biçimde ele alındığını fark etmeden geçeriz. Zaman zaman, çatışmaya işbirliğine dayalı kalıcı çözümler bulmanın

savaşların önüne geçmek kadar, hatta bundan daha zor olabileceğini fark etmeyiz. Bu kitabın başından sonuna, çatışma ile işbirliği arasındaki karmaşık ilişkiyi daha net bir şekilde göstermeyi amaçlayan bol miktarda yeni malzeme bulacaksınız.

İkinci önemli değişiklik, 21. yüzyılda acil problemlerin giderek daha az *uluslararası* ve giderek daha çok *küresel* olduğunu vurgulamaya yönelik bir çaba. Dünya politikası okuyan öğrencilerin zihinleri egemen devletler arasındaki çatışmalarla meşgul olurdu. Bu, egemen devletlerin yok edici iki dünya savaşına girdikleri 20. yüzyılın ilk yarısında anlaşılır bir şeydi; ABD ve Sovyetler Birliği'nin aşağı yukarı yarım saatlik bir uyarı süresi içinde birbirlerini defalarca yok etme kapasitesine sahip olduğu Soğuk Savaş sırasında da anlaşılır bir şeydi. Devletlerarası çatışma elbette hâlâ önemli bir problemdir, ama insanlığın karşısına dikilen tehditler kümesi hem genişlemiş hem derinleşmiştir. Devletler içi çatışma artık devletler arası çatışmadan daha yaygındır; bununla birlikte, devletler içi çatışma neredeyse daima uluslararası düzeyde de yansımaları bulmaktadır. Modern iletişimin hızı ve yoğunluğu, devlet dışı aktörlerin çoğalması, ekonomik ve diğer çıkarların küreselleşmesi nedeniyle, hemen her yerde insanları etkileme potansiyeli taşımaktadır. Uluslararası problemleri iç problemlerden veya yerel problemleri bölgesel ya da küresel problemlerden ayırt etmek giderek zorlaşmaktadır.

Başlık değişikliğinin işaret ettiği iki yeni tema, bir dizi başka önemli değişikliklerle tamamlanmıştır:

Yeni yazılan 2. Bölüm dünya politikasının incelenmesinde kilit kavramları, araçları ve yaklaşımları tanıtmakta ve özenle tartışıyor. Bu bölüm, daha önceki baskıların (örneğin) devletleri, ulus devletleri, milliyetçiliği, aktörleri, gücü, otoriteyi, uluslararası sistemi, uluslararası toplumu, sistem istikrarını, kriz istikrarını ve “ulusal çıkar”ı ele alış biçimlerini bir araya getiriyor, düzenliyor ve bunlara ilaveler yapıyor. Çatışma ve işbirliğinin incelenmesinde kullanılan üç ana analiz düzeyini sistematik biçimde açmıyor ve “Paradigma nedir?”, “Kuram nedir?”, “Hipotez nedir?”, “Bugün uluslararası ilişkilerin incelenmesinde egemen paradigmalar hangileridir?”, “Verimli bir paradigmayı verimsiz bir paradigmadan nasıl ayırabiliriz?” gibi

soruları irdeliyor. Nedensel iddiaları değerlendirmekte kullanılan şayet olsaydı alıştırmalarıyla ilgili tartışma, “sanal tarih” kavramını içerecek şekilde genişletildi.

3. Bölüm, öğrencilere uluslararası sistemin Westphalia Barışı’ndan 20. yüzyılın başına kadarki evrimini anlamakta yardımcı olmayı amaçlayan daha kapsamlı bir arka plan malzemesi içeriyor. Bu bölümde, Birinci Dünya Savaşı’nın çıkmasında kriz istikrarsızlığının rolüne ilişkin genişletilmiş bir tartışmaya da yer veriliyor.

5. Bölüm’de Soğuk Savaş sırasında nükleer caydırıcılığın ve kriz istikrarının rolü daha yakından inceleniyor.

Büyük ölçüde gözden geçirilen 6. Bölüm’de Soğuk Savaş sonrası çatışma ve işbirliği daha büyük bir kuramsal ve ampirik ayrıntıyla tartışılıyor. Bu bölüm, devlet içi çatışma ile İran, Keşmir, Tayvan Boğazı ve Kore Yarımadası gibi çeşitli potansiyel sıcak noktalar üzerine yeni alt başlıklar da (yeni zamandizinleriyle birlikte) içeriyor.

8. Bölüm’deki uluslarötesi aktörler tartışması önemli ölçüde gözden geçirildi ve bu bölüme uluslarötesi terörizm ve “Teröre Karşı Savaş” konulu yeni bir alt başlık eklendi.

Bunlara ilaveten, metnin tamamı ve önerilen okuma listeleri gereken yerlerde güncellendi. Son olarak, sözlük de önemli ölçüde genişletildi ve gözden geçirildi.

Bu baskıda çok önemli bir şey değişmedi: metnin, dünya olaylarını açıklamaya çalışmanın bir yolu olarak kuram ve tarih arasındaki etkileşime yaptığı vurgu. Kitabın alt başlığı önceki baskılardaki gibi kaldı. Ancak, kitaba ikinci bir yazarın eklendiğini fark edeceksiniz: bugün, Kanada’daki Waterloo Üniversitesi’nde seçkin bir siyaset bilimi profesörü olan, aynı zamanda Balsillie Uluslararası İşler Okulu’nda CIGI (Uluslararası Yönetişim İnovasyon Merkezi) Küresel Güvenlik kürsüsünün başında bulunan eski öğrencim David Welch. David sekizinci baskıyı gözden geçirmeme ve güncellememe yardımcı olmayı kabul etti. Bu ortak çalışmaya getirdiği berraklık ve kavrayışı için ona müteşekkirim ve okurların da aynı şeyi hissedeceğinden eminim. Ancak, kitap benim devlet katındaki tecrübelerimden büyük ölçüde yararlandığından, David önceki baskılardaki birinci tekil şahsı korumamızın doğru olacağını düşündü.

Özellikler

Bu metin, karmaşık ve kafa karıştırıcı bir alan olan uluslararası politika üzerinde nasıl düşünmemiz gerektiğini gösteren bir örnektir. Olguların eksiksiz bir anlatısı olarak değil, kuram ile tarihin etkileşimine yaklaşım tarzını kavramak üzere okunmalıdır. Başlanmas gereken yer budur. Tek başına ne kuram yeterlidir, ne de tarih. Sadece olguların sayılıp dökülmesinin anlamaya yettiğine inanan tarihçiler, onlara belli olguları değil de başkalarını seçtiren gizli ilkeleri açıklığa kavuşturamazlar. Büyük bir yalıtılmışlık içinde, soyut kuramın labirentlerinde kaybolup gittikleri için zihinsel kurgularını gerçeklikle birbirine karıştıran siyaset bilimciler de aynı ölçüde yanılırlar. Bu gibi hataların önüne ancak kuram ile tarih arasında ileri geri gidip gelerek geçebiliriz. Bu kitap kuram ile tarih arasında böyle bir diyalogun örneğidir. Bir giriş dersi için ya da kendilerini bu düzeyde eğitmek isteyen münferit okurlar için temel bir kaynak metin işlevi görebilir. Bir derste, konuya bir yaklaşım örneği olarak ek kaynak biçiminde de kullanılabilir. Her bölümde hem öğretim üyeleri ne hem de öğrencilere kılavuzluk edecek seçme okuma listeleri yer almaktadır. Kitap ayrıntılı biçimde tartıştığı tarihsel olayların zaman-dizinlerini de içermektedir.

Bazı metinler etiği göz ardı eder, ama uluslararası ilişkilerde nasıl davranmamız gerektiğine ilişkin normatif kuramlar da analitik kuramlar kadar önemlidir. Etik konuları, başta 1., 5. ve 6. Bölümler olmak üzere kitap boyunca tartışılmaktadır. Benzer biçimde, pek çok metin sadece sert askeri ve ekonomik güce odaklanır. Ben, bu güç anlayışını, cezbetme ve ikna gücünü zorlama ve rüşvetle satın alma gücünden ayırmak için geliştirdiğim bir kavram olan yumuşak güç tartışmasını da dahil ederek genişletiyorum. Yumuşak güç, bilgi çağında önemi büyüyen ve Amerikan dış politikasında her zamankinden daha gerekli olan bir boyuttur. Bu kavram 2. Bölüm’de tanımlanmaktadır, ama kitap boyunca kullanılmış ve 7., 8. ve 9. Bölümlerde bilgi, küreselleşme ve yönetim tartışmalarında belli ölçüde geliştirilmiştir. Burada, devletlerarası çatışma dünyasındaki klasik güç dengesi ile Robert Keohane’le birlikte geliştirdiğim “karmaşık bağımlılık” kavramlarını ve pratiklerini birbirinden ayırıyorum.

Teşekkür

Bu kitap, zaman zaman o zamanki genç meslektaşlarım Stephan Haggard, Yuen Foong Khong, Michael Mandelbaum ve M. J. Peterson'la birlikte, yıllar boyu Harvard Üniversitesi'nde verdiğim bir derse dayanıyor. Onların hepsinden bir şeyler öğrendim ve eminim ki, farkında olmadan kimi fikirlerini çaldım. Aynı şey, yüksek lisans günlerinden beri bana hocalık eden ve değişmez bir esin kaynağı olan Stanley Hoffman için de geçerli. Ona ve bana nice fikirle birlikte dostluğunu da sunan Robert Keohane'e şükran borçluyum. David Dressler, Charles Maier ve Ernest May, kitap basılmadan önce yorumlarda bulunarak bana yardımcı oldular. Yıllar içinde öğrencilerimden de çok şey öğrendim. Başasistanlarım Vin Auger, Peter Feaver, Meryl Kessler, Sean Lynn-Jones, Pam Metz, John Owen, Gideson Rose ve Gordon Silverstein'a da teşekkürlerimi sunmak isterim.

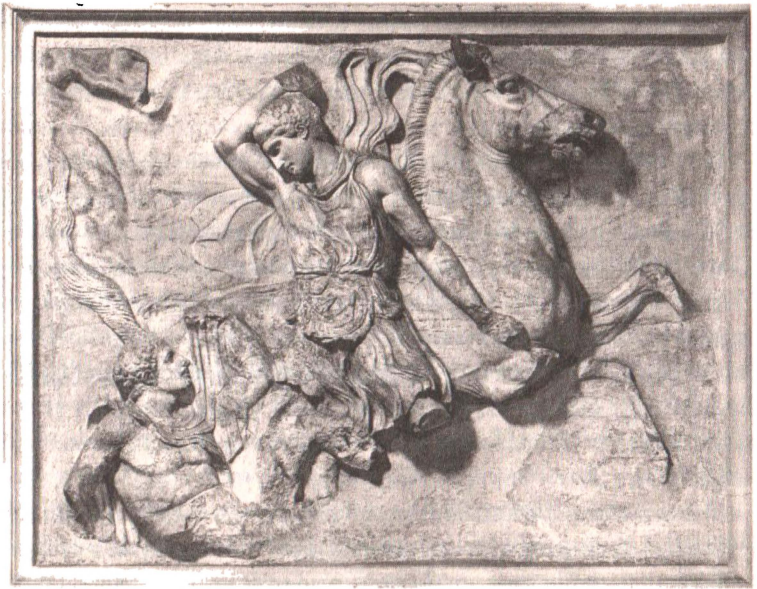
Metni gözden geçiren ve yapıcı yorumlarını sunanlar arasında Minnesota Üniversitesi'nden Michael Barnett, Miami Üniversitesi'nden June Teufel Dreyer, George Mason Üniversitesi'nden Colin Dueck, Duke Üniversitesi'nden Peter D. Feaver, Mississippi Valley State Üniversitesi'nden Kathie Stromile Golden, North Carolina State Üniversitesi'nden Clifford Griffin, American Üniversitesi'nden Christopher Housenick, Washington Üniversitesi-St.Louis'den Nathan Jensen, Ohio State Üniversitesi'nden Kelechi Kalu, Mary Washington Üniversite-

si'nden Elizabeth Larus, Utah Üniversitesi'nden Howard Lehman, National Defence Üniversitesi'nden Richard A. Melanson, Tulsa Üniversitesi'nden Kalpana Misra, Texas State Üniversitesi'nden Edward S. Mihalkanin, Boston College'dan Hiroshi Nakazato, Anderson Üniversitesi'nden J. Douglas Nelson, Emory Üniversitesi'nden Dan Reiter, Georgetown Üniversitesi'nden George Shambaugh, Seaton Hall Üniversitesi'nden Jeffrey Togman, Oklahoma State Üniversitesi'nden Theodore Vastal ve East Carolina Üniversitesi'nden John Williams'ın adlarını anmak isterim. Marcel Dietsch, Zachary Karabell, Matt Kohut, Sean Misko, Carl Nagin, Dan Philpott, Neal Rosendorf, Alex Scacco ve Richard Wood önceki baskılarda yardımlarını sundular. Jenna Meguid bu baskının hazırlanmasında mükemmel bir araştırma asistanı olarak çalıştı; Cristina Badescu, Carla Norrlöf, Diana Paul, Janice Gross Stein ve Melissa Williams da bazı yeni malzemelerle ilgili değerli yorumlarda bulundular. Hepsine derinden müteşekkirim. Onlardan yardım gördüğüm için mutluluk duyuyorum.

Joseph S. Nye, Jr.

1. Bölüm

Dünya Politikasında Süregiden Bir Çatışma Mantiğı Var mıdır?

Peloponnesos Savaşı'nda ölen Atinalıların anısına yapılmış mermer kabartma

Dünya küçülüyor. *Mayflower* Atlas Okyanusu'nu üç ayda geçmişti. 1924'te Charles Lindbergh'in uçuşu 33 saat sürmüştü. Elli yıl sonra Concorde bunu üç saatte gerçekleştirdi. Balistik füzeler ise okyanusu 30 dakikada aşabiliyor. 21. yüzyılın başında okyanus aşırı bir uçak yolculuğunun maliyeti 1950'dekinin üçte birine, New York'tan Londra'ya telefon etmenin maliyeti ise yüzyıl ortasındakinin küçük

bir yüzdesine inmiş durumda. Küresel İnternet iletişimi neredeyse anında gerçekleşiyor ve aktarım maliyetleri göz ardı edilebilecek kadar düşük. Bugün Asya'daki bir çevreci ya da Afrika'daki bir insan hakları aktivisti, bir zamanlar sadece hükümetler ya da çokuluslu şirketler gibi büyük örgütlerin sahip olduğu bir iletişim gücüne sahip. İşin vahim yanı ise, nükleer silahların savaşa, bir yazarın "çifte ölüm" dediği (sadece tek tek insanların yaşamının değil, bazı durumlarda insan türünün tamamının tehdit edilebilmesi anlamında) yeni bir boyut eklemiş olması. Ve 2001 Eylülü'nde New York ve Washington'a düzenlenen terörist saldırıların gösterdiği gibi, teknoloji devlet dışı aktörlerin eline, bir zamanlar sadece hükümetlerin tekeline olan yıkıcı güçler veriyor. Mesafeler önemini yitirdikçe, Afganistan gibi uzak ve yoksul ülkelerdeki koşullar Amerika ve Avrupa'yı ansızın yakından ilgilendirir hale geliyor.

Gene de uluslararası politikayla ilgili bazı başka gerçekler çağlar boyunca değişmeden kaldı. Thukydides'in 2.500 yıl önce Sparta ile Atina arasında yaşanan Peloponnesos Savaşı hakkında anlattıkları, 1947'den sonraki Arap-İsrail çatışmasıyla ürkütücü benzerlikler göstermekte. 21. yüzyıl başında dünya tuhaf bir süreklilik ve değişim harmanı. Uluslararası politikanın bazı yönleri Thukydides'ten beri değişmedi. Devletlerarası politikaya eşlik eden bir güvenlik ikilemi, belli bir düşmanlık mantığı var. İttifaklar, güç dengeleri ve savaş ile uzlaşma arasında politika tercihleri binyıllardır benzerliğini koruyor.

Öte yandan, Thukydides'in hiçbir zaman nükleer silahlar, HIV/AIDS ya da küresel ısınma gibi kaygıları olmamıştı. Uluslararası ilişkiler öğrencilerinin, süreklilikler kadar değişimleri de anlamak için, geçmişini temel almaları, ama geçmişin tuzağına düşmemeleri gerekiyor. Geleneksel kuramları öğrenmek, sonra da bunları güncel durumlara uyarlamak zorundayız. Bu kitabın ilk bölümleri size, bilgi devrimi, küreselleşme, karşılıklı bağımlılık ve sonraki bölümlerde tartışılan uluslarötesi aktörler gibi olguları içine yerleştireceğiniz tarihsel ve kuramsal bir bağlam sunacak. Ben devlet tecrübemde, dünya politikasının ne çok eski ne de en yeni boyutlarını göz ardı edebileceğimi gördüm.

Ayrı ayrı devletler ortadan kalksaydı uluslararası politika dönüşüme uğrardı, ama dünya hükümetinin eli kulağında değil. Ve uluslarötesi şirketler, sivil toplum kuruluşları ve terörist gruplar gibi devlet dışı aktörler hükümetlerin karşısına yeni güçlükler çıkarırken, devletlerin yerini almıyor. Yerküredeki yaklaşık 200 devletin halkları bağımsızlıklarını, kültürlerini ve dillerini korumak istiyor. Aslında, milliyetçilik ve ayrı devlet talepleri tarihe karışacağına yükseliyor. Bu yeni yüzyılda, devletlerin sayısı azalmak yerine muhtemelen çoğalacak. Dünya hükümeti de savaş sorununu otomatik olarak çözemezdi. Bugün, savaşların çoğunu etnik ya da iç savaşlar oluşturuyor. 1989'da Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 21. yüzyılın başına kadar dünyanın 78 ayrı yerinde 116 silahlı çatışma meydana geldi. Bunların 7'si devletlerarası, 20'si ise yabancı müdahaleli ülke içi savaşlardı.¹ Aslına bakarsanız, 19. yüzyılın en kanlı savaşları da birbirleriyle çatışan Avrupa devletleri arasındakiler değil, Çin'deki Taiping Ayaklanması ile Amerikan İç Savaşı'ydı. Daha epeyce bir süre rakip topluluklardan ve ayrı devletlerden oluşan bir dünyada yaşamaya devam edeceğimizden, bunun gelecek beklentilerimiz açısından ne anlama geldiğini anlamamız önem taşıyor.

Uluslararası Politika Nedir?

Dünya hep ayrı ayrı devletlerden oluşan bir sistemle bölünmüş durumda değildi. Yüzyıllar içinde dünya politikası üç temel biçim aldı. *Dünya imparatorluğu sisteminde*, bir hükümet temasta olduğu dünyanın büyük bölümünü denetimi altında tutar. Bunun Batı dünyasındaki en büyük örneği Roma İmparatorluğu'ydü. 16. yüzyılda İspanya, 17. yüzyıl sonunda Fransa benzer bir üstünlük elde etmeye çalıştılsa da ikisi de başarısız oldu. 19. yüzyılda Britanya İmparatorluğu yerkürenin bir ucundan ötekine yayıldı, ama Britanyalılar bile dünyayı başka güçlü devletlerle paylaşmak zorundaydı. Eski dünya imparatorlukları –Sümer, Pers, Çin– aslında bölgesel imparatorluklardı. Dünyayı yönettiklerini düşünüyorlardı, ama diğer imparatorluklarla çıkabilecek çatışmalardan iletişimsizlik nedeniyle korunuyorlardı. İmparatorluğun çevre topraklarındaki barbar-

larla mücadeleleri, kabaca eşit güçte devletler arasındaki savaşlarla aynı şey değildi.

Uluslararası politikanın ikinci temel biçimi, bağılılıkların ve siyasi yükümlülüklerin öncelikle teritoryal sınırlar tarafından belirlenmediği *feodal sistem*dir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'da feodalizm yaygındı. Kişinin yerel bir beye karşı yükümlülükleri vardı, ama uzak bir soyluya ya da piskoposa olduğu kadar Roma'daki papaya karşı da ödevleri olabiliyordu. Siyasi yükümlülükleri büyük ölçüde, bağlı olunan kişinin konumundaki değişiklikler belirliyordu. Bir hükümdar evlendiğinde, bir bölge ve halkı drahoma kapsamında yükümlülüklerinin yeni baştan düzenlendiğini öğrenebiliyordu. Fransız olarak doğan bir şehir halkı kendisini birdenbire Flamanlaştırılmış, hatta İngilizleştirilmiş olarak bulabiliyordu. Şehirlerin ve şehir birliklerinin bazen yarı bağımsız özel bir statüsü oluyordu. Feodal duruma eşlik eden savaş curcunasının, bizim modern teritoryal savaşlar olarak düşündüğümüz şeyle alakası yoktu. Bu savaşlar hem teritoryal sınırlar dahilinde hem de ötesinde meydana gelebiliyordu ve birbiriyle çakışan, teritoryal olmayan bu bağılılık ilişkileri ve çatışmalarla bağlantılıydı.

Dünya politikasının üçüncü biçimi, görece bütünlüklü olan, ama üst bir yönetimi bulunmayan devletlerden meydana gelen *anarşik devletler sistemi*dir. Bu sistemin örnekleri arasında Eski Yunan'daki şehir devletleri ya da 15. yüzyıl Machiavelli İtalya'sı sayılabilir. Anarşik devletler sisteminin bir başka örneği, bütünlüğünü bir hükümdar ailesince denetlenmekten alan teritoryal hanedan devletleridir. M.Ö. 5. yüzyılda Çin ya da Hindistan'da bunların örnekleri bulunabilir. Büyük teritoryal hanedanlar 1500'e doğru Avrupa'da yeniden ortaya çıktı ve şehir devletleri ya da gevşek teritoryal birlikler gibi diğer uluslararası politika biçimleri yok olmaya başladı. 1648'deki Westphalia Barışı, bazen büyük din savaşlarının sonuncusu ve modern devlet savaşlarının ilki olarak nitelenen Otuz Yıl Savaşı'nı sona erdirdi. Dönüp geriye bakıldığında, bu antlaşmanın egemen teritoryal devleti uluslararası örgütlenmenin hâkim biçimi olarak kutsadığı görülür.

Öyleyse, bugün uluslararası politikadan bahsettiğimizde genellikle bu teritoryal devlet sistemini kastederiz ve *uluslararası politikayı*

ortak bir hükümdarın yokluğunda yapılan politika ya da üzerlerinde bir hükümdar olmayan kendilikler arasındaki politika olarak tanımlarız. Uluslararası politika bir kendi başına ayakta durma sistemidir. 17. yüzyıl İngiliz felsefecisi Thomas Hobbes böyle anarşik sistemleri “*doğal hal*” olarak adlandırıyordu. *Doğal hal* sözcükleri bazılarının gözünün önüne bir çiftlikte sakın sakın otlayan bir sığır sürüsünün görüntülerini getirebilir, ama Hobbes’un anlatmak istediği bu değildir. Vahşi Batı günlerindeki şerifsiz bir Texas kasabasını ya da 1970’lerde hükümetin parçalanmasından sonraki Lübnan’ı ya da 1990’lardaki Somali’yi düşünün. Hobbes’un doğal hali selim bir durum değildir; düzeni sağlayacak üst bir otorite olmadığı için herkesin herkesle savaştığı bir durumdur. Hobbes’un meşhur sözleriyle, böyle bir dünyada hayat kötü, vahşi ve kısadır.

Sonuç, iç politika ile uluslararası politika arasında hukuki, siyasi ve toplumsal farkların bulunmasıdır. İç hukuka genellikle uyulur, aksi takdirde polis ve mahkemeler yasaları çiğneyenlere karşı yaptırımlar uygularlar. Öte yandan, uluslararası hukuk birbiriyle çelişen hukuk sistemlerine dayanır ve ortak bir yaptırım sistemine sahip değildir; uluslararası hukuku uygulatacak uluslararası bir polis yoktur.

Güç, iç politika ile uluslararası politikada farklı rol oynar. Düzgün bir iç siyasi sistemde, meşru güç kullanımı hükümetin tekelindedir. Uluslararası politikada güç kullanımı kimsenin tekelinde değildir. Uluslararası politika kendi başına ayakta durma alanı olduğundan ve bazı devletler diğerlerinden daha güçlü olduğundan, bunların güce başvurabilme tehlikesi her zaman mevcuttur. Güç bertaraf edilemediğinde, güvensizlik ve kuşku doğar.

İç politika ile uluslararası politika, altta yatan ortaklık duygusu bakımından da birbirinden ayrılır. Düzgün bir toplumda, yaygın bir ortaklık duygusu ortak bağlılıkların, adalet standartlarının ve meşru otoritenin ne olduğuna dair görüşlerin doğmasına yol açar. Uluslararası politikada, bölünmüş halklar aynı bağlılıkları paylaşmazlar. Küresel ortaklık duygusu zayıftır. İnsanlar sık sık neyin adil ve meşru olacağı konusunda görüş ayrılığına düşerler. Bunun sonucu, iki temel siyasi değer olan düzen ve adalet arasında büyük bir uçurumun bulunmasıdır. Böyle bir dünyada, çoğu insan ulusal kaygıları

uluslararası adaletin önüne koyar. Hukuk ve etik uluslararası politikada rol oynar, ama bir ortaklık normları duygusu olmadığından, bunlar iç politikada olduğu kadar bağlayıcı değildir.

Bazıları, 21. yüzyılda üç temel sistemden –*emperyal dünya sistemi, feodal sistem, anarşik devletler sistemi*– tedricen yeni bir feodalizmin ya da daha düşük bir olasılıkla, bir Amerikan dünya imparatorluğunun gelişebileceğine dair tahminler yürütmektedir. Bu soruları kitabın son bölümünde ele alacağız.

Farklı Anarşik Politika Görüşleri

Uluslararası politika üst bir hükümetin olmaması anlamında anarşiktir. Ama siyaset felsefesi bile bir doğal halin ne kadar haşın olabileceğine dair farklı görüşler sunar. İç savaşın enkaza çevirdiği 17. yüzyıl İngiltere'sinde yazan Hobbes, emniyetsizliği, gücü ve hayatta kalmayı öne çıkarmıştır. İnsanlığı sürekli bir savaş halinde betimlemiştir. Ondan yarım yüzyıl sonra, daha istikrarlı bir İngiltere'de yazan John Locke ise, bir doğal halde ortak bir hükümdar olmasa da, insanların bağlar kurup sözleşmeler yapabildiğini, dolayısıyla, anarşinin o kadar tehdit edici olmadığını ileri sürmüştür. Bu iki doğal hal görüşü, biri daha karamsar diğeri daha iyimser olan günümüzdeki iki uluslararası politika görüşünün felsefi öncülleridir: uluslararası politikaya *realist* ve *liberal* yaklaşımlar.

Realizm uluslararası politika düşüncesinde baskın gelenek olmuştur. Realistlere göre, uluslararası politikanın temel sorunu savaş ve güç kullanımı, baş aktörleri ise devletlerdir. Modern Amerikalılar arasında Başkan Richard Nixon ile Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın yazıları ve politikaları realizme örnek oluşturur. Realistler anarşik devletler sistemi varsayımından yola çıkarlar. Örneğin, Kissinger ve Nixon ABD'nin gücünü azamiye çıkarıp diğer devletlerin ABD'nin güvenliğini tehlikeye düşürme imkânını asgariye indirmeye çalışmışlardı. Realistlere göre, uluslararası politikanın başlangıcı ve sonu, diğer devletlerle etkileşim içindeki münferit devlettir.

Diğer gelenek olan *liberalizmin* Batı siyaset felsefesindeki kökenleri, 18. yüzyılda sırasıyla Fransa ve Almanya'da Baron de Montes-

quieu ile Immanuel Kant'a ve Jeremy Bentham ile John Stuart Mill gibi 19. yüzyıl filozoflarına kadar geriye götürülebilir. Liberalizm geleneğinin Amerikan politikasındaki modern bir örneği, siyaset bilimci de olan ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın yazılarında ve politikalarında bulunabilir.

Liberaller, devletlerin yanı sıra faaliyette bulunan ve devletler için bağlamın bir bölümünü oluşturan küresel bir toplum olduğu görüşündedir. Ticaret sınırları aşar, insanlar birbirleriyle temas kurar (yabancı ülkelerde okuyan öğrenciler gibi) ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar realistlerin mutlak anarşi görüşünün yetersiz kaldığı bir bağlam yaratırlar. Liberaller, realistlerin devletleri, gücü dengeleme çabasında birbirlerine çarpa çarpa yuvarlanan sert bilardo top-ları gibi göstermesini eleştirirler; liberallere göre bu yeterli değildir, zira insanların sınırlar ötesi ilişkileri vardır ve uluslararası bir toplum bu-lunur. Liberaller, realistlerin iç politika ile uluslararası politika arasın-daki farkı abarttıklarını ileri sürerler. Onlara göre, realistlerin Hobbes'çul bir "doğal hal" olarak anarşi tarifi sadece ekstrem durumlara odaklandığından, karşılıklı ekonomik bağımlılığın büyümesini ve uluslarötesi küresel toplumun gelişimini gözden kaçırır.

Realistler buna Hobbes'tan bir alıntıyla karşılık verirler: "Fırtınalı hava nasıl durmadan yağmur yağacağı anlamına gelmezse, savaş hali de sürekli savaş anlamına gelmez."² Londralılar nasıl güneşli nisan günlerinde yanlarında şemsiye taşırsa, anarşik bir sistemde savaş beklentisi de devletlerin barış zamanlarında bile ordular beslemesine neden olur. Realistler, liberallerin gerçekleşmeyen öngörülerine dikkat çekerler. Örneğin, Stanford Üniversitesi'nin rektörü 1910'da, gelecekte artık savaşın mümkün olamayacağını, çünkü ülkelerin mali olarak bunun altından kalkamayacağını söylemişti. Kitaplar savaş devrinin kapandığını, uygarlığın savaşın ötesine geçtiğini ilan ediyordu. Karşılıklı ekonomik bağımlılık, işçi sendikaları ile entelektüeller arasındaki bağlar ve sermayenin akışı savaşı imkânsızlaştırıyordu. Tabii, bu tahminler 1914'te feci bir şekilde iflas etti ve realistler haklı çıktı.

Ne tarih ne de tartışmalar 1914'te durdu. 1970'lerde, yükselen karşılıklı ekonomik ve toplumsal bağımlılığın uluslararası politika-

nın doğasını değiştirdiği yolundaki liberal iddialar yeniden boy gösterdi. 1980'lerde Richard Rosecrance, devletlerin güçlerini iki yoldan, toprak ele geçirme yoluyla saldırgan bir biçimde ya da ticaret yoluyla barışçı bir biçimde artırabileceğini yazdı. Örnek olarak Japonya deneyimini kullandı: 1930'larda Japonya topraklarını genişletmeye çalışmış ve İkinci Dünya Savaşı faciasını yaşamıştı. Ama o tarihten itibaren ticareti ve yatırımları kullanarak dünyanın ikinci büyük ekonomisi (resmi döviz kurlarıyla ölçüldüğünde) ve Doğu Asya'da önemli bir güç durumuna geldi. Demek ki, Rosecrance ve modern liberaller uluslararası politikanın doğasının değişmekte olduğunu savunmaktadır.

1910: SAVAŞ DENEN "GÖRÜNMEZ VAMPİR"

Savaşa son vermek için başka bir neden olmasa bile, sadece getirdiği mali yıkım, er ya da geç dünyanın uygar ülkelerinin aklını başına getirmek zorunda. Leland Stanford Üniversitesi Rektörü David Starr Jordan'ın Tufts College'da söylediği gibi, "Gelecekte savaş mümkün değil, çünkü ülkelerin mali olarak bunun altından kalkmalarına imkân yok." Rektöre göre, Avrupa'da savaş borçlarının tutarı 26 milyar dolar ve "ülkelerin asla ödemeyeceği ve yoksul insanlara yılda 95 milyon dolar vergi yükü bindiren" bu paranın "tamamı o görünmez vampire ödenmek zorunda." Barış zamanında militarizmin getirdiği yükler, zaten aşırı borç yükü altında olan önde gelen ülkelerin gücünü tüketiyor. Büyük bir savaşın kesin sonucu, altından kalkılması imkânsız bir iflas olacaktır.

- *The New York World*³

Bazı yeni liberaller daha da ilerilere bakar ve karşılıklı ekolojik bağımlılıktaki muazzam büyümenin, iç politika ile uluslararası politika arasındaki farkları, insanlığı sınırların olmadığı bir dünyaya doğru ilerletecek kadar bulanıklaştıracağına inanırlar. Örneğin, yukarı atmosferdeki ozonun tükenmesi cilt kanserine yol açıyorsa, sınırlar olsun olmasın herkes bundan etkilenecektir. Karbondioksit birikmesi iklimi ısıdırıp kutuplardaki buzulların erimesine neden oluyorsa, denizlerin yükselmesinden bütün kıyı devletleri etkilenecektir. AIDS ve uyuşturucu gibi bazı sorunlar sınırlardan o kadar kolay geçmektedir ki, her an başka bir dünyanın yolunu tutabiliriz. Princeton Üniversitesi'nden Prof. Richard Falk, bu uluslarötesi sorunla-

rın ve değerlerin son 400 yıldır hâkim olan uluslararası sistemin devlet merkezli yönelimini değiştireceğini savunmaktadır. Uluslarötesi güçler Westphalia Barışı'nı feshetmekte ve insanlık yeni bir uluslararası politika biçimine doğru ilerlemektedir.

Realistlere göre ise, “Derdini Saddam Hüseyin’e anlat!” Irak’ı 1990’da küçük komşusu Kuveyt’i istila ettiğinde, gücün ve savaşın her daim mevcut tehlikeler olduğunu göstermiştir. Liberaller buna, Ortadoğu’da politikanın kural değil istisna olduğu karşılığını vermiştir. Onlara göre, zaman ilerledikçe, dünya egemen devletler sisteminin anarşisinin ötesine geçmektedir. Uluslararası politikanın doğasına ve nasıl değiştiğine ilişkin bu aykırı görüşler arasında yakın gelecekte bir uzlaşma sağlanmayacaktır. Realistler sürekliliği vurgular, liberaller değişimi. İkisi de diğerinden daha gerçekçi olma iddiasındadır. Liberaller realistleri geçmişin büyüüne kapılarak değişime körleşen sinikler olarak görme eğilimindedir. Realistler ise liberalleri ütopyacı hayalperestler olarak nitelemekte ve düşüncelerini “globalonculuk” olarak yaftalamaktadır.

Peki kim haklı? İki taraf da hem haklıdır hem haksız. Kesin bir cevap verebilmek hoş olurdu, ama o kadar doğru ve ilginç olmazdı. Bugünün dünyasına kimliğini veren süreklilik ve değişim harmanını, görüşleri sentezleyen tek bir açıklamaya varmayı olanaksızlaştırmaktadır.

Uluslararası politika değişebilir insan davranışlarını da içerdiğinden hiçbir zaman fizik bilimi gibi olmayacaktır: Uluslararası politikanın güçlü bir determinist kuramı yoktur. Ayrıca, realizm ve liberalizmden başka yaklaşımlar da bulunmaktadır. Geçen yüzyılın büyük bölümünde *Marksizm* pek çok insan için popüler bir seçenektir. İlkın Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından ortaya koyulan, sonradan başka kuramcılar tarafından geliştirilip uyarlanan Marksizm, kapitalist devletlerin iç ekonomik yapısına odaklanır. Sınıf, üretim ve mülkiyet ilişkilerine yoğunlaşma kimi zaman ekonomik indirgemecilik ya da tarihsel materyalizm olarak adlandırılmıştır. Marksistler analizlerini ekonomik dürtülerle ya da kapitalist küreselleşmeyle sınırladıklarından milliyetçiliğin, devlet gücünün ve jeopolitiğin önemini görememişlerdir. Diplomasinin önemini ve güç dengesini dik-

kate almamaları, uluslararası politikanın doğru anlaşılmasına ve hatalı öngörülere yol açmıştır. 1991’de Sovyetler Birliği’nin çöküşünden önce bile, Marksist kuramın büyük kapitalist devletler arasındaki barışı ve bazı komünist devletler arasındaki savaşı açıklamayı başaramaması, izah yarışında gerilerde kalmasına neden olmuştur. Örneğin, 1978’de Vietnam Kamboçya’yı istila etmiş, 1979’da Çin ile Vietnam arasında savaş çıkmış, 1969’da da Sovyetler Birliği ile Çin arasında çarpışmalar meydana gelmişti.

1960’larda ve 1970’lerde Marksizm’e dayanan *bağımlılık kuramı* popülerdi. Bu kuram küresel piyasanın “merkezi”ndeki zengin ülkelerin yoksul ülkeleri kontrol edip “çevre”de tutacağı öngörüsünde bulunuyordu. Birinci Dünya ülkeleri ile Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki, hem tarihsel emperyalizmin hem de kapitalist küreselleşmenin sonucu olan ekonomik ve siyasi bölünmeye Kuzey-Güney bölünmesi de deniyordu. Bağımlılık kuramı ekonomik eşitsizliğin bazı yapısal nedenlerinin aydınlatılmasına yardımcı olmakla birlikte, 1980’lerde ve 1990’larda, Güneydoğu Asya’daki Güney Kore, Singapur ve Malezya gibi çevre ülkelerinin ABD ve Avrupa gibi “merkez” ülkelerinden neden daha hızlı büyüdüğünü açıklayamayınca inandırıcılığını yitirdi. 1970’lerde bağımlılık kuramcıları arasında önde gelen bir akademisyen olan Fernando Henrique Cardoso’nun, 1990’larda Brezilya’da devlet başkanlığına seçildikten sonra küresel piyasalara bağımlılığı artıran liberal politikalara yönelmesi bu inandırıcılık kaybını pekiştirdi.

1980’lerde, realistleri liberallerden ayıran çizginin her iki tarafındaki analizciler, mikroekonomi kuramlarına benzer daha tümdengelimci kuramlar tasarlamaya çalıştılar. Kenneth Waltz gibi “neorealistler” ve Robert Keohane gibi “neoliberaller” devletleri uluslararası sistem tarafından kısıtlanan rasyonel aktörler olarak tanımlayan yapısal modeller geliştirdiler. Neorealistler ve neoliberaler kuramı daha da basitleştirip netleştirdiler, ama bunu klasik realist ve liberal kuramların zengin karmaşıklığından çok şeyi gözden çıkarma pahasına yaptılar. “1980’lerin sonuna gelindiğinde, devlet merkezli tek bir rasyonalist uluslararası ilişkiler modeli içinde görece sınırlı görüş ayrılıklarından başka bir kuramsal çekişme konusu kalmamış gibiydi.”⁴

Daha yakın tarihlerde, *konstrüktivistler* olarak anılan farklı bir grup kuramcı, realizmin ve liberalizmin dünya politikasında uzun dönemli değişimi öngörmekte ve açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürdü. Örnek vermek gerekirse, iki kuram da Soğuk Savaş'ın sonunu öngörmeyi ya da açıklamayı başaramamıştı. Konstrüktivistler, uluslararası politikanın gerçekliğini ve söylemini şekillendirmede kültürün ve fikirlerin önemi üzerinde dururlar. Çıkarların nihayetinde öznel olduğunu ve bunların değişen kimliklerle bağlantılarını vurgularlar. Pek çok konstrüktivist türü vardır, ama hepsi şu noktada anlaşma eğilimindedir: İki ana kuram da dünyanın doğru bir fotoğrafını vermekten uzaktır ve sadece şeylerin nasıl olduğuna değil, nasıl bu hale geldiğine dair açıklamalara da ihtiyacımız vardır. Konstrüktivistler kimlikler, normlar, kültür, ulusal çıkarlar ve uluslararası yönetim gibi önemli sorunlara parmak basmaktadır.⁵ Liderleri ve diğer insanları harekete geçirenin sadece maddi çıkarlar değil, aynı zamanda kimlik duyguları, ahlak ve bir toplumun ya da kültürün uygun bulduğu şeyler olduğuna inanmaktadırlar. Ve bu gibi normlar zamanla değişir. Anarşi mutlak bir meşru otoritenin yokluğudur, ama devletlerin kendilerine ya da başkalarına ilişkin algılarıyla ve normlarıyla birlikte değişen, dostluktan düşmanlığa kadar uzanan bir anarşiler tayfı vardır. Ya da Alexander Wendt'in sözleriyle, anarşi devletlerin bundan ne anladığıdır. Kuzey Kore'nin nükleer silahlarının Amerikalıları, Britanya'nın 500 adet nükleer silahından daha fazla kaygılandırmasının ya da geçen yüzyılda iki kez savaşan Fransa ile Almanya arasında bugün artık yeni bir savaşın mümkün görülmemesinin nedeni budur.⁶

Neorealistler ve neoliberaler devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini veri kabul ederler, ama bu çıkarların nasıl şekillendiği ya da zamanla nasıl değiştiği konusunda söyleyecek fazla bir şeyleri yoktur. Konstrüktivistler, liderlerin, halkların ve kültürlerin tercihlerini değiştirme, kimliklerini biçimlendirme ve yeni davranışlar öğrenme süreçlerini incelemek için farklı alan ve disiplinlerden yararlanırlar. Örneğin, 19. yüzyılda kölelik ve Güney Afrika'daki apartheid rejimi bir zamanlar çoğu devlet tarafından kabul ediliyordu, ama sonradan bunlara yaygın bir muhalefet oluştu. Konstrüktivistler bu değişimin nedenini sorgularlar. Bu süreçte fikirler ne rol

oyladı? Savaş konusunda da bir gün aynı şey olacak mı? Ya egemen ulus-devlet kavramı? Dünya kabileler, uluslar ve sivil toplum kuruluşları gibi siyasi unsurlarla doludur. Egemen devlet sadece son yüz yıllarda baskın bir kavram haline gelmiştir. Konstrüktivistler hayatlarımıza ve kuramlarımıza anlam veren ulus ve egemenlik türünden kavramların toplumsal olarak inşa edildiğini, kalıcı bir gerçeklik gibi “hep orada” olmadıklarını söylerler. Ya da genellikle yaşamsal çıkarlara yönelik tehditler açısından tanımlanan güvenlik kavramını alın. Geleneksel uluslararası ilişkiler kuramları güvenliğe devletler arasında savaş ya da şiddet açısından bakıyordu, ama 7. ve 8. Bölümlerde göreceğimiz gibi, bugünün dünyasında ekonomik ya da ekolojik felaketler de insanlığın güvenliğini bir o kadar tehdit edebilmektedir.

Feminist konstrüktivistler bu görüşlere, dünya politikasının temel bir aracı olarak savaş dilinin ve imgelerinin toplumsal cinsiyetten büyük ölçüde etkilendiğini eklerler. *Feminizm* geleneksel güvenlik kaygılarının Soğuk Savaş’ın başlangıcındaki ağırlığını bir miktar yitirdiği 1990’ların başında eleştirel bir yaklaşım olarak güç kazanmıştı. Feminizm toplumsal süreçlere, elit olmayanların meselelerine ve uluslararası yapıya odaklanarak ve devletlerarası ilişkilere odaklanmaktan oluşan sınırlı yerleşik anlayışı reddederek, dünya politikasını daha kapsayıcı bir şekilde incelemeyi amaçlar ve “sadece devletlerin değil, kilit toplumsal bileşenlerin kimlik ve çıkarlarının küresel düzeyde şekillenme süreçleri”ni⁷ ortaya koyar. Feministler cinsiyetler arasındaki eşitsizliklere dikkat çekerler. Örneğin, 193 ülkeden sadece 12’sinin devlet başkanı kadındır. Feminist eleştiriler, tecavüzün bir savaş aracı olarak kullanılması, kadın ve çocuk “ticareti” ya da kaçakçılığı gibi küreselleşmenin problematik yönlerine de ışık tutar.

Konstrüktivizm, geleneksel realizm ve liberalizm kuramlarının özelliği olan bilimsel yasalar arayışını reddeden, bunun yerine, açıklayıcı olabilecek genellemeler arayan ve sık sık yoğun tanımları bir açıklama biçimi olarak öneren bir yaklaşımdır. Bugün dünya politikasındaki en önemli tartışmalardan bazıları, egemenlik, insani yardım, insan hakları ve soykırım terimleri çevresinde yürütülmektedir ve bu konularda konstrüktivistlerin geleneksel kuramlara kıyasla söyleyeceği çok daha fazla şey vardır.⁸ Konstrüktivizm, geleneksel realizm

ve liberalizm kuramlarına hem önemli bir katkı hem de faydalı bir eleştiri getirir. Bazen gevşek bir biçimde formüle edilmelerine ve öngörü gücünden yoksun olmalarına karşın, konstrüktivist yaklaşımlar bize iki ana kuramın sık sık gözden kaçırıldığı şeyleri hatırlatır. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, güncel hedeflerin peşine takılmanın araçsal rasyonalitesinin ötesine bakmak ve değişen kimliklerin ve çıkarların devlet politikalarında bazen algılanması güç değişimlere, uluslararası ilişkilerde de derin değişikliklere nasıl olup da yol açabildiğini sorgulamak önemlidir. Konstrüktivistler, araçsal rasyonalite uygulanmadan önce bilginin nasıl üretildiğini ve tercihlerin nasıl oluştuğunu anlamamıza yardımcı olurlar. Bu anlamda, konstrüktivist düşünce iki ana kurama cephe almaktan çok onları tamamlar. Uzun vadeli değişimi anlamakla ilgili sorunları bundan sonraki bölümde göreceğiz ve son bölümde bu konuya tekrar döneceğiz.

Washington'da çalıştığım ve Dışişleri Bakanlığı ile Pentagon'da müsteşar olarak dış politikaların şekillendirilmesine katkıda bulunduğum sıralar, her üç düşünceden de –realizm, liberalizm ve konstrüktivizm– kimi öğeleri ödünç aldığımı fark ettim. Bunların hepsinin, farklı biçimlerde ve farklı koşullarda da olsa faydalı olduğunu gördüm. Pratik insanlar bazen kuramlara neden kafa yormamız gerektiğini merak ederler. Cevap, kuramların yabancı olduğu bir araziye algılamamızı sağlayan yol haritaları olmasıdır. Kuramlar olmazsa kayboluruz. Sırf sağduyumuzu kullandığımızı düşündüğümüzde bile, genellikle eylemlerimize yön veren örtük bir kuram vardır. Sadece, biz bunu bilmeyiz ya da ne olduğunu unutmuşuzdur. Bize rehberlik eden kuramlar konusunda daha bilinçli olduğumuzda, bunların güçlü ve zayıf yanlarını ve en iyi ne zaman uygulanabileceklerini daha iyi görebiliriz. Britanyalı iktisatçı John Maynard Keynes'in dediği gibi, kendilerini kuramın üzerinde gören pratik insanlar, genellikle, adını çoktan unuttukları, geçmişin ölü bir yazar bozuntusuna kulak veriyorlardır.⁹

Yapı Taşları

Aktörler, amaçlar ve araçlar uluslararası politikayı kuramsallaştırmak için temel kavramlardır, ama her biri değişim gösterir. Ge-

leneksel realist uluslararası politika görüşünde, önemli “aktörler” devletlerle sınırlıdır ve sadece büyük devletler gerçekten önem taşır. Ama bu değişmektedir. Son yarım yüzyılda devletlerin sayısı muazzam bir artış göstermiştir: 1945’te dünyada yaklaşık 50 devlet vardı; 21. yüzyılın başında ise bu sayı dört katına çıkmıştır ve yenileri sıradadır. Devletlerin sayısından daha önemli olan, *devlet dışı aktörlerin* yükselişidir. Bugün büyük çokuluslu şirketler uluslararası sınırları aşmakta, bazen de pek çok ulus-devletten daha fazla ekonomik kaynağı kontrol etmektedir (Tablo 1.1). En az 12 uluslararası şirketin yıllık satışları dünyadaki devletlerin yarısının gayri safi yurtiçi hasılasından (GSYİH) yüksektir.¹⁰ Shell, IBM ve Wal-Mart gibi şirketlerin satışları Macaristan, Ekvador ve Senegal gibi ülkelerin GSYİH’lerinin üzerindedir. Bu çokuluslu şirketler askeri güç gibi bazı güç biçimlerinden yoksun olmakla birlikte, bir ülkenin ekonomik amaçlarıyla yakından ilgilidir. Ekonomi açısından bakıldığında, IBM Belçika için eski bir Belçika sömürgesi olan Burundi’den daha önemlidir.

TABLO 1.1 Bazı Çokuluslu Şirketlerin Satış Rakamları, 2007 (ABD doları)

Wal-Mart Stores	351 milyar
Royal Dutch Shell (Birleşik Krallık/Hollanda)	319 milyar
General Motors (ABD)	207 milyar
Toyota (Japonya)	205 milyar
Daimler-Chrysler (Almanya/ABD)	190 milyar
General Electric (ABD)	168 milyar
Total (Fransa)	168 milyar
Siemens (Almanya)	107 milyar
IBM (ABD)	91 milyar
Nestlé (İsviçre)	80 milyar
Sony (Japonya)	71 milyar

Kaynak: “The Fortune Global 500”, Fortune, http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2008/full_list/.

Savaşan devletlerin ve dış güçlerin olmadığı bir Ortadoğu tablosu düpedüz gülünç olurdu, ama çeşitli devlet dışı aktörleri içermeydi de müthiş eksik kalırdı. Shell, British Petroleum ve Exxon Mobil gibi çokuluslu petrol şirketleri devlet dışı aktörlerdir, ama başkaları da vardır. Birleşmiş Milletler gibi büyük hükümetlerarası kuruluşlar, Arap Birliği ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) gibi daha küçükleri vardır. Kızılhaç ve Uluslararası Af Örgütü gibi sivil toplum kuruluşları (STK'lar) vardır. Türkiye, Suriye, İran ve Irak'ta yaşayan Kürtler, Ortadoğu'nun dört bir yanına ve Kafkasya'ya dağılmış Ermeniler gibi çeşitli uluslararası etnik gruplar da vardır. Terörist gruplar, uyuşturucu çeteleri ve mafya örgütleri ulusal sınırları aşarlar ve sık sık kaynaklarını birden fazla devlet arasında bölüştürürler. Uluslararası dinsel hareketler, özellikle de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki siyasi İslam da olası devlet dışı aktörler listesine başka bir boyut ekler.

Soru, devletlerin mi yoksa devlet dışı grupların mı daha önemli olduğu değil –genellikle devletler daha önemlidir– yeni karmaşık koalisyonların bir bölgenin politikasını, geleneksel realist görüşlerin göstermeyi başaramadığı bir şekilde nasıl etkilediğidir. Devletler güncel uluslararası politikanın baş aktörleridir, ama sahne sadece onlara ait değildir.

Ya *amaçlar*? Geleneksel olarak, anarşik bir sistemde devletlerin başat amacı askeri güvenlidir. Günümüzde ülkeler elbette ki askeri güvenliklerine önem vermektedir, ama ekonomik refahlarına (Tablo 1.2), uyuşturucu kaçakçılığını ya da AIDS'in yayılmasını durdurmak gibi toplumsal meselelere ya da ekolojik değişimlere de sık sık bunun kadar ya da daha fazla önem vermektedir. Ayrıca, tehditler değiştikçe askeri güvenlik tanımı da değişmektedir; askeri güvenlik devletlerin güttüğü tek amaç değildir. Kanadalı bir diplomat, savaş olasılığının son derece düşük olduğu ABD ile Kanada arasındaki ilişkilere bakarak, korkusunun, ABD'nin 1813'te yaptığı gibi tekrar Kanada topraklarına yürüyüp Toronto'yu ele geçirmesi değil, Toronto'yla ilgili verilerin Texas'taki bilgisayarlar tarafından erişim dışı kalacak şekilde programlanması olduğunu söylemişti –anarşik bir sistemdeki devletlerin geleneksel ikileminden oldukça farklı bir ikilem. Ekonomik

güç askeri güvenliğin yerini almamıştır (Ağustos 1990'da Irak tarafından istila edildiğinde Kuveyt'in gördüğü gibi), ama devletler daha geniş bir yelpazeye yayılan amaçlar göttükçe, uluslararası politikanın gündemi karmaşıklaşmaktadır. İnsani yardım ve insan hakları meselelerinin önemi artmıştır ve bazı analizciler devletlerin güvenliğinden çok bireysel insani güvenliğe atıfta bulunmaktadır.

TABLO 1.2 Bazı Ülkelerin Tahmini GSYİH'leri, 2006 (Satın Alma Gücü Paritesi'ne göre ABD doları cinsinden)

ABD	13,1 trilyon
Çin	10,2 trilyon
Hindistan	4,2 trilyon
Japonya	4,2 trilyon
Almanya	2,6 trilyon
Brezilya	1,7 trilyon
Rusya	1,7 trilyon
Endonezya	948 milyar
Arjantin	609 milyar
Güney Afrika	588 milyar
Suudi Arabistan	366 milyar
Vietnam	263 milyar
Irak	88 milyar
Guatemala	61 milyar
Arnavutluk	20 milyar
Jamaika	13 milyar
Eritre	5 milyar

Kaynak: CIA World Factbook, 2009.

Uluslararası politikanın amaçlarının yanı sıra *araçları* da değişmektedir. Realist görüşe göre, askeri güç gerçekten önemi olan tek araçtır. Britanyalı tarihçi A. J. P. Taylor 1914 öncesi dünyayı betimlerken, büyük gücü savaşta galip gelebilecek bir güç olarak tanımlamıştı. Devletler bugün elbette ki askeri güç kullanmaktadır, ama

geçen yarım yüzyılda askeri gücün rolünde değişiklikler olmuştur. Pek çok devlet, özellikle de büyük devletler, amaçlarına erişmekte askeri güç kullanımını eskiden olduğundan daha maliyetli bulmaktadır. Harvard Üniversitesi'nden Prof. Stanley Hoffmann'ın belirttiği gibi, askeri güç ile başarı arasındaki bağlantı gevşemektedir.

Bunun sebepleri nelerdir? Nedenlerden biri, askeri gücün nihai araçları olan nükleer silahların kesinlikle esnemez oluşudur. Bir vakitler sayıları 50.000'i aşıya da, 1945'ten beri savaşta nükleer silah kullanılmamaktadır. Nükleer silahların yaratabildiği büyük yıkım ile makul siyasi amaçlar arasındaki orantısızlık, anlaşılabilir bir şekilde, liderleri bu silahları kullanma konusunda isteksizleştirmektedir. O halde, askeri gücün nihai biçimi, nereden bakılırsa bakılsın, liderler için savaşta kullanılmayacak kadar maliyetlidir.

Milliyetçi halklara hükmetmek için kullanıldığında konvansiyonel gücün bile maliyeti artmıştır. 19. yüzyılda, Avrupa ülkeleri modern silahlarla donatılmış bir avuç askerle yerkürenin başka yerlerini ele geçirmiş, sonra da, sömürgelerini görece mütevazı garnizonlarla yönetmişlerdi. Ama halkların toplumsal olarak mobilize olduğu bir çağda, halkın ulusal kimliği konusunda çok hassas olduğu işgal edilmiş bir ülkeyi yönetmek güçtür. Amerikalılar bunu 1960'lar da ve 1970'lerde Vietnam'da, Sovyetler ise 1980'lerde Afganistan'da görmüştür. Vietnam ve Afganistan nükleer süper güçlerden daha güçlü ülkeler haline gelmemişti, ama milliyetçi bilince sahip bu halkları yönetmeye çalışmanın maliyeti hem ABD hem de Sovyetler Birliği için fazla yüksekti. Milliyetçilik çağında bir ülkeyi yabancıların yönetmesi çok maliyetlidir. 19. yüzyılda Britanya Hindistan'ı bir avuç asker ve devlet memuruyla yönetebiliyordu, ama bugünün dünyasında böyle bir şey imkânsız olurdu.

Gücün rolündeki üçüncü bir değişim iç kısıtlamalarla ilişkilidir. Zaman içinde, özellikle demokrasilerde giderek güçlenen bir antimilitarizm etiği gelişmiştir. Bu gibi görüşler güç kullanımını engellemez, ama özellikle yaygın ve uzun süreli olarak kullanıldığında, liderler için siyasi olarak riskli bir seçim haline getirir. Zaman zaman, demokrasilerin savaş zayıatlarını kabul etmeyeceği söylenir, ama bu fazla basit bir görüştür. Örnek vermek gerekirse, ABD 1990'da Körfez Sa-

vaşı'na girmeyi planlarken yaklaşık 10.000 kişilik bir zayıat bekliyordu, ama ulusal çıkarlarını o kadar yakından ilgilendirmeyen Somali ya da Kosova'da zayıat vermekte isteksizdi. Ve güç kullanımı başka ülkelerin gözünde haksız ya da gayrimeşruysa, demokratik ülkelerde siyasi liderler için maliyetli olabilir. Gücün devri kapanmış değildir ve bu gibi ahlaki kaygılar devlet dışı terörist aktörleri devletlerden daha az bağlar, ama çoğu devlet için güç kullanımı geçmişte olduğundan daha maliyetli ve daha güçtür.

Son olarak, güç yoluyla halli imkânsız olan bir sürü mesele vardır. Sözelimi, ABD ile Japonya arasındaki ekonomik ilişkileri alın. 1853'te, Amiral Perry bir Japon limanına girmiş ve Japonya limanlarını ticarete açmazsa bombalama tehdidinde bulunmuştu. Bu, ABD ile Japonya arasındaki güncel ticari anlaşmazlıkları çözmekte pek işe yarar ya da siyasi olarak kabul edilebilir bir yöntem olmazdı. O halde, uluslararası politikada güç hâlâ önemli bir araç olsa da tek araç değildir. Karşılıklı ekonomik bağımlılığın, iletişimin, uluslararası kuruluşların ve uluslarötesi aktörlerin kullanılması bazen güçten daha büyük bir rol oynar. Devletin bir aracı olarak askeri gücün devri kapanmamıştır –Taliban hükümetinin Eylül 2001'de ABD'ye yönelik saldırıları düzenleyen terör şebekesine yataklık ettiği Afganistan'da süren savaş ya da ABD ve Britanya'nın 2003'te Saddam Hüseyin'i devirmek için güç kullanımı buna tanıklık eder. Ama Irak'ta savaşı kazanmak barışı sağlamaktan daha kolaydı ve terörizmden korunmak için tek başına askeri güç yeterli değildir. Askeri güç uluslararası politikada nihai araç olmaya devam etmekle birlikte, maliyetinde ve etkinliğinde meydana gelen değişiklikler, günümüzün uluslararası politikasını daha da karmaşıklaştırmaktadır.

Temel güvenlik oyunu devam etmektedir. Bazı siyaset bilimciler güç dengesini genellikle, lider ya da hegemonik bir devletin –örneğin, 16. yüzyılda İspanya, XIV. Louis döneminde Fransa, 19. yüzyılın büyük bölümünde Britanya ve 20. yüzyılın büyük bölümünde ABD– belirlediğini ileri sürerler. Sonunda, en tepedeki devlete meydan okunacak ve bu meydan okuma hegemonik savaşlar ya da dünya savaşları dediğimiz türde büyük yangınlara yol açacaktır. Dünya savaşlarından sonra, yeni bir antlaşma –1713 Utrecht Antlaşma-

sı, 1815 Viyana Kongresi, 1945'ten sonra Birleşmiş Milletler sistemi– yeni düzenin çerçevesini çizer. Atina ile Sparta arasındaki üstünlük mücadelesinden beri uluslararası politikada hiçbir temel değişiklik olmadıysa, yeni bir meydan okuma yeni bir savaşa mı yol açacaktır, yoksa hegemonik savaş döngüsü geçmişte mi kalmıştır? Yükselen bir Çin ABD'ye meydan okuyacak mıdır? Nükleer teknoloji dünya savaşını fazla mı yıkıcılaştırmıştır? Karşılıklı ekonomik bağımlılık dünya savaşının maliyetini çok mu yükseltmiştir? Teröristler gibi devlet dışı aktörler hükümetleri işbirliğine mecbur edecek midir? Küresel toplum, savaşı toplumsal ve ahlaki olarak düşünülemez hale mi getirmiştir? Öyle olduğunu umalım, zira bundan sonraki hegemonik savaş sonuncusu olabilir. Ama önce, süreklilik konusunun anlaşılması önemlidir.

Peloponnesos Savaşı

Thukydides realizm kuramının babasıdır; çoğu kişi uluslararası politika hakkında düşünürken, bir kurama başvurduğunu bilmediğinde bile realizm kuramını kullanır. Kuramlar olguları düzene sokarken kullandığımız vazgeçilmez araçlardır. Günümüzde pek çok lider ve gazete yazarı Thukydides'in adını duymamış bile olsa realist kuramları kullanır. Atina'nın en parlak çağında yaşamış Atina seçkinlerinden olan Thukydides, *Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi*'nde anlattığı olaylardan bazılarını karıştırmıştı. Realist bir yazar olan Robert Gilpin, "Aslında, 20. yüzyıl uluslararası ilişkiler öğrencileri devletlerin davranışı hakkında, Thukydides ve M.Ö. 5. yüzyılda yaşayan hemşerilerinin bilmediği bir şey biliyorlar mı, insanın bunu kendisine sorması gerekiyor" demişti. Ardından, sorusunu cevaplamıştı: "Nihayetinde, uluslararası politika hâlâ Thukydides'in tanımladığı şekilde tanımlanabilir."¹¹ Gilpin'in önermesi tartışılabilir, ama bunu tartışmak için Thukydides'in argümanını bilmemiz gerekir. Hem, realist kurama tarihin en büyük hikâyelerinden birinden daha iyi bir giriş olabilir mi? Ancak, pek çok büyük hikâye gibi bunun da sınırları vardır. Peloponnesos Savaşı'ndan öğrendiğimiz bir şey de, fazla basitleştirici bir tarih okumasından kaçınmamız gerektiğidir.

Uzun Bir Hikâyenin Kısa Versiyonu

M.Ö. 5. yüzyıl başlarında Atina ve Sparta (Şekil 1.1) Pers İmparatorluğu'nu yenmek için (M.Ö. 480) işbirliği yapmış müttefiklerdi. Sparta, Persler karşısındaki zaferden sonra içe kapanmış, yüzü karaya dönük, muhafazakâr bir devlettir; Atina ise dışa açılmış, yüzü denize dönük, ticari bir devlettir. Atina yüzyıl ortalarında, bir Atina imparatorluğunun gelişmesinin yolunu açan 50 yıllık bir büyüme dönemini geride bırakmıştı. Atina, Ege Denizi çevresindeki devletleri Persler karşısında karşılıklı korunma amacıyla bir araya getiren Delos Birliği adlı ittifakı kurdu. Sparta ise Peloponnesos Yarımadası'ndaki komşularını bir savunma ittifakı içinde örgütledi. Perslerden korunmak için özgür iradeleriyle Atina'ya katılan devletler, çok geçmeden Atina'ya vergiler ödemek zorunda kaldılar. Atina'nın artan gücü ve bazı devletlerin büyüyen imparatorluğa direnci nedeniyle, Yunanlıların Persleri yenmesinden yaklaşık 20 yıl sonra, M.Ö. 461'de bir savaş patlak verdi. M.Ö. 445'e gelindiğinde, ilk Peloponnesos Savaşı sona ermiş, arkasından da 30 yıl barış vaat eden bir antlaşma yapılmıştı. Böylece, ikinci ve asıl önemli Peloponnesos Savaşı'ndan önce Yunanistan istikrarlı bir barış dönemi yaşadı.

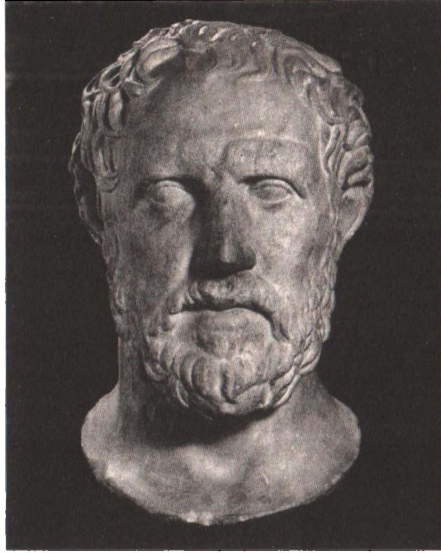
M.Ö. 434'te küçük bir periferik kent devleti olan Epidamnus'ta iç savaş çıktı. Bu olay, çığı tetikleyen bir çakıl taşı gibi, sonunda Peloponnesos Savaşı'na yol açan bir dizi tepkime başlattı. Birinci Dünya Savaşı'nı tartışırken göreceğimiz gibi, sık sık sapa yerlerdeki görece önemsiz krizler büyük çatışmaları hızlandırır.

Epidamnus'ta, demokratlar ülkenin nasıl yönetileceği konusunda oligarklarla savaştı. Demokratlar, Epidamnus'un kurulmasına yardım ettiği Korfu kent devletinden yardım istediler, ama talepleri geri çevrildi. Bunun üzerine, bir başka kent devleti olan Korinthos'a başvurdular ve Korinthoslular yardım kararı aldı. Buna öfkelenen Korfulular, eski kolonileri Epidamnus'u tekrar ele geçirmek üzere bir donanma yolladılar. Süreç içinde, Korfulular Korinthos donanmasını yendi. Çileden çıkan Korinthos, Korfu'ya savaş ilan etti. Bir Korinthos saldırısından korkan Korfu, Atina'dan yardım istedi. Hem Korfu hem Korinthos Atina'ya temsilciler gönderdi.

ŞEKİL 1.1 Klasik Yunan

Atinalılar iki tarafı da dinledikten sonra ikileme düşüldüler. On yıldır süren ateşkesi bozmak istemediler, ama Korinthoslular (Peloponnesoslulara yakındılar) Korfı'yı alıp büyük Korfı donamasının denetimini ele geçirirse, Yunan devletleri arasındaki güç dengesi Atina aleyhine bozulacaktı. Atinalılar Korfı donanmasının Korinthosluların eline geçmesi riskini göze alamayacaklarını hissedince, olaya “biraz karışma”ya karar verdiler. Korinthosluları korkutmayı amaçlayan küçük bir girişimde bulunarak, saldırıya uğramadıkça savaşma talimatıyla on gemi yolladılar. Ama bu girişim caydırıcı olmadı; Korinthos saldırdı ve Korfulular savaşı kaybetmeye başlayınca, Ati-

Thukydides'in büstü

na gemileri savaşa ilk başta niyetlenilenden daha fazla çekildi. Atina'nın savaşa müdahalesi Korinthos'u öfkелendirdi, bu da Atinalıları kaygılandırdı. Atina özellikle, Korinthos'un, Atina'nın müttefiki olmakla birlikte Korinthos'la tarihsel bağları olan Potidaea'da karışıklık çıkarmasından endişeleniyordu. Sparta Korinthos'a, Atina'nın Potidaea'ya saldırması halinde yardım sözü verdi. Potidaea'da bir ayaklanma çıkınca, Atina isyanı bastırmak üzere asker gönderdi.

Bu noktada, Sparta'da büyük bir tartışma sürüyordu. Atinalılar Spartalılara tarafsız kalma çağrısında bulundular. Korinthoslular da savaşa girmeleri için Spartalıları sıkıştırdılar ve Atina'nın büyüyen gücünün denetlenmesinde başarısız kalınmasına karşı uyardılar. Atina antlaşmaya rağmen Megara'ya ticari ambargo uyguladığından, bu önemli kent de Korinthos'la anlaştı. Sparta arada kalmıştı, ama Spartalılar, gücü denetlenmezse Atina'nın Yunanistan'ın tamamını denetimi altına alacağından korkarak savaştan yana oy kullandılar. Sparta Yunan kent devletleri arasında güç dengesini korumak için savaşa girdi.

Atina, Sparta'nın ulti-matomunu geri çevirdi ve M.Ö. 431'de savaş başladı. Atina'da emperyal bir büyük güç psikolojisi egemendi; Atinalılar çok bağlı oldukları kentlerinden ve sosyal sistemlerinden gurur duyuyor ve savaşı kazanacaklarına inanıyorlardı. Savaşın ilk evresinde kimse galip gelemedi. On yıl savaştan sonra ateşkes ilan edildi (M.Ö. 421), ama ateşkes kırılgandı ve savaş yeniden başladı. M.Ö. 413'te Atina çok büyük bir risk aldı. Sparta'yla müttefik Yunan kolonilerinin bulunduğu, İtalya'nın güney kıyısı açıklarındaki Sicilya'yı ele geçirmek üzere iki donanma ile piyade birliği yolladı. Sonuç Atinalılar için korkunç bir bozgun oldu. Bu arada Sparta, Atinalıların yenilmesinden büyük bir memnuniyet duyan Perslerden ek para aldı. Sicilya yenilgisinden sonra Atinalılar aralarında bölündüler. M.Ö. 411'de, oligarklar demokratları devirdi ve 400 oligark Atina'yı yönetmeye kalkıştı. Bu olaylar savaşın sonunu getirmede, ama Atina bir daha asla gerçek anlamda toparlanamadı. Atina'nın M.Ö. 410'daki bir deniz zaferini, beş yıl sonra Sparta'nın bir deniz zafiri izledi. M.Ö. 404'e gelindiğinde Atina barış talep etmek zorunda kaldı. Sparta Atina'dan, kenti kara ordularının saldırılarından koruyan uzun surları yıkmasını istedi. Atina'nın gücü kırılmıştı.

Nedenler ve Kuramlar

Bu, dramatik ve güçlü bir hikâyedir. Savaş neden olan neydi? Thukydides bu konuda çok nettir. Epidamnus, Korfu ve diğer kentlerde yaşanan çeşitli olayları anlattıktan sonra, bunların gerçek nedenler olmadığını söyler. Savaş kaçınılmaz kılan, Atina'nın güçlenmesi ve bunun Sparta'da uyandırdığı korkuydu.

Atina'nın seçeneği var mıydı? Daha basiretli olsaydı yıkımın önüne geçebilir miydi? Savaşın ilk günlerinde Atina'nın lideri olan Perikles'in hemşerileri için ilginç bir cevabı vardı: "Atina'nın emperyal vakarına destek olmanız doğru ve yerindedir. İmparatorluğunuz şimdi bir tiranlık gibi: Buna katlanmak yanlış olabilir, ama göz yummak kesinlikle tehlikelidir."¹² Bir başka deyişle, Perikles Atinalılara seçenekleri olmadığını söylüyordu. Belki, bulundukları yerde olmamalıydılar, ama bir kez imparatorluk olduktan sonra, daha da bü-

yük riskler almadan yapılabilecekleri fazla bir şey yoktu. Dolayısıyla, Perikles savaşı destekledi. Ama Atina'da, M.Ö. 432'de Sparta'daki tartışmaya gönderilen Atina temsilcileri gibi başka sesler de vardı. Bunlar Spartalılara şöyle demişti: "Savaşta öngörülemez olanın oynadığı büyük rolü de düşünün: Bunu şimdi, fiilen savaşa girmemişken düşünün. Bir savaş ne kadar uzarsa, tesadüflerin olaylar üzerindeki etkisi de o kadar büyür."¹³ Bunun iyi bir nasihat olduğu görüldü; Atinalılar verdikleri nasihati neden kendileri tutmadılar? Belki de akıllarını bulandıran bir yurtseverlik coşkusu ya da öfkeye kapılmışlardı. Ama daha ilginç bir olasılık vardır: Belki de akılcı davranmış, ama bir güvenlik ikilemine düşmüşlerdi.

Güvenlik ikilemleri uluslararası politikanın temel özelliğiyle ilişkilidir: *anarşik örgütlenme*, yani üst bir hükümetin olmaması. Anarşi koşullarında, bir devletin güvenliğini artırmaya yönelik bağımsız bir eylemi tüm devletleri daha güvensiz hale getirebilir. Bir devlet bir başka devletin kendisini tehdit etmesini engellemek için gücünü artırır, onun güçlendiğini gören öteki devlet ondan korunmak için gücünü artırabilir. Sonuçta, her birinin kendi gücünü ve güvenliğini artırmaya yönelik bağımsız çabaları, ikisini de daha güvensiz hale getirir. Bu ironik bir sonuçtur, gene de iki devlet de irrasyonel davranmamıştır. İkisi de öfke ya da gururla değil, diğerinin büyümesinden kaynaklanan tehdit algısının yarattığı korkuyla hareket etmiştir. Ne de olsa, savunma mekanizmaları inşa etmek tehdit algısına verilen rasyonel bir tepkidir. Devletler güvenlik ikilemlerinden kaçınmak için işbirliğine gidebilirlerdi; yani, ikisi de güçlenmemeleri gerektiği konusunda anlaşabilir ve her şey daha iyi olabilirdi. İşbirliğine gitmeleri gerektiği açıkken, devletler bunu neden yapmazlar?

Tutuklunun İkilemi olarak bilinen oyunda bu soruya bir cevap bulunabilir. (Güvenlik ikilemleri Tutuklunun İkilemi'nin spesifik bir türüdür.) Tutuklunun İkilemi senaryosu şöyle gelişir: Polisin, üzerlerinde az miktarda uyuşturucu bulunan iki adamı tutukladığını düşünün; adamlar bunun sonucunda muhtemelen birer yıl hapis cezası alacaklardır. Polisin, adamların gerçekten uyuşturucu satıcısı olduğuna inanmak için sağlam nedenleri vardır, ama mahkûmiyet kararı için elinde yeterli kanıt yoktur. Adamlar satıcı olarak kolaylık-

la 25 yıllık cezalar alabilecektir. Polis, adamlardan birinin ötekine karşı tanıklığının ötekinin tam ceza almasına yeteceğini bilmektedir. Adamlarla tek tek konuşulur, ötekinin uyuşturucu satıcısı olduğuna tanıklık ederse salıverileceği söylenir. İkisi de tanıklık ederse ikisi de 10'ar yıl ceza alacaktır. Polis bu yolla, satıcıların 10 yıl boyunca işten uzaklaşacaklarını hesaplamaktadır; aksi takdirde, ikisi de sadece birer yıl hapis yatacak ve çok geçmeden dışarı çıkıp tekrar uyuşturucu satmaya başlayacaktır.

Şüpheliler ayrı ayrı hücrelere konur ve birbirleriyle iletişim kurmalarına izin verilmez. İki tutuklu da aynı ikilem içindedir: Ortağını gammazlayarak özgürlüğünü elde edebilir, yani onu 25 yıl için hapse yollayarak serbest kalabilir ya da sessiz kalıp hapiste bir yıl geçirebilir. Ama ikisi de birbirini gammazlarsa, ikisi de 10 yıl hapis yatacaktır. İki tutuklu da, "Gammazlarsam ben kârlı çıkarım. O susar, ben konuşmazsam bir yıl hapiste kalırım. Ya o konuşursa? Ben de onu gammazlarsam 10 yıl yerim, ama susarsam 25 yıl hapis yatarım, o da serbest kalır; enayilik etmiş olurum. Sessiz kalarak ona yardım edersem beni gammazlamayacağından nasıl emin olabilirim?" diye düşünür.

Bu, bağımsız rasyonel aktörlerin temel yapısal ikilemidir. Kişi için en iyi sonuç, ötekini gammazlayıp serbest kalmaktır. İkinci en iyi sonuç ikisinin de sessiz kalıp bir yıl hapis yatmasıdır. Daha kötü bir sonuç ikisinin de konuşup 10 yılı demir parmaklıklar arkasında geçirmesidir. Hepsinin en kötüsü, öteki konuşurken sessiz kalıp enayi durumuna düşmek ve 25 yıl hapis yatmaktır. Her biri kendisi için en iyi olanı yaparsa, ikisi de kötü bir sonuçla karşı karşıya kalacaktır. En iyi sonuç olan özgürlüğü seçmek rasyonel tercihin ifadesidir, ama ikisi de bağımsız olarak kendisi için en iyi sonucu seçerse ikisi de kötü bir sonuç elde eder. İletişim olmadığında işbirliği yapmak zordur. İkisi birbiriyle konuşabilseydi, sessiz kalmak için anlaşabilir ve bir yıl hapis yatabilirlerdi.

Ama iletişim mümkün olsaydı bile başka bir problem vardır: güven ve güvenilirlik. Tutuklunun İkilemi'ndeki metaforla devam edersek, iki şüpheli de kendisine şöyle diyebilir: "İkimiz de uyuşturucu satıcısıyız. Ötekinin nasıl davrandığını gördüm. Bu anlaşmayı yap-

tıktan sonra, ‘Harika! Onu konuşmamaya ikna ettim. Şimdi hapse girme riski olmadan, kendim için en iyi olan sonucu elde edebilirim’ demeyeceğini nasıl bilebilirim?” Benzer biçimde, uluslararası politikada iletişimin ve güvenin olmaması, böyle yapmak hepsini karşılıklı güvensizliğe sürükleyebilse de, devletleri kendi güvenliklerini sağlamaya teşvik eder. Başka türlü söylersek, bir devlet başka bir devlete, “Sen silahlanma, ben de silahlanmayacağım, böylece ikimiz de bundan böyle mutlu mesut yaşayacağız” diyebilir, ama ikinci devlet kendisine, birincisine güvenip güvenemeyeceğini sorabilir.

Atina’nın M.Ö. 432’deki durumu Tutuklunun İkilemi’ne çok benzer. Yüzyıl ortalarında, Atinalılar ve Spartalılar ateşkes olursa iki taraf için de daha iyi olacağı konusunda hemfikirdi. Epidamnus’taki olaylardan ve Korfu ile Korinthos arasındaki ihtilaftan sonra bile, Atinalılar ateşkesi bozmakta isteksizdiler. Korfulular sonunda Atinalıları şu argümanla ikna ettiler: “Hellas’ta [Yunanistan] üç önemli deniz gücü var: Atina, Korfu ve Korinthos. Korinthos önce bizi denetimi altına alır, siz de donanmamızın onlarınkiyle birleşmesine göz yumarsanız, birleşik Korfu ve Peloponnesos donanmalarına karşı savaşmak zorunda kalırsınız. Ama bizi ittifakınıza alırsanız, savaşa kendi donanmanızın yanı sıra bizim gemilerimizle girersiniz.”¹⁴

Atina antlaşmaya bağlı kalıp Korfu’nun teklifini geri çevirerek Peloponnesoslularla işbirliği mi yapmalıydı? Böyle yapsaydı, Peloponnesosluların kazık atıp Korfu donanmasını ele geçirmesi halinde ne olurdu? O zaman denizlerde denge ikiye karşı bir Atina’nın aleyhine dönerdi. Atina Peloponnesosluların sözlerinde duracaklarına mı inanmalıydı? Atinalılar antlaşmayı bozmaya karar verdiler; bu, önceki tutukluyu gammazlamaya denktir. Thukydides bunun nedenini açıklar: “Genel inanç, her ne olursa olsun, Peloponnesos’la savaşın mutlaka çıkacağıydı.”¹⁵ Öyleyse, Atina güçlü Korfu donanmasının Korinthos’un eline geçmesi riskini göze alamazdı.

Kaçınılmazlık ve Geleceğin Gölgesi

İronik bir biçimde, savaşın kaçınılmaz olduğu inancı savaşın çıkmasında büyük bir rol oynadı. Atina, savaş çıkacaksa, ikiye birlik

bir donanma üstünlüğünün bire ikilik bir gerilikten daha iyi olacağını hissetti. Savaşın her an çıkabileceği ve kaçınılmaz olduğu inancı bu kararda çok önemliydi. Neden böyle olması gerekiyordu? Tutuklunun İkilemi'ne bir kez daha bakalım. İlk bakışta, kazık atmak ve ötekini enayi durumuna düşürmek iki tutuklu için de en iyisidir, ama ikisi de durumu bildiğinden, birbirlerine güvenebilirlerse, ikisinin de ikinci en iyiyi tercih edeceğini ve susarak işbirliği yapacağını da bilmektedir. Oyun sadece bir kez oynandığında işbirliğini sağlamak güçtür. İnsanlar bir oyunu tekrar tekrar oynayarak işbirliği yapmayı öğrenebilirler, ama söz konusu olan bir defalık bir oyunsa, kazık atan kazanan olabilir ve güvenen enayi durumuna düşer. Siyaset bilimci Robert Axelrod Tutuklunun İkilemi'ni bilgisayarda değişik stratejilerle oynamıştır. Pek çok kez oynadıktan sonra, ortalamada en iyi sonuçların *alışma verişim* dediği bir stratejiyle –"Sen bana ne yaptıysan ben de sana onu yapacağım"– elde edildiğini saptamıştır. İlk hamlede bana kazık atarsan, ben de sana kazık atarım. Bir daha kazık atarsan, bir daha kazık atarım. İşbirliği yaparsan, işbirliği yaparım. Bir daha işbirliği yaparsan, bir daha işbirliği yaparım. Sonunda, oyuncular oyunun toplam faydasının işbirliği yapmayı öğrenmekle azamiye çıktığını görürler. Ama Axelrod alışma verişimin sadece "uzun bir gelecek gölgesi" olduğunda iyi bir strateji olduğunu belirtir. Aynı insanlarla uzun süre oynayacağınızı bildiğinizde, işbirliği yapmayı öğrenebilirsiniz.

Savaşın kaçınılmaz olduğu inancının uluslararası politikada bu kadar yıpratıcı olmasının nedeni budur. Savaşın kaçınılmaz olduğuna inandığınızda, son hamleye çok yakınsınızdır. Son hamleye geldiğinizde (bu, sonunuzu getirebilir –yani bu oyunda bir daha oynayamayacağınızı belirleyebilir), hasmınıza hâlâ güvenip güvenmeyeceğinizi bilemeyebilirsiniz. Hasminizin kazık atacağından kuşkulaniyorsanız, kendinize güvenmeniz ve işbirliği yerine döneklik etme riskini almanız daha iyidir. Atinalıların yaptıkları da buydu. Savaşın çıkacağı inancı karşısında, Korinthoslulara ya da Spartalılara güvenmeyi göze alamayacaklarına karar verdiler. Oyunda ve kaçınılmaz savaşta son hamle bu gibi görünürken, Korfu donanmasının karşılarında olmasındansa yanlarında olması daha iyiydi.

Peloponnesos Savaşı gerçekten kaçınılmaz mıydı? Thukydides insan tabiatı konusunda karamsar bir görüşe sahipti; “Eserim, şu an yaşayanların beğenisine hitap etmek üzere tasarlanmış bir yazı parçası olmayıp ilelebet payidar kalmak üzere kaleme alınmıştır”¹⁶ diyordu. Yazdığı tarih, o gün de bugün de hep Tutuklunun İkilemi’ne düşen insanın doğasını gösterir. Tüm tarihçiler gibi Thukydides’in de bazı noktaları değil de başkalarını öne çıkarması gerekiyordu. Savaşın nedeninin Atina’nın güçlenmesi ve bunun Sparta’da uyardığı korku olduğu sonucuna varmıştı. Ama Yale Üniversitesi’nden Antik Yunan tarihçisi Donald Kagan, aslında Atina’nın güçlenmediğini ileri sürer: M.Ö. 431’de savaş başlamadan önce, güç dengesi oturmaya başlamıştı. Kagan’a göre, Spartalılar Atina’nın güçlenmesinden kaygı duymakla birlikte, bir köle ayaklanmasından daha çok korkuyorlardı. Atina da Sparta da köleciler devletlerdi ve ikisi de savaşa girmenin kölelere ayaklanma fırsatı vermesinden korkuyordu. Tek fark, Sparta’da nüfusun yüzde 90’ını oluşturan Helot denen kölelerin Atina’dakinden çok daha yüksek bir orana sahip olması ve Spartalıların M.Ö. 464’te bir köle ayaklanması yaşamış olmalarıydı.

O halde, Kagan’a göre savaşın dolaysız ya da tetikleyici nedenleri, Thukydides’in kaçınılmazlık kuramının kabul ettiğinden daha önemliydi. Mesela, Korinthos Atina’nın savaşa girmeyeceğini düşündü; kısmen Korfu’ya o kadar öfkeli olduğu için Atina’nın tepkisini öngöremedi. Perikles aşırı bir tepki gösterdi; Potidaea’ya ultimatö vererek ve Megara’yı ticari ambargoyla cezalandırarak hata yaptı. Bu politika hataları Spartalılara her şeye rağmen savaşın risk almayacağına değebileceğini düşündürdü. Kagan, Atina’nın büyümesinin Peloponnesos Savaşı’na yol açtığını, ama Otuz Yıllık Ateşkes’in alevin üzerine su serptiğini belirtir. İkinci Peloponnesos Savaşı’nın başlaması için, “Epidamnus sorununun çıktığı kıvılcımın tam ıslanmamış ender yanıcı maddelerden birinin üzerine düşmesi gerekti. Ondan sonra da, çok geçmeden Megaralılardan, Potidaealılardan ve Aeginallılardan yardım alan Korinthoslular ile Sparta Savaş Partisi tarafından sürekli olarak ve kuvvetle körüklenmesi gerekti. O zaman bile, Atinalılar kritik anda bir miktar ek yakıt sağlamasaydı kıvılcım sö-

nebilirdi.”¹⁷ Başka türlü söylersek, savaşa kişisel olmayan güçler değil, zor koşullarda verilen kötü kararlar neden olmuştu.

Tarihçilerin babası Thukydides’i sorgulamak had bilmezlik olabilir, ama tarihte çok az şey gerçekten kaçınılmazdır. Dışsal kısıtlar hep olsa da, insan davranışı istemlidir. Karl Marx tarihi insanların yaptığını, ama bunu kendi seçtikleri koşullarda yapmadıklarını söylemişti. Eski Yunanlılar hatalı seçimler yaptılar, zira Thukydides’in ve Tutuklunun İkilemi’nin gayet iyi gösterdiği bir duruma düşmüşlerdi. Güvenlik ikilemi savaşı hayli muhtemel kılıyordu, ama *hayli muhtemel*, *kaçınılmaz* demek değildir. Atina’yı mahveden 30 yıllık topyekûn savaş kaçınılmaz değildi. İnsanların kararları önemliydi. Tesadüfler ve kişilikler, daha büyük bir yapının, Tutuklunun İkilemi’ne benzer bir güvensizlik durumunun belirlediği sınırlar içinde devreye girdiklerinde bile bir fark yaratırlar.

Eskiçağ tarihinden çıkarabileceğimiz modern dersler nelerdir? Hem sürekliliklerin hem de değişimlerin farkında olmamız gerekir. Uluslararası politikanın bazı yapısal özellikleri, olayları şu değil de bu yönde seyretmeye yatkınlaştırır. Güvenlik ikilemlerini ve Tutuklunun İkilemi’ni öğrenmek işte bu nedenle gereklidir. Diğer yandan, böyle durumlar savaşın kaçınılmaz olduğunu kanıtlamaz. Özgürlüğün dereceleri vardır ve insan kararları bazen en kötü sonuçların önüne geçebilir. Genel anarşi yapısı işbirliğinden vazgeçirme eğilimi yaratırsa da, uluslararası ilişkilerde işbirliği gerçekleşir.

Sığılğı bariz tarihsel analogilerden de sakınmak gerekir. Soğuk Savaş sırasında sık sık, ABD bir demokrasi ve deniz gücü, Sovyetler Birliği ise köle işgücü kamplarına sahip bir kara gücü olduğu için, ABD’nin Atina, Sovyetler Birliği’nin de Sparta olduğunu söylemek yaygındı; bu iki ülke büyük bir tarihsel çatışmayı yeniden sahnelemeye yazgılıydı. Ama böyle sığ analogiler, Eski Atina’nın iç karışıklıkların enkaza çevirdiği kölecî bir devlet olduğunu ve denetimin her zaman demokratlarda olmadığını göz ardı ediyordu. Ayrıca, Soğuk Savaş’ın tersine, kazanan Sparta’ydı.

Çıkarılması gereken bir başka ders, tarihçilerin seçiciliğinin farkında olmaktır. Kimse bir şeyin tam hikâyesini anlatamaz. Bırakın tüm yaşamınızın ya da bütün bir savaşın hikâyesini, son bir saatte

ÇİN'İN YÜKSELİŞİ

Thukydides'in Peloponnesos Savaşı'nı anlattığı günden beri, tarihçiler yeni bir gücün yükselişinin beraberinde belirsizlik ve endişe getirdiğini bilirler. Her zaman olmasa bile sıklıkla, bunu şiddetli bir çatışma izler. Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'in ekonomik ve askeri gücündeki artış, yeni yüzyılın başında Asya ve Amerikan dış politikası için temel sorunlardan biri olacaktır. Thukydides demokratik Atina'nın neden bir antlaşmayı bozarak savaşa yol açtığını açıklarken, kaçınılmaz çatışma beklentilerinin gücüne dikkat çekmişti. "Genel inanc, her ne olursa olsun, Peloponnesos'la savaşın mutlaka çıkacağıydı" diye yazmıştı. Çin'le çatışmanın kaçınılmaz olduğu inancı, buna benzer, beklendiği için gerçekleşen bir kehanet etkisi yaratabilir.

- *The Economist*, 27 Haziran 1998¹⁸

olan her şeyi anlatmaya çalıştığınızı düşünün. Çok fazla şey olmuştur. Her şeyin tek tek tekrarlandığı saniyesi saniyesine bir anlatım, olayların meydana gelişi kadar uzun zaman alır. Dolayısıyla, tarihçiler her zaman özetlerler. Son bir saatin ya da günün tarihi bile olsa, tarih yazmak için basitleştirmemiz gerekir. Seçmemiz gerekir. Neyi seçtiğimiz ise tabii ki zihnimizdeki sarıh ya da oluşum halindeki kurgamlardan, değerlerden ve temayüllerden etkilenir.

Tarihçiler günün kaygılarından etkilenirler. Thukydides'in kaygısı, Atinalıların Perikles'i ve demokratları yanlış hesap yapmakla suçlayarak savaştan nasıl ders çıkardıklarıydı. Bu nedenle, durumun Tutuklunun İkilemi olarak betimlediğimiz yönlerini öne çıkardı. Gene de, savaşın bu yönleri önemli olmakla birlikte hikâyenin tamamını oluşturmaz. Thukydides, Atina'nın Perslerle ilişkisi ya da Megara'ya ticari ambargo kararnamesi ya da Atina'nın Delos Birliği'ndeki diğer devletlerin ödemek zorunda olduğu verginin miktarını artırması konularında fazla bir şey yazmadı. Thukydides'in tarihi kasıtlı olarak yanıltıcı ya da önyargılı değildi, ama geniş olgular yelpazesine getirilen sorular zaman içinde değişme eğilimi gösterdiğinden her çağın nasıl da tarihi yeniden yazmaya meylettiğine örnek oluşturur.

Seçme gereği, her şeyin göreceli olduğu ya da tarihin zırva olduğu anlamına gelmez. Böyle bir sonuca varmak yersiz olur. İyi tarihçiler ve sosyal bilimciler dürüstçe sorular sorup olguları çalıştıkları konu-

larla nesnel bir biçimde ilişkilendirerek ellerinden geleni yaparlar. Ama onlar ve öğrencileri seçilmiş olanın zorunluluk gereği hikâyesinin yalnızca bir parçası olduğunun farkında olmalıdır. Kendinize daima, yazarın hangi soruları sorduğunu ve olguların doğrusunu özenli ve nesnel bir biçimde araştırıp araştırmadığını sorun. Önyargılara karşı temkinli olun. Seçim, tarihin ve tarih yazmanın çok önemli bir parçasıdır. Tarihi doğru anlamanın yolu daha az değil daha çok okumaktan geçer.

Etik Sorunlar ve Uluslararası Politika

Bazı realistler, güvenlik ikilemin yapısı veri iken, ahlaki kaygıların uluslararası politikada hiçbir rolü olmadığına inanır. Ne var ki, iç politikadaki aynısı olmasa da, etğin uluslararası ilişkilerde oynadığı bir rol vardır. Ahlaki argümanlar Thukydides'in zamanından beri kullanılmaktadır. Korfu Korinthos'a karşı yardım istemek için Atina'ya gittiğinde, etğin dilini kullanmıştı: "Her şeyden önce, saldırganlara değil, saldırının kurbanı olan insanlara yardım etmiş olacaksınız. İkincisi, sonsuza kadar size minnettar kalacağız."¹⁹ *Korfu*'nun yerine *Bosna*'yı, *Korinthos*'un yerine *Sırbistan*'ı geçirdiğinizde, bu sözler bugün de söylenmiş olabilirdi.

Ahlaki argümanlar insanları harekete geçirir ve kısıtlar. Bu anlamda ahlak güçlü bir gerçekliktir. Bununla birlikte, ahlaki argümanlar o kadar da yüce olmayan saikleri gizlemek için propaganda olarak, hamasi bir şekilde de kullanılabilir ve elinde daha fazla güç olanlar sık sık ahlaki kaygıları göz ardı edebilir. Peloponnesos Savaşı sırasında, Atinalılar bir ayaklanmayı bastırmak üzere Milos Adası'na yelken açtılar. M.Ö. 416'da, Atina'nın sözcüsü Miloslulara savaşp ölebileceklerini yahut teslim olabileceklerini söyledi. Miloslular bunu protesto edip özgürlükleri için savaştıklarını söyleyince, Atinalılar şu karşılığı verdiler: "Güçlüler yapmaya muktedir oldukları şeyi yaparlar, güçsüzler de kabul etmek zorunda oldukları şeyi kabul ederler."²⁰ Atinalılar özünde, gerçekçi bir dünyada ahlaka çok az yer olduğunu söylüyorlardı. Güçlü olan haklıdır. Irak Kuveyt'i ya da ABD Grenada'yı veya Panama'yı istila ettiğinde ya da Endonezyalılar Doğu

Timor'daki bir ayaklanmayı bastırıldığında, hepsi bir yere kadar benzer bir mantık kullanmıştır. Ama modern dünyada, dürtülerin, Thukydides'e göre Atinalıların Milos'ta yaptıkları kadar çıplak bir şekilde dile getirilmesi giderek daha az kabul görmektedir. Bu, ahlakın uluslararası ilişkilerde daha önemli bir yer tutmaya başladığı anlamına mı gelir, yoksa sadece devletlerin propagandada ustalaştıklarını mı gösterir? Etik kaygılara duyarlılığı artan devletlerle, uluslararası politika büyük bir değişim mi geçirmiştir, yoksa Atinalıların 2.500 yıl önceki eylemleri ile Irak ve Sırbistan'ın 20. yüzyılın sonundaki eylemleri arasında apaçık bir süreklilik mi vardır?

Ahlaki argümanların hepsi aynı değildir. Bazıları diğerlerinden daha zorlayıcıdır. Bunların mantıklı ve tutarlı olup olmadığını sorgularız. Sözgelimi, aktivist Phyllis Schlafly, Tanrı nükleer silahları hür dünyaya verdiğine göre bunların iyi bir şey olduğunu ileri sürdüğünde, Tanrı'nın bu silahları neden Stalin'in SSCB'sine ya da Mao'nun Çin'ine de verdiğini sormamız gerekiyordu. Ahlaki argümanların hepsi eşit değildir.

Pek çok ahlaki argüman için temel denektaşı tarafsızlıktır –tüm çıkarların aynı ölçütlerle değerlendirildiği görüşü. Sizin çıkarlarınız benim çıkarlarımla aynı dikkati hak eder. Ancak, bu tarafsızlık çerçevesi içinde, Batı siyasi kültüründe ahlaki argümanların nasıl değerlendirileceği konusunda iki farklı gelenek vardır. Bunlardan birinin kökeni 18. yüzyıl Alman filozofu Kant'a, diğerininki Jeremy Bentham gibi 19. yüzyıl başı İngiliz faydacılarına kadar uzanır. İki yaklaşımı örneklemek için, yoksul bir köye gittiğinizi ve sırtını duvara vermiş üç kişiyi kurşuna dizmeye hazırlanan bir subay gördüğünüzü düşünün. “Bu köylüleri neden öldürüyorsunuz?” diye soruyorsunuz. Subay, “Dün gece bu köyden biri adamlarımdan birini öldürdü. Suçlunun bu köyden olduğunu biliyorum, o yüzden, ibret olsun diye bu üç adamı kurşuna dizeceğim” diyor. Siz, “Bunu yapamazsınız! Masum birini öldüreceksiniz. Bari bir el ateş edin; bu insanların en az ikisi, belki de üçü de masum. Bunu yapamazsınız” diyor-sunuz. Subay adamlarından bir tüfek alıyor ve size uzatarak, “Bunlardan birini benim yerime vur, diğerlerini bırakayım. Birini vurursan iki hayat kurtarabilirsin. Sana iç savaşta böyle erdem kumkumalıklarına yer olmadığını öğreteceğim” diyor. Ne yaparsınız?

Rambo'vari bir hamleyle bütün askerleri taramaya yeltenebilirsiniz, ama subayın üzerinize silahını dikmiş bir askeri var. O halde, ya iki insanı kurtarmak için masum bir insanı öldürmeyi ya da silahı bırakıp elinizi kana bulamamayı seçeceksiniz. Bir şeyi yalnızca doğru olduğunda yaptığınızı söyleyen Kant geleneği, kötü bir şey yapmayı reddetmenizi gerektirir. Faydacı gelenek ise iki hayatı kurtarabiliyorsanız kurtarmanızı söyler. Kant'çıl çözümü seçtiyseniz, sayının çoğaldığını düşünün. Duvarın önünde 100 kişi olduğunu farz edin. Ya da kalabalık bir kenti bir teröristin bombasından kurtarabileceğinizi düşünün. Ellerinizi ve vicdanınız temiz kalsın diye bir milyon insanı kurtarmayı reddeder miydiniz? Bir noktada, sonuçlar önemlidir. Ahlaki argümanlar üç açıdan değerlendirilebilir: söz konusu dürtüler ya da niyetler bakımından, kullanılan araçlar bakımından ve sonuçları ya da net etkileri bakımından. Bu boyutları bağdaştırmak her zaman kolay olmasa da, iyi bir ahlaki argüman üçünü de göz önünde bulundurmaya çalışır.

Uluslararası İlişkilerde Etiğin Sınırları

Etik, dört nedenden dolayı uluslararası politikada iç politikada olduğundan daha az rol oynar. Bu nedenlerden biri, değerler konusundaki uluslararası konsensüsün zayıf olmasıdır. Bazı eylemlerin haklılığı konusunda kültürel ve dinsel ayrılıklar vardır. İkincisi, devletler bireyler gibi değildir. Devletler birer soyutlamadır ve liderleri bireyler de olsa, devlet adamları bireysel davranışlarındakinden farklı bir şekilde değerlendirilirler. Örneğin, bir oda arkadaşı seçerken, çoğu kişi "Öldürmeyeceksin" emrine inanan birini ister. Ama aynı kişi, "Hiçbir surette ölüme yol açacak bir eylemde bulunmayacağım" diyen bir başkan adayına karşı oy kullanabilir. Yurttaşlar başkana çıkarlarını koruma sorumluluğunu verirler ve bu bazı durumlarda güç kullanmayı gerektirebilir. Kendi ruhlarını kurtaran, ama halklarını korumakta başarısız kalan başkanlar iyi emanetçiler değildir.

Özel ahlakta, fedakârlık ahlaki eylemin en yüksek kanıtı olabilir, ama liderler halklarını feda etmeli midir? Peloponnesos Savaşı sırasında, Atinalılar Milos Adası liderlerine, direnirlerse Atinalıların

herkesi öldüreceğini söylediler. Miloslu liderler direndiler ve ada halkı katledildi. Uzlaşmalı mıydılar? ABD'nin Türkiye'de benzer füze-leri varken, 1962'de Başkan Kennedy, Sovyetler'i Küba'daki füzele-ri sökmeye zorlamak için nükleer bir savaş riskini göze almalı mıydı? Farklı kişiler bu sorulara farklı cevaplar verebilir. İşin püf nok-tası, bireyler devlet liderleri olarak hareket ettiğinde, eylemlerinin bir ölçüde farklı değerlendiriliyor olmasıdır.

Etiğin uluslararası politikada daha az rol oynamasının üçüncü bir nedeni, neden-sonuç ilişkisinin karmaşıklığıdır. İç işlerde eylem-lerin sonuçlarını öngörmek zaten yeterince zordur, ama uluslararası ilişkilerin bir başka karmaşıklık katmanı daha vardır: devletlerin etkileşimi. Bu ekstra boyut sonuçları kesin olarak öngörmeyi zor-laştırır. 1933'te, Oxford Üniversitesi'nin münazara kulübü Oxford Union'da öğrenciler arasında yürütülen meşhur bir tartışma örne-ği vardır. Birinci Dünya Savaşı'nda ölen 20 milyon insanı unutmaya öğrencilerin çoğunluğu, bir daha asla kral ve vatan için savaş-mayacakları yönünde bir karardan yana oy kullandılar. Ama onla-rı dinleyen başka biri daha vardı: Adolf Hitler. Hitler, demokrasi-lerin yumuşak olduğu ve savaşa savaşa karşılık vermeyecekleri için onları dilediği kadar sıkıştırabileceği sonucuna vardı. Sonunda, o kadar sıkıştırdı ki İkinci Dünya Savaşı çıktı; bu, bir daha asla kral ve vatan için savaşmama yönünde oy kullanmış olan öğrencilerin arzuladıkları ya da bekledikleri bir sonuç değildi. Sonradan pek çoğu savaştı, pek çoğu da öldü.

Daha sıradan bir örnek, dünyada gıda kıtlıklarının kaygı uyandır-dığı 1970'lerin başındaki "hamburger tartışması"dır. Amerikan üniversitelerinden bazı öğrenciler, "Yemekhaneye gittiğinizde et ye-meyi reddedin, çünkü yarım kilo sığır eti dört kilo tahıla denk ve bu tahıl dünyadaki yoksul insanların beslenmesinde kullanılabilir" de-diler. Pek çok öğrenci hamburger yemeyi kesti ve kendini iyi hisset-ti, ama Afrika'da ya da Bangladeş'te açlıktan ölen insanlara bir neb-ze olsun yardımları dokunmadı. Neden mi? Amerika'da hamburger yememekle kazanılan tahıl Bangladeş'te açlıktan ölmekte olan insan-lara ulaşmadı, zira bu insanların tahıl alacak parası yoktu. Sadece Ame-rikan piyasasında bir tahıl fazlası oluştu, dolayısıyla Amerikan tahıl

fiyatları düştü ve çiftçiler üretimi kısıtı. Bangladeş'teki köylülere yardım, fazla tahılın bir kısmını satın alabilecekleri paranın onlara sağlanmasını gerektiriyordu. Hamburger yemeye karşı bir kampanya başlatan ve iyi niyetli eylemlerini sonuçlara bağlayacak neden-sonuç ilişkilerinin karmaşıklığını göremeyen öğrenciler başarısız oldular.

Son olarak, uluslararası toplum kuruluşlarının özellikle zayıf olduğu ve düzen ile adalet arasındaki kopukluğun uluslararası politikada iç politikada olduğundan daha büyük olduğu argümanı vardır. Düzen de adalet de önemlidir. İşte, düzeni veri kabul ederiz. Gerçekte, protestocular bazen kendi adalet görüşlerini duyurmak için kasıtlı olarak düzeni bozarlar; 1980'lerde Lübnan'da ya da bugün Somali'de yaşanan bombalama, adam kaçırma ve öldürme olaylarını düşünün. Uluslararası politikada ortak bir yasamanın, merkezi bir yürütmenin ya da güçlü bir yargının olmaması adaletin temeli olan düzenin korunmasını çok zorlaştırır.

Ahlakın Rolü Hakkında Üç Görüş

Uluslararası politikada en az üç farklı ahlak görüşü vardır: *şüphecilerin*, *devlet ahlakçılarının* ve *kozmopolitlerin* görüşleri. Arada mantıksal bir bağlantı olmamakla birlikte, dünya politikasının betimsel analizinde realist olanlar, değerlendirmeci yaklaşımlarında sıklıkla ya şüpheci ya da devlet ahlakçısı olma eğilimindeyken, liberal bir analizi öne çıkaranlar, ahlak görüşlerinde ya devlet ahlakçısı ya da kozmopolit olma eğilimindedir.

Şüpheciler. *Şüpheciler*, ahlaki kategorilerin uluslararası politikada hiçbir anlamı olmadığını, zira düzeni sağlayacak hiçbir kuruluşun bulunmadığını söylerler. Ayrıca, ortaklık duygusu olmadığından, ahlaki hak ve ödevler de yoktur. Şüphecilere göre, uluslararası politikada etik konusundaki klasik ifade, Atinalıların merhamet dileyen Miloslulara verdikleri cevaptır: "Güçlüler yapmaya muktedir oldukları şeyi yaparlar, güçsüzler de kabul etmek zorunda oldukları şeyi kabul ederler." Güçlü olan haklıdır. Şüphecilere göre söylenecek başka bir şey yoktur.

Filozoflar sık sık *-melil-malı*'nın (ahlaki zorunluluk) *-bilir*'i (bir şeyi yapma kapasitesi) ima ettiğini söylerler. Ahlak seçmeyi gerektirir. Bir şey mümkün değilse bunu yapma zorunluluğumuz olamaz. Uluslararası ilişkiler “öldürmezsen öldürülürsün” kuralının arenasıysa, herhalde seçim şansı yoktur ve bu, şüphecilerin duruşunu haklı çıkarır. Ama uluslararası politika sırf hayatta kalmaktan başka şeylerden de oluşur. Uluslararası ilişkilerde seçimler mevcutsa, seçimler yokmuş gibi yapmak, kılık değiştirmiş bir seçim biçiminden başka bir şey değildir. Sadece dar ulusal çıkarlar açısından düşünmek, itiraf etmeden değer kaçakçılığı yapmaktır. Bir vakitler bana, “Ahla ki olan Fransa için iyi olandır” diyen Fransız diplomatı, neden sadece Fransız çıkarlarının dikkate alınması gerektiğine ilişkin zor seçimlerden kaçınıyordu. “Başka seçeneğim yoktu” diyen liderin, ne kadar sevimsiz de olsa, çoğunlukla bir seçeneği olmuştur. Uluslararası ilişkilerde belli ölçüde düzen ve ortaklık varsa –daima “öldürmezsen öldürülürsün” demek değilse– seçimlere de yer var demektir. Anarşi hükümeteşsizlik demektir, ama ille de kaos ya da mutlak düzensizlik anlamına gelmez. Bazı önemli seçimlerin yapılabilmesi için yeterince düzen sağlayan temel uygulamalar ve kurumlar vardır: güç dengesi, uluslararası hukuk ve uluslararası kuruluşlar. Bunların her biri şüpheci argümanın neden yetersiz olduğunun anlaşılması için son derece önemlidir.

Thomas Hobbes, herkesin herkesi öldürebileceği “doğal hal”den kaçmak için, bireylerin bir leviathan ya da hükümet tarafından korunma karşılığı özgürlüklerinden vazgeçtiklerini, zira doğal halde hayatın kötü, vahşi ve kısa olduğunu söylemişti. O halde hükümetler neden bir süper leviathan oluşturmaz? Neden bir dünya hükümeti yoktur? Hobbes’a göre bunun nedeni, uluslararası düzeyde güvensizliğin bireysel düzeyde olduğu kadar büyük olmamasıdır. Hükümetler, neyi istiyorlarsa alan en büyük bireylerin vahşiliğine karşı belli ölçüde koruma sağlarken, devletler arasındaki güç dengesi de belli ölçüde düzen sağlar. Devletler düşmanca bir potansiyel savaş pozisyonunda dursalar da, “uyruklarının günlük çabalarına destek olurlar.” Uluslararası doğal hal, bireyler arasındaki bir doğal halin beraberinde getireceği günlük sefaleti yaratmaz. Başka türlü söylersek,

Hobbes, bir güç dengesi içinde devletlerin var olmasının, uluslararası anarşi halini, belli bir düzene imkân verecek ölçüde hafiflettiğine inanıyordu.

Liberaller, uluslararası hukukun ve örflerin varlığına işaret ederler. Böyle kurallar, tam gelişmemiş olsalar da, kuralları çiğneyenlere ağır bir ispat zorunluluğu getirir. 1990'daki Basra Körfezi krizini düşünün. Saddam Hüseyin Kuveyt'i, sömürgecilik döneminde Irak'tan çalınmış olan bu vilayeti geri almak için ilhak ettiğini iddia etmişti. Ama uluslararası hukuk böyle nedenlerle sınırların geçilmesini yasakladığından, devletlerin ezici bir çoğunluğu Saddam'ın eylemini BM Antlaşması'nın ihlali olarak gördü. BM Güvenlik Konseyi'nden geçen 12 karar, Saddam'ın duruma ilişkin görüşünün uluslararası normlara aykırı olduğunu açık bir biçimde gösterdi. Hukuk ve normlar Saddam'ı Kuveyt'i istila etmekten alıkoymadı, ama destek toplamasını zorlaştırdı ve Irak'ı Kuveyt'ten çıkaran koalisyonun kurulmasına katkıda bulundu.

Uluslararası kuruluşlar da, tam gelişmemiş olsalar bile, müzakerelerde belli bir karşılıklılığı ve iletişimi kolaylaştırıp teşvik ederek bir ölçüde düzen sağlarlar. Neredeyse devamlı iletişim hali veri iken, uluslararası politika, şüphelerin iddia ettiği gibi her zaman "öldürmezsen öldürülürsün" demek değildir. Liderlerin enerjileri ve dikkati sürekli olarak güvenliğe ve hayatta kalmaya odaklanmış değildir. Geniş ekonomik, toplumsal ve askeri etkileşim alanlarında işbirliği (ve çatışma) olur. Ve adalet kavramına ilişkin kültürel ayrılıklar olmasına rağmen, uluslararası politikada ahlaki argümanlar yer alır ve ilkeler uluslararası hukukta korunur.

En uç savaş koşullarında bile, hukuk ve ahlak bazen rol oynayabilir. Erken dönem Hıristiyan kilisesinden doğan ve 17. yüzyıldan sonra sekülerleşen *haklı savaş öğretisi* masum sivillerin öldürülmesini yasaklar. Masumların öldürülmesine getirilen yasak, "Öldürmeyeceksin" öncülünden hareket eder. Ama bu temel bir ahlaki öncülse, öldürme eylemi nasıl haklı gösterilebilir? Mutlak pasifistler her ne sebeple olursa olsun kimsenin kimseyi öldürmemesi gerektiğini söyler. Bu genellikle Kant'çıl temellere dayandırılır, ama bazı pasifistler "şiddet sadece şiddet doğurur" şeklinde sonuççu bir argüman da ekler-

ler. Ne var ki, bazen şiddete karşılık vermekte başarısız kalınması da daha fazla şiddet doğurur. Örneğin, 11 Eylül saldırılarından sonra Başkan George W. Bush diğer yanağını dönmüş olsaydı, Usame bin Ladin'in ABD'yi rahat bırakacağı pek inandırıcı bir sav gibi gözükmemektedir. Haklı savaş geleneği, pasifizmin tersine, eylemlerin hem niyetleri hem araçları hem de sonuçlarıyla ilgilenir. Biri sizi öldürmek üzereyse ve siz kendinizi savunmak için eylemde bulunmayı reddediyorsanız, sonuçta kötü galip gelmiş olur. Kendilerini savunmayı reddeden iyiler ölür. Biri her an öldürülme tehlikesi altındaysa, nefsi müdafaa için cinayet işlemesi ahlaki olabilir. Ama öldürülebilecek olanlar ile olmayanları birbirinden ayırmamız gerekir. Örneğin, bir asker elinde tüfekle üzerime saldırırsa, nefsi müdafaa için onu öldürebilirim, ama asker tüfeği elinden bıraktığı, ellerini havaya kaldırdığı ve "Teslim oluyorum" dediği an savaş tutsağı olur ve onun canını alma hakkım yoktur. Bu, uluslararası hukukta ve ABD askeri kanununda yazılıdır. Bir düşman askerini teslim olduktan sonra vuran bir Amerikan askeri, Amerikan mahkemelerinde cinayet suçundan yargılanabilir. Vietnam ve Irak savaşlarında bazı Amerikan askerleri bu gibi yasaları ihlal etmekten hapse atılmıştır. Zararsız insanların kasten öldürülmesine getirilen yasak, terörizmin neden yanlış olduğunu açıklamaya da yardımcı olur. Bazı şüpheçiler, "Birin teröristi bir başkasının özgürlük savaşçısıdır" der. Ne var ki, haklı savaş öğretisine göre özgürlük için savaşabilirsiniz, ama masum sivilleri hedef alamazsınız. Sık sık çığnenseler de, en sert uluslararası koşullarda bile bazı normlar vardır. Tam olarak uyulmayan uluslararası hukuktaki tam gelişmemiş adalet duygusu, şüpheçilerin bir savaş durumunda seçim şansını olmadığı yolundaki argümanını çürütür.

O halde, uluslararası politikada ahlaka belli ölçüde yer olduğu için mutlak şüpheciliği reddedebiliriz. Ahlak seçimle ilgilidir ve anlamlı seçim hayatta kalma koşullarına göre değişir. Cana tehdit ne kadar büyükse ahlaki seçim alanı o kadar daralır. Peloponnesos Savaşı'nın başlangıcında Atinalılar, "Övgüyü gerçekten hak edenler, gücün keyfini sürece kadar insan oldukları halde, adaleti durumlarının mecbur ettiğinden daha fazla dikkate alan insanlardır"²¹ demişti. Ne yazık ki, Atinalılar sonradan savaşta bu erdemi unuttular, ama

bu bize mutlak olarak seçeneksiz durumların ender olduğunu ve ulusal güvenliğin ve tehdit derecelerinin çoğunlukla muğlak olduğunu hatırlatır. Şüpheciler tersini yapar gibi görünerek zor ahlaki seçimlerden kaçınırlar. Bir aforizmayla özetlersek: İnsanlar sırf sözle yaşamıyor olabilirler, ama sadece kılıçla da yaşamazlar.

Betimleyici analizlerinde realist olan pek çok yazar ve lider, dünya politikasında değerlere ilişkin görüşlerinde şüphecedir. Ama realistlerin hepsi mutlak şüpheciler değildir. Bazıları ahlaki yükümlülüklerin var olduğunu kabul ederler, ama düzenin başta gelmesi gerektiğini söylerler. Adaletsiz bir barış bile olsa, barış ahlaki bir önceliktir. Savaşın düzensizliği, özellikle nükleer çağda adaleti güçleştirir. Düzeni korumanın en iyi yolu devletler arasında bir güç dengesini korumaktır. Kutsal ahlak savaşları güç dengelerini bozar. Mesela, ABD dünyada demokrasiyi ya da insan haklarını yaygınlaştırmakla fazla ilgilenecek olursa, uzun vadede yarardan çok zarar getirecek bir düzensizlik yaratabilir.

HAKLI SAVAŞ ÖĞRETİSİ

Klasik haklı savaş öğretisi Roma ve Hristiyan geleneklerinden gelişmiştir. Cicero, Aziz Augustinus ve Aquino'lu Thomas bu alandaki ilk büyük düşünürlerdi. Günümüzde haklı savaş öğretisi yaygın bir ilgi görmektedir. Öğreti pek çok şekilde formüle edilebilir, ama bunların hepsinin iki bileşeni vardır: Güç kullanımının ahlaken caiz olduğu koşulları belirleyen *jus ad bellum* ilkeleri; ve gücün nasıl ahlaki biçimde kullanılabileceğini belirleyen *jus in bello* ilkeleri.

Jus ad bellum'un beş standart ilkesi (1) haklı neden, (2) doğru niyet, (3) mesru otorite, (4) son çare ve (5) makul başarı şansıdır. Yüzyıllar içinde bu ilkelerin yorumları değişmiştir. Örneğin, haklı neden eskiden neredeyse tümüyle nefsi müdafaaya indirgenmekte iken, bugün karşı müdahaleyi ve insani felaketin önlenmesini de içerebilmektedir. Eskiden krallar ve imparatorlar tartışılmaz mesru otoriteye sahip iken, bugün dünya kamuoyu giderek daha çok Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi uluslararası bir organın onayını gerekli görmektedir.

Üç temel *jus in bello* ilkesi (1) savaş kurallarına uyma, (2) orantılılığın korunması ve (3) sivil halkın dokunulmazlığı ilkesine uymaktır. Savaş yasaları da yüzyıllar içinde evrim göstermiştir ve bugün ortaçağda olduğundan çok daha sıkı bir dizi kısıt getirmektedir. Modern silahların yıkım gücü mızrak ve kılıç çağındakinden çok daha büyük olduğundan, modern askeri teknoloji bazı açılardan orantısızlığın korunmasını ve masum sivilin himayesini güçlendirmektedir, ama modern hassas güdümlü mühimmat ve ileri muharebe yönetim sistemleri bunu bir ölçüde telafi edebilmektedir.

Realistlerin belli bir noktaya kadar geçerli bir argümanı vardır. Uluslararası düzen önemlidir, ama bu bir derece meselesidir ve adalet ile düzen arasında ödünlemeler vardır. Adalet için tasalanmaya başlamadan önce ne kadar düzen gereklidir? Örneğin, 1990'da Sovyetler'in Baltık cumhuriyetlerine yönelik kanlı bastırma girişimlerinden sonra, bazı Amerikalılar Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin kesilmesini ısrarla talep ettiler. Onlara göre, istikrarsızlığa ve silahsızlanma görüşmelerinin sona ermesine yol açacak bile olsa, Amerikalılar dış politikada demokrasi ve insan hakları değerlerini dile getirmeliydi. Başkaları, barış ve insan haklarıyla ilgili kaygılar önemli olsa da, nükleer silahları denetlemenin ve bir silah indirim antlaşması müzakeretmenin daha önemli olduğunu iddia ettiler. Sonunda, Amerikan hükümeti silahsızlanma görüşmelerine devam etti, ama ekonomik yardımı insan haklarına saygı koşuluna bağladı. Defalarca görüldüğü üzere, uluslararası politikada sorun mutlak düzene karşı adalet değil, özel durumlarda seçimlerin nasıl ödünleneceğidir. Realistlerin geçerli bir görüş açısı vardır, ama adaletten önce mutlak düzenin olması gerektiğini ileri sürdüklerinde bunu abartırlar.

Devlet ahlakçıları. Devlet ahlakçıları uluslararası politikanın, her zaman harfiyen uyulmasa da bazı kuralları olan bir devletler toplumu dayandığını iddia ederler. En önemli kural, devletlerin birbirlerinin yargı alanlarına sınır ötesi müdahalelerde bulunmalarını yasaklayan devlet egemenliğidir. Örneğin, siyaset bilimci Michael Walzer, devletler ortak bir yaşam sürmek için bir araya gelmiş bireylerin toplu haklarını temsil ettiği için ulusal sınırların ahlaki bir anlamı olduğunu savunur. O halde, devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı bireylere saygıyla ilişkilidir. Başkaları, daha basit bir mantıkla, egemenliğe saygının düzeni korumanın en iyi yolu olduğunu ileri sürer. Şair Robert Frost'un sözcükleriyle, "İyi çitler iyi komşular yaratır."

Pratikte, devlet davranışının kuralları sık sık ihlal edilir. Sadece birkaç örnek verecek olursak, son 30 yıl içinde, Vietnam Kamboçya'yı, Çin Vietnam'ı, Tanzanya Uganda'yı, İsrail Lübnan'ı, Sovyetler Birliği Afganistan'ı, ABD Grenada ve Panama'yı, Irak İran ve Ku-

veyt'i, ABD ve Britanya Irak'ı istila etmiş ve NATO, Kosova vilayetindeki etnik Arnavutluklara uyguladığı kötü muameleden dolayı Sırbistan'ı bombalamıştır. Bir başka devletin egemenliğine ne zaman saygı duyulacağı uzun geçmişi olan tartışmalı bir konudur. 1979'da Amerikalılar Sovyetler'in Afganistan'ı işgalini sert ahlaki terimlerle mahkûm ettiler. Sovyetler buna, ABD'nin 1965'te komünist bir yönetimin oluşmasını engellemek için 25.000 asker yolladığı Dominik Cumhuriyeti'ni örnek göstererek karşılık verdiler. Dominik Cumhuriyeti'ne Amerikan müdahalesinin arkasındaki niyet –Karayıpler'de düşman bir rejimin iktidara gelmesini engellemek– ile Afganistan'a Sovyet müdahalesinin arkasındaki niyet –Sovyet sınırlarında düşman bir rejimin iktidara gelmesini engellemek– son derece benzerdi.

Farkları bulmak için niyetlerin ötesine bakmamız gerekir. Kullanılan araçlar açısından bakıldığında, Dominik Cumhuriyeti'ne Amerikan müdahalesi sırasında çok az insan öldü ve Amerikalılar çok geçmeden geri çekildi. Afganistan örneğinde ise çok sayıda insan öldü ve Sovyet güçleri yaklaşık 10 yıl geri çekilmedi. 1990'lar da, bazı eleştirmenler Irak'ın Kuveyt'i istilasını ABD'nin Panama'yı istilasıyla karşılaştırdı. ABD Aralık 1989'da, diktatör Manuel Noriega'yı devirmek için Panama'ya asker yolladı ve Irak Ağustos 1990'da, emiri devirmek için Kuveyt'e birliklerini gönderdi. ABD de Irak da müdahale etmeme kuralını çiğnedi. Ama araçlarda ve sonuçlarda gene farklılıklar vardı. Panama'da Amerikalılar usulüne uygun olarak seçilen, ama Noriega'nın görev almasına izin verilmeyen bir hükümeti işbaşına getirdiler. Panama'da, Amerikalılar ülkeyi ilhak etmeye çalışmadılar. Kuveyt'te, Irak hükümeti ülkeyi ilhak etmeye çalıştı ve bu süreçte çok kan dökülmesine neden oldu. Bu gibi mütalaalar, Panama müdahalesinin tamamen doğru ya da tamamen yanlış olduğu anlamına gelmez, ama 6. Bölüm'de göreceğimiz gibi, müdahale etmeme ve egemenlik gibi basit kuralları uygularken sık sık sorunlar çıkar.

Kozmopolitler. Siyaset kuramcısı Charles Beitz gibi *kozmpolitler*, uluslararası politikayı bir devletler toplumu olarak değil, bireyler toplumu olarak görürler. Kozmopolitler adaletten bahsettiğimiziz-

MÜDAHALE

Aralık 1979'da Afganistan'da şöyle bir sahne hayal edin:

Komünist bir Afgan lider, Sovyetler Birliği'nden daha bağımsızlıkçı bir siyasi çizgiyi savunarak iktidara geliyor. Sovyet sınırında oluşacak bağımsız bir rejim, bütün Orta Asya'da (Sovyet Orta Asyası dahil) kanışıklıklara yol açabileceği ve Sovyet İmparatorluğu'nun denetiminden çıkmış küçük bir komünist komşu tehlikeli bir örnek oluşturacağı için, bu durum Sovyet liderlerini kaygılandırıyor. Sovyet işgal gücünün başındaki Rus generalin, hain Afgan liderle yüz yüze geldiğini hayal edin. General, öldürmek üzere olduğu Afgan lidere uluslararası egemenlik ve müdahale etmeme kurallarına rağmen bunları neden yaptığını açıklıyor: "Doğru ve yanlışla gelirsek, Çin ve diğerleri bu ikisi arasında fark olmadığını ve size saldırmıyorsa bunu korkudan yapamadığımızı düşünüyor. Dolayısıyla, ülkenizi ele geçirerek, imparatorluğumuzun sınırlarını genişletmekle kalmayıp güvenliğini de artıracaktır. Biz Orta Asya kıtasını yönetiyoruz, siz ise diğerlerinden daha zayıf bir sınır devletisiniz. Bu nedenle, elimizden kaçmamanız özel bir önem taşıyor."

Bu sözler Thukydides'in Milos diyalogundan alınmıştır; Çin sözcüğü eklenmiş, deniz sözcüğü Orta Asya, adalar sözcüğü ise sınır devleti olarak değiştirilmiştir. Müdahale yeni bir sorun değildir!

de, insanlar için adaletten bahsetmemiz gerektiğini söylerler. Realistlerin barış ve savaş meselelerine çok fazla odaklandığını ileri sürerler. Dağıtımsal adalet –yani kimin ne aldığı– meselelerine odaklanmış olsalar da, realistlerin küresel ekonominin karşılıklı bağımlılığını fark etmiş olmaları gerektiğini belirtirler. Sınır ötesi sürekli ekonomik müdahalenin bazen yaşamsal önemde sonuçları olabilir. Örneğin, Filipinler'de yaşayan bir köylüyseniz ve tıp fakültesini bitiren köyün genci çok daha yüksek bir ücret karşılığı şimdi ABD'de çalıştığı için çocuğunuz tedavisi mümkün bir hastalıktan ölüyorsa, bu bir ölüm kalım meselesidir.

Kozmopolitler, ulusal sınırların ahlaki bir statüsü olmadığını ileri sürerler; dağıtımsal adalet açısından bakarsak, sınırlar sadece yok edilmesi gereken bir eşitsizliği korur. Realistlere (bunlara ahlaki şüpheciler ile bazı devlet ahlakçıları da dahildir) göre ise, kozmopolitlerin yaklaşımındaki tehlike, bunun muazzam bir düzensizliğe yol açabilecek olmasıdır. Tam olarak söylersek, kaynakları radikal bir şekilde yeniden dağıtma çabalarının şiddetli bir çatışmaya yol açma ihtimali vardır, çünkü insanlar servetlerinden kolay kolay vazgeçmezler. Daha sınırlı kozmopolit bir argüman, insanların sıklıkla birçok

kurum ve kavrama birden –aileler, dostlar, komşular ve uluslar; belki uluslarötesi bazı dini gruplar; ve ortak insanlık kavramı– bağlı olduğu saptamasına dayanır. Zayıf olsa da ulusal düzeyin ötesinde belli bir ortak topluluk olduğundan, Somali’de açlıktan ölen çocukların ya da Darfur mültecilerinin fotoğrafları pek çok insanı duygulandırır. Hepimiz insanızdır.

Kozmopolitler bize, ahlakın savaşta olduğu kadar barışta da önem taşıdığı uluslararası ilişkilerin dağıtımsal boyutlarını hatırlatır. Politikalar, temel insan gereksinimlerine ve temel insan haklarına düzeni bozmaksızın destek olacak şekilde tasarlanabilir. Ve ağır insan hakları ihlallerinde, kozmopolit görüşler soykırıma karşı uluslararası sözleşme gibi uluslararası hukuk metinlerine geçmiştir. Bunun sonucunda, politikaları oluşturanlar ahlaki kaygılara daha duyarlılaşmıştır. Örneğin, Başkan Clinton en kötü hatalarından birinin 1994’te Ruanda’da soykırımı durdurmak için daha fazla çaba harcamamak olduğunu söylemekte ve ABD ve başka ülkeler, Sudan’ın Darfur bölgesindeki soykırımcı şiddeti bastırma çabalarında Afrika barış gücüne destek olmaktadır.

Uluslararası ahlaka yaklaşımlarında, şüpheciler adalet için düzenin gerekli olduğu gibi geçerli bir saptamada bulunur, ama adalet ile düzen arasındaki ödünlemeleri gözden kaçırmazlar. Bir devletler toplumunun müdahaleye karşı kuralları olduğunu söyleyen devlet ahlakçıları, düzene kurumsal bir yaklaşımı örnekler, ama bazı müdahalelerin ne zaman haklı görülebileceğine yeterli cevaplar vermezler. Son olarak, bir bireyler toplumuna odaklanan kozmopolitlerin de rin bir ortak insanlık kavrayışı vardır, ama büyük çaplı yeniden dağıtım politikaları izleyerek muazzam bir düzensizliğe yol açma riskini göze alırlar. Çoğu kişi melez bir duruş benimser; etiketler, en temel nokta olan, bu yaklaşımlar arasında ödünlemeler olması kadar önem taşımaz.

İç politika ile uluslararası politika arasında farklar olduğundan, uluslararası politikaya ahlakı uygulamak daha zordur. Ama birden fazla ilke olması hiç ilke olmadığı anlamına gelmez. Ahlakı uluslararası politikaya uygulamakta ne kadar ileri gitmeliyiz? Ahlaki yargılar her şeyi belirlediğinde ahlak zorbalık duygusuna yol açabilece-

ği, zorbalık da riski artırabileceği için, cevap dikkatli olunması gerektiğidir. Temkin bir erdem olabilir, özellikle de bunun alternatifi istenmeyen feci sonuçlar olduğunda... Ne de olsa, yanıp kül olanlar arasında ahlaki sorular yoktur. Ama uluslararası politikada ahlaki dürüstçe göz ardı edemeyiz. Herkes olayları incelemeli ve yargılar ve ödünlemeler konusunda kendi kararını vermelidir. Süregiden uluslararası çatışma mantığı, ahlaki seçimleri zorlaştıran özel bağlamın anlaşılmasını gerektirmekle birlikte, ahlaki seçim sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

Peloponnesos Savaşı'nın spesifik ahlaki ikilemleri ve güvenlik ikilemleri benzersiz olsa da, sorunlardan pek çoğu tarih boyunca tekrarlanmıştır. Uluslararası ilişkilerin evrimini izlerken, realizm ile liberalizm, şüpheciler ile kozmopolitler, anarşik devletler sistemi ile uluslararası örgütler arasındaki gerilimi tekrar tekrar göreceğiz. Tutuklunun İkilemi'ne tekrar bakacak ve savaşın etnik bulmacalarıyla cebelleşmeye devam edeceğiz. Dünya sahnesindeki farklı aktörlerin kendi zamanlarındaki krizlere nasıl yaklaştıklarını ve amaçlarının ve araçlarının nasıl değiştiğini göreceğiz. Başta söylediğimiz gibi, bugün uluslararası politikayı tanımlayan bazı değişkenler, Thukydides'in zamanında mevcut değildi: Nükleer silahlar, Birleşmiş Milletler, İnternet, uluslararası şirketler, karteller yoktu. Uluslararası çatışmalar incelemesi tarih ve kuramı birleştiren, pozitif olmayan bir bilimdir. Kuramlar ve örnekler arasında yolumuzu çizerken, geçmişimizi ve bugünümüzü daha iyi anlamak ve geleceğin meçhul sularında daha güvenli bir şekilde seyretmek için, hem neyin değiştiğini hem neyin değişmeden kaldığını aklımızda tutmaya çalışacağız.

ZAMANDİZİNİ: PELOPONNESOS SAVAŞLARI

- M.Ö. 490 Birinci Pers Savaşı
- M.Ö. 480 İkinci Pers Savaşı
- M.Ö. 478 Spartalıların liderlikten vazgeçmesi
- M.Ö. 476 Delos Birliği'nin ve Atina İmparatorluğu'nun kuruluşu
- M.Ö. 464 Sparta'da Helot (köle) ayaklanması

- M.Ö. 461 Birinci Peloponnesos Savaşı'nın başlaması
 - M.Ö. 445 Otuz Yıllık Ateşkes
 - M.Ö. 445-434 On yıllık barış dönemi
 - M.Ö. 434 Epidamnus ve Korfu çatışmaları
 - M.Ö. 433 Atina'nın Potidaea'ya müdahalesi
 - M.Ö. 432 Sparta Meclisi'nde savaş tartışması
 - M.Ö. 431 İkinci Peloponnesos Savaşı'nın başlaması
 - M.Ö. 430 Perikles'in Mezar Başı Söylevi
 - M.Ö. 416 Milos diyalogu
 - M.Ö. 413 Atina'nın Sicilya bozgunu
 - M.Ö. 411 Atina'da oligarkların ayaklanması
 - M.Ö. 404 Atina'nın yenilmesi, surlarını yıkmaya zorlanması
-

Okuma Önerileri

1. Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations*, 7. baskı (Boston: McGraw-Hill Higher Education, 2006), böl. 1.
2. Waltz, Kenneth, *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press, 1959), s. 1-15.
3. Lebow, Richard Ned, *A Cultural Theory of International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 1-28.
4. Moravcsik, Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics," *International Organization* 51:4 (Sonbahar 1997), s. 513-553.
5. Ba, Alice ve Matthew J. Hoffmann, "Making and Remaking the World for IR 101: A Resource for Teaching Social Constructivism in Introductory Classes," *International Studies Perspectives* 4:1 (Şubat 2003), s. 15-33.
6. Strassler, Robert B. (ed.), *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War*, çev. Richard Crawley (New York: Touchstone, 1996).
7. Kagan, Donald, *The Outbreak of the Peloponnesian War* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1969), s. 31-56, 345-356.

Notlar

- 1 UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset and Codebook, version 4-2009'a dayanılarak hesaplanmıştır; ayr. bkz. Nils Fetter Gleditsch, Peter Wallensteen, Mikael Eriksson, Margareta Sollenberg ve Havard Strand, "Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset," *Journal of Peace Research* 39:5 (Eylül 2002), s. 615-637.
- 2 Thomas Hobbes, *Leviathan*, yayına hazırlayan: C. B. MacPherson (Londra: Penguin, 1981), p. 186.
- 3 The New York World, "From Our Dec. 13 Pages, 75 Years Ago," *International Herald Tribune*, 13 Aralık 1985.
- 4 Miles Kahler, "Inventing International Relations: International Relations Theory After 1945," Michael W. Doyle ve G. John Ikenberry (ed.), *New Thinking in International Relations Theory* (Boulder, CO: Westview, 1977), s. 38.
- 5 Emanuel Adler, "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, Debates and Future Directions," Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth Simmons (ed.), *Handbook of International Relations* (Thousand Oaks, CA: Sage, 2003).
- 6 Ian Hurd, aln. yap. Alexander Wendt, "Constructivism," Christopher Reus-Smit ve Duncan Snidal (ed.), *Oxford Handbook of International Relations* (Oxford: Oxford University Press, 2008).
- 7 Jacqui True, "Feminism," Scott Burchill ve Andrew Linklater (ed.), *Theories of International Relations*, 3. baskı (New York: Palgrave Macmillan, 2005), s. 233.
- 8 Michael Barnett, "Social Constructivism" John Baylis ve Steve Smith (ed.), *The Globalization of World Politics*, 3. baskı (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 260.
- 9 John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (Londra: Macmillan, 1936), s. 383.
- 10 Satışlar ve GSYİH farklı ölçülerdir, dolayısıyla karşılaştırma kusursuz değildir. Yine de şirketlerin yıllık satışları GSYİH'nın bir bileşeni olduğundan, şirketlerin önemini vurgulamaktadır.
- 11 Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), s. 227-228.
- 12 Thucydides, *History of the Peloponnesian War* 2.63, çev. Richard Crawley; Robert B. Strassler (ed.), *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War* (New York: Touchstone, 1996), s. 125-126,
- 13 1.78; *a.g.e.*, s. 44.
- 14 1.36; *a.g.e.*, s. 24.
- 15 1.44; *a.g.e.*, s. 28.
- 16 1.22; *a.g.e.*, s. 16.
- 17 Donald Kagan, *The Outbreak of the Peloponnesian War* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1969), s. 354. Atina yayılması gerçeklerine ilişkin alternatif bir yorum için, bkz. G. E. M. de Ste. Croix, *The Origins of the Peloponnesian War* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1972), s. 60, 201-203.
- 18 Joseph S. Nye, Jr., "As China Rises, Must Others Bow?" *The Economist*, Haziran 27, 1998, s. 23.
- 19 Thucydides, *History of the Peloponnesian War* 1.33, s. 22.
- 20 5.89; *a.g.e.*, s. 352.
- 21 1.76; *a.g.e.*, s. 43.

2. Bölüm

Çatışmanın ve İşbirliğinin Açıklanması: İş Araçları ve Teknikleri

Alman şansölyesi Prens Otto von Bismarck (1815-1898)

Kilit Kavramlar

Bir şeyi anlamak için, kullanışlı bir sözcük dağarcığını, şeylerin nasıl işlediğini görmenize yardımcı olan çıkarım yöntemlerini ve problem çözme stratejilerini içeren uygun bir araç setine ihtiyacınız vardır. Küresel çatışmanın ve işbirliğinin anlaşılması da buna bir istisna oluşturmaz.

Hekimlerin, mühendislerin ya da doğa bilimcilerin aksine, dünya politikası üzerinde çalışanlar ileri derecede uzmanlaşmış zengin bir sözcük dağarcığına sahip değildir. Bizler başka alanlara ait ya da yaygın olarak kullanılan sözcükleri ödünç alırız. Bunun olumlu tarafı, giriş engellerinin yüksek olmamasıdır; hemen herkes dünya politikası hakkında makul bir tartışma yürütebilir. Bir akşam yemeği sırasında plazmaferez işlemi ya da kuantum tünel olayı hakkında kaç kişi öylesine sohbet edebilir? Olumsuz taraf ise, bunun getirdiği olağanüstü yüksek muğlaklık ve karışıklık riskidir; aynı sözcük farklı bağlamlarda tamamen farklı anlamlara gelebilir ve pek çok sözcük aynı bağlamda iki ya da daha fazla olası anlam taşır. Muğlaklık kullandığımız dilden temizleyip atabileceğimiz bir şey değildir, ama potansiyel olarak kafa karıştırıcı kullanımları saptamayı öğrenebiliriz. O halde, kuram ile tarihin etkileşimi bahsine derinlemesine girmeden önce, biraz zaman ayırıp kilit kavramları keşfe çıkarmakta yarar var. Ondan sonra, dünya politikasına ilişkin çıkarımlarda bulunmak için yararlı bazı araç ve teknikleri incelemeye geçeceğiz.

Devletler, Uluslar ve Ulus Devletler

Dünya politikasının incelenmesinde kullanılan belki de en önemli yegâne kavram *egemen devlettir*. Ne yazık ki, bu aynı zamanda en kafa karıştırıcı kavramlardan biridir –kısmen, *egemenlik* ve *devlet*-ten oluşan iki kavramı bir araya getirdiği için. Realistler ve liberaler diğer aktörlerin göreceli önemi konusunda görüş ayrılığına düşecek olsalar bile, çoğu kişi, devletin uluslararası sistemdeki en önemli aktör olduğu noktasında anlaşacaktır (“aktör” ve “sistem” terimlerini birazdan açımlayacağız). Realistler önemli yegâne aktörlerin devletler olduğu noktasında ısrar ederken, liberaller devletlerin sadece pek çok başka aktör arasında en önemliler olduğunu ileri sürecektir. Peki ama “devlet” tam olarak nedir?

Devlet, çok önemli iki ayırt edici özelliği olan özel bir siyasi birim türüdür. Bu özellikler *teritoryallik* (mülkilik) ve *egemenliktir*. Teritoryallığın anlamı açıktır: Bir devlet Yer yüzeyinin sınırları tanımlanabilir, belli bir parçasını yönetir. Egemenlik bu mülkü yönetme

hakkıdır ve bu mutlak bir haktır. Çoğu durumda, dünya politikasıyla ilgili bir tartışmada “devlet” sözcüğüyle karşılaştığınızda, bununla eşanlamlı en iyi tek sözcük “ülke” olacaktır. Britanya, Fransa, Arjantin ve Japonya, bunların hepsi birer devlettir. Egemen olmaları, hesap vermek zorunda oldukları üst bir otoritenin bulunmaması anlamına gelir. Farklı ülkeler egemenliği farklı yerlere yerleştiren farklı siyasi sistemlere sahiptir. Geleneksel monarşilerde krallar ya da kraliçeler egemendirler ve yönettikleri mülkler üzerinde en yüksek otorite konumundadırlar. Demokrasilerde egemenlik halkın elindedir ve halk, yönetim yetkisini seçilmiş temsilcilerine ve diğer devlet görevlilerine devreder. Ama egemenliğin kaynağı ne olursa olsun, tüm devletlerin yasaları geçiren, düzeni sağlayan ve ülke sınırları içinde yaşayan halkı savunacağı varsayılan hükümetleri vardır.

Amerika Birleşik Devletleri bu anlamda da bir devlettir. Oysa, uygunsuz biçimde gene “devlet” (*state*: Türkçesi eyalet) olarak anılan alt düzey siyasi birimlerden oluşan bir federasyondur. Aynı durum Avustralya, Hindistan ve Meksika gibi bazı başka ülkeler için de geçerlidir. Olası kafa karışıklığının aşikâr kaynaklarından biri budur. Michigan, Yeni Güney Galler, Uttar Pradesh ve Chihuahua, bunların hepsi birer eyalettir, ama ülke değildir. Bunların hepsi teritoryaldır, ama egemen değildir. Delege edilmiş yetki alanlarına sahip olmakla birlikte, federal anayasalarına karşı sorumludurlar.

Üçüncü bir olası kafa karışıklığı kaynağı, “devlet” sözcüğünün sıklıkla bir ülkenin *hükümetine* –daha doğrusu, hükümeti oluşturan devlet dairelerinin ve kurumların uygulamalarına ve yapısına– gönderme yapmak için kullanılmasıdır. Bu kullanım, siyaset bilimin karşılaştırmalı siyaset dalında hayli yaygındır; burada sık sık, hükümeti güçlü bir otoriteye sahip olduğu için (örneğin) Singapur’un “güçlü bir devlet” olarak, ABD’nin ise, yürürlükteki güçler ayrılığı sistemi ve anayasayla koruma altına alınmış son derece zengin bireysel haklar manzumesi nedeniyle “zayıf bir devlet” şeklinde betimlendiğini duyarsınız. Açıktır ki, maddi güç bakımından ABD Singapur’dan çok daha sağlamdır. Bu yüzden, “güçlü devlet” ve “zayıf devlet” gibi tabirleri doğru yorumlamak için çok dikkatli olmak gerekir. Bağlam esastır.

KAFA KARIŞTIRICI KAVRAMLAR

Güneyli bir meslektaşım üniversite hocasına Yukarı Ortabatı'da başlamıştı. Verdiği ilk ders "Batı Avrupa'da Devlet" başlıklı bir karşılaştırmalı siyaset dersiymiş. Derste çeşitli Avrupa siyasi sistemlerinin büyük çeşitlilik gösteren yapılarını ve uygulamalarını ele almış. Birkaç hafta sonra, ders bitiminde bir öğrenci yüzünde şaşkın bir ifadeyle, utana sıkıla yanına gelmiş. "Hocam demiş, sizin Georgia'lı olduğunuzu biliyorum, burası da Wisconsin; ama 'state' dediğinizde, Wisconsin'i kast ediyorsunuz, değil mi?"

Sık sık devletle eşanlamlı olarak kullanılan bir başka sözcük de "ulus"tur. Bu, özellikle talihsiz bir alışkanlıktır, zira "ulus" sözcüğü yaygın olarak, belli bir ortak dil, kültür, din, tarih, mitoloji, kimlik ya da kader duygusu bileşimini paylaşan bir insan grubunu belirtmek için kullanılır. "Ulus"un bu türünün, yerinde, ama eksik bir eşanlamlısı da "etnik grup"tur.¹ Kürtler, Tamiller, Québec'liler ve Navajolar bu anlamda birer ulustur, ama aralarından hiçbirisi devlet değildir. Abraham Lincoln ünlü Gettysburg Hitabesi'nde şöyle demişti: "Bundan seksen yedi yıl önce, atalarımız bu kıtada, özgürlük içinde vücut bulmuş ve bütün insanların eşit yaratıldıkları önermesine adanmış yeni bir ulus meydana getirdiler." Lincoln *ulus* yerine *devlet* dese çok dahi iyi ederdi, zira Amerika Birleşik Devletleri çokuluslu bir devlettir.

18. ve 19. yüzyıl liberal siyaset felsefecileri arasında her ulusun kendine ait bir devlete sahip olması gerektiği inancı yaygındı ve Kürtler ve Tamiller gibi gruplar yıllarca bunun için mücadele verdi. Yurttaşlarının ezici çoğunluğu tek bir ulustan olan devletlere *ulus devlet* denir. Bugün dünyada katıksız çok az ulus devlet vardır. Japonya ve iki Kore bunun kayda değer istisnalarıdır; Japonya'da yaşayanların yüzde 98,5'i etnik Japon, Kuzey ve Güney Kore'de yaşayanların daha da yüksek bir oranı etnik Korelidir. Bugün dünyadaki çoğu ülke etnik bakımdan homojen olmaktan uzaktır.

Devletlerin içindeki ulusal gruplar sık sık *özyönetim* ya da *kaderini tayin* hakkı talep ederler. Kaderini tayin, kendi siyasi geleceğine karar verme becerisidir. Bu, sıklıkla, kendine ait bir devlet kurma talebini içerir. Örneğin, Québec'li ayrılıkçılar, Kanada toprakla-

rında yeni bir ülke oluşturma amacıyla kaderini tayin hakkı talep ederler. Avusturya, Çekoslovakya ya da Polonya'daki etnik Almanların iki Dünya Savaşı arasında yaptıkları gibi, kaderini tayin hakkını savunan gruplar bazen içinde yaşadıkları toprakları bir ülkeden koparıp bir başka ülkeyle birleştirmeyi amaçlarlar.² Özyönetim hakkı talep eden gruplar ise mevcut bir çokuluslu devletin toprakları içinde yaşamaktan mutludurlar, ama kendi işlerine bakmak için geniş haklar ve ayrıcalıklar elde etmeyi amaçlayabilirler. Örneğin Galler egemen bir devlet değildir –Birleşik Krallığın bir parçasıdır– ama Galiler, yerinde bir ad verilmiş Gal Ulusal Meclisi'nin hayata geçirdiği epey ileri düzeyde bir özyönetimden yararlanırlar.

Felsefi bir ideal olarak ulus devlet düşüncesindeki güçlük, ulusların çoğu durumda birbirine karışmış ve birbirine çok uzak diasporalara dağılmış olmasıdır. Her ulusun kendine ait bir devlete sahip olmasına elverecek sınırlar çizmek imkânsız olurdu. Bu mümkün olsaydı bile, geçen yüzyıl içinde, yerleşik sınırların yeniden çizilmesine karşı güçlü bir norm oluşmuş durumdadır; bu kısmen, Birinci Dünya Savaşı ertesinde Avrupa'da ulus devlet idealini gerçekleştirmeye yönelik kısmi, tutarsız ve başarısız girişimin neden olduğu insan kıyımına tepkinin ürünüdür. Başka bir çağda, Kürtlerin ve Tamillerin şansı olabilirdi: Kaderini tayin talepleri güçlü ülkeler tarafından sempatiyle karşılanabilir, aktif siyasi destek bile görebilirdi. Günümüzde, en ağır soykırım, baskı, devletin şiddetle çökertilmesi durumları ya da 1993'te barışçı Çek ve Slovak “boşanması” gibi nadir karşılıklı anlaşma halleri dışında, uluslararası topluluk ayrılmayı tanımakta isteksizdir.

Kafa karışıklığının önüne geçmek için, devlet, ulus ya da ulus devlet gibi terimleri kullanırken insanların aslında ne demek istediklerine dikkat etmek her zaman önemlidir. Bu terimlerin çoğu zaman birbirinin yerine kullanıldığını fark edeceksiniz. Dünyanın başlıca egemen devletler örgütünün adının Birleşmiş “Milletler” olması ya da devletler arasında olup bitenlere “uluslararası” politika dememiz bir şey değiştirmez!

Devletler nasıl doğar? Bir grup insan bir arazinin çevresini çevirip üzerine bir bayrak çekerek kendilerine devlet diyemezler (kafa-

sı bözulan Avusturyalı bir çiftçi ve ailesi 1970’te tam da bunu yapmaya çalışmış olsa da).³ Devlet olmak için, devlet *olarak* tanınmak gerekir –başka devletler tarafından. Bu anlamda, devlet olmak biraz da bir kulübün üyesi olmak gibidir: Mevcut üyeler sizi aralarına kabul etmelidir.

Diğer devletler yeni bir egemen devleti tanıyıp tanımayacaklarına karar vermek için neye bakarlar? Birincisi, belli bir toprak parçası üzerinde fiili denetime sahip bir hükümet olup olmadığına; ikincisi, başka devletlerin bu toprak parçası üzerinde hak iddia edip etmediklerine ve eğer ediyorsa, taleplerinin ne kadar sağlam olduğuna; üçüncüsü, yeni bir devlet kurmayı amaçlayan insanların tarihsel olarak baskı görüp görmediğine; dördüncüsü, bu insanların hükümetlerini meşru addedip addetmediklerine; beşincisi ve bir o kadar önemlisi, yeni devleti egemen bir devlet olarak tanımanın kendi hak taleplerini ve çıkarlarını etkileyip etkilemeyeceğine. İçte önemli ayrılıkçı hareketlerle karşı karşıya olan Çin gibi ülkeler, devlet olma gerekçesi başka açılardan mantıklı olsa bile, bunun geri tepecek bir emsal teşkil etmesi korkusundan, çoğunlukla yeni devletleri tanımayana yanaşmazlar. Tanınma doğrultusunda kritik eşiği aşan belli bir destekle –Birleşmiş Milletler’e üye kabul edilmek bu işin altın standardıdır– yeni bir devlet dünya ülkeleri arasında yerini alır ve devlet olmanın haklarını, ayrıcalıklarını ve yükümlülüklerini üstlenir. Hükümeti de, o topraklarda yaşayanların meşru sözcüsü ve sınırları içindeki en yüksek otorite olarak uluslararası kabul görür.

Devlet olmanın kulüp üyeliği boyutu işlevseldir, ama kusursuz değildir; arada sırada anormal durumlar yaratır. Örneğin, Tayvan pratikte her bakımdan bağımsız bir ülkedir, ama sadece 23 egemen devlet tarafından bağımsız bir ülke olarak tanınır. Tayvan’ın BM’de sandalyesi yoktur. Çin Halk Cumhuriyeti Tayvan’ı hain bir eyalet olarak gördüğünden, Tayvanlı bürokratlar uluslararası işlerinin çoğunu dolambaçlı yollardan yürütmek zorundadır. Aynı zamanda, dünya çapında bağımsız devletler olarak tanınan, ama egemen devlet olmanın en temel koşulunu yerine getirmekte başarısız kalan, yani sınırları içinde fiili denetime sahip meşru bir hükümeti bulunmayan pek çok ülke vardır –akla ilk gelenler Somali, Zimbabwe ve Afganistan.

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELERİ “EGEMEN DEVLETLER” MİDİR?

Avrupa Birliği (AB) uluslarüstü bütünleşmenin büyüleyici bir örneğidir. Birliğe üye 27 devlet, Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi (yasamadan sorumludurlar), Avrupa Komisyonu (AB'nin yürütme organıdır) ve Avrupa Adalet Divanı ile İlk Derece Mahkemesi (yargı organlarıdır) gibi uluslarüstü kurumlar oluşturmuştur. AB malların, hizmetlerin, sermayenin ve insanların serbestçe hareket ettiği bir gümrük birliği ve tek pazardır; sorunlu pek çok alanda politikaları uyumlulaştırmaya çalışmakta ve dünya sahnesinde tek sesle konuşmaya çabalamaktadır. On altı AB üyesi, dünya ekonomisinde önem bakımından ABD dolarından sonra ikinci sırada gelen ortak bir para birimine –Avro– geçmiştir. Aynı zamanda, üyeler ortak savunma ve dış politikalarını gevşek bir biçimde koordine etmektedir.

Bütün bunlar üyelerin artık egemen devletler olmadıkları anlamına mı gelir? Teknik olarak, hayır; her üye ülke dilediği zaman AB'den çekilme hakkını korur. Ne var ki, üyelikten çekilmenin maliyeti çok yüksek olacaktır ve bunu hızlandıracak çok ekstrem koşullar dışında bir neden hayal etmek güçtür. Nitekim, şu anda hiçbir devlet ayrılmayı düşünmemekte, buna karşılık, Türkiye gibi birkaç devlet birliğe katılmaya çalışmaktadır.

AB uluslarüstü bütünleşmenin en iyi örneğidir, ama tek örneği değildir. Mısır ve Suriye 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurdular, ama birlik kurulduktan sadece üç yıl sonra dağıldı. Daha ilginç ve bir ölçüde daha başarılı bir girişim de, 1967'de Kenya, Tanzanya ve Uganda'yı birleştiren Doğu Afrika Topluluğu'ydü (DAT). DAT üç ülkenin liderleri arasındaki ideolojik ayrılıklar ve kişisel çatışmalar nedeniyle parçalanana kadar oldukça başarılı oldu. 2001'de yeniden kuruldu ve 2007'de Burundi ile Ruanda da topluluğa katıldı. Gene de, yeniden hayata dönen DAT'ın, üye devletlerin ortak ve bireysel çıkarlarını kollamakta AB kadar etkin olduğunu kanıtlamasına kadar, daha kat etmesi gereken uzun bir yol vardır.

Uluslararası Aktörler, Güç ve Otorite

Realistlerin ve liberallerin, dünya politikasındaki tek önemli gücün devlet olup olmadığı konusunda anlaşamadıklarını görmüştük. *Aktör*, kararları ve eylemleri uluslararası politikada yankı bulan herhangi bir kişi ya da organdır. Genelde aktörlerden söz ederken özel isimler kullanmayız; isimleri belli aktörlerden söz ederken kullanırız. Kuşkusuz, teknik olarak sadece insanlar kararlar alıp eylemde bulunduklarından, “devlet”ten bir aktör olarak söz ettiğimizde, basitleştirmek için soyutlama yapıyoruzdur. Genellikle, (örneğin) Almanya'nın 1939'da Polonya'ya saldırdığını duyar ya da okuruz, halbuki Almanların Polonyalıları saldırdığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu tür insan biçimleştirme çok yaygındır. Ne var ki, bunun

farkında olmak önemlidir, zira devleti –ya da çokuluslu bir şirket ya da bir STK gibi başka herhangi bir kolektif aktörü– insan biçimleştirdiğimizde, bu bizi, bunların kendilerine ait çıkarları, akılları ve iradeleriyle *bölünmez* aktörler oldukları gibi yanlış bir varsayımda bulunmaya sevk edebilir. Çoğu durumda, dünyada olup bitenleri ancak, bunların içinde yaşanan anlaşmazlıkları, tartışmaları, hatta bazen de mücadeleleri dikkate alırsak anlayabiliriz. 5. Bölüm’de göreceğimiz gibi, Başkan John F. Kennedy ile Sovyet lideri Nikita Kruşçev’i 1962 Küba Füze Krizi’ni sona erdirmek üzere aniden anlaşmaya iten temel nedenlerden biri, her ikisinin de, kendi askeri kadrolarının, iki süper gücü nükleer savaşa sürüklenme tehlikesi yaratan kestirilemez, dikkatsiz, bazen de itaatsiz eylemlerinden korkmuş olmasıydı. Bu, gerçekte devletin yegâne *temsalcisi* olması gerekenlerin (askerlerin, diplomatların ve bürokratların her zaman sadece üstlerinin talimatları doğrultusunda hareket edecekleri varsayılır; kendi kararlarını kendilerinin alacakları varsayılmaz) *aktörler* olarak uygunsuz davrandıkları bir durumdu. Kuşkusuz, tüm aktörler insan biçimleştirilmiş topluluklar değildir. Tek tek bireyler de uluslararası aktörler olabilirler. Adolf Hitler, Usame bin Ladin ve Bono hep başlı başına birer aktördürler –elbette, hepsini aynı ahlaki düzleme yerleştirmiyoruz! Film aktörleri bile aktör olabilir. Örneğin, Mia Farrow Çin’in Sudan’a müdahale yönündeki politikasını etkilemiştir.⁴

Liberaller çokuluslu şirketlerin, STK’ların, kiliselerin, diasporaların, uluslarötesi suç şebekelerinin, hayır kurumlarının, ünlülerin ve farklı türde pek çok başka aktörün uluslararası politikada gerçekten sonuç veren şeyler yapabileceğine realistlerden daha fazla inanca eğiliminde olsalar da, dört temel nedenden dolayı, devletlerin en önemli aktör olduğu noktasında anlaşılır. Birincisi, neredeyse tüm “başarısız” devletler (dünyanın Somali’leri, Zimbabwe’leri ve Afganistan’ları)⁵ ilkesel olarak, sınır ötesi insan, mal ve para hareketlerini denetleme kapasitesine sahiptir. Hiçbir devlet bunu mükemmel biçimde denetleyemez, ama çoğu devlet oldukça etkin biçimde denetler. İkincisi, devletler normalde büyük ordular bulundurup kullanan yegâne aktörlerdir. Bazı başka aktörler küçük ölçekli organize şiddet kapasitesine sahiptir, ama işleyen devletlerin büyük ölçek-

li şiddet kullanma kapasitesi olağandışıdır. (Başarısız ya da iç savaşın yaşandığı devletlerde, devlet altı aktörler bazen bu kapasiteye sahip olurlar.) Üçüncüsü, sadece devletlerin vergilendirme ve önemli miktarlarda harcama yapma gücü vardır. Mafya haraç şebekeleriyle vergi toplar, uyuşturucu çeteleri yasadışı işlerden büyük paralar kazanır, ama bunların ölçeği çoğu devletin yanında çok küçük kalır ve işlerini ancak kanundan kaçmayı ya da kanun adamlarını rüşvetle satın almayı başardıkları sürece yürütebilirler. Yasaları yalnızca devletler çıkarır ve uygular. Devletler hiçbir üst otoriteye karşı sorumlu değildir. Bu, devletler ile diğer aktörler arasındaki dördüncü temel farktır.

Bu dört nokta, diğer aktörlerle karşılaştırıldığında, devletin elinde daha fazla *güç* bulunduğunu gösterir. Güç, küresel çatışma ve işbirliği incelemesinde öne çıkan bir diğer kilit kavramdır. Ancak, tıpkı aşk gibi gücün de deneyimlenmesi, tanımlanmasından ya da ölçülmesinden daha kolaydır.

Güç hedeflere ya da amaçlara ulaşma becerisidir. Daha spesifik olarak, arzulanan sonuçları elde etmek için başkalarını etkileme becerisidir. Yale Üniversitesi'nden siyaset bilimci Robert Dahl, gücü, aksi takdirde yapmayacakları şeyleri başkalarına yaptıрма becerisi olarak tanımlar. Ama gücü başkalarının değişen davranışları üzerinden ölçtüğümüzde, bunların tercihlerini bilmemiz gerekir. Aksi takdirde, Tavşan Kardeşi'ni çalılarının arasına sürüklediğinde onun canını yaktığını sanan tilki gibi, biz de gücümüz konusunda yanılabiriz. Bizim çabalarımız devrede olmadığında başka halkların ya da ülkelerin nasıl davranacağını önceden kestirmek çoğunlukla zordur.

Gücün davranışsal tanımı, geçmişini yeniden kurmaya büyük zaman ayıran tarihçilerin ve analizcilerin işine yarayabilir, ama pratik insanlar olan politikacılara ve liderlere fazla geçici gelebilir. Başkalarını etkileme becerisi genellikle bazı kaynaklara sahip olmakla ilişkili olduğundan, siyasi liderler genelde gücü bu şekilde tanımlarlar. Söz konusu kaynaklar arasında nüfus, toprak, doğal kaynaklar, ekonominin büyüklüğü, silahlı kuvvetler ve siyasi istikrar yer alır. Bu tanımın üstünlüğü, gücü davranışsal tanımdakinden daha somut, ölçülebilir ve öngörülebilir bir şey olarak göstermesidir. Bu anlamda

güç, uluslararası poker oyununda yüksek kartlara sahip olmaktır. Pokerin temel kurallarından biri, karşınızdaki sizin elinizdeki kartların herhangi birinden yüksek bir kart gösteriyorsa, oyuna girmeyip pas demenizdir. Bir savaşı kaybedeceğinizi biliyorsanız, o savaşı başlatmamanız gerekir.

Bununla birlikte, bazı savaşlar sonunda mağlup olanlar tarafından başlatılmıştır; bu da, siyasi liderlerin bazen risk aldıklarını ya da hata yaptıklarını düşündürür. 1941’de Japonya, 1990’da Irak bunun örnekleridir. Uluslararası politika oyununda çoğu kez hasmın bütün kartları görülmez. Pokerde olduğu gibi, blöf ve yanıltma büyük bir fark yaratabilir. Yanıltma olmasa bile, belli durumlarda en uygun güç kaynaklarının hangileri olduğu konusunda hatalar yapılabilir. Örneğin, 1940’ta Fransa ile Britanya’nın Hitler’den daha fazla tankı vardı, ama Hitler’in tanklarının manevra gücü daha yüksekti ve generalleri daha iyi askeri stratejiler uyguladı.

Güç tahvili, gücü kaynaklar temelinde düşündüğümüzde ortaya çıkan temel bir sorundur. Nasıl bazı usta kâğıt oyuncuları elleri zayıf olsa bile oyunu kazanırsa, bazı ülkeler de kaynaklarını başka ülkelerin davranışları üzerinde etkili bir güce tahvil etmekte diğerlerinden daha başarılıdır. Güç tahvili, kaynaklarla ölçülen potansiyel gücü, başkalarının değişen davranışlarıyla ölçülen gerçekleşmiş güce tahvil etme kapasitesidir. Sonuçları doğru tahmin etmek için, bir ülkenin güç tahvilindeki becerisinin yanı sıra güç kaynaklarına da bakmamız gerekir.

Bir başka sorun da, belli bir bağlamda güce en iyi temeli hangi kaynakların sağladığını belirlemektir. Tanklar bataklıklarda pek bir işe yaramaz; uranyum 19. yüzyılda bir güç kaynağı değildi. Daha eski dönemlerde, güç kaynakları konusunda karar vermek daha kolaydı. Örneğin, 18. yüzyıl Avrupa’sının tarım ekonomilerinde, vergiler ve askere alınacak er sayısı için bir temel oluşturduğundan nüfus önemli bir güç kaynağıydı. Nüfus bakımından Batı Avrupa’da Fransa başı çekiyordu. Böylece, Napoléon Savaşları’nın (1799-1815) sonunda toplanan Viyana Kongresi’nde (1815) Prusya diğer galip devletlere, güç dengesini korumak için Prusya’nın imarını öngören kesin bir plan sundu. Planda, Prusya’nın 1805’ten beri kaybettiği nüfus ve toprak-

lar ile denk rakamları tutturabilmesi için gereksindiği nüfus ve topraklar listelenmişti. Milliyetçilik öncesi dönemde, bu bölgelerde yaşayanlardan pek çoğunun Almanca bilmemesi ya da kendisini Prusyalı hissetmemesi önemli değildi. Ne var ki, yarım yüzyıl içinde milliyetçi duygular çok büyük önem kazanacaktı.

19. yüzyılda meydana gelen bir diğer bağlam değişikliği, orduların hızla seferber edilmesine imkân veren demiryolu sistemlerinin ve sanayinin büyüyen önemiydi. 1860'larda Bismarck Almanya'sı, hızlı zaferler için orduları Avrupa'da bir yerden bir yere nakletmekte demiryollarının kullanımına öncülük etti. Rusya diğer Avrupa devletlerinden hep daha büyük nüfus kaynaklarına sahip olduğu halde, bunların seferber edilmesi zordu. 20. yüzyıl başında Rusya'nın batısında demiryolu sisteminin gelişmesi, büyüyen Rus gücünün 1914'te Almanlarda yarattığı korkunun başlıca nedenlerinden biriydi. Demiryolu sistemlerinin kıtaya yayılması, Britanya'nın donanma gücüne yoğunlaşma lüksünden mahrum edilmesine de yardımcı oldu. Gerektiğinde, bir başa büyük gücün kıtaya hâkim olmasını önlemek üzere asker göndermek için artık eskisi kadar uzun zaman yoktu.

Sanayi teknolojisinin savaşa uygulanması uzun zamandır güçlü bir etkiye sahiptir. İleri teknoloji ve bilim, 1945'te nükleer çağın başlamasından beri son derece önemli güç kaynaklarıdır. Ama nükleer silahların sağladığı gücün öylesine korkunç ve yıkıcı olduğu kanıtlanmıştır ki, fiilen uygulanma esnekliği yoktur. Nükleer savaş, tek kelimeyle aşırı maliyetlidir. Aslında, güç kullanımının isabetsiz ya da aşırı maliyetli olduğu pek çok durum vardır.

Bir grup ülke arasında doğrudan güç kullanımı yasaklanmış olsa bile, askeri güç arka planda önemli bir rol oynamaya devam edecektir. Örneğin, ABD'nin müttefiklerine yönelik tehditleri caydırmadaki ya da Basra Körfezi'ndeki petrol gibi çok önemli bir kaynağa erişimi sağlamadaki askeri rolü, pazarlık durumlarında koruyucu güç şartının kullanılabileceği anlamına gelir. Bağlantı bazen dolaysız olabilir; 7. Bölüm'de göreceğimiz gibi, daha çok, açıkça dile getirilmeyen, ama liderlerin zihninin gerisinde duran bir faktördür.

Devletleri değişmeye zorlamak, doğrudan ya da emredici bir güç kullanma yöntemidir. Bu *sert güç* teşviklere ("havaçlar") ya da teh-

ditlere (“sopalar”) dayanabilir. Ama güç kullanmanın yumuşak ya da dolaylı bir yolu da vardır. Bir ülke dünya politikasında tercih ettiği sonuçlara, diğer ülkeler ona öykünmek istedikleri ya da böyle etkiler yaratan bir sistemi kabul ettikleri için ulaşabilir. Bu anlamda, gündemi belirlemek ve diğerlerini dünya politikasına çekmek, belli durumlarda diğerlerini değiştirmeye zorlamak kadar önemlidir. Gücün bu yönü –yani, başkalarını sizin istediğinizi isteme noktasına getirmek– çekici ya da *yumuşak güç* olarak adlandırılır. Yumuşak güç, siyasi gündemi diğerlerinin dile getirdiği tercihleri biçimlendirecek şekilde belirleme becerisi ya da kişinin fikirlerinin cazibesi gibi kaynaklara dayanabilir. Ergenlik çağında çocukları olan ana babalar, çocuklarının inançlarını ve tercihlerini şekillendirmişlerse, sadece aktif kontrolle yetinmiş olsalardı sahip olacakları güçten daha büyük ve daha uzun ömürlü bir güce sahip olacaklarını bilirler. Tercihleri belirleme becerisi, konstrüktivistlerin üzerinde durduğu kültür, ideoloji ve kurumlar gibi soyut güç kaynaklarıyla ilişkilidir.

Yumuşak güç sert güçten otomatik olarak daha etkin ya da daha etik değildir. Akıl çelmek illaki de zor kullanmaktan daha iyi bir şey değildir. Ahlaki yargılar güç kullanımının amaçlarına bağlı olarak değişir. Örneğin, terörist lider Usame bin Ladin, 2001’deki saldırıları gerçekleştiren takipçilerinin gözünde yumuşak güce sahipti. Yumuşak güç liberal kuramla realist kuramla olduğundan daha yakından ilişkili de değildir. Kenneth Waltz gibi neorealistler genelde fikirlerin rolünü pek dikkate almayan materyalistlerdir. Tutumluluk gayretleriyle realist kuramı yoksullaştırmışlardır. Machiavelli ve Morgenthau gibi klasik realistler ise bir güç kaynağı olarak fikirleri asla göz ardı etmemişlerdir.

Güç, güç kaynaklarının somut olup olmadığından bağımsız olarak, istenen sonuçları elde etmek için başkalarını etkileme becerisidir. Yumuşak güç hükümetler için çoğunlukla kullanımı daha zor, sonuçlarını daha yavaş gösteren ve pek çok örnekte etkili olmayan bir güçtür. Ama analizciler, sonuçlarına katlanarak bunu görmezden gelirler. Örneğin, Prusya Kralı Büyük Friedrich 1762’de Fransa, Avusturya ve Rusya’nın oluşturduğu bir koalisyon tarafından

yenilmek üzereyken, yeni Rus Çarı Petro (1728-1762) tarafından putlaştırıldığı ve Petro birliklerini Prusya karşıtı koalisyondan çektiği için yenilmekten kurtulmuştu. 1917’de Büyük Britanya Amerikan kamuoyunda Almanya’dan daha büyük bir yumuşak güce sahipti ve bu, ABD’nin Birinci Dünya Savaşı’na Britanya’nın yanında girmesinde etkili oldu. Daha yakın tarihli örnekler arasında, Franklin Roosevelt’in İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa’nın desteğini kazanmasını sağlayan Dört Özgürlük konuşması, Soğuk Savaş sırasında Demir Perde’nin gerisinde Özgür Avrupa Radyosu’ndan Amerikan müziği ve haber programları dinleyen gençler ve yakınlarda, Avrupa Birliği’nin diğer ülkeleri birliğe çekme becerisi sayılabilir.

Sert ve yumuşak güçler birbiriyle ilişkilidir, ama aynı şey değildir. Maddi başarı bir kültürü ve ideolojiyi çekicileştirirken, ekonomik ve askeri başarıdaki azalmalar kendinden kuşku duymaya ve kimlik krizlerine yol açar. Ama yumuşak güç sadece sert güce dayanmaz. 19. yüzyılda Papalık Devletleri küçülürken Vatikan’ın yumuşak gücü azalmadı. Kanada, İsveç ve Hollanda, bugün onlarınkine denk bir ekonomik ya da askeri kapasiteye sahip bazı başka devletlerden daha etkili olabilmektedir. Sovyetler Birliği’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da hatırı sayılır bir yumuşak gücü vardı, ama 1956’da Macaristan’ı, 1968’de Çekoslovakya’yı istila ettikten sonra bu gücünü heba etti. Pek çok kişi ABD’nin 11 Eylül’ün hemen ertesinde muazzam bir yumuşak güce sahip olduğunu, ama olaydan sonra sert ve kaba bir tek yanlılıkla bunun büyük bölümünü heba ettiğini ileri sürecektir.

Bugün en önemli güç kaynakları hangileridir? Egemen devletin doğuşundan bu yana geçen beş yüzyıla bakıldığında, farklı güç kaynaklarının farklı dönemlerde kritik roller oynadığı görülür. Güç kaynakları hiçbir zaman durağan değildir ve günümüz dünyasında da değişmeye devam etmektedir. Ayrıca, dünyanın farklı kesimlerinde farklılıklar gösterirler. Demokratik barışın üstün geldiği bir bilgi çağının sanayi sonrası toplumları arasındaki ilişkilerde yumuşak gücün önemi artmaktadır; dünyanın sanayileşmekte olan ya da sanayi öncesi kesimlerinde ise çoğunlukla sert güç daha önemlidir.

İçinde yaşadığımız bilgiye dayalı ekonomiler ve uluslarötesi karşılıklı bağımlılık çağında, 7. ve 8. Bölümlerde daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, gücün aktarılabilirliği, somutluğu ve zorlayıcılığı azalmaktadır. Geleneksel analizciler çatışmanın sonucunu esas olarak kimin ordusunun kazandığına bakarak tahmin ederlerdi. Bugün, uluslarötesi terörizmle mücadele gibi çatışmalarda, kimin hikâyesinin kazandığı da aynı derecede önemlidir. Kaşarlanmış teröristlere karşı sert güç gereklidir, ama aksi takdirde teröristler tarafından kazanılacak sıradan insanların kalplerini ve akıllarını kazanmak için yumuşak güç kullanımı da aynı derecede önemlidir.

Gücün dönüşümü dünyanın her yerinde aynı değildir. 21. yüzyılda kurumsal ve bilgiye dayalı güç muhtemelen daha büyük bir role sahip olacaktır, ama Ortadoğu'daki olayların gösterdiği gibi, sert askeri güç de hâlâ önemli bir araçtır. Gerek piyasalarda gerek doğal kaynaklarda ekonomik ölçek de önemini koruyacaktır. Modern ekonomilerde hizmet sektörü büyümekte ve hizmetler ile imalat arasındaki ayrım bulanıklaşmaya devam etmektedir. Bilgi daha da bollaşacak, hızlı ve esnek tepki verebilmek için örgütlenme becerisi çok önemli bir kaynak haline gelecektir. Siyasi bütünlüğün yanı sıra, ihraç edilebilir, evrensel bir popüler kültürün geliştirilmesi de önemini koruyacaktır.

Güç ile otorite arasındaki biraz karışık ilişkiye dikkatinizi çekirim. Otorite, başkaları buna saygı gösterdiği sürece bir güç kaynağı olabilir, ama otorite sahibi olmadan da güç sahibi olabilirsiniz. ABD'nin, meşru yollardan seçilmiş Guatemala Devlet Başkanı Jacobo Árbenz Guzmán'ı 1954'te CIA tarafından düzenlenen bir darbeye devirme gücü vardı, ama bunu yapma otoritesi yoktu. Guatemala egemen bir devlettir. Güç ampirik bir kavramdır, otorite ise ahlaki, normatif ya da hukuki bir kavram. Otorite meşruiyet gerektirir. Uluslararası egemen devletler sistemi otoritenin meşru dağılımı bakımından anarşik olmakla birlikte, güç dağılımı bakımından gerçek anlamda asla anarşik değildir. Tek kutuplu sistemlerde, bir ülke güç üstünlüğüne sahiptir ve uluslararası işbirliğinin koşullarını fiilen belirleyip itaat sağlayabilir ya da bunu zorlayabilir. İki kutuplu bir sistemde, benzer güçte iki ülke kendi özel nüfuz alanlarında ya da müt-

tefikleri olan başka devletler arasında (daha küçük güçler ya da bağımlı devletler) üstünlüğe sahiptir. Çok kutuplu bir sistemde, üç ya da daha fazla ülkenin elinde olağanüstü düzeyde güç bulunur. Tek kutuplu bir sistemdeki en güçlü ülkeyi genellikle *hegemon* (Yunanca “lider”) olarak adlandırırız; iki kutuplu modern bir sistemdeki en güçlü ülkelere *süper güçler* deriz; çok kutuplu sistemlerdeki en güçlü ülkeleri ise *büyük güçler* diye anarız.

Uluslararası Sistem ve Uluslararası Toplum

Buraya kadar “sistem” sözcüğünü sık sık kullandım. Bununla ne demek istiyorum? Sözlüğe göre, *sistem* birbiriyle ilişkili birimler kümesidir. Sistemlerin birimleri ya da bileşenleri, az ya da çok karmaşık olabilen düzenli bir etkileşim içindedir. Birimlerin konfigürasyonunu betimlemek için *yapı*, bunların etkileşimini anlatmak için de *işleyiş* terimini kullanırız. Belli bir zamanda yapı ile işleyiş arasındaki fark, bir poker partisi metaforuyla örneklenebilir. Bir poker partisinin *yapısını* güç dağılımı, yani oyuncuların kaç tane fişinin olduğu ve ellerinde kaç tane yüksek kâğıt bulunduğu belirler. *İşleyiş* ise oyunun nasıl oynandığı ve oyuncular arasındaki etkileşim biçimidir. (Kurallar nasıl saptanmıştır ve nasıl anlaşılmaktadır? Oyuncular iyi blöfcüler midir? Kurallara uymakta mıdır? Hile yaptıklarında yakalamaları ihtimali var mıdır?) Örneğin, Tutuklunun İkilemi oyunlarında oyuncuların birbirleriyle iletişim kurmasına izin verilmesi oyunun doğasını değiştirir. Devletler de birbirleriyle iletişim kurduklarında ve karşılıklı çıkar sağlayan anlaşmalara vardıklarında ya da iyi anlaşılmış normlar ve kurumlar yarattıklarında, devlet stratejileri repertuarına katkıda bulunur ve böylece siyasi sonuçları değiştirebilirler.

Uluslararası sistem özel bir sistem türünün, adıyla söylersek *siyasi sistemin* bir örneğidir. Başkanlık, Kongre, Parlamento ve benzeri açık kurumsal göndergeleri nedeniyle teşhisi kolay olan pek çok iç siyasi sistemin tersine, şu anki uluslararası siyasi sistem o kadar merkezi ve somut değildir. Birleşmiş Milletler olmasa bile, uluslararası bir sistem olacaktı. Ancak, iç siyasi sistemlerin kurumsal so-

mutluğu sizi yanıltmasın. Bu sistemlerin kamusal tutumlar, basın rolü ya da bazı yazılı olmayan anayasal teamüller gibi soyut yönleri de vardır. Başka türlü söylersek, sistemler maddi, düşünsel ya da hem maddi hem düşünsel olabilir. Bilgisayarlar, insan bedenleri ve biyosfer hep maddi sistemlerdir. Bilgisayarlar, hepsi fizik yasaları uyarınca elektromekanik olarak etkileşen güç kaynaklarına, işlemcilere, bellek yongalarına, veri yollarına, klavyelere, saklama aygıtlarına ve ekranlara sahiptir. Diller düşünsel sistemlerdir; bileşenleri sözcüklerdir ve etkileşim süreçleri dilbilgisi ve sözdizim kurallarıyla gösterilir. Uluslararası sistem maddi şeylerin ve düşüncelerin bileşimidir.

Bir şeyi “sistem” olarak temsil etmek, bir dereceye kadar, zihinsel bir ev idaresi alıştırmasıdır, zira günün sonunda her şey diğer her şeye bağlanır. Örneğin, bir bilgisayarı onu çalıştırmak için gerekli elektrik şebekesinden, elektrik şebekesini de barajlara akan nehirlerden enerji üretmeyi sağlayan hidrolojik süreçlerden ayırt edersek, dünyayı daha kolay anlayabiliriz. Uluslararası sistem de zihinsel bir konstruksiyondur. İçinde olup bitenleri sadece devlet ve devlet dışı aktörler değil, başka sistemler de etkiler. Örneğin, küresel ısınma iklim değişikliğine, deniz seviyesinde, yağış düzenlerinde ve bitki örtüsünde değişimlere ve büyük ölçekli göçlere yol açacaktır. Darfur’da olduğu gibi ülke içi çatışmaları tetikleme olasılığı vardır ve devletler arası çatışmaları da tetikleyebilir. Rahatlıkla, güneş sisteminin, atmosfer sistemi üzerinden uluslararası siyasi sistemi etkilediğini söyleyebiliriz. Ancak her şeyi devasa bir sistemin parçası olarak düşünmeye çalışmak pratik değildir ve amaçlananın tersi sonuç verir. Uluslararası sistemi ayırık bir şey olarak ele almak, teknik anlamda her şey diğer her şeyle bağlantılı olsa bile, dünyada olup bitenler hakkında aksi takdirde mümkün olabilecek olandan daha makul biçimde konuşabilmeyi sağlar.

Uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi anarşik olsa da, sistemin kendisi kaotik değildir. Çoğu küresel etkileşim, büyük ölçüde öngörülebilir düzgün örüntüleri takip etmesi anlamında düzenlidir. Çoğu bakımdan, bu etkileşimleri kurallar yönetir. 1. Bölüm’de gördüğümüz gibi, uluslararası hukuk iç hukukun zayıf bir akrabasıdır,

ama gerçekte, uluslararası hukuka uyma oranları iç hukuka uyma oranlarından o kadar da farklı değildir. Bilakis, çoğu ülkenin iç hukuk sistemi ceza ve hukuk davalarının yarattığı ağır iş yükü altında ezilirken, büyük uluslararası hukuk ihlalleri görece ender görülür. Düzenli bir sosyal sistemin (uluslararası egemen devletler sistemi gibi) işaretleri şunlardır: anlaşmazlıkları ele alacak kurumların ve uygulamaların mevcudiyeti; çoğu çatışmanın barışçı yollardan çözümü; buyurucu bir kurallar bütününün varlığı (yasalar, düzenlemeler, rehber ilkeler, kabul edilebilir uygulamalar vd); kurallara uyum düzeyinin yüksekliği; ve riayetsizlikle baş etme yöntemlerinin bulunması. Bunu nasıl açıklayabiliriz?

Cevap, dünyanın görece çok az bir kısmının, doğru bir tespitle Hobbes'çul doğal hal olarak betimlenebilecek bir durumda olmasıdır. Uluslararası sistem, bilardo topları gibi devletlerin sonu gelmez bir çatışmalar silsilesi içinde birbirlerine çarpa çarpa yuvarlandıkları bir bilardo masası değildir. Uluslararası sistem *sosyaldir*. Sırf dünya hükümeti olmadığı için (yani, uluslararası sistem otorite dağılımında anarşik olduğu için) uluslararası toplum diye bir şey olmadığı söylenemez. Davranış kuralları, giderek zenginleşen bir uluslararası hukuk birikimi, iyice belirlenmiş hak ve yükümlülükler, hatta uluslararası görgü kuralları –diplomatik pratikler, nezaket kuralları ve başkaları– kısacası “kibar sosyete”nin tüm özellikleri mevcuttur. Aşağılama nasıl günlük yaşamda kişiler arası çatışmayı tetikleyebilirse, uluslararası çatışmayı da tetikleyebilir. Nitekim Bismarck, Fransa-Prusya Savaşı'nı (1870-1871) yerleşik diplomatik protokol kurallarını çiğnemek suretiyle bilinçli olarak hazırlamıştır –ilkini, önceden Fransa'ya danışmaksızın İspanya tahtına bir Prusya kralı çıkararak, ardından, gizli Fransız diplomatik muhaberatını uluslararası basına sızdırarak (ünlü “Ems Telgrafı”).⁶ Realistler uluslararası sistemin gerçekten ne kadar sosyal olduğu konusunda liberalerle ve konstrüktivistlerle anlaşamazlar. Realistler sistemin çok yüzeysel bir anlamda sosyal olduğunu düşünürken, liberaller ve konstrüktivistler eylem üzerindeki sosyal kısıtlamaların çok daha sıkı olduğu görüşündedir. Ama hemen hepsi uluslararası politikanın sosyal boyutlarının düzgün etkileşimi geliştirdiği noktasında birleşir.

Sistem İstikrarı ve Kriz İstikrarı

Uluslararası sistemler, şokları çökmeden sindirebiliyorlarsa istikrarlıdırlar. Sistemler tasarlanmış amaçlarına hizmet edemez hale geldiklerinde çökerler. Uluslararası sistemin en temel amaçlarından biri üyelerinin egemenliğini ve güvenliğini korumaktır. Kimi zaman bazı devletlerin egemenliğini ve güvenliğini korumanın tek yolu diğerlerine savaş açmak olduğundan, küçük savaşlar illaki de sistemin çöküğünü göstermez. Bu nedenle, Avustralyalı ünlü akademisyen Hedley Bull, düzeni koruyucu bir kurum olarak –tanınmış ve kuraları düzenlenmiş bir uygulama anlamında– savaş üzerine uzun uzadıya yazmıştır.⁷ Ama büyük savaşlar devletlerin çoğunun ya da tamamının egemenliğini ve güvenliğini tehlikeye sokar ve sistem istikrarsızlığının göstergesidir.

Bir sistemi istikrarlı yapan nedir? Önemli bir faktör, uluslararası toplumun sosyal dokusunun kalitesidir. Devletleri birbirine bağlayan normatif ve kurumsal bağlar ne kadar sağlam, aralarındaki bağlantılar ne kadar sıkıysa, sistemin çöküşünü önleme şansları o kadar büyük, anlaşmazlıkları kontrolden çıkmadan çözme seçenekleri o kadar fazladır. Sosyal bağlam ne kadar zayıfsa –bir başka deyişle, sistem Hobbes’çul bir doğal hale ne kadar çok benziyorsa– devletler kendi güçlerine o kadar muhtaçtırlar.

Kenneth Waltz gibi sistem kuramcılarına göre, Hobbes’çul bir anarşi halinde, güç dağılımları sistem istikrarı için yaşamsal öneme sahiptir. Devletler hegemoniye karşı denge oluşturarak bağımsızlıklarını korumaya çalıştıkça tek kutuplu sistemler erozyona uğramaya başlar ya da yükselen bir devlet sonunda lidere meydan okur. Çok kutuplu ya da dağınık güç sistemlerinde, devletler gücü dengelemek için ittifaklar kurarlar, ama ittifaklar esnekler. Savaşlar olabilir, ama kapsamları görece sınırlı olacaktır. İki kutuplu sistemlerde, ittifaklar daha katılaşır, bu da büyük bir çatışma, hatta küresel bir savaş olasılığını artırır. Bazı analizciler “iki kutuplu sistemler ya erozyona uğrar ya da infilak eder” der. Atina ve Sparta’nın kendi ittifakları üzerindeki denetimlerini güçlendirdikleri Peloponnesos Savaşı’nda olan budur. Çok kutuplu Avrupa güç dengesinin, esnekliklerini kaybeden

iki güçlü ittifak sistemi şeklinde tedricen katılaştığı 1914 öncesinde de aynı şey geçerliydi. Ama iki kutupluluğa karşı çok kutupluluğa dayandırılan savaş öngörülerini 1945'ten sonra büyük bir anomaliyle karşılaştı. Soğuk Savaş sırasında dünya, ABD ve müttefikleri ile Sovyetler Birliği ve müttefiklerinin oluşturduğu iki büyük oyuncuyla iki kutupluydu, gene de Sovyetler Birliği'nin gerilemesiyle sistemin erozyona uğramasından önce, yaklaşık 40 yıl boyunca topyekûn bir savaş çıkmadı. Bazıları, nükleer silahların küresel savaş olasılığını fazlasıyla korkunçlaştırdığını söyler. O halde, uluslararası sistemin yapısı sistemin istikrarına yaklaşık bir açıklama getirir, ama kendi başına her şeyi açıklamaya yetmez.

Soğuk Savaş sisteminin, aynı zamanda *kriz istikrarı* gösterdiği için istikrarlı olduğu ileri sürülebilir. Bir kriz istikrarsızlığı durumunda, iki ya da daha fazla ülke kendilerini akut bir uluslararası krizin içinde bulurlarsa, ilk darbeyi indirmek için muazzam bir baskı hissedeceklerdir. Basit bir metaforla örnekleyecek olursak, kendinizi ve bir düşmanınızı, elinizde birer silahla açıklık bir yerde dururken hayal edin. İkiniz de birbirinizin niyetlerinden tam emin değilsiniz. İkinizden biri silahların ateşlenme olasılığı olduğunu düşünürse, ikinizin de silahı ilk çeken olmak yönünde güçlü bir dürtüsü olur. Silahı ilk çekenin hayatta kalma olasılığı daha yüksektir. Bunun gibi bir durumun hızla şiddete tırmanması son derece muhtemeldir.

Şimdi de, düşmanınızı ve kendinizi, elinizde sadece bir kibritle, dizinize kadar benzine batmış vaziyette bir odaya kilitlenmiş olarak hayal edin. Bu durumda ikinizde de kibriti ilk çakan olmak için güçlü bir dürtü olmaz. Bunu yapsaydınız düşmanınız kesinlikle ölür ya da ağır yaralanırdı, ama size de aynı şey olurdu. İkinizde de barışçı bir çıkış yolu bulmak için güçlü bir dürtü vardır. Böyle bir durum son derece kriz istikrarlıdır.

Kriz istikrarı çok büyük ölçüde teknolojinin –belki de daha doğrusu, askeri öğretiye yansıdığı şekliyle teknoloji hakkındaki hâkim inançların– bir fonksiyonudur. Hâkim askeri teknolojinin saldırı lehinde olduğuna inanılıyorsa, karar mercileri ilk darbeyi indirme baskısını hissederler. Savunma lehinde olduğuna inanılıyorsa, hissetmezler. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın

başında, Avrupalı liderler saldırıya geçmekte büyük bir avantaj olduğuna inanıyorlardı ve 1914 Temmuz Krizi çok çabuk tırmandı. (Bu inançları son derece yanlıştı. İzleyen dört yıllık kıyımın göstereceği gibi, siperlerle korunan ve geriden topçu ateşiyle desteklenen, maki-neli tüfeklerle donatılmış piyadeler saldırıya geçen orduları bozguna uğratacaktı.) Soğuk Savaş sırasında, teknoloji hakkındaki hâkim inançlar neredeyse kesinlikle doğrudu: Ne ABD ne de Sovyetler Birliği nükleer bir saldırı karşısında kendini koruyamazdı, ama yok edici bir misillemeye bulunabileceklerinden emin olabilirlerdi. “Karşılıklı Garantili İmha” (Mutually Assured Destruction, MAD) diye yerinde bir isimle anılan bu durum, son derece kriz istikrarlıydı.

“Ulusal Çıkar”

Daha fazla ileri gitmeden açıklığa kavuşturulması gereken son kilit kavram da “ulusal çıkar”dır. Liderler de analizciler de “devletler ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederler” der. Bu önerme genelde doğrudur, ama devletlerin ulusal çıkarlarını nasıl tanımladıklarını bilmezsek bize fazla bir şey söylemez.

Realistler, uluslararası sistem nedeniyle, devletlerin ulusal çıkarlarını tanımlamakta fazla bir seçenekleri olmadığını söylerler. Çıkarlarını güç temelinde tanımlayacaklar ya da tam rekabetçi bir piyasada kârını azamileştirmek yerine başkalarına menfaat sağlamak isteyen bir firma nasıl ayakta kalamazsa aynen öyle yıkılıp gidecektir. O halde, realistlere göre bir devletin uluslararası sistemdeki konumu ulusal çıkarlarını belirler ve dış politikalarının öngörülmesini sağlar.

Liberaller ve konstrüktivistler, devletin uluslararası sistemdeki konumu dışında ulusal çıkarları tanımlayan pek çok başka unsur olduğunu savunurlar ve devlet tercihleri ile ulusal çıkarların nasıl şekillendiğine ilişkin daha zengin bir açıklamaları vardır. Ulusal çıkarların tanımlanması büyük ölçüde bir devletin sahip olduğu kültüre ve toplum tipine bağlıdır. Örneğin, ekonomik refahı önemseyen ve ticarete çok önem veren ya da başka demokrasilere karşı savaşları gayrimeşru gören bir toplum, ulusal çıkarlarını, uluslararası sistem-

de benzer bir şekilde konumlanmış olan despotik bir devletten çok farklı bir biçimde tanımlar. Liberaller, uluslararası sistem ılımlı olduğunda, yani tamamen anarşik olmadığından bunun özellikle geçerli olduğunu ileri sürerler. Kurumlar ve iletişim kanalları barışın sürekliliği konusunda istikrarlı beklentiler yaratıyorsa, Tutuklunun İki-lemi'nden kurtulmak mümkündür.

Güç dışı bu özendiriciler devletlerin çıkarlarını nasıl şekillendireceklerine yardımcı olabildiğinden, belli bir durumun Hobbes'çul bir doğal hale ne kadar yaklaştığını bilmek önemlidir. Hobbes'çul bir sistemde, yarın komşunuz tarafından öldürülebilirsiniz ve dış politikayı etkileyecek ticari tercihler ya da demokrasi için sınırlı fırsatlar vardır. Hayatta kalmak her şeyden önce gelir. Ama kurumlar ve istikrarlı barış beklentileri Hobbes'çul anarşiyi hafifletiyorsa, ülke toplumu ve kültürüyle ilişkili bu diğer faktörlerden bazılarının daha büyük bir rol oynaması muhtemeldir. Realist öngörülerin sözgelimi Ortadoğu'da, liberal öngörülerin ise Batı Avrupa'da doğru çıkma olasılığı daha yüksektir. Bağlamı bilmek farklı kuramların olası öngörü gücünü tartmamıza yardımcı olur.

"Ulusal çıkar"ın hemen her zaman tartışmalı olduğunu akılda tutmak önemlidir. Soyut bir düzeyde, "güç" ve "güvenlik"in önemli ulusal çıkarlar olduğunda anlaşılan kişiler, bunları sağlayacak somut politikalar konusunda çok sık anlaşmazlığa düşerler. Bazen politika tercihleri taban tabana zıt ve bağdaşmaz olabilir. İki Dünya Savaşı arası dönemde, ABD'de, ülkenin güvenliğini sağlamanın en iyi yolunun belalı Avrupa ve Doğu Asya güç politikalarına bulaşmaktan kaçınmak olduğuna inananlar ile ülkenin güvenliğinin Almanya ile Japonya'nın yükselen gücünü ve emperyal emellerini gemlemek üzere ötekilerle faal bir işbirliğine gitmeyi gerektirdiğine inananlar arasında ateşli bir tartışma vardı. Ahlakı ve ulusal çıkarların gözetilmesini ayrı ve bağdaşmaz şeyler olarak görenler ile bir ülkenin neyin doğru ve adil olduğuna ilişkin görüşünün o ülkenin ulusal çıkarının temel bir parçası olduğunu düşünenler arasında da tarihsel açıdan önemli bir tartışma vardır. Tartışmaya açık olmayan husus, belli bir dış politikayı güçlendirmeyi amaçlayan herkesin bunu kaçınılmaz olarak ulusal çıkar kisvesine bürün-

düreceğidir. Başka türlü söylersek, ulusal çıkar kavramı sadece yaşamsal devlet çıkarlarını ifade etmenin kısa bir yolu değildir –aynı zamanda, politikaları oluşturanların ve politika girişimcilerinin birbirleriyle çekiştikleri bir oyun sahasıdır.

Analiz Düzeyleri

Bir sistem parçalarının toplamından büyüktür. Sistemler bileşenlerinden hiçbirinin niyetlenmediği sonuçlara yol açabilir. Ekonomi-deki piyasa sistemini düşünün. Tam rekabetçi bir piyasada her firma kârlarını azamileştirmeye çalışır, ama piyasa sistemi, kârları başa baş noktasına indiren ve bu yolla tüketicilere menfaat sağlayan rekabeti yaratır. İşadamları tüketiciye menfaat sağlamak için yola çıkmaz, ama tam rekabetçi bir piyasada tek tek firmaların davranış örüntüsü bu sonucu doğurur. Başka türlü söylersek, sistem, sistemdeki aktörlerin niyetinden oldukça farklı olabilen sonuçları üretir.

Benzer biçimde, uluslararası siyasi sistem de aktörlerin başlangıçta niyetlenmedikleri sonuçlara yol açar. Mesela, 1917’de Bolşevikler Rusya’da iktidara geldiğinde, Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki bütün devletlerarası diplomasi sistemini burjuva saçmalığı olarak gördüler. Devletlerarası sistemi yok etmeyi amaçladılar ve devrimlerin dünyanın bütün işçilerini birleştirip sınırları ortadan kaldıracağını umut ettiler. Uluslarötesi proleter dayanışması devletlerarası sistemin yerini alacaktı. Nitekim, Lev Troçki Rus Dışişleri Bakanlığı’nın başına geçtiğinde, niyetinin dünya halklarına seslenen bazı devrimci açıklamalar yayınlamak, sonra da “dükkânı kapatmak” olduğunu söylemişti. Ama Bolşevikler eylemlerinin çok geçmeden devletlerarası sistemin doğasından etkilediğini gördüler. Yeni komünist devlet 1922’de Almanya’yla Rapallo Antlaşması’nı imzaladı. Bu, Birinci Dünya Savaşı ertesinde diplomatik dünyaya kabul edilmemiş olan iki dışlanmış ülke arasındaki bir ittifaktı. Ve 1939’da Jozef Stalin, ideolojik can düşmanı Adolf Hitler’in yüzünü batıya döndürmek için onunla bir pakt imzaladı. Troçki’nin başlangıçtaki açıklamalarına ve hayallerine rağmen, Sovyetlerin davranışı çok geçmeden uluslararası sistemdeki diğer aktörlerin davranışına benzedi.

Uluslararası bir sistemde devletler arası güç dağılımı, devletlerin davranışının bazı yönleriyle ilgili öngörülerde bulunmamıza yardımcı olur. *Jeopolitik* geleneği, coğrafi konum ve yakınlığın devletlerin nasıl davranacağına dair çok şey söylediğini savunur. Komşular arasında daha fazla temas ve potansiyel sürtüşme noktası bulunduğundan, 1816-1992 arasındaki askeri çatışmaların yarısının komşular arasında başlamış olması şaşırtıcı değildir.⁸ Komşusu tarafından tehdit edildiğini hisseden bir devletin, “Düşmanımın düşmanı dostumdur” diyen eski özdeyişe uygun bir şekilde davranması beklenir. Bu örüntü anarşik sistemlerde hep bulunmuştur. Mesela, İsa’nın doğumundan üç yüzyıl önce, Hintli yazar Kautilya, Hindistan altkıtasındaki devletlerin kendilerini komşularından korumak için uzak devletlerle ittifak kurma eğiliminde olduklarını, böylece ortaya dama tahtası örüntülü ittifaklar çıktığını kaydetmişti. Machiavelli aynı davranışı 15. yüzyıl İtalyan şehir devletleri arasında gözlemişti. 1960’ların başında, Batı Afrika devletleri sömürge yönetiminden çıkarken Afrika dayanışması hakkında bir sürü laf ediliyordu, ama yeni devletler çok geçmeden Kautilya’nın eski Hindistan’da anlattığına benzer damalı bir ittifak örüntüsü geliştirmeye başladı. Gana, Gine ve Mali ideolojik olarak radikal, Senegal, Fildişi Kıyısı ve Nijerya görece muhafazakârdı, ama aynı zamanda komşularının gücünü dengeyorlardı. Bir başka örnek de, Vietnam Savaşı’ndan sonra Doğu Asya’da gelişen örüntüydü. Sovyetler Birliği siyah olursa, Çin kızıl, Vietnam siyah, Kamboçya kızıl oluyordu. Kusursuz bir dama tahtası örüntüsü geliştirdi. İşin ironik tarafı, ABD Vietnam Savaşı’na, politikaları oluşturanlar domino teorisine inandıkları için girdi; bu teoriye göre, bir devletin komünizme teslim olması, bir başkasının teslim olmasına yol açacak ve bu böyle devam edecekti. ABD daha basiretli olsa, Doğu Asya’daki oyunun dominodan çok damaya benzediğini görür ve oyunun dışında kalabilirdi. “Düşmanımın düşmanı dostumdur” ilkesine dayanan dama tahtası örüntüsü, anarşik bir durumda yararlı öngörülerde bulunmamıza yardımcı olan eski bir jeopolitik geleneğidir.

Bunun gibi bir örüntü ya da eğilimi nasıl anlayabiliriz? Dünya politikası, bir fizikçi ya da kimyacı laboratuvarında bir deneyin koşulla-

rını nasıl manipüle edebiliyorsa öyle manipüle edilebilecek bir şey değildir. Olan olur, bizim ise kontrollü deneylerden yararlanmaksızın bunu anlamaya çalışmamız gerekir. Bu, hemen her zaman vardığımız sonuçlarda daha temkinli olmamız gerektiği anlamına gelir, zira elimizde gerçektışı açıklamaları teşhis edip göz ardı etmek için bazı değerli stratejiler bulunmaz. Gene de, dünya politikasında bir şeyin neden meydana geldiğine ilişkin yargılarda bulunuruz ve bunu hiçbir zaman boş yere yapmayız. Hangi ipuçlarından ve hilelerden yararlanabiliriz? Bunlar ne kadar güvenilirirdir?

Sistemler uluslararası politikada olup bitenleri açıklamanın tek yolu değildir. Kenneth Waltz *Man, the State, and War*'da savaş için, "imge" adını verdiği üç nedensellik düzeyi ayırt eder: *birey*, *devlet* ve *uluslararası sistem*. "Düşmanımın düşmanı dostumdur"un bir sonucu olarak onca sık gelişen dama tahtası örüntüsü, bu üç analiz düzeyinin herhangi birinde (ya da birden fazlasında) geçerli dinamiklerin bir sonucu olabilir. O halde, dünya politikasında bir şeyin neden meydana geldiğini belirlemeye çalışırken, azami açıklama gücüne, insanların (liderler gibi) neyi neden yaptıklarına bakarak mı (bireysel analiz düzeyi), tek tek devletlerin içinde neler olup bittiğine bakarak mı (devlet düzeyi) yoksa aktörler arasındaki etkileşimlere bakarak mı (sistem düzeyi) ulaştığımızı görmek iyi bir başlangıç noktası oluşturur.

Birey düzeyi

Birey düzeyindeki açıklamalar, kararları kimin aldığı gerçekten önemli olduğunda işe yarar. Çoğu analizciye göre, başkan kim olursa olsun, ABD 11 Eylül'den sonra El Kaide'nin Afganistan'daki eğitim kamplarına saldıracak ve işbirliği etmezse Taliban rejimini devirecekti. 2000 başkanlık seçimlerini George W. Bush değil de Al Gore kazansaydı, Sürekli Özgürlük Operasyonu ya da ona çok benzer bir şeyi muhtemelen gene izliyor olacaktık. Ama çok az analizci Başkan Gore'un 2003'te Irak'a saldıracağı düşüncesindedir. Afganistan'ın aksine, ne iç ne sistemsal zorunluluklar böyle bir şeyi ihtimal dahi-line sokuyordu. Irak Savaşı çok büyük ölçüde bir tercih savaşıydı ve

bunu açıklamak için Başkan Bush'un ve kıdemli danışmanlarının bunu hangi spesifik nedenlerle tercih ettiklerine bakmamız gerekir.

Bireylerin bazen önemli olduğu kuşku götürmez. Perikles Peloponnesos Savaşı'nda bir fark yarattı. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin 1991'de Körfez Savaşı'nda önemli bir faktördü. 1962'deki Küba füze krizinde, John F. Kennedy ve Nikita Kruşçev nükleer savaş olasılığıyla yüz yüze geldiler ve son karar onların elindeydi. Ama kendilerini neden bu konumda buldukları bireyler düzeyinde açıklanamaz. Durumun yapısındaki bir şey onları bu noktaya getirdi. Benzer şekilde, Birinci Dünya Savaşı'nın ve İkinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini anlamak için Kayzer II. Wilhelm'in ya da Hitler'in kişiliği hakkında bir şeyler bilmek gerekir, ama bu yeterli bir açıklama değildir. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, Kayzer Wilhelm'in 1890'da şansölyesi Otto von Bismarck'ı görevden alması bir fark yarattı, ama bu, Birinci Dünya Savaşı'na esas olarak Kayzer Wilhelm'in neden olduğu anlamına gelmez.

Bireysel analiz düzeyini kullanmanın bir yolu tek tek kişilerin hususiyetlerine (kişilikleri, yaşam öyküleri ve diğerleri) odaklanmaksa, bir başka yolu da açıklamayı insanların ortak özelliklerinde –tüm bireylerin paylaştığı “insan doğası”nda– aramaktır. Mesela, Kalvenci bir uluslararası politika görüşü benimseyip savaşın asıl sebebini hepimizin içinde yatan kötülüğe bağlayabilirdik. Bu görüş, savaşın insan doğasındaki bir kusurun sonucu olarak açıklardı. Ama böyle bir açıklama *aşırı öngörür*: Bazı kötü liderler savaşa girerken bazılarının neden girmediğini ya da bazı iyi liderler savaşa girerken neden diğerlerinin girmediğini açıklamaz. İnsan doğasına ilişkin genellemeler bazen yanlışlanamaz açıklamalara yol açar. Bazı realistler çatışmanın asıl sebebini yatışmaz bir güç edinme itkisine bağlar. Mesela, Avustralyalı tarihçi Geoffrey Blainey şöyle der: “Savaş amaçları hakkında rahatlıkla bir genelleme yapılabilir. Amaçlar sadece gücün çeşitleridir. Milliyetçi kibir, bir ideolojiyi yayma kararlılığı, komşu bir ülkedeki soydaşları koruma, daha fazla toprak ya da ticaret arzusu, bir yenilginin ya da hakaretin intikamını alma, ulusal gücü artırma ya da bağımsızlık özlemi, etkileme ya da ittifakları pekiştirme dileği – bütün bunlar farklı kisveler altındaki gücü temsil eder.”⁹ Eğer

her hedef bir güç arayışı sayılırsa, o zaman “güç arayışı savaşlara neden olur” önermesi yanlışlanamaz bir totoloji olur. Her şeyi açıklayan bir şey hiçbir şeyi açıklamaz.

Psikolojik temayülleri öne çıkaran açıklamalar daha verimlidir. Pek çok uluslararası politika öğrencisi psikolojik değerlendirmelerin önemli olmadığını varsayar: Devletlerin liderleri ya “rasyonel” ya da öyle oldukları varsayılabilecek aktörlerdir. Rasyonelseler, yaptıkları tercihleri anlamak ya da kestirmek için tüm bilmemiz gereken, bu tercihlerin her birinin maliyet ve faydalarıdır. Bu görüşe göre, Tutuklunun İkilemi’ni anımsatan bir durumla karşı karşıya kalan herhangi bir rasyonel aktörün işbirliği yapmaktan çok vefasızlık etmesi beklenebilir. Ama bazı kişiler kararlarını kaliteli maliyet-fayda analizlerine dayandırırken, bilgi eksikliği nedeniyle bunun mümkün olamadığı pek çok durum vardır. Ve her halükârda, pek çok kişinin böyle yapmak mümkünken bile bu şekilde karar almadığını ya da alamadığını biliriz. “Rasyonel” eylemden görünür sapmaları açıklamak için psikolojik değerlendirmeleri kullanmak çok faydalı olabilir.

Siyaset psikolojisi disiplini küresel çatışmayı ve işbirliğini tam da bu şekilde inceler. Dört ana yaklaşım vardır. Bunlardan biri *bilişsel psikolojidir*. Bilişsel psikoloji insanların dünyaya ilişkin ham bilgileri nasıl anlamlandırdıklarını inceler. Bilişsel psikologlar, insanların bu işi, anlamlandırmaya çalıştıkları şey ile önceden bildikleri ya da inandıkları şeyler arasında –başka türlü söylersek, tanıdık olan ile tanıdık olmayan arasında– ortaklıklar arayarak yaptıklarını göstermiştir. Sözelimi, Adolf Hitler ve Benito Mussolini gibi diktatörlerin dünyaya saldıkları dehşetten şoke olan İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı liderlerinde, başka ülkelerden adaletsiz muamele gördüğünü iddia eden herhangi bir diktatörün aslında oportünist bir mütecaviz olduğunu düşünme eğilimi oluştu. Bazen haklıydılar. Ama bazen haksız. Haksız oldukları bir örnek, Mısır Devlet Başkanı Cemal Nasır’ın Mısır topraklarından geçtiği gerekçesiyle Süveyş Kanalı’nın denetimi üzerinde hak iddia ettiği 1956 kriziydi. Nasır kanalı millileştirtince, Britanyalı ve Fransız liderler hemen, Nasır’ın “tıpkı Hitler gibi” olduğu ve ona direnmek gerektiği sonucuna vardılar.

Sonuç, Ortadoğu politikalarında büyük karışıklık yaratan, NATO müttefiklerini bölen, dünyanın dikkatini Macaristan'daki ağır Sovyet baskısından uzaklaştıran ve Britanya'nın gücüne ve saygınlığına büyük zarar veren gereksiz bir savaş oldu.

İkinci bir yaklaşım *motivasyonel psikolojidir*. Motivasyonel psikologlar insan davranışlarını, derinde yatan psikolojik korkular, arzular ve gereksinimlerle açıklar. Bu gereksinimler arasında özsaygı, toplumsal onay ve işe yararlık duygusu sayılabilir. Motivasyonel psikoloji, örneğin, Birinci Dünya Savaşı öncesi Alman diplomatlarının neredeyse tamamının, Avusturya ve Alman askeri manevralarına Avrupa ülkelerinin olası tepkileri hakkında neden yanlış ya da yanıltıcı raporlar verdiğini anlamamıza yardımcı olur. Bunu sadece, müsamahasızlığıyla ünlü Alman Dışişleri Bakanlığı'na duymak istedikleri şeyleri söylememenin doğuracağı sonuçlardan korktukları için yapmışlardı. Almanya'nın Belçika'nın tarafsızlığını ihlal etmesi halinde Britanya'nın göstereceği olası tepki hakkında doğru rapor veren tek Alman diplomatı Londra Büyükelçisi Prens Karl Lichnowsky, "İngilizleştiği" gerekçesiyle –gene ayrıntılarıyla incelenmiş motivasyonel psikolojik bir eğilim olan, işlenen bir hatayı kabul etmenin psikolojik yükünden kaçınma arzusuyla açıklanabilecek yargısal bir hata– Berlin tarafından görevden alınmıştı. Almanya'nın 1914'teki hızlı zafer stratejisi tümüyle Britanya'nın savaşın dışında kalmasına dayanıldığından, Lichnowsky'nin raporları kabul edilmeleri halinde büyük sıkıntı yaratacaktı.

Üçüncü ve daha yeni bir yaklaşım, *davranışsal ekonominin*, özel olarak da *perspektif kuramının* kavrayışlarını uygulamaktır. Perspektif kuramı rasyonel eylemden sapmaları, insanların kazanma ya da kaybetme perspektifiyle karşı karşıya kaldıklarında çok farklı kararlar aldıklarını saptayarak açıklar. İnsanlar kayıplardan kaçınmak için, kazanç elde etmek istediklerinde olduğundan çok daha büyük riskler alırlar. Liderlerin tercihlerini nasıl şekillendirdiklerini saptamak, risk almaya ne kadar istekli olduklarını anlamamıza, hatta öngörmemize yardımcı olabilir. Nitekim, pek çok tercih durumu kazanç ya da kayıp dilinde de aynı ölçüde iyi betimlenebildiğinden (yüz kişiden onunun kaybı, doksan kişinin kurtarılmasıyla

aynı şeydir), tercihlerin stratejik olarak yeniden şekillendirilmesi insanları farklı tercihler yapmaya sevk edebilir. İnsanların kayıptan kaçınma yönündeki genel eğilimi, örneğin kayba giden süreçlerde taahhütlerini neden tırmandıklarını anlamamıza yardımcı olur. Bir oyuncu Las Vegas'taki kumar makinelerinde ne kadar çok para kaybederse, oynamayı bırakma isteği o kadar azalır, zira zararını telafi etme arzusu güçlendikçe güçlenir. Benzer biçimde, ABD'nin Viyetnam Savaşı'ndaki can kayıpları arttıkça, yenilgiyi kabullenme isteksizliği büyümüştü. Şanssız kumarbazların ve kaybedilmiş bir dava için mücadele eden liderlerin, ancak kaynaklarını tükettiklerinde pes etmeleri olasıdır.

Son olarak, dördüncü yaklaşım olan *psikobiyoğrafi*, liderlerin tercihlerini bu kişilerin psikodinamikleriyle açıklar. Bu yaklaşım, kişiye özgü kişilik özelliklerini iyi bilinen nevroz ve psikozlarda arar. Bunun çarpıcı bir örneği, Alexander ve Juliette George'un kaleme aldığı Woodrow Wilson ve Albay House psikobiyoğrafisidir. Bu çalışma, ABD'nin 1919'daki Paris barış görüşmelerindeki zorbalığını ve ardından Milletler Cemiyeti'ne –Başkan Wilson'ın gözde projesi– girmedeki başarısızlığını, Wilson'ın kontrol gereksinimi, uzlaşma isteksizliği ve muhalefete tahammülsüzlüğüyle açıklamaya çalışır. George çiftinin ileri sürdüğü gibi, bütün bunların izini, aşırı baskıcı bir babanın elinde büyüyen başkanın travmatik çocukluk yaşantılarına kadar sürmek mümkündür.¹⁰ Adolf Hitler'in, kendinden nefret ve cinsel tatminsizliği telafi etme arzusunun önemini vurgulayan sayısız psikobiyoğrafisi de aynı ölçüde etkileyicidir.¹¹ Bugün Amerikan istihbarat camiasında, davranışlarını daha iyi görmek amacıyla yabancı liderlerin psikolojik profillerini derlemek rutin bir uygulamadır. Ne var ki, psikobiyoğrafi her zaman büyüleyici olmakla birlikte, içinden doğduğu Freudcu geleneğin pek çok zaafını paylaşır; bunların en önemlisi de yanlışlanamazlık ve bağimsız teyit alma güçlüğüdür. Uluslararası siyasi olayların açıklamaları, dünya liderlerinin –pek çoğu ölmüştür ya da yakından incelenmeye müsait değildir– bilinçaltı korkularına, gereksinimlerine ve arzularına dayandığında, bu insanlara nasıl büyük bir güven duyulacağını bilmek güçtür.

Devlet Düzeyi

Olayları devlet düzeyinde analiz ederek açıklamaya çalıştığımızda, dünya politikasında olup bitenlerin iç politikanın mı, ülke toplumunun çeşitli özelliklerinin mi, yoksa hükümet mekanizmasının mı fonksiyonu olduğunu sorarız. İç sebeplerin bazen önemli olduğu açıktır. Neticede, Peloponnesos Savaşı Epidamnus'taki oligarklar ile demokratlar arasındaki bir iç çatışmayla başladı. Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun iç politikaları Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasında önemli roller oynadı. Soğuk Savaş'ın bitişini anlamak için Sovyetler Birliği'nde merkezi planlı ekonominin başarısızlığına bakmamız gerekir. İç nedenlerin önemli olduğu örnekler bulmak kolaydır, ama bunlara ilişkin genellemeler yapabilir miyiz? Önemli olduklarını belirttikten sonra, söyleyecek başka bir şey kalır mı?

Marksizm de liberalizm de devlet düzeyinde analize ağırlık verir. İkisi de devletlerin içte birbirlerine benziyorlarsa, uluslararası sistemde de benzer şekilde hareket edeceklerini savunur. Marksistler savaşın kaynağının kapitalizm olduğunu ileri sürerler. Lenin'e göre, tekeli sermaye savaş gerektirir: "Emperyalistler arası ittifaklar, iki savaş arası dönemdeki bir ateşkesten başka bir şey değildir."¹² Savaş, eşitsiz servet dağılımıyla yetersiz tüketime, durgunluğa ve içerde yatırım yapılmamasına yol açan kapitalist toplumun doğasıyla açıklanabilir. Bunun sonucunda, kapitalizm, ülke dışında emperyalist yayılmacılığa yol açar. Üretim fazlasının yabancı pazarlarda satılmasına yardım eden, yabancı yatırım fırsatları yaratan ve doğal kaynaklara erişim vadeden emperyalizm, daha yüksek askeri harcamalarla iç piyasayı da canlandırır. O halde, Marksizm kapitalist devletler arasında çatışma ve silahlanma yarışları öngörür. İleride göreceğimiz gibi, bu kuram Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışını açıklamakta pek başarılı olamamıştır. Ayrıca, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşananlara da uymaz. Sovyetler Birliği, Çin ve Vietnam gibi komünist ülkeler birbirleriyle silahlı çatışmalara girerken, Japonya, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki büyük kapitalist devletler barışçı ilişkilerini korumuştur. Kapitalizmin savaşa neden olduğu yolundaki argümanlar tarihsel deneyimle bağdaşmaz.

19. yüzyılda İngiliz ve Amerikan düşüncesine hâkim olan klasik liberalizm, bunun tam zıddı bir sonuca varmıştır: Liberal düşünürlere göre kapitalist devletler barışçı olma eğilimindedir, çünkü savaş ticaret için kötüdür. Klasik liberalizmin bir kolu, Richard Cobden (1804-1865) gibi serbest ticaret yanlıları tarafından temsil ediliyordu. Cobden, 500 yıl boyunca Britanya'nın uluslararası tahıl ticaretini düzenleyen korumacı önlemler olan İngiltere Tahıl Yasaları'nın yürürlükten kaldırılması için başarılı bir mücadele yürütmüştü. Manchester İktisat Okulu'ndan başka Britanyalı iktisatçılar gibi o da ticaret yapıp zenginleşmenin savaşa girmekten daha iyi olduğuna inanıyordu. Cobden'a göre, zenginleşmekle ve yurttaşların refahını artırmakla ilgiliysek en iyisi barıştı. 1840'ta, "Dünyayı fiili savaştan uzak tutabiliriz ve ben dünyanın bunu ticaretle yapacağına inanıyorum"¹³ diyerek klasik görüşü dile getiriyordu.

Liberal görüş Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde çok güçlüydü. Aralarında Norman Angell'in *The Great Illusion*'ı (1910) gibi klasiklerin de yer aldığı bir dizi kitap savaşın çok pahalılaştığını söylüyordu. Klasik liberalizmin Birinci Dünya Savaşı arifesindeki iyimserliğini örneklemek için dönemin hayırseverlerine bakabiliriz. Çelik kralı Andrew Carnegie 1910'da Carnegie Uluslararası Barış Vakfı'nı kurdu. Carnegie, kalıcı barışın bozulmasından sonra vakfa vermiş olduğu paranın ne olacağını dert ediyordu, bu yüzden vasiyetnamesine bu olasılığı içeren bir madde koydu. Bostonlu bir yayıncı olan Edward Ginn, yaklaşan kalıcı barışın bütün itibarının Carnegie'ye gitmesini istemediğinden, aynı davaya vakfettiği Dünya Barış Vakfı'nı kurdu. Ginn de barışın kesin olarak sağlanmasından sonra kalan paranın ne olacağını dert ediyordu, bu yüzden, çalışan genç kadınlar için ucuz konut projelerinde kullanılması için gerekli düzenlemeleri yaptı.

Birinci Dünya Savaşı bu liberal bakış açısına güveni iyice sarstı. Bankerlerin ve aristokratların dış dünyayla devamlı temasta olmasına ve işgücünün uluslararası temaslarına rağmen, bunların hiçbirisi Avrupa devletlerinin birbiriyle savaşa girmesini engelleyemedi. İstatistiksel analiz, devletlerin savaşa girmesi ile kapitalist ya da demokratik olmaları arasında güçlü bir korelasyon saptamamıştır. Kla-

sik Marksist ve liberal görüşler savaş ile kapitalizm arasındaki ilişki konusunda karşıt görüştedir, ama savaşın nedenlerini iç politikayla, özellikle de ekonomik sistemin yapısıyla ilişkilendirmede benzerlik gösterirler.

Bu tür devlet düzeyinde açıklamalar, insan doğasına dayalı açıklamalarla aynı güçlüklerden bazılarını taşır. Bazı toplum türleri savaşa neden oluyorsa, neden bazı “kötü” toplumlar ya da “kötü” devletler savaşa girmez? Ve neden bazı iyi toplumlar ya da iyi devletler savaşa girer? Beğendiğiniz “iyi” ya da “kötü” tanımını siz seçin – “demokratik”, “komünist”, “kapitalist” veya başka herhangi biri. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, demokrasilerin zaferinin savaş tehlikesini azalttığı inancı epey bir heyecan yaratmıştı. Ama açıktır ki, demokrasiler savaşa girebilirler, sık sık da girerler. Neticede Atina da bir demokrasiydi. Marksist kuramcılar, bütün devletler komünist olduğunda savaşın ortadan kalkacağını ileri sürmüştür, ama komünist ülkeler arasında askeri çatışmalar olduğu ortadadır – mesela, Sovyetler Birliği ile Çin ya da Kamboçya ile Vietnam arasında. O halde, demokratik, komünist ya da kapitalist bir toplumun doğası, bu toplumun savaşa girme ihtimalinin iyi bir göstergesi değildir.

Bir önerme (bunu daha sonra tartışacağız), *bütün* ülkeler demokratik olsaydı daha az savaş olacağını söyler. Gerçekten de, liberal demokrasiler pek çok durumda otoriter devletlerle savaştıkları halde, bunların diğer liberal demokrasilerle savaştığı örnekler bulmak güçtür. Bu görgül bulgunun nedenleri ve gelecekte de sürüp sürmeyeceği açık değildir, ama bu ikinci analiz düzeyinde soruşturulması ilginç bir noktaya işaret eder.

Devlet düzeyinde görece yeni bir sorgulama hattı, *bürokratik politika* yaklaşımıdır. Bürokratik politika açıklamaları devletin iç siyaseti ya da ekonomik düzenlemelerine değil, hükümet kurumları ile görevlileri arasındaki etkileşime bakar. Bir kol örgütsel dinamiklere, özellikle de tüm karmaşık örgütlerin işlemeleri için zorunlu olan rutinelere ve standart işletme prosedürlerine odaklanır. Kuşkusuz, Birinci Dünya Savaşı’nın çıkmasının önemli bir nedeni de, genelde Avrupa ordularının, özelde Alman ordusunun, krizin en civcivli anında

liderlerin tercihlerini sınırlayan katı askeri planlar geliştirmiş olmasındı. Bunun, süvariye ve manevra taktiklerini yücelten “taarruz kültürü”yle birleşmesi, Temmuz ve Ağustos 1914’te son derece kriz istikrarsız bir durum yarattı. İkinci bir kol, dar bürokratik çıkarların rolü üzerinde durur. Örneğin, bazı silahlanma yarışlarını, ordunun branşları arasındaki kaynak rekabetinin nasıl bütçelerin tırmanmasına, düşmanların kendilerini daha az güvenli hissetmelerine, düşmanların savunma harcamalarını artırmalarına ve en sonunda klasik bir güvenlik ikilemine yol açtığını saptayarak açıklayabiliriz. Bürokratik politikanın belki de en ünlü kavrayışını, Miles Yasası özetler: “Nerede durduğunuz nerede oturduğunuza bağlıdır.” Miles Yasası doğru olsaydı, politika tartışmalarına giren karar alıcıların ulusal çıkarları güçlendirmeyi değil, temsil ettikleri bakanlıkları, resmi kurumları ya da yasama, yargı, yürütme erklerini güçlendirmeye çalışmaları gerekirdi. Miles Yasası’nı doğrulayan örnekler de vardır, tersi de. Ronald Reagan’ın valilik döneminde Kaliforniya Eyaleti Maliye Direktörü olan Caspar Weinberger, bütçeleri budamaktan aldığı zevk nedeniyle “Bıçak Cap” lakabıyla anılırdı. Sonradan, Başkan Reagan’ın Savunma bakanlığını yaptığı sırada askeri harcamaların daha da yükseltilmesini hararetle savunması, Cumhuriyetçi bir senatör tarafından, “federal bütçe açığıyla savaşta asker kaçacağı” olarak nitelenmesine neden oldu.¹⁴ Gene de, başka incelemeler bürokratik pozisyon ile politika tercihleri arasında olsa olsa zayıf bir bağlantı bulunduğunu ya da hiçbir bağlantı bulunmadığını göstermektedir. Her halükârda, bürokratik nedenlerin devletlerin spesifik politika tercihlerini anlamamıza yardımcı olduğunu düşünmek mümkün olsa da, bunların dünya politikasının genel örüntülerine getirilen açıklamalarda nasıl kullanılacağını hayal etmek daha güçtür.

Sistem Düzeyi

İlginç açıklamalar sık sık iki ya da daha fazla analiz düzeyi arasındaki etkileşimi kapsar. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı’nın çıkışının tatminkâr bir açıklaması, şu üç faktörün kombinasyonuna başvurabilir: katı iki kutupluluk (uluslararası

sı sistemin yapısal bir özelliği); kriz istikrarsız askeri planlar ve doktrinler (devletlerin, özel olarak da Almanya'nın askeri kültürünün bir sonucu); ve kilit liderlerin içgüdüsel ciddi muhakeme hataları (psikolojik bir neden). Ama hangisinin en önemli olduğunu nasıl bileceğiz? Ve savaşın çıkışını açıklamak istediğimizde nereden başlayacağız? Dıştan içe doğru mu gideceğiz? Bu, sistem genelinin devletin eylemini nasıl kısıtladığına bakarak, işe sistem düzeyinde analizden başlanacağı anlamına gelecektir. Yoksa, dıştan içe doğru mu gideceğiz? Bu, işe birey ya da devlet düzeyinden başlanacağı anlamına gelecektir.

Çoğunlukla birden çok analiz düzeyi hakkında bilgiye ihtiyacımız olduğundan, işe en basit yaklaşımla başlamak iyi bir pratik yöntemdir. Eğer yeterliyse, basit bir açıklama daha karmaşık bir açıklamaya tercih edilir. Buna *tutumluluk kuralı* ya da iyi açıklamaların gereksiz ayrıntıları ustura gibi kesip attığını ileri süren 14. yüzyıl filozofu Occam'lı William'dan esinle *Occam'ın usturası* denir. *Tutumluluk* –pek çok şeyi az şeyle açıklama becerisi– kuramların yeterliliğini değerlendirirken kullandığımız ölçütlerden sadece biridir. Kuramın *kapsayıcılığı* (ne kadar davranışı kapsadığı) ve *açıklayıcılığı* da (çözülmemiş kaç soruna ya da anormalliğe açıklama getirdiği) bizi ilgilendirir. Gene de, tutumluluk bir başlangıç noktası önerir. Sistemsel açıklamalar en basit açıklamalar olma eğiliminde olduğundan, iyi bir başlangıç noktası sağlarlar. Bunların yetersiz olduğu görülürse, sistemin birimlerine ya da münferit karar alıcılara bakabilir ve makul bir açıklamaya ulaşana kadar karmaşıklık düzeyini artırabiliriz.

Sistemsel bir açıklama ne kadar basit ya da karmaşık olmalıdır? Kenneth Waltz gibi bazı neorealistler aşırı tutumluluğu savunur ve sadece yapıya odaklanırlar. Liberaller ve konstrüktivistler ise Waltz'ın sistem kavramının son derece cılız olması nedeniyle çok az şeyi açıkladığını ileri sürerler.

Ekonomistler piyasaların yapısını satıcıların gücünün toplulaşmasına göre tanımlarlar. Tekelci bir piyasada tek bir büyük satıcı, düopol piyasasında iki büyük satıcı, oligopol piyasasında birkaç büyük satıcı vardır. Tam rekabetçi bir piyasada satış gücü yaygın bir dağılım gösterir. Tam rekabetçi bir piyasada kârlarını azamileştiren firmalar tüketiciye menfaat sağlar. Ama tekel ya da oligopol piyasala-

rında sonuç farklı olacaktır. Bu sistemlerde, büyük firmalar fiyatları artırmak için üretimi kısıp kârlarını yükseltebilirler. O halde, sistemin yapısı bilindiğinde ekonomistler davranışları ve kimin menfaat sağlayacağını daha rahat öngörebilirler. Benzer biçimde, uluslararası sistemin yapısı, içindeki davranışları anlamamıza yardımcı olabilir. Tam rekabetçi bir piyasada, bir bütün olarak piyasanın davranışını öngörmek için firmaların içine ya da CEO'ların kişiliklerine bakmamızın gerekmediğini belirtelim. Firmaların rasyonel, üniter aktörler olduğunu varsayabiliriz, zira iş kararlarını rasyonel, üniter (ya da ideale çok yakın) aktörlermiş gibi almayan firmalar zaman içinde başarısız olacaktır. Darwin'ci bir metafor kullanacak olursak, sistemden ayıklanacaklardır. Uzun vadede, sadece piyasa teşviklerine cevap veren firmalar ayakta kalacaktır. Bu, tek el ya da oligopol piyasalarındaki firmalar için mutlaka geçerli değildir. Bu piyasaları anlamak istiyorsak, bazen buralara hâkim olan firmalar ve kişilikler hakkında da bir şeyler bilmemiz gerekir.

Uluslararası sistem tam rekabetçi bir piyasaya mı benzer? Tam olarak değil. Dünyada kuşkusuz pek çok devlet vardır, ama bunlar ender olarak “sistemden ayıklanırlar”; bu nedenle, bunların üniter, rasyonel aktörler”miş gibi” ele alınabileceği varsayımını doğrulamak daha güçtür. Gene de, Hobbes'çül bir dünyada, devletler ihtiyatlı olma, güvenlikleri için gereken önlemleri alma, refahlarını ve güçlerini artırmak için fırsatlardan yararlanma doğrultusunda güçlü teşviklerle karşılaşır. Kendi güvenliklerini sağlayamayan devletler –belki

SİSTEMLER VE SAVAŞ

Son savaştan sonra, uluslararası sistemde iki katı kamp oluştu. İki kutupluluk esneklik kaybına yol açtı ve güvensizliği artırdı. Yeni ittifaklardan biri otoriter bir kara gücünün, diğeri denizlerde üstünlüğe sahip, ticareti ve kültürü dışa açık, demokratik bir gücün çevresinde gelişti. İki taraf da beklediği çatışmada diğerinin kesin bir üstünlük elde etmesinden korktu. İşin ironik yanı, iki ittifakta da tehdit duygusunu güçlendiren ve savaşı tetikleyen, ittifaklarda marjinal bir değişiklik tehdidi yaratmakta olan küçük ve zayıf bir devletteki iç çatışma oldu.

Bu satırlar hangi savaşı betimlemektedir? Peloponnesos Savaşı'nı mı, Birinci Dünya Savaşı'nı mı, Soğuk Savaş'ı mı?

de, çok daha büyük ve çok daha güçlü komşular yüzünden– müttefikler bulmak için güçlü teşviklerle karşılaşırlar. En güçlü devletlerin gücünü dengeleyebilmeyi amaçlayabilirler. Bu mantık uluslararası politika incelemelerindeki en kapsamlı sistemsel kuramın –realist güç dengesi kuramı– doğmasına yol açmıştır. Bu bölümün ilerleyen sayfalarında ve bir sonraki bölümde bu konuda daha çok söyleyeceklerim olacak.

Hobbes’çul olmayan sistemlerde sistemler farklı davranır. Sistemin sosyallik düzeyi yükseldikçe, kendi başının çaresine bakma mantığı geçersizleşir. Liberalizm ve konstrüktivizm sosyallik düzeyi yüksek sistemlerin incelenmesine daha uygundur, zira birimler arası etkileşimler yasalar, kurallar, normlar, beklentiler ve tabular tarafından daha güvenilir bir şekilde yönetilir. Liberalizm ve konstrüktivizm devlet eylemi üzerindeki bu sosyal kısıtların kökenine ve evrimine çok dikkat eder. Bunları açıklamak sık sık iç siyasi sebeplerin ya da bireysel norm girişimcilerinin rolünü incelemeyi gerektirdiğinden, liberal ve konstrüktivist kuramlar analiz düzeylerinin sınırlarını aşma eğilimindedir.

Paradigmalar ve Kuramlar

Bir şeyi sistematik bir şekilde incelemek için, kullandığımız araçları ve teknikleri organize etmemizi sağlayacak bir yönetime ihtiyaç duyarız. Kavramsal araç setine ve araçları kullanma “kılavuzu”na (deyim yerindeyse), “paradigma” denir. Columbia Üniversitesi’nden sosyolog Robert Merton’ın saptadığı gibi, paradigma, “bir analiz okulu tarafından kullanılan temel varsayımların, kavramların ve önermelerin sistematik bir ifadesidir.” Merton’a göre paradigmalar, kavramları belli bir düzen içinde tutan “gösterimsel bir işlev” görür; kavramlar arasındaki mantıksal bağlantıları ve varsayımları belirler; dünyada gözlediğimiz şeyleri açıklayan yararlı kuramların birikmesine yardım eder; yeni soru işaretlerini saptamamıza yardımcı olur; ve sırf betimleme yerine titiz analizleri teşvik eder.¹⁵ Paradigmalar, üzerine hep daha yüksek (ve daha dar) bilgi yapıları inşa ettiğimiz temeller olarak düşünülebilir.

Yapıların kendileri kuramlardır. Kuramlar dünyanın işleyişini betimleyen geçici ifadelerdir. Kuramları paradigmalardan türetiriz.

Kuramları test etmek için *hipotezler* kullanırız. Hipotezler, kuramlarımız doğru olsaydı dünyada gözlemlemeyi bekleyebileceğimiz şeyleri ifade ederler. Beklentilerimiz çıkmazsa, hipotezi reddederiz ve kuramı gözden geçiririz (ya da bir kenara iteriz). Beklentilerimiz gerçekleşirse, kuramın doğrulandığını düşünür ve onu genişletmeye, rafine etmeye ya da onunla bağdaşan başka kuramlar geliştirmeye geçerek, tedricen, dünya hakkında güvenilebileceğimiz bir önermeler bütünü inşa ederiz. Zaman zaman, başarısız bir paradigmayı terk edip bir başkasını benimseriz. Newton’cu paradigma 300 yıl boyunca fiziğe egemen oldu ve fiziksel dünyanın çoğu durumda nasıl çalıştığını açıklamamıza yardım etmek gibi mükemmel bir iş gördü (gerçekte, pek çok pratik uygulamada bu paradigma hâlâ işe yarar). Ama Newton fiziği aşırı küçük zaman ve uzaklık ölçeklerinde ya da ışık hızına yaklaşan hızlarda eşyanın nasıl hareket ettiğini açıklamamıza yardımcı olmaz. Daha sonra geliştirilen bir paradigma –Einstein’ın göreliliği– çok daha başarılıdır.

Dünya politikasının incelenmesinde dört egemen paradigmayla önceki sayfalarda karşılaşmıştık: realizm, liberalizm, konstruktivizm ve Marksizm. Bunların her biri işe “aksiyom” denen bazı sorgulanamaz varsayımlarla başlar (aksiyomlar her zaman gereklidir; her şeyi sorgulamak imkânsızdır, zira bu durumda insan bir şeyi gerçekten açıklamayı asla başaramaz). Gene her biri belli bir kavramlar kümesi kullanır –bu dört paradigma örneğinde, sık sık pek çok ortak kavram kullanılsa da. Her biri özel kuram manzumeleri. Tablo 2.1’de bu paradigmalardan hızlı bir karşılaştırmasına yer verilmiştir.

Realizm

Bir paradigma olarak realizmin konturlarına artık aşina olmuş olmalısınız. Gene de, Tablo 2.1’e de yansıdığı üzere, realizm görünürdeki basitliğine rağmen gerçekte oldukça geniş bir şemsiyedir. Her türden realist, devletlerin uluslararası sistemdeki en önemli aktörler

olduğu, anarşinin devletin davranışları üzerinde güçlü bir etkisinin bulunduğu ve nihayetinde tüm politikaların güç politikası olduğu konusunda anlaşır. Ama klasik realizm neorealizmden (bazen “yapısal realizm” olarak anılır) epeyce farklılaşır. Daha önce gördüğümüz gibi, Machiavelli ve Morgentau gibi klasik realistler maddi güç kadar fi-kirlere de önem verdiler. Dış politikayı sistemden gelen baskılar kadar iç kaynaklardan da beslenebilecek bir şey olarak gördüler. Hatta, yeterince çıkarıcı ve pratik olmadığı için buna sızlanma eğiliminde olsalar da, etik kaygıların dış politikayı şekillendirmede önemli bir rolü olduğunu saptadılar. Klasik realistlerin dünya politikasına yaklaşımı bilimsel bir yaklaşımdan daha hümanistti. Bunların pek çoğu önde gelen tarihçiler ya da filozoflardı. Buna karşılık, neorealistler doğa bilimlerine öykünmeye çalışırlar ve katışıksız sistem kuramları üretmekle daha fazla ilgilidirler.

“Savunmacı realistler” devletin başlıca hedefi olarak güvenliği vurgulama eğilimindeyken, “saldırcı” realistler gücü vurgulama eğiliminde olmuştur. Bunların ikisi de, Cambridge Üniversitesi’nden siyaset bilimci James Mayall’un, devletin hedefleri arasına uluslararası düzenin korunmasını da dahil edecek olan “yumuşak realistler”in aksine “sert realistler” olarak adlandırdığı yaklaşımın çeşitleridir. Hedley Bull gibi, uluslararası ilişkilerde İngiliz Okulu denen akıma bağlı yazarların çoğu kabaca bu kategoriye girer.

O halde, realizm biraz Baskin-Robbins dondurmaları gibidir. 31 çeşidi olabilir, ama hepsi dondurmadır. Her türden realistin ortak paydası, dünya politikasında değişmez bir mantığın bulunduğu görüşüne olan bağlılıktır. Bu mantığı belki de en iyi, Lord Palmerston’un 1848’de Britanya Avam Kamarası’nda yaptığı bir konuşmadan esinlenen şu aforizma özetler: Devletlerin daimi dostları ya da daimi düşmanları yoktur, daimi çıkarları vardır. Ama realizm içinde geniş bir tartışma alanı vardır ve sürmekte olan canlı araştırma programları, Devletler gücü mü dengeler, tehdidi mi? Devletler ne zaman dengeler, ne zaman gücünün peşine takılır? Dünyada Amerikan liderliğini nasıl bir gelecek beklemektedir? Çin ve Hindistan gibi ülkeler yükseldikçe dünya politikası nasıl değişecektir? gibi soruları yanıtlamamıza yardımcı olmaya çalışır.

		Realizm	Liberalizm	Konstrüktivizm	Marksizm
Kilit aktörler		Devletler	Devletler, devlet dışı aktörler	Devletler, devlet dışı aktörler	Ekonomik sınıflar
Kilit Aksiyomlar	Baskın insan itki (ler)i	Korku, baskın olma arzusu	Korku, iyi yaşama arzusu	Düzenli, anlamlı sosyal yaşam ihtiyacı	Hırs, gözü doymazlık
	Aktörlerin birincil hedefleri	Tüm devletler güç ve güvenlik peşindedir	Aktörler güvenliğe ilaveten refah ve adalet ararlar	Aktörlerin çıkarları etkileşim yoluyla sosyal olarak şekillenir	Sermaye sahibi sınıf kârı azamileştirmeye çalışır; işçi sınıfı ücretleri ve çalışma koşullarını iyileştirmeye çalışır
	Aktörlerin baskın aracı	Askeri güç	Askeri güç, ticaret, yatırım, pazarlık, ikna	Tarihsel döneme ve sosyal bağlama göre değişir	Servet (sermaye sahibi sınıf); emek (işçi sınıfı)
	Baskın etkileşim süreçleri	Rekabet	Rekabet ve işbirliği	Tarihsel döneme ve sosyal bağlama göre değişir	Sömürü
	Uluslararası sistemin baskın yapısal özelliği	Hobbes'çul anarşi	Hobbes'çul olmayan anarşi	Sosyal kısıtlar (örn. yasalar, kurallar, normlar, tabular)	Ekonomik eşitsizlik
Baskın kuramlar bütünü		Güç dengesi kuramı; hegemonik geçiş ve hegemonik savaş kuramları	Neoliberal kurumsalcılık; "Demokratik Barış"	Yapılaşırma; norm evrim kuramları	Bağımlılık kuramı; devrim kuramları

Liberalizm

Henüz liberalizmi realizm kadar iyi inceleme şansımız olmadı, bu nedenle, bilhassa son zamanlarda yaşadığı canlanmayı da göz önünde tutarak, bu akımı biraz daha ayrıntılı bir şekilde ele almakta yarar var. İki dünya savaşı ve iki savaş arası dönemde ortak güvenliğin iflası, liberal kuramları gözden düşürmüştü. İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'de uluslararası politika konusunda yazıların çoğu güçlü bir realist ton taşıyordu. Ancak, uluslararası karşılıklı ekonomik bağımlılık arttıkça, 1960'ların sonu ile 1970'lerde liberal kuramlara olan ilgi yeniden canlandı.

Söz konusu liberal düşüncenin *ekonomik*, *sosyal* ve *siyasi* üç kolu vardır. Siyasi liberalizm, biri kurumlarla diğeri demokrasiyle ilgili iki kola ayrılır.

Ekonomik liberalizm ticarete büyük ağırlık verir. Liberaller, sadece devletlerin savaşa girmesini önlediği için değil, devletlerin çıkarlarını savaşı kendileri için önemsizleştirecek şekilde tanımlamalarına yol açabildiği için de ticaretin önemli olduğunu savunurlar. Ticaret devletlere, askeri genişleme yerine ekonomik büyüme yoluyla konumlarını dönüştürme olanağı sunar. Richard Rosecrance Japonya örneğine işaret eder. Japonya 1930'larda, piyasalara erişim sağlamanın tek yolunun bir "Doğu Asya Büyük Ortak Refah Alanı" yaratmaktan geçtiğini, bunun da komşularının topraklarını ele geçirip onları ticarete zorlamaktan geçtiğini düşünüyordu. Daha 1939'da, Chicago'lu ekonomist Eugene Staley Japonya'nın 1930'lardaki tutumunun kısmen dönemin ekonomik korumacılığıyla açıklanabileceğini söylüyordu. Staley, siyasi sınırlar boyunca ekonomik duvarlar örüldüğünde, toprağa sahip olmanın ekonomik fırsatlarla çakiştiğine inanıyordu. Savaşı önlemenin daha iyi bir yolu ise, askeri fetihler olmaksızın, açık bir ticaret sisteminde ekonomik büyümeyi sürdürmektir. 1930'ların tersine, Japonya bugün ticaret yoluyla dünyadaki konumunu başarıyla dönüştürmüş ve dünyanın ikinci büyük ekonomisi (resmi döviz kurlarıyla ölçüldüğünde; satın alma gücü paritesi bakımından üçüncü büyük ekonomi) durumuna gelmiştir.

Berlin Duvarı'nın yıkılışı, 1989

Realistler buna, Japonya'nın bu şaşırtıcı ekonomik büyümeyi, güvenliği başka bir ülke tarafından sağlanmakta olduğu için gerçekleştirebildiği karşılığını verirler. Japonya, nükleer güce sahip güçlü komşuları Sovyetler Birliği ve Çin karşısında güvenliğini ABD'ye emanet etmişti. Bazı realistler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD'nin Doğu Asya'daki güvenlik gücünü geri çekeceğini ve Japon ticaretine karşı engeller dikeceğini öngörüyordu. Japonya tekrar militarize olacak ve hegemonik geçiş kuramlarının öngörülleri doğrultusunda, sonunda ABD'yle arasında çatışma çıkacaktı.

Liberallerin buna verdiği karşılık, modern Japon toplumunun 1930'lardaki Japon toplumundan çok farklı olduğudur. Japonya, kısmen ekonomik fırsatlar nedeniyle artık militarist değildir. Japonya'daki en çekici kariyer fırsatları orduda değil iş dünyasındadır. Liberalere göre, realistler iç politikaları ve Japonya'nın ekonomik fırsatlar sonucu nasıl değiştiğini yeterince dikkate almamaktadır. Sonuç ne olursa olsun, liberal ekonomik argüman, ticaretin savaşı önleyemeyebildiğini, ama devletlerin önlerindeki fırsatlara bakış açılarını değiştirdiğini, bunun da savaşa daha az eğilimli bir sosyal yapıya yol açabileceğini söyler.

Liberalizmin ikinci biçimi olan sosyal liberalizm, kişisel temasların karşılıklı anlayışı güçlendirerek çatışmayı azalttığını savunur. Böyle uluslarötesi temaslar pek çok düzeyde, mesela öğrenciler, iş insanları, turistler vd aracılığıyla gerçekleşir ve başkalarına yönelik nefret ve yabancılık duygularını azaltır. Bu da çatışma ihtimalini düşürür. Bu görüşün iki yönde de kanıtları vardır. 1914'te bankerlerin, aristokratların ve sendika görevlilerinin yaygın temasları vardı, ama bu, haki üniformaları üzerlerine geçirir geçirmez birbirlerini öldürmelerine mani olmadı. Sosyal temasların karşılıklı anlayışı geliştirdiği ve savaşı önlediği görüşü elbette fazla basittir. Gene de, karşılıklı anlayışa mütevazı bir katkıda bulunabilirler. Batı Avrupa bugün 1914'tekinden çok farklıdır. Avrupa'da uluslararası sınırları aşan sürekli temaslar vardır ve ders kitaplarını hazırlayanlar diğer uluslara adil yaklaşıma çalışmaktadır. Diğer Avrupa halklarının imajları 1914'tekinden çok farklıdır. Kamuoyu araştırmaları ulusal kimlik duygularının bir Avrupalılık kimliği duygusuyla birlikte yaşadığını göstermektedir. Uluslarötesi toplum, bir demokraside insanların dış politikadan beklentilerini etkiler. Bu noktada, Fransa'nın 1990'da Almanya'nın yeniden birleşmesine verdiği tepki anılmaya değer. Dış politika uzmanları arasında hâlâ bir miktar şüphe ve kaygı olsa da, kamuoyu yoklamaları çoğu Fransız'ın Almanya'nın birleşmesini olumlu karşıladığını gösteriyordu. Bu tavırlar Ağustos 1914'tekilerle taban tabana zıttı.

Liberalizmin sık sık "neoliberalizm" olarak anılan üçüncü kolu, kurumların rolü üzerinde durur. Uluslararası kuruluşlar neden önemlidir? Princeton Üniversitesi'nden siyaset bilimci Robert O. Keohane'e göre, uluslararası kuruluşlar beklentileri şekillendiren bir çerçeve ve bilgi sağlarlar. İnsanları bir çatışma olmayacağına inandırır. Güvenliğin gölgesini uzatır ve güvenlik ikileminin şiddetini azaltırlar. Kurumlar, realistlerin varsaydığı anarşinin etkisini hafifletir. Hobbes uluslararası politikayı bir savaş hali olarak görüyordu. Savaş halinin sürekli çarpışma anlamına değil, tıpkı havanın bulutlu olmasının yağmur yağma olasılığına işaret etmesi gibi, savaş temayülü anlamına geldiğini belirtmeye de özen gösteriyordu. Aynı şekilde, barış hali de barışa temayül anlamına gelir ve uluslararası kuru-

MODERN BİR LIBERAL GÖRÜŞ

1945'ten beri dünyada ilginç ve farklı olan, barışçı bir ticaret stratejisinin amaca ulaşmada daha önce hiç olmadığı kadar etkili hale gelmiş olmasıdır. Ülkeler uluslararası ticaret ve sanayi-teknolojik gelişme mekanizmalarıyla uluslararası politikadaki konumlarını dönüştürebilmekte ve bunu, ekonomik işbirliği sayesinde gelişen ticaretten ve büyümeden diğer devletler de yararlanırken yapabilmektedir.

-Richard Rosecrane, *The Rise of the Trading State*¹⁶

luşlar anarşiyi sınırlayıp istikrar kazandırdığında insanların barışçı beklentiler geliştirebileceğini ima eder.

Kurumlar beklentilere dört yoldan istikrar kazandırır. Birincisi, bir süreklilik duygusu verirler; örneğin, çoğu Batı Avrupalı Avrupa Birliği'nin varlığını sürdürmesini beklemektedir. AB'nin yarın da var olması kuvvetle muhtemeldir. Soğuk Savaş'ın sonunda, pek çok Doğu Avrupa hükümeti Avrupa Birliği'ne katılmayı uygun görüp bu doğrultuda planlar yaptı. Bu, 2004'te nihayet AB'ye girmelerinden önce bile davranışlarını etkiledi. İkincisi, kurumlar bir karşılıklılık fırsatı yaratır. Bugün Fransızlar biraz daha fazla alıyorsa, yarın İtalyanlar da biraz daha fazla alabilirler. Gerçekleşen her işlem için o kadar kaygılanmaya gerek yoktur, zira zaman içinde kazançların kayıpları dengelemesi olasıdır. Üçüncüsü, kurumlar bir bilgi akışı sağlar. Kim ne yapmaktadır? İtalyanlar Avrupa Birliği'nin kabul ettiği kurallara uymakta mıdır? Ticaret hareketleri aşağı yukarı eşit midir? Birliğin kurumları bütün bunların nasıl yürüdüğüne ilişkin bilgi sağlar. Son olarak, kurumlar çatışmalara çözüm yolları sunar. Avrupa Birliği'nde, Bakanlar Konseyi ve Avrupa Komisyonu içinde pazarlıklar yürür. Ayrıca Avrupa Adalet Divanı vardır. O halde, kurumlar istikrarlı barış beklentilerinin geliştiği bir atmosfer yaratırlar.

Klasik liberaller “her yerde birdenbire barış olması”nı beklerler; günümüzün liberalleri ise kurumların ve istikrarlı beklentilerin gelişmiş olduğu yerlerde barış *adaları* ararlar. Siyaset bilimci Karl Deutsch, ülkeler arasında savaş düşünülemez hale geldiği için istikrarlı barış beklentilerinin geliştiği böyle alanları “çoğulcu güvenlik top-

lulukları” olarak adlandırır. Örneğin, İskandinav ülkeleri bir zamanlar birbirleriyle kıyasıya savaşmışlardı; ABD de Britanya, Kanada ve Meksika’yla savaşmıştı. Bugün böyle bir şey düşünülemez. İleri sanayi ülkeleri barışa eğilimli görünmekte ve Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Amerikan Devletleri Teşkilatı gibi örgütlenmeler barış beklentisi olan bir kültür yaratarak müzakereler için birer forum oluşturmaktadır. İstikrar beklentileri, realistlerin varsaydığı Tutuklunun İkilemi durumlardan kurtulmanın bir yolunu sağlayabilmektedir. Bunlar geleceğin gölgesini uzatmakta ve güçlendirmektedir.

Bazı realistler, Avrupa Birliği’nin liberal kurumlarına rağmen Avrupa’da güvenlik ikileminin yeniden baş göstermesini beklerler. 1992’de Avrupa’nın bütünleşmesinin uyandırdığı büyük umutlardan sonra, özellikle 1999’da dolaşıma giren ortak para birimi avroyla ilgili tartışmalarda, daha ileri bir birleşmeye kimi itirazlar yükseldi. Büyük Britanya gibi ülkeler, Avrupa Birliği yönetimine daha fazla yetki devretmenin tek tek ülkelerin özerkliğini ve refahını tehlikeye düşürmesinden korktu. 2003’te ve 2004’te yeni bir Avrupa anayasası hazırlama çalışmalarında güçlükler yaşandı ve 2005’te Fransa ve Hollanda’da seçmenler yeni anayasayı onaylamayı reddetti. Britanya ve diğer ülkeler, Avrupa Birliği’nden ayrılmayı seçmeleri halinde Almanya, Fransa ve İtalya gibi birlik içinde kalacak ülkelerin rekabet üstünlüğü kazanmasından da çekiniyordu. Daha fazla bütünleşmenin önüne çıkan bu gibi engellere rağmen, Orta Avrupa’nın eski komünist ülkeleri birliğe katılmayı cazip buldu. Avrupa Birliği bir süper devlete dönüşmezken, kurumları Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerin dönüşmesine yardımcı oldu.

Liberaller ve konstrüktivistler, liberalizmin dördüncü kolu olan demokratik değerleri realistlerin yeterince dikkate almadığını savunurlar. Almanya bugün 1870, 1914 ya da 1939 Almanya’sından farklı bir ülkedir. Barışçı yollardan değişen hükümetler ve partilerle yarım yüzyıllık bir demokrasi tecrübesine sahiptir. Kamuoyu araştırmaları Alman halkının yayılmacı bir uluslararası rol arayışında olmadığını göstermektedir. Bu nedenle, liberaller demokrasinin etkilerini hesaba katamayan realist öngörülere kuşkuyla bakarlar.

Bir ülkedeki demokrasi ile bir devletin savaşa girme temayülü arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Cevap tartışmalıdır. 1990'da Washington'daki Barış Enstitüsü'nün desteklediği bir konferansta, Reagan yönetiminin iki eski yetkilisi taban tabana zıt görüşler ortaya koymuştu. Ulusal Demokrasi Vakfı'nın başkanı Carl Gershman, "Demokratik olarak örgütlenmiş bir toplumun dış ilişkilerinde daha barışçı davranacağı açıktır" derken, Silah Denetim ve Silahsızlanma Ajansı'nın eski yöneticisi Eugene Rostow buna, "Liberal demokratik devletlerin savaşa girmediği görüşü, idealist halkların kendilerini savaştan kurtarmak için tutundukları uzun bir efsane zincirinin son halkasıdır" karşılığını vermişti.¹⁷

Mutlak hükümdarlar devletlerini kolayca savaşa sokabilirler; 1740'ta Silezya'yı istediğinde Büyük Friedrich'in ya da 1990'da Kuveyt'i istila ettiğinde Saddam Hüseyin'in yaptığı budur. Immanuel Kant'ın ve diğer klasik liberallerin işaret ettiği gibi, bir demokrasi de halk savaşa karşı oy kullanabilir. Ama bir ülkenin demokratik olması halkının her zaman savaşa karşı oy kullanacağı anlamına gelmez. Daha önce gördüğümüz gibi, istatistiksel olarak bakıldığında, demokrasiler savaşa diğer ülkeler kadar sık girme eğilimindedir. Demokratik seçmenler sık sık savaştan yana oy kullanmıştır. Eski Yunan'da Perikles Atina halkını savaşa girmeye kışkırttı; 1898'de Amerikan seçmenleri ayak sürüyen Başkan McKinley'i İspanyol-Amerikan Savaşı'na sürükledi; 2003'te kamuoyu yoklamaları ve Kongre'nin oyları, Başkan Bush'un Irak'a savaş çağrısını destekledi (sonradan, savaş uzayıp gittikçe kamuoyu fikir değiştirse de).

Columbia Üniversitesi'nden siyaset bilimci Michael Doyle, Kant'tan ve klasik liberalizmden türetilebilecek daha sınırlı bir önermeye işaret etmiştir. Bu, liberal demokrasilerin *diğer liberal demokrasilerle* savaşmadığı görüşüdür. İki demokratik devletin birbiriyle savaşmaması bir korelasyondur ve bazı korelasyonlar yapay nedensellikler içerir. Yangınlar ve yangın söndürme araçları arasında yüksek bir korelasyon vardır, ama yangın söndürme araçlarının yangınlara sebep olduğu düşünülmez. Yapay nedenselliğin olası bir kaynağı da, demokratik ülkelerin zengin ülkeler olma eğilimi göstermesi, zengin ülkelerin ise ticaretle uğraşma eğiliminde olması ve ticari li-

beralizme göre bunların birbiriyle savaşıma olasılığının zayıf olmasıdır. Ama iki dünya savaşının kanıtladığı gibi, bu saptama zengin ülkelerin sık sık birbiriyle savaştığı gerçeğiyle bağdaşmaz. Liberaler, korelasyonun arkasındaki nedenin bir meşruiyet sorunu olduğunu iddia ederler. Belki de demokrasilerde halk, başka demokrasilerle savaşmanın yanlış olduğunu düşünmektedir, zira diğer halk onay hakkına sahip olduğunda anlaşmazlıkları kan dökerek çözmekte yanlış olan bir şey vardır. Ayrıca, kamuoyunda bir savaşın meşruiyeti konusunda yaygın bir tartışma olduğunda, savaşla ilgili olarak anayasal güçler ayrılığı kuralı daha iyi işleyebilir. Hitler ya da Saddam Hüseyin gibi otoriter bir ifrit olmadığında demokratik halkları kıskırtmak daha zordur.

Belli durumlarda gerçekten neler olduğuna bakmak için ayrıntılı vaka incelemeleriyle daha fazla sınanması gerekse de, söz konusu liberal kuramlar umut vaat eder. Dünyada demokrasilerin sayısı artarsa, hiç olmazsa demokrasiler arasında savaş temayülü azalabilir. Bu açıdan bakıldığında, son 20 yıl içinde yaşanan gelişmeler umutlandırıcıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 2007'ye kadar geçen sürede demokrasilerin sayısı 76'dan 123'e, *liberal* demokrasilerinki ise 53'ten 90'a yükselmiştir, ama Soğuk Savaş sonrasında nihai yönetim biçimi olarak liberal demokrasinin zaferini ilan etmekte aceleci davranıldığı görülmüştür.

Temkin konusunda söylenecek başka sözler de vardır. Demokratik barış kuramı demokrasiye geçişin erken evrelerinde daha az geçerli olabilir ve demokratik geçiş sürecini tamamlamamış devletlere uymayabilir. Yeni demokrasilerden bazıları özgür basın, yürütme üzerindeki yargı ve yasama denetimi ve düzenli seçimlerle liberal bir iç işleyişin olmadığı referandum demokrasileri olabilir. Birbiriyle savaşan Hırvatistan, Sırbistan ve Bosna hükümetleri liberal demokrasiler olmaktan çok uzak olsalar da seçilmiş hükümetlerdi. Aynı durum, 1995'te bir sınır çatışmasına giren Ekvador ve Peru için de geçerliydi. Bu durum, bir demokrasinin karakterinin önemli olduğunu gösterir. Kuramsallaştırılan ilişki, tüm demokrasiler arasında değil, *liberal* demokrasiler arasındadır. Demokrasi seçimlerin yapılmasından ibaret bir "elektokrasi" değildir.

DEMOKRASİ VE BARİŞ

Bir demokrasi koalisyonu -bu, Amerika'nın lehinedir. Her şey bir yana, demokrasilerin istikrarlı olma ihtimali daha yüksek, savaş açma ihtimali daha düşüktür. Demokrasiler sivil toplumu güçlendirir. İnsanlara ülkelerinden kaçmak yerine yaşadıkları yeri geliştirmeleri için ekonomik fırsatlar sağlayabilir. Demokrasilerin inşasına yardım çabalarımız, bu müthiş değişim çağını düşmanımız değil dostumuz yapmaya çalışırken hepimizi daha güvenli, daha müreffeh ve daha başarılı kılabilir.

-Başkan William J. Clinton'ın BM Genel Kurulu'nun 26 Eylül 1994'teki 49. Oturumu'nda yaptığı konuşmadan

Ülkemizde özgürlüğün bekası başka ülkelerde özgürlüğün başarısına giderek daha bağımlı hale gelmektedir. Yaşadığımız dünyada barış için en büyük umut özgürlüğün dünyanın her yerine yayılmasıdır. Amerika'nın yaşamsal çıkarları ve en derin inançlarımız artık tek ve birdir... O halde, ABD'nin politikası, nihai hedefimiz olan dünyada tiranlığa son vermek için her ülkede ve kültürde demokratik hareketlerin ve kurumların güçlenmesi için çalışmak ve bu süreci desteklemektir.

-Başkan George W. Bush'un ikinci kez başkan seçildikten sonra, 20 Ocak 2005'te Washington D.C.'de yaptığı konuşmadan

Bu koşulları aklımızda tutarak, sadece demokratik barış kuramına dayalı dış politika tavsiyelerinde bulunma konusunda temkinli davranmalıyız. Ne tek başına demokrasi terörizmi önler, ne de seçimler barışı garantiler. ABD başkanları Clinton ve Bush'un savunduğu gibi (bkz. Kutu), uluslararası demokrasi teşvikleri uzun dönemde barışın ve güvenliğin güçlenmesine yardımcı olabilir, ama demokratik geçiş süreçleri, geçişin ilk evrelerinde savaş eğilimini güçlendirebilir.

Konstrüktivizm

Konstrüktivizm dünya politikasının incelenmesinde, sosyoloji alanından devralınmış görece yeni bir paradigmadır. Konstrüktivizm realizmin ya da liberalizmin kullandığından oldukça farklı bir "yapı" anlayışından yararlanır. Konstrüktivistlere göre, yapılar sadece birimlerin sayısını ya da konfigürasyonunu değil, bunları birbirine bağlayan bağları ve kim olduklarını belirleyip anlamlı bir şekilde etkileşmelerini sağlayan kurum ve pratikleri de içerir. Toplumda, insan-

lar birbirleriyle son derece kurallı sosyal bağlamlarda etkileşime girerler. Sosyal yapılar insanların kimliklerini ve çıkarlarını şekillendirir. Afganistan kırsalında büyüyen biri, epeyce farklı hedefleriyle, Los Angeles'ta büyüyen birinden dramatik biçimde farklı olacaktır. Aynı zamanda, insanlar sosyal bir bağlamda etkileşime girdiklerinde, marjinal düzeyde de olsa bağlamı değiştirirler. Sosyal yapılar tedricen evrim gösterir. Konstrüktivizmin çok önemli kavrayışları arasında şunlar sayılabilir: (1) "ajanlar" ve yapılar çevrimsel ve karşılıklı olarak etkileşirler; (2) ajanların kimlikleri ve çıkarları verili olmayıp sosyal etkileşimin ürünüdür; (3) sosyal yaşama anlam ve düzen veren kurallar, normlar ve meşru beklentiler, sosyal etkileşimin bir sonucu olarak zamanla değişecektir.

Konstrüktivizm henüz genç olduğundan, paradigmanın verimliliğini değerlendirmekte temel alınacak araştırmalar pek zengin değildir. Şimdilik, geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmak için kullanabileceğimiz bir kuramlar kümesinden çok, sorunlara bakma yöntemi sağlar. Bizi devlet çıkarları konusunda aşırı katı varsayımlara karşı kuşkulu olmaya teşvik ettiği ölçüde yararlıdır. Ayrıca, realizmin açıklamakta büyük güçlük çektiği formel imparatorluğun son bulması, uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde bir araç olarak teritoryal revizyonun reddi ve benzeri büyüleyici olguları anlamamız için bize liberalizminkinden farklı bir merceğe sunar. Örneğin, Margaret Keck ve Kathryn Sikkink konstrüktivizmi insan haklarını, çevreciliği ve kadın haklarını geliştirmeyi amaçlayan savunma ağlarının içinde geliştiği koşulları anlamamıza yardımcı olmak için kullanmıştır.¹⁸ Martha Finnemore güç kullanımını belirleyen değişmekte olan normları açıklamaktadır.¹⁹ Matthew Hoffmann ozon tabakasının inceltme rejiminin gelişimini açıklamakta ve iklim değişikliği yönetişimi perspektiflerini incelemektedir.²⁰ Emanuel Adler ve Michael Barnett çoğulcu güvenlik topluluklarının gelişimini incelemektedir.²¹ Peter Katzenstein Japonya'da antimilitarizmin gelişimini ve esnekliğini araştırmaktadır.²² Konstrüktivist bilim adamları, devletlerin ulusal çıkarlarını nasıl tanımladıkları ve gücün gerçekte nasıl işlediği gibi dünya politikasına ilişkin bazı büyük soruları bile ele almaktadır.²³ Bu araştırmaların ortak paydası, bir yanda ajanlar ve yapılar, diğer yan-

da çıkarlar ve kimlikler arasındaki, güçlü sosyal normların gelişiminin ve evriminin aracılık ettiği dinamik etkileşimi göstermeleridir.

Marksizm

Marksizm konstrüktivizmden daha eski bir paradigmadır ve önceki sayfalarda gördüğümüz gibi, dünya hakkındaki öngörülerini yeterince açık olduğundan, hakkında bir değerlendirme yapmak için oldukça iyi bir konumdayız. Marksistler emperyalizm, büyük savaşlar, sosyalist devrim ve komünizmin yükselişi sonucu kapitalizmin öleceği yolunda açık, ama hatalı bir öngöründe bulundular. Bunun yerine, kapitalizmin doğasında değişimler olduğunu, emperyalizmin son bulduğunu, devletlerarası büyük savaşların azaldığını, sosyalist devrimin hızının yavaşladığını (hatta bazı devrimci devletlerin liberal kapitalist devletlere dönüştüğünü) ve komünizmin çöktüğünü gördük.

Marksizm'in üç ana zaafı malul olduğu görülmektedir. Birincisi, siyaseti ekonomiye indirgemeye kalkıştı. İnsanlar kuşkusuz ekonomiyi önemserler, ama pek çok başka şeyi de önemserler. İnsanların sadakat gösterdikleri şeylerin başında ender olarak ait oldukları ekonomik sınıf gelir. İkincisi, Marksizm devleti sırf belli bir sınıfın aracı olarak tasarlama hatasına düştü. Varlıklı kapitalistler ülkelerinin politikasında sık sık çok etkili olmakla birlikte, bunların kendilerine hizmet eden dar çıkarları dış politikaya nadiren yön verir, yön verdiğinde de bu asla öyle müthiş uzun sürmez. (Bunun belki de en iyi örnekleri bazı ABD çokuluslu şirketlerinin Washington'daki karar vericileri, mal varlıklarını millileştiren ya da millileştirme olasılığı bulunan Latin Amerika hükümetlerini devirme girişiminde bulunmaya ikna etme becerisi olacaktır. Küba Devlet Başkanı Fidel Castro'yu devirmeye yönelik çeşitli başarısız girişimlerde ve 1954'te Guatemala'da, 1973'te Şili'de sosyalist hükümetlere karşı düzenlenen başarılı darbe girişimlerinde şirket çıkarları kuşkusuz rol oynamıştır.) Üçüncüsü, Marksizm tarihin ilerleyişi konusunda aşırı katı bir anlayışa sahipti. Marx ve izleyicileri kapitalizmin kaçınılmaz çöküşü ve komünizmin kaçınılmaz zaferi üzerine uzun uzadıya konuş-

tular, ama görüldüğü kadarıyla hem şansın hem de insan seçimlerinin rolünü azımsadılar. Kuşkusuz, hayatta ölüm ve vergiler dışında hiçbir şey kaçınılmaz değildir.

Gene de, 1. Bölüm’de gördüğümüz gibi, Marksizm bağımlılık kuramı aracılığıyla, kalkınma ve azgelişmişlik örüntülerini ve de büyüyen küresel eşitsizlik sorununu anlamamıza değerli bir katkıda bulunmuştur. Marx, kapitalizmin serveti toplulaştırma potansiyelini gördüğünde yanılmadı ve dikkatimizi büyük ekonomik eşitsizliklerin –bugün dünyada devlet içi çatışmanın en önemli saiki– tehlikelerine çekmekte kuşkusuz haklıydı.

Şayet Olsaydı Alıştırmaları ve “Sanal Tarih”

1990’da Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Václav Havel ABD Kongresi’nde bir konuşma yaptı. Bundan altı ay önce siyasi tutukluuydu. Havel konuşmasında şöyle dedi: “Bir oyun yazarı olarak fantastik şeylere alışığım. Her tür inanılmaz şeyi düşünür ve bunları oyunlarımaya koyarım. Dolayısıyla, hapishaneden bugün önünüze gelmiş olmanın sarsıcı tecrübesine uyum sağlayabiliyorum. Ama muhtemel olanla baş etmeye çalışan zavallı siyaset bilimcilere acıyorum.”²⁴ 1989’da Doğu Avrupa’da Sovyet İmparatorluğu’nun çöküşünü, Sovyetler ve Doğu Avrupalılar dahil çok az kişi öngörmüştü. İnsanlar bazen şaşırtıcı seçimler yapar ve insanlık tarihi belirsizliklerle doludur. Farklı nedenleri ve farklı analiz düzeylerini nasıl önem sırasına sokabiliriz?

Uluslararası politika bir laboratuvar bilimi gibi değildir. Değişen tek bir şeye bakarken diğer her şeyi sabit tutmak imkânsız olduğundan, uluslararası politikada kontrollü deneyler yapılamaz. Aristoteles, herhangi bir bilimde konunun el verdiği kadar kesin olunması gerektiğini söylemişti. Kesinlik yapay kaçacaksa fazla kesin olmaya çalışmayın. Uluslararası politikada o kadar çok değişken, eşanlı olarak meydana gelen o kadar çok değişim vardır ki olaylar aşırı belirlenmiştir –çok fazla neden vardır. Ama analizci olarak, biz gene de hangi nedenlerin diğerlerinden daha güçlü olduğu hakkında fikir sahibi olmak için bunları önem sırasına sokmak isteriz. Bir sonraki bö-

lümde Birinci Dünya Savaşı'na baktığımızda göreceğiniz gibi, şayet olsaydı alıştırmaları bunu belirlememize yardımcı olacak yararlı araçlar olabilir.

Şayet olsaydı hipotezleri, gerçekte olana aykırı şartlı ifadelerdir, ama bunları nedensel iddiaları tanımlamak için yapılan düşünce alıştırmaları olarak görmek daha basittir. Uluslararası politika için gerçek bir fizik laboratuvarı olmadığından, bir şey değişirken diğerlerinin sabit tutulduğu durumlar hayal eder, sonra da bu durumlarda dünyanın nasıl olacağını betimleriz. Aslında, tıpkı günlük dille konuşmak gibi, şayet olsaydı hipotezlerini de her gün kullanırız. Pek çok öğrenci, “Akşam o kadar yemeseydim, şimdi kendimi okumaya daha iyi verebilirdim” diyebilir. Bazıları daha fantastik şayet olsaydı hipotezleri kullanabilir: “Öğrenci Birliği’ndeki o yemeği kaçırmasaydım, onunla tanışmaz ve bugün daha basit bir hayat sürüyor olabilirdim.”

Çoğu zaman ikrar etmeden de olsa, tarihçiler nedenleri tartmak için aynı yöntemin daha incelikli bir versiyonunu kullanırlar. Mesele, Kayzer’in 1890’da Bismarck’ı görevden almadığını farz edin. Bu, Birinci Dünya Savaşı’nın çıkma olasılığını azaltır mıydı? Bismarck’ın politikaları diğer ülkelerin Almanya karşısındaki tehdit algısını düşürmeye devam eder ve bu şekilde iki ittifak sisteminin daha da katılaşmasının önüne geçer miydi? Bu örnekte, şayet olsaydı hipotezinin kullanımı belli bir kişiliğin yapısal faktörlere kıyasla ne kadar önemli olduğunu görmeyi amaçlar. Birinci Dünya Savaşı’yla ilgili bir başka şayet olsaydı hipotezi de şu olabilir: Saraybosna’da, o kritik kavşakta Franz Ferdinand’ın şoförünün sağa değil de sola döndüğünü ve Avusturya arşidükünün öldürülmediğini farz edin; savaş başlar mıydı? Bu şayet olsaydı hipotezi tesadüfün rolüne ışık tutar. Suikast ne kadar önemliydi? İttifak yapısının doğasındaki tüm gerilimler veri iken, bu olay olmasıydı, bir başka kıvılcım yangını başlatabilir miydi? Ya da bireylerin dış politikadaki önemine ışık tutan daha yakın tarihli bir başka örnek alalım: 2000’deki başkanlık seçimlerini kıl payı farkla kazanan George W. Bush değil de Albert Gore başkan seçilseydi ne olurdu? Bazı siyasi gözlemciler, 11 Eylül 2001’deki El Kaide saldırılarından sonra her ikisinin de teröristle-

re yataklık eden Taliban hükümetine karşı güç kullanacağını, ama Gore'un 11 Eylül saldırılarıyla bağlantısı saptanmamış olan Irak'ı işgal kararını almayabileceğini ileri sürer.

Olana aykırı şartlı ifadeler bir nedenin önemli olup olmadığını sorgulamanın bir yoludur, ama bu “eğerci tarih”te tuzaklar da bulunur. İyi kullanılmayan şayet olsaydı hipotezleri tarihin anlamını yok ederek yanıltıcı olabilir. Gerçekte, bir şey olup bittikten sonra diğer hiçbir şey aynı kalmaz. Zaman çok önemli bir boyuttur. Biz tarihsel olayların “yola bağımlı” olduğunu söylüyoruz; yani, olaylar belli bir yola girdikten sonra, mümkün tüm gelecekler aynı derecede olası değildir. Bazı olayların olma olasılığı diğerlerinininkinden yüksektir. Şayet olsaydı alıştırmalarının iyi ya da işe yarar olup olmadığını test etmek için dört ölçüt kullanabiliriz: akla yatkınlık, zamansal yakınlık, kuramla ilişki ve olgular.

Akla Yatkınlık

İşe yarar bir şayet olsaydı hipotezi mantıklı seçenekler yelpazesi içinde yer almalıdır. Buna bazen *birlikte savunulabilirlik* denir. Aynı anda mevcut olan iki koşul hayal etmek akla yatkın olmalıdır. Birinin, “Radara yakalanmayan bombardıman uçakları olsaydı, Napoléon Waterloo Savaşı'nı (1815) kazanabilirdi” dediğini düşünün. Bu kişi, böyle bir şayet olsaydı hipotezinin askeri teknolojinin önemi ni test etmeyi amaçladığını söyleyebilir, ama 20. yüzyıl teknolojisi ni 19. yüzyıl bağlamında hayal etmek anlamlı değildir. Bu ikisi birlikte savunulabilir değildir. Gülmek için iyi olsa bile, içerdiği anakronizma nedeniyle verimli bir şayet olsaydı alıştırması değildir. Gerçek yaşamda asla böyle bir bağlaşımla olasılığı olmamıştır.

Zamansal Yakınlık

Her büyük olay uzun bir nedensellik zinciri içinde yer alır ve çoğu olayın birden fazla nedeni bulunur. Zamanda ne kadar geriye gidersek, sabit tutulması gereken nedenler o kadar çoğalır. Sorgulanan olay, özne olaya (B'ye A mı neden oldu?) zamanda ne kadar yakınsa, ce-

vabın evet olma olasılığı o kadar yüksektir. Pascal'in (1623-1662) meşhur şayet olsaydı önermesini alın: Kleopatra'nın burnu daha kısa olsaydı, Marcus Antonius'a o kadar çekici gelmezdi ve Roma İmparatorluğu'nun tarihi farklı olurdu. Roma İmparatorluğu'nun tarihi farklı olsaydı, Batı Avrupa uygarlığının tarihi farklı olurdu. O halde Kleopatra'nın burnunun uzunluğu Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biridir. Bu çok marjinal bir anlamda doğru olabilir, ama Ağustos 1914'ü hazırlayan milyonlarca olay ve neden vardır. Kleopatra'nın burnunun Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına katkısı o kadar küçük ve uzaktır ki, savaşın neden çıktığını belirlemeye çalıştığımızda ilginç olmaktan çok eğlendirici olur. Zamansal yakınlık, iki olayın nedensellik zincirindeki yakınlığının diğer nedenleri daha iyi kontrol etmemize ve bu yolla faktörlerin ağırlığını daha doğru tartmamıza imkân sağlaması demektir.

Kuramla İlişki

İyi bir şayet olsaydı muhakemesi, daha önce olan olaylar hakkında bildiğimizi düşündüğümüz şeylerin damıtılmış halini temsil eden mevcut bir kuramlar bütününe dayanmalıdır. Bir şayet olsaydı hipotezinin akla yatkın olup olmadığını, bu kuramları doğuran tüm durumlar hakkında ne bildiğimizi göz önünde bulundurarak sorgulamamız gerekir. Kuramlar, sayısız neden hakkındaki düşüncelerimize tutarlık ve düzen kazandırır ve rastgele tahminlerden kaçınmamıza yardımcı olur. Mesela, radara yakalanmayan uçakları olsaydı Napoléon'un Waterloo Savaşı'nı kazanacağını söyleyen şayet olsaydı hipotezinin arkasında hiçbir kuram yoktur. Verilen örneğin rastgeleliği neden eğlenceli olduğunu açıklamamıza yardımcı olur, ama zihinsel alıştırmadan öğrenebileceklerimizi de sınırlar.

Ama Soğuk Savaş'ın nedenlerini incelediğimizi ve 1945'te ABD sosyalist bir ülke olsaydı Soğuk Savaş olur muydu diye sorulduğunu varsayın. Ya da Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan kapitalist bir yönetimle çıktığını farz edin; o zaman da Soğuk Savaş olur muydu? Şayet olsaydı diye başlayan bu sorular, Soğuk Savaş'a esas olarak ideolojinin neden olduğunu söyleyen kuramı masaya yatırır.

Alternatif bir hipotez de, Soğuk Savaş'a iki kutuplu uluslararası yapının neden olduğudur. İkinci Dünya Savaşı sonrası güç dağılımı veri iken, ABD sosyalist olsaydı bile bir çeşit gerilim olmasını bekleyebilirdik. Ve şayet olsaydı mantığı, benzer komünist ideolojilere sahip ülkelerin birbirleriyle savaştığı gözlenerek desteklenebilir. Şayet olsaydı hipotezleri, ideolojik nedensellik kuramları karşısında güç dengesi kuramlarını tartmamızı sağlar. Genelde, kuramla ilişkili şayet olsaydı hipotezleri daha ilginç ve yararlıdır, zira zihinsel alıştırmada daha geniş bir bilgi bütünüyle bağlantı kurulur.

Olgular

Verimli hipotezler oluşturmak yeterli değildir. Bunların, bilinen olgularla bağlantılı olarak dikkatle incelenmesi gerekir. Şayet olsaydı hipotezleri, geçerli olgular ve dikkatli bir tarih bilgisi gerektirir. Zihinsel bir alıştırmanın akla yatkınlığını incelerken, sabit tutulmanın gerçekte olmuş olana sadık olup olmadığını sormamız gerekir. Aynı düşünce alıştırmasında, şayet olsaydı hipotezlerini üst üste yığma konusunda da ihtiyatlı olmamız gerekir. Böyle birden fazla şayet olsaydı hipotezi kafa karıştırır, zira bir anda çok fazla şey değişir ve alıştırmamızın doğruluğunu, gerçek tarihsel bileşenlerini dikkatli bir şekilde inceleyerek değerlendiremeyiz.

Özetle, şayet olsaydı hipotezlerini günlük yaşamımızda sık sık kullanırız. Bunlar uluslararası politikada özellikle işe yarar, zira bu alanda fizik biliminde olduğu gibi bir laboratuvar ortamı yoktur. Ama bazı şayet olsaydı hipotezleri daha iyi kurulduğu, dolayısıyla diğerlerinden daha verimli olduğu için şayet olsaydı hipotezleri kurarken dikkatli olmamız gerekir. Şayet olsaydı hipotezleri kontrollü deneylerin olmadığı bir dünyayı anlamaya çalışırken daha sağlam yargılarda bulunmamıza ve tarihi kurama bağlamımıza yardımcı olurlar.

Bir şayet olsaydı hipotezini disipline etmenin iyi bir yolu da, ismini Harvard Üniversitesi'nden tarihçi Niall Ferguson'ın koyduğu "sanal tarih"tir. Bu iş düzgün bir şekilde yapıldığında, ne olmuş *olabileceğine* dair sorulara kesinlikle olmuş *olana* dayalı cevaplar vererek, akla yatkın olmama ve zamanda uzaklık tehlikelerini sınırlar.

Koji Masutani 2008 yapımı *Virtual JFK* filminde, Başkan Kennedy'nin, halefinin yaptığı gibi, Vietnam Savaşı'na olağanüstü sayıda asker yol-lamış olsa, hayatta kalması halinde 1964'te seçimi tekrar kazanıp kazanamayacağını sorar. Soruyu, Kennedy'nin, Amerikan birlikle-rini deniz aşırı savaflara göndermekle ilgili bir kararla her karşı kar-şıya kalışında ne yaptığına dikkatle bakarak cevaplar. Kennedy baş-kanlığı sırasında altı defa böyle bir kararla karşı karşıya kalmıştır; altı defasında da bundan kaçınmıştır. Kennedy anlaşmazlıkları as-kerileştirmekten şiddetle kaçınmakla kalmıyor, onu sürekli bunu yap-maya zorlayan subaylarının ve istihbarat görevlilerinin tavsiyeleri kar-şısında da derin bir kuşku sergiliyordu. Kennedy'nin fiili tutumun-dan ve malum mizacından hareketle, şayet olsaydı hipotezini Ken-nedy'nin Vietnam'a çok sayıda Amerikan birliği göndermeyeceği yar-gısına güvenimizi artırıcı bir şekilde disipline etmek mümkündür.

Bazı tarihçiler, olmuş olabilecekleri soran şayet olsaydı hipotez-lerinin gerçek tarih olmadığını söyleyen püristlerdir. Gerçek tarih ger-çekte olmuş olandır. Ne olmuş olabileceğini hayal etmek önemli de-ğildir. Ama bu gibi püristler, bizim *ne* olduğunu değil, *niye* öyle ol-duğunu anlamaya çalıştığımızı gözden geçirirler. Bunu yapmak için, başka neler *olmuş olabileceğini* bilmemiz gerekir ve bu bizi tekrar şayet olsaydı hipotezlerine götürür. O halde, bazı tarihçiler tarihi sa-dece olanların yazılması olarak görürken, pek çok tarihçi iyi bir şa-yet olsaydı analizinin iyi bir tarihsel analiz için temel olduğuna ina-nır. Püristler bizi, Napoléon'un radara yakalanmayan bombardıman uçakları gibi disiplinsiz şayet olsaydı hipotezlerine karşı uyarırlar. Ama bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, bazı şayet olsaydı analizleri-nin saçmalık olduğunu söylemek ile iyi bir şayet olsaydı analizinin nedensellik konusunda net bir şekilde düşünmek için esas olduğ-u söylemek arasında fark vardır.

Okuma Önerileri

1. Waltz, Kenneth, *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press, 1959), s. 1-15, 224-238.

2. Levy, Jack S., "Domestic Politics and War," Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb (ed.), *The Origin and Prevention of Major Wars* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), s. 79-99.
3. Doyle, Michael, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs," *Philosophy and Public Affairs* 12:3 (Yaz 1983), s. 205-235.
4. Klotz, Audie ve Cecelia Lynch, *Strategies for Research in Constructivist International Relations* (Armonk, NY: M.E. Sharpe, 2007), s. 6-22.
5. Ritter, Harry, "Counterfactual Analysis," *Dictionary of Concepts in History* (New York: Greenwood Press, 1986), s. 70-73.

Notlar

- 1 Bir ulus, Benedict Anderson'un sözleriyle, bir "muhayyel cemaat"tir ve bu nedenle nesnel bir tanımının yapılması zordur; bir ölçüde ulus kendi kendini tanımlayan bir zatiyettir. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso, 1991).
- 2 Bir devletin başka bir devletin toprağı hakkında, o toprak parçasında yaşayan ahalinin kendi kaderini tayin hakkı zemininde hak iddia etmesine irredantizm denir. Kelime, "kurtarılamamış" manasına gelen İtalyanca *irredenta*'dan türetilmiştir.
- 3 Bkz. <http://www.hutriver.net/>.
- 4 Andrew F. Cooper, *Celebrity Diplomacy* (Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2008).
- 5 Bkz. http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=99&ckemid=140.
- 6 David A. Welch, *Justice and the Genesis of War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 76-94.
- 7 Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (Londra: Macmillan, 1977).
- 8 Paul R. Hensel, "Territory: Theory and Evidence on Geography and Conflict," John A. Vazquez (ed.), *What Do We Know About War?* (New York: Rowman & Littlefield, 2000), s. 62.
- 9 Geoffrey Blainey, *The Causes of War* (New York: Free Press, 1973), s. 150.
- 10 Alexander L. George ve Juliette L. George, *Woodrow Wilson and Colonel House* (New York: John Day Co., 1956).
- 11 Belki de en iyisi Fritz Redlick, *Hitler: Diagnosis of a Destructive Prophet*'tir (New York: Oxford University Press, 1999).
- 12 V. I. Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* (New York: International Publishers, 1977), s. 119.
- 13 Richard Cobden, a ln. yap. Kenneth N. Waltz, *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press, 1959), s. 104.
- 14 Barry M. Blechman, *The Politics of National Security: Congress and U.S. Defense Policy* (New York: Oxford University Press, 1990), s. 36-37.

- 15 Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı (New York: Free Press, 1965), s. 12-16.
- 16 Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* (New York: Basic, 1986), s. ix.
- 17 *U.S. Institute of Peace Journal* 3:2 (Haziran 1990), s. 6-7.
- 18 Margaret E. Keck ve Kathryn Sikkink, *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998).
- 19 Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs About the Use of Force* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2003).
- 20 Matthew J. Hoffmann, *Ozone Depletion and Climate Change: Constructing a Global Response* (Albany: State University of New York Press, 2005).
- 21 Emanuel Adler ve Michael Barnett, *Security Communities* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
- 22 Peter J. Katzenstein, *Rethinking Japanese Security: Internal and External Dimensions* (New York: Routledge, 2008).
- 23 Martha Finnemore, *National Interests in International Society* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1996); Michael N. Barnett ve Raymond Duvall (ed.), *Power in Global Governance* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).
- 24 Vaclav Havel, "Address to U.S. Congress," *Congressional Record*, 21 Şubat 1990, s. 1313-1315.

3. Bölüm

Westphalia'dan Birinci Dünya Savaşı'na

Birinci Dünya Savaşı: Muharebeden sonra savaş alanı

İnsanlık tarihinde başlıca siyasi birim zamana ve mekâna göre değişmiştir. Yalıtılmış, kırsal, avcı-toplayıcı toplumlarda, kabileler hatta geniş aile birimleri gibi küçük ölçekli gruplar egemen olma eğilimindeydi. Kentleşmeyle ve daha uzmanlaşmış sosyal ve ekonomik rollerin gelişmesiyle birlikte, kent devletleri ve küçük krallıklar gibi daha büyük ölçekli birimler öne çıktı. Toplamlar teknolojik, örgütsel ve askeri olarak ilerledikçe, bazen geniş alanlar üzerinde egemenlik kurdular. Tüm zamanların en geniş bitişik siyasi birimi, gücünün zirvesinde olduğu 1279'da Japon Denizi'nden Baltık'a, Güney Çin Denizi'nden Basra Körfezi'ne kadar uzanan Moğol İmparatorluğu'ydü.

Britanya İmparatorluğu 1922’de yeryüzünün yaklaşık dörtte birini kaplıyor ve insan nüfusunun neredeyse dörtte birine hükmediyordu. Tipik durum, farklı siyasi birimlerin aynı zamanda farklı yerlerde egemen olmasıydı. Kubilay Han teritoryal bakımdan iyi tanımlanmış Moğol İmparatorluğu’nu yönetirken, Avrupa feodal krallıklardan, piskoposluklardan, prensliklerden ve daha küçük fief’lerden oluşan bir yamalı bohça görünümündeydi; Kuzey Amerika ise çoğunlukla göçebe veya yarı göçebe kabilelerin yurduydı. Tek bir siyasi örgütlenme biçimi ancak 20. yüzyılda tüm yerküreye egemen oldu: egemen devlet. Bugün, gezegenin kara kütesinin tamamı –1961’den beri antlaşmayla teritoryal taleplere yasaklanmış olan Antarktika hariç– egemen bir devletin ya da (Tayvan örneğinde olduğu gibi) işlevsel olarak buna denk bir örgütlenmenin yargı yetkisi altındadır. Bu nasıl oldu?

Tarih boyunca dünyanın dört bir yanında teritoryal olarak iyi tanımlanmış, içeriden yönetilen ve harici otoriteye itaat eden pek çok siyasi birim varken, uluslararası topluma karşı belirlenmiş hakları, ayrıcalıkları ve yükümlülükleriyle, bugün bildiğimiz şekliyle modern egemen devlet Avrupa’da yaratıldı. Aslında, bunun Avrupa’nın en başarılı ihraç ürünü olduğu bile söylenebilir. Avrupa’nın feodalizmi terk edip Westphalia sistemine geçmesini izleyen yüzyıllarda, güçlü Avrupa ülkeleri yabancı ülkelerde riskli serüvenlere atıldılar ve neredeyse dünyanın tamamını doğrudan ya da dolaylı olarak yönettiler. Bir başka deyişle, kendi muhitlerinde başka yönetim biçimlerine saygı gösterme taahhüdünde bulunmuş ülkeler, başka yerlerde bunu büyük ölçüde göz ardı ettiler. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa imparatorlukları tedricen çöktü. Dünyanın dört bir yanında milliyetçi gruplar resmi bağımsızlık için savaştı ya da müzakereler yürüttü. Bağımsızlık hareketleri sömürge boyunduruğundan kurtulmaya can attıkları halde, Westphalia modelini benimsemekte de bir o kadar istekli davrandılar.

Aslında, en önemlileri Osnabrück ve Münster antlaşmaları (1648) olan bir dizi antlaşmadan oluşan Westphalia Barışı, Otuz Yıl Savaşı’nı sona erdirdi.¹ Savaş zayıatlarıyla ilgili kesin rakamlar bulunmamakla birlikte, Otuz Yıl Savaşı Avrupa tarihinin kuşkusuz en

kanlı ve yıkıcı savaşlarından biriydi. Yıkımın büyük bölümü modern Almanya ya da o zamanlar anıldığı şekliyle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu topraklarında (Voltaire bir defasında “ne kutsal, ne Roma, ne imparatorluk” diyerek bunu alaya almıştı) meydana geldi. Savaşa neden olan sorunlar ve beklentiler, savaşa katılanların sayısı kadar çoktu, ama altta yatan en önemli çatışmalardan biri dinsel idi. Westphalia Barışı her hükümdara kendi devletinin dinini belirleme hakkını veren *cuius regio, eius religio* ilkesini fiilen koruma altına aldı. Antlaşmalar, maddelerinin uygulanması için müdahale hakları içermeleri nedeniyle, bugün bildiğimiz şekliyle devlet egemenliği ilkesine tam bir destekle sonuçlanmadı, ama British Columbia Üniversitesi’nden siyaset bilimci Kalevi Hosti’nin belirttiği üzere, “Belgeler, Avrupa’nın gelişmekte olan teritoryal partikularizmleri için yasal bir temel sağlayarak ve İmparator ile Papa’dan aşağı doğru yayılan otoriteyle, ast-üst ilişkilerinin kalıntılarına son vererek, anarşik bir hanedan devletleri sistemine ve sistem üyelerinin dahili konsolidasyonuna izin verdi.”²

Siyaset felsefecileri sonradan devlet egemenliği ilkesini siyasi toplulukların kendi işlerini kendi iyi yaşam anlayışları doğrultusunda düzenleme haklarına gönderme yaparak savunacak olsalar da, aslında, bunun esas olarak hükümdarları güçlendirecek ve zenginleştirecek olduğu için cazip bulunduğu rahatlıkla savunulabilir. Columbia Üniversitesi’nden sosyolog Charles Tilly, devleti, yöneticilerin güvenlik gereklerini bahane ederek, çaresiz yurttaşlardan rant (yani artık fonlar) koparmaya çalıştıkları bir haraç şebekesine benzetir.³ Egemen devlet olmanın, sömürgecilik sonrası dönemde kendilerini önemli ölçüde zenginleştirmeyi beceren bazı açgözlü Üçüncü Dünya liderlerine cazip gelmesinde bunun da payı vardı.

Westphalia Barışı Avrupa’da savaşı ortadan kaldırmadı, ama sertliğini ve yoğunluğunu azalttı. Avrupalı büyük güçler üstünlük için yarışmaya devam ettiler. Hollanda, büyük ölçüde Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası’nın çabaları sayesinde, 17. yüzyılda kısa süreli bir ticari hegemonya dönemi yaşadı ve Hollandalılar deniz aşırı topraklarda uzun ömürlü bir varlık tesis eden ilk Avrupalılar (Portekizlilerin yanı sıra) arasında yer aldı. XIV. Louis döneminde (1638-

1715) Fransa Avrupa’da belli bir üstünlük elde etti, merkezi ve modern bir bürokratik devlet kurmayı başardı ve Kuzey Amerika’nın büyük bölümünü kolonileştirdi. Denizlerde üstünlük için hem Hollanda’yla hem Fransa’yla rekabet eden Britanya (müthiş ekonomi ve donanma gücüne ve denizaşırı koloniler edinmekteki şaşırtıcı başarısına rağmen, Avrupa kıtasında hiçbir zaman hatırı sayılır bir kara gücü olmadı) üstünlük iddiasını, 18. ve 19. yüzyıllarda, Québec’teki Abraham Ovalarında Fransız kuvvetlerini yenerek (1759), Trafalgar Muharebesi’nde birleşik Fransız ve İspanyol filolarını yenilgiye uğratarak (1805), Waterloo Muharebesi’nde de Napoléon’un yenilmesine yardımcı olarak (1815) adım adım kabul ettirdi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nda kolonilerini kaybetmenin verdiği sıkıntıya ve maddi kayıplara rağmen, Britanya, erken sanayileşmesi, denizleri kontrol etmesi, sermaye piyasalarına hâkimiyeti ve sterlinin dünya rezerv parası olarak benimsenmesi nedeniyle, 19. yüzyılda dünyanın en güçlü ülkesi oldu.

Otuz Yıl Savaşı ile Napoléon Savaşları arasında Avrupa’da çıkan savaşların çoğu kısa, vurucu ve coğrafi olarak sınırlıydı. Bu savaşlar hanedan çatışmaları ve teritoryal anlaşmazlıklar nedeniyle, bazen de sırf bazı devletlerin fazla güçlenmesinin önüne geçmek için yapıldı. Bu dönemde, Avrupa devletleri amacı oyunun temel kurallarını yeniden yazmak olan savaflara girmediler. Başka türlü söylersek, bu çok istikrarlı bir uluslararası sistemdi. Avrupalı liderlerin devrimci hedefleri yoktu. Örneğin, 18. yüzyılda oyunun temel kuralı monarşik devletin –hükümdarların tanrısal haklarının– meşruluğu ve monarşiler arasında güç dengesini korumaktı (1713 Utrecht Antlaşması güç dengesinin önemine açık bir şekilde değiniyordu). Prusya Kralı Büyük Friedrich’i ve komşusu Avusturyalı Maria Theresia’ya (1717-1780) nasıl muamele ettiğini düşünün. Friedrich 1740’ta, Maria Theresia’ya ait olan Silezya bölgesini istediğine karar verdi. Friedrich’in büyük bir devrimci davası yoktu, sadece büyümeyi amaçlıyordu. Silezya’daki halkı Viyana’nın Almanca konuşan otokratlarını devirmeye çağırarak Maria Theresia’ya karşı bir halk ayaklanması kışkırtmaya çalışmadı. Neticede, Friedrich de Berlin’de oturan Almanca konuşan bir otokrattı. Silezya’yı orayı istediği için aldı ve

Avusturya'ya ya da monarşik meşruiyet temel ilkesine zarar verecek başka bir şey yapmamaya dikkat etti.

Bunu, yarım yüzyıl sonraki Fransız Devrimi'yle (1789-1799) karşılaştırın. O sırada Fransa'da ağır basan görüş bütün mutlak hükümdarların darağacına ya da giyotine gönderilmesi ve iktidarın kaynağını halktan alması gerektiği idi. Napoléon bu devrimci halk egemenliği görüşünü Avrupa'nın dört bir yanına yaydı ve Napoléon Savaşları (1799-1815) hem oyunun kuralları hem de güç dengesi karşısında muazzam bir tehdit oluşturdu. Sistemin yüzyıl ortasındaki ılımlı işleyişi ve istikrarlı dengesi, yüzyıl sonunda yerini devrimci bir işleyişe ve istikrarsız bir dengeye bıraktı. Fransız Devrimi gibi değişimleri yapısal bir kurama *dışsal* değişimler olarak adlandırıyoruz, zira bunlar kuramın içinde açıklanamaz. Bu, realist bir yapısal kuramın konstrüktivist çalışmayla nasıl tamamlanabileceğine örnek oluşturur. Konstrüktivizm, bir halk egemenliği (monarşik egemenliğin zıttı olarak) normunun gelişmesi gibi olguları açıklamaya gayet uygundur.

Devletler amaçlarını değiştirmenin yanı sıra araçlarını da değiştirebilirler. Bir sistemin işleyişi devletlerin kullandığı araçların doğasından da etkilenir. 2. Bölüm'de gördüğümüz gibi, farkı araçların istikrar sağlayıcı ya da istikrarı bozucu etkileri olabilir. Bazı araçlar teknoloji nedeniyle değişir. Örneğin, makineli tüfek gibi yeni silahların gelişmesi Birinci Dünya Savaşı'nın son derece kanlı bir çatışma olmasına yol açtı. Araçlar yeni sosyal örgütlenme nedeniyle de değişebilir. 18. yüzyılda Büyük Friedrich'in (1740-1786) sadece sınırlı amaçları yoktu, onu elindeki araçlar da sınırlıyordu. Bağlılıkları sınırlı ve lojistiği zayıf bir paralı ordusu vardı. 18. yüzyıl orduları genellikle, yiyeceğin kolayca bulunduğu yaz aylarında ya da büyük bölümü toplumun yoksul kesimlerinden gelen askerlere ödeme yapmak için hazineye yeterince altın biriktiğinde sefere çıkardı. Yiyecek ya da altın bittiğinde askerler firar ederdi. Fransız Devrimi Fransızların *levée en masse*, bizim zorunlu askerlik dediğimiz uygulamayla savaşın sosyal örgütlenmesini değiştirdi. Konstrüktivistlerin işaret ettiği gibi, insanlar kendilerini bir anavatan kavramı etrafında birleşmiş yurttaşlar olarak görmeye başlayınca, askerlerin kimlik duy-

gusu da değişti ve herkesin savaşa katılması gerektiği duygusu oluştu. Savaş artık uzaklarda savaşan birkaç bin paralı asker arasındaki bir mesele değildi; savaş artık hemen herkesi ilgilendiriyordu. Bu büyük ölçekli katılım ve kitle desteği eski paralı askerleri alt etti. Devletlerin kullanabileceği araçların değişmesi, 18. yüzyıl uluslararası sisteminin işleyişinin değişmesine de yardımcı oldu.

Büyük Güç Çatışmasının Yönetimi: Denge ve Uyum

Avrupa egemen devletler sistemi, büyük ölçüde, “güç dengesi”nin oldukça etkin bir biçimde işlemesi nedeniyle, Westphalia’dan Napoléon savaşlarına kadar istikrarlıydı. Napoléon’un ardından, Avrupalı büyük güçler düzeni kısmen, hem güç dengesini koruyacak hem de devrimci liberal milliyetçilik dalgasının önünü kesecek anlaşmaları hep birlikte tartıştıkları ya da böyle anlaşmaların koşulları üzerinde anlaştıkları düzenli kongreler toplayarak korumaya çalıştılar. Bu sistem *Avrupa Uyumu* olarak anılır oldu.

“Güç dengesi” tam olarak nedir? Bu, uluslararası politikada en sık kullanılan, ama aynı zamanda en kafa karıştırıcı kavramlardan biridir. Gevşek bir biçimde, her şeyi açıklamakta ve gerekçelendirmekte kullanılır. 18. yüzyılda yaşayan Britanyalı filozof David Hume güç dengesini temkinli politikaların sürekli hâkimiyeti olarak tarif ediyordu, ama 19. yüzyılda yaşayan liberal Richard Cobden’a göre, güç dengesi “bir umacı –tarif edilmemiş, tarif edilemez, anlaşılmaz bir hiç”ti.⁴ Birinci Dünya Savaşı sırasındaki ABD Başkanı Woodrow Wilson’a göre ise, güç dengesi kötü bir ilkeydi, zira devlet adamlarını ülkelere, halklarının kaygılarına bakmaksızın, siyasi kolaylık sağlamak için parçalara bölünecek peynir kalıpları gibi davranmaya özendiyordu.

Wilson güç dengesinden, savaşlara neden olduğuna inandığı için de hoşlanmıyordu. Güç dengesi politikalarını savunanlar bunların istikrar ürettiğini iddia ederler. Ne var ki, daha önce gördüğümüz gibi, barış ve istikrar aynı şey değildir. Avrupa devlet sisteminin beş yüzyıllık tarihinde, büyük güçler 119 savaşa girdi. Barış nadirdi; za-

manın dörtte üçünde en az bir büyük gücün dahil olduğu bir savaş vardı. Bunlardan 10'u birçok büyük gücün karıştığı büyük, genel savaşlardı –hegemonik savaşlar ya da dünya savaşları dediğimiz çatışmalar. Öyleyse, modern devlet sisteminin beş yüzyıllık tarihinde güç dengesi barışı başarıyla korudu mu diye soracak olursak, cevap hayırdır.

Bu şaşırtıcı değildir, zira devletler gücü barışı korumak için değil, bağımsızlıklarını korumak için dengelerler. Güç dengesi, ayrı ayrı devletlerden oluşan anarşik sistemin korunmasına yardımcı olur. Her devlet korunmaz. Örneğin, 18. yüzyılın sonunda Polonya gerçekten de bir peynir kalıbı gibi parçalara bölünmüş, komşularının –Avusturya, Prusya ve Rusya– hepsi kendine koca bir dilim almıştı. Daha yakın bir geçmişte, Stalin ve Hitler 1939'da Polonya'yı yeniden taksim eden ve Baltık devletlerini Sovyetler Birliği'ne veren bir anlaşma yaptılar. Böylece, Litvanya, Letonya ve Estonya 1991'e kadar yarım yüzyıllık bir süreyi Sovyet cumhuriyetleri olarak geçirdiler. Güç dengesi barışı korumadı ve her zaman her devletin bağımsızlığını korumadı, ama anarşik devlet sistemini korudu.

Değişen güç kaynaklarını ölçme güçlüğü (bunu 2. Bölüm'de tartışmıştık), güç dengesini değerlendirmeye çalışan liderler için büyük bir problem oluşturur. Farklı şeyler için aynı sözcüğün kullanılması da, uluslararası politika analizcileri için ek bir karışıklık kaynağıdır. Aynı sözcüklerin gevşek bir şekilde kullanılmasıyla karşılanan kavramları birbirinden ayırmaya ve netleştirmeye çalışmak zorundayız. *Güç dengesi* terimi genelde en az üç ayrı anlamda kullanılır.

Güç Dağılımları Olarak Güç Dengesi

“Güç dengesi” birinci anlamda, basitçe güç dağılımı anlamına gelebilir. Bu kullanım salt betimseldir. İnsanlar bu terimi sık sık statü-koya, yani mevcut güç dağılımına atıfta bulunmak için kullanırlar. Bu şekilde, 1980'lerde bazı Amerikalılar Nikaragua'nın komünist bir devlet olması halinde, güç dengesinin değişeceğini ileri sürmüştü. Terimin bu şekilde kullanılması pek aydınlatıcı değildir. Küçük bir devletin taraf değiştirmesi mevcut güç dağılımını hafiften değişt-

tirebilirdi, ama bu çok ufak bir değişimdi ve bize dünya politikasında meydana gelmekte olan daha derin değişimler hakkında pek bir şey anlatmıyordu.

Güç dengesi terimi, gücün eşit dağıldığı özel (ve daha ender) bir durumlar kümesine de gönderme yapabilir. Bu kullanım, insanın gözünün önüne dengede duran bir dizi tartıyı getirir. Bazı realistler istikrarın eşit bir denge olduğunda sağlandığını ileri sürerler, ama başkaları, istikrarın bir taraf diğerlerini kendisine saldırmaktan caydıracak bir güç üstünlüğüne sahip olduğunda oluştuğunu iddia ederler. *Hegemonik istikrar kuramı* dengelenmemiş gücün barış ürettiğini savunur. Güçlü bir baskın güç istikrarı sağlar, ama güçlü olan gerilemeye başlayıp yeni bir meydan okuyucu yükselişe geçtiğinde savaş ihtimali daha yüksektir. Thukydides'in Peloponnesos Savaşı'nı nasıl açıkladığını düşünün: Atina'nın gücünün yükselişi ve bunun Sparta'da yarattığı korku, bu hegemonik geçiş kuramına uyar. Bu bölümde daha sonra göreceğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı için de aynı şey geçerlidir.

Ne var ki, çatışmayı aşırı öngörme eğiliminde olduklarından bu gibi kuramlara temkinli yaklaşmamız gerekir. 1880'lerde ABD dünyanın en büyük ekonomisi olarak Büyük Britanya'nın önüne geçti. 1895'te ABD ile Britanya Güney Amerika'daki sınırlar konusunda anlaşmazlığa düştü ve savaş çıkabilecek gibi göründü. Yükselmekte olan bir meydan okuyucu, eski bir hegemon ve bir çatışma nedeni vardı, ama büyük İngiliz-Amerikan Savaşı çıkmadığından bu savaşla ilgili bir şey okumazsınız. Sherlock Holmes'un işaret ettiği gibi, havlamayan köpeklerden önemli ipuçları elde edebiliriz. Bu örnekte, savaşın olmaması bizi başka nedenlere bakmaya yöneltir. Realistler, Britanya'ya coğrafi açıdan daha yakın bir tehdit olarak Almanya'nın yükselişine dikkat çekerler. Liberaller ise İngilizce konuşulan iki ülkenin giderek daha demokratikleşen yapılarına ve eski lider ile yeni meydan okuyucu arasındaki uluslararası kültürel bağlara işaret ederler. Terimin birinci anlamında güç dengesinden çıkarabileceğimiz sonuç olsa olsa, lider devletler arasındaki eşitsiz güç dağılımında meydana gelen değişikliklerin savaş ve istikrarsızlığı açıklamakta bir faktör olabileceği, ama tek faktör olmadığıdır.

Politika Olarak Güç Dengesi

Terimin ikinci kullanımı, güç dengesine bir dengeleme politika-sı olarak atıfta bulunur. Güç dengesi, devletlerin herhangi bir dev-letin güç üstünlüğü elde etmesini önlemek üzere harekete geçecek-lerini öngörür. Bu öngörünün uzun bir soyağacı vardır. 1848'de Bri-tanya Dışişleri Bakanı Lord Palmerston Britanya'nın ne daimi dost-larının ne de daimi düşmanlarının olduğunu, sadece daimi çıkarla-rının olduğunu söylediğinde, aklında bu vardı. 1914'te Britanya Dış-işleri Bakanı Edward Grey savaşa girmek istemiyordu, ama Alman-ya'nın kıtayı kontrolü altına alarak Avrupa'da üstünlüğü ele geçir-mesinden korktuğu için sonunda girdi. Ve 1941'de Hitler Sovyet-ler Birliği'ni istila ettiğinde, Başbakan Winston Churchill Britanya'nın, daha birkaç yıl önce ateş püskürdüğü Stalin'le bir ittifak yapması gerektiğini söyledi. Churchill, "Hitler Cehennem'i istila etseydi, hiç değilse, Avam Kamarası'nda Şeytan'a olumlu bir gönderme yapa-bilirdim"⁵ dedi. Bunlar, politika olarak güç dengesinin güzel örnek-leridir.

Bu gibi davranışların öngörülmesi iki temel varsayıma dayanır: (1) Uluslararası politikanın yapısı anarşik bir devletler sistemidir; (2) devletler her şeyden çok bağımsızlıklarına önem verirler. Bir güç den-gesi politikası illaki de devletlerin güçlerini azamileştirmeye çalıştık-larını varsaymaz. Gerçekte, bir devlet gücünü azamileştirmeyi arzu-ladığında çok farklı bir davranış biçimi seçebilir. En güçlü görüne-nin peşine takılıp galibin kazançlarından pay almayı seçebilir. Güç-lünün peşine takılma, politikacıların, kazanacağı bariz olan liderin etrafında topladıkları iç politikada yaygın bir tutumdur. Ne var ki, güç dengesi bir devletin *daha zayıf* görünen kimse onunla birleşece-ğini öngörür, zira devletler herhangi bir devletin güç üstünlüğü elde etmesini önlemek üzere hareket edecektir. Uluslararası politikada güç-lü görünenin peşine takılma bağımsızlığın yitirilmesi riskini taşır. 1939'da ve 1940'ta İtalyan diktatörü Mussolini ganimetten sebep-lenmek için, Fransa'ya saldıran Hitler'in yanında yer aldı, ama İtal-ya Almanya'ya giderek daha fazla bağımlılaştı. Bir güç dengesi po-litikasının, "Zayıf olan tarafa katıl" demesinin nedeni budur. Güç

dengesi, üstteki köpeğe yardım ederseniz sonunda dönüp sizi ısırabileceği için alttaki köpeğe yardım etme politikasıdır.

Devletler daha fazla silahlanarak ya da üstteki köpeği dengelemeye yardım eden güç kaynaklarına sahip başka ülkelerle ittifaklar kurarak, gücü tek taraflı olarak dengelemeye çalışabilirler. Bu, uluslararası politikadaki en ilginç ve güçlü öngörülerden biridir. Bugünün Ortadoğu'su buna iyi bir örnek oluşturur. 6. Bölüm'de göreceğimiz gibi, 1980'lerin başında İran ile Irak savaşa girdiğinde, bazı gözlemciler tüm Arap devletlerinin, Pers kültürünü ve azınlıktaki Şii mezhebini temsil eden Ayetullah Humeyni liderliğindeki İran karşısında, Baas Partisi'ni ve Arap güçlerini temsil eden Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'ı destekleyeceğini düşündüler. Ama Suriye, Baas Partisi'nden laik bir lideri olmasına rağmen, İran'ın müttefiki oldu. Neden? Çünkü komşusu Irak'ın büyüyen bölgesel gücü Suriye'yi kaygılandırıyordu. Suriye ideolojik tercihlerinden bağımsız olarak, Irak'ın gücünü dengelemeyi seçti. Devlet davranışlarını öngörmek için ideolojiyi kullanma çabaları sık sık yanlış çıkarırken, gücü dengelemeye dayanan beklentilere aykırı öngörüler sık sık doğru çıkar.

Elbette istisnalar da vardır. İnsan davranışları tamamen belirlenmiş değildir. İnsanların seçimleri vardır ve her zaman öngörüldüğü gibi davranmazlar. Bazı durumlar insanları belli bir davranış biçimine yatkınlılaştırır, ama her zaman ayrıntıları öngöremeyiz. Kalabalık bir amfide biri, "Yangın var!" diye bağırırsa, öğrencilerin çıkışlara doğru koşacağını öngörürüz, ama bunların *hangi* çıkışlar olacağını öngöremeyiz. Hepsi aynı çıkışı seçerse, panik pek çoğunun dışarı çıkmasını engelleyebilir. Uluslararası politikada kuramların sık sık büyük istisnaları vardır. Politika anlamında güç dengesi uluslararası politikanın en güçlü öngörü araçlarından biri olsa da, sicili kusursuz olmaktan uzaktır.

Ülkeler neden bazen güç dengesinden kaçınıp zayıf taraf yerine güçlü olanla birleşir ya da uzak durup bağımsızlıklarına yönelik riskleri görmezden gelirler? Bazı ülkeler başka seçenek görmeyebilir ya da dengeyi etkileyemeyeceğine inanabilir. Bu durumda, küçük bir ülke, tarafsızlığın bir miktar hareket özgürlüğünü koruyacağını umarak,

büyük bir gücün nüfuz alanına girmesi gerektiğine karar verebilir. Örneğin, Finlandiya İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'ne yenilmişti ve Avrupa'nın merkezine çok uzaktı. Finler tarafsızlığın Avrupa güç dengesine dahil olmaya çalışmaktan daha güvenli olduğunu hissettiler. Sovyet nüfuz alanındaydılar ve yapabileceklerinin en iyisi, içişlerinde geniş bir özerklik karşılığında dış politikada bağımsızlıktan vazgeçmekti.

Güç dengesi öngörülerinin bazen yanlış çıkmasının bir başka nedeni de tehdit algılarıyla ilgilidir. Örneğin, 1917'de ülkelerin güç kaynaklarının mekanik bir muhasebesi yapılsa, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında gireceği öngörülürdü, zira Britanya, Fransa ve Rusya dünyada sanayi kaynaklarının yüzde 30'una, Almanya ve Avusturya ise yüzde 19'una sahipti. Kısmen, Amerikalılar Almanya'yı askeri açıdan daha güçlü ve savaşta saldırgan taraf olarak gördükleri ve Almanlar Amerika'nın askeri potansiyelini azımsadıkları için bu olmadı.

Tehdit algıları sık sık tehdidin *yakınlığından* etkilenir. Bir komşu küresel ölçekte zayıf, ama bölgesinde ya da yöresinde tehdit edici olabilir. 1890'larda ABD ve Britanya'yı düşünün: Britanya savaşabilirdi, ama bunun yerine ABD'yi yatıştırmayı seçti. ABD'nin denizlerdeki konumunu güçlendirmesini sağlayan Panama Kanalı'nın inşası da dahil pek çok konuda Amerika'ya ödün verdi. Bunun bir nedeni, Britanya'nın komşusu Almanya'yla ilgili kaygılarının uzaktaki ABD'yle ilgili kaygılarından daha güçlü olmasıydı. ABD Almanya'dan daha büyüktü, ama yakınlık, Almanya'nın oluşturduğu tehdidin Britanyalıların gözüne daha büyük görünmesinde etkili oldu. Yakınlık, 1945'ten sonraki ittifakları açıklamaya da yardım eder. ABD Sovyetler Birliği'nden daha güçlü olduğu halde, Avrupa ve Japonya neden ABD'ye karşı Sovyetler Birliği'yle ittifak kurmadı? Sorunun cevabı kısmen tehdidin yakınlığında yatar. Avrupa ve Japonya açısından Sovyetler doğrudan bir tehdit oluşturuyordu ve ABD çok uzaktı. Avrupalılar ve Japonlar, yakın çevrelerinde durumu yeniden dengelemek için uzaktaki gücü yardıma çağırdılar. Yakınlığın tehdit algılarını sıklıkla etkiliyor olması, güç kaynaklarını mekanik bir şekilde üst üste eklemeye dayanan tüm öngörülerini sınırlar.

Güç dengesi öngörülerinin bir başka istisnası, dünya meselelerinde karşılıklı ekonomik bağımlılığın rolünün büyümesiyle ilgilidir. Bir güç dengesi politikasına göre, Fransa Almanya'nın büyüdüğünü görmeyi istemez, ama ekonomik entegrasyon nedeniyle Almanya'nın büyümesi Fransa'nın büyümesini teşvik eder. Fransız ekonomisi büyürken, Fransız politikacılarının yeniden seçilme ihtimali daha yüksektir. Fransız ve Alman ekonomileri birbirine bu kadar bağlı olduğu için, Alman ekonomik büyümesini dizginlemeye çalışan bir politika aptalca olacaktır. Ekonomik açıdan, fazla basit bir güç dengesi politikasının izlenmesi sık sık ortak kazançların yitirilmesiyle sonuçlanır.

Son olarak, ideoloji bazen ülkelerin alttaki köpek yerine üstteki köpekle güç birliği yapmalarına neden olur. Thukydides'in zamanında bile, demokratik kent devletlerinin Atina'yla, oligarşilerin de Sparta'yla ittifak kurması daha muhtemeldi. Britanya'nın 1890'larda ABD'yi yatıştırmasında ya da Avrupalıların 1945'ten sonra Amerikalılarla bir demokrasiler ittifakına katılmasında, tehdidin yakınlığı kadar ideolojinin etkisinin de payı vardı. Öte yandan, ideolojiden hareketle çok fazla öngöründe bulunmamaya dikkat etmemiz gerekir, çünkü bu sık sık muazzam hatalara yol açar. Pek çok Avrupalı, Hitler ve Stalin'in ideolojik yelpazenin karşıt uçlarında bulundukları için 1939'da bir araya gelemeyeceğine inanıyordu; ama güç dengesi hesapları onları ideolojik yelpazenin ortasındaki ülkelere karşı ittifak kurmaya yöneltti. Benzer şekilde, ABD 1960'larda, hepsi komünist olduğu için Çin, Sovyetler Birliği, Vietnam ve Kamboçya'ya benzer ülkelermiş gibi davranma hatasını işledi. Güç dengesine dayalı bir politika, bu komünist devletlerin birbirini dengeleyeceğini (sonunda yaptıkları gibi) öngörür, bu da Doğu Asya'da istikrarı devam ettirmenin daha masrafsız bir yolu olurdu.

Çok Kutuplu Sistemler Olarak Güç Dengesi

Güç dengesi terimi üçüncü olarak, çok kutuplu tarihsel durumları betimlemek için kullanılır. 19. yüzyılda Avrupa bazen çok kutuplu ılımlı bir güç dengesi sisteminin modeli olarak gösterilir. Edward Gulick gibi tarihçiler 18. yüzyıl Avrupa sistemine gönderme

yapmak için *klasik güç dengesi* terimini kullanır. Bu anlamda, bir güç dengesi, üzerinde genel olarak anlaşılmış bir dizi oyun kuralına uyan belli sayıda ülke gerektirir. *Güç dengesi* teriminin bu kullanımı tarihsel sistemlere gönderme yaptığından, sistemlerin 2. Bölüm'de tanıttığımız iki boyutuna, *yapı* ve *işleyiş*e bakarız. 19. yüzyıldaki çok kutuplu güç dengesi sisteminin, modern devlet sistemi içinde, dünya savaşının çıkmadığı en uzun dönemi –1815-1914– ürettiği doğru olmakla birlikte, karmaşık bir tarihi romantikleştirmememiz ya da aşırı basitleştirmememiz gerekir (Bkz. Tablo 3.1).

TABLO 3.1 Birinci Dünya Savaşı Öncesi Güç Dengesinde Yapısal Değişiklikler

1815-1870	Gevşek Çok Kutupluluk
1870-1907	Almanya'nın Yükselişi 1907-1914 İttifakların İki Kutupluluğu

TABLO 3.2 Birinci Dünya Savaşı Öncesi Güç Dengesinin İşleyişi

1815-1822	Avrupa Uyumu
1822-1854	Gevşek Uyum
1854-1870	Milliyetçilik ve Almanya ile İtalya'nın Birliklerini Sağlamaları
1870-1890	Bismarck'ın Canlandırdığı Uyum
1890-1914	Esneklik Kaybı

Realistlerin üzerinde durduğu 19. yüzyıl Avrupa güç dengesinin yapısı, yüzyılın sonlarına doğru değişti. 1815'ten 1870'e kadar beş büyük güç, aralarından herhangi birinin kıtaya hâkim olmasını engellemek için sık sık ittifak değiştirdi. Almanya ve İtalya'nın birliklerini sağlamalarının ardından 1870'ten 1907'ye kadar altı büyük güç vardı, ama Almanya'nın büyüyen gücü neticede sistemin sonunu getiren problemlere yol açtı. İzleyen yedi yılda, Üçlü Antant (Büyük Britanya, Fransa ve Rusya) ve Üçlü İttifak (Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya) denen iki ittifak sistemi iki sıkı blok şeklinde kutuplaştı ve bunların esneklik kaybı Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında etkili oldu.

Klasik realistlerin ve konstrüktivistlerin üzerinde durduğu işleyiş açısından bakıldığında, 19. yüzyıl güç dengesi sistemi beş döneme ayrılır (Tablo 3.2). Viyana Kongresi'nde Avrupa devletleri Fransa'yı yuvaya döndürdüler ve oyuncuları dengelemek için oyunun bazı kuralları üzerinde anlaştılar. Bu kurallar 1815'ten 1822'ye kadar "Avrupa Uyumu"nu oluşturdu. Devletler anlaşmazlıkları ele almak ve dengeyi korumak için sık sık bir araya gelerek eylemlerini uyumlaştırdılar. Hükümet değişikliklerinin istikrar bozucu siyasi bir tutum değişikliğine yol açabileceği durumlarda, içte hükümetleri iktidarda tutmak için bazı müdahaleler yapılmasını kabul ettiler. Demokratik devrimler ve milliyetçiliğin yükselişi bunu güçleştirdi, ama 1822'den 1854'e kadar budanmış bir uyum devam etti. Bu uyum, liberal milliyetçi devrimlerin, dengeyi korumak için toprak ödünleri verme ya da hükümetleri tekrar başa getirme pratiklerine meydan okuduğu yüzyıl ortalarında bozuldu. Konstrüktivistlerin işaret ettiği gibi, milliyetçilik düşünceleri, peynir kalıplarının o kadar kolay parçalanmasına izin vermeyecek kadar güçlenmişti.

19. yüzyıl güç dengesi sisteminin 1854'ten 1870'e kadarki üçüncü dönemi, bir önceki dönemden çok daha az ılımlıydı ve bu dönemde beş savaş damgasını vurdu. Bunların Kırım Savaşı, Fransa ve Britanya'nın, Rusya'nın gerilemekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu sıkıştırmasına engel oldukları klasik bir güç dengesi savaşıydı. Ancak, diğer çatışmalar İtalya'nın ve Almanya'nın birliklerini sağlamalarıyla ilgiliydi. Siyasi liderler eski kuralları terk ettiler ve milliyetçiliği çıkar amacıyla kullanmaya başladılar. Örneğin, Bismarck ideolojik bir Alman milliyetçisi değildi. Almanya'nın Prusya monarşisi altında birleşmesini isteyen, sapına kadar muhafazakâr bir adamdı. Ama Danimarka, Avusturya ve Fransa'yı mağlup ederek hedefine ulaşmak için milliyetçi çağrıları ve savaşları kullanmaya hazırdı. Amaçlarını gerçekleştirir gerçekleştirmez de daha muhafazakâr bir çizgiye geri döndü.

1870'ten 1890'a kadarki dördüncü dönem, Prusya liderliğindeki yeni Almanya'nın kilit rolü oynadığı Bismarck'çı güç dengesi dönemidir. Bismarck çeşitli ittifak ortaklarıyla esnek bir şekilde oynadı ve Fransa'nın dikkatini, yitirdiği Alsace-Lorraine bölgesinden uzak-

laştıırıp denizaşırı bölgelerde emperyalist maceralara çevirmeye çalıştı. Dengeleme eylemini Berlin merkezli Avrupa'da tutmak için Alman emperyalizmini gemledi. Ancak, Bismarck'ın halefleri onun kadar kıvrak ve becerikli değildi. 1890'dan 1914'e kadar bir güç dengesi vardı, ama esneklik zaman içinde kayboldu. Bismarck'tan sonra gelenler onun Rusya'yla yaptığı antlaşmayı yenilemediler; Almanya denizaşırı emperyalizme dahil oldu, Britanya'nın denizlerdeki üstünlüğüne meydan okudu ve Avusturya'yı Balkanlar'da Rusya'yla karşı karşıya gelmekten caydırmadı. Bu politikalar, kendilerini yükselen Alman gücünün tehdidi atında hisseden komşu devletlerin korkularını iyice azdırdı, sistemi daha da kutuplaştırdı ve Birinci Dünya Savaşı'nın yolunu açtı.

İttifaklar

Çok kutuplu bir sistem olarak güç dengesi, *ittifaklar* kavramıyla yakından ilişkilidir. İttifaklar egemen devletlerin karşılıklı olarak güvenliklerini sağlamak için birbirleriyle yaptıkları anlaşmalardır. İttifaklar askeri kaygılarla yapılabilir: Orta büyüklükte iki devlet bir ittifak oluşturmaları halinde, büyük bir devletin tehditleri karşısında daha güvenli olacaklarına karar verebilirler. Geleneksel olarak, askeri ittifaklar uluslararası politikanın odak noktalarından biri olmuştur.

Devletler askeri olmayan nedenlerle de ittifaklar kurabilirler. Daha önce değindiğimiz gibi, ideoloji, çatışmalara da neden olmakla birlikte, sık sık devletleri bir araya getirir. Özellikle modern dünyanın salt askeri kaygıların gerilemekte olduğu kesimlerinde, ekonomik kaygılar da bir ittifak kurma nedeni olabilir.

İttifaklar pek çok nedenle kuruldukları gibi bir o kadar nedenle dağılırlar, ama devletler ittifakları genelde birbirlerini güvenlikleri için tehdit olarak ya da gereksiz görmeye başladıklarında bozarlar. Bu, devletlerden birinde rejim değıştiğı için olabilir. Daha önce iki devlet ortak bir ideolojiyi paylaşıyor olabilir; artık karşıt kamplardadırlar. Mesela, 1949'dan önce Çin'de Milliyetçiler iktidardayken Çin ve ABD müttefiktiler, 1949'da komünistlerin iktidara gelmesin-

den sonra ise düşman oldular. Bir ittifakın sona ermesinin kuşkusuz başka nedenleri de olabilir. Bir devlet gücünü artırabilir. Diğer devleti bir rakip olarak görebilir. Bu arada diğer devlet de onu bir tehdit olarak görebilir ve bu tehdidi dengelemek için başka ittifak arayışlarına girebilir.

Bismarck'ın ittifaklar sisteminin ayırıcı özellikleri esnekliği ve karmaşıklığıydı. Esneklik bütün yapının çökmesine yol açmaksızın arada sırada krizlere ya da çatışmalara izin verdiğinden, sonuçta ortaya çıkan güç dengesi sistemine istikrar kazandırdı. Almanya sistemin merkezindeydi ve Bismarck birden fazla topu havada tutan usta bir jonglöre benzetilebilir. Toplardan biri yere düşerse, jonglör diğerlerini havada tutmaya devam edebilir, hatta düşen topu almak için yere eğilebilir.

Gene de, karmaşıklık aynı zamanda sistemin zayıf noktasıydı. Bismarck'ın yerine daha beceriksiz liderler geçince ittifak sistemi devam ettirilemedi. Alman liderleri 1914'e giden yıllarda, Bismarck'ın yaptığı gibi Fransa'yı enerjisini Afrika'da sömürgeci maceralarda harcamaya özendirerek çatışmayı Almanya'dan uzağa kanallize edecek yerde, ittifakların hükmünü yitirmesine ve gerginliğin büyümesine izin verdiler. Kayzer, Almanya'nın Rusya'yla olan antantını yenilemek yerine, Rusya'nın önce Fransa'yla, sonra da Britanya'yla bir ittifaka sürüklenmesine göz yumdu. Eskinin akışkan, çok kutuplu ittifak sistemi, adım adım, Avrupa'da istikrar için tehlikeli sonuçları olan iki ittifak blokuna dönüştü.

19. Yüzyıl Sisteminin Yapısı ve İşleyişi

Bu ayrımlar 20. yüzyılın büyük çatışmalarının 19. yüzyıldaki kökenlerini anlamamıza yardımcı olur. Tutumluluk kuralı gereği, ilk önce, neorealistlerin 19. yüzyıl içinde neler olduğunu açıklamak için getirdiklerine benzer basit bir yapısal açıklama aramalıyız.

Yüzyıl başında Napoléon Avrupa üzerinde Fransız hegemonyasını yaratmaya çalıştı, ama başarmadı. Çabaları, diğer ülkeleri sonunda Fransa'yı yenecek olan bir koalisyonda birleştirdi. Başarılı olsaydı sistemi tek kutuplu bir yapıya çevirmiş olacaktı. Ama Napo-

léon'un 1815'te bozguna uğramasından sonra Viyana Kongresi birbirini dengeleyen beş büyük güçle (Britanya, Rusya, Fransa, Prusya ve Avusturya) eski çok kutuplu düzeni yeniden kurdu. Devrimci Fransa 20 yıl için sistemin işleyişini değiştirdi ve yapısını değiştirme tehdidi yarattı, ama sonunda devletlerarası Avrupa sisteminin yapısını tek kutuplulaştırmayı başaramadı.

Yapıya vurgu yapan realistlere göre, büyük değişim 1871'de Almanya'nın birleşmesiyle meydana geldi. 19. yüzyıl sistemi çok kutuplu olarak kaldı, ama Orta Avrupa'daki güç dağılımında artık büyük bir değişiklik vardı. Savaştan önce, Almanya 37 devletten oluşuyordu ve başkalarının müdahale ettiği bir uluslararası politika arenasıydı. 1870'ten sonra Almanya birleşmiş bir aktör durumuna geldi. Ayrıca, Avrupa'nın tam ortasında yer alıyordu ve bunun çok büyük jeopolitik sonuçları vardı. Yapısal bir perspektiften bakıldığında, birleşmiş bir Almanya potansiyel olarak ya çok güçlü ya çok zayıftı. Almanya aynı anda hem Fransa'ya hem de Rusya'ya karşı kendini savunabilecek kadar güçlüyse, Rusları ya da Fransızları tek başına yenecek kadar güçlüydü. Rusya'yı ve Fransa'yı eşanlı olarak yenecek kadar güçlü değilse, Rusları ve Fransızları topraklarını istila etmek üzere birleşmeye davet edecek kadar zayıf görünüyor olabirdi. Ama Avrupa'nın ortasındaki daha yeni birleşmiş Alman devleti, parlak bir sima olan ilk şansölyesi Otto von Bismarck nedeniyle istikrarsızlık üretmedi.

19. yüzyıldaki değişime getirilen bu yapısal açıklamada güçlü bir doğruluk payı vardır, ama kendi başına yeterli bir açıklama değildir. Bismarck gibi bir bireyin rolüne açıklama getirmez ve bize diğer Avrupa devletlerinin Almanya'nın birleşmesine neden izin verdiğini anlatmaz. Almanya'nın komşuları neden birleşmeyi engellemeye çalışmadı? Britanya ve Fransa bu meydan okuyucunun yükselişini görüyor idiyse neden zamanında durdurmadılar? Bu soruları cevaplamak için algılara ve iç politikalara bakmak gerekir. Yapısal açıklama, ittifakların iki kutupluluğunun gelişmesinin neden 30 yıl aldığı ve bireysel liderliğin muhtemelen yaşamsal bir rol oynamasına neden izin vermediği konusunda fazla bir şey söylemez. Kayzer 1890'da Bismarck'ı görevden alması ya da halefleri Bismarck'ın üzerine tit-

rediği Rusya'yla ittifakı korusalardı (bu ittifak monarşik otokraside ortak ideolojik çıkarlara hitap ediyordu) belki de gelişen iki kutupluluğun önüne geçilebilirdi. Bismarck'ın halefleri denizlerde bir silahlanma yarışı başlatarak Britanya'ya meydan okumasaydı, belki de çatışmada Britanya'nın rol almasının önüne geçilebilirdi. 19. yüzyıl sistemindeki değişimlerin yapısal açıklaması, sunduğu çok şey olmasına rağmen neredeyse deterministtir. İnsan tercihlerinin rolünü devreden çıkarır ve Birinci Dünya Savaşı'nı 1870'te kaçınılmaz gösterir. Bir başlangıç sağlar, ama yeterli açıklama getirmez.

Konstrüktivistlerin hatırlattığı gibi, 19. yüzyıl sisteminin işleyişini ya da ilişki örüntülerini etkileyen fikirleri ve Avrupa kültüründeki değişiklikleri de hesaba katmamız gerekir. Burada, devletlerin amaçlarında ve araçlarında, işbirliği saiklerini değiştiren bir değişim görürüz. Demokratikleşme ve milliyetçilik ideolojisi 19. yüzyıl süresince giderek güçlendi ve devletlerin amaçları üzerinde büyük bir etkide bulundu. Devlet ve hükümdar artık aynı şey değildi. XIV. Louis'nin (1638-1715) meşhur sözü "*L'État c'est moi*" ("Devlet benim") geçerliliğini yitirmişti. 18. yüzyılda, Friedrich Prusya'da büyük ölçüde keyfine göre davranırdı. Onu kısıtlayan seçilmiş bakanlar ya da parlamenterler yoktu. Demokratikleşme, uluslararası politikanın karmaşıklığına daha geniş kapsamlı iç etkiler ekledi. Napoléon yeni fikirleri Avrupa'nın dört bir yanına taşıya-

YAPI VE İŞLEYİŞ

Devlet adamları Avrupa dengesinin tatmin edici olup olmadığını, düzenli olarak, güçle ve güç dağılımıyla doğrudan ilişkisi olmayan ya da çok az ilişkili faktörler temelinde değerlendirmiştir –örn. bir devletin pozisyonu ve statüsü, saygınlığı ve itibarı, ittifaka değer görülüp görülmediği, uluslararası sorunlarda söz hakkı olup olmadığı vs. Bu, güç dengesinin etkilenmediği ya da tehdit altında olmadığı, ama tatminler dengesi için bunun tersinin geçerli olduğu durumlarda krizlerin nasıl doğabildiğini ve doğduğunu açıklamaya yardımcı olur. Ayrıca, güç politikası araçları dışındaki araçların –bir devletin müttefikini dizginlemekte kullandığı ittifaklar, Uyum pratikleri, uluslararası yasalar– Avrupa dengesini ilerletmekte ve güçlendirmekte, rakip ittifaklar ya da bloke edici koalisyonlar gibi güç politikası araçlarından nasıl daha yaygın ve yararlı olduğunu gösterir.

-Paul Schroeder, "The Nineteenth Century System"⁶

rak diğer ülkelerde milliyetçiliğe hodri meydan dedi ve milliyetçilikleri körükledi. Napoléon Savaşları Avrupa politikasının *yapısı*-nı değiştirmekte başarısız olmuş olabilir, ama *işleyiş*te derin de-ği-

MODERN BİR DEVAM

19. yüzyılın "Alman sorunu", 1990'da Doğu ve Batı Almanya yeniden birleştiğinde tartışmalarda tekrar gündeme geldi. İlk önce, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Edvard Şevardnadze Almanya'nın yeniden birleşmesinin Avrupa'da güç dengesini ciddi biçimde istikrar-sızlaştıracağını ileri sürdü. Liderler bir kez daha, "Avrupa'da istikrar için Almanca konu-sulan kaç ülke olması uygundur?" sorusunu sordu. Bu sorunun farklı zamanlarda farklı cevap-ları oldu. Yukarıda gördüğümüz gibi, 1815'teki Berlin Kongresi'ne Almanca konuşan 37 devlet katılmıştı. Bismarck bir değil iki Almanca konuşan devlet olması gerektiğini hissetti. Avus-turyalıların yeni Alman imparatorluğuna dahil edilmesini istemedi, çünkü bunun Prusya'nın yeni devlet üzerindeki denetimini zayıflatmasından korktu. Hitler'in soruya cevabı farklıydı: Bir dünya imparatorluğunun merkezi olacak tek bir devlet diyerek, İkinci Dünya Savaşı'na yol açtı. 1945'te zaferi kazanan Müttefikler üç devlette karar kıldılar: Doğu Almanya, Batı Almanya ve Avusturya. Bir de, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda bir Fransızın yaptığı söyle-nen şu espri vardır: Adama kaç tane Almanya olması gerektiği sorulduğunda, "Almanya'yı o kadar çok seviyorum ki, ne kadar çok olursa o kadar iyi" cevabını vermiş.

1980'lerin sonunda Doğu Avrupa'da Sovyet gücünün zayıflaması, savaş sonrası po-litikanın iki kutuplu yapısını sona erdirdi ve Almanya'nın yeniden birleşmesine olanak ver-di. Ama kıtanın tam ortasında, Avrupa'nın en büyük ekonomisine sahip 80 milyon insanın birleşmesi yeni kaygılar yarattı. Almanlar yeni bir rol arayışına girer miydi? Yine rahat dur-mayıp önce doğuya, sonra batıya dönerler miydi? Alman nüfuzunun her zaman güçlü ol-duğu doğudaki komşularının işlerine karışır mıydı? Chicago Üniversitesi'nden siyaset bi-limci John Mearsheimer'a göre, cevap "geleceğe dönüş"tü. Mearsheimer yapısal realist analize dayanarak, durumun yapısı geçmişe benzediği için geleceğin de geçmiş gibi ola-cağı yolunda karamsar sonuçlara varıyordu.

Ama durumda üç temel değişiklik vardır. Yapısal düzeyde, ABD Avrupa'ya müdahil-dir ve ABD yeniden birleşen Almanya'dan yaklaşık dört kat büyüktür. Yapısalcılar Ameri-kalıların Avrupa'dan el çekmesinden endişe duyarlar. Soğuk Savaş bittiğine göre, Ameri-kalılar bir noktada yeniden izolasyonist olabilir ve eve dönebilirler. Ama yapısal olmayan önemli değişiklikler de vardır. Liberallerin üzerinde durduğu yeni kurumların gelişmesiyle, Avrupa'da uluslararası politikanın işleyişi dönüşüm geçirmektedir. Avrupa Birliği, Almanya ile diğer Avrupa ülkelerini daha önce hiç olmadığı kadar sıkı bir şekilde birbirine bağla-maktadır. Üçüncü değişiklik sistem düzeyinde değil, iç düzeydedir. Konstrüktivistler Alman-ya'nın iç politikasının yarım yüzyıldır demokrasiye dayandığına ve halkın değerlerindeki değişimin savaşı bir devleti bir refah devletine dönüştürdüğüne işaret ederler. 1870, 1914 ve 1939'da Avrupa'nın göbeğinde sorun çıkaran Almanya demokratik değildi. Avrupa'nın geleceğini bu yaklaşımlardan hangisi daha iyi öngörecektir? Yapısal yaklaşım mı, işleyiş yak-laşımı mı, dahili yaklaşım mı? Cevap üçünü de dikkate almamız gerektiğidir, ama şimdilik, işleyiş ve içsel değişime dayalı öngörülerin daha isabetli çıktığını belirtmeliyiz.

şimlere yol açtıkları kesindir. Avusturyalı Prens Metternich (1773-1858) ve mevkidaşları 1815'te Viyana Kongresi'nde eski düzeni restore etmeyi başardılar, ama istikrar görüntüsünün altında, 1848 devrimlerinde patlayacak olan volkanik milliyetçilik ve demokrasi güçleri bulunuyordu.

Yüzyıl ilerledikçe, halklar da liderler de kendilerini başka türlü görmeye başladılar. Hanedanları temsil eden hükümdarların meşruiyetine meydan okuyan milliyetçilik, klasik güç dengesini tehdit eden bazı tuhaf ittifaklara yol açtı. Örneğin, 1866'da Fransa'nın, Prusya'nın saldırdığı Avusturya'ya destek sağlayamaması yapısal açıdan uzun vadeli bir hata oldu. Fransa, Avusturya'nın işgal etmiş olduğu İtalyan topraklarında milliyetçiliği bastırmasına karşıydı. Bismarck Almanya'yı Prusya önderliğinde birleştirmede diğer Alman devletlerinin milliyetçi görüşleri üzerine oynadı, ama milliyetçilik sonradan yapılabilecek olanlar üzerinde bir kısıt haline geldi. Bismarck 1870 Savaşı'nda Alsace-Lorraine'i Fransa'dan alınca, Fransa'da, Almanya ile Fransa'nın gelecekte potansiyel ittifak ortaklığı olmasını engelleyen milliyetçi bir öfke doğurdu. Konstrüktivist yaklaşımların işaret ettiği gibi, yeni ideolojiler devletlerin amaçlarını değiştirdi ve 19. yüzyıl boyunca uluslararası politikanın işleyişinde ılımlılığı azalttı.

Araçlarda da değişiklikler oldu. Yeni sanayi teknolojisinin askeri amaçlara uygulanması, dev boyutlu ama esnek olmayan savaş araçları üretti. Demiryoluyla seferberlik planları ve çok sayıda birliği aynı anda bir yere toplayabilme becerisi, yüzyıl ortalarından itibaren savaşta kilit bir rol oynamaya başladı. Yüzyılın sonuna doğru, makineli tüfekler ve siperler Bismarck'ın 1860'larda büyük bir başarıyla kullandığı kısa, vurucu ve sınırlı savaşları mizah konusu haline getirdi. Hem yapı hem işleyiş, 19. yüzyılda Avrupa uluslararası sisteminde meydana gelen değişimlerin ve Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerinin açıklanmasına yardımcı olur. İşe, daha basit olduğu için realist olmayan yapıyla başladık, ama bunun sadece kısmi bir açıklama sağladığını gördük. Konstrüktivistlerin işleyişe yönelttikleri dikkat, toplumsal değişime körleşmememiz gerektiğini hatırlatır.

ZAMANDİZİNİ: AVRUPA

17. yüzyıl

- 1618-1648 Otuz Yıl Savaşı: Katolik ve Protestan Avrupa arasındaki çatışma; büyük din savaşlarının sonuncusu; Almanya'nın talan oluşu
- 1643-1715 Fransa Kralı XIV. Louis
- 1648 Westphalia Barışı; Otuz Yıl Savaşı'nın sonu
- 1649-1660 İngiltere Kralı I. Charles'ın boynunun vurulması; Oliver Cromwell liderliğinde commonwealth
- 1652-1678 Denizlerde üstünlük sağlamaya yönelik bir dizi İngiliz-Fransız ve İngiliz-Felemenk savaşı
- 1660 İngiltere'de Stuart restorasyonu; II. Charles'ın tahta çıkışı
- 1682-1725 Büyük Petro Rusya'nın "batılılaşmasını" başlatıyor
- 1683 Viyana'yı kuşatan Osmanlıların püskürtülmesi
- 1685 XIV. Louis'nin Nantes Fermanı'nı yürürlükten kaldırması; Fransız Protestanlarına zulüm
- 1688-1689 İngiltere'de Şanlı Devrim
- 1688-1697 Augsburg Birliği Savaşı; XIV. Louis'ye karşı genel savaş

18. yüzyıl

- 1700-1721 Büyük Kuzey Savaşı; Rusya, Polonya ve Danimarka'nın Baltık Denizi'nde İsveç üstünlüğüne karşı koyması; Rusya'nın bir Avrupa gücü olarak boy göstermesi
- 1701-1714 İspanyol Veraset Savaşı ve Utrecht Antlaşması; Fransız ve İspanyol tahtlarının kalıcı olarak birbirinden ayrılması; Fransız gücünün biraz daha azalması
- 1707 İngiltere ve İskoçya'nın birleşmesiyle Büyük Britanya'nın oluşması
- 1740-1748 Avusturya Veraset Savaşı
- 1756-1763 Yedi Yıl Savaşı: Britanya ve Fransa arasında sömürge savaşları; Fransa'nın Kanada ve Hindistan'dan çıkarılması, Britanya'nın dünyanın en büyük sömürge gücü haline gelmesi

- 1775-1783 Amerikan Bağımsızlık Savaşı
- 1789-1799 Fransız Devrimi
- 1799 Fransa'da Napoléon Bonaparte'in darbesi
- 1799-1815 Fransa'yı Avrupa'nın önde gelen gücü haline getiren Napoléon Savaşları

19. yüzyıl

- 1801 Büyük Britanya ile İrlanda'nın birleşmesiyle Birleşik Krallığın kurulması
- 1804-1814 Fransa İmparatoru I. Napoléon
- 1806 Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun sonu; II. Franz'ın imparatorluk unvanını reddetmesi
- 1810 Hollanda Krallığı'nın Fransız İmparatorluğu'na katılışı
- 1812 Fransa'nın Rusya'yı istilası; Napoléon'un ordusunun mahvolması
- 1814-1815 Viyana Kongresi: Avrupa'da monarşilerin yeniden kurulması
- 1815 Waterloo Savaşı: Napoléon'un Elbe'den kaçması, ama Britanya ve Prusya orduları tarafından yenilmesi
- 1833-1871 Almanya'nın birleşmesi
- 1837-1901 İngiltere Kraliçesi Victoria: büyük sanayileşme ve refah dönemi
- 1848 Fransa, Almanya, Macaristan ve Bohemya'da devrimler; Karl Marx'ın Komünist Manifesto'sunun yayımlanması
- 1848-1916 Avusturya İmparatoru Franz Joseph; 1867'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hükümdarı olması
- 1852-1870 İkinci Fransız İmparatorluğu'nun imparatoru III. Napoléon
- 1854-1856 Kırım Savaşı: Britanya ve Fransa'nın savaşta Rusya'ya karşı Osmanlıları desteklemesi
- 1855-1881 Rusya Çarı II. Aleksandr
- 1859-1870 İtalya'nın siyasi birliği ve Garibaldi önderliğinde kültürel milliyetçilik
- 1861 Çar II. Aleksandr'ın Rus serflerine özgürlüklerini vermesi

- 1862-1890 Almanya Başbakanı ve Şansölyesi Otto von Bismarck'ın Alman İmparatorluğu'nu kurması
- 1864-1905 Polonya, Balkanlar ve Orta Asya'da Rus genişlemesi
- 1867 Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kurulması
- 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı: Almanların Paris'i işgali; Fransa'da III. Cumhuriyet'in kurulması
- 1870-1914 Avrupa emperyalizminin şahikası; sınai büyüme; işçi hareketlerinin ve Marksizm'in yükselişi
- 1871 Paris Komünü: devrimci bir merkez olan Paris'in kendi yönetimini kurup ulusal hükümetle savaşması
- 1878 Berlin Kongresi: Osmanlı topraklarının büyük bölümünün Avusturya, Rusya ve Britanya arasında paylaşılması
- 1881 Rus Çarı II. Aleksandr'ın öldürülmesi
- 1882 Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında Üçlü İttifak; 1907'de yenilendi
- 1899-1902 Güney Afrika'da Boer Savaşı

20. yüzyılın ilk on yılı

- 1904 Britanya ve Fransa arasında İkili Antant
- 1904-1905 Rusya'nın yenilgisiyle sonuçlanan Rus-Japon Savaşı; Japonya'nın bir dünya gücü olarak boy göstermesi
- 1907 Rusya'nın Britanya ve Fransa'nın yanında Üçlü Antant'a katılması

Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri

Birinci Dünya Savaşı 15 milyondan fazla insanın canına mal oldu. Sadece Somme Muharebesi'nde 1,3 milyon kişi öldü ve yaralandı. Bunu, Bismarck'ın Avusturya'yı bozguna uğrattığı 1866 yılındaki 36.000 ölü ve yaralı rakamıyla karşılaştırın. ABD, Kore ve Vietnam'da toplam 55.000'e yakın asker kaybetti. Birinci Dünya Savaşı Avrupa'da bir gençlik kuşağını öğüten, korkunç bir siper, diken-

li tel, makineli tüfek ve topçu savaşıydı. Savaş sadece insanları değil, üç Avrupa imparatorluğunu yok etti: Alman, Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorlukları. Birinci Dünya Savaşı'na kadar küresel güç dengesinin merkezi Avrupa'ydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa hâlâ önemliydi, ama ABD ve Japonya büyük oyuncular olarak boy gösterdi. Birinci Dünya Savaşı, 1917'deki Rus Devrimi'nin ve 20. yüzyılda büyük sıkıntılar yaratan ideolojik kavgaların da yolunu açtı.

Böyle bir olay nasıl olabildi? 1900-1909 arasında Alman şansölyesi olan Prens Bernhard von Bülow, savaşın patlak vermesinden kısa bir süre sonra, Berlin'deki şansölyelik sarayında halefi Theobald von Bethmann Hollweg'le buluşmuştu. Von Bülow o buluşmadan hatırladıklarını şöyle anlatır:

Bethmann odanın ortasında duruyordu; yüzünü, gözlerindeki bakışı unutmam mümkün mü? Ünlü bir İngiliz ressamın, perişan günah keçisini gözlerinde tarifsiz bir ıstapla resmettiği bir tablosu vardır; şimdi Bethmann'ın gözlerinde aynı acıyı görüyordum. Bir süre ikimiz de konuşmadık. Sonunda ona, "Peki, bütün bunlar nasıl oldu, bana en azından bunu söyleyin" dedim. Uzun ve ince kollarını havaya kaldırdı, ölgün ve donuk bir sesle cevap verdi: "Ah, bir bilsem!" Savaş suçu üzerine sonraki pek çok polemikte, sık sık, keşke bu sözleri söylediği anda orada dikilmekte olan Bethmann Hollweg'in bir fotoğrafını çekebilme mümkün olsaydı diye düşündüm. Böyle bir fotoğraf bu yıkılmış adamın savaşı asla istemediğinin en iyi kanıtı olurdu.⁷

Değişik kuşaklardan tarihçiler Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerini incelemiş ve savaşın neden çıktığını açıklamaya çalışmıştır. Aşağıda göreceğimiz gibi, tek bir neden soyutlamak mümkün değildir, ama sorunu değişik düzeylerde analiz etmek mümkündür. Bu düzeylerin her birinde, güç dengesi –*çok kutuplu* bir sistem olarak ve ayrı ayrı devletlerin ve münferit liderlerin *politikası* olarak– savaşın nasıl patlak verdiğini anlamak için esastır. İttifak sistemi esnekliğini kaybettiğinde, güç dengesinin çok kutupluluğu azaldı ve savaş olasılığı yükseldi.

Üç Analiz Düzeyi

Cevabın parçaları üç analiz düzeyinin her birinde bulunur. Tutumluluk gereği en basit nedenlerden başlayacak, bunların neyi ne kadar açıkladığına bakacak ve gerektiğinde daha karmaşık düzeylere geçeceğiz. Böylece, ilk önce sistem düzeyindeki açıklamalara (yapı ve işleyiş), sonra toplum düzeyine, son olarak da bireylere bakacağız. Adından, Birinci Dünya Savaşı'nı açıklamakta parçaların birbirine ne kadar uyduğunu görmek için şayet olsaydı alıştırımlarından yararlanacağız.

Yapısal düzeyde iki kilit öge vardı: Alman gücünün yükselişi ve ittifak sistemlerinin artan katılığı. Alman gücünün yükselişi gerçekten çarpıcıydı. Almanya 1890'larda ağır sanayide Büyük Britanya'yı geçti ve yüzyıl başında Alman gayri safi milli hasılası Büyük Britanya'nınkinin iki katı oldu. 1860'larda Britanya'nın dünya sanayi üretimindeki payı yüzde 25'ti, ama 1913'e gelindiğinde bu oran yüzde

Birinci Dünya Savaşı sırasında siper savaşı

10'a düşmüş, Almanya'nın payı ise yüzde 15'e yükselmmişti. Almanya sanayi gücünün bir kısmını, denizlerde muazzam bir silahlanma programını da kapsayan askeri güce dönüştürdü. Almanya'nın "Tirpitz Planı"nın (1911) stratejik hedeflerinden biri, dünyanın ikinci büyük donanmasını inşa etmek ve bu yolla Almanya'yı bir dünya gücü olarak ilerletmektir. Bu genişleme Britanya Donanma Bakanı Winston Churchill'i (1874-1965) telaşlandırdı. Britanya izole edilmekten korkmaya ve muazzam bir alana yayılan imparatorluk topraklarını nasıl savunacağını düşünmeye başladı. Britanya'nın yüzyıl sonunda savaşmakta olduğu Güney Afrika'daki Felemenk yerleşmecilere (Boerler) Almanya'nın sempatisinden kaynaklanan Boer Savaşı sırasında bu korkular iyice arttı.

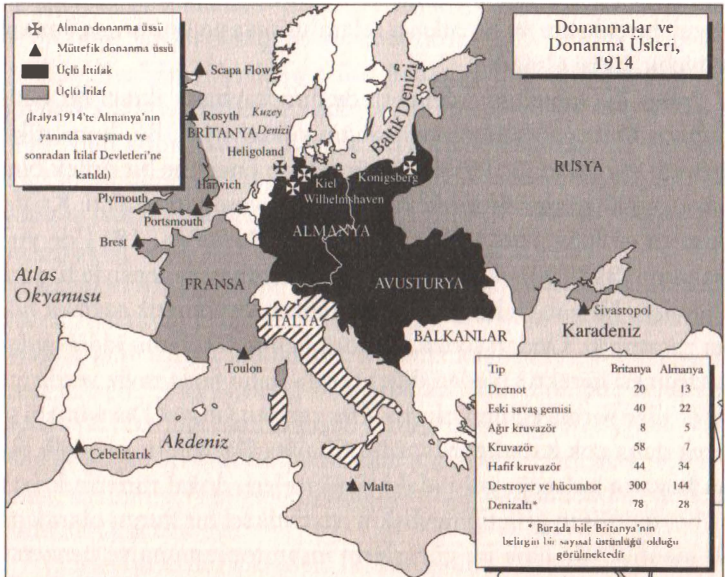
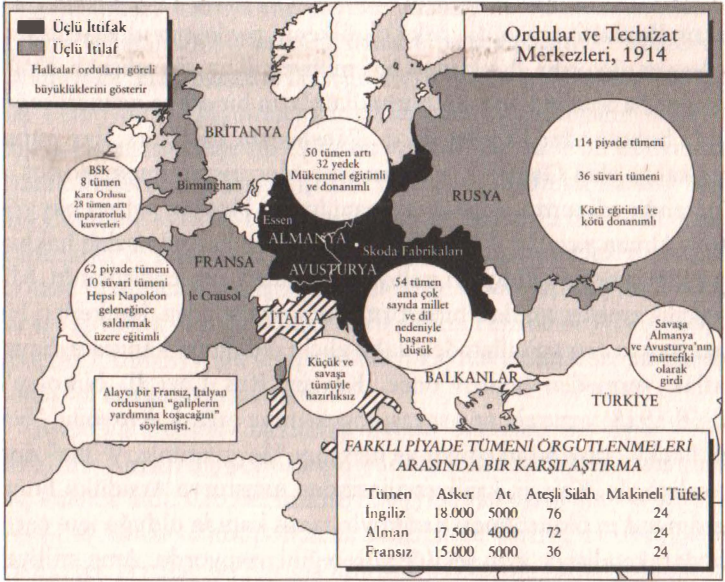
Britanya Dışişleri Bakanlığı Daimi Sekreteri Sir Eyre Crowe 1907'de, Alman dış politikasını yorumlamaya çalıştığı uzun bir andış kaleme aldı. Crowe, Britanya dış politika tarihinin bu ünlü belgesinde, Almanya'nın politikası muğlak ve karışık da olsa, Britanya'nın tek bir ülkenin Avrupa kıtasına hâkim olmasına şüphesiz izin veremeyeceği sonucuna varıyor ve Britanya'nın tepkisinin neredeyse bir doğa yasası olduğunu savunuyordu.

Almanya'nın yükselen gücüne Britanya'nın verdiği tepki, savaşın ikinci yapısal nedenine katkıda bulundu: Avrupa'daki ittifak sistemlerinin artan katılığı. Avrupa kıyılarının açığında yarı yalıtılmış coğrafi bir konuma sahip olan Britanya, 1904'te dengeleyici pozisyonunu terk ederek Fransa'yla ittifaka yöneldi. 1907'de, İngiliz-Fransız ortaklığı Rusya'yı da (zaten Fransa'yla müttefikti) içine alarak genişledi ve Üçlü Antant olarak anılır oldu. Çevresinin sarıldığını gören Almanya, Avusturya-Macaristan'la ilişkilerini sıkılaştırdı. İttifaklar katılaştıkça diplomatik esneklik kaybedildi. Artık, güç dengesinin ayırt edici özelliği, Bismarck zamanındaki güç dengesinin ayırt edici özelliği olan değişen saflaşmalar değildi. Bunun yerine, büyük güçler iki kutbun çevresinde toplandılar. İttifakların sertleşmesi, savunmacı realistlerin analizlerinde vurguladıkları güvenlik ikilemini güçlendirdi.

Ya işleyişteki değişiklikler? İki kutupluluğa yapısal kayış 19. yüzyıl güç dengesinin işleyiş biçimini etkiledi. Konstrüktivistler erken

20. yüzyıl güç dengesinde ılım kaybı için üç nedene daha işaret edecektir. Bunların arasında, pek çok ülkenin paylaştığı uluslarötesi fikirler yer alıyordu. Bunlardan biri milliyetçiliğin yükselişiydi. Doğu Avrupa'da Slavca konuşan bütün halkların bir araya gelmesi çağrısında bulunan bir hareket vardı. Panslavizm kalabalık Slav nüfuslara sahip olan Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarını tehdit ediyordu. Almanya'da milliyetçi bir Slav nefreti baş gösterdi. Alman yazarlar Töton-Slav savaşlarının kaçınılmazlığı hakkında yazıyor ve ders kitapları milliyetçi tutkuları alevlendiriyordu. Milliyetçilik emekçi sınıfları birleştirmekte sosyalizmden, bankerleri birleştirmekte de kapitalizmden daha güçlü olduğunu kanıtladı. Savaş patlak vermeden hemen önce, Kayzer, Rus Çarı II. Nikolay'a (1868-1918) yazarak, onu savaşı engellemeye çağırdı. Kuzenine "Sevgili Nicky" diye hitap ediyor ve mesajını "Sevgilerimle, Willie" diye imzalıyordu. Kayzer, kraliyet ailesinden Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'ın öldürülmesi nedeniyle savaş kapıda olduğu için çarın olayları kendisiyle aynı şekilde göreceğini umuyordu. Ama milliyetçilik artık her tür aristokratik ya da monarşik dayanışma duygusuna galebe çalmıştı ve bu aile içi telgrafın savaşın önüne geçilmesinde hiçbir etkisi olmadı.

Erken 20. yüzyıl güç dengesinde ılım kaybının ikinci bir nedeni, barış konusunda umursamazlığın yükselişiydi. Bu, konstrüktivistlerin vurguladığı, değişen düşüncelerin önemiye bir örnek oluşturur. Büyük güçler 40 yıldır Avrupa'da savaşa girmemişti. Krizler olmuştu –1905-1906'da Fas'ta, 1908'de Bosna'da, 1911'de yine Fas'ta ve 1912'de Balkan Savaşları– ama bunların hepsiyle baş edilebilmişti. Ne var ki, bu çatışmalara çözen diplomatik tavizler hüsrana yaratmıştı. Ondan sonra, "Neden benim tarafımın iddiasından vazgeçmesi gerekti? Neden diğer tarafa daha fazla taviz vermedik?" diye sorma eğilimi oluştu. Öte yandan, sosyal Darwinizm giderek daha çok kabul görüyordu. Charles Darwin'in en güçlü olanın hayatta kalacağı yolundaki düşünceleri, doğal türlerin kuşaklar boyu değişen genetiğine ilişkin istatistiksel bir kurgu olarak gayet mantıklıydı, ama bu görüşlerin insan toplumuna ve benzersiz olaylara uygulanması hatalıydı. Darwin'in düşünceleri "güçlü ola-

ŞEKİL 3.1 1914'te Avrupa askeri güç dengesi

nın üstün gelmesi *gerektiği*” görüşünü haklı çıkarmak için kullanıyordu. Ve güçlü olanın üstün gelmesi gerekiyorsa, barış neden dert edilecekti? Uzun savaşlar olası görünmüyor ve pek çok lider güçlü olanın kazandığı kısa ve hızlı savaşların olumlu bir değişim olacağına inanıyordu.

Erken 20. yüzyıl güç dengesinde esneklik kaybına katkısı olan üçüncü bir faktör Alman politikasıydı. Eyre Crowe’ın dediği gibi, bu muğlak ve kafa karıştırıcı bir politikaydı. Kayzer’in güçlenme politikasında, saldırgan realistlerin üzerinde durduğu müthiş bir berberiksizlik vardı. Almanlar “dünya çapında emellere” sahip olma konusunda farklı değildi, ama bu emellerinin peşinden aynı anda herkesi aleyhlerine çevirecek şekilde koşmayı becerdiler –Bismarck’ın 1870’ler ve 1880’lerde sistemle oynama biçiminin tam tersi. Kayzer sert güce fazla odaklandı ve yumuşak gücü ihmal etti. Almanlar denizlerde bir silahlanma yarışı başlatarak Britanyalıları kendilerine düşman ettiler (Şekil 3.1). Türkiye ve Balkanlar’daki meseleler yüzünden Rusları, Fas’ta bir protektora meselesi yüzünden Fransızları aleyhlerine çevirdiler. Kayzer, Britanya’yı korkutarak kendine dost etmeye çalıştı, çünkü Britanya’yı yeterince ürkütürse bu ülkenin Almanya’nın ne kadar önemli olduğunu kavrayacağına ve Almanya’yla ilişkilerini iyileştireceğine inanıyordu. Ama İngilizler, korkudan, önce Fransızların, sonra da Rusların kollarına atıldılar. Dolayısıyla, 1914’e gelindiğinde, Almanlar etraflarını saran bu çemberi kırmaları gerektiğini düşündüler ve savaş riskini bile isteye kabul ettiler. O halde, milliyetçiliğin yükselişi, artan umursamazlık, sosyal Darwinizm ve Alman politikası hep birlikte uluslararası sistemin işleyişinde ılım kaybına katkıda bulundu ve Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasında etkili oldu.

İkinci analiz düzeyi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde iç politika da ve toplumda neler olduğunu incelememize imkân verir. Bu düzeyde güvenle reddedebileceğimiz bir açıklama vardır: Rus devrimcisi Vladimir Lenin’in, savaşa finans sermayesinin neden olduğu görüşü. Lenin’e göre, Birinci Dünya Savaşı kapitalist emperyalizmin son aşamasından başka bir şey değildi. Ama savaş, Lenin’in beklediği üzere çevre sömürge ülkeleriyle ilgili emperyalist çatışmalardan kaynak-

lanmadı. Britanya ve Fransa 1898'de Sudan'daki Faşoda'da karşı karşıya geldiler; sürtüşmenin nedeni, Fransızlar Afrika'da doğu-batı doğrultusunda uzanan bir sömürge hattı yaratmaya çalışırken, Britanyalıların Güney Afrika'dan Mısır'a uzanan bir kuzey-güney hattını tamamlamaya çalışmasıydı. Savaş o tarihte çıksaydı, Lenin'in açıklamasına uyabilirdi. Ama savaş 16 yıl sonra Avrupa'da patlak verdi ve o zaman bile bankerler ve işadamları savaşa güçlü bir direniş gösterdiler. Bankerler savaşın iş dünyası için kötü olacağına inanıyorlardı. Britanya Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Eyre Crowe'ın tavsiyesini izlemesi gerektiğini ve Britanya'nın Avrupa güç dengesinde Almanya'nın üstünlük kazanmasına engel olmak zorunda olduğunu düşünüyordu. Ama Londralı bankerlerin savaş ilanını kabul etmelerini sağlama konusunda kaygıları da vardı. Dolayısıyla, Lenin'in açıklamasını reddedebiliriz. Ama daha ciddi bir şekilde ele alınması gereken başka iki iç neden daha vardır: gerilemekte olan Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının iç krizleri ve Almanya'daki iç siyasi durum.

Hem Avusturya-Macaristan hem Osmanlı İmparatorluğu çokuluslu, dolayısıyla da yükselen milliyetçiliğin tehdit ettiği imparatorluklardı. Buna ilaveten, Osmanlı yönetimi çok zayıf ve çok yozlaşmıştı ve yüzyıllardır süren Türk egemenliğinden kurtulmak isteyen Balkanlar'daki milliyetçi gruplar için kolay bir hedef oluşturuyordu. 1912'deki Balkan Savaşları Türkleri bölgeden çıkardı, ama ertesi yıl, Balkan devletleri ganimetleri aralarında paylaşırken bu sefer de kendi aralarında savaşımaya başladılar. Çatışmalar bazı Balkan devletlerinin Avusturya'yla savaşma iştahını kabarttı: Türkler kapı dışarı atılabildiyse, neden Avusturyalılar da atılmasındı?

Sırbistan Balkan devletlerinin başına geçti. Avusturya bu milliyetçi baskı yüzünden parçalanmaktan korkuyor ve bunun sonucunda ortay çıkacak statü kaybından endişeleniyordu. Sonunda, Sırbistan'la savaşa girdi, ama bunun nedeni bir Sırplının Arşidük Franz Ferdinand'ı (1863-1914) öldürmüş olması değil, Avusturya'nın Sırbistan'ı zayıflatma ve Balkan Slavları arasında milliyetçi bir çekim merkezi haline gelmesini önleme isteğiydi. 1914'te Avusturya Genelkurmay başkanı olan General Conrad, saiklerini gayet açık bir şekilde orta-

ya koyuyordu: “İşte bu nedenle –cinayetin öcü alınsın diye değil– Avusturya-Macaristan Sırbistan’a kılıç çekmek zorundadır... Monarşinin gırtlığına yapışılmıştı ve monarşi kendisini boğdurmak ile yıkılışını önlemek üzere son bir çaba göstermek arasında seçim yapmak zorundaydı.”⁸ Savaşın en derin nedeni, bir imparatorluğun milliyetçilik nedeniyle parçalanıyor olmasıydı; Franz Ferdinand’ın öldürülmesi sadece bir bahaneydi.

Birinci Dünya Savaşı’nın iç nedenler düzeyinde bir başka önemli açıklaması, Almanya’nın iç politikalarında bulunur. Alman tarihçi Fritz Fischer ve izleyicileri Almanya’nın sosyal problemlerinin savaşın temel nedenlerinden biri olduğunu ileri sürerler. Fischer’e göre, Almanya’nın dünyada hegemonya kurma çabaları, Alman elitlerinin dikkatleri Alman toplumunun zayıf iç bütünlüğünden uzaklaştırmaya yönelik bir girişimiydi. Fischer, Almanya’nın o sırada, Çavdar ve Demir Koalisyonu olarak anılan, toprak sahibi aristokratlar ile bazı çok büyük sanayi kapitalistlerinin oluşturduğu bir koalisyon tarafından yönetilmekte olduğunu belirtir. İktidardaki bu koalisyon içerde reform yerine dışarıda serüven olanakları sunmak için yayılmacı politikaları kullandı –ekmek yerine panayır eğlencesi. Bunlar yayılmacılığı sosyal demokrasiye bir alternatif olarak gördüler. Ekonomik ve toplumsal iç gerilimler Birinci Dünya Savaşı’nı açıklamak için yeterli değildir, ama bunlar Almanya’nın 1890’dan sonra uluslararası sistem üzerinde oluşturduğu baskının kaynaklarından birini açıklamaya yardımcı olur.

İç düzeyde son bir açıklama, 1914 yazındaki durumun kriz istikrarsızlığına başvurur. Tüm ülkelerde askeri liderler, hızlı seferberlik ve mevzilenmeyi, orduların ani kanat hareketlerini ya da dramatik yarma taarruzlarını içeren şaşalı stratejileri ve ucu açık manevra taktiklerini destekleyen bir “saldırı kültürü”nü paylaşıyordu. Gerçekte, daha önce de gördüğümüz gibi, günün hâkim askeri teknolojisi saldırıyı desteklemiyordu, ama Avrupalı liderler öyle olduğuna inanıyorlardı (generallerin bir sonraki savaşın son savaş gibi olmasını beklediğini kaydederek, birey düzeyinde açıklayabileceğimiz bir olgu; ve Avrupa’daki en son büyük ölçekli savaş da –1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı– gerçekte ucu açık bir maceraydı). Temmuz krizi patlak

verince, liderler ilk darbeyi indiren olmak için muazzam bir baskı hissettiler. Kuşkusuz, bu özel açıklama Avrupa'nın neden bir barut fıçısının üzerinde oturduğunu anlamamıza yardımcı olmaz. Buna karşılık, Balkanlar'da çakan kıvılcımın fitili neden bu kadar çabuk tükettiğini anlamamıza yardımcı olur.

Ya birinci analiz düzeyi olan bireylerin rolü? Birinci Dünya Savaşı arifesinde liderlerin ayırt edici özelliği vasatlıktı. Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph (1830-1916), General Conrad ile düzenbaz Dışişleri Bakanı Kont Berchtold'un elinde oyuncak olan yorgun bir ihtiyardı. İşin ironik yanı, Saraybosna'da öldürülen Veliht Prens Franz Ferdinand, liberal siyasi görüşlere sahip olduğu için frenleyici bir güç olabilirdi. Rusya'da Çar II. Nikolay, zamanının büyük bölümünü içte değişime karşı direnmekle geçiren, tecrit edilmiş bir otokrattı. Kıfayetsiz Dışişleri ve Savunma bakanları vardı ve hastalıklı, nevrotik karısının etkisi altındaydı. En önemlisi, büyük bir aşağılık duygusu taşıyan Kayzer II. Wilhelm'di (1859-1941). Aşırı duygusal ve zayıf, kabadayı bir tipti. Hiçbir becerisi ya da tutarlılığı olmaksızın, Avrupa'yı riskli bir politikaya sürükledi. Siyaset bilimci Richard Ned Lebow'ın belirttiği gibi:

Sırf, gerçekten kritik bir durumda gerginlikten sinirlerinin iflas etmeyeceğine güvenemediği için bile olsa, II. Wilhelm savaş istemiyordu. Tehlike baş gösterdiği an, majesteleri sıkılarak, bir orduyu asla savaşa götüremeyeceğini anlardı. Nörastenik olduğunun gayet iyi farkındaydı. Daha tehditkâr aşırı milliyetçi konuşmalarının amacı, yabancılara karşılarında yeni bir Büyük Friedrich ya da Napoléon olduğu izlenimini vermektir.⁹

Şakşakçı Alman diplomatlarının, Dışişleri Bakanlığı'ndaki intikamcı âmirlerini hoşnut etmek için diğer çoğu büyük güç başkentinden tozpembe raporlar yollaması da, Kayzer'in mantıklı kararlar almasına yardımcı olmadı.

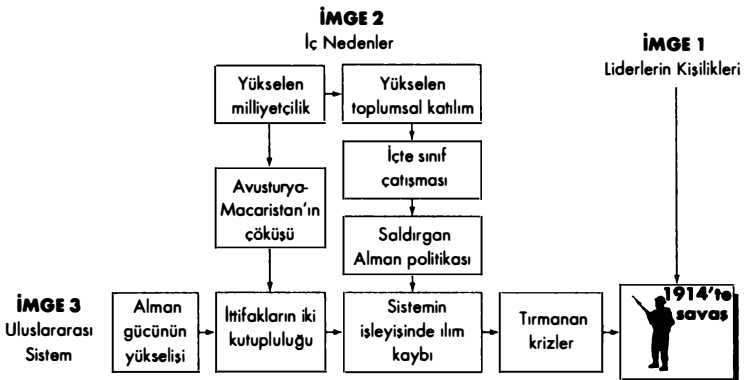
Kişilik fark yarattı. Liderlerde, özellikle de Kayzer'de, onları savaşın önemli nedenleri arasına sokan bir şeyler vardı. Sistemsel, toplumsal ve bireysel nedenler Şekil 3.2'de gösterilmiştir.

Savaş Kaçınılmaz mıydı?

Her biri yeterli olabilecek çeşitli nedenler bulunduğunda, durumun *aşırı belirlenmiş* olduğunu söyleriz. Birinci Dünya Savaşı aşırı belirlenmiş idiyse, bu kaçınılmaz olduğu anlamına mı gelir? Cevap hayırdır; savaş Ağustos 1914'te fiilen patlak verene kadar kaçınılmaz değildi. O zaman bile, bunu dört yıllık bir kan banyosunun izlemesi kaçınılmaz değildi.

İncelemekte olduğumuz olaya zamansal yakınlıkları bakımından üç tür neden saptayabiliriz. Bunların en uzak olanları *derin nedenler*dir, ardından *ara nedenler* gelir, olaydan hemen öncekiler ise *tetikleyici nedenler*dir. Kıyas yapmak için, odanızda ışığın nasıl yandığını düşünün. Tetikleyici neden düğmeye basmış olmanız, ara neden birinin binaya elektrik tesisatı döşemiş olması, derin neden ise Thomas Edison'un elektriğin nasıl dağıtılacağını keşfetmiş olmasıdır. Bir başka analogi, ateş yakmaktır: Kütükler derin neden, çıra ve kâğıt ara neden, kibritin çakılması ise tetikleyici nedendir.

Birinci Dünya Savaşı'nda derin nedenler, güç dengesinin yapısında ve iç siyasi sistemlerin bazı yönlerinde meydana gelen değişimlerdi. Özellikle önemli nedenler Almanya'nın güçlenmesi, iki kutuplu

ŞEKİL 3.2 Birinci Dünya Savaşı'nın Nedenleri

bir ittifak sisteminin gelişmesi, milliyetçiliğin yükselişi ve bunun sonucunda gerilemekte olan iki imparatorluğun çöküşü ve Alman politikasıydı. Ara nedenler Alman politikası, barış konusunda rehabetin büyümesi ve liderlerin kendilerine özgü kişilik özellikleriydi. Tetikleyici neden Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp teröristi tarafından öldürülmesiydi.

Geriye bakıldığında, olaylar hep kaçınılmaz görünür. Nitekim, suikast gerçekleşmemiş olsaydı bile, başka bir tetikleyici olayın savaşa neden olabileceğini söyleyebiliriz. Bazıları tetikleyici olayların otobüsler gibi olduğunu söyler –her 10 dakikada bir gelirler. O halde, Saraybosna'daki özel olay o kadar da önemli değildi; muhtemelen, er ya da geç bir olay meydana gelecekti. Bu tür argümanlar şayet olsaydı hipotezleriyle sınanabilir. Dönemin tarihine dikkatle bakarken, “Şayet olsaydı?” ve “Ne olabilirdi?” diye sorabiliriz. Saraybosna'daki suikast olmasaydı ne olurdu? Almanya'da sosyal demokratlar iktidara gelseydi ne olurdu? Bir de olasılık meselesi vardır. Derin ve ara nedenler yüksek bir savaş olasılığına işaret ediyordu, ama yüksek bir olasılık kaçınılmazlıkla aynı şey değildir. Ateş metaforunu tekrar kullanacak olursak, kütükler ve çıra uzun bir süre öylece kalabilir ve hiçbir zaman yanmayabilir. Biri kibritle gelmeden önce yağmur yağarsa, bir Saraybosna olayı olduğunda bile tutuşmayabilirler.

1914'te Saraybosna'da suikast olmadığını ve 1916'ya kadar hiçbir kriz çıkmadığını varsayalım; o zaman ne olabilirdi? Bir olasılık, Rusya'nın güçlenmesi Almanya'yı Avusturya'ya fütursuzca destek vermekten caydırabilirdi. 1914'te, savaşın tetiklenmesinde en etkili Alman liderlerinden ikisi, General von Moltke ve Dışişleri Bakanı Jagow, Rusya'yla savaşın kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. İki cephe birden savaşmanın Almanya için sorun olacağını ve bir tarafla savaşmadan önce öteki tarafı nakavt etmesi gerektiğini biliyorlardı. Rusya daha büyük olmasına rağmen teknolojik olarak geriye ve ulaşım sistemi zayıftı; dolayısıyla ikinci sıraya bırakılabilirdi. Almanya'nın önce Fransızları nakavt etmek için batıya hücum etmesi gerekiyordu. Almanya batıda zafer kazandıktan sonra doğuya dönebilir ve Rusları acele etmeden yenebilirdi. Alman genelturmayı-

nın savaş planı olan Schlieffen Planı da zaten bunu öngörüyordu: Almanya, Belçika üzerinden hızla hücumu geçerek (Belçika'nın tarafsızlığını çiğneyerek) Fransa'yı hızla nakavt edecek, ondan sonra da doğuya dönecekti.

Ama 1916'a gelindiğinde, bu strateji geçerliliğini yitirmiş olabiliyordu, zira Rusya demiryolları inşa etmek için Fransız parası kullanıyordu. 1890'larda, Rusların tüm birliklerini Alman cephesine nakletmeleri iki-üç ay alıyor, bu da Almanya'ya ilk öne Fransa'yla savaşması için bol bol zaman veriyordu. 1910'a gelindiğinde, bu süre 18 güne inmişti ve Alman plancıları artık geniş bir güvenlik marjlarının olmadığını biliyorlardı. 1916'ya gelindiğinde bu marj tamamen kaybolmuş ve Almanya iki cephede savaş stratejisini terk etmek zorunda kalmış olabiliyordu. Sonuçta, bazı Alman liderleri 1914'te çıkacak bir savaşın daha sonra çıkacak bir savaştan daha iyi olduğunu düşündüler. Önleyici bir savaş başlatıp kazanmak için kriz fırsatından yararlanmak istediler.

1914'te suikast ve kriz olmasaydı ve dünya 1916'ya kadar savaşmadan gelebilseydi, iki cephede savaş riskini alamayacak olan Almanlar kendilerini caymak zorunda hissedebilirlerdi. 1914'te yaptıkları gibi, Avusturya'ya açık çek vermeden önce daha dikkatli davranabilirlerdi. Ya da Schlieffen Planı'nı bırakır ve sadece doğuda çıkacak bir savaşa yoğunlaşırlardı. Ya da Büyük Britanya'yla uzlaşır veya savaşta saldırının avantaj sağladığı yolundaki görüşlerini değiştirebilirlerdi. Özetle, savaşı geçecek iki yıl içinde Rusya'nın gücüyle ilişkili çeşitli değişiklikler meydana gelebilir ve bunlar savaşı önleyebilirdi. Savaş olmayınca, Almanya'nın sanayi gücü büyümeye devam ederdi. Britanyalı tarihçi A. J. P. Taylor'ın kurguladığı gibi, ironik bir şekilde, savaş olmayınca Almanya Avrupa'da üstünlüğü ele geçirebilirdi. Almanya, Fransa ile Britanya'yı caydıracak kadar güçlenebilirdi.

İki yıl daha savaşı geçse, Britanya'nın işlerinde neler olabileceğine ilişkin şayet olsaydı hipotezleri de geliştirebiliriz. Tarihçi George Dangerfield, *The Strange Death of Liberal England*'da Britanya'da yaşanan iç kargaşayı anlatır. Liberal Parti Britanya birliklerinin İrlanda'dan çekilmesini isterken, Muhafazakârlar, özellikle Ku-

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından bir yıl kadar önce Britanya Kralı V. George bir düğün vesilesiyle kuzeni Kayzer II. Wilhelm'i Potsdam'da ziyaret etmişti

zey İrlanda'dakiler buna sert bir şekilde karşı çıkıyordu. Britanya ordusunda bir ayaklanma olasılığı vardı. Ulster Ayaklanması büyüseydi, Britanya'nın gözü kendi derdinden başka bir şey görmeyebilir, bu nedenle de Fransa ve Rusya'yla koalisyonu katılamayabilirdi. Kuşkusuz, iki yıl daha uzayan barış sırasında tarihsel olarak anlamlı pek çok değişiklik meydana gelebilirdi.

Ne Tür Bir Savaş?

Bir dizi başka şayet olsaydı hipotezi, bir savaş *olup olmaması*ndan çok ne *tür* bir savaşın olabileceğine ilişkin sorular ortaya atar. Almanya'nın politikalarının komşularını korkuttuğu, buna karşılık Almanya'nın da çevresinin Üçlü Antant tarafından sarılmasından korktuğu doğrudur. O halde, savaş çıkma olasılığının çıkmama olasılığın-

dan daha yüksek olduğunu varsaymak mantıklıdır. Ama ne tür bir savaş? Bunun, bizim bugün Birinci Dünya Savaşı olarak hatırladığımız savaş olması gerekmiyordu. Şayet olsaydı hipotezlerine dayanan dört başka savaş mümkündü.

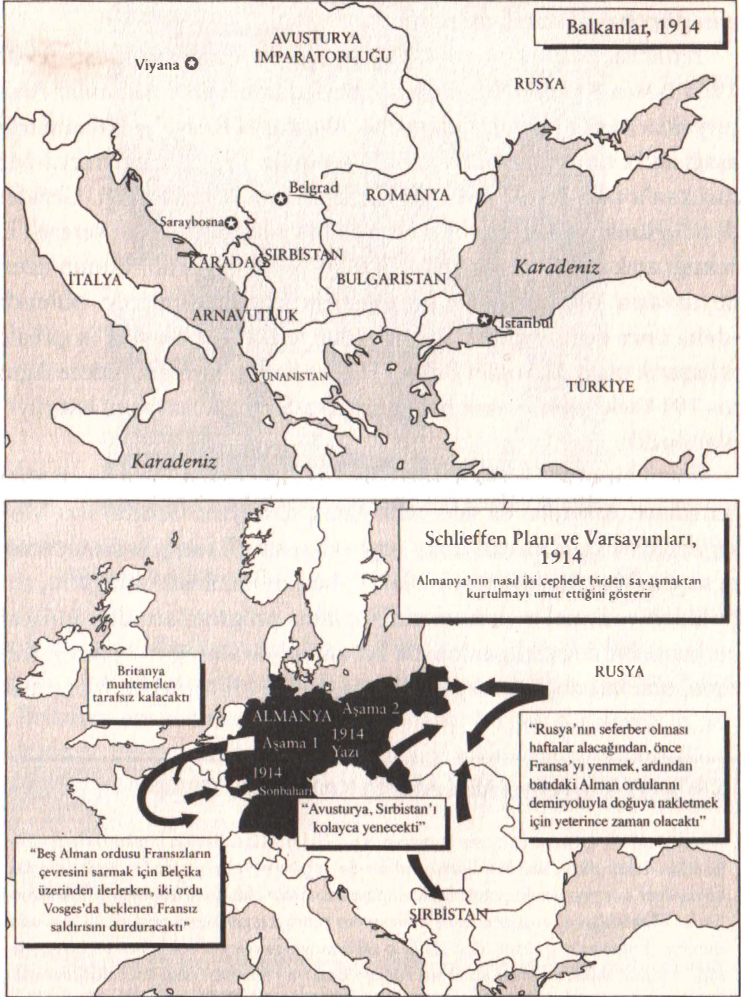
Birincisi, basit bir yerel savaş olabilirdi. Kayzer ilk başta 1908-1909 Bosna Krizi'nin bir tekrarını bekledi; bu krizde Almanlar Avusturyalılara arka çıkmış, dolayısıyla Avusturya Rusya'yı Balkanlar'ın aşağısında tutabilmişti. Kayzer 5 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan'a tam destek sözü verdi. Ardından da tatile çıktı. Geziden döndüğünde, Avusturyalıların Sırbistan'a bir ultimatom vererek bıraktığı açık çeki sonuna kadar kullandıklarını gördü. Bunun üzerine savaşın tırmanmasını engellemek için girişimlerde bulundu –daha önce değindiğimiz Nicky-Willie telgrafları. Kayzer'in çabaları başarılı olsaydı, bugün Birinci Dünya Savaşı'nı değil, sadece Ağustos 1914'teki görece ufak bir Avusturya-Sırbistan savaşını hatırlıyor olabilirdik.

İkinci bir olasılık, tek cepheli bir savaştı. Ruslar birliklerini seferber edince, Almanlar da seferberlik ilan etti. Kayzer, General von Moltke'ye hazırlıkları sadece doğu cephesiyle sınırlı tutup tutamayacağını sordu. Von Moltke cevap olarak, bunun imkânsız olduğunu, zira birlikleri ve ikmal malzemelerini toplama programlarında yapılacak herhangi bir değişikliğin lojistik bir kâbus yaratacağını bildirdi. Kayzer'e, planları değiştirmeye kalkarsa, elinde bir ordu değil, örgütsüz

BRİTANYA'NIN SAVAŞ İLANINA KAYZER'İN TEPKİSİ

Mezardaki VII. Edward [Kayzer'in amcası ve 1901-1910 arasında İngiltere kralı] hâlâ benden daha güçlü; ben ki hayattayım! Bir de, İngiltere'nin şu ya da bu basit önlemlerle kazanılabileceğine ya da yatıştırılabileceğine inananlar olduğunu düşünün!!!... Artık bütün bu hilekârlığın acımasızca teşhir edilmesi ve Hristiyan pasifizmi maskesinin herkesin önünde [Britanya'nın] suratından sökülüp atılması ve de riyakâr sahte barışın boyunduruga vurulup teşhir edilmesi şart!! Ve Türkiye'deki ve Hindistan'daki konsoloslarımızın, ajanlarımızın ve diğerlerinin bütün Müslüman âlemini bu nefret uyandırıcı, yalancı, ilkesiz esnaf milletine karşı şiddetli bir isyana kıskırtması lazım; zira kanımızı son damlasına kadar dökersek, İngiltere nihayet Hindistan'ı kaybedecektir.

-Kayzer II. Wilhelm¹⁰

ŞEKİL 3.3 Savaş Arifesinde Hatalı Düşünceler

bir güruh olacağını söyledi. Ne var ki, Alman ordusunun demiryolları dairesinden sorumlu olan General von Staab, savaştan sonra, seferberlik planlarının başarıyla değiştirilmesinin her şeye rağmen mümkün olabileceğini kabul etti. Kayzer bunu bilmiş ve ısrar etmiş olsaydı, tek cepheli bir savaş olabilirdi.

Üçüncü bir şayet olsaydı hipotezi, Britanya'nın dahil olmadığı iki cepheli bir savaş hayal etmektir: Fransa ve Rusya'ya karşı Almanya ve Avusturya (Şekil 3.3). Britanyalılar savaşa girip fark yaratmasalardı, Almanya pekâlâ kazanabilirdi. Almanya Belçika'yı işgal etmemiş olsaydı, savaşa girmesinin temel nedeni bu olmasa da Britanya savaşın dışında kalabilirdi. Sir Edward Grey gibi bazı kişiler ve Dışişleri Bakanlığı'na göre, savaşa girmenin temel nedeni kıtanın Alman kontrolüne geçmesi tehlikesiydi. Ama Britanya bir demokrasiydi ve kabinedeki Liberaller bölünmüştü. Sol Liberaller savaşa karşı çıkıyordu, ama Almanya Belçika'yı işgal edip Belçika'nın tarafsızlığını çiğneyince, savaş yanlısı Liberaller savaş karşıtı Liberalleri alt etti ve Britanya kabinesindeki bölünme giderildi.

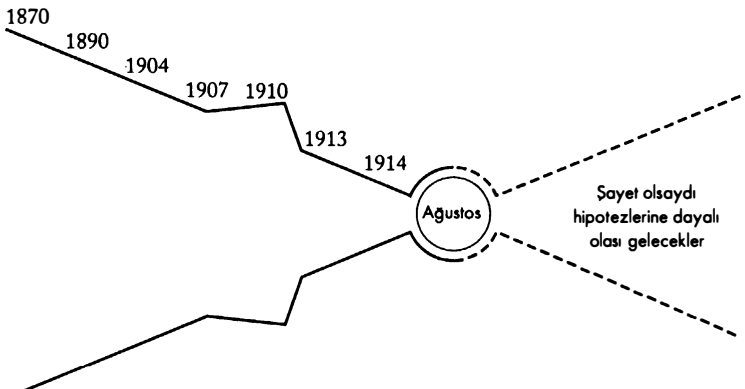
Nihayet, dördüncü şayet olsaydı hipotezi ABD'siz bir savaştır. ABD 1917'de savaşa girmekle askeri dengeyi bozmasaydı, 1918 başına gelindiğinde Almanya savaşı kazanmış olabilirdi. ABD'nin savaşa girmesinin nedenlerinden biri de, ABD ve İtilaf gemilerine karşı yürütülen Alman denizaltı harekâtıydı. Bunda Almanların beceriksizliğinin de belli bir payı vardı: Almanya, Meksika'daki büyükelçiliğine, ABD'ye karşı bir ittifak perspektifiyle Meksika hükümetine yaklaşma talimatı veren, bugün Zimmermann telgrafı olarak bilinen bir mesaj yolladı. Washington ele geçirilen bu talimatı düşmanca bir eylem olarak gördü. Bu faktörler ABD'nin savaşa girmesini kesinleştirdi.

Şayet olsaydı hipotezlerine dayanan analizimiz, birinci olarak, savaşın 1914'te nasıl çıkmamış olabileceğini, ikinci olarak, çıkan savaşın küresel güç dengesinin kalbi olan Avrupa'yı mahveden dört yıllık bir kan banyosuna nasıl dönüşmemiş olabileceğini gösterir. Birinci Dünya Savaşı'nın olası ama kaçınılmaz olmadığını ima eder. İnsanların seçimleri önemliydi.

Seçimler Hunisi

Tarih tutulan yola bağımlıdır. Olaylar zamanla birbirine yaklaşır, serbestlik dereceleri kaybolur ve savaş olasılığı artar. Ama liderlerin önündeki seçimler hunisi yeniden genişleyebilir ve serbestlik dereceleri yeniden kazanılabilir (bkz. Şekil 3.4). 1898'den başlasak ve Avrupa'da çıkması en muhtemel savaşın hangisi olduğunu sorsak, cevap, Afrika'da her an çatışmaya dönüşebilecek bir kolonyal anlaşmazlık içinde olan Fransa ile Britanya arasında bir savaş olurdu. Ama Britanyalılar ile Fransızların 1904'te Antant'ı kurmalarından sonra, bir Fransa-Britanya savaşı çıkma olasılığı azaldı. 1905'teki birinci Fas Krizi ve 1908'deki Bosna Krizi, Almanya'yla savaşı daha muhtemel hale getirdi. Ama 1910'da bazı ilginç olaylar oldu. Alman Şansölye Bethmann Hollweg Britanya'yla ilişkileri yumuşatmaya çalıştı. Britanya, Almanya donanmasını sınırlayacak olursa Avrupa'da çıkabilecek herhangi bir savaşta tarafsız kalacağını ima etti. Aynı zamanda, Asya'da bir yandan Britanya ile Rusya diğer yandan Fransa ile Britanya arasında yeniden alevlenen kolonyal sürtüşme Üçlü Antant'ı çökertme ya da aşındırma tehdidi yaratıyor gibiydi. Bir başka deyişle, 1910'da seçimler hunisi yeniden genişlemeye başladı.

Ama huni 1911'de ikinci Fas Krizi'yle bir kez daha daraldı. Fransa Fas sultanına yardım etmek için birlik gönderince, Almanya Fran-

ŞEKİL 3.4 Daralan Seçimler Hunisi

sız Kongosu'nda karşılık istedi ve Fas kıyısındaki Agadir'e bir gambot gönderdi. Britanya donanmasını hazırladı. Fransız ve Alman bankerleri savaşa karşı kulis faaliyetleri yürüttü ve Kayzer geri adım attı. Ama bu olaylar ülke kamuoylarını derinden etkiledi ve Almanların niyetleri konusunda endişe uyandırdı.

1912 ve 1913'teki Balkan Savaşları ve Avusturya üzerinde artan baskılar 1914'e zemin hazırladıysa da, 1912'de yeni bir yumuşama çabası da oldu. Britanya önde gelen Liberal bir politikacı olan Lord Haldane'i Berlin'e gönderdi ve Britanyalılar ile Almanlar bazı meseleleri hallettiler. Bu sırada, denizlerde silahlanma yarışını Britanya'nın kazandığı da belli olmuştu. Belki de huni tekrar genişleyecekti.

Haziran 1914'te ilişkilerin iyileşmekte olduğu duygusu öylesine güçlüydü ki, Britanya dört büyük dretnotunu resmi bir ziyaret için Almanya'nın Kiel şehrine gönderdi. Britanya savaşın çıkmak üzere olduğunu düşünüyor olsaydı, herhalde yapacağı en son şey, en iyi savaş gemilerinden dördünü düşman bir limana sokmak olurdu. Besselli, Britanyalılar bu noktada savaşı düşünmüyordu. Nitekim, Britanyalı ve Alman bahriyeliler 28 Haziran günü, Saraybosna diye uzak bir yerde bir Sırp teröristin bir Avusturya arşidükünü vurduğu haberini aldıklarında, Kiel'de kordon boyunda beraberce yürüyüş yapıyorlardı. Tarihte de sürprizler olur ve bir defa daha tekrarlırsak, *olası ile kaçınılmaz* aynı şey değildir.

Gene Tarihin Dersleri

Bu tarihten bir ders çıkarabilir miyiz? Dersler konusunda dikkatli olmamız gerekir. Analojiler yanıltıcı olabilir ve Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili pek çok efsane üretilmiştir. Örneğin, kimileri Birinci Dünya Savaşı'nın tesadüfi bir savaş olduğunu söyler. Birinci Dünya Savaşı tümüyle tesadüfi değildi. Avusturya savaşa bile isteye girdi. Ve bir savaş olacaksa, Almanya 1914'teki bir savaşı daha sonraki bir savaşa tercih ediyordu. Savaşın uzunluğuna ve derinliğine ilişkin hesap hataları vardı, ama bu tesadüfi bir savaşla aynı şey değildir.

Savaşa Avrupa'daki silahlanma yarışının yol açtığı da söylenebilir. Ama 1912'ye gelindiğinde, denizlerde silahlanma yarışı sona ermişti ve Britanya yarışı kazanmıştı. Avrupa'da orduların büyüyen gücü kay-

gı yaratmakta olsa da, savaşı doğrudan silahlanma yarışının tetiklediği görüşü fazla basittir.

Diğer yandan, Birinci Dünya Savaşı'na uzun sürükleniş sürecinden çıkarabileceğimiz bazı sağlam dersler vardır. Bunlardan biri, bir güç dengesi sisteminin yapısına, yani güç dağılımına olduğu kadar işleyişine de dikkat etmemiz gerektiğidir. Burada, konstrüktivistler bazı realistlerin atladığı önemli bir noktaya parmak basarlar. İlim işleyişten kaynaklanıp gelişir. Tek başına güç dağılımı istikrarı sağlamaz. Bir diğer faydalı ders, barış konusunda rehavetten ya da bir sonraki krizin son krizle aynı örüntüye uyacağı inancından sakınmaktır: Öyle olmadığı açık olduğu halde, 1914'ün 1908'deki Bosna Krizi'nin bir tekrarı olacağı varsayılıyordu. Birinci Dünya Savaşı deneyimi, ayrıca, birinin bunları kullanmak ya da kaybetmek zorunda olduğu düşüncesinden bağımsız olarak, krizde istikrarlı silahlı kuvvetlere sahip olmanın önemine de işaret eder. Demiryolu tarifeleri Birinci Dünya Savaşı'nı belirleyen başlıca faktör değildi, ama bunlar siyasi liderlerin diplomasi için zaman kazanmasını zorlaştırdı.

Bugünün dünyası iki açıdan 1914'teki dünyadan çok farklıdır: Birincisi, nükleer silahlar büyük ölçekli savaşları daha tehlikeli hale getirmiştir; ikincisi, konstrüktivistlerin kaydettiği gibi, savaş ideolojisi, savaşa gösterilen rıza çok daha zayıftır. 1914'te savaşın kaçınılmaz olduğu düşünülüyordu; bu, tıpkı güzel bir yaz fırtınası gibi havayı temizleyeceği için savaşı memnuniyetle karşılamak gerektiğini söyleyen sosyal Darwinist argümanın güçlendirdiği kaderci bir görüştü. Birinci Dünya Savaşı'nın arifesindeki ruh hali gerçekten de buydu. Winston Churchill'in kitabı *The World Crisis* bu duyguyu çok güzel özetler:

Havada tuhaf bir gerginlik vardı. Maddi refahla tatmin olmayan ülkeler, gözlerini vahşice iç ya da dış kavgalara diktiler. Din gerilerken gereğinden fazla yüceltilen milli tutkular, neredeyse her ülkenin altında, üstü örtülü de olsa harlı ateşler tutuşturdu. İnsanın neredeyse, dünyanın acı çekmek istediğini düşünesi geliyordu. İnsanların her yerde cüret etmeye can attığı muhakkaktı.¹¹

İnsanlar cüret ettiler ve kaybettiler. 1914'ün verdiği ders işte budur.

ZAMANDİZİNİ: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİDEN YOL

- 1905-1906 Birinci Fas Krizi: Almanya'nın Fas'ta Fransa'nın yerini alma girişimleri çerçevesinde, Kayzer'in Tanca'yı ziyaret etmesi; krizin Algeciras Konferansı'nda Fransa'yı tatmin edecek şekilde çözülmesi
- 1908 Avusturya'nın 1878'den beri yönettiği Slav toprakları Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ilan etmesi; Sırbistan'ın savaş tehdidinde bulunması, ama Rusya'nın desteğini almadan harekete geçememesi; Almanya'nın Avusturya-Macaristan'ı destekleyerek Rusya'yı caydırması
- 1911 İkinci Fas Krizi: Almanya'nın, Fransa'nın Fas'taki hak iddialarını tanıması karşılığında Fransa'yı kolonyal tavizlere zorlamak üzere Alman gambotu Panther'i Agadir'e göndermesi
- 1912 Birinci Balkan Savaşı: Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratması ve Trakya ile Selanik'i alması; Avusturya-Macaristan'ın, Sırbistan'ın gücünü denetlemek için Arnavutluk'un kurulmasına yardım etmesi
- 1913 İkinci Balkan Savaşı: Sırbistan, Yunanistan ve Romanya'nın Bulgaristan'ı yenilgiye uğratması ve toprak ele geçirmesi
- 1914
 - 28 Haziran Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand ile karısının Saraybosna'da öldürülmesi
 - 5 Temmuz Avusturya'nın Sırbistan'a karşı Almanya'dan destek arayışına girmesi ve aradığı desteği elde etmesi
 - 23 Temmuz Avusturya'nın Sırbistan'a sert bir ültimatö vermesi
 - 25 Temmuz Sırbistan'ın ültimatömun bazı maddelerini reddetmesi ve Rusya'dan destek arayışına girmesi
 - 26 Temmuz Britanya Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in krizi çözmek için konferans önerisinde bulunması; Almanya ve Avusturya'nın öneriyi reddetmesi

28 Temmuz	Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı
29 Temmuz	Avusturya güçlerinin Belgrad'ı bombalaması; Rusya'nın Avusturya'ya karşı seferberlik ilan etmesi
30 Temmuz	Rusya ve Avusturya'da genel seferberlik ilanı; Fransız birliklerinin Alman sınırından 10 km içeri çekilmesi
31 Temmuz	Almanya'nın, seferberliği kaldırması için Rusya'ya ültimatome vermesi; Rusya'dan cevap gelmemesi
1 Ağustos	Almanya'nın Rusya'ya savaş ilanı; Britanya donanmasının seferber olması; Alman kuvvetlerinin Lüksemburg'a girmesi üzerine Fransa'nın seferberlik ilan etmesi
2 Ağustos	Almanya'nın Belçika'dan engelsiz geçiş hakkı talebi
3 Ağustos	Belçika'nın Alman ültimatomunu reddetmesi; Almanya'nın Fransa'ya savaş ilanı
4 Ağustos	Alman birliklerinin Belçika'ya girmesi; Britanya'nın Almanya'ya savaş ilanı

Okuma Önerileri

1. Gulick, Edward Vose, *Europe's Classical Balance of Power* (New York: Norton, 1967), s. 1-34, 184-218.
2. Joll, James ve Gordon Martel, *The Origins of the First World War*, 3. baskı (New York: Longman, 2006), s. 12-137.
3. Kennedy, Paul, "The Kaiser and German Weitpolitik," John C. G. Rohl ve Nicholas Sombart (ed.), *Kaiser Wilhelm II: New Interpretations, the Corfu Papers* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), s. 143-168.
4. Lowe, John, *The Great Powers, Imperialism and the German Problem, 1865-1925* (Londra ve New York: Routledge, 1994), s. 202-239.
5. Lieber, Keir A., "The New History of World War I and What It Means for International Relations Theory," *International Security* 32:2 (Kış 2007), s. 155-191.

Notlar

- 1 Fransa ile İspanya arasında 1635'te başlayan savaşı sona erdiren Pirene Antlaşması (1659), çoğunlukla genel çözümün bir parçası olarak kabul edilir.
- 2 Holsti, Kalevi J., *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648-1989* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 39.
- 3 Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime," Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol (ed.), *Bringing the State Back In* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), s. 169-191.
- 4 Richard Cobden, *The Political Writings of Richard Cobden* (Londra: Unwin, 1903; New York: Kraus Reprint, 1969).
- 5 Winston Churchill, 22 Haziran 1941, özel sekreteri Sir John Colville'e, aln. yap. Robert Rhodes James (ed.), *Churchill Speaks: Winston Churchill in Peace and War: Collected Speeches 1897-1963* (New York: Chelsea, 1980).
- 6 Paul Schroeder, "The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium?" *Swords & Ploughshares* 4:1 (Ekim 1989), s. 4.
- 7 Bernhard von Bülow, *Memoirs of Prince von Bülow 1909-1919* (Boston: Little, Brown, 1932), s.165-166.
- 8 Baron Conrad von Hotzendorff, aln. yap. Sidney Fay, *The Origins of the World War*, c. 2 (New York: Macmillan, 1929), s. 185-186.
- 9 Kaiser Wilhelm II, aln. yap. Richard Ned Lebow, *Between Peace and War: The Nature of International Crisis* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1981), s. 139.
- 10 Lebow, *Between Peace and War*, s. 144.
- 11 Winston Churchill, *The World Crisis* (New York: Scribner's, 1923), s. 188.

4. Bölüm

Ortak Güvenliğin İflası ve İkinci Dünya Savaşı

Savaşı kazanan İtilaf Devletleri liderleri Lloyd George, Clemenceau ve Wilson Versailles Antlaşması'nın (1919) imzalanmasından kısa bir süre önce

Ortak Güvenliğin Yükselişi ve Çöküşü

Birinci Dünya Savaşı muazzam bir toplumsal kargaşaya ve akıl almaz kasaplık karşısında tepkisel şok dalgalarına neden oldu (Tablo 4.1). Güç dengesi politikası yaygın biçimde savaştan sorumlu tutuldu. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki ABD Başkanı Woodrow Wil-

son, güç dengesi politikasını, demokratik ilkeleri ve ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkını çiğnediği için ahlak dışı bulan bir 19. yüzyıl liberaliydi. Wilson, “Güç dengesi artık güvenilirliğini ebediyen yitirmiş olan büyük oyundur. Bu son savaştan önce hâkim olan eski ve kötü düzendir. Güç dengesi, gelecekte onsuz yapabileceğimiz bir şeydir” diyordu.¹

TABLO 4.1 Savaşta Ölenler, 1914-1918

Ülkeler	Ölü Sayıları
ABD	112.000
Almanya	1.750.000
Avusturya-Macaristan	1.250.000
Britanya (imparatorluk dahil)	900.000
Bulgaristan	100.000
Fransa	1.500.000
İtalya	600.000
Romanya	300.000
Rusya	1.750.000
Sırbistan	50.000
Türkiye	1.300.000

Wilson’ın haklı olduğu bir nokta vardı, zira güç dengesi politikası demokrasiye ya da barışa öncelik tanımaz. Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, güç dengesi egemen devlet sistemini korumanın bir yoludur. Devletler herhangi bir devletin üstünlük sağlamasını önleyecek şekilde davranırlar. Sonuçta ortaya çıkan güç dengesi, bağımsızlığı korumanın tek yolu buysa, kaderini tayin hakkı ihlallerine ya da savaşa izin verir. Ne var ki, Birinci Dünya Savaşı o kadar yıkıcı, kaotik ve şiddetliydi ki, pek çok kişi güç dengesini korumak için artık savaşın hoş görülemeyeceğini düşünmeye başladı. Ama dünya bir güç dengesi sistemini yürütemiyor idiyse, bunun yerini ne alacaktı?

Wilson, egemen devletlerin ortadan kaldırılamayacağını kabul ediyordu, ama sert güç içte olduğu gibi uluslararası düzeyde de yasa-

larla ve kurumlarla ehlileştirilebilirdi. Liberal çözüm, demokratik prosedürlerin uluslararası düzeyde uygulanabilmesi için ülkelerin yasa-
ma organlarına ve mahkemelerine benzer uluslararası kuruluşların geliştirilmesi idi. Dönemin bazı liberalleri, Birinci Dünya Sava-
şı'nın sadece dünyanın demokrasi için güvenli bir yer hale getirilme-
si için yapılmadığını, demokrasinin de dünyayı daha barışçı yapa-
bileceğini düşünüyordu. Wilson Ocak 1918'de, Amerika'nın sava-
şa girme nedenlerini açıklayan 14 maddelik bir bildiri açıkladı. Bun-
ların en önemlisi 14. Madde'ydı. Madde, "Büyük küçük tüm dev-
letlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı ola-
rak garanti altına alma imkânını sağlamak amacıyla, belli sözleşme-
lere dayalı genel bir milletler birliği" kurulması çağrısında bulun-
yordu. Aslında, Wilson güç dengesi politikasına dayalı uluslarara-
sı sistemi, ortak güvenliğe dayalı bir başka uluslararası sistemle de-
ğiştirmek istiyordu.

Milletler Cemiyeti

Görüşlerini eleştirenler Wilson'ı ütopyacı olarak niteleseler de, o
uluslararası güvenliği düzenlemenin dünya politikasına pratik bir yak-
laşım olabileceğine inanıyordu. Kâğıt üzerinde kalan anlaşma ve an-
laşmaların yeterli olmayacağını biliyordu; anlaşmaları uygulamak
ve kuralları uygulamak için örgütlere ve kurallara ihtiyaç vardı. Wil-
son'ın Milletler Birliği düşüncesine o kadar bel bağlamasının nede-
ni buydu. Ahlaki güç önemliydi, ama buna arka çıkacak bir askeri
güç de gerekliydi. Güvenlik ortak bir sorumluluk olmalıydı. Wilson,
saldırgan olmayan tüm devletlerin bir araya gelmesi halinde, güç üs-
tünlüğünün iyiden tarafta olacağına inanıyordu. Uluslararası güven-
lik, saldırgan olmayan ülkelerin saldırganlara karşı bir koalisyon oluş-
turacağı ortak bir sorumluluk olacaktı. Barış parçalanamayacaktı.

Devletler böyle yeni bir ortak güvenlik sistemini nasıl oluştura-
caktı? Birincisi, saldırıyı yasadışı ilan ederek ve saldırı amaçlı sava-
şı yasaklayarak. İkincisi, saldırgan olmayan devletlerin tamamını bir
araya getiren bir koalisyonla, saldırıdan caydırarak. Herkes dünya-
nın herhangi bir yerindeki mağdur bir devlete yardım taahhüdünde

bulunursa, güç üstünlüğü saldırgan olmayan güçlerden tarafta olacaktı. Üçüncüsü, caydırıcılık başarısız olur ve saldırı gerçekleşirse, tüm devletler saldırıda bulunan devleti cezalandırmayı kabul edecekti. Ortak güvenlik doktrini, devletlerin güçlü bir koalisyon oluşturarak saldırıdan caydırmaya çalışması ve caydırıcılık başarısız olduğunda güç kullanmaya istekli olması bakımından güç dengesi politikasıyla bazı benzerlikler taşıyordu.

Ama ortak güvenlik ve güç dengesi yaklaşımları arasında üç önemli fark vardı. Birincisi, ortak güvenlik yaklaşımı bir devletin kapasitesi yerine saldırgan politikalarına odaklanıyordu. Bu, fazla güçlenmeye başlayan herhangi bir devlete karşı ittifakların kurulduğu, yani devletlerin kapasitesine odaklanılan güç dengesi politikasıyla karşıtlık oluşturmuyordu. İkincisi, koalisyonların önceden kurulduğu bir güç dengesi sistemindekinin tersine, bir ortak güvenlik sisteminde koalisyonlar önceden belirlenemiyordu, zira hangi devletlerin saldırgan olacağı bilinmiyordu. Bununla birlikte, saldırı bir kez gerçekleştiğinde, tüm devletler saldırgana karşı birleşiyordu. Üçüncüsü, ortak güvenlik tarafsızların ya da hazıra konacakların olmadığı küresel ve evrensel bir sistem olarak tasarlanmıştı. Çok fazla ülke tarafsız olursa, iyiler koalisyonu zayıf görünebilir ve koalisyonun saldırganı caydırma ya da cezalandırma kabiliyetini azaltabilirdi.

Ortak güvenlik doktrini Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nde somutluk kazandı. Cemiyetin sözleşmesi de Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmaların parçasıydı. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin çeşitli maddeleri özellikle kayda değerdi. 10. Madde'de, devletler tüm üyeleri saldırıya karşı korumayı taahhüt ediyordu. 11. Madde'de, herhangi bir savaşın veya savaş tehdidinin tüm devletleri ilgilendireceği ilan ediliyordu. 12. ve 15. Maddelerde devletler anlaşmazlıklarını tahkime götürmeyi ve tahkimin başarısız olması halinde üç ay dolmadan savaşa girmemeyi kabul ediyordu. Kritik 16. Madde, Milletler Cemiyeti prosedürlerini hiçe sayan herhangi bir savaşın, Milletler Cemiyeti'nin tüm üyelerine savaş ilanı olarak görüleceğini belirtiyordu. Bir savaş başlatan devlete derhal ekonomik yaptırımlar uygulanacak ve Milletler Cemiyeti Konseyi ilave askeri tedbirler önerebilecekti.

Bütün bunların anlaşılması kolaydır, ama belirsizlikler vardı. Bütün üyelerin ortak güvenliği uygulamayı kabul etmesi gerekiyordu. Dolayısıyla her ülkenin veto hakkı vardı. Devletler sözleşmeyi imzaladıklarında 16. Madde'ye uymayı kabul etmişti, ama uygulamada, ne tür yaptırımlar uygulanacağına ve bunların nasıl uygulatılacağına karar vermek devletlere bırakılmıştı; devletleri bağlayan hiçbir üst otorite yoktu. O halde, Milletler Cemiyeti üst bir otoritenin üye devletleri bazı politikalara uymaya mecbur edebileceği dünya hükümetine doğru atılmış bir adım değildi. Anarşik devletler sisteminin sonu değil, bilakis, uluslararası sistemin kurallara uymayan üyelerini devletlerin topluca disiplin altına almasını sağlamaya yönelik bir çabaydı.

Ortak güvenlik birbiriyle bağlantılı iki kavram içerir: *egemenlik* ve *uluslararası hukuk*. Egemenliğin anlamı çok basittir: belli bir toprak parçasında hukuki üstünlük. Devlet ahlakçılarının savunduğu ve Milletler Cemiyeti'nin saptadığı şekliyle, devletin egemenliği mutlak ve dokunulmazdır; bir devletin hükümeti, sınırları içinde tam yetkilidir. Bu yetkiyi ancak kendi rızasıyla sınırlayabilir; yani, bir hükümet bir başka hükümetin sınırları dahilinde belli bir nüfuz sahibi olmasına izni veren bir antlaşma imzalarsa, bu bir egemenlik ihlali değil, mutabık kalınmış bir egemenlik sınırlamasıdır. O halde, devletler Milletler Cemiyeti paktını imzalayarak, ortak güvenlik ve uluslararası hukuk güvencesi karşılığında egemenliğin bir kısmını gönüllü olarak uluslararası topluluğa bırakmış oluyorlardı.

Wilson'ın anladığı ve Milletler Cemiyeti sözleşmesinin ima ettiği şekliyle, uluslararası hukuk ulusal hukukun, dolayısıyla da özel durumlarda egemenliğin üzerindeydi. 1648'deki Westphalia Barışı'ndan beri uluslararası hukukun temel akidelerinden biri, devletlerin uluslararası hukuku çiğnedikleri durumlar hariç egemen oldukları, uluslararası hukuku çiğnedikleri takdirde ise cezaya tabi olduklarıydı. İç hukuk için polis neyse, uluslararası hukuk için de ortak güvenlik oydu. Ne var ki, uluslararası hukuk devletler arasında iç hukuktan çok daha az kabul gördü. Pek çok devlet uluslararası hukuk tarafından kısıtlanmayı reddetti ve uluslararası hukuka uymanın zorunlu olmaktan çok gönüllü olması gerektiğini savundu.

ABD ve Milletler Cemiyeti

Milletler Cemiyeti'nin en önemli zaaflarından birini oluşturan, ABD'nin cemiyetin kuruluşuna katılamamasının temelinde, devletlerin ortak güvenlik karşılığında egemenliklerinin bir kısmından vazgeçmekteki isteksizliği yatar. Amerikan Senatosu, Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunu desteklen bir dil kullanan Versailles Antlaşması'nı onaylamayı reddetti. Bunun sonucunda, ortak güvenlik sistemi, en büyük oyuncusu olabilecek ülke olmadan çalışmak durumunda kaldı.

Milletler Cemiyeti büyük ölçüde dünya siyasetini yeniden düzenlemeye yönelik liberal bir Amerikan planı olduğu halde, ABD neden dışında kaldı? Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, çoğu Amerikalı "normallige" dönmek istiyordu. Pek çoğu "normal"i uluslararası işlere karışmaktan kaçınmak olarak tanımlıyordu. ABD'nin uluslararası işlere karışmasına karşı olanlar, 1823 tarihli Monroe Doktrini'nin Amerikan çıkarlarını Batı Yarıküre'yle sınırladığını iddia ediyor ve George Washington'ın ABD'nin "girift ittifaklar"dan kaçınması gerektiği yolundaki uyarısını hatırlatıyordu. Milletler Cemiyeti'ne muhalefetin lideri olan Massachusetts Senatörü Henry Cabot Lodge, Sözleşme'nin 16. Maddesinin hem ülkenin egemenliğini, hem de Senato'nun kaynağını anayasadan alan savaş ilan etme yetkisini zayıflatmasından korkuyordu. Lodge, ABD'nin Senato kararları ya da Amerikan halkının iradesi yerine Cemiyet'in ortak güvenlik kararları temelinde uzak ülkelerde savaşlara sürüklenebileceğinden endişeleniyordu.

Başkan Wilson ile muhalifleri arasındaki tartışma zaman zaman idealizm ile gerçekçilik arasındaki bir çatışma olarak betimlenir, ama Amerikan ahlakçılığının farklı biçimleri arasındaki bir tartışma olarak da görülebilir. Wilson'ın Lodge'la koşulları müzakere etmeyi inatla reddetmesi, sorunun bir parçasıydı –Alexander ve Juliette George'un Wilson hakkında yazdıkları büyüleyici psikolojik biyografide belirttikleri gibi, onun en kayda değer karakter özelliklerinden biri buydu.² Ama Senato'nun direnci, Avrupa'da güç dengesi konusunda eskiden beri var olan bir Amerikan tutumunu yansıtıyordu. Ce-

miyet'in muhalifleri, Avrupa devletlerinin güç dengesi adına ahlak dışı politikalar yürüttüğüne ve Amerika'nın bu gibi oyunlarda aktif bir oyuncu haline gelmemesi gerektiğine inanıyorlardı. Ne var ki, gerçekte, ABD'nin 19. yüzyılda güç dengesini görmezden gelebilmesinin nedeni, Amerikalıların Britanya donanmasının arkasında hazine konuyor olmasıydı. Diğer Avrupa ülkelerinin Batı Yarımküre'ye sızıp Amerikalıları tehdit etme imkânı yoktu. Ve ABD Avrupa'ya karşı izolasyonist olsa da, iş Orta Amerika'daki zayıf komşuları Meksika ya da Küba'nın içişlerine müdahale etmeye geldiğinde kesinlikle izolasyonist değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Amerikalılar iki ahlak anlayışı arasında kararsızdı ve Avrupa güç dengesine karşı izolasyonist dürtü ağır bastı. Sonuçta, Birinci Dünya Savaşı'nda güç dengesini bozmuş olan ülke, savaş sonrası düzen için sorumluluk almayı reddetti.

Benim Milletler Cemiyeti'nden anladığım tam da bu olup dünyanın dört bir yanındaki insanların örgütlü ahlak gücü olarak çalışacağı ve ne zaman nerede yanlış bir şey ya da saldırı planlanır ya da tasarlanırsa, bu vicdan fenerinin ışığının bunların üzerine tutulacağıdır.

-Woodrow Wilson³

Milletler Cemiyeti'nin İlk Günleri

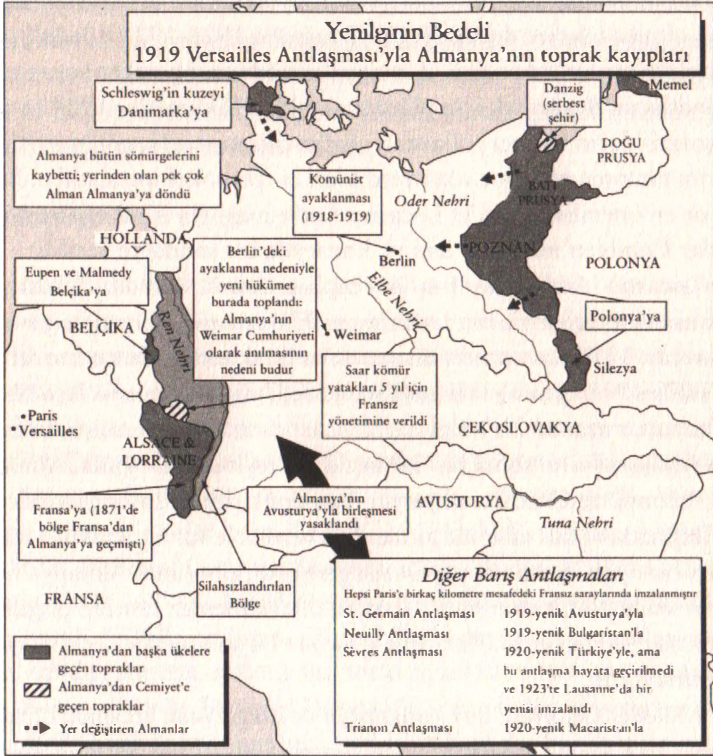
Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Fransa'nın en büyük isteği, Almanya'nın tekrar yükselişe geçemeyeceğine dair askeri güvencelerdi. ABD Milletler Cemiyeti'ne katılmayacağı için, Fransa Almanya'nın yeniden toparlanması halinde askeri hazırlıklar ve güvenlik garantisi için Britanya'ya baskı yaptı. Britanya, böyle bir ittifakın saldırıyı baştan teşhis etmek anlamına geleceği, bunun da ortak güvenlik ruhuna aykırı olacağı gerekçesiyle direndi. Ayrıca, Britanya Fransa'yı Almanya'dan daha güçlü görüyor ve geleneksel güç dengesi açısından bile bir ittifaka gerek olmadığını iddia ediyordu. Britanya, tıpkı Viyana Kongresi'nin 1815'te Napoléon Savaşları'nın sonunda Fransa'yı tekrardan Avrupa Uyumu'na dahil etmesi gibi, Almanya'nın da

uluslararası sisteme yeniden entegre edilmesinin önemli olduğunu belirtti. Savaş tutkuları Britanya’da Fransa’dakinden daha çabuk sö-nükleşmişti ve Britanyalılar Almanları işleyişe yeniden katarak ya-tıştırma zamanının geldiğini düşünüyordular.

Bu argümanlardan etkilenmeyen Fransa, Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda yeniden doğan Polonya ile eski Avusturya-Macaristan İm-paratorluğu’ndan doğan “Küçük Antant” devletleri Yugoslavya, Çe-koslovakya ve Romanya’yla ittifaklar oluşturdu. Fransız politikası iki cami arasında beynamaz kalmıştı: Bu ittifaklar ortak güvenlik ru-huna aykırı olmanın yanı sıra güç dengesi bakımından da Fransa’ya pek bir şey kazandırmıyordu. Polonya’nın komşularıyla ilişkileri kö-tüydü ve Fransa’nın müttefiki olarak, Bolşevik Devrimi nedeniyle ce-maatten aforoz edilmiş olan Rusya’nın zayıf bir ikamesi olarak iş gö-rüyordu. Küçük Antant devletlerinde ise etnik sorunlar ve iç bölün-meler nedeniyle istikrarsızlık hâkimdi, dolayısıyla onlar da zayıf müt-tefiklerdi.

Almanya Birinci Dünya Savaşı’ndan muazzam zayıflamış olarak çıktı (Şekil 4.1). Toplam 65.000 kilometrekare toprak kaybetti ve 7 milyon kişilik nüfus kaybına uğradı. Haziran 1919’da imzalanan Versailles Antlaşması’yla ordusunu 100.000 kişiye indirmeye mec-bur edildi ve hava kuvvetlerine sahip olması yasaklandı. Antlaşma, savaşın bütün sorumluluğunu Almanya’nın üzerine yıkan meşhur “sa-vaş suçu maddesi”ni içeriyordu. Galipler, Almanya suçlu olduğu için, bunu tazmin etmesi gerektiğini ileri sürdüler. Tazminat faturası 33 milyar dolardı; gördükleri ekonomik zarar ortadayken, bu Alman-lara göre ödenemeyecek kadar yüksek bir meblağdı. Almanlar ilkin ödemeyi yapamayınca, Fransa, ödeme yapılınca kadar işgal altın-da tutmak üzere Almanya’nın sanayi bölgesi Ruhr’a asker soktu. Al-manya pasif direnişe geçtikten sonra, orta sınıfların tasarruflarını si-lip süpüren muazzam bir enflasyon yaşadı. Bu da, Weimar Cumhu-riyeti demokrasiyi kurmak için mücadele ederken iç istikrarın daya-naklarından birini yok etti.

İtalya Paris barış antlaşmalarına ya da Milletler Cemiyeti’ne hiç-bir zaman merak duymamıştı. İtalya başta Almanya ve Avusturya-Macaristan’la müttefikti, ama savaşın başlangıcında, İtilaf Devlet-

ŞEKİL 4.1 Almanya'nın Kayıpları

leri'nden daha iyi bir karşılık elde edeceğine karar verip taraf değiştirdi. 1915'te imzalanan gizli Londra Antlaşması'nda İtalya'ya, savaştan sonra Yugoslavya'nın kurulacağı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ait topraklar karşılığında tazminat sözü verildi. İtalyanlar bu sözlerin tutulmasını bekliyorlardı, ama Woodrow Wilson bu eski moda savaş ganimetçiliğine itiraz etti. Ayrıca, 1922'de iktidara gelen Benito Mussolini ile faşistlerin dış politika hedeflerinden biri şanlarını yürütmek ve sonunda yeni bir Roma İmparatorluğu kurmaktı. Bu amaçlar yeni ortak güvenlik vizyonu ile bağdaşmıyordu.

Böyle bir başlangıçla, Milletler Cemiyeti'nin bir şeyler başarabilmiş olması takdire değer. Her şeye rağmen 1924-1930 döneminde görece başarılar elde edildi. Almanya'nın ödemesi gereken savaş tazminatlarını düşürmek için planlar yapıldı. Hükümetler 1924'te anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü konusunda, görüş ayrılıklarını tahkime götürme sözü verdikleri bir protokol imzaladılar. Belki de en önemlisi, 1925'te Locarno Antlaşması'yla Almanya'ya Milletler Cemiyeti'ne girme izni ve konseyde bir sandalye verildi.

Locarno Antlaşması'nın iki cephesi vardı. Batıda, Almanya Fransa ve Belçika'yla olan sınırlarını ihlal etmeyeceğine dair güvence verdi. 1870 Savaşı'nda Bismarck'ın ilhak ettiği Alsace-Lorraine Versailles Antlaşması'yla Fransa'ya iade edilmiş ve Almanya Ren Nehri boyunca uzanan bir bölgeyi silahsızlandırma sözü vermişti. Locarno Antlaşması bu sonuçları bir kez daha teyit etti. Doğuda, Almanya Polonya ve Çekoslovakya'yla olan doğu sınırında değişikliklere kalkışmadan önce tahkime gitme sözü verdi. Ne var ki, bu ikinci hükmün bir uyarı işareti vermiş olması gerekirdi, zira şimdi Almanya'nın çevresinde iki tür sınır vardı –batıda ihlal edilemez sınırlar, doğuda müzakere edilebilir sınırlar. Ama o tarihte bu anlaşmalar ilerleme gibi görünüyordu.

Milletler Cemiyeti, biri Yunanistan ile Bulgaristan arasında olmak üzere, bazı küçük anlaşmazlıkları çözmeyi başardı ve bir silahsızlandırma müzakereleri süreci başlattı. ABD, Britanya ve Japonya'nın denizlerde silahsızlandırma konusunda bir anlaşmaya vardıkları 1921 Washington Konferansı'nı takiben, Milletler Cemiyeti daha kapsamlı silahsızlandırma görüşmeleri için bir hazırlık komisyonu oluşturarak, 1932'de nihayet (çok geç) toplanabilen dünya çapında bir konferansa zemin hazırladı. Ayrıca, adını Amerikan ve Fransız Dışişleri bakanlarından alan 1925'teki Kellogg-Briand Pakti'nde, devletler savaşı kanun dışı ilan etme konusunda anlaştı. En önemlisi, Milletler Cemiyeti bir diplomatik faaliyet merkezi durumuna geldi. Üye olmadıkları halde, Amerikalılar ve Ruslar cemiyetin Cenevre'deki toplantılarına gözlemci göndermeye başladılar. Ekim 1929'da dünya mali piyasalarının çöküşü ve Almanya'da 1930 seçimlerinde Nasyo-

nal Sosyalist Parti'nin elde ettiği başarı gelecekteki problemlerin habercisi olsa da, Milletler Cemiyeti'nin Eylül 1930'daki yıllık asamblesinde hâlâ bir ilerleme duygusu vardı. Ama 1930'larda Mançurya ve Etiyopya konusunda çıkan iki kriz, ortak güvenlik sistemiyle ilgili bu iyimserlik havasını dağıttı.

Mançurya Başarısızlığı

Mançurya olayını anlamak için, önce Japonya'daki durumu anlamamız gerekir. Japonya 19. yüzyıl ortalarında emperyalist saldırı-ganlığın potansiyel bir kurbanı olma noktasından, yüzyıl sonunda çok başarılı bir emperyalist güç olma noktasına gelmişti. 1904-1905'teki bir savaşta Rusya'yı yenmiş, 1910'da Kore'yi sömürgeleştirmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ne katılmıştı. Savaştan sonra, Japonya büyük bir güç olarak tanınma arayışına girdi. Avrupalılar ve Amerikalılar buna direndi. 1919'daki Paris barış görüşmelerinde, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin ırk eşitliği ilkesini onaylamasına yönelik bir Japon önergesi Batılı hükümetlerce reddedildi. Bu karar, 1920'lerde Japon göçmenleri dışlayan ırkçı yasaların kabul edildiği Amerikan Kongresi'ndeki siyasi havanın bir yansımasıydı. Aynı tarihlerde, Britanya Japonya'yla olan ikili antlaşmasına son verdi. Pek çok Japon tam kendileri büyük güçler kulübüne girmek üzereyken kuralların değiştirildiğini düşündü.⁴

Mançurya Krizi'nin diğer aktörü Çin'di. 1911 Devrimi, Çin'i 1644'te beri yönetmekte olan Mançu ya da Qing hanedanının yıkılmasına yol açtı ve cumhuriyet ilan edildi. Ama birbirleriyle çekişen savaş ağaları arasında bölgesel iç savaşlar patlak verince, ülke çok geçmeden kaosa sürüklendi. Mançurya Çin'in parçası olmakla birlikte, bu savaş ağalarından birinin denetimindeydi ve yarı bağımsız bir statüye sahipti. Milliyetçiler, cumhuriyetin baş askeri danışmanı Çan Kay-Şek'le (1887-1975) birlikte ülkede birliği sağlamaya çalıştılar ve 19. yüzyıldaki emperyalist Afyon Savaşları'nın sona ermesinden beri Çin'i aşağılayan ve sömüren eşitsiz antlaşmaları kıyasıyla eleştirdiler. 1920'lerde Milliyetçiler güçlendikçe Japonya'yla sürtüşmeler arttı ve Çin Japon mallarına boykot ilan etti.

Bu arada, Japonya'da askeri ve sivil hizipler üstünlük mücadelesi içindeydi. 1920'lerin sonunda başlayan küresel ekonomik kriz, bir ada devleti olan Japonya'yı son derece korunmasız bir ülke haline getirdi. Askeri klikler üstünlüğü ele geçirdi. Japon ordusu Eylül 1931'de, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan beri asker bulundurma hakkına sahip olduğu Mançurya Demiryolu'nda bir sabotaj eylemi düzenledi. Bu olay, Mançurya'nın tamamına el koymak için Japonya'ya bahane sağladı. Japonya eylemlerinin Mançurya Demiryolu'nu korumaya yönelik olduğunu söylese de, daha da ileri gitti ve Mançukuo adı verilen kendi denetiminde bir kukla devlet kurup başına Mançu hanedanından son Çin İmparatoru Pu Yi'yi geçirdi. Çin, Japonya'nın saldırısını kınaması için Milletler Cemiyeti'ne başvurdu, ama Japonya, birliklerini bölgeden geri çekmesini talep eden bir kararın geçmesini engelledi. Cemiyet Aralık 1931'de, Britanyalı Lord Lytton başkanlığında bir komiteyi Mançurya'daki olayları soruşturmak üzere bölgeye göndermeyi kabul etti. Sonunda, Lord Lytton Ekim 1932'de raporunu cemiyete sundu. Rapor Japonya'yı saldırgan olarak saptıyor ve Japonya'nın gerekçesini haksız bir müdahale olarak reddediyordu. Lytton'ın raporu Milletler Cemiyeti üyelerinin Mançukuo devletini tanımamalarını tavsiye etmekle birlikte, Japonya'ya karşı 16. Madde yaptırımlarının uygulanması çağrısında bulunmuyordu. Şubat 1933'te, Milletler Cemiyeti Asamblesi Lytton'ın raporunu 42'ye karşı 1 oyla kabul etti. Tek ret oyu Japonya'ya aitti. Japonya bundan sonra Milletler Cemiyeti'nden çekilme niyetinde olduğunu açıkladı. Sonuçta, Mançurya krizi Milletler Cemiyeti prosedürlerinin yavaş, temkinli ve kesinlikle etkisiz olduğunu gösterdi. Mançurya olayı Cemiyet'i sınamış ve Cemiyet sınavda başarısız olmuştu.

Etiyopya Fiyaskosu

Milletler Cemiyeti'nin ortak güvenlik sistemi son büyük sınavını 1935'te Etiyopya'da verdi. Bu defa yaptırımlar uygulandı, ama sonuç yine başarısız oldu. İtalya uzun zamandır Etiyopya'yı ilhak etmeyi planlıyordu. Bunun nedeni sadece Etiyopya'nın İtalya'nın Kı-

zıldeniz kıyısındaki sömürgesi Eritre'ye yakın olması değildi; faşistler, 19. yüzyıldaki emperyalizm çağında İtalya'nın bölgeyi sömürgeleştirmeye yönelik bir girişiminin Eritreli tarafından püskürtülmesinden dolayı kendilerini aşağılanmış hissediyorlardı. Faşist ideologlar bu tarihsel "yanlış"ın düzeltilmesi gerektiğini savunuyorlardı. İtalya 1934-1935 arasında Etiyopya-Eritre sınırında provokasyonlar düzenledi. Bunu, Etiyopya ile İtalya arasındaki bir barış antlaşması olmasına rağmen ve savaşı kanun dışı ilan eden Kellogg-Briand Paketi'ni imzalamış olduğu için Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olarak herhangi bir adım atmadan üç ay önce tahkime gitmeyi taahhüt etmiş olduğu halde yaptı.

Ekim 1935'te, İtalya Etiyopya'yı istila etti. İstila kesin bir saldırı örneğiydi ve Milletler Cemiyeti Konseyi İtalya'ya karşı hangi yaptırımların uygulanacağına karar verecek özel bir konferans toplamak gibi bir usul oyununa başvurarak, İtalyan vetosunu önledi. Konferansa 50 devlet katıldı ve işgalden sekiz gün sonra üye devletlere dört yaptırım uygulanması tavsiyesinde bulundu: İtalya'ya her tür askeri mal satışına ambargo, İtalya'ya borç verme yasağı, İtalya'dan itinalatın kesilmesi ve başka yerlerden kolayca alınamayacak bazı malların satışını durdurma. Ama üç şey eksikti: İtalya'nın çelik, kömür ve petrol satın alabilmesine hâlâ izin vardı; diplomatik ilişkiler kesilmemişti; ve Britanya Süveyş Kanalı'nı İtalya'ya kapatmayarak, Eritre'ye malzeme sevkiyatını sürdürmesine izin veriyordu.

Milletler Cemiyeti üyeleri neden daha fazla bir şey yapmadılar? Tavsiye edilen yaptırımların İtalya'yı Etiyopya'dan çekilmek zorunda bırakacağına dair genel bir iyimserlik vardı. Yaptırımların İtalyan ekonomisi üzerinde elbette etkisi oldu: İtalya'nın ihracatı ertesi yıl yaklaşık üçte bir oranında daraldı, İtalyan lîretinin değeri düştü ve İtalya'nın altın rezervlerinin dokuz ay içinde tükeneceğine dair tahminler vardı. Ama yaptırımlar ekonomiye zarar verse de, Mussolini'nin Etiyopya politikalarında değişikliğe neden olmadı. Britanya ve Fransa'nın Etiyopya konusundaki öfkesi, Avrupa güç dengesiyle ilgili kaygılarının yanında ikinci planda kaldı. Britanya ve Fransa İtalya'yla arayı bozmak istemiyordu, zira artık Hitler liderliğindeki Almanya yeniden güç kazanıyor ve Britanya ile Fransa Alman-

ya'nın gücünü dengelemek için İtalya'yı kurulacak bir koalisyona almanın faydalı olacağını düşünüyordu. Hitler'in Avusturya'yı ilhak edecek gibi görüldüğü 1934'te, Mussolini İtalyan birliklerini Avusturya sınırına kaydırды ve Hitler geri adım attı. Bu nedenle, Britanya ve Fransa'da Mussolini'nin Almanya'ya karşı bir koalisyona katılmaya ikna edilebileceği umudu doğdu.

Geleneksel diplomatlar Milletler Cemiyeti'nin ortak güvenlik sistemiyle çatışmadılar; sistemi eski güç dengesi yaklaşımıyla yeniden yorumladılar. Güç dengesi açısından bakıldığında, Avrupa'nın göbeğinde acil sorunlar varken Afrika'daki uzak bir çatışmaya karışmak isteyecekleri en son şeydi. Geleneksel realistler, Afrika'daki uzak saldırganlığın Avrupa'nın güvenliği için bir tehdit oluşturmadığını söylüyorlardı. İtalyanları Almanya'yı dengeleyecek koalisyona geri döndürmek için uzlaşmaya ve müzakereye ihtiyaç vardı. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Britanyalılar ve Fransızlar yaptırımlarda ayak sürümeye başladılar. Britanya ve Fransa Dışişleri bakanları Sir Samuel Hoare ve Pierre Laval Aralık 1935'te bir araya gelerek Etiyopya'yı biri İtalyan bölgesi, diğeri Milletler Cemiyeti bölgesi olmak üzere ikiye bölen bir plan hazırladılar. Bu plan birileri tarafından basına sızdırılınca, Britanya'da kıyamet koptu. Milletler Cemiyeti'ni ve ortak güvenliği satmakla itham edilen Hoare istifasını vermek zorunda kaldı.

Ama üç ay içinde Britanya kamuoyu bir daha döndü. Mart 1936'da Hitler Locarno antlaşmalarının geçersizliğini ilan ederek, silahsızlandırılmış olan Rheinland'a Alman birliklerini soktu. Britanya ve Fransa Etiyopya'yla ilgili kaygılarını derhal bir yana bıraktılar. Avrupa'da güç dengesinin nasıl eski haline döndürüleceğini görüşmek için İtalya'yla masaya oturdular. Sonuçta, Avrupa'da güç dengesi, Afrika'da ortak güvenlik öğretisinin hayata geçirilmesinden daha ağır bastı. Mayıs 1936'da, İtalyanlar işgal harekâtını tamamladı ve temmuz ayında yaptırımlar kaldırıldı.

Bu trajedide en güzel sözü Haiti'nin Milletler Cemiyeti temsilcisi söylemişti: "İster büyük ister küçük, ister güçlü ister zayıf, ister beyaz ister renkli olalım, bir gün birinin Etiyopyası olabileceğimizi asla unutmayalım."⁵ Birkaç yıl içinde, çoğu Avrupa ülkesi Hitler'in

İkinci Dünya Savaşı'ndaki saldırganlığının kurbanı oldu. Dünyanın ilk ortak güvenlik çabaları iç karartıcı bir başarısızlıkla sonuçlandı.

İkinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri

İkinci Dünya Savaşı, 35-50 milyon kişi olarak tahmin edilen insani kayıplarla diğer tüm savaşları gölgede bırakır. Savaşa silahlardaki ilerlemeler damgasını vurdu. Birinci Dünya Savaşı'nda daha yeni geliştirilmiş olan ve önemli bir rol oynamayan tanklar ve uçaklar, İkinci Dünya Savaşı'na hâkim oldu. Radar, savaşın dönüm noktalarından biri olan Britanya Savaşı'nda önemli rol oynadı. Ve tabii ki, savaşın sonunda atom bombası nükleer çağı başlattı.

İkinci Dünya Savaşı koşulsuz teslimle sonuçlandı. Birinci Dünya Savaşı'nın tersine, Batılı Müttefikler Almanya ve Japonya'yı işgal ettiler ve işgal süresince Alman ve Japon toplumlarını dönüştürdüler. "Alman sorunu" Almanya'nın ikiye bölünmesiyle gelecek 50 yıl için çözülmüş oldu. İkinci Dünya Savaşı, ABD ve Sovyetler Birliği'nin çatışmadan dünyanın eski büyük güçlerinden çok daha güçlü olarak çıktıkları iki kutuplu bir dünya da yarattı. Savaş, güç dengesinde Avrupa'nın hakimlik rolüne son verdi. Avrupa biraz da 1870 öncesinin Almanyası gibi, yabancıların çektiği bir arena haline geldi. İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te son bulması, dünya düzeni için 1989'a kadar sürecek çerçeveyi yarattı.

Hitler'in Savaşı mı?

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sık sık "Hitler'in savaşı" olarak anılır. Böyle bir açıklama doğru olmakla birlikte fazla basittir. İkinci Dünya Savaşı aynı zamanda eski bir problemin devamı, 1918'de Avrupa'nın hegemonyasına son veren Cihan Harbi'nin ikinci perdesiydi; iki savaş arası dönem yalnızca bir perde arasındı. Hitler savaş istiyordu, ama bugün İkinci Dünya Savaşı olarak bildiğimiz savaş değil. Onun istediği kısa ve hızlı bir savaş, bir *blitzkrieg*, yani "yıldırım savaşı"ydı. İkinci Dünya Savaşı Pasifik'teki savaş nedeniyle de sadece Hitler'in savaşı değildi. Hitler Sovyet birliklerini Avrupa'dan

1939'da Reichstag tarafından selamlanan Hitler

uzak tutmak için, Japonları sürekli olarak Sibiryaya ya da Britanya kolonisi Singapur'a saldırımları için sıkıştırdı. Ama Japonya ikisini de yapmadı; bunun yerine Pearl Harbor'daki Amerikan deniz üssüne saldırarak Hitler'i şaşırttı. Pasifik'teki savaş İkinci Dünya Savaşı'nın parçası olmakla birlikte, kökenleri farklıydı ve daha çok bölgesel hegemonya amaçlı geleneksel emperyal bir mücadeleydi.

Öte yandan, diğer nedenleri vurgulamakta fazla ileri gidebiliriz. Bazı tarihçiler Hitler'i neredeyse temize çıkarmıştır. A. J. P. Taylor, Hitler'in korkunç bir insan ve çok nahoş bir serüvenci olmakla birlikte, Batı demokrasilerinin yatıştırma politikalarının yarattığı iktidar boşluklarında oportünist bir adımdan öteye gitmediğini ileri sürer. Ama Taylor fazla ileri gider. Örneğin, Hitler'in 1924 tarihli kitabı *Kavgam*

müphem bir plan ortaya koyar; Taylor, Hitler'in Fransızların Ruhr'u istilası karşısındaki öfkeli haykırıışları gibi bunu da göz ardı eder. Ama Hitler 1928'de, *Kavgam*'daki argümanların pek çoğunu tekrarlayan gizli bir kitap daha yazmıştı. Ayrıntılı olmasa da, bu plan Hitler'in nereye varmak istediğini açık bir şekilde gösteriyordu.

Bence, Hitler'in hedefi savaş çıkarmak mıydı sorusunun anahtarı buradadır. O, içeride iç savaştan pahasını nasıl kurtardıysa öyle, ustalıklı bir manevrayla kaçamadığı takdirde, savaş çıkarmayı amaçlamaktan çok savaş olmasını umut ediyordu. Kötü niyetleri olanlar bunları kolayca başkalarına atfederler; Hitler de, başkalarının yerinde olsa yapacaklarını onların yapmasını umut ediyordu.

-A. J. P. Taylor, *The Origins of the Second World War*⁶

Taylor "Hossbach andıcı"nı da fazla hafife alır. Hitler'in yaverlerinden Albay Hossbach'ın 1937'de Berchtesgaden'de yapılan bir toplantıda aldığı notlar, Hitler'in, Almanya üstünlüğünü korurken, 1943'e kadar toprak ele geçirme planının ayrıntılarını ortaya koyar. Hitler, doğuda fırsatlar çıktıkça bunları değerlendirmenin önemli olduğunu ve ilk hedefinin Avusturya ve Çekoslovakya olacağını biliyordu. Taylor, *resmi* bir andıç olmadığını söyleyerek bu belgenin önemini göz ardı eder. Taylor'ın kitabını yazdığı tarihten bugüne başka belgeler de günışığına çıkmıştır. Hitler'in bu zaman planından ve bu hedeflerden sık sık bahsettiğini biliyoruz. Hossbach andıcı Hitler'in yapacaklarını genel hatlarıyla öngörüyordu.

Hitler'in Stratejisi

Hitler'in 1933'te iktidara geldikten sonra dört seçeneği vardı ve bunlardan üçünü reddetti. Almanya'nın zayıflamış uluslararası konumunu kabullenerek, pasif kalmayı seçebilirdi. Ekonomik büyüme yoluyla genişlemeyi (Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı gibi) deneyebilir ve endüstriyel genişleme yoluyla Almanya'ya uluslararası planda nüfuz kazandırabilirdi. Hedeflerini Versailles Antlaşması'nın gözden geçirilmesiyle sınırlandırabilir ve Almanya'nın 1918'deki kayıplarının bir bölümünü geri alabilirdi. Bu seçenek, Almanya'da

başka bir lider iktidara gelmiş olsa bile olası görünüyordu. 1930'lara gelindiğinde, Batı demokrasilerinde Birinci Dünya Savaşı'nın *tüm* suçunu Almanya'ya yükleme haksızlığına karşı bir duyarlılık gelişmişti. Ama Hitler bu üç stratejiyi de reddetti ve bunların yerine Almanya'nın çevrenin olarak gördüğü durumdan çıkmak için yayılmacı bir strateji seçti. Ona göre, Avrupa'nın ortasında sıkışıp kalmış bir Almanya sonsuza dek böyle çevresi sarılmış olarak yaşayamazdı. Almanya'nın toprak kazanması gerekiyordu. Hitler yaşam alanı bulmak için doğuya gidecek, tabanını genişletecek, sonraki bir aşamada da dünyada daha büyük bir rol oynamaya soyunacaktı.

Hitler bu dördüncü seçeneği dört evrede hayata geçirdi. İlk olarak, son derece zekice bir dizi diplomatik manevrayla Versailles'ın çizdiği çerçeveyi yıkmak için işe koyuldu. Ekim 1933'te Milletler Cemiyeti'nden ve Cemiyet'in toplamış olduğu silahsızlanma konferansından çekildi. Çekilme kararından, silahsızlanma konferansında güç indirimine gitmek istemedikleri için Almanya'nın Cemiyet'te ya da konferansta kalmasını imkânsız hale getirdiklerini söylediği Fransızları sorumlu tuttu. Ocak 1934'te Polonya'yla bir antlaşma imzalayarak, Fransa'nın Polonya'yla ve "Küçük Antant" vasıtasıyla daha küçük Doğu Avrupa devletleriyle yapmaya çalıştığı anlaşmaları bozdu. Mart 1935'te ise Almanya'nın artık 100.000 kişilik bir orduyla kısıtlanamayacağını söyleyerek Versailles Antlaşması'nın askeri hükümlerini tanımadığını açıkladı. Ardından, Alman ordusunu üç katına çıkarma ve bir hava gücü oluşturma planlarını açıkladı.

Britanyalılar, Fransızlar ve İtalyanlar Hitler'in girişimlerine karşılık vermek üzere Stresa'da (İtalya) toplandılar, ama daha onlar bir uzlaşmaya varamadan, Hitler Britanya'yı bir deniz antlaşması için müzakereye davet etti. Britanya fırsatın üzerine atladı, dolayısıyla da Stresa toplantısından eşgüdümlü bir mukabele kararı çıkmasının yolunu kesti. Mart 1936'da, Etiyopya'daki olayların dikkatleri Orta Avrupa'dan uzaklaştırdığı bir sırada, Hitler birliklerini Locarno Paketi'yle silahsızlandırılmış olan Rheinland'a soktu. Fransa'nın Sovyetler Birliği'yle anlaşma zemini arayarak Locarno antlaşmasını ortadan kaldırdığını ileri sürerek, Fransa'yı kendisini buna yapmaya mecbur etmekle suçladı. Diğer Avrupa devletlerinin Versailles Antlaşma-

sı'nın gözden geçirilmesine ilişkin görüşlerini kabul etmeleri halinde, Milletler Cemiyeti'ne dönebileceğini ima etti; bu, pek çok Batı başkentindeki suçluluk duygusundan ve tereddütten faydalanmaya yönelik zekice bir manevraydı.

İkinci evre (1936-1940) Hitler'in Almanya'ya komşu küçük ülkeleri yutarak genişlemesiydi. Hitler 1936'da, 1940'ta savaşa hazır olabilmek için askeri yığınak yapılmasını öngören dört yıllık bir ekonomik planın ana hatlarını belirledi. İtalya'yla Mihver Paktı'nı, Japonya'yla Anti Komintern Pakt'ı imzaladı. (Lenin tarafından 1919'da Bolşevik devrimleri dünyaya yaymak için kurulan Komünist Enternasyonal yani Komintern, Stalin döneminde sosyalistlerin, anarşistlerin ve "burjuva" partilerin yer aldığı antifaşist koalisyonlar olan "Halk Cephesi" hükümetlerini desteklemek üzere 1935'te politikasını değiştirmişti.) Hitler ayrıca, İspanya'da demokratik yollarla seçilmiş solcu bir halk cephesi hükümetine karşı yürütülen savaşa faşistlerin yanında yer alarak müdahale etti. Hitler, İspanya İç Savaşı'nda (1926-1939) faşist General Franco'yu desteklemek için bu ülkeye tanklar ve bombardıman uçakları göndermesini, bunun Batı'yı Bolşevizm tehdidinden koruma mücadelesinin parçası olduğu iddiasıyla gerekçelendirdi. 1937'de, Hitler'in pilotları savunmasız sivil halkı bombalayıp Bask kenti Guernica'yı yok ederken, İspanya Almanya'nın askeri gücünü sınıadığı bir deneme tahtası durumuna geldi. Yaygın uluslararası protestolara rağmen, Fransa, Büyük Britanya ve ABD İspanya'da Cumhuriyetçileri desteklemek için hiçbir şey yapmadıysa bile çok az şey yaptı. Ertesi yıl, Avusturya Şansölyesi Schuschnigg Avusturya'nın Almanya'yla yeniden birleşmesi konusunu halkoyuna sundu; Schuschnigg'in umudu, Hitler tarafından buna zorlanmadan önce Avusturyalıların birleşmeye karşı oy kullanmasındaydı. Ama Hitler müdahale etti. 1938'de Alman birlikleri Viyana'ya girerek Avusturya'nın bağımsızlığına son verdi.

Sıra Çekoslovakya'ya gelmişti. Hitler Çekoslovakya'nın Sudetenland eyaletinde yaşayan 3 milyon Alman'ın kaderini tayin hakkı meselesini ileri sürerek Çekoslovakya'yı sıkıştırdı. Çekoslovakya'nın Almanya sınırında buluna bu bölge, potansiyel Alman saldırısına karşı doğal bir engel oluşturan Bohemya Dağları'nı içine aldığından, as-

keri açıdan önemliydi. Hitler, Almanca konuşan bu halkı Çekoslovakya sınırları içinde bırakan Birinci Dünya Savaşı sonrası düzenlemenin kaderini tayin hakkının ihlali ve Batı ülkelerinin hıyanetinin bir başka örneği olduğunu iddia etti. Almanca konuşulan bölgenin Alman anavatanına katılmak üzere Çekoslovakya'dan ayrılmasına izin verilmesini istedi. Kaygılanan Çekler yedeklerinin bir bölümünü silahaltına aldılar. Buna çok öfkelenen Hitler, Çekoslovakya'yı ezip geçmeye ant içti.

Bu olaylar, savaşın Avrupa'da çıkmasını istemeyen Britanya'yı teyakkuza geçirdi. 1937-1940 arasında Britanya başbakanı olan Neville Chamberlain savaş tehlikesini savuşturmak amacıyla üç kez Almanya'ya gitti. Chamberlain, kıtada hiç askeri bulunmadığı ve arada büyük bir mesafe olduğu için Britanya'nın Çekoslovakya'yı savunmasının mümkün olmadığına inanıyordu. Daha önemlisi, Çekoslovakya'nın savaşmaya değmediğini düşünüyor ve ülkesinin savaşa hazır olmadığını biliyordu. Guernica'nın bombalanmasının gösterdiği gibi, hava gücü giderek önem kazanıyor, bombardıman operasyonları korkusu büyüyor ve Chamberlain Britanya hava savunma ve radar sistemlerinin bir hava savaşına hazır olmadığını görüyordu. Bütün bu nedenlerle, Eylül 1938'de Münih'te Hitler'le bir araya geldi ve Hitler'in kalan Çekoslovak topraklarını rahat bırakacağına söz vermesi koşuluyla Sudetenland'ı Almanya'ya vererek, Çekoslovakya'nın bölüşülmesini kabul etti. Hitler söz verdi ve Chamberlain Britanya'ya dönüp Çekoslovakya'yı kurtardığını ve "zamanımızda barış" sağladığını iddia etti.

Bundan sadece altı ay sonra, Mart 1939'da, Alman birlikleri Çekoslovakya'nın kalan kısmını istila ederek başkent Prag'ı ele geçirdi. Şoka uğrayan Britanya, Hitler'in yeni zafer arayışlarına girebileceğini ve bir sonraki hedefinin Polonya olabileceğini gördü. 18. yüzyılda taksim edilen Polonya, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet olarak yeniden kurulmuş ve yeni devlete, Almanca konuşan halkın da yaşadığı, Baltık kıyısındaki Danzig limanına açılan bir koridor verilmişti. Hitler bir kez daha aynı taktikleri kullandı. Polonya'da Almanca konuşan bir nüfus olmasının kaderini tayin hakkının ihlali ve Versailles Antlaşması'nın bir başka hıyaneti olduğunu ileri sür-

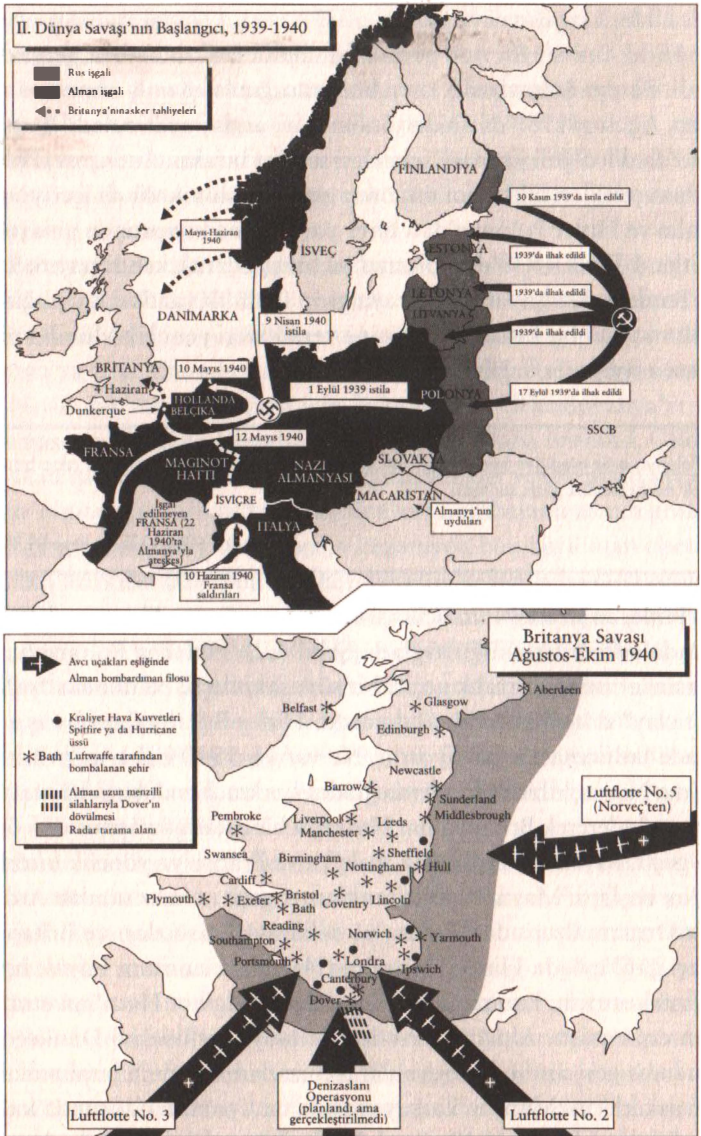
dü. Bu defa, Britanya ve Fransa Polonya'yı koruma güvencesi vererek Hitler'i caydırmaya çalıştı.

Hitler bunun üzerine parlak bir diplomatik manevra gerçekleştirdi. Batı'yı Bolşevizm'e karşı koruyacağını söylemiş olmasına rağmen, Ağustos 1939'da aniden Stalin'le bir antlaşma imzaladı. Bu pakt Batı'da dilediğini yapması için elini serbest bıraktı. Antlaşma, Polonya'nın yeniden taksimini öngören gizli bir protokolü de içeriyordu. Stalin ve Hitler Polonya'dan birer parça alma konusunda anlaştılar. Hitler 1 Eylül 1939'da Polonya'ya savaş açarak kendi payını kapı. Bu defa, Britanyalıların araya girip ılımlılık vaatleri karşılığında Polonya'nın bir kısmını kendisine verecekleri yeni bir Münih anlaşması arayışında değildi.

Polonya artık istediğim konumda... Tek korkum, son anda domuzun tekinin çıkıp bana bir arabuluculuk planı sunması.

-Adolf Hitler, 27 Ağustos 1939

Hitler'in stratejisinin üçüncü evresi kısa sürdü. Almanya 1940'ta kıtada askeri üstünlüğü sağladı (Şekil 4.2). Hitler'in Polonya'yı almasından sonra, ortalık geçici bir süre sakinleşti; bu dönem "yalancı savaş" dönemi olarak anılıyordu. Hitler Britanya'nın barış talebinde bulunmasını bekliyordu. Ne var ki, 1940 baharında Britanya'nın Norveç'e birlik göndereceğinden korktu. Kendi birliklerini daha önce göndererek Britanya'nın Norveç'e bir çıkarma yapmasının önüne geçti. Ardından Hollanda, Belçika ve Fransa'ya yönelik *blitzkrieg*'ini başlattı. Mayıs 1940'ta tanklarını, geçit vermez sanılan Ardenes Ormanı üzerinden Fransa'ya sokarak, Fransızları ve Britanyalıları gafil avladı. Hitler Fransa'nın Almanya sınırının büyük bölümünü koruyan, Fransızların müstahkem Maginot Hattı'nın etrafından dolanmıştı. Alman kuvvetleri Britanya birliklerini Dunkerque limanına geri sürdü; Britanyalılar teçhizatlarını burada bırakarak kalan askerlerini Manş'ın karşı yakasına tahliye etmek zorunda kaldılar. Böylece, Hitler 1940 yılındaki bir dizi parlak harekâtla Avrupa kıtasının Sovyetler Birliği'nin batısında kalan kesiminin efendisi oldu.

ŞEKİL 4.2 İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Evreleri

Hitler'in planlarının "aşırı zorlanma" olarak nitelenebilecek dördüncü evresi (1941-1945) topyekûn savaşı başlattı. Hitler uzun zamandır doğuya Sovyetler Birliği'nin üzerine yürümek istiyordu. Ama iki cephede birden savaş olasılığını bertaraf etmek için önce Britanya'dan kurtulmak istedi. Hava üstünlüğünü sağlayabilirse, Manş'ı geçip Britanya'yı istila edebilirdi. Ama Hitler'in hava kuvvetleri Britanya Savaşı'nda (Temmuz-Ekim 1940) yenilgiye uğradı. Hava üstünlüğünü elde edemeyen Hitler, cevabı zor bir soruyla karşı karşıya kaldı: Sovyetler Birliği'ne saldırı planlarını rafa mı kaldırmalıydı?

Hitler Britanya'yı yenmeyi başaramamış olmasına rağmen, Stalin'i çabucak dize getirip sonra Britanya'nın üzerine bir kez daha gidebileceğini düşünerek, Sovyetler Birliği'ne saldırmaya karar verdi. Ayrıca, Sovyetler Birliği'ne saldırmanın Britanyalıları Sovyetlerle ittifak olasılığından yoksun bırakacağına inanıyordu. Hitler Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne savaş açtı; bu muazzam bir hataydı. Aralık 1941'de, Japonların Pearl Harbor'a saldırmasından sonra büyük bir hata daha yaptı: ABD'ye savaş ilan etti. Hitler bunu muhtemelen Japonya'yı savaşa kilitlemek için yapmıştı, zira yanına geçmesi için Japonya'yı sıkıştırıp duruyordu ve bu fırsattan yararlanarak Amerikan gemilerine karşı denizaltı harekâtını başlattı. Bunu yapmakla, Üçüncü Reich'ı sona erdiren küresel savaşı da başlatmış oldu.

Bireyin Rolü

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında Hitler'in kişiliğinin rolü neydi? İlk evrede muhtemelen en önemli faktör bu değildi. Batı demokrasileri öylesine suçluluk duygusu içinde, zayıf ve kendi içlerinde bölünmüş durumdaydı ki, akıllı herhangi bir Alman milliyetçisi muhtemelen Versailles sistemini gözden geçirtmeyi başarırdı. Ama Avrupa'da hâkimiyeti getiren ikinci ve üçüncü evreler, Hitler'in becerisine, cüretine ve savaşçı ideolojisine bağlıydı. Hitler kararlarını genellikle tutucu generallerine ve kurmaylarına rağmen aldı. O savaş istiyordu ve risk almaya hazırdı. Küresel savaşla ve yenilgiyle sonuçlanan dördüncü evre de Hitler'in kişiliğinin iki yönüne bağlanabilir. Birincisi, Hitler'in iştahı yedikçe arttı. Bir dâhi olduğundan emindi, ama

bu kanaat onu iki büyük hataya sürükledi: Britanya'nın işini bitirmeden Sovyetler Birliği'ne saldırması ve ABD'ye savaş açması. Bu ikinci hata, 1933-1945 arasında ABD başkanı olan Franklin Roosevelt'e Avrupa'nın yanı sıra Pasifik'te savaşa girmesi için gerekçe sağladı.

Hitler'in diğer büyük kusuru, üstün bir Ari ırk efsanesini öne çıkararak çok önemli avantajlardan yararlanmasını engelleyen ırkçı ideolojisiydi. Örneğin, Almanya başta Sovyetler Birliği'ni istila ettiğinde, pek çok Ukraynalı ve başka unsur Stalin'in zulmüne karşı ayaklandı. Ama Hitler Slavları Stalin'e karşı onunla ittifak kuramaya layık olmayan aşağı bir halk olarak görüyordu. Hitler ayrıca, ABD'nin Siyah ve Yahudi nüfusu nedeniyle zayıf olduğunu düşünüyordu. Roosevelt'in Yahudi bir atasının olmasıyla dalga geçme alışkanlığı vardı. Amerikan çoğulculuğunun bir güç kaynağı olabileceğini anlamayı başarmadı. Antisemitizmi de, atom bombasının geliştirilmesinde çok önemli rolü olan bazı bilim adamlarını ülkeden sürmesine yol açtı. Kısacası, bireysel liderliği İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli nedenlerinden biriydi. Hitler'in sabit fikirli kişiliği savaşın türü ve sonucu üzerinde son derece etkili oldu.⁸

Sistemsal ve İç Nedenler

Elbette başka nedenler de vardı. İkinci Dünya Savaşı Hitler'in savaşından ibaret değildi; A. J. P. Taylor'ın yorumunun önemi de buradadır. Savaşın hem yapısal hem de işleyişle ilgili sistemsal nedenleri vardı. Yapısal düzeyde, Birinci Dünya Savaşı Alman sorununu çözmedi. Versailles Antlaşması hem Alman milliyetçiliğini körükleyecek kadar sertti, hem de Almanlara buna karşı bir şey yapma imkânını bırakacak kadar yumuşak. Dahası, ABD ve Sovyetler Birliği'nin oyunun sonlarına kadar güç dengesinde olmaması, Almanya'nın yayılmacı politikalarını sürdürmekten caydırılmasını engelledi. Ayrıca, uluslararası sistemin işleyişi ılımlı değildi. Almanya, Versailles Antlaşması sistemini yıkmaya kararlı revizyonist bir devlettir. Bunlara ilaveten, ideolojilerin güçlenmesi, büyük "izm"ler olan faşizm ve komünizm, 1930'larda kin ve nefret doğurdu ve iletişime ket vurdu.

İç düzeyde yaşanan üç değişim de son derece önemliydi. Birinci- si, Batı demokrasileri sınıf ayrılıkları ve ideolojik çekişmelerle parçalanmıştı. Ahenkli bir dış politika yürütmek neredeyse imkânsızdı. Örneğin, Fransa'da sosyalist Léon Blum 1936'dan sonra iktidara geldiğinde, Fransız muhafazakârları "Blum'dansa Hitler" sloganını kullandılar. 1939'da Britanya Muhafazakâr hükümeti Stalin'le bir anlaşma imzalanıp imzalanamayacağını anlamak için Moskova'ya bir heyet gönderdi, ama heyet de hükümet de kendi içinde bölünmüş durumdaydı. Daha Britanyalılar karar veremeden, Hitler Sovyetlerle anlaştı. Gecikmenin nedenlerinden biri, üst tabaka Britanyalıların komünistlerle iş yapma konusundaki gönülsüzlüğüydü.

Savaşın ikinci bir iç nedeni ekonomik çöküştü. Bütün ülkeleri etkilemesi ve en büyük kapitalist ülkelerin uluslararası ticaret ve mal hareketlerindeki dengesizliklerle baş etmek üzere etkin bir uluslararası ekonomik eşgüdüm sağlayamaması anlamında, Büyük Bunalım sistemsekti. Bunalımın iç politika ve sınıf çatışması üzerinde güçlü etkileri oldu. Muazzam rakamlara ulaşan işsizlik, siyasi olarak ateşe benzin dökme etkisi yarattı. Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesine katkıda bulundu ve Batı demokrasilerinde hükümetleri zayıflattı.

Üçüncü iç neden ABD'nin izolasyonizm politikasıydı. ABD Birinci Dünya Savaşı'ndan dünyanın en güçlü ekonomisiyle çıktı, ama bu konumun sorumluluklarını tam olarak üstlenmeyi reddetti. 1930'lar da Büyük Bunalım içte kaygıları artırdı ve izolasyonizm önemli ölçüde derinleştirdi. Başka Amerikalıların yanında Başkan Franklin Roosevelt de birinci başkanlık döneminde Avrupa'yla çok az ilgilendi. 1936'da ikinci kez başkan seçildikten sonra, Hitler'in fazla güçlenmesi halinde Avrupa'ya hâkim olabileceğini ve sonunda ABD'yi tehdit edebileceğini görmeye başladı. 1937'de Avrupa'da yaşanan olaylar hakkında konuşmaya başladı, ama Amerikan halkı karışmak istemedi. Roosevelt 1940'ta, Batı Yarıküre'deki Britanya topraklarında bulunan askeri üslerden yararlanma hakkı karşılığında, Britanyalıları destroyerler verdi. 1941'de de Kongre'yi, Britanya'nın Hitler tarafından yenilgiye uğratılmasını engellemek için bu ülkeye savaş gereçleri "kiralama"ya ikna etti. Ne var ki, Hitler'e direnmek-

te ne kadar ileri gidebileceğini içte kamuoyunun çizdiği sınırlar belirliyordu. Amerika'nın izolasyonizmi ancak Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırması, akabinde de Hitler'in ABD'ye savaş ilan etmesiyle son buldu.

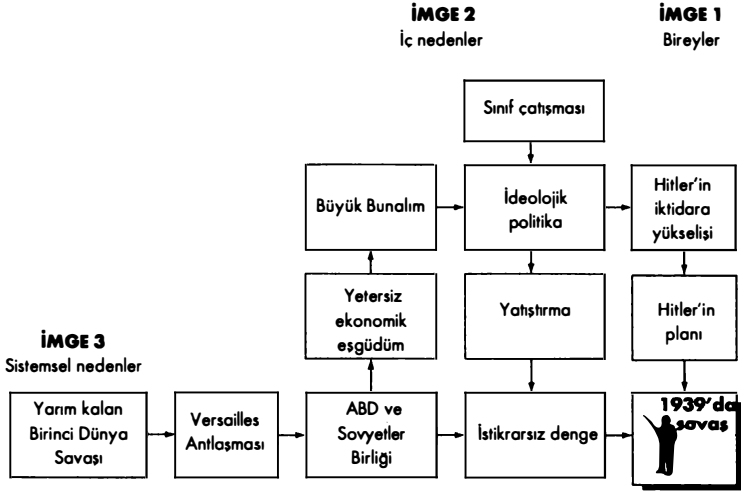
Hitler'in Führer olarak pozisyonunun karizmatik doğası -ulus olarak aşağılanma travması yaşamış, siyasi iflasın felce uğrattığı bir ülkede, ulusal yeniden doğuş ve birlik arzusunun doğan, neredeyse mesihsel, kişiselleşmiş bir yönetim biçimi- özü gereği "normalliğe" ya da rutine sığdırılmazdı ya da daha muhafazakâr bir otoriterliğe indirgenemezdi. Avrupa'ya hâkimiyet ve ırksal arınma yoluyla ulusu esenliğe kavuşturma idealleri rejimin ruhunu oluştuyordu. Bunlar, sürekli bir dinamizm ve kendini süreklileştirip şiddetlenen bir radikalizm anlamına geliyordu. Rejim uzadıkça hedefleri daha da megalomanlaştı, yıkıcılığı daha da sınır tanımaz oldu. Dünyada üstünlüğü ele geçirmek için oynadığı kumar, son derece güçlü müttefiklere karşı bir ittifak anlamına geliyordu. Bu, rejimin hem kendisinin hem de Almanya'nın yıkımını bahis konusu yaptığı, şansa karşı oynanan bir kumardı. Nazizm'in temel irrasyonallitesi buydu. Bu nedenle, Hitler'in karizmatik liderliği sadece görülmemiş bir yıkım kapasitesi değil, bunun ayrılmaz parçası olan bir özyıkım eğilimi de taşıyordu. Bu anlamda, Alman diktatörün 30 Nisan 1945'te intiharı yalnızca memnuniyet verici bir olay değil, aynı zamanda Üçüncü Reich'in mantıksal bir sonucuydu.

-Ian Kershaw, "Hitler and the Nazi Dictatorship"9

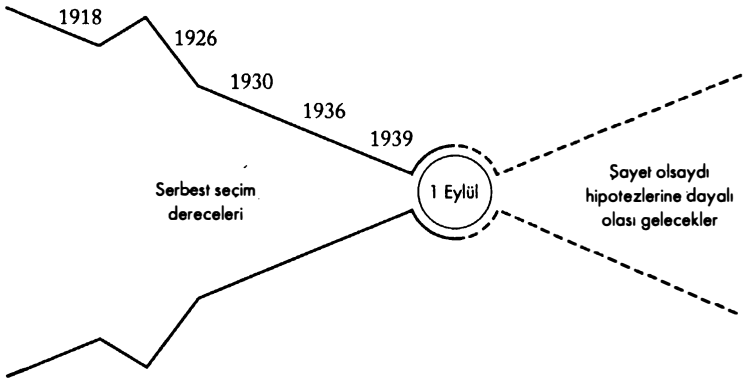
Bu iç, kişisel ve sistemsel nedenler birbiriyle nasıl birleşir? İkinci Dünya Savaşı'nın derin nedenlerinin sistemsel olduğunu söyleyebiliriz -Birinci Dünya Savaşı'nın yarım kalmış işi. Ara nedenler büyük ölçüde iç nedenlerdir -Almanya'da Hitler'i yaratan toplumsal ve ideolojik çalkantılar ile demokrasilerdeki siyasi ve ekonomik zayıflıklar. Tetikleyici neden ise Adolf Hitler'in hâkimiyet stratejisiydi (bkz. Şekil 4.3).

Savaş Kaçınılmaz mıydı?

İkinci bir dünya savaşı kaçınılmaz mıydı? Hayır, ama zaman geçtikçe çıkma olasılığı giderek güçlendi. 1926'da (Locarno antlaşmalarından sonra) bu olasılık zayıfladı, ama 1929 Büyük Bunalımı'ndan ve 1933'te Hitler'in iktidara yükselişinden sonra, seçimler hunisi 1941'de savaş küreselleşinceye kadar daraldı (bkz. Şekil 4.4).

ŞEKİL 4.3 İkinci Dünya Savaşı'nın Nedenleri

ŞEKİL 4.4 Savaş kaçınılmaz mıydı?

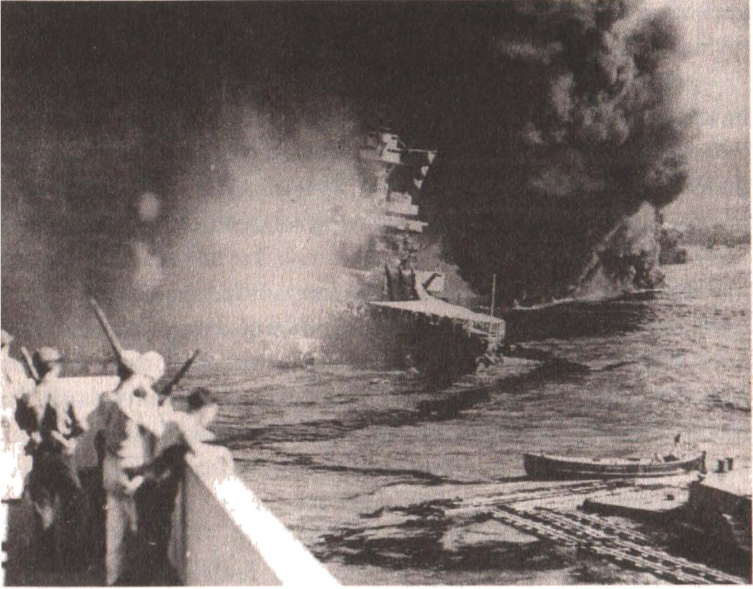
Birinci Dünya Savaşı'nın "Alman sorunu"nu çözmeyi başaramaması, daha 1918'de, ikinci bir dünya savaşı çıkma olasılığının bulunduğu anlamına geliyordu. Batı demokrasileri 1920'lerde Almanya'yı yatıştırmayı ve o kadar ağır bir şekilde cezalandırmamayı seçmiş olsaydı, Weimar Cumhuriyeti'nin demokratik hükümeti kuru-

nabilirdi. Ya da ABD Versailles Antlaşması'nı imzalamış ve güç dengesini korumak için Avrupa'da kalmış olsaydı (1945'ten sonra yaptığı gibi) Hitler iktidara yükselmeyebilirdi. Avrupa'da bir savaş olabilirdi, ama küresel İkinci Dünya Savaşı çıkmayabilirdi. 1930'larda ekonomik bunalımın yarattığı şok, saldırıyı yücelten ideolojilerin yükselişini körükleyerek savaş olasılığını artırdı.

Karşıolgusal olarak, Britanya ile Fransa'nın 1930'ların başında Almanya'ya karşı koyduğunu ve Sovyetler Birliği'yle bir ittifak yaptığını varsayın. Ya da ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne katıldığını hayal edin. Hitler caydırılabilir ya da geciktirilebilirdi. Başlangıçta böyle çarpıcı başarılar elde edemeyebilir ve defalarca darbe planları yapmış olan, İngiliz subaylarıyla sürekli olarak gizli temaslar kurup onları Hitler'in savaş niyetleri konusunda bilgilendiren, Hitler'i durdurmak için bir şeyler yapmalarını yalvaran kendi generalleri tarafından devrilebilirdi.¹⁰ Ama bunların hiçbirisi gerçekleşmediği için, Hitler'in kişiliği ve stratejisi kilit tetikleyici neden durumuna geldi. 1930'ların sonlarında, bir kez Hitler savaş planları yapmaya başladıktan sonra savaş kaçınılmaz oldu. Gene de, bazı tarihçiler, Fransa ve Britanya Eylül 1939'da bir saldırı başlatsaydı Almanya'nın yenilebileceği görüşündedir.

Pasifik Savaşı

Pasifik'te savaşın kökenleri ayrıydı. Japonya dikkatini Doğu Asya'ya vermişti ve Avrupa'daki olaylarla derinden ilgili değildi. 1920'lerde Japonya kusursuz bir demokrasi olmaktan uzaktı, ama parlamenter bir sisteme sahipti. Bununla birlikte, 1930'larda ordu ve aşırı milliyetçiler hükümetin denetimini ele geçirdi. Bunların emperyalist genişleme politikası halktan yaygın destek görüyordu. Japonya'nın ekonomisini ayakta tutmak için ithal etmek zorunda olduğu hammaddelere erişimi koruma kaygısı hep olmuştu. Büyük Bunalım Japon ticaretini kesintiye uğrattınca, Japonlar durumlarını değiştirmezlerse umutsuz bir gelecekle karşı karşıya kalacakları korkusuna kapıldılar. Bölgesel bir hegemonik güç olarak davranan Japonya, Büyük Doğu Asya Ortak Refah Bölgesi (bir ülkenin komşu ül-

Pearl Harbor'un bombalanması, 7 Aralık 1941

keleri ele geçirmesi için mükemmel bir örtmece) adını verdiği bir oluşum yaratmaya çalıştı. Japonya bu oluşumun, hâlâ Pasifik'te büyük deniz güçleri olan Britanya ve ABD'nin tehditlerine direnme imkânı sağlayacağına inanıyordu.

Japonya önce Çin aleyhine genişledi. Çin'de giriştiği vahşice savaş, Japonya'yı Çinli Milliyetçileri destekleyen ABD'yle diplomatik ihtilafa düşürdü. Fransa'nın 1940'ta Hitler'e teslim olmasından sonra, Japonlar bu fırsattan yararlanarak Fransa'nın Güneydoğu Asya'daki sömürgeleri Vietnam ve Kamboçya'yı ele geçirdiler. Bu noktada, Japon yayılmacılarının önünde üç seçenek vardı. Bunlardan biri batıda Sovyetler Birliği'ne saldırmaktı. Japon ve Sovyet güçleri arasında Mançurya sınırında daha önce çatışmalar meydana gelmiş olduğundan, bazıları Mançurya sınırında bir Japon-Sovyet savaşının en yüksek ihtimal olduğunu düşünüyordu. Japonlar için ikinci seçenek güneye saldırmaktı; Güneydoğu Asya'daki Fransız sömürgelerini ele

geçirmiş olsa da, gereksindiği petrole sahip olan Hollanda Doğu Hindistanı (bugünkü Endonezya) bu seçeneğin büyük ödülünü oluştuyordu. Üçüncü seçenek ise doğuda ABD'ye saldırmaktı ve büyük farkla en riskli seçenektir.

Japonlar sonunda hem ikinci hem de üçüncü seçenekte karar kıldılar. 7 Aralık 1941'de doğuda ABD'ye, güneyde Endonezya ve Filipinler'e saldırdılar. Güneye saldırı petrol içindi, ama ABD'ye saldırı nedenini açıklamak daha zordur. Güç kaynaklarındaki eşitsizlik düşünüldüğünde, Japonlar ABD karşısında savaş kazanamayacaklarını biliyorlardı, ama Pearl Harbor'a düzenlenecek bir baskının ABD'de müthiş bir moral çöküntüsü yaratacağını, dolayısıyla da topyekûn bir savaşın hiçbir zaman çıkmayacağını umuyorlardı. Bu büyük bir hesap hatasıydı, ama Japon hükümetinin bakış açısından, hiçbir şey yapmadıkları takdirde alacaklarına inandıkları kesin yenilgiden daha iyi bir seçenek gibi görünüyordu.

1941'in sonuna doğru, Japon yayılmacıları Sovyetler Birliği'ni artık uygun bir hedef olarak görmüyordu. Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırısı Japonya üzerindeki Sovyet tehdidini bertaraf etmişti. Aynı tarihlerde, Amerikalılar Japonya'ya petrol sevkiyatına ambargo koyarak, Japonları güneye saldırmaktan caydırmaya çalıştılar. Başkan Roosevelt'in sözleriyle, "ABD Japonya'nın boynuna bir kement atıp ara sıra hızla çekecekti." Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson ise aynı tarihte bunun savaşa yol açmayacağını söylüyordu, çünkü "aklı başında hiçbir Japon, bize karşı bir saldırının ülkesi için felaketten başka bir sonuç verebileceğine inanamaz"dı.¹¹ Ama Japonlar, ABD'yle savaşa girmezlerse her halükârda sonunda yenileceklerini hissettiler. Kullandıkları petrolün yüzde 90'ını ithal ettiklerinden, ikmalin kesilmesi halinde donanmalarının bir yıl bile dayanamayacağını hesapladılar; dolayısıyla, yavaş yavaş boğulmaktansa savaşa girmenin daha iyi olacağı sonucuna vardılar.

ABD petrol ikmalini kısıtlamanın yanı sıra, Japonya'nın Çin'den çekilmesini istedi. Japonlar bunun ekonomik hinterlandları olarak gördükleri bölgeyle ilişkilerini koparacağı inancındaydılar. Bir Japon subayının İmparator Hirohito'ya izah ettiği gibi, Japonya'nın durumu ağır hasta bir adaminkini andırıyordu: "Son derece tehli-

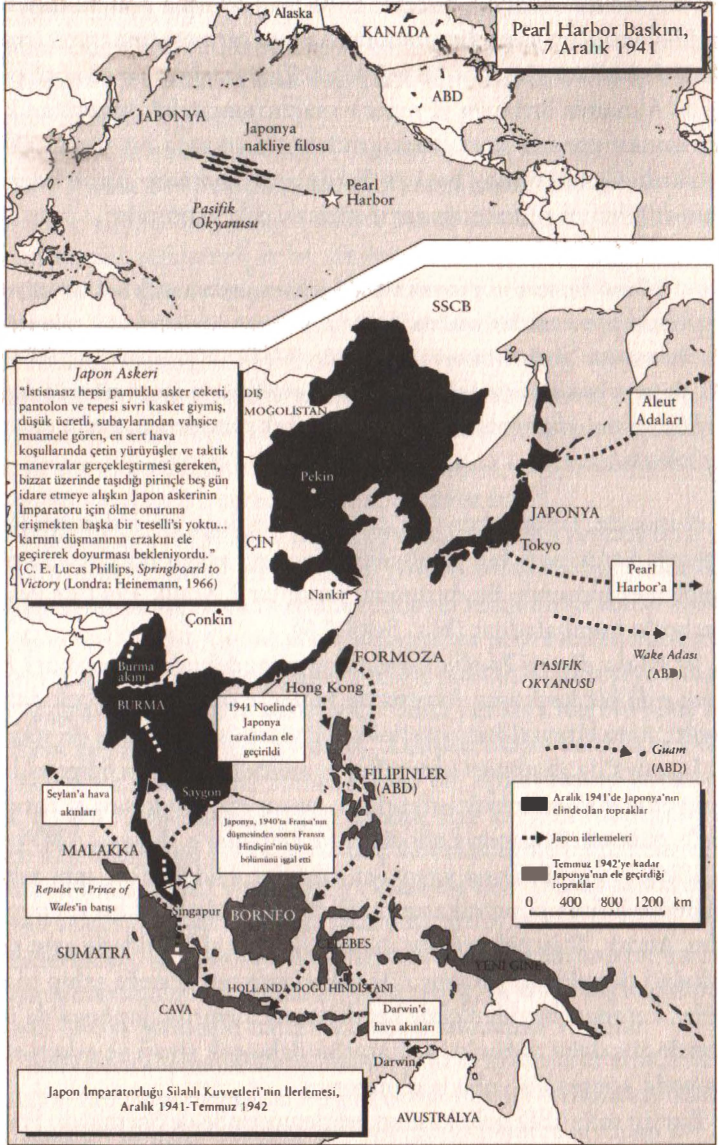
keli de olsa bir ameliyat, gene de hayatını kurtarma umudu taşıyordu.”¹² Japonlara göre Japonya’nın savaşa girmesi tamamen irrasyonel *değildi*, zira bu, gördükleri seçenekler arasında en az kötü olanıydı. Almanya Britanya’yı yener ve saldırının aniliği Amerikan kamuoyunun gözünü korkutursa, müzakere yoluyla bir barış sağlanabilirdi. Genelkurmay Başkan Yardımcısı Tsukuda, Japon liderlerinin ruh halini şu mantığı zayıf sözlerle dile getirecekti:

Genelde, savaşa girersek olacaklar konusunda parlak beklentiler yok. Hepimiz barışçı bir şekilde ilerleme yolu olup olmadığını anlamaya çalışıyoruz. “Endişelenmeyin, savaş uzasa bile ben bütün sorumluluğu alırım” demeye hevesli kimse yok. Öte yandan, statükoyu korumak mümkün değil. Bu yüzden, kaçınılmaz olarak savaşa girmek zorunda olduğumuz sonucu çıkıyor.¹³

Kuşkusuz, Japonya’nın Çin’den ve Güneydoğu Asya’dan çekilme seçeneği vardı, ama bu, yayılmacı ve savaşçı askeri liderler için düşünülemez bir şeydi. Bu durumda, Japonlar 7 Aralık 1941’de Pearl Harbor’u bombaladılar (bkz. Şekil 4.5).

Üç analiz düzeyi Pasifik savaşına uygulandığında ne görülür? *Bireyin rolü* hiç kuşkusuz Avrupa’da Hitler’le olduğundan çok daha zayıftı, ama bireysel karar vericiler olayların seyrini gene de etkiledi. Japonya’da yayılmacı generaller ve amiraller ülkenin bölgesel hâkimiyetini güçlendirmek istiyorlardı ve var güçleriyle savaşı batıda Çin’e, güneyde Singapur, Endonezya ve Filipinler’e, doğuda ABD’nin Pasifik’teki topraklarına yaymaya çalıştılar. Hideki Tojo gibi askeri liderler hükümet politikasının belirlenmesinde öncü bir rol oynadılar. Ancak, Tojo pek çok üst düzey askeri ve siyasi liderle aynı politikaları destekledi. Almanya’da askeri ve sınai desteğe sahip olan Hitler, kararları büyük ölçüde kendi başına alıyordu. Japonya’da ise zirvede güç daha dağınıktı ve kararlar daha çok siyasi ve askeri elit arasında konsensüs yoluyla alınıyordu.

Bireyin rolü ABD politikasının belirlenmesinde de önemliydi. Franklin Roosevelt, Güneydoğu Asya’daki saldırganlığından dolayı Japonya’ya cezalandırıcı yaptırımlar uygulanmasını istiyordu, ama Kon-

ŞEKİL 4.5 Pasifik'te İkinci Dünya Savaşı

İç ve sistemsal nedenler bakımından, Japon hükümetinin güçlenen militarizminin savaş olasılığını nasıl güçlendirdiğini gördük. Ve 1930'larda Avrupa'yla birlikte Japonya ve ABD'de yaşanan ekonomik çöküş iki ülkenin dış politikalarını etkiledi. Japonya daha yayılmacı olurken, ABD 1940'a kadar daha da izolasyonistleşti. Ayrıca, Milliyetçi Çin'de yaşanan iç kaos 1930'larda devam ederek ülkeyi Japon saldırganlığı karşısında daha da korumasızlaştırdı. Bu ise, Japon iç politikasında militaristlerin etkisini artırdı.

Gecici bir barış uğruna ulusal politikamızdan kısmen vazgeçerek ABD'ye tavizler verecek olsak bile, askeri konumu güçlenecek olan ABD'nin bizden giderek daha çok taviz isteyeceği kesindir; ve sonunda imparatorluğumuz ABD'nin ayaklarına kapana-caktır.

-Japonya'nın 1941 Politika Konferansları'nın zabıtlarından

gre'deki ve Amerika'daki pek çok kişi Roosevelt'in militan ve çatışmacı dış politikasından rahatsızdı. 1940 ve 1941'de ABD'de hâlâ güçlü bir izolasyonist tutum vardı ve pek çok kişi hâlâ ABD'nin uluslararası politikaya karışmasına karşı çıkıyordu. Montana Senatörü Burton Wheeler, Kuzey Dakota Senatörü Gerald Nye ya da Kaliforniya Senatörü Hiram Johnson gibi izolasyonistlerden biri başkan olsaydı, ABD Japonya'nın saldırganlığına karşı koymak yerine yatıştırmaya çalışabilir ve bunun sonucunda Japonya ABD'ye saldırma gereğini hiçbir zaman hissetmeyebilirdi. Bu durumda da, elbette ki Japon saldırganlığı kontrolsüz kalır ve Japonya bölgesel güç olarak Pasifik'in batısına hâkim olurdu.

Sistem düzeyinde, Versailles Antlaşması Japonya'nın Çin'deki emellerini tatmin etmemiş, 1930'lardaki ekonomik sorunlar da Japonya'nın gereksindiği hammaddeleri sadece ticaret yoluyla edinmesini iyice güçleştirmişti. Milletler Cemiyeti'nin Asya'da zaten zayıf olan ortak güvenlik sisteminin 1931-1933 arasında çöküşü de Japonya'nın emperyal emelleri üzerindeki tüm kurumsal kısıtları ortadan kaldırmıştı. Avrupa'daki savaşın aksine, Pasifik'teki savaşın derin ve tetikleyici nedenleri büyük ölçüde içseldi -Japonya'da genişlemeye, ABD'de daha fazla izolasyonizme kayış, Çin'de ise 1930'larda yaşanan kaos. Tetikleyici nedenler Roosevelt'in Temmuz 1941'de Japonya'ya tam bir ambargo koyma kararı ve bunun üzerine Japon ordusunun 7 Aralık'ta ABD'ye saldırı kararıydı.

Yatıştırma ve İki Savaş Türü

Bundan hangi dersleri çıkarabiliriz? Bazıları 1930'ların temel dersinin *yatıştırma* musibeti söyler. Ama yatıştırma kendi başına kötü değildir; klasik bir diplomasi aracıdır. Güç dengesinde rakip bir devlete çıkar sağlayan değişikliklere izin veren bir politika seçimidir. Bir devlet, hasımlarını saldırdan caydırmaya ya da çevrelemeye çalışmak yerine, mütevazı kazançlar elde etmelerine göz yumabilir. Peloponnesos Savaşı arifesinde, Korinthos Atinalılardan, Korfu'yu almasına izin verilmesi gerektiğini söyledi. Ancak Atinalılar Korinthos'u yatıştırmayı reddederek savaşmayı seçti. Sonraki olaylar düşünüldüğünde, Atina Korfu konusunda Korinthos'a meydan okumak yerine yatıştırma politikasını seçse daha iyi yapmış olabilirdi. Yatıştırma politikası, galip güçlerin yenilmiş ama hâlâ güçlü Fransa'yı yatıştırdıkları 1815'te başarıyla kullanıldı. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Britanya yükselen ABD'yi yatıştırdı.¹⁴ Batılı İtilaf Devletleri'nin 1920'lerde Almanya'ya karşı izlemiş olmaları gereken doğru politikanın, özellikle İngilizlerin "meşru şikâyetler" söz konusu olduğunda yatıştırmayı denemeye gönüllü oldukları hesaba katılırsa (Britanya'da pek çok kişi Almanya'nın topraklarının parçalanmasına yol açan Versailles Antlaşması hakkında ciddi ahlaki pişmanlıklarını dile getiriyorlardı), yatıştırma olabileceğini bile iddia edebiliriz.¹⁵ İki savaş arası dönemin en büyük ironilerinden biri, Batı'nın 1920'lerde yatıştırılması gerekirken Almanya'nın karşısına dikilmesi, 1930'larda karşısına dikilmesi gerekirken de yatıştırmış olmasıdır.

Yatıştırma Hitler'e karşı yanlış yaklaşımdı, ama Britanya Başbakanı Neville Chamberlain Münih deneyiminin düşündüğü kadar korkak biri değildi. O, yeni bir dünya savaşının önüne geçmek istiyordu. Haziran 1938'de şunları söylüyordu:

O feci dört yılı düşündüğümde, hayatlarının baharında ölüme giden 7 milyon genç adamı, sakatlanan ve yaralanan 13 milyon insanı, ana babaların ve evlatların çektikleri sefalet ve acıyı düşündüğümde, savaşta kazanan olmadığını, herkesin kaybettiğini söylemek zorundayım. Bana, Avrupa'da Cihan Harbi'nin tekrarlanmasının önüne geçmek için canla başla çalışmanın temel görevim olduğunu hissettiren işte bu düşüncelerdir.¹⁶

Chamberlain'in günahı niyetlerinin kötü olması değil, durumu gerektiği gibi yatıştırmayı başaramamasına neden olan bu konudaki cehaleti ve küstahlığıydı. Ve bu başarısızlıkta yalnız değildi.

Birinci ve İkinci Dünya savaşları sık sık birbirinden tamamen farklı iki savaş modeli olarak betimlenir: tesadüfi savaşa karşı planlı saldırı. Birinci Dünya Savaşı bazen istenmeyen bir husumet sarmalı olarak betimlenir. Almanya'nın taleplerini karşılamak kolay olmasa da, yatıştırmayla bir yere kadar savaşın önüne geçilebilirdi. Siyaset bilimci David Calleo'ya göre, "Çıkarılacak doğru ders, saldırganlara karşı uyanık olma gereğinden çok, türedilerle makul bir uzlaşmayı reddetmenin yıkıcı sonuçları olduğudur."¹⁷ Ancak, İkinci Dünya Savaşı kesinlikle istenmeyen bir husumet sarmalı değildi –Hitler'in planlı saldırısını caydırmadaki bir başarısızlıktı. Bu anlamda, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarını önlemeye uygun politikalar birbirine neredeyse taban tabana zıttı. Almanya'nın taleplerini karşılamak Birinci Dünya Savaşı'nın ertelenmesine ya da önüne geçilmesine yardımcı olabilir ve Almanya'nın caydırılması İkinci Dünya Savaşı'nı önleyebilirdi, ama politikalar bunun tam tersiydi. Britanyalı liderler 1930'larda Birinci Dünya Savaşı'nın tekrarlanmasını önlemeye çalışırken İkinci Dünya Savaşı'nın tetiklenmesine yardımcı oldular. Bu arada, ABD liderlerinin Japonya'yı caydırma çabaları da Pasifik'te savaşın çıkmasına yardım etti. Japonlar, barış alternatifinin savaş riskinden daha kötü görüldüğü bir durumda, kendilerini köşeye sıkışmış hissettiklerinden caydırıcılık başarısız oldu.

Elbette, bu iki savaş modeli çok basittir. Birinci Dünya Savaşı salt tesadüfi değildi. İkinci Dünya Savaşı da, en azından Pasifik'te, Hitler'in planlı saldırısından ibaret değildi. Çıkarılacak son ders, aşırı basit tarihsel modeller konusunda temkinli olmaktır. Kendinize her zaman, bir modelin tarihsel gerçeklere sadık olup olmadığını ve yaşanan gerçekliğe gerçekten uyup uymadığını sorun. Mark Twain'in kedisinin hikâyesini hatırlamak yardımcı olabilir. Twain'in işaret ettiği gibi, sıcak bir sobanın üzerine oturan bir kedi bir daha sıcak bir sobanın üzerine oturmayacaktır, ama soğuk bir sobanın üzerine de oturmayacaktır. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarına dayalı siyaset bilimi modelleri ya da tarihsel analogiler kullanırken hangi sobaların soğuk, hangilerinin sıcak olduğunu bilmek zorunludur.

ZAMANDİZİNİ: İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEM

- 1919 Versailles'da Barış Konferansı'nın başlaması; Weimar Anayasası'nın kabulü
- 1920 Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu
- 1921-1922 Denizlerde silahlanma üzerine Washington Konferansı
- 1922 Lahey'de Daimi Adalet Divanı'nın kuruluşu; Almanya ve Sovyetler Birliği arasında Rapello Antlaşması; Mussolini'nin İtalya'da iktidara gelişi
- 1923 Almanya'nın kömür teslimat taahhütlerini yerine getirmemesi üzerine Fransa ve Belçika'nın Ruhr'u işgali; Nazilerin başarısız Birahane Darbesi
- 1924 Savaş tazminatlarıyla ilgili Dawes Planı'nın kabulü; uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü için Cenevre Protokolü
- 1925 Locarno Konferansı ve antlaşmaları
- 1926 Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne kabulü
- 1928 Kellogg-Briand Paktı'nın imzalanması
- 1930 Londra Deniz Konferansı
- 1931 Japonların Manchurya'yı istilası; Avusturya bankası Credit-Ansatt'ın batması; İngiltere Merkez Bankası'nın altın standardından ayrılmak zorunda kalması
- 1932 Silahsızlanma konferansı; Alman savaş tazminatlarıyla ilgili Lozan Konferansı
- 1933 Adolf Hitler'in Almanya şansölyesi olması; Reichstag yangını; Nazi diktatörlüğünün temellerini atan Yetkilendirme Yasası'nın geçmesi; Almanya'nın silahsızlanma konferansından ve Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi
- 1934 Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması

- 1935 Almanya'nın Versailles Antlaşması'nın silahsızlanma hükümlerini tanımadığını açıklaması; Fransız-Rus ittifakının kurulması; Britanya-Almanya deniz anlaşması; İtalya'nın Etiyopya'yı istilası; Hoare-Laval Paktı
 - 1936 Almanya'nın Locarno paktlarını tanımadığını açıklaması ve Rheinland'ı yeniden işgal etmesi; İtalya'nın Etiyopya'da savaşı kazanması; Milletler Cemiyeti'nin siyasi bir araç olarak güvenilirliği yitirmesi; Roma-Berlin mihverinin oluşturulması; Anti-Komintern Pakt'ın kurulması
 - 1936-1939 İspanya'da iç savaş
 - 1937 Japonya'nın Nankin ve diğer Çin şehirlerine saldırılar başlatması
 - 1938 Almanya'nın Avusturya'yı istilası ve ilhaki; Chamberlain'in Alman-Çek krizini çözmek üzere Godesberg, Berchtesgaden'de ve Münih'te Hitler'le buluşması; Münih anlaşmasının imzalanması
 - 1939 Çekoslovakya'da kriz; Almanya'nın Çekoslovakya'nın tamamını işgali; Britanya ve Fransa'nın Polonya'ya teminatlar, Yunanistan ve Romanya'ya güvenceler vermesi; İtalya'nın Arnavutluk'u istilası; Sovyet-Alman (Molotov-Ribbentrop) Paktı; Almanya'nın Polonya'yı istilası; Britanya ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilanı
 - 1940 Hitler'in Fransa'yı istilası; Britanya Savaşı; Japonya'nın Fransız Hindicini'ni işgali
 - 1941 Hitler'in Sovyetler Birliği'ni istilası; Japonya'nın Pearl Harbor baskını
-

Okuma Önerileri

1. Ross, Graham, *The Great Powers and the Decline of the European States System, 1919-1945* (Londra: Longman, 1983), s. 109-126.
2. Bell, P. M. H., *The Origins of the Second World War in Europe*, 3. baskı (Harlow: Longman, 2007), s. 15-42.
3. Sagan, Scott, "The Origins of the Pacific War," *Journal of Interdisciplinary History* 18:4 (İlkbahar 1988), s. 893-922.
4. Taylor, A. J. P., *The Origins of the Second World War* (Londra: Hamilton, 1961), s. xi-xxviii, 102-109, 272-278.
5. Bullock, Alan, "Hitler and the Origins of the Second World War," W. R. Louis (ed.), *The Origins of the Second World War: A. J. P. Taylor and His Critics* (New York: Wiley, 1972), s. 117-145.

Notlar

- 1 Woodrow Wilson, aln. yap. Ray S. Baker ve William F. Dodd (ed.), *The Public Papers of Woodrow Wilson: War and Peace*, c. 1 (New York: Harper, 1927), s. 182-183.
- 2 Alexander L. George ve Juliette L. George, *Woodrow Wilson and Colonel House* (New York: John Day Co., 1956).
- 3 Woodrow Wilson, aln. yap. Inis L. Claude, *Power and International Relations* (New York: Random, 1962), s. 104.
- 4 Aslında antlaşmanın yerini, Washington Konferansı'nda imzalanan ve Japonya'nın büyük güç statüsünü tanıyan sözleşmeler almıştı. İngiltere'nin antlaşmayı sona erdirmeye kararında yenileme çabasının ABD'yi uzaklaştıracağından korkan Kanada hükümetinin kaygısı etkili olmuştu. Phillips Payson O'Brien, "Britain and the End of the Anglo-Japanese Alliance," Phillips Payson O'Brien (ed.), *The Anglo-Japanese Alliance, 1902-1922* (Londra: RoutledgeCurzon, 2003), s. 264-284.
- 5 Aln. yap. R. P. Walters, *A History of the League of Nations* (Londra: Oxford University Press, 1952), s. 653.
- 6 A. J. P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, 2. baskı (Greenwich: Fawcett, 1961), s. XVI.
- 7 Adolf Hitler, aln. yap. Gordon Craig, *Germany, 1866-1945* (New York: Oxford University Press, 1978), s. 712.
- 8 Hitler birçok biyografiye ve kişisel incelemeye konu olmuştur ve II. Dünya Savaşı hakkında yazılan her tarih eserinin de Hitler'i ayrıntılı bir biçimde tartışması doğaldır. Bu noktada olaya içeriden bakışı ve çok iyi yazılmış olmasıyla değer taşıyan görece eski bir biyografi önerebiliriz: Alan Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny*, kısaltılmış baskı (New York: Harper & Row, 1971). En iyi yazılmış –özenle araştırılmış ve çıkarılacak sonuçlar bakımından da son derece temkinli davranılmıştır– psikolojik biyografi ise şu-

- dur: Fritz Redlick, *Hitler: Diagnosis of a Destructive Prophet* (New York: Oxford University Press, 1999).
- 9 Ian Kershaw, "Hitler and the Nazi Dictatorship," Mary Fulbrook (ed.), *German History Since 1800* (Londra: Edward Arnold, 1997), s. 336.
 - 10 Bullock, Hitler, s. 190; John Toland, *Adolf Hitler* (Garden City, N.Y: Doubleday, 1976), s. 467-469; Sidney Aster, 1939: *The Making of the Second World War* (New York: Simon and Schuster, 1973), s. 235.
 - 11 Dean Acheson, aln. yap. Scott Sagan, "The Origins of the Pacific War," Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb (ed.), *The Origin and Prevention of Major Wars* (New York: Cambridge University Press, 1989), s. 335-336.
 - 12 Sagan, "The Origins of the Pacific War," s. 325.
 - 13 Tsukada, aln. yap. Scott Sagan, "Deterrence and Decision: An Historical Critique of Modern Deterrence Theory" (doktora tezi, Harvard University, 1983), s. 280.
 - 14 Stephen R. Rock, *Appeasement in International Politics* (Lexington: University Press of Kentucky, 2000), s. 25-47.
 - 15 Robert J. Caputi, *Neville Chamberlain and Appeasement* (Selinsgrove, PA: Susquehanna University Press, 2000), s. 39.
 - 16 Neville Chamberlain, *In Search of Peace: Speeches 1937-38* (Londra: Hutchinson, tarihsiz), s. 59.
 - 17 David P. Calleo, *The German Problem Reconsidered: Germany and the World Order, 1870 to the Present* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), s. 6.

5. Bölüm

Soğuk Savaş

Winston Churchill, Franklin Roosevelt ve Jozef Stalin Yalta'da, 1945

20. yüzyılın birinci yarısında yaşanan şiddet düşünüldüğünde, yüzyılın ikinci yarısının en dikkat çekici özelliklerinden biri Üçüncü Dünya Savaşı'nın olmamasıydı. Bunun yerine, fiili savaşın olmadığı yoğun bir husumet dönemi olan *soğuk bir savaş* yaşandı. Husumet o kadar yoğunlu ki, pek çok kişi süper güçler arasında silahlı bir çatışma bekliyordu. Çarpışmalar oldu, ama bunlar periferilerde meydana geldi ve ABD ile Sovyetler Birliği'ni doğrudan karşı karşıya getirmede. Soğuk Savaş 1947'den 1989'a kadar tam 42 yıl sürdü. Soğuk Savaş'ın en sert dönemi, ABD ile Sovyetler Birliği arasında çok

az ciddi görüşmenin olduğu 1947-1963 arasında yaşandı. 1945-1955 arasında zirve toplantıları bile yapılmadı. ABD'nin Moskova Büyükelçisi George Kennan 1952'de, Amerikan büyükelçiliğinde tecrit edilmesini İkinci Dünya Savaşı sırasında Berlin'de enterne edilme tecrübesiyle karşılaştıracaktı. Soğuk Savaş'ın 1970'lerdeki ve 1980'lerdeki evreleri çok farklıydı. Amerikalılar ile Sovyetler arasında pek çok temas vardı ve sürekli olarak silah denetim antlaşmalarını müzakeret ettiler. Mihail Gorbaçov'un 1985'te iktidara gelmesinden sonra Sovyet politikalarının değişmesi kısa sürede Soğuk Savaş'ın sonunu getirdi. 1989'da Doğu Avrupa üzerindeki Sovyet hegemonyası çöktü, 1991'de de Sovyetler Birliği'nin kendisi parçalandı.

Caydırıcılık ve Çevreleme

Soğuk Savaş istisnai yapan, iki rakip süper güç arasında savaşla sonuçlanmayan uzatmalı bir gerginlik dönemi olmasıydı. Bunun neden böyle olduğuna ilişkin çeşitli açıklamaları aşağıda tartışacağız. Soğuk Savaş alışılmadık seyriyle uluslararası ilişkiler konusunda benzersiz bir perspektif sunar ve bu süreçte yapılan iki dış politika seçiminin dinamiklerine ışık tutar: *caydırma* ve *çevreleme* seçimleri.

Caydırmak korkutarak cesaret kırmaktır ve sık sık Soğuk Savaş'la ilişkilendirildiği halde, caydırıcılık uluslararası politikada yeni bir kavram değildir. Tarih boyunca, ülkeler başka ülkeleri saldırıdan caydırmak için ordular kurdular, ittifaklar yaptılar ve tehditler savurdular. Soğuk Savaş sırasında ve nükleer silahların sahneye çıkmasıyla birlikte, süper güçler bir saldırı gerçekleştikten sonra savunma yoluyla karşı koymaktan çok tehdit yoluyla göz korkutmaya bel bağladılar. Soğuk Savaş caydırıcılığı büyük Amerikan ve Sovyet nükleer cephaneliklerinin korunmasıyla yakından bağlantılıydı, ama aynı zamanda güç dengesi mantığının bir uzantısıydı. Nükleer tehditle caydırıcılık, süper güçlerden her birinin ötekinin avantaj elde etmesini, dolayısıyla aralarındaki güç dengesinin bozulmasını engellemeye çalışmasının bir yoluydu. Aşağıda göreceğimiz gibi, caydırıcılık sık sık ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki gerilimi artırdı ve

caydırıcılığın işlediğini kanıtlamak her zaman kolay değildir. Yapay nedensellikler kurma tehlikesi her zaman vardır. Bir profesör verdiği derslerin filleri sınıftan uzak tuttuğunu söylüyorsa ve o vakte kadar sınıfa hiç fil gelmemişse, bu iddianın aksini ispatlamak zor olacaktır. Böyle iddiaları şayet olsaydı hipotezleriyle test edebiliriz: Dersi veren başka biri olsaydı, fillerin sınıfa gelme olasılığı ne olurdu?

Caydırıcılık kavramı *çevreleme* politikasıyla bağlantılıydı. Soğuk Savaş sırasında çevreleme, liberal bir ekonomik ve siyasi dünya düzeninin gelişmesi için Sovyet komünizmini çevrelemeye yönelik belli bir Amerikan politikasına gönderme yapıyordu. Ama terim o sırada ortaya çıkmış olsa bile, caydırıcılık gibi çevreleme de Soğuk Savaş'la birlikte ortaya çıkmadı. Çevreleme yüzyıllardır en önemli dış politika araçlarından biridir. 18. yüzyılda muhafazakâr Avrupa monarşileri Fransız Devrimi'nin benimsediği özgürlük ve eşitlik ideolojisini, ondan da önce Katolik Kilisesi Karşı Reform'da Reform'un ve Martin Luther'in ideallerinin yayılmasını çevrelemeye kalkıştı. Çevrelemenin değişik biçimleri vardır. Çevreleme savunmacı ya da saldırgan olabilir. Savaş ya da ittifaklar şeklinde askeri güç kullanabilir; ticaret blokları ya da yaptırımlar şeklinde ekonomik güç kullanabilir; düşünce ve değerleri teşvik etmek biçiminde yumuşak güç kullanabilir. ABD Soğuk Savaş sırasında, komünizmi çevreleme politikası ile daha sınırlı bir politika olan Sovyetler Birliği'ni çevrelemek arasında gidip gelmiştir.

Soğuk Savaş'a Üç Yaklaşım

Soğuk Savaş'a kim ya da ne sebep oldu? Bu sorular, Soğuk Savaş'ın neredeyse başlangıcından itibaren akademik çevrelerde ve politikaları oluşturanlar arasında ateşli tartışmalara konu oldu. Üç ana görüş okulu vardır: *gelenekçiler*, *revizyonistler* ve *postrevizyonistler*.

Gelenekçiler Soğuk Savaş'ı kimin başlattığı sorusunun cevabının gayet basit olduğunu ileri sürerler: Stalin ve Sovyetler Birliği. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Sovyetler saldırgan ve yayılmacı iken, Amerikan diplomasisi savunmacıydı. Amerikalılar Sovyet tehdidinin doğasını ancak yavaş yavaş kavrayabildiler.

Gelenekselciler görüşlerini hangi kanıtlarla destekler? Savaştan hemen sonra, ABD Birleşmiş Milletler aracılığıyla sağlanacak bir ortak güvenlik ve cihanşümül bir dünya düzeni öneriyordu. Sovyetler Birliği ABD'yi fazla ciddiye almadı, çünkü kendi nüfuz alanını genişleterek Doğu Avrupa'ya hâkim olmak istiyordu. Savaştan sonra, ABD ordularını terhis etti, Sovyetler Birliği ise Doğu Avrupa'da çok sayıda asker bıraktı. ABD Sovyet çıkarlarını tanıdı; örneğin, Stalin, Roosevelt ve Churchill Şubat 1945'te Yalta'da buluştuklarında, Amerikalılar Sovyet çıkarlarıyla uzlaşmak için haddinden fazla çaba harcadılar. Stalin ise, en başta Polonya'da serbest seçimlere izin vererek, Yalta'da verdiği sözlerde durmadı.

Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra Irak'ın kuzeyinden birliklerini çekmekte yavaş davranması Sovyet yayılmacılığını daha da teyit etti. Sovyet birlikleri sonunda bölgeden çekildi, ama ancak baskı karşısında. 1948'de, komünistler Çekoslovakya'da hükümete el koydular. Sovyetler Birliği 1948 ve 1949'da, Batılı hükümetleri zorla bırakıp çekilmeye mecbur etmek için Berlin'i abluka altına aldı. Ve 1950'de, komünist Kuzey Kore orduları sınırı geçip Güney Kore'ye girdi. Gelenekçilere göre, bu olaylar Sovyet yayılmacılığı konusunda yavaş yavaş ABD'yi uyandırdı ve Soğuk Savaş'ı başlattı.

Esas olarak 1960'larda ve 1970'lerin başlarında yazan *revizyonistler*, Soğuk Savaş'a Sovyet yayılmacılığından çok Amerikan yayılmacılığının neden olduğuna inanırlar. Öne sürdükleri kanıt, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünyanın gerçekten iki kutuplu olmadığıdır –Sovyetler Birliği, savaşın güçlendirdiği ve Sovyetlerin tersine nükleer silahlara sahip olan ABD'den çok daha zayıftı. Sovyetler Birliği savaşta 30 milyona yakın insan kaybetmiş ve sanayi üretimi 1939'daki düzeyinin yarısına inmişti. Stalin Ekim 1945'te ABD Büyükelçisi Averell Harriman'a, Sovyetlerin gördükleri zararları onarmak için içe döneceklerini söyledi. Revizyonistler, üstelik, Stalin'in savaş sonrası dönemin başlarında dışa karşı tutumunun oldukça ılımlı olduğunu söylerler: Stalin Çin'de Mao Zedung önderliğindeki komünistlerin iktidara el koymasını engellemeye çalıştı; Yunan İç Savaşı'nda Yunan komünistlerine engel olmak için çaba gösterdi; ve Macaristan, Çekoslovakya ve Finlandiya'da komünist olmayan hükümetlerin yaşamasına izin verdi.

Revizyonistler, birinci ve ikinci düzey açıklamalara vurgu yapan iki kola ayrılır. Birinci düzeyi vurgulayan revizyonistler bireylerin önemi üzerinde durur ve Roosevelt'in Nisan 1945'te ölümünün kritik bir olay olduğunu, zira Başkan Harry S. Truman'ın göreve başlamasından sonra ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı politikasının sertleştiğini ileri sürerler. ABD Mayıs 1945'te savaş döneminin yardım amaçlı kiralama programını öylesine ani bir şekilde sonlandırdı ki, Sovyet bandıralı bazı gemiler okyanusun ortasında yarı yoldan geri dönmek zorunda kaldı. Temmuz 1945'te Berlin yakınlarında toplanan Potsdam Konferansı'nda, Truman atom bombasından söz ederek Stalin'in gözünü korkutmaya çalıştı. ABD'de, Demokrat Parti yavaş yavaş merkez soldan sağa kaydı. Truman 1948'de, Sovyetlerle ilişkileri iyileştirmeyi savunan Tarım Bakanı Henry Wallace'ın görevine son verdi. Aynı zamanda, Truman'ın yeni Savunma Bakanı James Forrestal koyu bir antikomünistti. Revizyonistler bu isim değişikliklerinin ABD'nin süreç içinde neden bu kadar Sovyet karşıtı olduğunu açıklamaya yardım ettiğini söylerler.

İkinci düzeyi vurgulayan revizyonistlerin farklı bir cevabı vardır. Onlar sorunu bireylerde değil, ABD kapitalizminin doğasında görürler. Sözgelimi, Gabriel ve Joyce Kolko ile William A. Williams, Amerikan ekonomisinin genişlemeyi gerektirdiğini ve ABD'nin dünyayı demokrasi için değil kapitalizm için güvenli bir yer hale getirmeye çalıştığını ileri sürerler. Amerikan ekonomik hegemonyası, özerk bir ekonomik alan oluşturmaya çalışabilecek hiçbir ülkeyi hoş göremezdi. Amerikan liderleri 1930'ların tekrarlanmasından korkuyordu, çünkü dış ticaret olmazsa bir Büyük Bunalım daha olurdu. İkinci düzeyi vurgulayan revizyonistlere göre, Avrupa'ya yardım götüren Marshall Planı Amerikan ekonomisini genişletmenin bir yolundan başka bir şey değildi. Sovyetler bunu Doğu Avrupa'daki nüfuz alanlarına yönelik bir tehdit olarak görüp reddetmekte haklıydılar. Williams'ın sözleriyle, Amerikalılar uluslararası ekonomide hep bir açık kapı politikasından yanaydılar, çünkü bu kapıdan geçmeyi umut ediyorlardı.

Yale Üniversitesi'nden tarihçi Lewis Gaddis'in temsilcileri arasında yer aldığı 1970'lerin ve 1980'lerin *postrevizyonistlerinin*, ya-

pısal düzeye odaklanan bir başka açıklamaları vardır. Bunlar, hiç kimse Soğuk Savaş başlatmakla suçlanamayacağı için gelenekçilerin de revizyonistlerin de hatalı olduğunu ileri sürerler. Savaş sonrası güç dengesinin iki kutuplu yapısı nedeniyle Soğuk Savaş kesinlikle ya da neredeyse kaçınılmazdı. 1939'da yedi büyük güçle çok kutuplu bir dünya vardı, ama İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımdan sonra, geriye sadece iki süper güç kalmıştı: ABD ve Sovyetler Birliği. İki kutupluluğa ilaveten, Avrupa devletlerinin savaş sonrasındaki zayıflığı, ABD ve Sovyetler Birliği'nin içine çekildiği bir iktidar boşluğu yarattı. Postrevizyonistler, bu iki ülkenin çatışmaya girmesi kaçınılmaz olduğundan, sorumlu aramanın anlamsız olduğunu söylerler.

Savaşın sonunda Sovyetlerin ve Amerikalıların farklı amaçları vardı. Sovyetler somut kazanımlar, yani toprak istiyorlardı. Amerikalıların ise soyut ya da ortamsal amaçları vardı –dünya politikasının genel bağlamıyla ilgiliydiler. Sovyetler Doğu Avrupa'da nüfuz alanlarını konsolide etmenin yollarını ararken ABD küresel Birleşmiş Milletler sistemini destekleyince, ortamsal ya da bağlamsal amaçlar somut, toprak kazanma amaçlarıyla çatıştı. Ama ABD Birleşmiş Milletler'den faydalandığından ve çoğunluğu oluşturan müttefik oyları sayesinde bu örgüt tarafından fazla kısıtlanmadığından, bu üslup farkları Amerikalıların kendilerini yalancı sofı gibi hissetmesine neden olmadı. Sovyetler Doğu Avrupa'da bir nüfuz alanına sahip olabiliirdi, ama ABD'nin de Batı Yarıküre'de ve Batı Avrupa'da bir nüfuz alanı vardı.

Postrevizyonistler, revizyonistlerin üzerinde durduğu ekonomik determinizm nedeniyle değil, anarşik bir sistemdeki devletlerin asırlık güvenlik ikilemi nedeniyle, ABD'nin de Sovyetler Birliği'nin de genişlemekten başka çaresi olmadığını söyler. Atinalılar nasıl Korinthosluların Korfu donanmasının denetimini ele geçirmesine izin veremez idiyse, Amerikalılar ve Sovyetler de karşı tarafın Avrupa'ya egemen olmasına izin veremezdi. Postrevizyonistler kanıt olarak Stalin'in 1945'te Yugoslav lider Milovan Djilas'a yaptığı bir yorumu hatırlatırlar: "Bu savaş geçmiştekiler gibi değil; bir bölgeyi kim işgal ederse kendi sosyal sistemini de dayatıyor. Herkes ordusunun eriş-

bildiği yere kadar kendi sistemini dayatıyor.”¹ Bir başka deyişle, ideolojik olarak çift kutuplu bir dünyada, bir devlet güvenliğini sağlamak amacıyla kendisinininkine benzer sosyal sistemleri dayatmak için silahlı kuvvetlerini kullanır. Roosevelt 1944 sonbaharında Stalin’e benzer bir şey söylemişti: “Bu küresel savaşta ABD’yi ilgilendirmeyen hiçbir siyasi ya da askeri sorun yoktur.”² Postrevizyonistlere göre, iki kutuplu yapı gereği bir husumet sarmalı oluştu: Bir ülkedeki şahinler diğer ülkedeki şahinleri besledi. İkisi de düşmanı 1930’lardaki Hitler’in benzeri olarak algılamaya başladı. Algılar katılaştıkça Soğuk Savaş derinleşti.

Soğuk Savaş’ın sona ermesinden beri, daha önce kapalı olan Sovyet arşivlerinden elde edilen sınırlı sayıda belge, karşılıklı cepheleşmeyi hangi tarafın başlattığı tartışmasını yeniden alevlendirmiştir. Örneğin Gaddis, Soğuk Savaş’ın başlamasından ve süper güçler arası çatışmanın doğasından öncelikle SSCB’nin sorumlu olduğuna gidecek daha çok ikna olmaktadır. Stalin’in ve diğer Sovyet liderlerinin ideolojik katılığına ve Kremlin’in kendi nüfuz alanında formel bir imparatorluğu kesinlikle koruma kararlılığına dikkat çekmektedir. Gaddis’in yeniden gelenekçi bakış açısına dönmesi bazı akademik çevrelerde kuşku uyandırmıştır; bu da tartışmanın önümüzdeki dönemde devam edeceğini göstermektedir.

Roosevelt’in Politikaları

Franklin Roosevelt, Birinci Dünya Savaşı’nın hatalarına düşmek istemediğinden, Versailles benzeri bir barış yerine Almanya’nın kayıtsız şartsız teslim olmasını talep etti. 1930’larda dünya ekonomisine zarar veren ve savaşın çıkmasında payı olan korumacılığın önüne geçmek için liberal bir ticaret sistemi istedi. ABD, 1930’larda o kadar zarar verici olan izolasyonizm eğiliminden kaçınacaktı. Güçlü bir Güvenlik Konseyi’yle Birleşmiş Milletler biçimini alacak olan yeni ve daha güçlü bir Milletler Cemiyeti’ne katılacaktı. Savaşın büyük bölümünde ABD Dışişleri bakanı olan Cordell Hull, sıkı bir Wilson’cıydı ve ABD kamuoyunda Birleşmiş Milletler’e güçlü bir destek vardı.

Roosevelt'in büyük tasarısını hayata geçirebilmesi için, uluslararası duruşuna içte iki partinin verdiği desteği koruması gerekiyordu. Dışta ise, Birleşmiş Milletler'e katılmakla güvenlik gereksinimlerinin karşılanacağı konusunda Stalin'e güven telkin etmek zorundaydı. Roosevelt savaş sonrası planlamaya yaklaşımında naif olmakla suçlanmıştır. Roosevelt'in tasarısı naif değildi, ama bazı taktiklerle öyleydi. Birleşmiş Milletler'e çok fazla güvendi, Amerikan izolasyonizmi olasılığını abarttı ve en önemlisi Stalin'i hafife aldı. Kolumu omzuna atarak, dostça ilişki kurarak, ona Amerikalı bir politikacıya davranacağı gibi davranabileceğini sandı.

Başkan savaş sırasında da sonrasında da, Amerikalıların anladığı şekliyle sahici işbirliği mümkünmüş gibi davrandı. Görünen o ki, Roosevelt, Stalin'in gözünde Hitler'den o kadar da farklı olmadığını, ikisinin de uzun vadeli emelleri Kremlin'inkilerle çatışan güçlü kapitalist devletlerin başı olduğunu biliyor idiyse bile unutmuştu.

-William Taubman, *Stalin's American Policy*³

Roosevelt, Stalin'in adamlarıyla birlikte, "halk adına halktan milyonlarca kişiyi öldüren; Hitler'den korunmak için onunla bir pakt imzalayan, savaş ganimetlerini onunla paylaşan ve aynı onun gibi komşu halkları topraklarından süren, soykırıma uğratan ya da köleleştiren; Almanya batıya doğru ilerlerken kenarda durup demokrasilere ateş püsküren, Hitler doğuya yürüyünce de onları yeterli yardımda bulunmamakla suçlayan"⁴ bir diktatör olduğunu tam olarak kavrayamadı.

Roosevelt Stalin'i yanlış yorumladı, ama sonradan bazılarının iddia ettiği gibi, 1945'teki Yalta Konferansı'nda Amerikan çıkarlarını satmadı. Roosevelt'in politikası her açıdan naif değildi. Ekonomik yardımı Sovyetlerin siyasi tavizlerine bağlamaya çalıştı ve atom bombasının sırlarını Stalin'le paylaşmayı reddetti. O sadece, savaşın sonunda Doğu Avrupa'da kimin ordularının bulunacağı, dolaşısıyla o bölgede kimin borusunun öteceği konusunda gerçekçiydi. Roosevelt'in hatası, Stalin'in dünyayı onun gibi gördüğünü ve ABD'deki iç politikayı anladığını sanması ve Amerikan politikasının

daki, bir liderin karşısındakiyle arasındaki farkları bulanıklaştırıp dostluğa başvurma becerisinin Stalin’le ilişkisinde de etkili olacağını düşünmesindeydi.

Stalin’in Politikaları

Stalin’in savaş sonrası ilk planı içte denetimi güçlendirmektir. İkinci Dünya Savaşı Sovyetler Birliği’ne muazzam zararlar vermişti; yarıda değindiğimiz korkunç insani ve sınai kayıpların yanı sıra komünizm ideolojisi de zarar görmüştü. Sovyetler Birliği’nde pek çok kişi komünist yönetimin hoyratlığından duyduğu derin hoşnutsuzluk nedeniyle Almanlarla işbirliği yapmıştı. Alman istilası Stalin’in kontrolünü ciddi biçimde zayıflatmıştı. Zayıflayan komünist ideoloji halkı gayrete getirmeye yetmediği için, Stalin savaş sırasında Rus milliyetçiliğine daha çok sarılmak zorunda kaldı. Stalin’in savaşın sonundaki izolasyonist politikası, Avrupa ve ABD’den gelecek dış etkilerin önünü kesmeyi amaçlıyordu. Stalin ABD’yi nesnel bir düşman olarak kullanarak, Sovyet halkını safları sıklaştırmaya, iç kapanmaya ve yabancılara güvenmemeye zorladı. Ama bundan, Stalin’in fiiliyatta gelişen Soğuk Savaş’ı istediği sonucu çıkmaz.

Stalin, özellikle Doğu Avrupa’da amaçlarını gerçekleştirmesine yardım ettiğinde ve ABD’den bir miktar ekonomik yardım almasını sağladığında, belli bir işbirliğini tercih etti. İyi bir komünist olarak, ABD’nin kendisine ekonomik destek sağlaması gerektiğine, zira kapitalist sistemin içindeki talep yetersizliği nedeniyle sermaye ihraç etmek zorunda olduğuna inanıyordu. Stalin, kapitalist sistemin 10-15 yıl içinde yeniden krize gireceğine ve bu sırada kendini toparlamış olan Sovyetler Birliği’nin kapitalistlerle kaçınılmaz çatışmadan çıkar sağlamaya hazır olacağına da inanıyordu.

Dış politika açısından, Stalin içte kendini korumak, dışta Sovyetler Birliği’nin 1939’daki Alman-Sovyet Paketi’yle Doğu Avrupa’da elde ettiği kazanımları muhafaza etmek istiyordu. Stalin zayıf noktaları deşmek de istiyordu; bu, kriz olmadığında daha rahat yapılan bir şeydi. Stalin 1941’de Britanya Dışişleri Bakanı Anthony Eden’a aritmetiği cebire tercih ettiğini söyledi; bir başka deyişle, o, teorik

değil pratik bir yaklaşım istiyordu. Winston Churchill, Balkanlar'da savaş sonrası bir nüfuz paylaşım formülü önerdiğinde –bazı ülkeler Britanya, bazıları Sovyet kontrolünde; diğerleri de yüzde 50-50– Stalin bu fikre gayet sıcak baktı. Stalin'in ilk başlarda Çin, Çekoslovakya ve Macaristan gibi uzak ülkelerde komünist hükümetleri desteklemekte gösterdiği temkin, hedeflerine erişmek için benimseydiği aritmetik yaklaşıma tam anlamıyla uyar. Stalin dünyayı komünizm çerçevesinden gördüğü halde, sık sık pragmatik taktikler kullanan inançlı bir komünistti.

Çatışmanın Evreleri

Soğuk Savaş'ın ilk aşamaları üç evreye ayrılabilir: 1945-1947 –Soğuk Savaş'ın tedricen başlaması; 1947-1949 –Soğuk Savaş'ın ilanı; 1950-1962 –Soğuk Savaş'ın doruk yılları.

Ne Stalin ne de Truman bir soğuk savaş istiyordu. Truman İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Roosevelt'in eski yardımcısı Harry Hopkins'i Moskova'ya yolladı; amaç bazı düzenlemelerin yapılıp yapılamayacağını görmekti. Truman, Potsdam Konferansı'ndan sonra bile Stalin'i ılımlı biri olarak görmeye devam etti. Nitekim, 1949 gibi ileri bir tarihte, Stalin'i Kansas City'deki eski dostu Boss Pendergast'la kıyaslayacaktı. 1946'da Moskova'dan yazan ABD Büyükelçiliği Maslahatgüzarı George Kennan, Amerikan karar mercilerini Stalin'in gerçek mizacı ve niyetleri konusunda uyarmaya çalışıyordu. Winston Churchill aynı tarihte Missouri, Fulton'da ünlü konuşmasını yaparak, Avrupa'nın ortasına bir “demir perde”nin inmekte olduğu uyarısında bulundu. Dışişleri Bakanı James Byrnes hâlâ Sovyetlerle savaş sonrası bir antlaşma müzakere etmeye çalışırken, Truman, yardımcısı Clark Clifford'dan Sovyetlerin gerçekte ne planladıklarını bildiren bir rapor hazırlamasını istedi. Clifford çeşitli kişilerle görüştü ve Kennan'ın haklı olduğu sonucuna vardı: Sovyetler bedeli yüksek olmayan bir fırsat yakaladıkları her yerde genişleyeceklerdi. Ancak, Truman Aralık 1946'da raporu aldığı anda, Clifford'a, hâlâ Roosevelt'in büyük tasarısını takip etmeye çalıştığı ve henüz yeni bir strateji geliştirmede için rapor sonuçlarının yayılmasını istemediğini söyledi.

Altı pürüz, sonunda Amerikan stratejisinin değişmesine ve Soğuk Savaş'ın başlamasına yol açtı. Bunlardan biri, Polonya ve Doğu Avrupa'daki Sovyet girişimleriydi. Polonya kuşkusuz İkinci Dünya Savaşı'nın tetikleyici nedenlerinden biriydi ve Amerikalılar Stalin'in savaştan sonra Polonya'da serbest seçimler yapılacağına dair açık taahhüdünü yerine getirmekte ağır davrandığına inanıyorlardı. Ancak, Stalin'in yapmayı kabul ettiği şeyin ne olduğu açık değildi. Roosevelt 1943'te Tahran'da Stalin'le buluştuğunda, Polonya konusunu gündeme getirdi, ama Stalin'le 1944 Amerikan seçimleri bağlamında konuştu: Yakında seçime girecekti, çok sayıda Polonya asıllı Amerikan seçmeni vardı ve onlara Polonya'da savaştan sonra seçimlere gidileceğini söylemesi gerekiyordu. Sovyetler Birliği'nde seçim diye bir kaygısı olmayan Stalin, Roosevelt'in endişelerini ciddiye almadı. Şubat 1945 tarihli Yalta anlaşması da biraz muğlaktı ve Stalin Polonya konusunda varılan anlaşmanın anlamını sündürebileceği kadar sündürerek, Sovyet birliklerinin Almanları sürmesinden sonra Varşova'da kukla bir hükmet kurdu. Amerikalılar kendilerini kazıklanmış hissettiler, ama Stalin, Amerikalıların Sovyet birliklerinin Polonya'yı kurtardığı gerçeğiyle uzlaşacaklarını hissetti.

İkincisi, Mayıs 1945'te, kiralama yardım programı birdenbire durduruldu ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ekonomik ilişkiler gerginleşti. Kiralama programının aniden sonlandırılması, bir ölçüde bürokratik bir hataydı, ama ABD'nin Şubat 1946'da Sovyetlerin borç taleplerini reddetmesi durumu daha da kötüleştirdi. Sovyetler bu eylemleri düşmanca amaçlar güden ekonomik bir baskı olarak yorumladılar.

Üçüncü bir sorun Almanya'ydı. Yalta buluşmasında, Amerikalılar ve Sovyetler Almanya'nın 20 milyar dolar savaş tazminatı ödemesi ve bunun yarısını Sovyetler Birliği'nin alması konusunda anlaşılabilir. Ödemenin nasıl ve ne zaman yapılacağının ayrıntıları Yalta'da belirlenmedi, ama iki taraf konuyu daha sonra müzakere etme konusunda anlaştı. Temmuz 1945'teki Potsdam buluşmasında, Sovyetler 10 milyar dolarlarını istediler; dahası, bu parayı Amerikalıların, Britanyalıların ve Fransızların işgal etmiş olduğu Almanya'nın batı bölgelerinden talep ettiler. Bu sırada kara kara Almanya'nın nasıl imar

edileceğini düşünmekte olan Truman, Sovyetlere, Almanya'dan 10 milyar dolar almak istiyorlarsa, bunu işgal ettikleri doğu kesiminden almaları gerektiğini söyledi; Almanya'nın batı yarısının imarından sonra geriye para kalırsa, Sovyetleri bundan haberdar ederdi. Böylece, Amerikalılar ile Sovyetler arasında Almanya'nın imarına ilişkin bir dizi görüş ayrılığı başladı. Amerikalılar, Britanyalılarla ve Fransızlarla birlikte batı bölgeleri için tek bir para birimi oluşturarak Batı Alman bütünleşme sürecini başlattılar; bu da, Sovyetlerin Almanya'nın doğusu üzerinde kontrolü sıkılaştırmalarına neden oldu.

Dördüncü bir sorun Doğu Asya'ydı. Sovyetler savaşın son haftasına kadar Pasifik'te tarafsız kalmışlardı. Sonunda, Japonya'ya savaş ilan edip Mançurya'yı ve Japonya'nın kuzeyindeki dört adayı ele geçirdiler. Potsdam'da, Almanya'daki Amerikan işgal bölgesi gibi, Japonya'da bir Sovyet işgal bölgesi talep ettiler. Truman Sovyetlerin oyuna çok geç girdiğini, bu yüzden bunun söz konusu olamayacağını söyledi. Amerikan bakış açısından bu gayet makul görünüyordu; ne var ki durum Sovyetlere, Amerikalıların serbest seçimler ve nüfuz sahibi olmak istediği, ama ilk önce Sovyet birliklerinin girmiş olduğu Doğu Avrupa'yı hatırlattı. Sovyetler Uzakdoğu'daki durumu Doğu Avrupa'ya benzetirken, Amerikalılar bunu Sovyetlerin yayılmacı baskılarının yeni bir örneği olarak gördüler.

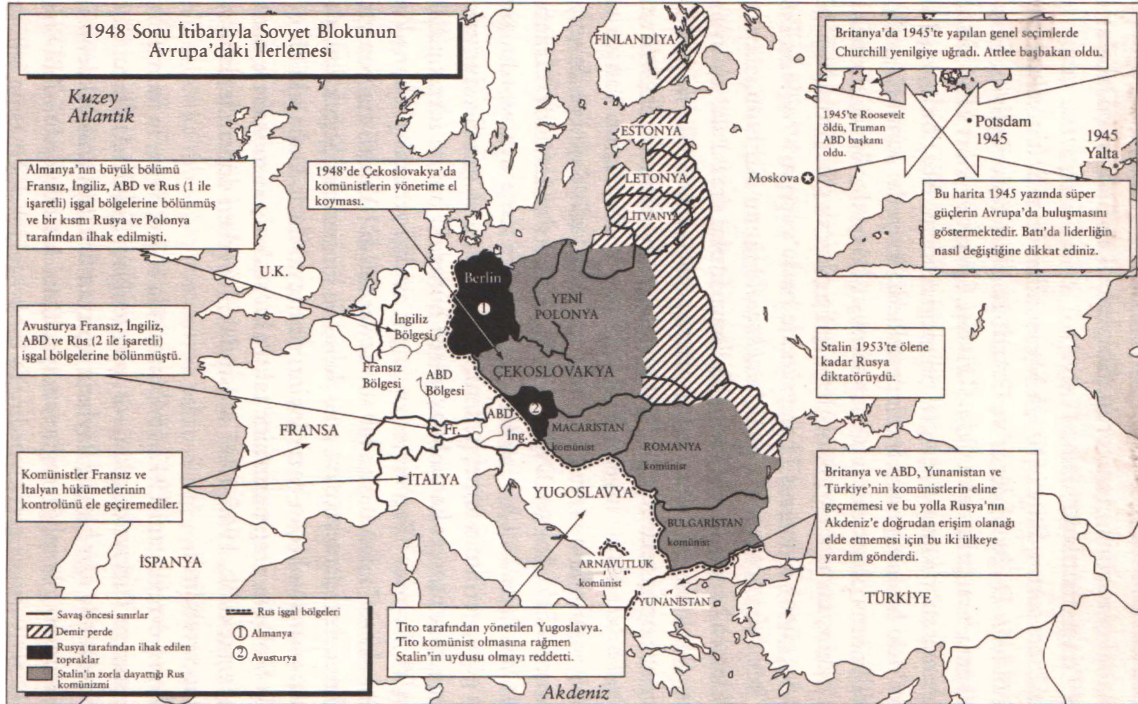
Beşinci bir sorun atom bombasıydı. Roosevelt atom bombasının sırlarını Sovyetler Birliği'yle paylaşmamaya karar vermişti. Bugün çoğu tarihçi, Truman'ın Hiroşima ve Nagazaki'yi, bazı revizyonistlerin iddia ettiği gibi esas olarak Sovyetler Birliği'ne gözdağı vermek için değil, Japonya'yla savaşı bir an önce sona erdirmek için bombaladığı konusunda hemfikirlerdir. Ama Truman bombanın bazı siyasi etkileri olmasını bekliyordu. Potsdam buluşmasında Truman Stalin'e Amerika'nın atom bombasına sahip olduğunu söyleyince, Stalin hiç renk vermedi ve görünüşte etkilenmedi. Kuşkusuz, bunu kendi casuslarından çoktan öğrenmişti, ama soğukkanlılığı Amerikalıları biraz irkiltti. ABD 1946'da, nükleer silahların BM tarafından denetlenmesini öngören Baruch Planı'nı öne sürdüğünde, Stalin bunu reddetti, çünkü kendi bombasını yapmak istiyordu. Ona göre, uluslararası denetim altındaki bir bomba, bomba yapmayı sadece Ame-

rikalılar bildiği için gene bir Amerikan bombası olacaktı. Stalin, kendi bombalarına sahip olmanın Sovyetler Birliği'nin güvenliği için çok daha iyi olacağına inanıyordu (Sovyetler kendi atom bombalarını 1949'da patlattılar).

Altıncı sorun, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Britanyalıların etkili olduğu Doğu Akdeniz ve Ortadoğu ülkeleriyle ilgiliydi. Savaştan sonra bazı gelişmeler oldu. Birincisi, Sovyetler Mart 1946'da birliklerini İran'ın kuzeyinden geri çekmeyi reddetti. ABD Birleşmiş Milletler'deki bir tartışmada İran'ı destekledi. Sovyetler sonunda geri çekildiler, ama olay canlarını epey sıkırmıştı. Sovyetler Birliği, Yunanistan'daki iç savaştan komünistlerin galip çıkacak gibi görüldüğü bir sırada, güney komşusu Türkiye'ye de baskı yapmaya başladı. Batı bir kez daha Sovyetlerin genişlemekte olduğunu düşündü.

Hemen hepsinde bazı yanlış algılamalar olsa da, bu altı sorun gerçkti. Sorunlar müzakere ve yatıştırma yoluyla çözülebilir miydi? Yatıştırma sonuç verir miydi? Muhtemelen hayır. Kennan, Stalin'in zayıf noktaları deşme niyetinde olduğunu ileri sürmüştür. Yatıştırma da bir zayıf nokta olarak yorumlanır, daha fazla deşmeye davetiye çıkarırdı. Eski Sovyet Dışişleri Bakanı Maksim Litvinov Haziran 1946'da Amerikalı bir muhatabını tavizlere karşı uyarıyordu, zira ona göre, gerilimin temel nedeni, "komünist ve kapitalist dünyalar arasında çatışmayı kaçınılmaz gören buradaki hâkim ideolojik anlayış"tı. Tavizler "Batı'nın er ya da geç bir dizi yeni taleple karşı karşıya kalması"ndan başka bir sonuç vermezdi.⁵ Yatıştırma yöntemi muhtemelen işlemeyecekti, ama daha sıkı bir pazarlık Soğuk Savaş'ın başlamasına yol açan bazı olayları sınırlayabilirdi. Daha sıkı bir duruşla Stalin'in pragmatizmine taktik bir sesleniş ve müzakere konusunda isteklilik, 1945-1947 arasındaki bu erken dönemde daha iyi sonuç verebilirdi.

İkinci evreyi, yani 1947-1949 arasında Soğuk Savaş'ın ilanını, Yunanistan ve Türkiye'de çıkan sorunlar tetikledi (Şekil 5.1). İkinci Dünya Savaşı'nda ağır bir güç kaybına uğrayan Britanya artık Akdeniz'in doğusunda güvenliği sağlayamayacağını hissediyordu. ABD'nin bir karar vermesi gerekiyordu: Ya bir boşluğun doğmasına izin verecekti, ya da Yunanistan ve Türkiye'ye yardım ederek Britanya'nın

ŞEKİL 5.1 Avrupa'da Soğuk Savaş'ın İlk Günleri

yerini alacaktı. Bu, geleneksel Amerikan dış politikasından önemli bir kopuştu. Truman Amerikan kamuoyunun böyle bir adımı destekleyeceğinden emin değildi. İzolasyonizmin savaş sonrası Amerikan dış politikasının belkemiğini oluşturacağı korkusu hâlâ vardı. Truman, Cumhuriyetçi lider, Michigan Senatörü Arthur Vandenberg'e, Senato'nun Yunanistan ve Türkiye'ye yardımı onaylayıp onaylayacağını sordu. Vandenberg Truman'a, geleneksel Amerikan dış politikasından bu kopuşa Kongre'nin desteğini almak için "onları fena halde korkutması" gerekeceğini söyledi. Bu yüzden, Truman politika değişikliğini açıkladığında, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım sağlayarak Akdeniz'in doğusunda güç dengesini koruma gereğinden söz etmedi. Bunun yerine, her yerde özgür halkları koruma gereğinden bahsetti. Amerikan yardımıyla ilgili bu ahlakçı, ideolojik açıklama Truman Doktrini olarak anılır oldu.

Bu arada Dışişleri Bakanlığı'na yeniden dönmüş olan George Kennan, dış politikanın belirlenmesinde bu ideolojik yaklaşıma itiraz ederek, bunun ucunun çok açık olduğunu ve ABD'nin başını derde sokacağını savundu. Gerçekten de, Truman Doktrini'nin ürünü olan çevreleme politikasında muazzam belirsizlikler vardı. ABD neyi çevrelemeyi amaçlıyordu: Sovyet gücünü mü, komünist ideolojiyi mi? Başlangıçta, Sovyet gücünü çevrelemek ile komünist ideolojiyi çevrelemek aynı şey gibi göründü, ama Soğuk Savaş'ın ileriki yıllarında komünist hareket bölününce, belirsizlikler önem kazandı.

Truman, politika değişikliği için tehdit duygusunu ve ideolojik mantığı abartmakla yanlış mı yaptı? Bazı gözlemciler, demokrasilerde kamuoyunu değiştirmenin totaliter ülkelerde politikaları değiştirmekten daha zor olduğu görüşündedir. Onlara göre, abartı demokrasilerde değişim sürecini hızlandırır. İdaresi zor bir çift atı geri döndürmeye çalışırken dizginlere daha kuvvetli asılmak gerekir. Gerekli olup olmadığı bir yana, abartı Soğuk Savaş'ın doğasını değiştirmede etkili oldu.

Dışişleri Bakanı Marshall, Haziran 1947'de Avrupa'ya ekonomik yardım için bir plan açıkladı. Marshall Planı'nın ilk versiyonu Sovyetler Birliği'ni ve Doğu Avrupalıları dilerlerse plana katılmaya davet ediyordu, ama Stalin Doğu Avrupalılara bunu yapmamaları için

güçlü bir baskı uyguladı. Stalin, Marshall Planı'nın Amerikan cömertliğinden kaynaklanmayıp, Doğu Avrupa'daki güvenlik bariyerini yıkmayı amaçlayan ekonomik bir balyoz olduğu düşüncesindeydi. Çekoslovakya Amerikan yardımını isteyeceğini belli edince, Stalin Doğu Avrupa'da işleri sıkıya aldı ve Şubat 1948'de Çekoslovakya'da yönetim tamamen komünistlerin eline geçti.

Truman bu olaylarda 1930'ların aksisedalarını duyuyordu. Stalin'in yeni bir Hitler'e dönüşmesinden kaygılanmaya başladı. ABD, Batı Alman para reformu için planlar önerdi; Stalin buna Berlin'i abluka altına alarak karşılık verdi. Bunun üzerine ABD bir hava köprüsü oluşturdu ve Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) kuruluş çalışmalarını başlattı. Husumet, kısasa kısas şeklinde tırmanmaya başladı.

Soğuk Savaş'ın en katı evresi 1949'daki iki şokun ardından geldi. Sovyetler Birliği 1949'da, bazı Amerikalı liderlerin beklediğinden çok daha erken bir tarihte atom bombasını patlattı ve Çin Komünist Partisi Çin anakarasının denetimini ele geçirerek Milliyetçileri Tayvan Adasına çekilmek zorunda bıraktı. Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 68 No.lu gizli belgesi (NSC-68) Washington'da yaşanan telaşı yansıtır. Belge, dört ya da beş yıl içinde, küresel egemenlik planının parçası olarak bir Sovyet saldırısı öngörüyordu. NSC-68 ABD savunma harcamalarında büyük bir artış yapılması gerektiğini belirtiyordu. Bütçe sorunlarıyla boğuşmakta olan Başkan Truman, Kuzey Kore birliklerinin Güney Kore sınırını geçtiği Haziran 1950'ye kadar NSC-68'e direndi.

Kore Savaşı ateşe benzin dökme etkisi yarattı. Batı'da Stalin'in yayılmacı emelleriyle ilgili en derin kuşkuları doğruladı ve Amerikan savunma bütçesinde, Truman'ın o ana kadar direnmiş olduğu muazzam bir artışa yol açtı. Stalin, Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi istila etmesine neden izin verdi? Kruşçev anılarında buna bir açıklama getirir: Kuzey Kore lideri Kim İl Sung, fırsattan yararlanarak yarımadaı birleştirmek için Stalin'i sıkıştırıyordu. ABD, Kore'nin savunma alanının dışında kaldığını söylemişti. Dışişleri Bakanı Dean Acheson ABD'nin bu görüşünü dile getirmiş ve Kurmay Başkanları Kurulu buna göre plan yapmıştı. Kore Stalin'e zayıf bir nokta gibi

görünüyordu. Ama Kuzey Kore fiilen Güney Kore sınırını geçince, Truman hesap kitap yapmadan tepkisel bir karşılık verdi: Hitler'in Rheinland'a girişini hatırlayarak, her yerde saldırıya direnmenin zorunlu olduğu düsturunu anımsadı. Kuzey Kore'nin güneyi istilasının tetiklediği tarihsel analogiler, savunma perimetreleri için hazırlanmış planları gölgede bıraktı. ABD ortak güvenliğe destek vermesi için BM Güvenlik Konseyi'ni harekete geçirmeyi başardı (bu, Sovyetler Birliği o sırada, Pekin'deki komünist hükümete Çin sandalyesini vermediyi başaramadığı için Güvenlik Konseyi'ni boykot etmekte olduğundan mümkün oldu) ve komünistleri Kore Yarımadasının ortasından geçen ve Kuzey ile Güney'i bölen 38. Paralel'in kuzeyine geri püs-kürtmek üzere Kore'ye BM bayrağı altında savaşacak birlikler gönderilmesini sağladı.

NSC-68'in amacı, Başkan'ın bir karar verebileceğini ve de bu kararın uygulanabileceğini "tepe yönetim" in kafasına vura vura sokmaktır. Gene de, Ruslar Güney Kore'ye saldırıyı kısırtacak ve "Amerikan nefreti" kampanyasını başlatacak kadar aptal olmasalardı, sonraki birkaç yıl içinde olanlara benzer şeyler yapılabilir miydi, kuşkuludur.

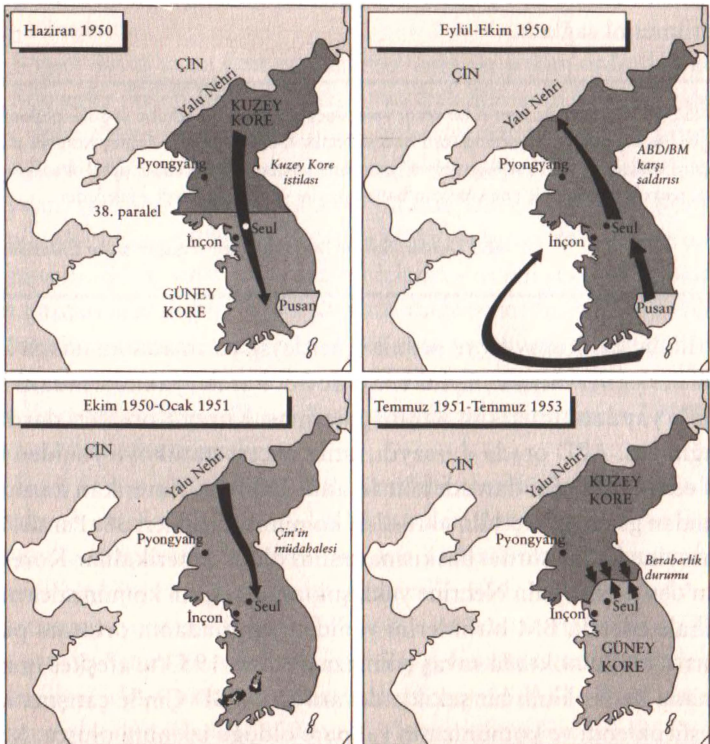
-ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson, *Present at the Creation*⁶

İlk başta, Kuzey Kore orduları nerdeyse yarımadanın ucuna kadar ilerlediler. Ancak, Eylül 1950'de 38. Paralel yakınlarındaki İn-çon'a yapılan Amerikan amfibi çıkarması Kuzey Korelileri darma-dağın etti. ABD orada dursaydı, istila öncesi statükoyu yeniden tesis ederek zaferini ilan edebilirdi, ama Truman, Amerikan kamuoyundan gelen, geri çekilmekte olan komünist birlikleri 38. Paralel'in kuzeyine kadar sürme baskısına teslim oldu. Amerikalılar Kore'yi Çin'den ayıran Yalu Nehrine yaklaştıklarında, Çinli komünistler müdahale ederek, BM birliklerini yeniden yarımadanın ortasına püs-kürttüler. Bu noktada savaş çıkmaza girdi ve 1953'te ateşkes imzalanana kadar kanlı bir şekilde devam etti. ABD Çin'le çatışma içine sürüklendi ve komünizmin yekpare olduğu izlenimi oluştu. Moral bozucu savaş, içte bölünmeye ve adını Wisconsin Senatörü Joseph McCarthy'nin Amerikan komünistlerine yönelik haşın ve mes-

netsiz yıkıcılık suçlamalarından alan McCarthy’ciliğin yükselmesine yol açtı. Soğuk Savaş blokları iyice kutuplaştı ve iletişim neredeyse kesildi.

Kaçınılmazlık?

Soğuk Savaş’ın başlaması kaçınılmaz mıydı? Eğer kaçınılmazlığın yorumunu “hayli muhtemel” anlamına gelecek şekilde gevşetirsek, postrevizyonistler haklıdır. İki kutuplu yapı, iki tarafın da Avrupa’da bir iktidar boşluğu tarafından yutulması ve içinden kolay

ŞEKİL 5.2 Kore Savaşı

kolay çıkamaması ihtimalini yarattı. Yoğun ideolojik atmosfer Birleşmiş Milletler'in çalışmasını aksattı, açık iletişimi sınırladı ve uluslararası sistemin işleyişinin ılımsızlaşmasına katkıda bulundu. Böylece sistemsel koşullarda, yukarıda saptadığımız altı sorunda ya da başka birkaçında çatışmaların çıkması ve çözümünün zor olması olgandı.

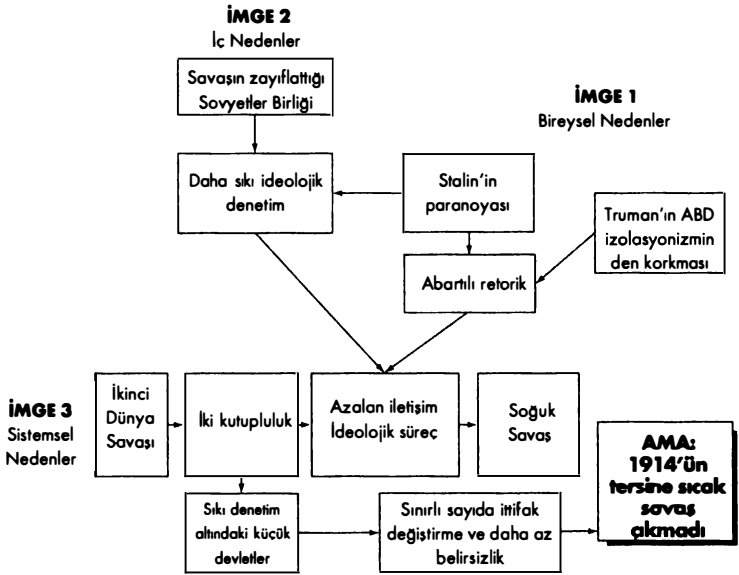
Ancak, postrevizyonistler sistemsel açıklamaya çok fazla bel bağlarlar. Belli bir Soğuk Savaş belki kaçınılmazdı, ama bu kadar derin olması kaçınılmaz değildi. Ne de olsa, husumetin farklı evreleri vardı ve sistemin iki kutupluluğu 1989'a kadar değişmediği için, neo-realist yapısal açıklamalar Soğuk Savaş'ın farklı evrelerini ya da husumetin derinliğini açıklayamaz. Bireylerin ve iç politikanın önemli olduğu nokta da burasıdır –Roosevelt ve Truman, Stalin ve Kruşçev. Soğuk Savaş'ın boyutlarını tam olarak anlamak için iç politikanın hesaba katılması gerekir. Revizyonistler iç sorunlara odaklanmakta haklıdır, ama ekonomik determinizme bu kadar güçlü bir vurgu yapmaları yanlıştır. İç politikada ideolojinin ve abartının rolü daha önemlidir. Stalin ideolojiyi Sovyetlerin savaştan sonraki iç sorunları nedeniyle kullandı, Truman ise komünist tehdidin doğasını, değişen Amerikan dış politikasına destek toplamak için abarttı. 1930'ların analogilerinin kullanılması, iki tarafta da katılığın pekişmesine katkıda bulundu.

İşin ironik yanı, farklı zamanlarda alternatif stratejiler husumetin derinliğini azaltabilirdi. Örneğin, ABD Kennan'ın tavsiyesine uyarak 1945-1947'de daha kararlı bir tepki verse, 1947-1950 arasında da müzakere ve iletişimde daha pragmatik olmaya çalışsa, Soğuk Savaş gerilimi 1950'lerin başında olduğu kadar yükselmeyebilirdi.

Analiz Düzeyleri

Soğuk Savaş'ın kökenleri Şekil 5.3'te gösterildiği gibi değişik imajlarla ya da analiz düzeyleriyle gösterilebilir.

19. yüzyılda Alexis de Tocqueville (1805-1859) Rusya ve ABD'nin ister istemez kıtasal ölçekte iki dünya devi olacağını öngörmüştü. O halde realistler bu iki devletin bir biçimde çatışmaya ki-

ŞEKİL 5.3 Soğuk Savaş'ın Nedenleri

litleneceğini öngörebilirdi. Ve tabii ki, 1917'de Bolşevik Devrim çatışmaya ideolojik bir katman ekledi. Woodrow Wilson Rus Devrimi'ni ilk duyduğunda, demokratik iradesinden dolayı Rus halkını tebrik etti. Ama çok geçmeden Amerikalılar Bolşevikleri hükümdar katiliği, mülksüzleştirme ve Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'yla işbirliğiyle suçlamaya başladılar. ABD, güya Rusları Almanya'ya karşı savaşta tutmak için, İtilaf Devletleri'nin müdahalesine sınırlı bir güçle destek verdi, ama Sovyetler bunu komünizmi beşiğindeyken boğmaya yönelik bir girişim olarak gördü. Bu anlaşmazlıklara rağmen, ABD ve Sovyetler Birliği iki savaş arası dönemde ciddi bir çatışmadan kaçındılar ve 1940'ların başında müttefik oldular. İkinci Dünya Savaşı'nda diğer tüm büyük güçlerin çöküşünün ardından gelen iki kutupluluk ve bunun sonucunda oluşan iktidar boşluğu ilişkiyi değiştirdi. Evvelen iki ülke arasında güvensizlik vardı, ama birbirlerine uzaktan güvenmiyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce

birbirlerinden uzak durabiliyorlardı, ama 1945'ten sonra burun bu-runu geldiler. Avrupa bölünmüştü ve derin çatışma 1947'den sonra başladı. Bazıları iki kutuplu yapı acaba bu sonucu yaratmak zorunda mıydı diye sorar. Ne de olsa, Sovyetler Birliği bir kara gücüydü, ABD ise bir deniz gücü; kendi alanlarının dışına çıkmadıkları takdirde ayı ile balina arasında bir işbölümü olamaz mıydı?

Bunun cevabı, dünya politikasında kilit unsurların, güç dengesini değiştirebilecek ülkelerin –başta Avrupa ve Japonya olmak üzere– Sovyetler Birliği'nin periferisinde yer alıyor olmasıydı. George Kennan'ın savaş sonrası durumu betimlerken ortaya koyduğu gibi, şu ya da bu şekilde müttefik oldukları takdirde küresel güç dengesini değiştirebilecek dört büyük sınai ve teknolojik yaratıcılık alanı vardı. Bunlar ABD, Sovyetler Birliği, Avrupa ve Japonya'ydı. Avrupa ve Japonya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin müttefiki olması büyük önem taşıyordu.

Sistemsel açıklamalar çatışmayı öngördü, çatışmanın ne kadar derinleşeceğini değil (Şekil 5.3). Bunun için, sistemsel açıklamalarının ötesine geçip toplumsal ve bireysel analiz düzeylerine ve konstrüktivist açıklamalara bakmamız gerekir. Toplum düzeyinde, iki ülke birbirinden çok farklıydı. Sovyetler Birliği'nin siyasi kültürünün ve bunun dış politikadaki ifadesinin bir krokisi çizildiğinde iki ana kök görülür: Rus kökü ve komünist kök. Konstrüktivistler Rus siyasi kültüründe demokrasiden çok mutlakıyetçiliğin, güçlü bir lider arzusunun, anarşi korkusunun (Rusya idare edilmesi güç çok geniş bir imparatorluktu ve anarşi ve ayrılıkların parçalanmaya yol açabileceği korkusu son derece gerçektir), istila korkusunun (Rusya yüzyıllar boyunca komşularını istila etmiş ve istila edilmiş, coğrafi olarak korunmasız bir kara gücüydü), geri kalmışlık kaygısının ya da utancının (Ruslar Büyük Petro'dan beri uluslararası rekabette güçlerini kanıtlamaya çalışıyorlardı) ve gizliliğin (Rus yaşamının nahoş yüzünü saklama arzusu) ağır bastığına işaret ederler. Bunlara ilaveten, komünist sistem adaletin temeline kişi haklarını değil sınıf haklarını koyuyordu. Kişiye ya da topluma düşen rol proleter yayı ya da işçi sınıfını iktidara taşımaktı, zira tarihin seyrinin bu yönünde olduğu varsayılıyordu.

İdeolojik üst katman geleneksel Rus emperyalizmine görünür bir özgüven verdi ve dizginleri sıkıca tutulan, gizli bir dış politika işleyişiyle sonuçlandı. Bu işleyişin güçlü ve zayıf yanlarını saptamak ilginçtir. Stalin'in Hitler'le saldırmazlık paktını hızla imzalayabildiği 1939'da güçlü yanlar barırdı. Kamuoyu Stalin'i sınırlamadı ve Stalin'in kendisine ayak bağı olacak bürokrasi diye bir derdi yoktu. Britanyalılar ve Fransızlar hâlâ Hitler'le ilişki kursalar mı kurmasalar mı karar veremezken, Stalin Hitler'le derhal bir pakta girmekte özgürdü. Ama 1941'de Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla madalyonun öteki yüzü göründü. Stalin Hitler'in böyle bir şey yapabildiğine inanamıyordu ve bir haftadan uzun süre derin bir depresyona girdi. Savaşın ilk evrelerinde, Sovyet savunması açısından sonuç felaketti.

Amerikan siyasi kültürü ise tam tersine liberal demokrasiye, çoğulculuğa ve gücün parçalanmasına önem veriyordu. ABD geri kalmışlık utancı yerine, teknolojisinden ve genişleyen ekonomisinden gurur duyuyordu. ABD istila korkusu yerine, tarihinin büyük bölümünde, zayıf komşularını istila ederken kendini iki okyanusun arasında (ve Britanya donanmasının arkasında) izole edebilmişti. Gizliliğe gelince, ABD öylesine açıldı ki, hükümet belgeleri sık sık birkaç gün ya da hafta içinde basına ulaşıyordu. Adalet düşüncelerinde sınıfsal bir temel yerine güçlü bir bireysel adalet vurgusu vardı. Bu siyasi kültürden doğan dış politika ahlakçı ve aleniydi ve içe kapanma ile dışa açılma arasında salınma eğilimindeydi. Bunun sonucunda, ABD dış politikasının işleyişi pek çok yüzeysel açıdan sıklıkla tutarsızlığa ve çelişkiye düştü. Ama madalyonun bir de öteki yüzü vardı. Açıklığın ve çoğulculuğun verdiği güç, ABD'yi sık sık daha vahim hatalar yapmaktan korudu.

O halde, bu kadar farklı biçimlerde örgütlenmiş ve bu kadar farklı dış politika işleyişlerine sahip iki ülkenin birbirinin kafasını karıştırması konstrüktivistler için şaşırtıcı değildir. Gerek Roosevelt'in gerek Truman'ın 1940'larda Stalin'e yaklaşımlarında bunun örneklerini gördük. Amerikalıların Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'ni anlamaları zordu, zira Sovyetler Birliği bir kara kutu gibiydi. Amerikan liderleri kutunun içine neyin girip neyin çıktığını görebiliyor-

lardı, ama içinde neler olup bittiğini bilemiyorlardı. Amerikalılar da Sovyetlerin kafasını karıştırıyordu. Amerikalılar bir beyaz gürültü makinesi gibiydiler; makine o kadar çok dip gürültüsü çıkarıyordu ki, doğru sinyalleri berrak bir şekilde duymak güçtü. Bir sürü şey söyleyen bir sürü insan vardı. Dolayısıyla Sovyetler sık sık Amerikalıların gerçekten ne istediği konusunda kafa karışıklığı yaşıyordu.

Soğuk Savaş'ta Amerikan ve Sovyet Amaçları

Sovyetler sık sık yayılmacı olmakla, statükocu bir güç olmak yerine devrimci bir güç olmakla suçlandı. Ayrıca, Amerikalılar soyut ya da *ortamsal amaçlar* –uluslararası politikanın genel düzenini belirleme yolları– gütmeye eğilimindeyken, Sovyetler Birliği toprak gibi somut ya da *sahiplenmecî amaçlar* gütmeye eğilimindeydi. Bunu, Stalin, Churchill ve Roosevelt'in Yalta'da pazarlık masasına getirdikleri taleplerde görebiliriz. Stalin'in Yalta'da çok net hedefleri vardı: Almanya ve Polonya. Churchill, Amerikalıların evlerine dönmesi halinde, Sovyet gücünü dengelemeye yardım etmesi için Fransa'nın eski durumuna getirilmesini istedi. Roosevelt ise Birleşmiş Milletler'in ve açık bir uluslararası ekonomik sistemin kurulmasını istedi. Bu amaçlar somutlukları bakımından birbirinden çok farklıydı. Stalin'in savaş sonrası amaçları, bir bakıma Rusya'nın klasik emperyalist amaçlarıydı; Hitler'le yaptığı antlaşmayla elde ettiği kazanımları korumak istiyordu. İstek listesi Büyük Petro'ya tanındık gelebilirdi.

Bazı Amerikalılar, Sovyetlerin dünyaya hâkim olma arzusu bakımından Hitler kadar yayılmacı olduğunu düşündü. Başkaları, Sovyetlerin esas olarak güvenlik peşinde olduğunu söyledi; genişlemeleri savunma amaçlıydı. Sovyet yayılmacılığını Hitler'inkinden ayıran en az iki özellik vardı. Birincisi, Sovyetlerinki savaşçı bir yayılmacılık değildi; Sovyetler savaş istemiyordu. Hitler Polonya'yı istila ettiğinde, faşizmi zafere ulaştırmak için yapmak istediği savaş yerine, kendisine yeni bir Münih teklif edilmesinden endişelendi. Diğer bir fark, Sovyetler Birliği'nin pervasız bir maceracılık değil, temkinli bir oportünizm içinde olmasıydı. Maceracılık tarihin öngörülen akışını kesintiye uğratabileceğinden, komünizme karşı bir suç ola-

rak görülüyordu. Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği hiçbir zaman Hitler kadar savaşçı ya da pervasız olmadı.

Gene de, Sovyetlerin davranışını salt savunmacı olarak betimlemede bazı sorunlar vardır. Peloponnesos Savaşı'ndan bildiğimiz gibi, iki kutuplu bir dünyada savunmayı saldırıdan ayırmak çok zordur. Bazı eylemlerin savunmacı dürtüleri olabilir, ama bunlar diğer tarafta son derece tehditkâr gelebilir. Ayrıca, uzun bir savunmacı yayılmacılık ya da emperyalizm geleneği vardır. Örneğin, 19. yüzyılda Britanya Mısır'a ilkin Hindistan'a uzanan deniz yollarını korumak için gitmişti. Mısır'ı aldıktan sonra, Mısır'ı korumak için Sudan'ı alması gerektiğini, sonra da Sudan'ı korumak için Uganda'yı alması gerektiğini düşündü. Uganda'yı aldıktan sonra, Uganda'yı koruyacak bir demiryolu inşa etmek için Kenya'yı alması gerekti. Giderek daha çok genişlemeyi mazur göstermek için güvenlik ikilemi kullanıldığında, iştah yedikçe artar. Sovyet komünizminin dünyanın her yerinde işçi sınıflarını özgürlüğe kavuşturmak gibi ideolojik bir saik eklemesi, yayılmacılığı daha meşrulaştırdı. Kısaca, Sovyetler Birliği Soğuk Savaş sırasında yayılmacıydı, ama bu temkinli ve oportünist bir yayılmacılıktı.

Çevreleme

Ya ABD'nin amaçları? Soğuk Savaş sırasında ABD hükümeti Sovyetler Birliği'ni çevrelemek istedi. Gene de çevreleme politikası iki büyük belirsizlik taşıyordu. Bunlardan birincisi amaçlarla ilgiliydi: Sovyet gücü mü çevrelenecekti, komünizm mi? İkincisi araçlarla ilgiliydi: Kaynaklar Sovyet gücünün genişlemesini engellemek için mi harcanacaktı, yoksa sadece güç dengesi için kritik görünen bazı kilit alanlarda mı? Çevrelemenin amaçları ve araçlarıyla ilgili bu iki belirsizlik, Kore Savaşı öncesi dönemde ateşli tartışmalara konu oldu. George Kennan, Truman'ın ilan ettiği, yayılmacı yanı ağır basan çevreleme anlayışından ayrı düştü. Kennan'ın çevreleme düşüncesi klasik diplomasiye yakındı. Daha az askeri araç içeriyordu ve daha seçmeciydi. Josip Tito önderliğinde totaliter komünist bir hükümeti olan Yugoslavya iyi bir örnekti. Tito Sovyetlerin, Yunanlı komünistlere

sağlanan destek de dahil Yugoslav dış politikasını denetleme çabaları üzerine 1948'de Stalin'le yollarını ayırdı. İdeolojiye dayalı bir çevreleme politikasına göre, ABD'nin komünist olduğu için Yugoslavya'ya yardım etmemesi gerekirdi. Ama güç dengesi değerlendirmelerine dayalı bir çevreleme politikasında, ABD'nin Sovyet gücünü zayıflatmanın bir yolu olarak Yugoslavya'ya yardım etmesi gerekirdi. Nitekim ABD de bunu yaptı. Truman Doktrini her yerde özgür halkları koruma amacını ilan ettiği halde, ABD totaliter komünist bir hükümete askeri yardımda bulundu. ABD bunu güç dengesi böyle gerektirdiği için yaptı ve bu politika Avrupa'da Sovyet gücünde büyük bir gedik açtı.

Amerikan davranışının destek görmeden ve tek başına, komünist hareket üzerinde bir ölüm kalım gücü oluşturabileceğini ve Rusya'da Sovyet iktidarının erkenden yıkılmasını sağlayabileceğini söylemek abartı olur. Ama ABD, Sovyet politikasının uymak zorunda olduğu koşullar üzerindeki baskıları muazzam ölçüde artırma, Kremlin'i son yıllarda göstermiş olması gerekenden çok daha büyük bir itidal ve ihtiyata zorlama ve bu yolla sonunda Sovyet gücünü ya parçalanma ya da yavaş yavaş yumuşama mecrasına sokacak eğilimleri teşvik etme gücüne sahiptir.

-George Kennan, "The Sources of Soviet Conduct"⁷

Ne var ki, Kennan'ın çevreleme yaklaşımı Kore Savaşı'ndan sonra güç kaybetti. NSC-68'in Sovyet yayılmacılığına ilişkin öngörülleri doğrulanmış gibi göründü. Çinlilerin Kore Savaşı'na girmesinden sonra komünizm yekpare bir görünüm kazandı ve çevreleme retoriği ideolojik bir amaç olan komünizmin yayılmasını engellemeye ağırlık verdi. ABD Vietnam'daki iç savaşa işte bu bağlamda müdahale etti.

Vietnam Savaşı

ABD yaklaşık yirmi yıl boyunca (1955-1973) komünistlerin Vietnam'da kontrolü ele geçirmesini engellemeye çalıştı; bu, 58.000 Amerikalı ile 1 milyondan fazla Vietnamlının hayatına, 600 milyar dolara ve çevreleme politikasına desteğin altını oyan bir iç karışıklığa

mal oldu. ABD, Güney Vietnam'da komünizmi çevrelemenin yanı sıra, alınacak bir yenilginin küresel askeri taahhütlerine olan güveni sarsmasından, dolayısıyla da dünyanın başka yerlerinde çevrelemenin inandırıcılığını zayıflatmasından korkuyordu. Vietnam Ho Şi Minh liderliğinde, Fransızların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeyi yeniden sömürgeleştirme çabalarına karşı başarılı bir mücadele verdi ve 1954'te Cenevre'de toplanan uluslararası bir konferans, ülkeyi başkenti Hanoi olan komünist Kuzey Vietnam ve başkenti Saygon (bugün Ho Şi Minh City) olan komünist olmayan Güney Vietnam olarak ikiye böldü. Vietnam Savaşı, bu iki yönetim arasında bir iç savaş olarak başladı; Kuzey'in "ülkeyi birleştirme" çabalarına karşı koyan Güney Vietnam, ABD'nin desteğiyle, Cenevre'de kararlaştırılan birleşme referandumunun önünü kesti.

VIETNAM'A AMERİKAN MÜDAHALESİ

ABD Vietnam'a yerel bir mücadelenin sonucunu tersine çevirmek için asker gönderdi, bu ise, Vietnamlılara ölüm ve acı şeklinde korkunç bir bedel ödetti. Sonuçta, ABD sonucu tersine çeviremedi; sadece mücadelenin sonuçlanmasını erteleyebildi.

Amerikan müdahalesine karşı çıkan, ama gene de komünistlerin zaferini istemeyenlerimiz güç bir durumdaydı, zira sunabilecekleri mutlu bir son yoktu -bir zamanlar olmuş olsa bile, ne yazık ki artık mutlu bir son mümkün değildi. Ve bizler, savaş yanlısı ve karşıtı çoğu Amerikalının körleştirici basitlikte açıklamalar istediği bir sırada, görece karışık bir argüman ileri sürmenin güclüğünü yaşıyorduk.

-Irving Howe ve Michael Walzer, "Were We Wrong About Vietnam?"⁸

ABD çatışmayı Soğuk Savaş bakımından, komünist bir hükümetin komünist olmayan bir hükümete saldırısı olarak gördü. Güney Vietnam düşerse Güneydoğu Asya'daki komünist olmayan diğer hükümetlerin domino taşları gibi peş peşe devrileceğinden korktu. Kuzey Vietnam hükümeti ve güneydeki müttefikleri (Amerikalıların genellikle "Viet Kong" olarak andıkları Ulusal Kurtuluş Cephesi, NLF) ise savaşı, Fransızlara karşı verilen bağımsızlık ve kaderini tayin mücadelesinin bir devamı olarak gördü. On beş yıl süren savaşın ardından, doğrudan ABD müdahalesi 1973'te Paris'te bir barış antlaşmasının imzalanmasıyla son buldu. Kuzey ile Güney arasındaki savaş,

Hanoi'nin 1975'te ülkeyi birleştirmeyi başarmasına kadar sürdü. Ama birleşen Vietnam, domino taşlarını devirmek yerine, komünist komşuları Kamboçya ve Çin'le savaşı bitirdi. ABD çatışmayı komünizmden çok milliyetçilik ve kaderini tayinle ilgili bir mücadele olarak doğru yorumlamış olsa, olanları güç dengesi açısından yorumlayabilir ve politikasına yön vermek için domino taşları yerine dama taşları metaforunu kullanabilirdi. İşin ironik yanı, bugün komünist Vietnam hükümeti ile ABD iyi ilişkiler içindedir.

Saikler, Araçlar ve Sonuçlar

Vietnam Savaşı'nı değerlendirmek için hangi ilkeler kullanılabilir? Üç değerlendirme boyutu haklı savaş geleneğiyle (6. Bölüm'de daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır) ilişkilidir: saikler, araçlar ve sonuçlar. Bunların üçü de önemlidir, zira müdahaleleri sadece bir boyutuyla değerlendirmek çatışmanın eksik anlaşılmasına ve etik açıdan sorunlu bir yargıda bulunmaya yol açabilir.

Tek başına iyi niyet bir müdahaleyi haklı çıkarmaz. Yazar Norman Podhoretz, ABD'nin Vietnam'a müdahale etmekte haklı olduğunu, zira Amerikalıların Güney Vietnamlıları totaliter yönetimden kurtarmaya çalıştığını ileri sürmüştür. Burada bir analogi kurulabilir: Varsayın ki, bir arkadaşınız bir akşam çocuğunuzu arabasıyla eve bırakmayı teklif ediyor. Hava yağışlı: Arkadaşınız arabayı çok hızlı kullanıyor, kaza yapıyor ve kızınız ölüyor. Arkadaşınız, "Benim niyetim sadece iyilik etmektir. Onu ertesi günkü sınavdan önce uykusuz kalmasın diye eve erken getirmek istedim" diyor. Ne var ki, sizi asıl ilgilendiren kuşkusuz arkadaşınızın eyleminin sonuçlarıdır. Benzer biçimde, Podhoretz'in Vietnam'a Amerikan müdahalesinin "temkinsiz ama ahlaki" olduğu yolundaki iddiası, sonuçları da araçları da açıklamayı başaramaz. Aynı şekilde, tek başına sonuçlar müdahaleyi haklı çıkarmayacaktır. Başkan Lyndon Johnson'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Walt Rostow, Vietnam Savaşı'nın haklı olduğunu, zira ABD'nin Güney Vietnam'a uzun zaman önce verdiği taahhüdü yerine getirmek için can kaybı ve maddi bakımdan muazzam bedeller ödemeye istekli olmasının, ABD'nin inandırıcı-

lığını kanıtladığını ve Batı Avrupa'da caydırıcılığı pekiştirdiğini ileri sürmüştür. Vietnam Savaşı'nın böyle bir etki yarattığı doğru olsaydı bile (ABD'nin taahhüdü pek çok lideri etkilemekten çok kafalarını karıştırmıştı), bu biraz, arkadaşınızın, sunduğu tek neden evde bulaşıkları yıkama zorunluluğundan kurtulmak olduğu (saikler) ve yol boyu tüm kırmızı ışıklarda geçtiği (araçlar) halde, kızınızı eve sağ salım getirdiği için takdirden başka bir şey hak etmediğini söylemesi gibi bir şey olurdu. Son olarak, araçlar tek başına amaçlanan sonucu vermez. Savaş, savaş kurallarına titizlikle uyularak yürütülseydi (ne yazık ki durum böyle değildi), Vietnam savunması diye bir şey olmazdı. Arkadaşınızın kızınızı arabayla eve getirmekteki amacı bulaşıkları yıkamaktan kurtulmak olsaydı, tüm hız sınırlamalarına ve trafik işaretlerine uyduğu halde yolda üç yayayı öldürseydi, daha fazla takdiri hak etmezdi. Müdahaleleri değerlendirirken, saikleri, araçları ve sonuçları göz önünde bulundurmamız gerekir.

ZAMANDİZİNİ: VIETNAM'A AMERİKAN MÜDAHALESİ (1954-1975)

(Başlıca kaynaklar: The History Place, "Vietnam War Timeline" ve PBS: The American Experience, "Vietnam Timeline".)

- 1954 Dien Bien Phu'da Fransızların bozguna uğraması üzerine, ABD Başkanı Eisenhower'ın "Domino Teorisi"ni dile getirerek, Vietnam'ın komünistlerin eline geçmesi halinde Güneydoğu Asya'daki başka devletlerin de düşeceği uyarısında bulunması
- 1956
 - Yaz Fransızların geri çekilmesinin ardından, ABD Askeri Yardım Danışma Grubu'nun Güney Vietnam ordularını eğitmeye başlaması
 - Temmuz Vietnam'ın 1954 Cenevre Konvansiyonu Antlaşması'nın öngördüğü seçimleri gerçekleştirmemesi

- 1961
 - Ocak Sovyet lideri Nikita Kruşçev'in "ulusal kurtuluş savaşları"na Sovyet desteğini ilan etmesi; Ho Şi Minh'in bunu Güney Vietnam'a komünist saldırıyı tırmandırmak için yeşil ışık olarak yorumlaması
 - Mayıs ABD Başkanı John F. Kennedy'nin, Güney Vietnam ordusuna kontrgerilla savaşında "danışmanlık" yapmak üzere 400 Yeşil Bereli yollaması
- 1963
 - 31 Aralık itibarıyla, Vietnam'da bulunan ABD askeri danışmanlarının sayısının 16.000'e yaklaşması
 - 1 Kasım ABD'nin zımni onayıyla, Güney Vietnam birliklerinin Saygon'daki başkanlık sarayını kuşatması; 2 Kasım'da Başkan Diem'in öldürülmesi
 - 22-24 Kasım Kennedy'nin öldürülmesinin ardından, Lyndon Johnson'ın başkan olması ve yönetimi sırasında ABD'nin Vietnam'ı "kaybetmeyeceğini" açıklaması
- 1964
 - ABD'nin Vietnam Ordusu'na sağladığı desteğin maliyetinin günde 2 milyon doları aşması; 31 Aralık itibarıyla, Güney Vietnam'da bulunan ABD askeri danışmanlarının sayısının 23.000'e yükselmesi
 - 2 Ağustos Kuzey Vietnam devriye gemilerinin Tonkin Körfezi'nde Amerikan Maddox gemisine ateş açması ("Tonkin Körfezi" olayı)
 - 7 Ağustos ABD Kongresi'nin Johnson'a "yeni saldırıları önlemek için... silahlı güç kullanımı da dahil gerekli tüm önlemleri alma" izni veren Tonkin Körfezi kararını ezici bir çoğunlukla onaylaması
- 1965
 - Ocak ayı itibarıyla, ABD'nin Vietnam müdahalesine halk desteği yalvarak yüzde 80; yıl sonu itibarıyla, Vietnam'da bulunan ABD askerlerinin sayısının 184.000'e yaklaşması
 - Mart Johnson'ın üç yıl sürecektir bir bombardıman hareketi olan Rolling Thunder Operasyonu'nu başlatması ve kara muharebe devriyelerine izin vermesi
 - Aralık McNamara'nın Johnson'ı, zamanın Kuzey'den yana işlediği ve ABD'nin muharebe zayıflarının ayda 1.000 kişiye çıkabileceği konusunda uyarması; ay sonunda, bombardımanlara ikinci kez ara verilmesi

- 1966 **Yıl sonu itibarıyla, Vietnam’da bulunan ABD askeri personeli sayısının 399.000’e yaklaşması**
 - Ocak sonu ABD’nin Viet Kong’un kökünü kazımak üzere altı haftalık “ara ve yok et” operasyonlarını başlatması; ABD bombardıman harekâtının yeniden başlaması ve nisan ayında B-52’lerin harekâta katılması
- 1967 **ABD askerlerinin sayısının yıl sonu itibarıyla 463.000’e yükselmesi ve muharebe zayıflatlarının 16.000 kişiye yaklaşması**
 - 29 Kasım McNamara’nın, kısmen Johnson’ın savaş politikalarından duyduğu giderek artan rahatsızlık nedeniyle Dışişleri bakanlığından istifası
- 1968 **ABD askerlerinin sayısının yıl sonu itibarıyla 495.000’e yükselmesi; her ay 1.000’in üzerinde ABD askerinin ölmesi ve Vietnam’da ölen ABD askerlerinin toplam sayısının 30.000’i bulması**
 - Ocak Kuzey Vietnam’ın, Saygon dahil Güney Vietnam kentlerine Tet Saldırısı’nı başlatması; ABD güçleri komünist ayaklanmacıları bozguna uğrattığı halde, saldırının büyüklüğü nedeniyle, Pentagon’un düşmanın neredeyse yenildiği yolundaki iddialarının Amerikan basınında ve kamuoyunca sorgulaması; Tet Saldırısı’nın ardından yapılan kamuoyu araştırmalarının Amerikalıların sadece yüzde 26’sının Johnson’ın savaş politikasını desteklediğini göstermesi
 - 31 Mart Johnson’ın başkanlığa yeniden aday olmayacağını açıklaması; ayrıca, ABD bombardımanının kısmen dondurulması çağrısında bulunması ve Kuzey Vietnamlıları barış görüşmelerine katılmaya özendirmesi
 - 10 Mayıs ABD’yi Averell Harriman’ın, Kuzey Vietnam’ı Dışişleri Bakanı Xuan Thuy temsil ettiği “Paris Barış Görüşmeleri”nin başlaması; iki taraf arasındaki görüşmeler sonraki beş yıl boyunca kesintili olarak devam edecektir
 - Kasım ABD’de Richard Nixon’ın başkan seçilmesi
- 1969 **Toplam muharebe zayıflatının 40.000 kişiye yaklaşması**
 - Ocak sonu Paris Barış Görüşmeleri’nin yeniden başlaması

- 17 Mart Nixon'ın, Kuzey Vietnamlıların Kamboçya'daki silah ve mühimmat depolarına karşı gizli bombardıman operasyonu için düğmeye basması
- Nisan ABD askerlerinin sayısının zirveyi görmesi: 543.400
- Haziran Nixon ve Savunma Bakanı Melvin Laird'in, ABD'nin kuvvet çekmeye başlamasını ve Güney Vietnam birliklerine daha fazla sorumluluk devretmesini öngören "Vietnamlaştırma" politikasını açıklamaları
- 1970 **31 Aralık itibarıyla ABD askerlerinin sayısının 280.000'e inmesi**
- Şubat Kissinger'ın Le Duc Tho'yla iki yıl sürecek gizli görüşmelere başlaması
- 30 Nisan Nixon'ın, ABD'nin Kamboçya'da da savaşmaya başlayacağını açıklaması
- 24 Haziran ABD Senatosu'nun Tonkin Körfezi kararının iptalini onaylaması
- 22 Aralık Kongre'nin, Laos ya da Kamboçya'daki ABD askeri operasyonları için savunma bütçesinden harcama yapılmasını Cooper-Church Değişikliği'ni onaylaması
- 1971 **ABD askerlerinin sayısının yıl sonu itibarıyla yaklaşık 156.000'e inmesi; toplam muharebe zayıflatının 45.000 kişiyi geçmesi**
- 18-22 Haziran ABD Senatosu'nun yıl sonuna kadar tüm ABD askerlerinin Vietnam'dan çekilmesini isteyen bağlayıcı olmayan bir kararı onaylaması
- 1972
- Nisan Nixon'ın, Kuzey'i barış görüşmelerinde daha fazla tavize zorlamak için B-52'lerin Hanoi ve Haipong'u bombalaması talimatını vermesi
- Temmuz Paris Barış Görüşmeleri'nin yeniden başlaması
- Ekim Kissinger'ın, Le Duc Tho'yla genel bir anlaşmaya vardktan sonra "barışın elinin kulağında" olduğunu açıklaması; ama Güney Vietnam Cumhurbaşkanı Thieu'nün ABD'nin komünist kuvvetlerin Güney Vietnam'da kalmasına izin verilmesi önerisini reddetmesi
- Aralık Kuzey Vietnam'ın Thieu'nün sunduğu onlarca değişikliğe ayak diremesinin ardından barış görüşmelerinin kesilmesi; Nixon'ın, Kuzey'i yeniden görüşme masasına oturmaya zorlamak için dizi "Noel bombardımanı" başlatması

- 1973 **Yıl sonu itibarıyla, tüm ABD askerlerinin Vietnam'dan çekilmesi; toplam ölü sayısı 47.244 ABD askeri personeli**
 - Ocak Kissinger ve Le Duc Tho'nun, ABD'nin Thieu'ye zorla kabul ettirdiği gözden geçirilmiş bir anlaşmayı onaylaması; Thieu'nün, anlaşmanın "teslim olmakla eşdeğer" olduğunu söylemesi
 - 29 Mart ABD'nin Vietnam'dan çekilme operasyonunu tamamlaması
 - 1974
 - Aralık Kuzey Vietnam'ın Güney'e karşı yeni bir saldırı başlatarak Mekong Deltası bölgesini ele geçirmesi; ABD'nin diplomatik tepki göstermesi
 - 1975
 - 30 Nisan Kuzey Vietnam birliklerinin Saygon'a girmesi üzerine, son ABD personelinin elçiliği boşaltması; birkaç saat içinde, Kuzey'in, Vietnam Savaşı'nın sona erdiğini ilan etmesi
-

Vietnam Savaşı'nda ABD'nin Güney Vietnam'ı Kuzey Vietnamlı komünistlerin canavarlıklarından kurtarmaya çalışması yeterli değildi. Sebep haklı olsa bile, kullanılan araçlar ayrı bir tartışma konusudur. Sorulması gereken sorulardan bazıları şunlardır: Alternatifler var mıydı? Müdahale son çare miydi? Masum insanları korumaya yönelik çabalar var mıydı? Müdahale orantılı mıydı –deyim yerindeyse, ceza işlenen suça uygun muydu– yoksa aşırı mı? Tarafsızlığı sağlayacak prosedürler var mıydı? İnsanların bu görüşleri kendi lehlerine yorumlama eğilimini frenleyebilecek çok taraflı uluslararası prosedürler ne ölçüde dikkat ediliyordu? Ya sonuçlar? Başarı perspektifleri? Yerel bir durum yeterince iyi anlaşılmadığı için, sivililer ile gerillalar arasında ayırım yapmak güç olduğu için, amaçlanmamış sonuçların doğma tehlikesi? Aşıkâr görünse de, muazzam bir karmaşıklık taşıyan ve çok uzun nedensellik zincirlerinin bulunduğu durumlarda dikkatli olma gereğini burada bir kez daha vurgulamamız gerekiyor. Yargılara varmadan önce saiklerin, araçların ve sonuçların hepsinin göz önüne alınması gerekir.

Çevreleme politikasının nasıl Vietnam'a müdahalenin yolunu açtığını düşünün. Yukarıda gördüğümüz gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki erken evrelerde, sorun, ABD'nin Türkiye ve Yuna-

nistan'ı muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı korumak için Doğu Akdeniz'de Britanya'nın yerini alıp almayacağıydı. ABD'de politikaları oluşturanlar bu müdahalenin Amerikan halkına nasıl bir çerçeve içinde sunulacağını belirlemek için birbirleriyle mücadele ettiler. Dışişleri Bakanı George Marshall gayet ihtiyatlıydı. Bakan Yardımcısı Dean Acheson ve Senatör Arthur Vandenberg gibileri, Amerikan halkının evrensel özgürlük hakkına olan inancına seslenmek için ahlaki bir argümanı zorladılar. Sonuçta, Başkan Truman, Truman Doktrini'nde yaptıklarını açıkladığında, her yerde özgür halkları korumaktan bahsetti.

Stalin'in saldırgan planları konusunda uyarıda bulunmuş olan Diplomat George Kennan, çevrelemenin iyice ideolojikleşmesi karşısında hayal kırıklığına uğradı. ABD'nin Sovyet gücünü çevrelemeye çalıştığını savundu; dolayısıyla, Amerikan birlikleriyle doğrudan müdahale etmeksizin Sovyet gücünü dengeleyecek her şey olumluydu. Ama ideolojik görüşü benimseyenler, ABD'nin daha saldırgan yöntemlerle doğrudan komünizmi çevrelemesi gerektiğini söylediler. Zamanla, Sovyet gücünü dengeleme argümanı yerini, dünyayı komünizmden uzak tutmak şeklinde daha genel bir çevreleme görüşüne bıraktı. Vietnam'da, bu görüş liderlerin komünist devletler arasındaki ulusal farkları hafifsemesine neden oldu. ABD, Çin ve Sovyet gücünü ve komünist ideolojinin yayılmasını çevrelemesi gerektiğini düşünmeye başladı. Çevreleme öğretisi 1947'nin Doğu Akdeniz'inden 1950'lerin Güneydoğu Asya'sına kaydığında, aşırı iddialı ve sonu felaketle biten bir müdahalenin gerekçesi haline gelmişti.

Soğuk Savaş'ın Kalan Yılları

Dwight Eisenhower 1952'de, seçim kampanyasında Kore Savaşı'na son vermeyi ve komünizmi geriletmeyi vaat ederek başkan seçilmişti. Cumhuriyetçi Parti çevrelemenin komünizmle korkakça bir uzlaşma olduğunu iddia etti. Doğru yaklaşım komünizmi geriletmekti. Ne var ki, altı ay içinde komünizmi geriletmenin nükleer savaş tetiklemek bakımından son derece riskli olduğu netlik kazandı. 1953'te

Stalin'in ölmesinden sonra, buz tutmuş Soğuk Savaş ilişkileri hafiften yumuşadı. 1955'te Cenevre'de bir ABD-Sovyet zirvesi yapıldı ve iki taraf Avusturya'nın tarafsız bir devlet olması konusunda anlaştı. 1956'da Kruşçev Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde Stalin'in işlediği suçları ortaya seren gizli bir konuşma yaptı. Konuşmanın içeriği dışarı sızdı ve Doğu Avrupa'daki Sovyet nüfuz alanında bir karışıklık döneminin başlamasına katkıda bulundu. Macaristan ayaklanmaya kalkıştı, ama Sovyetler ülkeyi komünist kampta tutmak için askeri müdahalede bulundu.

Kruşçev, Doğu Avrupa'daki Sovyet gücünü pekiştirebilmek ve Üçüncü Dünya'da sömürgelerin bağımsızlaşma sürecinden yararlanmaya başlamak için, Amerikalıları Berlin'den çıkarması ve İkinci Dünya Savaşı'nın son hesabını görmesi gerektiğine karar verdi. Ama ABD'yle müzakere çabaları ve üslubu, Kayzer'in 1914'ten önce Britanya'yı pazarlığa zorlamaya çalışırkenki yüksekten atan ve aldatıcı üslubunu anımsatıyordu. ABD'yi anlaşılmaya zorlama çabaları tam tersi bir sonuç doğurdu. Kruşçev 1958-1961 Berlin krizinde ve 1962 Küba füze krizinde başarısız oldu.

İleride göreceğimiz gibi, Sovyetler Birliği ve ABD Küba füze krizi sırasında nükleer savaşın eşiğe o kadar yaklaştılar ki, korkudan, ilişkilerinde yeni bir evre başlattılar. 1963'ten 1978'e tedrici bir detant ya da yumuşama oldu. Küba füze krizinin ertesinde, silah denetleme görüşmeleri, 1963'te atmosferde nükleer denemeleri sınırlandıran Sınırlı Deneme Yasağı Antlaşması'nı, 1968'de de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı doğurdu. Ticaret yavaş yavaş gelişmeye başladı ve detantın yayıldığı izlenimi oluştu. Vietnam Savaşı, ABD'nin dikkatini daha çok Çin komünizminin yarattığı tehdide yöneltti.

1969'dan 1974'e, Nixon yönetimi detantı, çevreleme amaçlarını gütmekte bir araç olarak kullandı. Küba füze krizinden sonra, Sovyetler büyük bir askeri güç takviyesine giderek nükleer silahlarda denklik sağladı. Vietnam Savaşı Amerikan kamuoyunda Soğuk Savaş müdahaleleriyle ilgili düş kırıklığı yarattı. Nixon'ın stratejisi şunlardan oluşuyordu: (1) İki ülkenin nükleer cephaneliğini görece eşit seviyede tutmak için Sovyetler Birliği'yle stratejik bir silah denetim antlaş-

ması müzakere etmek; (2) Çin’le diplomatik ilişkileri başlatarak Asya’da üç yönlü bir güç dengesi yaratmak (Sovyetleri ve Çinlileri birbirlerine doğru itmek yerine); (3) ABD-Sovyet ilişkilerinde sopalar kadar havuçlar da olması için ticareti artırmak; (4) Politikanın çeşitli parçalarını birbirine bağlamak için “bağlantı”lardan yararlanmak. Detantın en parlak dönemi 1972 ve 1973 yıllarında yaşandı, ama bu dönem fazla uzun sürmedi.

1973’teki Ortadoğu Savaşı ve Afrika’daki Batı karşıtı hareketlerle Sovyet yardımı, kimin kimi yanılttığı sorusuyla birlikte olumsuz duygular doğurdu. Senatör Henry Jackson gibi meclis üyelerinin, Sovyetler Birliği’yle ticareti, güç dengesi bakımından uygun davranış yerine Sovyet Yahudilerine uygulanan muamele gibi insan hakları meselelerine bağlamaya çalışmasıyla, Amerikan iç politikası da detantın gerilemesine katkıda bulundu. Portekiz 1975’te Angola ve Mozambik’te sömürge yönetimine son verince, Sovyetler Birliği komünist eğilimli hükümetlerin iktidarda kalmasına yardımcı olmak için bu iki ülkeye Küba birlikleri nakletti. 1976 başkanlık seçimleri kampanyasında, Başkan Gerald Ford detant sözcüğünü ağzına almadı. Halefi Başkan Jimmy Carter, görevdeki ilk iki yılında Sovyetler Birliği’yle detantı sürdürmeye çalıştı, ama Sovyetler Birliği ile Küba Etiyopya’daki iç savaşa karıştı, Sovyetler savunma güçlerini takviye etmeye devam ettiler ve Aralık 1979’da Sovyetler Birliği Afganistan’ı işgal ederek detanta son darbeyi indirdi.

Husumet neden yeniden yükselmişti? Bir argüman, detanta hep fazla methiye düzüldüğü, detanttan çok fazla şey beklendiğidir. Ama 1970’lerde detantın altını oyan üç eğilim olduğu saptaması daha isabetlidir. Bu eğilimlerden biri, Sovyetlerin savunma harcamalarını yılda yüzde 4 oranında artırarak ve Amerikan savunma planlamacılarını özellikle kaygılandıran yeni uzun menzilli füzeler geliştirerek askeri yığınak yapmasıydı. İkincisi, Angola, Etiyopya ve Afganistan’a Sovyet müdahaleleriydi. Sovyetler, tarihte değişen “güç ilişkisi” dedikleri şeyin, yani tarihin Marksizm-Leninizm tarafından öngörülen yönde ilerlediği yolundaki inançlarının, bu askeri operasyonları haklılaştırdığını düşünüyorlardı. Üçüncüsü, Amerikan iç politikasında yaşanan değişikliklerdi; ülkede Demokrat Parti’yi des-

tekleyen koalisyonu parçalayan bir sağcılaşıma eğilimi vardı. Sovyetlerin eylemleri ile ABD'deki siyasi eğilimlerin etkileşiminden doğan sonuç, Soğuk Savaş'ın devam ettiği, detantın ise sürmeyeceği görüşünü doğruladı. Ne var ki, 1980'lerde yeniden güçlenen husumet 1950'lerdeki Soğuk Savaş'a bir geri dönüş *değildi*. 1950'lerdeki söyleme bir geri dönüş vardı, ama eylemler hayli farklıydı. Başkan Ronald Reagan Sovyetler Birliği'nden bir "şer imparatorluğu" diye söz etse de, silah denetleme anlaşmalarını sürdürdü. Başta tahıl ticareti olmak üzere ticaret gelişti ve Amerikalılar ile Sovyetler devamlı temas halindeydi. İki süper güç birbirlerine karşı davranışlarında bazı ihtiyat kuralları bile geliştirdiler: Doğrudan savaşmak yok, nükleer silah kullanmak yok, nükleer silahları denetlemek var, silah tartışmaları yapmak var. 1980'lerdeki, 1950'lerdekinden farklı türde bir Soğuk Savaş'tı.

Soğuk Savaş'ın Sonu

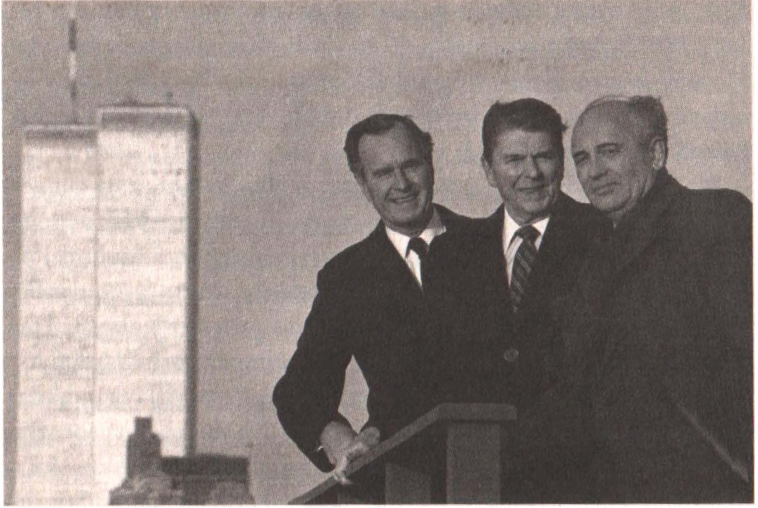
Soğuk Savaş ne zaman sona erdi? Soğuk Savaş'ın kökenleri Avrupa'nın ABD ve Sovyetler Birliği tarafından taksim edilmesiyle derinden alakalı olduğundan, bitişi için de bölünmenin sona erdiği 1989 yılı tarih olarak kabul edilebilir. Sovyetler Birliği'nin Doğu Almanya'daki komünist hükümeti desteklemek için kuvvet kullanmamasının ve Kasım 1989'da coşku içindeki kalabalıklar tarafından Berlin Duvarı'nda açılan gedğin, Soğuk Savaş'ı sona erdirdiği söylenebilir.

Peki ama Soğuk Savaş neden sona erdi? Bir argüman, çevrelemenin işe yaradığıdır. George Kennan, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, ABD Sovyetler Birliği'nin genişlemesini engelleyebilirse, ortada ideolojiyi besleyecek bir başarı olmayacağını ve Sovyet komünizminin yavaş yavaş yumuşayacağını ileri sürmüştü. Yeni fikirler ortaya çıkacak, insanlar komünizmin geleceği taşıyan dalga olmadığını, tarihin komünizmin tarafını tutmadığını fark edecekti. Kennan genel anlamda haklıydı. Amerikan askeri gücü Sovyet genişlemesi üzerinde caydırıcı bir etkide bulunurken, Amerikan kültürünün, değerlerinin ve fikirlerinin yumuşak gücü komünist ideolojiyi aşın-

dırdı. Ama olayın neden o tarihte gerçekleştiği sorusu bakidir: Neden 1989? Soğuk Savaş neden 40 yıl sürdü? Yumuşama neden o kadar uzun zaman aldı? Ya da Soğuk Savaş neden bir 10 yıl daha devam etmedi? Çevreleme işe yaradı, ama bu soruyu tam tam olarak cevaplamaz.

Bir başka açıklama “emperyal aşırı zorlanma”dır. Yale Üniversitesi’nden tarihçi Paul Kennedy’ye göre, imparatorluklar aşırı genişleme iç güçlerini tüketene kadar aşırı genişlerler. Ekonomisinin dörtte birinden fazlasını savunma ve dışişlerine ayıran Sovyetler Birliği (1980’lerde ABD’de bu oran yüzde 6’ydı) aşırı zorlanmıştı. Ama Kennedy, tarihte aşırı genişlemiş çokuluslu imparatorluklardan hiçbirinin, bir büyük güç savaşında yenilene ya da zayıflayana kadar etnik sınırlarına geri çekilmediğini de ekler. Ne var ki, Sovyetler Birliği bir büyük güç savaşında yenilmiş ya da zayıflamış değildi. Üçüncü bir açıklama, 1980’lerdeki Amerikan askeri yığınağının Sovyetleri Soğuk Savaş’ta teslim bayrağını çekmeye zorladığıdır. Başkan Ronald Reagan’ın politikalarının Sovyet emperyal aşırı genişlemesinin boyutlarını dramatize etmesi ölçüsünde bunda bir gerçeklik payı vardır, ama bu, temel soruya gerçek anlamda cevap vermez. Her şey bir yana, daha önceki Amerikan askeri yığınak dönemleri böyle bir etki yaramamıştı. Neden 1989? Daha derin nedenlere bakmak zorundayız, zira 1980’lerdeki Amerikan retoriğinin ve politikasının Sovyetler Birliği’nin gerilemesinin başlıca nedeni olduğunu düşünmek, şafaktan önce öten horozun güneşi kendisinin doğurduğunu sanmasına benzeyebilir –yapay nedensellikler kurma yanlısının bir başka örneği.

Soğuk Savaş’ın sona eriş tarihiyle ilgili daha isabetli açıklamalar yapmak için üç tür nedenimize bakabiliriz: tetikleyici, ara ve derin nedenler. Soğuk Savaş’ı sona erdiren en önemli tetikleyici neden bir insandı: Mihail Gorbaçov. Gorbaçov komünizmin yerine başka bir şey getirmeyi değil, komünizmde reform yapmayı istiyordu. Ne var ki, reform çığ gibi büyüyerek, yukarıdan denetleneneğine aşağıdan yürütülen bir devrime dönüştü. Gorbaçov gerek iç gerek dış politika-kada, hem yaşanmakta olan Sovyet gerilemesini hem de Soğuk Savaş’ın sonunu hızlandıran bir dizi girişim başlattı. 1985’te iktidara

George H. W. Bush, Ronald Reagan ve Mihail Gorbaçov New York'ta, 1987

geldiğinde, mevcut ekonomik durgunluğun üstesinden gelmek için Sovyet yurttaşlarını disipline etmeye çalıştı. Disiplin sorunu çözme-ye yetmediğinde, *perestroyka* yani “yeniden yapılanma” düşüncesi-ni ortaya attı, ama Sovyet bürokratları girişimlerine sürekli köstek olduğundan yukarıdan aşağı yeniden yapılanmaya gidemedi. Büro-kratları yerinden kıpırdatmak için *glasnost* yani açık tartışma ve de-mokratikleşme stratejisini kullandı. Gorbaçov, halkın sistemin çalış-ma biçiminden duyduğu hoşnutsuzluğu ortaya dökmenin bürokrat-lar üzerinde baskı oluşturacağına ve perestroykanın gerçekleşmesi-ne yardımcı olacağına inandı. Ama glasnost ve demokratikleşme bir kez halkın ne düşündüğünü söylemesine ve oyunu bu yönde kullan-masına izin verdiğinde, pek çok kişi, “Biz oyundan çıkmak istiyor-uz. Yeni Sovyet yurttaşı diye bir şey olmaz. Bu bir imparatorluk ha-nedanı ve biz bu imparatorluğa ait değiliz” dedi. Gorbaçov’un diz-ginleri bırakmasıyla, sertlik yanlılarının Ağustos 1991’deki başarı-sız darbe giriminden sonra giderek barizleşen Sovyetler Birliği’nin parçalanma süreci hız kazandı. Aralık 1991’e gelindiğinde Sovyet-ler Birliği’nin varlığı son bulmuştu.

Gorbaçov'un "yeni düşünce" olarak adlandırdığı dış politikası da Soğuk Savaş'ın sona ermesine katkıda bulundu. Bu politikanın çok önemli iki ögesi vardı. Bunlardan biri, konstrüktivistlerin vurguladığı düşünce değişiklikleriydi –klasik güvenlik ikileminin güvenliği sağlamak için bir araya gelmekle aşıldığı ortak güvenlik kavramı gibi. Gorbaçov ve çevresi, karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı bir dünyada güvenliğin sıfır toplamı bir oyun olmadığını ve işbirliğinden herkesin kazançlı çıkabileceğini söylediler. Nükleer tehdidin varlığı, yarışın kontrolden çıkması halinde herkesin birlikte yok olabileceği anlamına geliyordu. Gorbaçov olabildiğince çok nükleer silah üretmeye çalışmak yerine, korunmak için asgari sayıda silah tutmayı öngören bir "yeterlilik" öğretisi açıkladı. Gorbaçov'un dış politika değişikliğinin diğer boyutu, yayılcılığın genellikle getirdiğinden daha fazlasını götürdüğü yolundaki görüşüydü. Doğu Avrupa'daki bir imparatorluk üzerinde Sovyet kontrolü çok pahalıya mal oluyor ve çok az fayda sağlıyordu ve Afganistan'ın işgali masraflı bir yıkım getirmişti. Sovyet sınırlarında güvenliği sağlamanın bir yolu olarak komünist bir sosyal sistem dayatmak artık gerekli değildi.

Böylece, 1989 yazına gelindiğinde, Doğu Avrupalılara daha fazla özgürlük tanındı. Macaristan Doğu Almanların topraklarından Avusturya'ya kaçmasına izin verdi. Doğu Almanların ülkeden göçü Doğu Alman hükümeti üzerinde muazzam bir baskı yarattı. Ayrıca, Doğu Avrupa hükümetlerinin artık gösterileri bastırmaya cesareti (ya da bunun için arkalarında Sovyet desteği) yoktu. Kasımda Berlin Duvarı delindi –çok kısa bir süre içinde tırmanan olayların dramatik sonu. Bu olayların, Gorbaçov'un yanlış hesaplarından kaynaklandığını ileri sürebiliriz. Gorbaçov komünizmin onarılabileceğini düşündü, ama gerçekte onarmaya çalışırken komünizmde bir delik açtı. Ve bir barajdaki delik gibi, içeri hapsedilmiş basınç dışarı kaçarken deliği hızla büyütürken bütün sistemin çökmesine yol açtı.

Bu, gene de "Neden 1989?" sorusunu cevapsız bırakır. Neden o liderin yönetimi sırasında? Gorbaçov bir yere kadar tarihi bir arızaydı. 1980'lerin başında üç yaşlı Sovyet lideri peş peşe öldü. 1956 kuşağı denen, Kruşçev'in yönetimi sırasında doğup büyümüş genç kuşağa sıra ancak 1985'te geldi. Ama Komünist Parti'nin Politbüro üye-

leri 1985'te Gorbaçov'un sertlik yanlısı rakiplerinden birini seçmiş olsalardı, gerilemekte olan Sovyetler Birliği bir on yıl daha dayanabilirdi. Bu kadar çabuk çökmesi gerekmezdi. Gorbaçov'un kişiliği zamanlamayı büyük ölçüde açıklar.

Ara nedenlere gelince, Kennan ile Kennedy'nin öngörülleri tıpatıp doğru çıkmıştır. İki önemli ara neden, konstrüktivist açıklamalarda üzerinde durulan liberal düşüncelerin yumuşak gücü ve realistlerin üzerinde durduğu emperyal aşırı zorlanmaydı. Açıklık ve demokrasi düşünceleri ve Gorbaçov'un kullandığı yeni düşünce, 1956 kuşağının benimsediği Batı'ya ait fikirlerdi. Perestroyka ve glasnostun temel mimarlarından Aleksandr Yakovlev değişim öğrencisi olarak ABD'de bulunmuş ve bir yıl süreyle Kanada büyükelçiliği yapmıştı. Batılı çoğulculuk kuramlarının cazibesine kapılmıştı. Uluslarötesi iletişimin ve temasların gelişmesi Demir Perde'yi deldi ve Batı'nın popüler kültürünün ve liberal düşüncelerin yayılmasına yardımcı oldu. Batı'nın ekonomik başarısının kanıtlanmış etkisi bunlara ek bir cazibe kazandırdı. Sert askeri güç Sovyetleri yayılmacılıktan caydırırken, yumuşak güç Demir Perde'nin arkasında komünizme olan inancı aşındırdı. Berlin Duvarı 1989'da nihayet yıkıldığında, topçu ateşine değil, sivillerin çekiçli ve buldozerli saldırılarına teslim oldu.

Emperyal aşırı genişlemeye gelince, muazzam Sovyet savunma bütçesi Sovyet toplumunu başka yönlerden etkilemeye başladı. Sağlık hizmetleri geriledi ve Sovyetler Birliği'nde ölüm oranı yükseldi (bunun yaşandığı tek gelişmiş ülke). Neticede, ordu bile emperyal aşırı genişlemenin neden olduğu olağanüstü yükün farkına vardı. 1984'te, Sovyet Genelkurmay Başkanı Mareşal Ogarkov, Sovyetler Birliği'nin daha iyi bir sivil ekonomik temele ve Batı ticaret ve teknolojisine daha fazla erişime ihtiyaç duyduğunun farkına vardı. Ama durgunluk döneminde, yaşlı liderler onu dinlemek istemedi ve Ogarkov görevinden alındı.

O halde, yumuşak güç ile emperyal aşırı genişlemeden oluşan ara nedenler önemlidir, ama son olarak, komünist ideolojinin gerilemesi (konstrüktivist bir açıklama) ile Sovyet ekonomisinin başarısızlığından (realist bir açıklama) oluşan derin nedenleri ele almamız gerekir. Savaş sonrası dönemde komünizmin meşruiyet kaybı hayli dra-

matikti. 1945'ten hemen sonraki erken dönemde komünizm yaygın bir cazibeye sahipti. Pek çok komünist Avrupa'da faşizme karşı direnişe önderlik etmişti ve pek çok insan komünizmin geleceği taşıyan dalga olduğuna inanıyordu. Sovyetler Birliği komünist ideolojiden epeyce bir yumuşak güç kazandı, ama bu gücü çarçur etti. 1956'da Stalin'in işlediği suçları ortaya seren destalinizasyon, 1956'da Macaristan'da, 1958'de Çekoslovakya'da, 1981'de Polonya'da ayaklanmaların bastırılması ve liberal düşüncelerin uluslarötesi düzeyde giderek yayılması, yavaş yavaş Sovyet yumuşak gücünün altını oydu. Komünizm teoride sınıf adaletine dayalı bir sistem kurmayı amaçlıyor olsa da, Lenin'in mirasçıları iktidarı gulaglar, eğitim kampları, yaygın sansür ve çok sayıda muhbir kullanımını içeren hoyrat bir devlet güvenlik sistemiyle korudular. Bu baskıcı önlemlerin Rus halkı üzerindeki net etkisi, ifadesini yeraltı protesto edebiyatında ve insan hakları aktivistlerinin öncülüğünde yükselen rejim muhalifliği dalgasında bulan, genel bir sisteme inanç kaybıydı.

Bunun arkasında, Sovyet ekonomisindeki gerileme de vardı ve bu gerileme Sovyet merkezi planlama sisteminin dünya ekonomisindeki değişime ayak uydurma becerisindeki eksilmeyi yansıtıyordu. Stalin, ağır sanayiye ve bacalı endüstrilere ağırlık veren merkezi bir ekonomi yönetim sistemi yaratmıştı. Sistemin esnekliği son derece zayıftı –ya hep ya hiç– ve işgücünü büyüyen hizmet sektörlerine aktarmak yerine stoklama eğilimindeydi. Ekonomist Joseph Schumpeter'in işaret ettiği gibi, kapitalizm yaratıcı yıkımdır, büyük teknolojik değişim dalgalarına esnek bir şekilde karşılık vermenin bir yoludur. 20. yüzyılın sonunda, üçüncü sanayi devriminin getirdiği en büyük değişim, bir ekonomideki en kıt kaynak olarak bilginin büyüyen rolüydü. Sovyet sistemi bilgiyi işlemekte özellikle beceriksizdi. Siyasi sistemdeki derin gizlilik, bilgi akışının yavaş ve hantal olması anlamına geliyordu. Ronald Reagan'ın savunma yığınağı, ekonomik bakımdan zaten stres altında olan bir siyasi rejim üzerinde ilave baskı yarattı.

Sovyet mal ve hizmetleri dünya standartlarını yakalayamıyordu. 20. yüzyılın sonunda dünya ekonomisinde büyük bir kargaşa vardı, ama piyasa sistemlerini kullanan Batı ekonomileri işgücünü hizmet sektörüne aktarabiliyor, ağır sanayilerini yeniden organize ede-

Tarihin büyük bölümünün yazılış biçiminin tersine, Soğuk Savaş tarihçileri 1980'lerin sonlarında, betimlemeye çalıştıkları olayın peşinden değil, içinden yazıyorlardı. Bu işin sonunun nereye varacağını bilmemize imkân yoktu ve sadece bazı büyük oyuncuların –asla tamamının değil– saiklerini belirleyebildik... Şimdi biliyoruz. Ya da en azından bir zamanlar bildiklerimizden çok daha fazla şey biliyoruz. Hiçbir zaman hikâyenin tamamını bilemeyeceğiz: Geçmiş ne kadar eski olursa olsun hiçbir tarihi olay için böyle bir bilgiye sahip değiliz. Nasıl haritalar gerçekte orada olanı aynen kopyalayamazsa, tarihçiler de gerçekte ne olduğunu yeni baştan kuramazlar. Ama haritacılar nasıl arazi yapısını yaklaşık olarak verirlerse, biz de geçmişti temsil edebiliriz. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve eski Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve Çin kaynaklı belgelerin en azından kısmen açılması, bizim temsillerimiz ile belgelerin betimlediği gerçekliği birbirine bir zamanlar olduğundan çok daha fazla yaklaştırmaktadır.

—John L. Gaddis, "The New Cold War Story"⁹

biliyor ve bilgisayara geçebiliyordu. Sovyetler Birliği değişimlere ayak uyduramadı. Örneğin, Gorbacov 1985'te iktidara geldiğinde, Sovyetler Birliği'nde 50.000 adet kişisel bilgisayar vardı; ABD'de bu rakam 30 milyondur. Dört yıl sonra, Sovyetler Birliği'nde yaklaşık 400.000, ABD'de 40 milyon kişisel bilgisayar bulunuyordu. Piyasaya yönelik ekonomilerin ve demokrasilerin teknolojik değişime ayak uydurmakta, Stalin'in 1930'lardaki ağır sanayi çağına yarattığı merkezi Sovyet sisteminden daha esnek olduğu kanıtlandı. Bir Sovyet ekonomistine göre, 1980'lerin sonuna gelindiğinde Sovyet sanayisinin sadece yüzde 8'i dünya standartlarında rekabet gücüne sahipti. Sanayinin yüzde 92'si ortalamanın altındayken süper güç olarak kalmanız güçtür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi 20. yüzyılın en büyük dönüştürücü olaylarından biriydi. Uluslararası sistemin yapısı üzerindeki etkileri bakımından, İkinci Dünya Savaşı'na eşdeğer bir olaydı, ama savaşsız gerçekleşti. İlerleyen bölümlerde, bunun gelecekte uluslararası politika için ne anlama geldiğine döneceğiz.

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının ardından, Rusya önemli bir dönüşüm geçirdi. Sovyet devletinin planlı ekonomisinden vazgeçen Soğuk Savaş sonrası Rusya, mütereddit bir demokratikleşme ve ekonomik serbestleşme yoluna girdi. Ne var ki bu yol tehlikelerle doluydu. Rusya hükümeti ekonomik otokrasiden liberal demokrasiye

geçiş için, ilkin Uluslararası Para Fonu'nun tavsiyeleri doğrultusunda, ekonomide bir "şok tedavisi"ne girişti. Ama şok tedavisi Rus toplumunu öylesine sarstı ki, hemen rafa kaldırılıp yerine daha tedrici bir yaklaşım benimsendi. Ekonomik durum bozuldukça Rus milliyetçiliği yeniden dirildi.

Liberal demokrasilerin birbiriyle savaştığını varsayan Michael Doyle gibi kuramcılar, Rusya'nın demokrasiye başarılı bir geçiş yapması halinde bunun uluslararası barış için hayırlı olacağı sonucuna varmıştır. Rus dış politikasının demokratik barış modeline mi uyacağı, yoksa canlanan Rus otoritarizminin ve milliyetçiliğinin ABD'ye ve Avrupa'ya kafa mı tutacağı zaman içinde görülecektir.

Geleceğin neler göstereceği bir yana, hâlâ çözülmemiş büyük bir bilmece vardır. Soğuk Savaş'ın nasıl sona erdiği sorusu kadar önemli bir başka soru da, neden sıcak savaşa dönüşmediğidir. Soğuk Savaş iki süper güç arasında bir "sıcak savaş" çıkmadan neden bu kadar uzun sürdü? Neden Üçüncü Dünya Savaşı'na dönüşmedi?

Nükleer Silahların Rolü

Bazı analizciler, gelişmiş ileri ülkelerin Birinci ve İkinci Dünya savaşlarından dersler çıkardığına ve olgunlaşıp savaştan vazgeçtiğine inanırlar. Başkaları, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki "uzun barış"ın süper güçlerin yayılmacı amaçlarının sınırlı olmasından kaynaklandığı inancındadır. Daha başkaları ise, iki devletin (iki sıkı ittifakın değil) baskın olduğu mutlak iki kutupluluğun doğasındaki istikrara önem verir. Ama çoğu analizciye göre, cevap büyük ölçüde nükleer silahların ve nükleer caydırıcılığın özel doğasında yatar.

Fizik ve Politika

Nükleer silahların muazzam yıkım gücü neredeyse akıl almaz boyutlardadır. Bir megatonluk nükleer patlama 100 milyon °C'lik –güneşin merkezindeki sıcaklığın dört-beş katı– sıcaklıklar yaratabilir. 1945'te Hiroşima'ya atılan bomba görece küçük olup aşağı yukarı 15.000 ton TNT'ye denkti. Günümüzde füzeler, bu patlayıcı gücün

en az 100 katını taşıyabilmektedir. Aslında, İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan patlayıcı gücün tamamı 3 megatonluk tek bir bombaya, bu tek bomba da büyük bir kıtalararası füzenin burun konisine sığdırılabilirdi. 1980'lere gelindiğinde, ABD ile Sovyetler Birliği'nin toplam 50.000'in üzerinde nükleer silahı vardı.

Nükleer patlamaların bazı fiziksel sonuçları bilinmemektedir. Örneğin, nükleer kış teorisine göre, nükleer bir savaş atmosfere o kadar çok karbon ve toz salacaktır ki, güneş ışınlarının önü kesilecek, bu da bitkilerin fotosentez yapmasını engelleyecek ve bildiğimiz şekliyle hayatın sonunu getirecektir. Ulusal Bilimler Akademisi'nin bir araştırmasına göre, nükleer kış mümkün, ama hayli belirsizdir. Silahların şehirlere ya da silahlara yöneltilmesi çok şeyi değiştirebilir. Kentlerin yanması güneş ışınlarının önünü kesen yüksek karbon içeren bir duman tabakası yaratabilir, ama dumanın havada ne kadar kalacağı belirsizdir. Bombalar Kuzey Yarıküre'de patlarsa, duman Güney Yarıküre'ye kadar gidebilir mi? Bazı şüpheciler en kötü sonucun nükleer kış değil, nükleer sonbahar olacağını ileri sürmüştür –ufak bir teselli. Kesin olan, büyük ölçekli bir nükleer savaşın en azından Kuzey Yarıküre'de bildiğimiz şekliyle uygarlığı yok edeceğidir. Amerikan Katolik piskoposları 1983'te yayımladıkları nükleer silahlarla ilgili bir raporda, “Tekvin'den beri Tanrı'nın yarattıklarını yok etme gücüne sahip ilk nesil biziz”¹⁰ derken, sadece hafif bir mübalağa yapıyordu.

Nükleer silahlar savaşın doğasını değiştirdi, ama dünyanın temel örgütlenme biçimini değiştirmede. Devletlerin üzerinde bir üst hükümetin olmadığı anarşik devletler dünyası nükleer çağda da devam etti. ABD 1946'da nükleer silahların uluslararası denetimi için Baruch Planı'nı önerdiğinde, Sovyetler Birliği bunu yeni bir Amerikan komplosu olarak gördü. Bu başarısızlıktan sonra, Albert Einstein esefle, her şeyin değiştiğini ama düşünce biçimimizin değişmediğini söyleyecekti. Einstein'ın, “fiziğin politikadan daha kolay” olduğunu söylediği rivayet edilir.

Nükleer silahların 1945'in hemen ertesinde daha dramatik bir sonuç yaratmamasının hem askeri hem siyasi nedenleri vardır. Bir kere, ilk atom silahı, konvansiyonel kitle imha silahlarının en yıkıcı kul-

lanımından çok daha büyük bir hasar yaratmadı. 1945'te yangın bombalarıyla yerle bir edilen Alman kenti Dresden'de, atom bombasının atıldığı Hiroşima'dakinden çok daha fazla insan öldü. Tek bir atom bombası, konvansiyonel bombaların kullanıldığı bütün bir hava saldırısıyla aynı işi gördüyse de, ilk başta ABD'nin o kadar çok nükleer silahı yoktu; ABD'nin 1947'de sadece 2, 1948'de ise 50 adet nükleer silahı vardı. Pek çok askeri planlamacı, atom bombalarının tamamen farklı olmayıp konvansiyonel savaşın uzantısından ibaret olduğu düşüncesindeydi.

Oluşan ABD-Sovyet rekabeti siyasi düşüncede değişimi de yavaşlattı. Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler'e güvenmiyor, örgütün ABD'ye fazla bağımlı olduğunu düşünüyordu. ABD Sovyetleri işbirliğine zorlayamıyordu, zira Avrupa Sovyetler ile Amerikalılar arasında rehindi. ABD nükleer saldırı tehdidinde bulunsa, Sovyetler konvansiyonel güçlerle Avrupa'yı istila etme tehdidini savurabilirdi. Sonuçta, bir çıkmaza girildi. Nükleer teknolojinin devrim yaratan fiziksel sonuçları, ilk başta, devletlerin anarşik bir sistemdeki davranış biçimlerini değiştirmek için yeterli değildi.

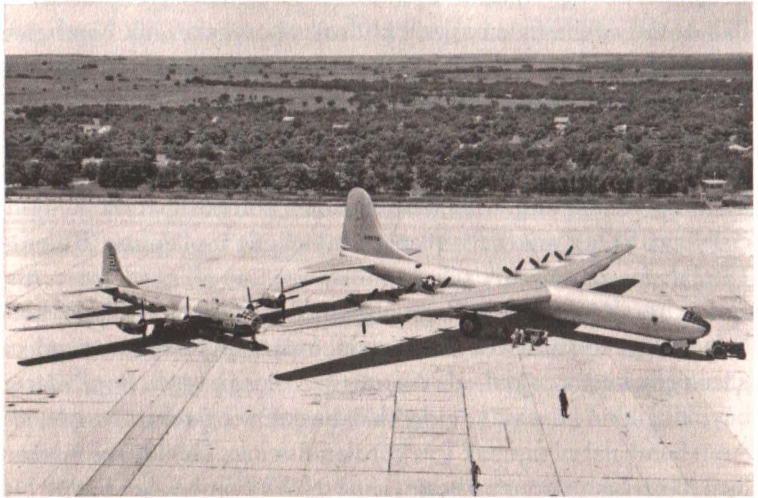
Nükleer devrimin ikinci aşaması, 1952'de hidrojen bombasının ilk kez test edilmesiyle başladı. Hidrojen bombaları, ilk bombalarda olduğu gibi atom çekirdeğinin parçalanması yerine, atomların tek bir atomda kaynaşmasıyla açığa çıkan füzyon enerjisine dayanır. H-bombası tek bir silahla yıkım kapasitesini büyük ölçüde artırdı. Dünya üzerinde insan eliyle gerçekleştirilen en büyük patlama, Sovyetler Birliği'nin 60 megatonluk bir hidrojen bombası patlattığı –İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan patlayıcı güç toplamının 20 katı– 1962'de meydana geldi.

İşin ironik yanı, H-bombasının geliştirilmesine eşlik eden en önemli değişim minyatürleşmeydi. Füzyon, muazzam miktarlarda yıkıcı gücün çok küçük paketlerde taşınmasına olanak verdi. Bombaların büyüklüğünün artması ve giderek daha çok yer gerektirmesiyle, ilk atom bombalarını taşımak için kurulan sistemler büyüdükçe büyümüştü. B-56 bombardıman uçağı, içine tek bir bomba alan büyük bir girintisi olan sekiz motorlu dev bir uçaktı. Halbuki, bir hidrojen bombası aynı yıkım gücünü çok daha küçük bir pakete sığdırabiliyordu.

Bu yıkıcı güç bir kez balistik bir füzenin burun konisine monte edildikten sonra, kıtalararası bir nükleer savaş, sadece 30 dakikalık bir uyarı süresi içinde gerçekleşebilir hale geldi; oysa bir B-52'nin aynı mesafeyi kat etmesi sekiz saat alıyordu.

Hidrojen bombalarının artan yıkıcılığı nükleer savaşın sonuçlarını da dramatikleştirdi. Savaş artık sadece politikanın başka araçlarla sürdürülmesi olarak görülemezdi. Prusyalı askeri strateji uzmanı General Karl von Clausewitz (1780-1831) savaşın siyasi bir eylem olduğunu, bu nedenle mutlak savaşın saçmalık olduğunu söylemişti. Nükleer silahların muazzam yıkım gücü, askeri araçlar ile bir ülkenin güdebileceği siyasi amaçlar arasında artık bir orantısızlık olduğu anlamına geliyordu. Araçlar ile amaçlar arasındaki bu bağlantısızlık, çoğu durumda nihai gücün kullanımını felce uğrattı. Nükleer silahlar 1945'ten beri kullanılmamaktadır; nükleer silahların taşlaştığı görüşü buradan kaynaklanır. Bu silahlar fazla güçlü, fazla orantısızdır.

Dünyanın anarşik işleyişine yeni bir düzen getirmemekle birlikte, H-bombasının beş önemli siyasi etkisi oldu. Birincisi, sınırlı sa-

Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombalarını atan Convair B-36 (sağda) ve Boeing B-29 (solda).

vaş kavramını yeniden canlandırdı. 20. yüzyılın ilk yarısında, 19. yüzyılın sınırlı savaşlarından, on milyonlarca kişinin hayatına mal olan iki dünya savaşına bir değişim yaşandı. Yüzyıl ortasında, analizciler 20. yüzyıldan “topyekûn savaş yüzyılı” olarak söz ediyordu. Ama yüzyılın ikinci yarısında, savaş daha çok 18. ve 19. yüzyılların eski savaşlarına benziyordu; örneğin, her biri 55.000’in üzerinde Amerikalının hayatına mal olsa da, Kore ve Vietnam savaşlarının çapı ve ölçeği sınırlı kaldı. Vietnam ve Afganistan’da, gerek ABD gerek Sovyetler Birliği nükleer silah kullanmaktansa yenilgiyi kabul etti.

İkincisi, kader anı olarak merkezi savaşın yerini krizler aldı. Geçmişte, savaş bütün kartların masanın üzerine açıldığı andı. Ama nükleer çağda, savaş fazla yıkıcıdır ve eskinin kader anları çok tehlikelidir. Soğuk Savaş sırasında Berlin krizi, Küba füze krizi ve 1970’lerin başındaki Ortadoğu krizleri savaşa denk bir işlev gördü ve askeri güçte gerçek güç korelasyonunun görüldüğü bir an oldu. Üçüncüsü, nükleer silahlar caydırıcılığı (korkutarak cesaret kırma) kilit strateji durumuna getirdi. Karşı tarafı saldırıdan caydırabilmek için, askeri gücün önceden korku verecek şekilde örgütlenmesi artık çok önemliydi. İkinci Dünya Savaşı’nda, ABD savaş başladıktan sonra seferber olma ve savaş mekanizmasını tedricen inşa etme kapasitesine güvendi, ama nükleer bir savaşın birkaç saat içinde bitebildiği koşullarda bu seferberlik yaklaşımı işlerliğini yitirdi.

Dördüncü bir siyasi etki, fiilen bir süper güç ihtiyat rejiminin gelişmesiydi. İki süper güç aralarındaki keskin ideolojik ayrılıklara rağmen, temel bir ortak çıkar geliştirdiler: nükleer savaşı önleme. Soğuk Savaş sırasında, ABD ve Sovyetler Birliği periferilerde dolaylı savaşlara girdiler, ama iki ülke hiçbir zaman direkt olarak karşı karşıya gelmedi. Ayrıca, iki taraf nüfuz alanları oluşturdu. Amerikalılar 1950’lerde Doğu Avrupa’da komünizmi geriletmekten bahsediyordu, ama uygulamada, ABD nükleer savaş korkusundan, 1956’da Sovyet yöneticilerine karşı ayaklanan Macarların yardımına koşmadı. Benzer şekilde, Sovyetler de, Küba hariç Batı Yarıküre’ye tecavüz konusunda görece dikkatli davrandı. İki ülke de geliştirmekte olan nükleer silahları kullanmama normuna bağlı kaldı.

Sonunda, süper güçler iletişim kurmayı öğrendi. Küba füze krizinden sonra, Washington ve Moskova, Sovyet ve Amerikan liderleri arasında anında iletişime olanak sağlamak için bir “kırmızı telefon hattı” (ilk başta bir teleteks bağlantısı) kurdu. Teknoloji, iki kutuplu sistemde liderler arası iletişimi esnekleştirip kişiselleştirerek kriz anlarında işbirliğini kolaylaştırdı. Bununla eşzamanlı olarak, 1963’teki Sınırlı Deneme Yasağı Antlaşması’ndan başlayarak bir dizi silah denetim antlaşmasının düzenlenmesi ve sık sık silah denetim müzakerelerinin yapılması, nükleer sistemde istikrarı tartışmanın bir yolu haline geldi.

Beşincisi, çoğu yetkili genelde nükleer silahların, özelde H-bombasının savaş zamanında kullanılmasının imkânsız olduğu görüşündeydi. Sorun sadece H-bombasının imha potansiyeli değildi. Nükleer silahların kullanımı, konvansiyonel silahlar için söz konusu olmayan bir kara leke oluştuyordu. Nitekim, 1960’ların sonlarına gelindiğinde, mühendisler ve bilim adamları nükleer silahların patlayıcı yükünü azaltmayı başarmıştı; amaç, ABD’nin Vietnam’da veya Körfez Savaşı’nda ya da Sovyetler Birliği’nin Afganistan’da, bir H-bombasının verdiği türden mazur gösterilemez hasarlara neden olmaksızın bir miktar nükleer silah kullanabilmesini sağlamaktı. Gene de Amerikalılar da Ruslar da patlayıcı yükü daha sınırlı nükleer silahları kullanmaktan kaçındılar ve napalm, yangın bombaları ve benzer konvansiyonel silahlardan oluşan imha araçlarını kullanmayı tercih ettiler. Bu kısmen, konvansiyonel silahlara ne kadar benzerse benzesin, bir tane nükleer silah kullanılırsa tüm nükleer silahları kullanmanın kapısı açılır korkusundan ve bu riskin kabul edilemez olmasından kaynaklanıyordu. Gene de sorunun bir başka boyutu daha vardı. ABD tarafından Hiroşima’ya ilk atom bombasının atılmasından beri zihinleri meşgul eden, nükleer silahların ahlak dışı olduğu, savaşta kabul edilebilir olanın sınırlarının ötesine geçtiği yolunda bir his vardı. Bu normatif sınırlamayı ölçmek zor olsa da, nükleer silahlarla ilgili tartışmalara damgasını vurduğu açıktı ve devletlerin nükleer silahları kullanma isteksizliğinin nedenlerinden biriydi.

Dehşet Dengesi

Nükleer silahlar, bazen “dehşet dengesi” olarak anılan, olağan-dışı bir güç dengesi biçimi üretti. Güç sınamaları fiziksel olmaktan çok psikolojikti. İki taraf da diğerinin üstünlüğü ele geçirmesini önlemeye yönelik bir politika izledi, ama sonuç önceki sistemlerden farklıydı. Beş büyük gücün ittifaklar değiştirdiği 19. yüzyıl güç dengesi sisteminin tersine, Soğuk Savaş dengesi gayet net bir şekilde, biri diğerini anında yok edebilecek çok büyük iki devletin çevresinde örgütlenmişti.

Klasik güvenlik ikileminin yarattığı sorunlar nükleer silahların yarattığı dehşetle son bulmadı, ama süper güçler ideolojik farklılıklarına rağmen ihtiyatlı bir şekilde hareket ettiler. Gösterdikleri ihtiyat, çok kutuplu 19. yüzyıl güç dengesini idare ederken kurulan sürekli iletişimin etkilerine benzerdi. Süper güçler, aynı zamanda, tıpkı devlet adamlarının eyaletleri, piyadeleri ve topları kıyasladığı günlerde olduğu gibi, güç dengelerini hesaplamaya çalıştılar.

Nükleer dehşet dengesi bir iki kutupluluk dönemiyle çakıştı. Kenneth Waltz gibi bazı neorealistler, iki kutupluluğu iki büyük devletin neredeyse bütün güce sahip olduğu durumlar olarak tanımlarlar, ama bu tür katışıksız iki kutupluluk halleri enderdir. İki kutupluluk tarihte daha çok, Peloponnesos Savaşı’nda olduğu gibi, ittifakların aşırı sıkışması sonucu esnekliğin kaybolmasıyla ortaya çıkmıştır. Atina ve Sparta bağımsız devletler olsalar da, çevrelerindeki ittifaklar iyice kaynaşarak iki kutuplu bir durum yaramıştı. Benzer biçimde, Birinci Dünya Savaşı’nın arifesinde ittifak sistemleri sıkıca bütünleşerek iki kutupluluğu doğurmuştu.

Waltz iki kutupluluğun özellikle istikrarlı bir sistem olduğunu, zira iletişimi ve hesap yapmayı kolaylaştırdığını ileri sürer. Öte yandan, iki kutuplu sistemler esneklikten yoksundur ve Vietnam Savaşı gibi marjinal çatışmaların önemini büyütürler. Geçmişte genel kanı, iki kutupluluğun ya erozyona uğradığı ya da infilak ettiği yolundaydı. Eğer öyleyse, iki kutupluluk İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra neden infilak etmedi? Sorunun cevabı belki de nükleer silahların doğurduğu ihtiyattaydı ve Waltz’ın katışıksız iki kutupluluğa bağladığı istik-

rar aslında bombanın sonucuydu. Nükleer silahların yarattığı dehşetin kendisi, “kristal küre etkisi”yle istikrarın oluşmasına yardımcı olmuş olabilir. Ağustos 1914’te, Kayzer’in, Rus çarının ve Avusturya-Macaristan imparatorunun kristal bir kürenin içine batkılarını ve 1918’in bir fotoğrafını gördüklerini hayal edin. Tahtlarını kaybettiklerini, imparatorluklarının parçalamış olduğunu ve topraklarında yaşayan milyonlarca insanın öldüğünü göreceklerdi. Gene de 1914’te savaşa girerler miydi? Muhtemelen hayır. Nükleer silahların fiziksel etkilerinin bilinmesi, 1945 ertesi dönemde liderlerin eline kristal bir küre vermenin yaratacağı etkiye benzetilebilir. Çok az siyasi amaç böylesi bir yıkımla orantılı olacağından, liderler büyük riskler almayı istemeyeceklerdi. Elbette, kristal küreler kazalar ve hesap hataları sonucu parçalanabilir, ama bu analogi, iki kutupluluk ile nükleer silahların bir araya gelişinin neden modern devlet sisteminin başlangıcından beri merkez güçler arasında yaşanan en uzun barış dönemini ürettiğine dair bir fikir verir. (Bir önceki rekor 1871-1914 dönemindeydi.)

Nükleer Caydırıcılık Sorunları

Nükleer caydırıcılık genel caydırıcılığın bir altkümesidir, ama nükleer silahların olağandışı nitelikleri süper güçlerin Soğuk Savaş sırasında uluslararası ilişkilere yaklaşımını değiştirmiştir. Nükleer caydırıcılık, “Bana saldırırsan belki saldırını önleyemeyebilirim, ama o kadar güçlü bir misillemede bulunabilirim ki, ilk olarak saldırmak istemeyeceksin” şeklinde bir mantık yürütmeyi özendirir. O halde, nükleer silahlar eski bir kavrama yeni bir elbise giydirir.

Nükleer caydırıcılığın etkililiğini değerlendirmenin bir yolu da şayet olsaydı hipotezlerine başvurmaktır. Nükleer silahlar olmasaydı Soğuk Savaş’ın sıcak savaşa dönüşme olasılığı neydi? Siyaset bilimci John Mueller nükleer silahların konuyla ilgisi olmadığını, bunların horoz ötüşünden ileri gitmediğini ileri sürer. Mueller’a göre, Avrupa halkları Birinci Dünya Savaşı dehşetini yaşadığından beri bir politika aracı olarak savaşa sırt çevirmektedir. Barışın nedeni, en azından gelişmiş dünyada savaşın dehşetinin daha fazla kavranmış ol-

masıydı. Mueller'a göre, Hitler Birinci Dünya Savaşı'ndan ders almamış olan ve hâlâ savaşa girmek isteyen ender bir kişi, normalden bir sapmaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşa yönelik genel nefret eskisinden daha güçlü bir şekilde geri geldi. Bununla birlikte, çoğu analizci nükleer silahların Üçüncü Dünya Savaşı'nın önlenmesinde çok önemli bir rolü olduğuna inanır. Nükleer silahların kristal küre etkisinin telkin ettiği ihtiyat olmasaydı, Berlin, Küba ve belki de Ortadoğu krizleri tırmanarak kontrolden çıkabilirdi.

Bu, bir dizi soru doğurur. Bunlardan biri "Ne caydırır?"dır. Et-kili caydırıcılık için hem zarar verme kapasitesi hem de silahların kullanılacağı yolunda inandırıcı bir tehdit olması gerekir. İnandırıcılık, bir çatışmadaki bahislere bağlı olarak değişir. Örneğin, ABD'nin nükleer bir saldırıya misilleme olarak Moskova'yı bombalama tehdidi muhtemelen inandırıcı olurdu. Ama ABD'nin 1980'de Sovyetleri, Afganistan'dan birliklerini çekmemeleri halinde Moskova'yı bombalamakla tehdit ettiğini varsayın. ABD kuşkusuz bu kapasiteye sahipti, ama bahis çok düşük olduğu ve Sovyetler karşılığında kolaylıkla Washington'ı bombalama tehdidini savurabileceği için bu tehdit inandırıcı olmazdı. O halde caydırıcılık sadece kapasiteyle değil, inandırıcılıkla da bağlantılıdır.

İnandırıcılık sorunu, birinin ülkesine yönelik tehditleri caydırması ile bir müttefiki korumak için caydırıcılığın genişletilmesi arasında bir ayrım yapılmasına yol açar. Örneğin, ABD Sovyetler Birliği'nin

NÜKLEER SİLAHLAR VE VIETNAM SAVAŞI

Başkan Kennedy 1962-63'te Amerikan askeri varlığını önemli ölçüde artırmaya karar verdiğinde... aklında iki şey vardı: 1961-62'deki Berlin krizinde Kruşçev ona inanmamış olsa ne olurdu ve 1962'deki Küba füze krizinde Kruşçev Kennedy'ye inanmasa ne olurdu?

Ben, Çinlilerin 1950'de Kore Savaşı'na muhtemelen müdahale etmeyecekleri sonucuna varmakla hata ettiğimizi ve bunun ABD'nin Kuzey Vietnam'ı istila etmeme kararında etkisi olduğunu düşünüyorum. Askerler, Çin'in savaşa karışacağını düşünmedikleri ni, ama karışrsa bunun nükleer savaşa yola açacağını söylediler ve kararı belirleyen bu oldu.

-ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk¹¹

Afganistan'ı işgalini nükleer caydırıcılıkla durduramadı, ama kırk küsur yıl süren Soğuk Savaş sırasında, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'daki NATO ülkelerini işgal etmesi halinde nükleer silahları kullanma tehdidini kullandı. O halde, nükleer silahların caydırıcılığı genişletmedeki ve savaşı önlemedeki etkisini görmek için, bahislerin yüksek olduğu büyük krizlere bakmamız gerekir.

Tarih, nükleer savaşların etkisiyle ilgili bu sorulara cevap verebilir mi? Tümüyle değil, ama yardımcı olabilir. 1945'ten 1949'a kadar sadece ABD nükleer silahlara sahipti, ama bunları kullanmadı. O halde, karşılıklı nükleer caydırıcılıktan önce bile bir kendini tutma eğilimi vardı. Bunun nedeni kısmen, cephaneliklerin küçüklüğü, bu yeni silahların anlaşılmamış olması ve ABD'de Sovyetlerin ağır konvansiyonel güçleriyle Avrupa'nın tamamını ele geçirmesinden duyulan korkuydu. 1950'lere gelindiğinde, hem ABD hem Sovyetler Birliği nükleer silahlara sahipti ve Amerikan liderleri birkaç krizde bu silahları kullanmayı düşündüler. Nükleer silahlar Kore Savaşı'nda ya da Çinli komünistlerin Milliyetçilerin elindeki Tayvan'ı istila etmek üzere güçlerini seferber ettikleri 1954'te ve 1958'de kullanılmadı. ABD başkanları Truman ve Eisenhower çeşitli nedenlerle nükleer silah kullanımını veto ettiler. Kore Savaşı'nda, nükleer bir bomba atmanın Çinlileri durduracağı açık değildi ve ABD Sovyetlerin tepkisinden çekiniyordu. Tehditlerin tırmanması ve Sovyetlerin Çinli müttefiklerine yardım etmek için nükleer silah kullanması riski her zaman mevcuttu. Öyleyse, Amerikalılar nükleer silahlarda sayısal üstünlüğe sahip olsalar bile, Kore ve Çin'den başka ülkelerin de karışacağı daha büyük bir savaşa sürüklenme tehlikesi vardı.

Bunlara ilaveten, etik ve kamuoyu da belli bir rol oynadı. 1950'lerde, ABD hükümetinin nükleer bir saldırıda ölecek Amerikalıların sayısına ilişkin tahminleri o kadar yüksekti ki, bu düşünce bir kenara bırakıldı. Başkan Eisenhower, nükleer silahlarla ilgili bir soruyu cevaplarken, "O korkunç şeyleri on yıldan kısa bir süre içinde ikinci kez Asyalılara karşı kullanamayız. Tanrım, bu imkânsız!"¹² demişti. 1950'lerde ABD Sovyetler Birliği'nden daha fazla nükleer silaha sahip olsa da, bir araya gelen çeşitli faktörler Amerikalıları bunları kullanmamaya ikna etti.

“ÇOK VAHİM SORUNLAR”

Ekim 1962 ortalarına gelindiğinde, Soğuk Savaş beklenmedik bir şekilde şiddetlenmişti. Uzun zamandır fiilen Amerikan sömürgesi olan Küba, bir süre önce Sovyet yörüngesine girmişti. Eylül sonunda, ABD gazetelerinde Küba’ya Sovyet silahlarının sevk edildiği haberleri çıkmaya başlamıştı. Başkan John F. Kennedy Amerikan halkına, anlayabildiği kadarıyla, bu silahların saldırı amaçlı değil savunma amaçlı olduğunu anlattı. Sovyet lideri Kruşçev ona böyle olduğuna dair mutlak güvenceler vermişti. Kennedy, “Aksi takdirde, çok vahim sorunlar doğar” dedi.

16 Ekim salı günü saat 09:00’a doğru, Kennedy’nin Ulusal Güvenlik İşleri’nden sorumlu yardımcısı McGeorge Bundy, başkanın yatak odasına “çok vahim sorunlar”ın gerçekten de doğduğunu gösteren fotoğraflar getirdi. Bir U-2 keşif uçağı tarafından çok yüksek irtifadan çekilmiş fotoğraflarda, Küba’ya ABD anakarasındaki kentlere hedeflenmiş nükleer başlıklı balistik füzeler yerleştiren Sovyet görevlileri görülüyordu.

Kennedy’ye göre, bu füzelerin varlığı kabul edilemezdi. Kruşçev’in ona yalan söylediği ortadaydı. Sonraki 13 yıl boyunca, Kennedy ve danışmanları bu meydan okumayla nasıl baş edileceğini tartıştılar. Olası sonuçlardan birinin nükleer savaş olduğunu biliyorlardı ve tartışmalar sırasında Kennedy’nin sivil savunma uzmanı tüyler ürpertici bir bilgi sundu: ABD halkı korkunç derecede korunmasızdı.

-Ernest May ve Philip Zelikow, *The Kennedy Tapes*¹³

Küba Füze Krizi

Soğuk Savaş’taki en önemli nükleer caydırıcılık vakası Ekim 1962’deki Küba füze kriziydi. Krizin yaşandığı 13 günlük süre, muhtemelen, nükleer çağda nükleer savaşa yol açabilecek bir dizi olaya en çok yaklaşılan dönemdi. Mutlak bir yabancı, mesela “bir Marslı” duruma bakmış olsaydı, ABD’nin nükleer silah sayısı bakımından 17’ye 1’lik bir üstünlüğü olduğunu görürdü. Bugün, Sovyetlerin ABD’ye erişebilecek bir avuç kıtalararası füzesi olduğunu biliyoruz, ama Başkan Kennedy o sırada bunu bilmiyordu.¹⁴ O halde, ABD o sırada görece korunmasız olan Sovyet füze üslerine saldırarak neden Sovyetlerden gelebilecek bir ilk darbeyi savuşturmaya çalışmadı? Cevap, Sovyet füzelerinin bir ya da ikisinin aradan sıyrılıp bir ABD kentini vurma riskinin, ABD’yi bir ilk darbeden caydıracak kadar büyük olmasıydı. Ayrıca, hem Kennedy hem Kruşçev rasyonel stratejilerin ve dikkatli hesapların kontrollerinden çıkabileceğinden korkuyordu. Nitekim, kriz derinleştikçe, Kruşçev ve Kennedy ken-

di askeri örgütlerinin yıkıcı potansiyel eylemleri üzerinde gerçekten de ne kadar sınırlı bir kontrolleri olduğunu giderek daha iyi öğrendiler. Bilmedikleri şeyler, iki lideri daha da fazla korkutmuş olabilir-
di.¹⁵ Kruşçev, kriz zirveye yaklaşırken Kennedy'ye yazdığı bir mektupta bu korkuyu son derece güçlü bir şekilde dile getirecekti: "Savaş düğümünü attığınız halatın uçlarına şimdi bizim de sizin de asılmamız lazım, zira iki taraf da asıldıkça düğüm sıkılaşacak. Ve düğümün öylesine sıkılaştığı bir an gelebilir ki, düğümü atmış olanın gücü bile onu çözmeye yetmeyebilir ve ondan sonra düğümü kesmek gerekebilir. Ve bunun ne anlama gelebileceğini size anlatmak bana düşmez, zira ülkelerimizin elinde hangi korkunç güçlerin bulunduğunu siz kendiniz gayet iyi biliyorsunuz."¹⁶

Olaydan 25 yıl sonra, Harvard Üniversitesi'nden bir grup akademisyen Başkan Kennedy'nin Ulusal Güvenlik Konseyi Yürütme Komitesi üyesi Amerikalılarla bir konferans düzenledi. Ardından, Küba füze kriziyle ilgili SSCB'lilerin de katıldığı iki toplantı daha düzenlendi. Katılımcılar arasındaki en çarpıcı farklardan biri, risk alma konusundaki isteklilikleriydi. İsteklilikleri de her birinin nükleer savaş ihtimalini ne kadar güçlü gördüğüne bağlı olarak değişiyordu. Kennedy'nin Savunma Bakanı Robert McNamara kriz geliştikçe daha temkinli olmuştu. O sırada, Küba füze krizinde nükleer savaş çıkma olasılığını 50'de 1 olarak görüyordu (ama 1990'larda, Sovyetlerin Küba'ya önceden nükleer silahlar göndermiş olduğunu öğrendikten sonra, risk yüzdesini çok yükseltecekti). Hazine Bakanı Douglas Dillon kriz sırasında nükleer savaş riskini sifıra yakın gördüğünü söyledi. Durumun nükleer savaş yönünde gelişebileceğini düşünmediğinden, Sovyetleri daha fazla sıkıştırmaya ve McNamara'dan daha çok risk almaya istekliydi. ABD Kurmay Başkanları Kurulu'nun başkanı General Maxwell Taylor da nükleer savaş riskinin düşük olduğu görüşündeydi ve ABD'nin Küba füze krizinde Sovyetler Birliği'nin peşini çok kolay bıraktığından yakındı. Ona göre, Kennedy Sovyetleri daha fazla sıkıştırabilir ve Küba Devlet Başkanı Fidel Castro'nun görevden uzaklaştırılmasını isteyebilirdi. General Taylor, "Onları köşeye sıkıştırdığımızdan o kadar emindim ki, nihai sonucu hiçbir zaman fazla dert etmedim"¹⁷ dedi. Ama kontrolü kaybetme ris-

1961'de Viyana'da buluşan Kennedy ve Kruşçev

ki, çok temkinli bir pozisyon alan Başkan Kennedy'nin üzerinde ağır bir yük oluşturuyordu –gerçekten de, Başkan Kennedy, bazı danışmanlarının istediğinden daha ihtiyatlıydı. Kıssadan çıkarılacak hisse, küçük bir nükleer caydırıcılığın başarılı olduğudur. Buna sınırlı ya da varoluşsal caydırıcılık denmektedir. Bu tür nükleer caydırıcılığın Küba füze krizinde bir fark yarattığı açıktır.

Gene de, füze krizinde, sonucu tümüyle nükleer bileşene bağlamayı güçleştiren bazı belirsizlikler vardır. Kamuoyu ABD'nin galip geldiği konusunda birleşmişti. Ama ABD'nin ne kadar galip geldi-

ği ve neden galip geldiği sorusu aşırı belirlenmiştir. En az üç olası açıklama vardır. Bir görüş, ABD Sovyetler Birliği'nden daha fazla nükleer silaha sahip olduğu için Sovyetlerin teslim olduğudur. İkinci bir açıklama, krizde iki süper gücün görelî çıkarlarının önemini vurgular. Küba Amerika'nın arka bahçesindeydi, ama Sovyetler için uzak bir kumar masasıydı. Dolayısıyla, Amerikalılar Küba'da Sovyetlerden daha büyük bir çıkara sahip olmanın yanı sıra, konvansiyonel silahlar gibi üçüncü bir faktörü devreye sokma imkânına sahiptiler. Bir Amerikan deniz ablukası ve Küba'nın Amerikalılarca işgal edilmesi olasılığı da krizde rol oynadı. Psikolojik yük Sovyetlerin üzerindeydi, zira daha yüksek bahisler ve kolayca devreye sokulabilecek konvansiyonel silahlar, ABD'ye caydırıcı konumunda daha inan-dırıcı kıldı.

Son olarak, Küba füze krizi bir Amerikan zaferi olarak adlandırıl-sa da, aynı zamanda bir uzlaşmaydı. Amerikalıların Küba füze krizinde üç seçeneği vardı. Bunlardan birincisi, çatışmaya girmek, yani füze üslerini bombalamaktı; ikincisi, Sovyetleri füzeleri sökmeye ikna etmek için Küba'yı ablukaya alarak sıkıştırma yoluna gitmekti; üçüncüsü ise Sovyetlerin istediği bir şeyi, mesela Türkiye'den Amerikan füzelerini sökmeyi önererek pazarlığa oturmaktı. Katılımcılar uzunca bir süre çözümün pazarlık yönüne ilişkin fazla bir şey söylemediler, ama krizden yıllar sonra, Kennedy'nin, Sovyet füzelerinin Küba'dan çekilmesi karşılığında, Türkiye'deki köhne ABD füzelerini sökme yönünde sessiz bir vaatle bulunduğu ortaya çıktı. Sonuçta, nükleer caydırıcılığın krizde önemli rol oynadığı ve nükleer boyutun kuşkusuz Kennedy'nin de aklında olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan, silah sayısı o kadar önemli değildi. Asıl önemli olan, nükleer silahların oranından çok, az sayıda nükleer silahın bile çok büyük bir yıkıma yol açabileceği korkusuydu.

Ahlaki Meseleler

Küba füze krizinden sonra, Soğuk Savaş gerginliğinde görelî bir yumuşama oldu –ABD ve Sovyetler Birliği adeta bir uçurumun kenarında tökezlemiş, aşağı bakmış ve geri çekilmişlerdi. 1963'te Was-

hington ile Moskova arasında doğrudan iletişime imkân veren bir kırmızı telefon hattı kuruldu, atmosferde nükleer denemelere sınır getiren bir silah denetim antlaşması imzalandı, Kennedy ABD'nin Sovyetler Birliği'yle daha fazla ticaret yapmaya istekli olacağını açıkladı ve tansiyon biraz düştü. 1960'lar boyunca, ABD Vietnam Savaşı'yla meşguldü, gene de silah denetim çabaları sürdü. Sovyetlerin 1979'da Afganistan'ı işgalinden sonra, nükleer savaş korkusu yeniden güçlendi. 1980'den 1985'e kadarki "küçük soğuk savaş" sırasında, stratejik silahları denetleme görüşmeleri yerinde saydı, üslup özellikle sertleşti ve iki tarafın da askeri bütçeleri ve nükleer silahlarının sayısı arttı. Başkan Ronald Reagan nükleer savaş yapmaktan ve "kazanmak"tan bahsetti ve barış grupları önce nükleer silahların dondurulması, ardından da toptan yok edilmesi için baskı yaptı.

Yükselen kaygı ortamında pek çok kişi temel bir soru sordu: "Nükleer caydırıcılık ahlaki midir?" Daha önce gördüğümüz gibi, haklı savaş öğretisi ahlaki yargılarda bulunurken bazı koşulların yerine getirilmesi gerektiğini söyler. Meşru müdafaa genellikle haklı bir neden olarak görülür, ama bir savaşın araçları ve sonuçları da aynı ölçüde önemlidir. Araçlar bakımından, siviller muhariplerden ayrı tutulmalıdır; sonuçlar bakımından, amaçların değeri ile araçların maliyeti arasında belli bir orantı, belli bir ilişki olmalıdır.

1962'de Başkan Kennedy Ulusal Güvenlik Konseyi'nin her üyesinden Barbara Tuchman'ın *The Guns of August*'unu okumasını istedi. Bu kitap, Avrupa uluslarının Birinci Dünya Savaşı batağına nasıl bir gaffet içinde sürüklendiğinin hikâyesini anlatır. Yazar konuya, Bismarck'ın "Balkanlar'da lanet olasıca bir aptallığın" bir sonraki savaşın fitilini ateşleyeceği yolundaki yorumunu aktararak girer. Ardından, dünya tarihindeki en dehşet verici askeri çatışmaya yol açan, her biri küçük ve kendi başına önemsiz bir dizi adımı -Avusturya Veliht Prensi Arşidük Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'te Sırp milliyetçileri tarafından öldürülmesini takip eden gelişmeler- anlatır. Savaşın eşiğine gelindiğinde, devlet başkanları defalarca geri çekilmeye çalışmış, ama olayların ivmesi onları ileri itmisti.

Başkan Kennedy bize iki Alman şansöyesinin savaşın kökeni hakkında 1914'te yaptıkları konuşmayı hatırlattı. Şansöyelerden biri, "Bu nasıl oldu?" diye soruyor, halefi de, "Ah bir bilsek" diye karşılık veriyordu. Kennedy bu şekilde, hep mevcut olan yanlış hesap tehlikesini vurguluyordu.

Nükleer savaşın haklı savaş modeline uyabilmesi ihtimali var mıdır? Teknik olarak, evet. Radar sistemlerine, denizaltılara, denizdeki gemilere ya da derin yeraltı komuta koruganlarına karşı, topçu mermileri ya da derinlik bombaları gibi düşük tesirli nükleer silahlar kullanılabilir. Bu durumda, muharip olanlar ile olmayanları birbirinden ayırabilir ve etkileri görece sınırlı tutabiliriz. Savaş burada dursaydı, nükleer silahları haklı savaş öğretilerine uydurabilirdik. Ama savaş burada durur mu, yoksa tırmanır mı? Tırmanma en büyük risktir, zira 100 milyon kişinin hayatının ya da dünyanın geleceğinin değeri neyle ölçülebilir?

Soğuk Savaş sırasında bazı insanlar soruya, “Kızıl olmak ölü olmaktan yeğdir” cevabını verdi. Ama soru bu şekilde yanlış sorulmuş olabilir. Bunun yerine şöyle sorabiliriz: Büyük bir facia için küçük bir risk almak haklı gösterilebilir mi? Küba füze krizi sırasında, John Kennedy’nin savaş olasılığı için “üçte bir, hatta daha düşük” dediği söyleniyordu.¹⁹ Bunun yanı sıra, bir nükleer tırmanma riski vardı. Kennedy böyle bir risk almakla doğru mu yaptı? Şayet olsaydı deyip şunları sorabiliriz: Kennedy Küba’da riski almaya istekli olsaydı, Kruşçev daha da tehlikeli bir şeyi dener miydi? Sovyetlerin elde edebileceği bir başarı ileride nükleer bir krize ya da mesela Berlin ya da Panama Kanalı nedeniyle daha da büyük bir konvansiyonel savaşa yol açsa ne olurdu?

Nükleer silahlar Soğuk Savaş’ın sıcak savaşa dönüşmesini önlemede muhtemelen önemli bir rol oynadı. 1980’lerde, Amerikan Katolik Piskoposlar Birliği nükleer caydırıcılığın, daha iyi bir şey geliştirilene kadar kabul edilebilir bir ara dönem önlemi olarak, şartlı bir temelde haklı görülebileceğini belirtmişti. Ama ara dönem ne kadar sürecektir? Nükleer bilgi var oldukça, belli ölçüde nükleer caydırıcılık olacaktır. Nükleer silahlar Soğuk Savaş sırasında ihtiyat doğurmuş olsa da, rehabet tehlikesi hep vardır. ABD ve Sovyetler Birliği’nin nükleer silahların nasıl denetleneceğini öğrenmeleri belli bir zaman aldı; böyle denetim sistemlerinin Kuzey Kore ve İran gibi yeni nükleer güç sahipleri arasında da var olacağı kesin değildir. Üstelik, terörist gruplar için denetim söz konusu bile olmayabilir.

Nükleer silahların yayılmasına ilişkin kaygılar sürmektedir. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı 189 devlet imzaladığı halde, 1998'de Hindistan ve Pakistan, 2006'da da Kuzey Kore –hem de imzacı– nükleer bombalar patlattı. Irak, İran, Libya ve Kuzey Kore gibi ülkeler antlaşmayı imzalamalarına rağmen nükleer silahlardan vazgeçemediler. Biyolojik ve kimyasal silahlar gibi konvansiyonel olmayan cephaneliklerin yayılması da kaygı yaratmaktadır; örneğin Libya ve Irak kimyasal silah tesisleri inşa etti ve Irak İran'la arasındaki savaşta (1980-1988) bu silahları kullandı. 1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonra, BM denetçileri Irak'ın büyük nükleer, biyolojik ve kimyasal silah sistemlerini ortaya çıkardılar ve yok ettiler. Bu sistemlerin yeniden kurulabileceği korkusu 2003'teki Irak Savaşı'nın nedenlerinden biriydi. Eski Sovyetler Birliği'nden uluslararası karaborsaya intikal eden nükleer malzemelerle ilgili gazete haberleri bu silahların hâlâ gerilim yaratabileceğini ve ülkeleri savaşın eşiğine getirebileceğini göstermektedir. 2004'te Pakistanlı nükleer fizikçi A. Q. Khan'ın, aralarında Libya, İran ve Kuzey Kore'nin de bulunduğu bir dizi ülkeye nükleer sırlar sattığı ortaya çıktı. Ayrıca, Japon Aum Şinrikyo tarikatı ve Usame bin Ladin'in El Kaide şebekesi gibi terörist grupların nükleer ve biyolojik silahların üretim yöntemlerini incelediklerine ilişkin haberler, bu silahların günün birinde devlet dışı aktörlerin de eline geçebileceğine işaret etmektedir.

Kitle imha silahları konusunda süregelen uluslararası kaygıların hem ahlaki hem de gerçekçi bir boyutu vardır. Nükleer silahlara ahlaki itiraz, sadece bu tür silahlar üretme kapasitesi ya da arzusu olmayan devletler tarafından değil, ABD, Fransa ve Rusya gibi bu silahlara sahip olan devletler tarafından bile paylaşılmaktadır. Kimyasal ve biyolojik silahlar, hardal gazı kullanımının yaygın protestolara neden olduğu Birinci Dünya Savaşı'ndan beri mahkûm edilmektedir. Gerçekçi boyut basittir: Kitle imha silahları büyük bir tırmanma riski taşır ve muazzam bir tahrip gücüne sahiptir. Bu silahların mevcut olduğu her yerde çatışmanın dinamikleri değişir. Konvansiyonel olmayan ya da nükleer silahlara sahip zayıf devletler güçlü devletleri daha rahat tehdit ederken, bu silahlara sahip güçlü devletler hasımlarını daha etkili bir şekilde tehdit edebilir ve caydırabilir. Aynı zamanda, bu araçların bir krizin kontrolden çıkması halin-

de kullanılma riski, 9. Bölüm’de göreceğimiz gibi, ister ABD ile Kuzey Kore, ister Hindistan ile Pakistan, ister İsrail ile İran arasında olsun gerginlik düzeyini yükseltir. Ve söz konusu silahların teröristler tarafından kullanılma riski, soruna, 8. ve 9. Bölümlerde göreceğimiz gibi, caydırıcılığın işe yaramayacağı tüyler ürpertici bir boyut eklemektedir. Soğuk Savaş geçmişte kalmış olabilir, ama kitle imha silahları çağı son bulmamıştır.

ZAMANDİZİNİ: SOĞUK SAVAŞ YILLARI

- 1943 Stalin, Churchill ve Roosevelt arasında Tahran Konferansı
- 1944
 - Temmuz Bretton Woods Konferansı: Uluslararası Para Fonu’nun ve Dünya Bankası’nın kuruluşu
 - Ağustos Dumbarton Oaks Konferansı: Birleşmiş Milletler’in kuruluşu
 - Ekim Churchill ve Stalin’in Moskova buluşması; Balkanlar için nüfuz alanları planı
- 1945
 - Şubat Stalin, Churchill ve Roosevelt arasında Yalta Konferansı
 - Nisan Roosevelt’in ölümü
 - Mayıs Almanya’nın teslim olması
 - Nisan-Haziran San Francisco Konferansı-BM Örgütü Antlaşması
 - Temmuz İlk atom bombası denemesi; Potsdam Konferansı: Truman, Churchill/Attlee, Stalin
 - Ağustos Hiroşima ve Nagazaki’nin atom bombalarıyla yerle bir edilmesi; SSCB’nin Asya’da savaşa girmesi; Japonya’nın teslim olması
- 1946 Churchill’in Demir Perde konuşması; Yunan iç savaşının yeniden başlaması
- 1947
 - Mart Truman Doktrini’nin açıklanması
 - Haziran Marshall Planı’nın açıklanması
 - Ekim Moskova tarafından Kominform’un kurulması

■ 1948

Şubat

Çek Komünist Partisi'nin darbesi

Mart

Kısmi Berlin ablukasının başlaması

Haziran

Berlin hava köprüsünün kurulması; Yugoslavya'nın
Kominform'dan çıkarılması

Kasım

Truman'ın yeniden başkan seçilmesi

■ 1949

Nisan

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın Washington'da imzalanması

Mayıs

Berlin ablukasının sona ermesi

Ağustos

SSCB'nin ilk atom bombasını patlatması

Eylül

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin kurulması

Ekim

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanı; Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin
ilanı

■ 1950

Şubat

Çin-Sovyet Paktı'nın Moskova'da imzalanması

Nisan

NSC-68'in yazılması

Haziran

Kore Savaşı'nın başlaması

■ 1952

İlk Amerikan hidrojen bombasının patlatılması; Eisenhower'ın
başkan seçilmesi; Dulles'in Dışişleri bakanı olması

■ 1953

Mart

Stalin'in ölümü

Haziran

Doğu Berlin ayaklanması

Temmuz

Kore'de ateşkes

Ağustos

İlk Sovyet hidrojen bombası denemesi

Eylül

Kruşçev'in Sovyet Komünist Partisi birinci sekreteri olması

■ 1954

Çinlilerin Kemoy ve Matsu adalarını bombalaması

■ 1955

Batı Almanya'nın NATO'ya kabulü; Varşova Paktı'nın
imzalanması; Avusturya Devlet Antlaşması'nın imzalanması;
Avusturya'nın tarafsızlaşması

■ 1956

Şubat

Kruşçev'in 20. Parti Kongresi'nde Stalin'i mahkûm etmesi

Haziran

Polonya'da Poznan ayaklanması

Ekim

Macar ayaklanmasının başlaması

Kasım

SSCB'nin Budapeşte'ye müdahalesi

- 1957
 - Ağustos İlk Sovyet kıtalararası balistik füzesinin fırlatılması
 - Ekim Sputnik uydusunun fırlatılması
- 1958
 - Şubat İlk ABD uydusunun fırlatılması
 - Ağustos Çin'in Tayvan'ı tehdidi
- 1959
 - Ocak Küba'da Fidel Castro'nun zaferi
 - Eylül Kruşçev'in ABD ziyareti
- 1960
 - Şubat İlk Fransız atom bombası denemesi
 - Mayıs Amerikan U-2 casus uçağının SSCB üzerinde düşürülmesi; Paris zirvesinin başarısızlıkla sonuçlanması
- 1961
 - Nisan Küba'ya Domuzlar Körfezi çıkarmasının başarısızlıkla sonuçlanması
 - Haziran Kruşçev ve Kennedy'nin Viyana'da buluşması
 - Ağustos Berlin Duvarı'nın inşası
 - Ekim Berlin'deki Charlie Kontrol Noktası'nda olaylar; tansiyonun yükselmesi
- 1962
 - Küba füze krizi
- 1963
 - Haziran Kennedy'nin Berlin'i ziyareti, bir dayanışma jesti olarak "Ich bin ein Berliner" ("Ben bir Berlinliyim") demesi
 - Ekim Kennedy'nin Sınırlı Deneme Yasağı Antlaşması'nı imzalaması; SSCB, ABD ve Birleşik Krallığın atmosferde, su altında ve uzayda nükleer denemeleri yasaklaması
 - Kasım Kennedy'nin öldürülmesi; Johnson'ın başkanlık yeminini ederek göreve başlaması
- 1964
 - Ağustos ABD'nin Vietnam'a müdahalesini tırmandıran Tonkin Körfezi Yasası'nın Kongre'den geçmesi
 - Ekim Kruşçev'in görevden uzaklaştırılması, yerine Brejnev ve Kosigin'in geçirilmesi
 - Kasım Çin'in ilk atom bombasını patlatması

- 1966
 - Mart ABD ve Avrupa'da Vietnam Savaşı karşıtı gösterilerin düzenlenmesi
 - Nisan Çin Kültür Devrimi'nin başlaması
- 1967
 - Ocak ABD, SSCB ve diğer 60 ülkenin uzayın askeri amaçlarla kullanımına sınır getiren Dış Uzay Antlaşması'nı imzalaması
 - Haziran Çin'in ilk hidrojen bombasını patlatması
- 1968
 - Ocak Çekoslovakya'da Prag İlkbaharı reformlarının başlaması;
Vietnam'da Tet Saldırısı
 - Temmuz ABD, SSCB ve diğer 58 ülkenin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalaması
 - Ağustos Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgali
 - Kasım Nixon'ın başkan seçilmesi
 - Aralık Vietnam'daki ABD askerlerinin sayısının zirveyi görerek 535.000'e yükselmesi
- 1969
 - ABD ve SSCB arasında Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SALT)
- 1970
 - Şubat ABD ve Kuzey Vietnam arasında Paris Barış Görüşmeleri'nin başlaması
 - Nisan ABD birliklerinin Kamboçya'yı işgali; ABD'li dört üniversite öğrencisinin Kent Eyalet Üniversitesi'ndeki savaş karşıtı gösteride Ulusal Muhafızlar tarafından öldürülmesi
- 1971
 - Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'e katılması
- 1972
 - Şubat Nixon'ın Çin'i ziyareti
 - Mayıs Mevcut kıtalararası balistik füzelerin ve denizaltılardan atılan balistik füzelerin sayısını beş yıl için donduran SALT I'nı imzalanması
- 1973
 - Ocak Paris Anlaşması'yla Vietnam Savaşı'nda ateşkesin ve siyasi çözümün sağlanması

Mayıs	Doğu ve Batı Almanya arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulması
Eylül	Şili’de sosyalist Salvador Allende hükümetinin ABD destekli bir askeri darbeyle devrilmesi
Ekim	İsrail ile Arap devletleri arasında Yom Kippur Savaşı; ABD ve SSCB’nin neredeyse çatışmaya karışması; ABD’ye karşı Mart 1974’e kadar süren Arap petrol ambargosu
■ 1974	Nixon’ın Watergate Skandalı nedeniyle istifası; Gerald Ford’un başkanlık yeminini ederek göreve başlaması
■ 1975	
Nisan	Saygon’un düşmesinin ardından ABD’nin Vietnam’dan çekilmesi
Temmuz	ABD ve Sovyet uzay araçlarının uzayda kenetlenmesi; ABD ve SSCB’nin, Avrupa sınırlarının kabulünü ve insan haklarının korunmasını öngören Helsinki Anlaşması’nı imzalaması
■ 1976	Jimmy Carter’ın başkan seçilmesi
■ 1979	
Ocak	ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında tam diplomatik ilişkilerin kurulması
Haziran	Uzun menzilli füzeleri ve bombardıman uçaklarını sınırlandıran SALT II anlaşmasının Brejnev ve Carter tarafından imzalanması
Temmuz	Nikaragua’da Sandinistaların Somoza diktatörlüğünü devirmesi
Aralık	SSCB’nin Afganistan’ı işgali; ABD’nin yaptırımlar uygulaması ve Moskova Olimpiyatları’nı boykot etmeye niyetlenmesi
■ 1980	Carter Doktrini’nde Basra Körfezi’nin ABD için yaşamsal öneme sahip olduğunun belirtilmesi
■ 1981	
Ocak	Lech Walesa’nın Polonya’da Dayanışma (Solidarnose) sendikasını yasadışı greve çıkarması; Ronald Reagan’ın göreve başlaması; ABD’li rehinelere İran’dan salıverilmesi
/	
■ 1982	Reagan’ın, iki tarafın da kıtalararası balistik füzeleri ve stratejik nükleer silahların sayısını indirmesini öngören Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması’nın (START) ana hatlarını belirlemesi

■ 1983

- Mart Reagan'ın, füze savunma teknolojisini geliştirmek için, halk arasında "Yıldız Savaşları" olarak anılan Stratejik Savunma Girişimi'ni (SDI) önermesi
- Kasım ABD'nin orta menzilli nükleer Pershing II füzelerini Batı Almanya'da konuşlandırmaya başlaması

■ 1985

Mihail Gorbacov'un Sovyet Komünist Partisi genel sekreteri olması; START modeline dayalı Nükleer ve Uzay Silahları Görüşmeleri'nin (NST) Cenevre'de başlaması

■ 1986

- Ekim Reykjavik Zirvesi'nde Reagan'ın, Gorbacov'un yaptığı, ABD SDI'dan vazgeçerse önemli silah indirimlerine gitme önerisini reddetmesi
- Kasım İran'a silah satışı yoluyla elde edilen paraların gizlice Nikaragua'daki contra'lara aktarıldığının ortaya çıkması

■ 1987

Washington Zirvesi'nde Reagan ve Gorbacov'un orta menzilli nükleer füzeleri yok etmek ve bir START anlaşmasını tamamlamak üzere birlikte çalışma konularında anlaşmaları

■ 1988

- Nisan SSCB'nin Şubat 1989'a kadar Afganistan'dan çekilmeyi kabul etmesi
- Haziran Gorbacov'un Komünist Parti liderlerine komünist öğretinin bazı yönlerinin değişmesi gerektiğini söylemesi
- Ağustos Küba'nın Angola'dan birliklerini çekmesi
- Kasım George H. W. Bush'un başkan seçilmesi

■ 1989

- Haziran Çin ordusunun Tiananmen Meydanı'nda demokrasi yanlısı gösteriyi bastırması
- Kasım Berlin Duvarı'nın yıkılması; binlerce Doğu Alman'ın Batı'ya geçmesi

■ 1990

- Mayıs-Haziran Bush ve Gorbacov arasında Washington Zirvesi
- Ekim Almanya'nın tek ülke olarak yeniden birleşmesi
- Kasım Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması'yla kara ordularının küçültülmesi
- Aralık Lech Walesa'nın Polonya cumhurbaşkanlığına seçilmesi

■ 1991

Temmuz	Bush ve Gorbaçov'un START'ı imzalaması, binlerce nükleer silahı imha etme sözü vermesi
Ağustos	Gorbaçov'a darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması, ama gücün Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in eline geçmesi
Eylül	Tüm SAC bombardıman uçaklarında, tankerlerinde ve Minuteman II kıtalararası balistik füzelerde alarm durumunun kaldırılması
Aralık	Sovyetler Birliği'nin dağılması; ABD'nin Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Ukrayna'yı tanıması

Okuma Önerileri

1. Kennan, George F., "The Sources of Soviet Conduct," *Foreign Affairs* 25:4 (Temmuz 1947), s. 566-582.
2. Schlesinger, Arthur, Jr., "The Origins of the Cold War," *Foreign Affairs* 46:1 (Ekim 1967), s.22-53.
3. Yergin, Daniel, *The Shattered Peace* (Boston: Houghton Mifflin, 1977), s. 69-86.
4. Gaddis, John L., *Russia, the Soviet Union, and the United States* (New York: Wiley, 1978), böl. 6 ve 7.
5. Mueller, John, "The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons," ve Jervis, Robert, "The Political Effects of Nuclear Weapons," *International Security* 13:2 (Kış 1988), s. 80-90.
6. Khong, Yuen F., "The Lessons of Korea and the Vietnam Decision of 1965," George W. Breslauer ve Philip E. Tetlock (ed.), *Learning in U.S. and Soviet Foreign Policy* (Boulder, CO: Westview, 1991), s. 302-349.
7. Gaddis, John Lewis, *We Now Know: Rethinking Cold War History* (New York: Oxford University Press, 1997), s. 1-25, 281-295.

Notlar

- 1 Milovan Djilas, *Conversations With Stalin*, çev. Michael B. Petrovich (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1962), s. 114.
- 2 Ralph B. Levering, *The Cold War, 1945-1972* (Arlington Heights, IL: Harlan Davidson, 1982), s. 15.
- 3 William Taubman, *Stalin's American Policy* (New York: Norton, 1982), s. 36.
- 4 John Lewis Gaddis, *We Now Know: Rethinking Cold War History* (Oxford: Oxford University Press, 1997), s. 23-24.
- 5 A.g.e., s. 24.
- 6 Dean Acheson, *Present at the Creation* (New York: Norton, 1969), s. 375.
- 7 George Kennan, "The Sources of Soviet Conduct," *Foreign Affairs* 25:4 (Temmuz 1947), s. 581.
- 8 Irving Howe ve Michael Walzer, "Were We Wrong About Vietnam?" *The New Republic*, 18 Ağustos 1979, s. 18.
- 9 John L. Gaddis, "The New Cold War History," *Foreign Policy Research Institute Footnotes* 5:5 (Haziran 1998).
- 10 United States Catholic Conference, "The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response," *Origins* 13:1 (19 Mayıs 1983), s. 1.
- 11 Aln. yap. *The New York Times*, 30 Nisan 1985, s. 6.
- 12 Stephen E. Ambrose, *Eisenhower* (New York: Simon & Schuster, 1983), s. 184.
- 13 Ernest R. May ve Philip D. Zelikow (ed.), *The Kennedy Tapes: Inside the White House During the Cuban Missile Crisis* (Cambridge, MA: Belknap & Harvard University Press, 1997), s. 1.
- 14 Eylül 1961'de CIA'nın aldığı istihbarata göre, Sovyetler'in 10 ilâ 25 kıtalararası balistik füze rampası vardı. Jeffrey Richelson, *The Wizards of Langley: Inside the CIA's Directorate of Science and Technology* (Boulder, CO: Westview Press, 2001), s. 28.
- 15 Krizin doruk noktasında yaşanan ciddi olaylar arasında şunlar vardı: Amerikan tarafında, bir keşif uçağı kaza ile Sovyet hava sahasını ihlal etmiş; bir Titan kıtalararası balistik füze önceden planlanmış test uçuşu takvimine göre California'dan fırlatılmış ve nereden geldiği belli olmayan bir yapışkan bant parçası New Jersey'deki radarların ekranlarına bir Sovyet nükleer füze saldırısı olarak yansımıştı. Sovyet tarafında ise, savaşın çıktığı yanlışına kapılan bir denizaltı komutanı nükleer torpidoların ateşlenmesini emretmiş (bu emir denizaltının daha soğukkanlı siyasi subayı tarafından durdurulmuştu) ve Küba üzerindeki bir Amerikan keşif uçağı vurulup düşürülmüştü. Don Muntton ve David A. Welch, *The Cuban Missile Crisis: A Concise History* (New York: Oxford University Press, 2007), s. 98-99. Ayr. bkz. Michael Dohbs, *One Minute to Midnight: Kennedy, Khrushchev, and Castro on the Brink of Nuclear War* (New York: Knopf, 2008), çeş. yer.
- 16 May ve Zelikow, *The Kennedy Tapes*, s. 299.
- 17 James Blight ve David Welch, *On the Brink: Americans and Soviets Reexamine the Cuban Missile Crisis* (New York: Hill & Wang, 1989), s. 80.
- 18 Robert McNamara, *Blundering into Disaster: Surviving the First Century of the Nuclear Age* (New York: Pantheon, 1986), s. 14.
- 19 Theodore C. Sorensen, *Kennedy* (New York: Harper & Row, 1965), s. 705.

6. Bölüm

Soğuk Savaş Sonrası Çatışma ve İşbirliği

Irak'ta Amerikan askerleri

Çatışma Yönetimi

Çatışma sosyal yaşamımızın her yönüne damgasını vurur. İki ya da daha fazla kişinin farklı tercihleri olduğunda, bir çatışma potansiyeli her zaman vardır. Siz *Law & Order*'ı, kız kardeşiniz *Kanıt Peşinde*'yi izlemek istiyorsanız, evde iki televizyon bulunmadığı takdirde çatışma var demektir. Hayatta çatışmaların ezici çoğunluğu barışçı yollardan çözülür. Çok azı şiddete doğru tırmanır. Bazı durumlarda çatışmalar taraflardan birinin kazanıp diğerinin kaybetmesiyle

le çözülür. Anne babanız size kız kardeşinizin *Kanıt Peşinde*'yi izlemesine müsaade etmeniz gerektiğini söylerse, o kazanmış, siz kaybetmiş olursunuz. Bundan dolayı mutlu olmayabilirsiniz, ama herhalde bir silah bulup ateş etmeye başlamazsınız.

Çatışmayı çözmenin bir başka yolu, istediğiniz şeyin birazını –ama tamamını değil– alıp uzlaşmanızdır. Kız kardeşiniz de siz de kekin son dilimini istiyorsanız, bir çözüm yolu dilimi ortadan ikiye bölmektir. Bu çözüm, kek için geçerli olabilir, ama televizyon dizileri için pek olmaz. Siz de kız kardeşiniz de herhalde kekin yarısını yemenin hiç yememekten daha iyi olacağını düşünürsünüz, ama *Law & Order*'ın yarısını izlemek hiçbir şekilde tatmin edici değildir.

Anne babanız kız kardeşinizin *Kanıt Peşinde*'yi izlemesine müsaade etmenizi söylediklerinde, bir dahaki sefere sizin istediğinizin olacağına söz vererek havayı yumuşatabilirler. Bu durumda, çatışmayı bir karşılıklılık biçimi olan sıra gözetme normuna başvurarak yönetmiş olacaktırlar. Bu hamle, tek bir kazanan/kaybeden çatışma çözüm yolunu, daha geniş bir uzlaşma örüntüsünün içine yerleştirir. Zamanla, kız kardeşiniz ve siz zamanı paylaşacaksınız. Eğer siz de çoğu insan gibiyse, bu, yenilginin acısını hafifletecektir. Aynı zamanda, anne babanız makul ve adil insanlar oldukları için onların otoritesine saygı duyma olasılığınızı da artıracaktır. Çatışma çözmenin üçüncü bir yolu, taraflardan birini ya da her ikisini birden tercihlerini değiştirmeye ikna etmektir. Babanız size *Law & Order*'ın bu akşamki bölümünün daha önce gördüğünüz bir bölümün tekrarı olduğunu söyleyebilir. Anneniz televizyon seyretmek yerine kız kardeşinizle birlikte dondurma yemeye giderseniz parasını ödemeyi teklif edebilir.

Bu senaryolarda sadece çözümlerdeki değil, çatışma yönetme stratejilerindeki çeşitliliğe de dikkat edin. Size sadece kız kardeşinize saygı göstermenizi söyleyerek, anne babanız ağırlıklarını kullandılar, ki 2. Bölüm'den hatırlayacağınız gibi, bu bir yönetme hakkıdır. Bir sıra gözetme normu önererek, adalet duygunuza seslendiler ve bir normu öne çıkardılar. Babanız size bölümün tekrar gösterim olduğunu söyleyerek, yeni ve uygun bir bilgiyle tercihlerinizi değiştirmek suretiyle yumuşak güç kullandı. Anneniz size dondurma ısmarlamayı teklif ederek, maddi teşvik biçiminde sert güç kullandı.

Bu tür barışçı çatışma yönetimi, sözlük tanımı “birlikte çalışmak ya da hareket etmek” olan karşılıklı *işbirliğini* gerektirir. Çatışmayı çözmek için karşılıklı işbirliği normalde kendiliğinden oluşmaz. Birinin ya da bir şeyin bunu sağlaması gerekir. Pek çok durumda, insanlar kendi hallerine bırakılmaları halinde kendi tercihlerinde ısrarcı olacaklardır (bunun istisnası, çok güçlü başkalarına saygı normlarına sahip toplumlardır). *Uyum* insanların aynı tercihleri paylaştıkları ve herkesin aynı anda mutlu olabildiği bir durumdur. Uyum hoş bir şeydir ve çoğu insan bunu hayatının tüm alanlarında hiç değilse belli bir süre yaşayabilir; ama uyum önümüze çözülecek bir sorun çıkarmadığı için çoğunlukla bunu fark etmeyiz bile.

Çatışma yönetim stratejilerinin ya da çözümlerinin hepsi her zaman hazır bulunmaz ya da her durumda etkili olmaz. Pek çok şey, bahis konusu olan “mal”ın niteliğine bağlıdır. Ekonomistler dört ana mal tipi ayırt ederler:

- “Özel mallar”da *dışlama mümkündür*. Başkalarının bunları edinmesini engellemek mümkündür. Özel mallar için *rekabet* de söz konusudur. Sizde bir tane varsa, bu, başka kimsede olamayacağı anlamına gelir. Arabanız özel bir maldır. Anahtarlarınız (ve düzgün bir alarm sisteminiz) varsa, başkalarının arabanızı kullanmasını engelleyebilirsiniz ve siz kullanıyorsanız başkaları arabanızı kullanamaz.
- “Kamusal mallar”da *dışlama mümkün değildir* ve rekabet yoktur: Başkalarının bunlardan yararlanmasını engellemenin hiçbir yolu yoktur ve bunların birazının sizde olması, başkalarının kullanımına açık olan kısmını fiilen azaltmaz. Temiz hava kamusal bir maldır: İnsanların sizinle aynı havaya solumasını engellemek fiilen imkânsızdır ve sizin solumanız başkalarının da soluma kabiliyetini azaltmaz.
- “Kulüp malları”nda *dışlama mümkündür* ve rekabet yoktur. Bunlar, uydu televizyon sinyalleri gibi şeyleri içerir. Geleneksel radyo sinyallerinin tersine, uydu TV yayınları şifrelidir ve şifreleri çözen set-üstü kutularına erişimi denetleyerek başkalarının bunları izlemesini engelleyebilirsiniz. Ama dekodere olan herkes bu yayınları izleyebilir. Sizin sinyalin kodunu çözmeniz, başkalarının aldığı sinyali zayıflatmaz.

- “Ortak mallar”da dışlama mümkün değildir ve rekabet vardır. Bunların arasında yabani av hayvanları ve balıklar sayılabilir. İnsanların balık tutmasını engelleyemezsiniz, ama siz bir balık yakalarsanız, başka hiç kimse onu yakalayamaz –eğer sırf spor amacıyla balık tutmuyor ve balığı suya geri atmıyorsanız; bu durumda, o balığı kamusal bir mala döndürmüş olursunuz!

Farklı mal türleri, işbirliği için farklı sorunlar yaratır. Örneğin, kamusal mallarla ilgili klasik bir işbirliği sorunu eksik tedariktir: Kamusal bir maldan herkes yararlanabildiğinden, hiç kimse bunu tedarik etmenin maliyetini üstlenmek için güçlü bir istek duymaz. Örneğin, yollar kamusal mallardır. İlkesel olarak, çoğu sürücü yol yapım ve bakım maliyetlerine gönüllü olarak katılmaya istekli olacaktır, ama her zaman “hazıra konmaya” çalışan insanlar bulunacaktır. Araştırmalar, bütçe gelirlerinin tamamı gönüllü bağışlardan oluşacak olsa yollar için kullanılabilecek para miktarının hiçbir yerde gereken miktara yaklaşamayacağını göstermekte, hükümetler de bu nedenle vergilere ve/veya geçiş ücretlerine başvurmaktadır.

Ortak mallarla ilgili klasik bir işbirliği sorununa “ortak mallar trajedisi” denir. Kuzey Atlantik’teki morina balıkçılığı endüstrisi 1990’larda kısmen, tek tek her balıkçı gemisi kaptanının olabildiğince çok balık avlamak için mali bir teşviki bulunduğu için, balıkçı filolarının morinaları üreme hızlarından daha yüksek bir hızla avlamaları nedeniyle çökmüştür.

İşbirliği, özel malların ve kulüp mallarının kullanımının nasıl sağlanacağına ve tahsis edileceğine karar vermek için de gereklidir. Arabanız ancak, finansman, ehliyet-ruhsat verme ve yasaların uygulanması (mülkiyet hakkınızı korumak için) gibi şeyleri içeren karmaşık bir sosyal, yasal ve ekonomik sistem temelinde gerçekten *sizin* arabanız olur. Biri, uydu TV kullanımı için elektromanyetik tayfın belli bir kısmını kendine ayırmalı ve başka birinin bu frekanstan yayın yapmaya çalışmasını engellemelidir. Aynı şey bir anlamda radyo sinyalleri için de söylenebilir. Sinyaller kamusal mallar olabilir, ama radyo tayfı kamusal bir mal değildir. Özel bir maldır. Başkalarının bunu kullanmasını kesinlikle engelleyebilirsiniz ve biri belli bir frekanstan yayın yapıyorsa, ayar aralığındaki başka hiç kimse aynı zaman diliminde bu frekanstan yayın yapamaz.

Gördüğümüz gibi, insanların herhangi bir mal türünden yararlanabilmesi için işbirliği esastır. Yukarıdaki örnekler, işbirliği sorunlarına getirilen en etkin çözümlerden pek çoğunun, çoğunlukla hükümetler (ya da anne babalar, birlikler ve kulüpler gibi başka otoriteler) tarafından yaratılıp uygulanan kurallar ve normlar içerdiğini gösterir. Nitekim, hükümetler bazen güçlerini malların bir kategoriden ötekine geçmemesini sağlamak için kullanırlar. Örneğin MP3 müzik dosyaları bir anlamda doğal kamusal mallardır: Online dosya paylaşımıyla, insanların bunları edinmesini engellemek neredeyse imkânsızdır ve bir kişinin bir MP3 dosyası indirmesi, bunu bir başkasının da indirmesini engellemez. Ama müzik gerçek bir kamusal mal olsaydı, besteciler ve icracılar beleşçilik problemi yüzünden hayatlarını müzikten kazanamazlardı. Bu nedenle, hükümetler dosya paylaşımına karşı yasalar çıkararak ve yasadışı yollardan dosyaları paylaşanların peşine giderek daha fazla düşerek, fikri mülkiyet haklarını korumaya çalışmaktadır. 2009 yazında Boston Üniversitesi'nden bir yüksek lisans öğrencisi, Green Day ve Nirvana gibi grupların müziğini indirdiği ve paylaştığı için dört plak şirketine 675.000 ABD Doları ödemeye mahkûm edilmiştir.

Uluslararası politika ile iç politika arasındaki en büyük farklardan biri, uluslararası alanda devletlerden daha yüksek bir otorite bulunmamasıdır; bu da, uluslararası işbirliği sorunlarının çözüm mekanizmalarının çoğunun bulunmadığı anlamına gelir. Bu, uluslararası işbirliğini olanaksız hale getirmez, ama karmaşıktır. Green Day ve Nirvana, ABD hükümetinin, ABD içinde yasadışı yollardan müzik paylaşanlar hakkında kovuşturma açmasını sağlayabilir, ama Washington, Şanghay'daki ev bilgisayarından dosya paylaşan birini tutuklayamaz, yargılayamaz ve cezalandıramaz. ABD yetkililerinin bunun yerine, Çin hükümetini fikri mülkiyet hakkı yasaları çıkarmaya ve uygulamaya ikna etmeye çalışması gerekir. Egemen bir devlet olarak Çin bunu yapıp yapmamaya karar verme konusunda mutlak bir hakka sahiptir –reddettiği takdirde, uluslararası ticarete çıkacak karşılıklı sorunlarını göz önünde bulundurması gerekse de.

İşin ilginç yanı, uluslararası işbirliği genelde içte işbirliğinden daha zor olmakla birlikte, çoğu uluslararası çatışma da barışçı bir şekil-

de çözülür. Bu gibi çatışmaların görece az bir kısmı şiddete doğru tırmanır. Çatışmaları çözme girişimleri başarısız olduğunda, bunun en yaygın sonucu kilitlenme ya da üzerinde anlaşılabilir çözüm bulmak için yeni çabalara girişmek olur. Soğuk Savaş sırasında, çoğu kişi bunu fark etmedi, zira zaten Soğuk Savaş'ın kendisi böyle bir işti. Öyle olsa bile, 5. Bölüm'de gördüğümüz gibi, Soğuk Savaş sırasında, en azından süper güçlerin elindeki potansiyel yıkım güçleriyle kıyaslandığında, Soğuk Savaş şiddeti oldukça sınırlıydı. Soğuk Savaş şiddetinin büyük bölümü periferi denilen bölgelerde görüldü ve buna Soğuk Savaş "vekilleri" (Sovyet ya da Amerikan uydu rejimleri, kurtuluş hareketleri ve çeşitli milisler ya da düzensiz güçler) karıştı. Doğu ile Batı arasında pek çok çözümsüz sorun olsa da, bunların çoğu, daha geniş ve derinlikli resmi (silah denetim anlaşmaları gibi) ya da gayriresmi (çeşitli "güvenlik düzenleri") işbirliği anlaşmalarıyla tedricen yönetilir hale gelen kilitlenmelerdi.

Uluslararası Hukuk ve Örgütlenme

Dünya politikasında çatışmayı yönetmenin ve işbirliğini geliştirmenin başlıca araçlarından ikisi hukuk ve örgütlenmedir. Buraya kadarki değerlendirmelerimizde bunlarla pek çok kez karşılaştık, ama burada daha yakından incelenmelerinde fayda vardır, zira pek çok kişi Soğuk Savaş'ın sona erişini, Wilson'ın bunlarla daha etkin ve daha güvenilir bir biçimde yönetilen bir dünya hayalini nihayet gerçekleştirmeyi sağlayacak bir fırsat olarak selamlamıştır. Yeni Wilson'cılar, liberal ideallerin önündeki engellerin üstesinden gelmek için, konstrüktivist sosyalizasyon ve norm geliştirme süreçlerine umut bağladıkları söylenebilir. Bugün dünyanın, uluslararası yönetimdeki ilerleme ve barışçı çatışma çözüm normlarının derinleşmesi ve yoğunlaşması nedeniyle kesinlikle daha düzenli bir yer olduğu ileri sürülebilir. Ama en iyimser neo-Wilson'cılar hayalleri şimdiye kadar gerçekleşmemiştir; dünya artık olmasını umut ettikleri kadar barışçı, istikrarlı ve güvenli bir yer değildir. Ne var ki, süregelen realizm mantığının, her tür ilerlemeye ket vuran yeni bir hâkim düşmanlık eksenini yaratacağını güvenle öngören karamsarlar da aynı şekilde ya-

nılmıştır. Dünya tarihinin önemli momentlerinde nice defalar olduğu gibi, insanlar olumlu yönde değişimin kolaylığını da güçlüğüne de gözlerinde büyütme eğiliminde olmuştur.

İç Kıyaslamalar

İnsanlar iç hukuk ve örgütlenmeyle kıyasladıkları için bazen uluslararası hukuk ve örgütlenmeyi anlamakta güçlük çekerler. Ama uluslararası örgütlenme iç örgütlenme, uluslararası hukuk da iç hukuk gibi değildir. Uluslararası örgütler, iki nedenle oluşum halindeki bir dünya hükümeti gibi iş görmezler. Birincisi, üye devletlerin egemenliği, çoğu uluslararası örgütün temel yasasıyla korunur. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın II. Bölümü'nün 7. Maddesi, "İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermez" der. Bir başka deyişle, örgütlenme ulus devletlerin yerini almaya yönelik bir çaba değildir.

Uluslararası örgütlenmenin oluşum halindeki bir dünya hükümeti olmamasının diğer nedeni zayıflığıdır. Birleşmiş Milletler tarafından 9 yıllığına göreve seçilen 15 yargıçtan oluşan Uluslararası Adalet Divanı biçiminde bir uluslararası yargı organı vardır, ama Uluslararası Adalet Divanı bir dünya yüksek mahkemesi değildir. Devletler mahkemenin yargı yetkisini reddedebilir ve bir devlet, yargı yetkisini kabul etmiş olduğu halde mahkemenin verdiği kararı kabul etmeyebilir. Örneğin, 1980'lerde Reagan yönetimi, ABD'nin Nikaragua limanlarına mayın döşemekle yasadışı bir eylemde bulunduğu yolundaki Uluslararası Adalet Divanı kararını kabul etmeyi reddetmişti.

BM Genel Kurulu'nu Kongre'nin dengi olarak hayal edersek, bu çok tuhaf bir yasama organıdır. Bir devlet bir oy ilkesine dayanır, ama bu ilke ne demokrasiyi ne de dünyadaki güç ilişkilerini yansıtır. Demokrasinin temelinde bir kişi bir oy ilkesi yatar. BM Genel Kurulu'nda, Hint Okyanusu'nun güneyindeki 100.000 nüfuslu Maldiv Adaları'nın da bir oyu, 1 milyarın üzerinde nüfusa sahip bir ülke olan Çin'in de bir oyu vardır. Bu, BM Genel Kurulu'nda bir Maldivlinin oyunun

bir Çinlinin oyundan 10.000 kat daha güçlü olduğu anlamına gelir, ki bu yasama organları için belirlenmiş demokratik ölçütlere pek uymaz. Bu, gücü de iyi bir şekilde yansıtmaz, zira Maldiv Adaları Genel Kurul'da ABD, Hindistan ya da Çin'le aynı oya sahiptir. Sonuçta, Genel Kurul'da, devletleri bu organın bağlayıcı kararlar alması konusunda isteksizleştiren bir tuhaflık vardır. BM Genel Kurul kararları birer yasa değil, sadece karardır.

Son olarak, Birleşmiş Milletler genel sekreterinin dünyanın oluşum halindeki yeni başkanı olduğunu hayal edebiliriz. Ama bu da yanıltıcıdır. Genel sekreter, genelden çok sekreter olan zayıf bir icracıdır. Genel sekreterin bir gücü varsa, bu, bir devlet başkanının sahip olduğu sert ve yumuşak güç bileşiminden çok, bir papanın yumuşak gücüdür. Uluslararası örgütleri ülke hükümetiyle kıyaslayarak anlamaya çalışmak, yanlış yanıtlara varmanın emin bir yoludur. Bunlar, devletlerin eşgüdüm ve işbirliğini düzenlemekte kullandıkları çerçeveler olarak düşünüldüğünde daha iyi anlaşılır.

Uluslararası hukuk iç hukuk gibi değildir. İç hukuk yasama organlarının ve geleneklerin ürünüdür. İç hukuk yasaları uygulatma hükümleri, bireysel başvurular (bir mahkemeye gidip dava açabilirsiniz) ve yasama tarafından usulüne uygun gözden geçirmeyle ilgilidir. Uluslararası kamu hukuku, devletler arasındaki anlaşmalar olan antlaşmalardan ve devletlerin genelde kabul ettiği uygulamalar olan geleneklerden oluşması anlamında iç hukuka benzer. Ama uygulatma ve başvuru bakımından çarpıcı bir farklılık gösterir. Uygulatmada, bir devlete bir mahkeme kararını kabul ettirecek herhangi bir yürütme organı yoktur. Uluslararası politika bir kendi başına ayakta durma sistemidir. Klasik uluslararası hukuk uygulamalarında, uygulatma bazen büyük güçler tarafından sağlanırdı. Örneğin, Deniz Hukuku'nda, bir devletin okyanusta kıyının 3 mil açığına kadar yargı yetkisi talep edebilmesi geleneği oluşmuştu. 19. yüzyılda Uruguay kıyılarının açığındaki balıkçılık alanlarını korumak için karasularını genişletmeye kalkışınca, devrin büyük deniz gücü Britanya kıyının 3 mil açığından içeri gambotlar yolladı. Dolayısıyla, geleneksel hukuk büyük güç tarafından uygulatıldı. "Yasayı çiğneyen Britanya olsaydı, Britanya'ya karşı yasayı kim uygulatacaktı?" diye soru-

labilir. Cevap, kendi başına ayakta durma sistemlerinde uygulatmanın tek yönlü işlediğidir.

Uluslararası hukukta başvuru bireyler tarafından değil devletler tarafından yapılır (Strasbourg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bölgesel bir istisnadır). Uluslararası mahkemeye milyarlarca dünya vatandaşından herhangi biri değil, sadece devletler dava götürebilir ve söz konusu davayı bekleyen davalar lisesinden düşürmeyi istemedikçe ya da makul bir kazanma şansları olduğunu düşünmedikçe, devletlerin bunu yapma ihtimali düşüktür. Bu nedenle, mahkeme görece az sayıda davaya bakmıştır. 1990'larda Bosna ve Ruanda'daki çatışmalarda savaş suçu işleyenleri yargılamak için özel mahkemeler kuruldu ve 2002'de çok sayıda devlet, kendi hükümetleri tarafından yargılanmayan savaş ve soykırım suçlularını yargılamak için bir Uluslararası Ceza Mahkemesi kurdu. Ancak, aralarında ABD ve Çin'in de bulunduğu bazı önemli devletler, bunun egemenliklerini ihlal ettiğini düşünerek antlaşmayı onaylamayı reddettiler. Ayrıca, üzerinde anlaşılmış bir ilke olduğunda bile, geleneksel kuralların nasıl yorumlanacağına ilişkin sorunlar vardır. Kamulaştırma ilkesini alın. Bir devletin topraklarında faaliyet gösteren başka bir ülke şirketini kamulaştırabileceği, ama kuruluşun değeri kadar tazminat ödemesi gerektiği kabul edilir. Ama adil tazminatın ne olduğunu kim söyleyecektir? Az gelişmiş ülkelerin çoğu düşük bir tazminatın yeterli olduğunu ileri sürer; zengin ülkeler genellikle daha yüksek tutarlar ister.

Son olarak, BM Genel Kurulu'ndan kararlar geçtiğinde bile, bunların ne anlama geldiği konusunda epeyce bir belirsizlik vardır. BM kararları bağlayıcı yasal metinler değildir. BM Antlaşması'nda, bir devletin bir kararı kanunen kabul etmekle yükümlü kılındığı tek yer, barışa yönelik tehditleri, barış ihlallerini ve saldırı fiillerini ele alan VII. Bölüm'dür. Güvenlik Konseyi (Genel Kurul değil) barışa yönelik yaptırım gerektiren tehditler ve bir saldırı fiili olduğunu saptadığında, üye devletler yaptırımları uygulamak zorundadır. 1990'da Irak Kuveyt'i istila ettiğinde ve 2001'de ABD uluslararası terör saldırılarına hedef olduktan sonra olan budur.

Yeni hukuk bazen de, hükümetler tarafından imzalanmak üzere antlaşma taslakları müzakere eden büyük hükümetlerarası konferans-

lar aracılığıyla geliştirilir. Bu gibi konferanslar çoğunlukla çok geniş ve yönetilmesi güç toplantılardır. Örneğin, 1970'lerde Deniz Hukuku Konferansı'na, 12 millik karasuları, balıkçılık alanları için 200 mile kadar münhasır ekonomik bölge ve okyanus dibindeki manganez bezeciklerinin ortak miras olarak tayini ilkelerini belirlemeye çalışan yüzden fazla ülke katıldı. Sıkıntı, bazı ülkelerin metnin sadece bazı bölümlerini onaylayarak uluslararası hukukta sonucu belirsizleştirmesiydi. Gene de, ABD 1995'te Spartly Adalarının çevresindeki sulara ilişkin olası Çin iddialarına karşı koymak istediğinde uluslararası Deniz Hukuku'na başvurdu.

Uluslararası hukuk esas olarak uluslararası politikanın parçalanmış doğasını yansıtır. Zayıf ortaklık duygusu, otoriteyi kabul ya da zorunluluk duygusuyla kendini tutma veya itaat konusunda daha az isteklilik olduğu anlamına gelir. Meşru güç kullanımı tekeline sahip ortak bir yürütmenin olmaması ise, egemen devletlerin kendi başına ayakta durma, güç ve hayatta kalma alanlarında oldukları anlamına gelir. Ve hayatta kalmak söz konusu olduğunda hukuk genellikle ikinci planda kalır.

Öngörülebilirlik ve Meşruiyet

Gene de, uluslararası hukuk ve örgütlenme devletlerin davranış biçimini etkilediğinden, siyasi gerçekliğin önemli bir parçasını oluşturur. Uluslararası hukuk devletleri iki nedenle ilgilendirir: öngörülebilirlik ve meşruiyet.

Devletler birbirleriyle sürekli anlaşmazlıklara düşerler. Büyük çeşitlilik gösteren özel ve kamusal uluslararası ilişkiler arasında ticaret, turizm, diplomatik misyonlar ve ulusal sınırları aşan insanlar arası temaslar sayılabilir. Karşılıklı bağımlılık büyüdükçe bu temaslar da büyür ve sürtüşme olasılıkları artar. Uluslararası hukuk, böyle sürtüşmeler çıktığında hükümetlerin çatışmanın önüne geçebilmesini sağlar. Örneğin, Amerikalı bir turist Meksika'ya yasadışı yollardan uyuşturucu sokmaktan tutuklandığında, bir Britanya gemisi Kuzey Denizi'nde bir Norveç gemisiyle çarpıştığında ya da bir Japon firması bir Hint şirketinin patent haklarını ihlal ettiğini iddia ettiğinde, hü-

kümetler bu özel sürtüşmeler yüzünden diğer ilişkilerini bozmak istemeyebilir. Böyle meselelere uluslararası hukuk ve üzerinde anlaşıl-mış ilkeler çerçevesinde çözüm aramak, siyasileşmelerini engeller ve öngörülebilir olmalarını sağlar. Öngörülebilirlik, uluslararası ilişki-lerin gelişmesi ve bu sırada çıkması kaçınılmaz olan çatışmaların üs-tesinden gelinmesi için zorunludur.

Meşruiyet, hükümetlerin uluslararası hukuka olan ilgisinin ikin-ci nedenidir. Politika sadece bir fiziki güç mücadelesi değil, aynı za-manda bir meşruiyet mücadelesidir. Güç ve meşruiyet birbirinin an-titezi değil, tamamlayıcısıdır. İnsanlar ne tümüyle ahlaklıdır ne de tümüyle sinik. Doğru ve yanlış inancının insanları harekete geçirme-ye yardım ettiği, dolayısıyla meşruiyetin bir güç kaynağı olduğu si-yasi bir gerçektir. Bir devletin eylemleri gayrimeşru olarak algılanı-yorsa, bir politikanın maliyeti daha yüksek olacaktır. Devletler ulus-lararası hukuka ve örgütlere politikalarını meşrulaştırmak ya da baş-kalarının politikalarının meşruiyetine son vermek için başvurur ve bu sık sık taktiklerini ve elde ettikleri sonuçları biçimlendirir. Ve meş-ruiyet bir devletin yumuşak gücünü artırır.

Büyük çıkar çatışmalarında, uluslararası hukuk devletleri gemle-yemeyebilir, ama sık sık politikanın seyrini biçimlendirmeye yardım-cı olur. Hukuk güç mücadelesinin parçasıdır. Sinikler bütün bunla-rın hukukçuların oynadığı bir oyundan ibaret olduğunu söyleyebi-ler; ama hükümetlerin kanuni savunmalar yapmayı ya da uluslararası örgütlerin kararlarını dikkate almayı önemsiyor olması, bunların büsbütün önemsiz olmadığını gösterir. Bunu bir vecize şekline sokar-sak: “Erdem talepleri düşkünden geldiğinde, hiç değilse erdemin bir bedeli olduğunu biliriz.” Basitçe söylersek, ileri sürdükleri hukuki gerekçelerin kendisi devletler için bir kapan işlevi görebilir.

Buna örnek olarak BM Güvenlik Konseyi’nin 242 Sayılı Kararı verilebilir. 1967 Ortadoğu Savaşı’nın sonunda alınan bu karar, savaş öncesi sınırlara dönülmesi çağrısında bulunuyordu. Yıllar geçtikçe, İsrail’in savaş sırasında ele geçirdiği topraklardaki işgalinin meşru-iyetini yadsıyıcı bir etki yarattı. Bu, İsrail’i Birleşmiş Milletler’de sa-vunmaya geçirdi. Arap devletleri savaşı kaybettiler, ama gene de İs-rail’e baskı yapabildiler. 1976’da, Arap ülkeleri koalisyonu İsrail’i Bir-

leşmiş Milletler'den çıkarmaya çalıştığında, ABD İsrail'in çıkarılmasını önlemek için Genel Kurul'da kulis yaparak epeyce bir siyasi sermaye harcadı; bu, uluslararası örgütlerde meşruiyet simgelerinin güç mücadelesinin parçası olduğunun bir başka göstergesidir.

Hayatta kalmak gibi yaşamsal mevzular bahis konusu olduğunda, bir devlet en etkili güç biçimi olan askeri gücü kullanacaktır. Bu, uluslararası hukuk ve örgütlenmenin kuvvet kullanımıyla baş etme çabalarının neden sınırlı bir başarı elde ettiğini açıklayabilir. Uyuşturucu kaçakçılığı, gemilerin denizde çarpışması ya da patent haklarının ihlali gibi sorunların uluslararası hukuk tarafından ele alınması bir şeydir, uluslararası hukuka uyararak bir ülkenin geleceğini riske atmak başka bir şey. 1930'larda ortak güvenlikle ilgili sorun buydu, ama BM Antlaşması'nda yeni baştan, değiştirilmiş bir ortak güvenlik biçimi yaratıldı.

Birleşmiş Milletler: Ortak Güvenlik ve Barış Gücü

Klasik güç dengesinde savaş yasadışı değildi. Askeri güç kullanımı kabul edilmişti ve sık sık sistemin istikrarını sağladı. 19. yüzyılda, savaşı daha yıkıcı hale getiren teknolojik değişimler ve demokrasi ve barış hareketlerinin yükselişiyle birlikte, devletleri savaşa karşı örgütlemek için çeşitli çabalar harcandı. 1899'da Lahey'de 26 devlet bir barış konferansı yaptı. 1907'de, gene Lahey'de toplanan bir başka konferansa 44 devlet katıldı. Bu konferanslarda benimsenen yaklaşımda yasalara harfiyen bağlılık ağır basıyordu. Konferanslar, anlaşmazlıkların güç yoluyla değil tahkimle çözülebilmesi için, tüm devletleri tahkim antlaşmaları imzalamaya ikna etmeye çalıştı. Ayrıca, tahkimin işlememesi halinde savaşın kurallarını düzenlemek için çaba harcadı.

Daha önce gördüğümüz gibi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti, saldırganları caydıracak ve cezalandıracak bir devletler koalisyonu geliştirme çabasıydı. Woodrow Wilson'a ve onun gibi düşünenlere göre, Birinci Dünya Savaşı güç dengesinin neden olduğu, büyük ölçüde tesadüfi ve gereksiz bir savaştı ve bu gibi savaşlar tüm devletlerin bir ortak güvenlik ittifakı oluşturma-

sıyla önlenebilirdi. Milletler Cemiyeti iş işten geçtikten sonra Birinci Dünya Savaşı'nı önlemek için kurulduysa, Birleşmiş Milletler de 1943-1945'te İkinci Dünya Savaşı'nı önlemek için kuruldu. 1945'te 49 devlet, Cemiyet'in kusurlarını onarıcı yenilikleri de içeren bir antlaşma imzalamak üzere San Francisco'da bir araya geldi. 19. yüzyıl güç dengesi sisteminin tersine, BM Antlaşması'nı imzalayan devletlerin saldırı amaçlı güç kullanımı artık üç istisna dışında yasadıydı. Güç sadece kendini savunma, ortak savunma ya da ortak güvenlik için kullanılmak zorundaydı.

BM'yi tasarlayanlar, beş daimi üyeden ve dönüşümlü bir geçici üye havuzundan oluşan bir Güvenlik Konseyi de oluşturdular. Güvenlik Konseyi, BM'nin ortak güvenlik çerçevesine entegre edilmiş bir 19. yüzyıl güç dengesi kavramı olarak görülebilir. Güvenlik Konseyi, antlaşmanın VII. Bölümü uyarınca bağlayıcı kararlar kabul edebilir. Beş büyük gücün jandarmaları anlaşılmazsa, her birinin veto hakkı vardır; bu, bir evin elektrik tesisatının sigortası gibidir. BM kurucuları, bir vetoyla ışıkların kesilmesinin, büyük bir güçle savaşta evin yanıp gitmesinden evla olduğu görüşündeydi.

Soğuk Savaş sırasında, BM ortak güvenlik sistemi işlemedi. Soğuk Savaş'ın ideolojik cepheleşme ortamında, meşru güç kullanımının ne olduğu konusunda çok az görüş birliği vardı ve saldırının tanımlanmasında büyük sorunlar çıktı. Örneğin, düşman bölgesine gizlice sızma ile bir sınırı ilk geçen kuvvetler nasıl tartıya vurulacaktı? İsrail 1956'da Mısır destekli gerillaların gizli saldırılarına maruz kaldı, gene de sınırı ilk geçip Mısır'a giren İsrail konvansiyonel güçleliydi. Soğuk Savaş'taki tarafınıza bağlı olarak, ilk saldırganın kim olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürebilirdiniz. Soğuk Savaş sırasında BM komiteleri 20 yıl boyunca saldırıyı tanımlamaya çalıştı. Sonunda, müphem ve genellikle etkisi olmayan bir kural belirlidiler: Bir saldırı fiilleri listesinin arkasından, Güvenlik Konseyi'nin başka fiillerin de saldırı oluşturduğunu saptayabileceği hükmü geliyordu. Silahlı güç kullanıldığında bile, konsey bunun bir saldırı olduğunu ilan etmemeyi seçebilirdi. O halde, Birleşmiş Milletler'e göre saldırı eğer Güvenlik Konseyi var derse gerçekleşmiş oluyordu. Iler şey Güvenlik Konseyi'ndeki konsensüse bağlıydı ve Soğuk Savaş sırasında bu ender olarak sağılandı.

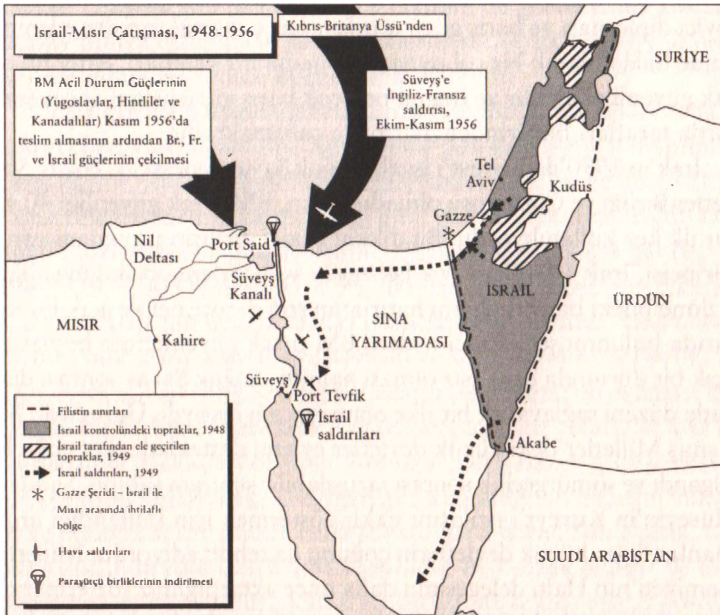
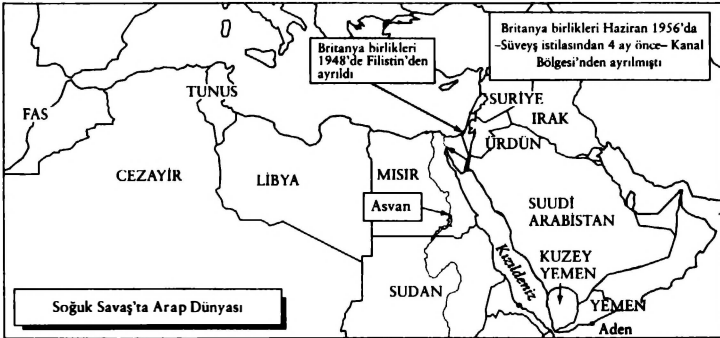
Ortak güvenlik konusundaki açmaz, BM önleyici diplomasi kavramını ve barış güçlerini doğurdu. Birleşmiş Milletler ortak güvenliğin temel kavramı olan saldırganı teşhis edip cezalandırmak yerine, bağımsız güçleri bir araya getirip savaşı güçlerin arasına sokacaktır. Model, 1956'daki Süveyş Kanalı krizi sırasında geliştirilmişti.

Temmuz 1956'da Mısır Devlet Başkanı Cemal Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirdi (Şekil 6.1). Britanya Başbakanı Sir Anthony Eden bunu Britanya'ya yönelik büyük bir tehdit olarak değerlendirdi. Nasır'ı yeni bir Hitler olarak gördü ve 1930'larla analogiler kurdu. Nasır'ın Sovyet silahlarını kabul etmiş olmasından kaygılandı –tabii, bütün bunlar Soğuk Savaş zirvesindeyken oluyordu. Britanya Fransa'yla birlikte, Mısır'ı işgal etmesi durumunda İsrail'e destek olmak üzere gizli bir plan hazırladı (Mısır İsrail sınırından içeri gerillalar yollamaktaydı). BM Güvenlik Konseyi bir ateşkes çağrısında bulundu. Britanya ve Fransa ateşkesi önlemek için veto haklarını kullandılar. Müdahalenin Nasır'dan kurtulana kadar sürmesini istiyorlardı.

Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson'la birlikte çalışan BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld, araya bir BM barış gücü sokarak İsrailileri ve Mısırlıları birbirinden ayırmayı amaçlayan bir plan hazırladı. Vetonun olmadığı Genel Kurul'da alınan bir kararla, Sina bölgesine bir BM gücü gönderilmesine izin verildi. ABD, müdahalenin Arap milliyetçilerini kendine düşman etmesinden ve Sovyetler Birliği'ne Ortadoğu'da yeni fırsatlar sağlamasından çekinerek, Avrupalı müttefiklerini desteklemedi. 15 Kasım'da ilk BM sefer kuvveti, Sina'da çarpışan güçlerin arasına girdi ve Aralık'ta Birleşmiş Milletler Süveyş Kanalı'nı batık gemilerden temizleme görevini üstlendi.

Bu barış gücü modeli Birleşmiş Milletler için önemli bir rol durumuna geldi. Son yarım yüzyıl içinde, iki resmi ortak güvenlik operasyonu düzenlenirken (1950'de Kore, 1991'de Irak) barış gücü modeli 61 kez kullanıldı. 2008 başında yaklaşık 80.000 askerle 15 BM barış gücü operasyonu sürdürülmekteydi. O halde, Soğuk Savaş Birleşmiş Milletler'in resmi ortak güvenlik öğretisini hayat geçirmesini engellese de, iki tarafı birbirinden ayırmak için uluslararası güçleri kullanma yeniliğine engel olmadı. Ortak güvenlikte, bir devlet çizgiyi aşarsa, diğer tüm devletler ona karşı birleşmek ve geri püs-

kürtmek durumundadır. Önleyici diplomaside ve barış gücünde, bir devlet çizgiyi aşarsa, Birleşmiş Milletler araya girer ve kim haklı kim haksız yargılamaksızın tarafları birbirinden ayırır. Soğuk Savaş sırasında BM barış gücünün temel ilkelerinden biri, büyük güçleri çatışmanın dışında tutabilmek için, güçleri Sovyetler Birliği ya da

ŞEKİL 6.1 Süveyş Krizi ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Doğuşu

BAŞKAN DWIFHT D. EISENHOWER'A BİR MEKTUP

1930'larda Hitler pozisyonunu dikkatle planlanmış bir dizi hamleyle sağlama aldı. İşe Rhineland'ı işgal etmekle başladı, bunu Avusturya, Çekoslovakya, Polonya ve Batı'ya peş peşe saldırılar takip etti. Eylemleri Batı Avrupa nüfusunun çoğunluğundan müssama-ha gördü ve mazur görüldü...

Aynı şekilde, Süveyş Kanalı'na el konmasının, Arap ülkelerinde her tür Batı etkisine ve menfaatlerine son vermek üzere Nasır tarafından tasarlanan planlı bir oyunun açılış hamlesi olduğu kanaatindeyiz. Nasır, bu yanına kalır da 18 ülkeye kafa tutmayı başarsa, Arabistan'daki prestijinin, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Irak'ta genç subaylara devrimler yaptırabilmesine yetecek kadar büyüyeceğine inanıyor. (Bu ülkelerin en istikrarlısı ve ilerici olan Irak'ta şimdiden bir devrim hazırlığı içinde olduğunu biliyoruz.) Bu yeni hükümetler Rusya'nın uydusu olmazlarsa Mısır'ın uydusu olacaklar. Birleşik petrol kaynaklarını Mısır'ın önderlik ettiği ve Rus etkisi altındaki bir Birleşik Arabistan'ın denetimine bırakmaları gerekecek. O an geldiğinde, Nasır Batı Avrupa'yı petrolden mahrum edebilir ve bizler burada onun insafına kalabiliriz.

-İngiltere Başbakanı Anthony Eden, 1956¹

ABD'den değil, her zaman küçük devletlerden oluşturmak oldu. Öncüci diplomasi ve barış gücü uluslararası çatışmaların denetlenmesinde hâlâ anlamlı bir rol oynayan önemli bir yenilikti. Ama bu ortak güvenlik değildir ve bugün pek çok barış gücü askeri iç çatışmalarda tarafları birbirinden ayırmaya çalışmaktadır.

Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali, Soğuk Savaş sonrası ilk krizdi. Sovyetler Birliği ve Çin vetosu olmadığından, BM ortak güvenliği 40 yıldır ilk kez kullanılıyordu. Bu dikkat çekici dirilişin üç nedeni vardı. Birincisi, Irak 1930'lara çok benzeyen ve liderlere ortak güvenliğin o dönemdeki başarısızlığını hatırlatan son derece net ve açık bir saldırıda bulunmuştu. İkinci neden, BM ortak güvenliğinin böylesine açık bir durumda başarısız olması halinde, Soğuk Savaş sonrası dünyada düzeni sağlayacak bir ilke olamayacağı hissiydi. Üçüncüsü, Birleşmiş Milletler'deki küçük devletler eylemi destekledi, zira çoğu kırıldı ve sömürgecilik sonrası tartışılabilir sınırlara sahipti. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i istilasını haklı göstermek için kullandığı argümanlar diğer küçük devletlerin çoğunu da tehdit ediyordu. Milletler Cemiyeti'nin Haiti delegesinin daha önce aktardığımız sözlerini bağlama uyarlısarak, hiçbir bir başkasının Kuveyt'i olmak istemedi.

BM ortak güvenliği yeni bir dünya düzenine temel oluşturabilecek midir? Ancak ender durumlarda. Örneğin, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri 1999'da ve 2003'te Kosova veya Irak savaşlarında güç kullanımına izin veren kararlarda görüş birliğine varamadılar. Önemli sorunlar vardır. Birincisi, BM sistemi en iyi, açık ve net bir saldırı olduğunda çalışmaktadır; aynı şeyi iç savaşlar için söylemek zordur. İkincisi, veto hakkı olmasa ortak güvenlik işleyecektir, ama ABD, Rusya, Çin, Britanya veya Fransa anlaşmaya varamazsa, ortak güvenlik bir kez daha sakatlanacaktır. Dahası, 1945'te BM ortak güvenliği, Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkına sahip beş büyük güce karşı uygulanabilecek şekilde tasarlanmamıştı. Üçüncüsü, ortak güvenlik BM'ye üye devletler gerekli mali ve askeri kaynakları sağladığında çalışmaktadır, ama büyük ordulara sahip devletler katkıda bulunmadığında ortak güvenliğin işleyeceğini hayal etmek güçtür. Ortak güvenlik 1930'larda feci bir başarısızlıktı, Soğuk Savaş'ta rafa kaldırıldı, sonra 1990'da Basra Körfezi'nde mezarından kalkan Lazarus gibi dirildi. Ama 9. Bölüm'de göreceğimiz gibi, gelecekte dünya düzeni için gerekeceklerin ancak bir bölümünü oluşturduğundan, bu sadece küçük bir mucizeydi.

Ortak güvenlik uygulanamadığında bile, Birleşmiş Milletler'in siyasi etkileri vardır, zira BM Antlaşması'nda yazan güç kullanımına karşı karine, ispat zorunluluğunu güç kullanmak isteyenlere yükler. Konstrüktivistlerin dikkat çektiği gibi, güç kullanımına ilişkin normatif fikirlerdeki bu gibi değişimler devletlerin yumuşak gücünü etkiler; ABD 2003'te bunu fark etti. İkinci bir BM kararının çıkarılamaması, ABD'nin Irak'la savaşa girmesini engellemedi, ama alınan yardım miktarını sınırladı ve savaşın ve sonuçlarının maliyetini artırdı. Ayrıca, Güvenlik Konseyi uluslararası şiddetin tartışılması için önemli bir forum oluşturarak, ortak kaygıları öne çıkarır ve kriz zamanlarında dikkatleri önemli konulara çeker. Bazen görüşlerin bilirlenmesini sağlayarak, saldırgan güç kullanımının bedelini yükseltir ve diplomasi için bir güvenlik supabı işlevi görür. Son olarak, BM barış gücünün rolü sınırlı ama yararlıdır. Bu "tuzak telleri" ve tampon bölgeler, devletlerin çıkarlarına olduğunu tekrar tekrar gördükleri düzeneklerdir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Birleşmiş Milletler'in önündeki fırsatlar çoğaldı. Birleşmiş Milletler Namıbya'da sömürge yönetiminin sona erdirilmesinde, El Salvador'da insan hakları ihlallerinin izlenmesinde, Nikaragua'da seçimlerde, Kamboçya'nın idaresinde ve barış güçlerine nezaret etmede önemli rol oynadı. BM barış gücü askerleri 1990'larda Haiti ve Kamboçya'da işe yaradılar, ama Ruanda ve Sudan'da soykırımı engellemeyi ya da Angola'da iç savaşı durdurmayı başaramadılar ve Bosna'da yerlerine daha güçlü bir NATO kuvvetinin geçirilmesi gerekti. Bazen başarı ya da başarısızlığı değerlendirmek bile güçtür. BM barış gücü Kıbrıslı Türkler ile Rumlar arasında kan dökülmesinin engellenmesine kuşkusuz yardımcı oldu, ama Kıbrıs Barış Gücü'nü eleştirenler, görünüşte açık uçlu taahhüdün (mavi bereliler 1964'ten beri adadaydı) ülkenin müzakereler sonucu yeniden birleşmesi yolunda ilerlemeye engel olduğunu ileri sürerler. Görüldüğü kadarıyla, savaşan tarafların arasına tarafsız birliklerin sokulması etnik çatışmalarda her zaman olumlu sonuç vermemektedir. Nitekim, bazı siyaset bilimciler tarafsız müdahalenin iç savaşların süresini uzatarak daha fazla kan dökülmesine ve can kaybına neden olabileceğini ileri sürmektedir. Öte yandan, BM hâlâ önemli bir meşrulaştırıcı rol oynamaktadır. Örneğin, ABD ile Britanya'nın 2003'te güç kullanımına açıkça izin veren ikinci bir Güvenlik Konseyi kararı çıkaramaması, Irak işgalinin bu ülkelere olan maliyetini büyük ölçüde artırmıştır.² Ayrıca, BM kendine yeni roller bulmayı başarmıştır. Şu anki Doğu Timor BM misyonunu alını. Birleşmiş Milletler Doğu Timor-Leste Entegre Misyonu (UNMIT), savaşan taraflar arasında tarafsız bir tampon oluşturmaktan ziyade, çok çeşitli sosyal, siyasi, ekonomik ve güvenlik görevlerini içeren on altı maddelik karmaşık bir yetki belgesiyle, aktif olarak "barışı sağlamaktadır". Bu tür "barışa destek operasyonları" San Francisco'da BM Antlaşması'nı kaleme alanlar tarafından asla öngörülmemiştir, ama bunlar, BM'nin çatışma yönetimine katkısının giderek daha önemli bir bileşeni haline gelmektedir. Orijinal ortak güvenlik öğretileri bir zamanlar düşünüldüğü kadar geçerli olmasa da, uluslararası hukuku ve Birleşmiş Milletler'i görmezden gelmek yanlış olacaktır. Bunlar anarşik devletler sisteminin siyasi gerçekliğinin parçasıdır. Ulus-

lararası hukuk ve örgütlenme konusunda çok sinik ya da çok naif olmak yanlıştır. Devletler sadece hukukla yaşamazlar, ama tamamen hukuksuz da yaşayamazlar.

21. yüzyıl başında BM'nin, 1945'te temelleri atılırken kurucularından bazılarının umut ettiği gibi "insanlığın parlamentosu" olmadığı açıktır. Yaklaşık 4 milyar dolarlık bir yıllık bütçe ve 14.000 kişilik bir merkez personeliyle, örgüt pek çok kent ve kasabadan daha az kaynağa sahiptir. Barış gücü operasyonları (yaklaşık 3 milyar dolar) ve tüm uzman kuruluşların ve kalkınma fonlarının yıllık bütçeleri eklendiğinde bile, yekûn yaklaşık 12 milyar doları, yani ABD'nin savunma harcamalarının yüzde 2'sini ancak bulmaktadır. İnsan hakları faaliyetlerinin bütçesi Zürih Operası'ninkinden daha düşük, BM'ye bağlı Dünya Sağlık Örgütü'nün bütçesi ise büyük bir üniversite hastanesininki kadardır.³

Pek çok gözlemci BM kuruluşlarında reform çağrısında bulunmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesi güç kullanımına izin verme yetkisine, 5 daimi üye de (Çin, ABD, Rusya, Britanya ve Fransa) 1945'ten beri veto hakkına sahiptir. 2005'te Genel Sekreter Kofi Annan tarafından atanan bir Üst Düzey Panel, Güvenlik Konseyi'nin üye sayısının 24'e yükseltilmesini ve Hindistan, Brezilya, Japonya ve Almanya'nın daimi üyeler arasına katılmasını önermiştir. Ancak, Çin'in Japonya'nın alınmasına itiraz etmesi, bölgesel rakiplerin itirazlar yükseltmesi ve Afrika devletlerinin daha fazla sandalye istemesi sonucu plan başarısız olmuştur. Panel, başarısız devletlerin imarına nezaret etmek için bir Barış Komisyonu'nun kurulması, insan haklarını ihlal eden devletlerin ihracı için İnsan Hakları Komisyonu'nun gözden geçirilmesi, engelleyici güç kullanımı ve insani müdahale için daha net ölçütlerin belirlenmesi ve üzerinde anlaşmaya varılmış bir terörizm tanımı yapılması gibi bir dizi başka yararlı reform önerisinde de bulunmuştur. Küçük bir Barış Komisyonu'nun kurulması ve mütevazı bir yeni İnsan Hakları Konseyi oluşturulması dışında, üye devletler tavsiyeleri uygulamada isteksiz davranmıştır.

BM, ulusal çıkarlarını korurken uluslararası sorunları diplomasi yoluyla çözmek için ortak bir payda bulmaya çalışan 192 egemen devletin oluşturduğu bir meclistir. Gene de güvenlik, uluslararası kal-

kırma, insani yardım, çevrenin bozulması, uyuşturucu, uluslarötesi suç, sağlık, hastalıklar ve uluslararası işbirliğini gerektiren küresel ortak alanlar gibi sorunlara odaklanmak için bir merkez işlev de görmektedir. Kusurlarına rağmen, uluslararası diplomasi için bir odak noktası oluşturan tek evrensel örgüt olmaya devam etmektedir. Zaman zaman BM'nin var olmadığı, yeniden yaratılması gerektiği söylenmektedir. Günümüz dünyasındaki ulusal çıkarların ve kültürlerin çeşitliliği düşünüldüğünde, bunun yapılabileceği açık değildir.

İç Çatışma

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra büyük bir savaş olasılığı azalmıştır, ama bölgesel ve iç çatışmalar sürüp gitmektedir ve dış devletler ile uluslararası örgütler üzerinde müdahale baskıları her zaman olacaktır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 21. yüzyılın başlamasına kadar geçen sürede meydana gelen 116 çatışmadan 89'u iç çatışma (iç savaş), 20'si yabancı müdahaleli iç çatışmaydı.⁴ Bu çatışmalara 80'in üzerinde devletin yanı sıra, iki bölgesel örgüt ve 200'ün üzerinde hükümet dışı taraf karışmıştır.⁵ Bu iç çatışmaların pek çoğu, savaşan tarafların kendilerini kısmen dil, din ya da benzeri kültürel özelliklerle tanımladıkları *etnik* ya da *cemaatler arası savaşlar*dır. Diğerleri, savaşan tarafların ideolojik çizgilerle bölündüğü devrim savaşlarıdır. En kötü çatışmalardan bazıları hükümetler tarafından kasten körüklenmiştir; başka örneklerde, hükümetler çatışmaları durdurma gücünü bulamamıştır. Katliamlar çok büyük olabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Afganistan, Angola, Burundi, Endonezya, Irak, Liberya, Ruanda, Sierra Leone, Sudan, Uganda ve Yugoslavya gibi ülkelerde 100.000'in üzerinde insan ölmüştür. Kamboçya, Çin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Nijerya ve Kuzey Kore'deki ölü sayısı ise 1 milyonun üzerindedir.

Çoğu iç savaş, çatışmalarda arabuluculuk etmek için kurulmuş mekanizmaların işlemez hale geldiği yerlerde ortaya çıkar. Hükümetlerin çatışmalara arabuluculuk etmekte aciz kaldığı durumlar, çoğunlukla, imparatorlukların çöküşünü –Afrika'daki Avrupa sömürge imparatorlukları ya da Kafkaslar ve Orta Asya'daki Sovyet imparator-

luğu gibi– izleyen dönemlere rastlar. Bu gibi “başarısız devletler” ya hiçbir zaman güçlü bir hükümete sahip olmamıştı ya da hükümetleri ekonomik şartlar, meşruiyet kaybı ya da dış müdahale sonucu zayıf düşmüştü. Sonuçta, iki kutuplu Soğuk Savaş çatışmasının sona ermesi Afganistan, Kamboçya, Angola ve Somali’den yabancı birliklerin çekilmesine yol açsa da, iç savaş devam etti. Ve iki kutuplu bir dünyada bağımsızlığını sürdürebilmek için birliğini koruyan eski Yugoslavya’da, Başkan Tito’nun ölümü ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi merkezi hükümetin etnik çatışmalarda arabuluculuk etme becerisini zayıflattı.

Konstrüktivistler, etnisitenin kaçınılmaz olarak savaşa yol açan değişmez bir olgu olmadığına dikkat çekerler. Etnisite, simgelerin, mitlerin ve anıların zamanla başkalaşabilmesi anlamında toplumsal olarak inşa edilir. Örneğin, 1994’te bir soykırımın yaşandığı Ruanda’da, halk aynı dili konuşuyordu ve herkesin derisinin rengi aynıydı, ama bölgeye yüzyıllarca önce büyükbaş hayvancılığa dayalı bir kültürle göç etmiş olan Tutsiler ile sayıca daha kalabalık olan tarımcı Hutular arasında sınıf farkları vardı. Karşılıklı evlilikler ve toplumsal değişim zamanla bazı ayrımları bulanıklaştırmıştı, ama bunlar sömürge yönetimi sırasında tekrardan güçlenmişti. 750.000 Tutsi’nin öldüğü 1994 soykırımında, itidal çağrısında bulunan ya da Tutsi olarak görülen pek çok Hutu da katledildi.

Eski Yugoslavya federasyonunun 1991’de dağılması da etnik çatışmalara yol açtı. En kanlı çatışmalardan bazıları, nüfus bakımından en heterojen Yugoslav cumhuriyeti olan Bosna’daki Müslümanlar, Sırp, Hırvatlar arasında yaşandı. Slovenya ve Hırvatistan 1991 yazında Yugoslavya’dan bağımsızlıklarını ilan edince, etnik Sırp ve Hırvatlar savaşımaya başladı. BM eski Yugoslavya Cumhuriyeti’nin tüm üyelerine silah ambargosu koydu. Ertesi yıl, Bosna-Hersek (yüzde 44 Müslüman, yüzde 31 Sırp, yüzde 17 Hırvat) bağımsızlığını ilan etti ve Batı ülkeleri tarafından tanındı. Bosna’da Bosnalı Sırp bağımsız bir Sırbistan Cumhuriyeti ilan etti ve etnik gerginliklerin patlak vermesiyle birlikte savaş başladı. 1992 ve 1993’te Bosna’da Müslümanlara karşı “etnik temizlik” yapıldığı ya da Müslümanların ülkeden sürüldüğü haberleri yayıldı. Ayrıca, Sırp kuvvetleri Müslüman-

ları korumak için gönderilen BM insani yardım konvoylarının yolunu kesti. Hırvatlar Sırplarla savaşmayı bırakıp Müslümanlara savaşmaya başlayınca, Sırplar Bosna'nın etnik temelde bölünmesine de karşı çıktı. 1994'te, Bosna hükümet güçleri Sırp kuvvetlerine karşı savaşta NATO'nun desteğini aldı. Savaş, Sırpların Srebrenica'da 6.000 Müslüman'ı öldürdüğü ve Hırvat ordusunun büyük bir etnik temizlik operasyonu ile Sırp Krayina'dan kaçmak zorunda bıraktığı 1995 yılında da sürdü. Aynı yıl içinde, Bosna, Sırbistan ve Hırvatistan Bosna'daki savaşı sona erdirmek üzere Dayton Barış Anlaşması'nı imzaladı ve Bosna'ya NATO barış güçleri gönderildi.

1998'de, Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç, Kosova vilayetindeki karışıklıkları bastırmak üzere bölgeye asker yolladı. Bunu, Kosova Kurtuluş Ordusu'yla bir gerilla savaşı izledi ve NATO eylül ayında Miloseviç'e, Kosovalı Arnavutlar üzerindeki baskılara son vermesini, aksi takdirde hava saldırılarının başlayacağını bildiren bir ultimatom verdi. 1999'da NATO Yugoslavya'yı 78 gün boyunca bombaladı ve bu operasyon çok büyük bir mülteci krizi yarattı. Miloseviç, hava saldırıları sonucu Kosova'dan birliklerini çekti ve özel bir BM mahkemesi tarafından savaş suçlusu ilan edildi. 2000'de yapılan seçimlerin ve muazzam protestoların ardından Miloseviç devrildi. Bir yıl sonra tutuklandı ve Lahey mahkemesine teslim edildi. Miloseviç'in mahkemesi 2000'de başladı, ama dört yıl sonra hapishanedeki hücrelerinde eceliyle öldüğü için mahkeme sonuçlanmadı. Balkanlar'da sorunlar hâlâ çözüme kavuşmamıştır ve uluslararası barış güçleri hâlâ bölgede tutulmaktadır.

Ama eski Yugoslavya'daki çatışmaya, eski kimliklerin ve mitlelerin en güçlü yerler olduğu kırsal bölgeler ile pek çok kişinin karma evlilikler yaptığı ve kendisini Sırp, Hırvat ya da Müslüman olarak değil "Yugoslav" olarak tanımlama noktasına geldiği kentsel topluluklar arasındaki bir çatışma olarak da bakılabilir. Bir kez Yugoslavya parçalanıp savaş patlak verdikten sonra, bu insanlardan bazılarının üzerlerine zorla giydirilmiş yeni kimlikleri oldu. 1993'te bir adam bana söylediği gibi: "Hayatım boyunca kendimi Yugoslav olarak gördüm, Müslüman olarak değil. Şimdi Müslümanım çünkü buna zorlandım." Oysa, Mostar'daki bir çarpışma sırasında Müslüman bir

subaya, sokaktaki herkes birbirine bu kadar benzerken kime ateş edeceğini nasıl bildiğini sorduğumda, bana savaştan önce insanların isimlerini bilmek gerektiğini, ama artık üniformaların işi kolaylaştırdığı cevabını vermişti. Bazı kuramcılar etnik çatışmaları derin ve eski kinlere ya da büyük uygarlık çatışmalarına bağlar, ama etnik ayrımlar Sigmund Freud'un "küçük farklılıklar narsisizmi" dediği şeyle daha iyi açıklanır.

İnsanlar küçük farklılıklar yüzünden neden öldürürler? Çoğunlukla öldürmezler. İnsanlar kendilerini hep gruplar halinde ayrıştırırlar ve bazen farklılıklara önyargı ve nefret eşlik eder. Ama bu gibi farklılıklar ender olarak büyük ölçekli şiddete yol açar. Birbirinin tıpatıp aynısı iki çatışma bulunamaz, ama etnik simgelerin ve mitlerin bölünmeler yaratması ortak bir dinamiktir; ekonomik çekişmeler ya da devlet otoritesinin zayıflaması grubun geleceğine ilişkin korkular yaratır. Bunun üzerine seçkinler ya da liderler etnik simgelere seslenerek destek toplar ve bir ya da birden fazla olay (Bosna'nın 1992'de bağımsızlığını ilan etmesi ya da Ruanda devlet başkanının Nisan 1993'te bir uçak kazasında ölmesi gibi) çatışmanın kıvılcımını tutuşturabilir.

Siyaset bilimci John Mueller etnik mitleri ve korkuları kullanarak hedeflerine ulaşan şiddet gruplarının rolün üzerinde durur. Ona göre, "etnik savaş" kavramı tamamen yanıltıcıdır, çünkü herkesin herkesle savaştığı Hobbes'çul bir durumu ima eder; halbuki, etnik denen çatışmalar "daha büyük bir kendilik adına savaşır ve öldürür gibi görünen küçük savaşçı grupları tarafından yürütülür."⁶ Mueller, şiddete başvuran azınlığın ılımlı ortamın yaşam alanını yok ettiğini ve sonuçta oluşan kaosta patolojik ve kriminal unsurların güçlendiğini ileri sürer. Stuart Kaufman ise simgesel politikanın rolü üzerinde durur. Siyasi girişimciler ve aşırılıkçı gruplar, büyük grubun tercihlerini yeni baştan inşa etmek için etnik simgelerin duygusal gücünü kullanır. Güvensizlik ve anarşik koşullarda anlaşmaların uygulanılamaması ciddi çatışmaların patlak vermesine neden olduğunda, rasyonel aktörler arasında 1. Bölüm'de anlattığımız klasik güvenlik ikilemi ortaya çıkar. Ama Kaufman'a göre, pek çok etnik çatışma "tarafardan biri ya da ikisi birden çatışmayı işbirliğine tercih ettiği

için patlak vermiştir.”⁷ Sierra Leone ve Liberya gibi başarısız devletlerde, eğitimsiz ve işsiz gençler talan ve yağmayı kendilerinde ekonomik bir hak olarak görüyorlardı. Rasyonel aktörlerin yapısal anarşi koşullarında karşı karşıya kaldıkları soruna ilaveten, etnik çatışmanın ilk evrelerinde görülen güvenlik ikilemleri, sık sık, duygusal simgelerin şiddeti tercih eden ve bundan çıkar sağlayanlar tarafından manipüle edilmesiyle gelişir.

Müdahale ve Egemenlik

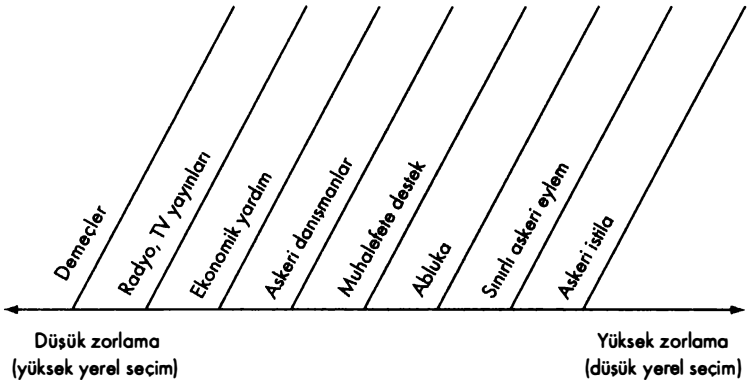
Bazı analizciler, başarısız devletlerin ya da soykırım tehdidinin bulunduğu yerlerde, yabancıların egemenliği göz ardı edip insani amaçlarla müdahalede bulunması gerektiğine inanır. 2005’te düzenlenen Birleşmiş Milletler Tehditler, Fırsatlar ve Değişim Üst Düzey Paneli, “sivilleri savaşın sonuçlarından ve insan hakları ihlallerinden... korumanın ortak bir uluslararası sorumluluk olduğu ilkesi”ni onaylamıştır. BM paneline göre, bu sorumluluk “Güvenlik Konseyi tarafından, egemen Hükümetlerin önlemekte yetersiz ya da isteksiz olduklarını ispatladıkları, soykırım ya da başka büyük ölçekli kırım, etnik temizlik ya da ciddi insan hakları ihlalleri durumlarında, son çare olarak askeri müdahaleye izin vermek suretiyle yerine getirilebilir.”

Müdahale kafa karıştırıcı bir kavramdır; bunun nedeni kısmen, terimin hem betimleyici hem de normatif olmasıdır. Müdahale sözcüğü sadece olup biteni betimlemekle kalmaz, olanlara değer yargıları da yükler. Bu nedenle müdahale tartışmaları sık sık ahlaki meseleler içerir. Egemen devletlerin içişlerine müdahale etmeme, uluslararası hukukun temel bir ilkesidir. Müdahale etmeme, hem düzeni hem adaleti etkilediğinden güçlü bir normdur. Düzen kaosa bir sınır getirir. Temel ilkelere uyulduğu takdirde, uluslararası anarşi –üst bir hükümetin olmaması– kaosa aynı şey değildir. Egemenlik ve müdahale etmeme anarşik bir dünya sisteminde düzen sağlayan iki ilkedir. Aynı zamanda, müdahale etmeme adaleti etkiler. Ulus devletler kendi devletlerinin sınırları içinde ortak bir yaşam geliştirme hakkını hak eden insan topluluklarıdır. Yabancılar, egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine saygı göstermelidir. Ama tanınan bütün dev-

letler bu ideale uymaz. Egemenlik kavramı, bu kavramın uygun olmadığı pek çok devlete uygulanır. Örneğin, grup ve klan çatışmaları, 21. yüzyılın başında Sierra Leone, Liberya ya da Somali’de fiili kontrole sahip bir hükümet olmadığı anlamına geliyordu. Çocuklar bile savaşıma zorlanıyordu. O halde, adalet ile düzen arasında sık sık, nereye müdahale edileceği konusunda tutarsızlıklara yol açan bir gerilim bulunur.

Müdahalenin Tanımlanması

Müdahale en geniş tanımıyla, egemen bir devletin işlerini etkileyen dışsal eylemlere gönderme yapar. Bazı analizciler terimi daha dar anlamda, bir başka devletin işlerine *zorla* karışılmasına atıfta bulunmak için kullanır. Dar tanım, düşük zorlamadan yüksek zorlamaya kadar uzanan etki tayfının sadece bir ucudur (bkz. Şekil 6.2). Ölçeğin düşük ucunda, müdahale sadece bir başka devletin iç politikasını etkilemeye yönelik bir demeç olabilir. Örneğin, Başkan George H. W. Bush 1990’da Irak halkına Saddam Hüseyin’i devirme çağrısı yaptı, Saddam Hüseyin de 1999’da çeşitli Arap devletlerinin halklarına liderlerini devirme çağrısında bulundu. Bu gibi konuşma-

ŞEKİL 6.2 Müdahalenin Tanımlanması

lar başka bir ülkenin iç politikasına karışmak için yapılır –çoğunlukla da fazla bir etkisi olmaz. 1980’lerde ABD hükümeti Küba’da Fidel Castro’ya karşı yayın yapmak için Radio Martí’yi kurdu, ama 21. yüzyıla girildiğinde Castro hâlâ iktidardaydı.

Ekonomik yardım da başka bir ülkenin içişlerini etkileyebilir. Örneğin, Soğuk Savaş sırasında El Salvador’a Amerikan ekonomik yardımı ve Küba’ya Sovyet yardımı bu devletlerin içişlerini etkilemeyi amaçlıyordu. Yasadışı bir ekonomik yardım biçimi olmakla birlikte, üst düzey yabancı yetkililere rüşvet vermek de onları üçüncü bir tarafın tercih ettiği politikaları izlemeye teşvik edebilir. Soğuk Savaş sırasında Amerikan ve Sovyet haber alma örgütleri sık sık yabancı ülkelerdeki seçimlere kaynak akıtarak seçimlerden lehte bir sonuç çıkmasını sağlamaya çalıştı. Benzer şekilde, Güney Kore hükümeti 1970’lerde, kendi çıkarlarına daha uygun ABD politikacılarının seçilmesini sağlamak için büyük paralar harcadı.

Zorlama tayfının ortalarında, askeri danışmanların sağlanması yer alır. 1950’lerin sonunda, Vietnam Savaşı’nın ilk günlerinde ABD müdahalesi önce ekonomik, ardından da askeri yardımla başladı. Benzer şekilde, Sovyetler Birliği ve Küba Nikaragua’ya ve diğer “bağımlı” devletlere askeri yardım ve danışmanlar sağladı. Bir başka müdahale biçimi de muhalefete destektir. Örneğin, 1970’lerin başlarında, ABD Şili’nin demokratik olarak seçilmiş başkanı Salvador Allende’nin muhaliflerine, Sovyetler Birliği de çeşitli zamanlarda Batı Avrupa ülkelerindeki barış gruplarına para akıttı. Daha yakın tarihlerde, ABD, Ukrayna dahil çeşitli eski Sovyet bloku ülkelerinde doğmakta olan demokratik hareketlere mali yardımda bulundu; Suriye Lübnan’la yakından ilgilidir ve Venezuela petrol gelirlerini Latin Amerika ülkelerinde seçimleri etkilemek için kullanmaktadır.

Zorlama tayfının sonlarında sınırlı askeri eylem bulunur. Örneğin, 1980’lerde ABD, terörizme sağladığı destek nedeniyle Libya’yı bombaladı. 1998’de, Doğu Afrika’daki Amerikan büyükelçiliklerine yönelik terör saldırılarına misilleme olarak Sudan ve Afganistan’a cruise füzeleri fırlattı. Ve Eylül 2001’de Amerikan topraklarına düzenlenen terör saldırılarından sonra, Afganistan’daki Taliban hükümetini devirmek için yerel güçlere hava ve kara desteği sağladı. Top-

yekûn askeri işgal ya da istila zorlama tayfının üst ucunu oluşturur. Buna örnek olarak ABD'nin 1965'te Dominik Cumhuriyeti'nde, 1983'te Grenada'da, 1989'da Panama'da ve 2003'te Irak'ta, Sovyetler Birliği'nin de 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da ve 1979'da Afganistan'da giriştiği eylemler verilebilir. Zor yoluyla müdahale edenler sadece büyük güçler değildir. Örneğin, 1979'da Tanzania Uganda'ya birlik gönderdi ve Vietnam Kamboçya topraklarına girdi. 1997'de, küçük bir ülke olan Ruanda, büyük bir ülke olan, karışıklıkların yaşandığı komşusu Kongo'ya askeri müdahalede bulundu ve Etiyopya 2007'de Somali'ye birlik yolladı. Bazı müdahaleler çok taraflıdır, ama çoğunlukla bir devlet başı çeker. Örneğin BM'nin 1995'te Haiti'ye müdahalesinde ve NATO'nun 1999'da Kosova'ya müdahalesinde ABD başı çekmiş, 1990'larda Liberya'ya ve Sierra Leone'ye müdahale eden bir grup Batı Afrika ülkesine de Nijerya önderlik etmiştir.

Dolayısıyla, müdahalenin geniş tanımı çok zorlayıcı olmayandan son derece zorlayıcı olana bir dizi davranışı kapsar. Müdahaledeki zorlama düzeyi önemlidir, zira yerel halkın ne kadar seçim imkânı olduğuyla, dolayısıyla yerel özerkliğin dış müdahaleyle ne kadar sınırlanabileceğiyle ilişkilidir.

Müdahalenin Yargılanması

Şüpheciler için ahlaki yargılar önemli değildir, ama realistler, kozmopolitler ve devlet ahlakçıları farklı müdahale görüşlerine sahiptir. Realistlere göre, uluslararası politikada kilit değerler düzen ve barış, kilit kurum ise güç dengesidir; realistler güç dengesini ve barışı korumak gerektiğinde müdahalenin haklı görülebileceğine inanır. Müdahaleye bu yaklaşım Soğuk Savaş boyunca her iki süper güç tarafından kendi nüfuz alanlarını korumak için kullanıldı: Batı Yarıküre'de Amerikan nüfuz alanı ve Doğu Avrupa'da Sovyet nüfuz alanı. Örneğin, ABD Batı Yarıküre'de daha fazla komünist hükümet olmaması gerektiği gerekçesiyle 1965'te Dominik Cumhuriyeti'ne, 1980'lerde de Orta Amerika'ya müdahale etti; Sovyetler Birliği ise Doğu Avrupa'da komünist hükümetleri sürdürmek için müdahale-

de bulundu. Sovyetler 1968’de, kendi nüfuz alanlarında sosyalizmi sürdürmek için müdahaleye hakları olduğunu iddia eden Brejnev Doktrini’yle müdahale hakkını açıkça dile getirdiler. Realistler düzeni koruduğu ve savaşa, özellikle de nükleer savaşa doğru tırmanabilecek olası yanlış anlamaların ve hesap hatalarının önüne geçtiği için bu gibi müdahaleleri haklı gösterebilirler.

Buna karşılık, kozmopolitler için önemli olan adalettir. Onlara göre, kilit uluslararası kuruluş bireyler toplumdur. Bu nedenle, müdahale bireysel adaleti ve insan haklarını geliştiriyorsa haklı görülebilir; “iyi”den yana müdahale etmek caizdir. Peki ama “iyi” nasıl tanımlanacaktır? Soğuk Savaş sırasında, liberal kozmopolitler Filipinlerdeki Marcos diktatörlüğü (1965-1986) ya da Güney Afrika’daki apartheid rejimi (1948-1990) gibi sağcı rejimlere karşı müdahalenin haklı olduğunu savunurken, muhafazakâr kozmopolitler solcu hükümetlere karşı müdahalenin haklı olduğunu söylediler. 1980’lerde, bazı Amerikalılar, demokratik hakları ihlal ettikleri için ABD’nin Nikaragua’da Sandinista hükümetine, Angola ve Mozambik’te komünist hükümetlere müdahale hakkının olduğunu savunan Reagan Doktrini’ni ilan etti. 1990’larda, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, kozmopolitler, yaygın açlığa son vermek için Somali’ye (1992), iktidara demokratik yollardan seçilmiş bir lider geçirmek için Haiti’ye (1994), iç savaşı durdurmak için Bosna’ya (1995) ve Sırbistan’daki Slobodan Miloseviç hükümetinin tetiklediği “etnik temizliği” durdurmak için Kosova’ya (1999) insani müdahale yapılmasını istediler. Aynı şekilde, Liberya’daki (2003) ve Sudan’ın Darfur bölgesindeki (2008) çatışmalara ABD müdahalesi çağrısında bulundular. Sağ ve sol kozmopolitler, bireysel adaleti ve insan haklarını güçlendirdiği takdirde müdahalenin haklı olduğu görüşünü paylaşırlar.

Devlet ahlakçıları için, uluslararası politikada kilit değer devletin ve halkının özerkliğidir. Kilit kurum, bazı kurallar ve uluslararası hukukla devletler toplumdur. Bu temel ilkelerden en önemlisi, bir başka devletin egemenlik alanına müdahale etmemedir. Sonuçta, devlet ahlakçıları müdahalenin ancak bir devletin toprak bütünlüğünü savunmak ya da dış saldırı karşısında egemenliğini korumak söz ko-

nusu olduğunda haklı görülebileceğine inanırlar. Ancak, gerçek dünya bazen daha karmaşıktır. Dış müdahale sık sık belirsizlikler taşır. Örneğin, Haziran 1967’de İsrail, hayati önem taşıyan nakliye rotalarına erişimini engelleme ve sınırına birlik yığma kararı üzerine, Mısır’a engelleyici bir saldırıda bulundu. Saldırgan kimdi? İsrail sınırına yığınak yaparak bu ülkeye saldırmaya hazırlanır gibi görünen Mısırlılar mı, yoksa Mısırlıların saldırmasına fırsat bırakmadan darbeyi indiren İsrailliler mi?

Müdahale Etmeme Kuralının İstisnaları

Devlet ahlakçısı duruşu temsil eden siyaset bilimci Michael Walzer, *Just and Unjust Wars*’da, açık saldırı olmadığında savaşı ve askeri müdahaleyi ahlaken haklı gösterebilecek dört durumu tartışır. Katı kuralın birinci istisnası, 1967’deki İsrail saldırısının örneklediği engelleyici müdahaledir. Bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi egemenliğine açık ve yeterli bir tehdit varsa, hemen harekete geçmesi gerekir, yoksa daha sonra bir şey yapma şansı olmayacaktır. Ama tehdit her an gerçekleşecek kadar yakın olmalıdır. Bu gibi bir argüman, mesela Afganistan’a Sovyet müdahalesini haklı gösteremez. Engelleyici savaşlar ile önleyici savaşlar arasında fark vardır. *Engelleyici bir saldırı* savaş çok yakınsa olur. *Önleyici bir saldırı* ise liderler savaşın şimdi olmasının sonra olmasından daha iyi olduğuna inanıklarında olur. Daha önce gördüğümüz gibi, önleyici savaş hakkındaki görüşler 1914’te Alman genelkurmayını etkilemişti; bunlar, Almanya savaş açmak için 1916’ya kadar beklerse, Rusya’nın çok güçlenip Schlieffen Planı’nın işlemez duruma getirmesinden korkuyordu. Walzer’in birinci müdahale etmeme istisnası önleyici bir savaşa izin vermezdi, zira Almanya için açık ve mevcut bir tehlike yoktu. Ve daha önce karşıolgusal örneklerimizde gördüğümüz gibi, 1914-1916 arasında başka pek çok şey durumu değiştirebilirdi. 2003 Irak Savaşı’na giden süreçte, ABD yetkilileri, ABD’ye ya da müttefiklerine karşı yakın gelecekte bir Irak saldırısı beklenmediği halde, Irak’a karşı önleyici bir saldırının engelleyici olduğunu iddia ederek bu klasiği ayırımı bulanıklaştırdı.

Müdahaleye karşı katı kuralın ikinci istisnası, önceki bir müdahaleyi dengelemek için müdahaleye gerek doğduğunda ortaya çıkar. Kuralın geçmiş, 19. yüzyılda geliştirilen, bir halkın kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğu yolundaki liberal görüşe ve John Stuart Mill'e kadar uzanır. Bir müdahale yerel halkın kaderini belirlemesini engelliyorsa, ilk müdahaleyi hükümsüz kılan bir karşı müdahale haklı gösterilebilir, zira bu müdahale yerel halka karar verme hakkını geri verir. Mill'in argümanı müdahaleye sadece önceki bir müdahaleyi dengelediği kadarıyla izin verir; bundan fazlası haklı gösterilemez. Ağır basan ilke, yerel halkın kendi sorunlarını çözmesine izin vermektir. ABD bunu bazen Vietnam'a müdahalesini haklı göstermek için kullanmıştır. 1979'da Çin sınırı geçerek Vietnam'a müdahale etmiş, ama birkaç hafta içinde birliklerini geri çekmişti. Çin Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesine mukabele ettiğini ileri sürüyordu.

Müdahaleye karşı kuralın üçüncü istisnası, katliam tehdidi altında olan insanları kurtarmak gerektiğinde oluşur. Bu insanlar topyekûn imhadan kurtarılmıyorsa, özerkliklerine ya da haklarına saygı gereği müdahale etmemenin anlamı yoktur. 1979'da Tanzanya, diktatör bir devlet başkanının çok sayıda insanı katletmekte olduğu Uganda'ya girdi ve müdahalesini katliam tehdidi altındaki halkı kurtarmak şeklinde gerekçelendirdi. Vietnam 1978 sonunda Kamboçya'yı istilası için benzer bir gerekçe kullandı. Gene de, katliamlar ve soykırımlar devletleri ya da uluslararası topluluğu mutlaka müdahaleye sevk etmez. ABD'nin 1994'te Ruanda'ya, 1992-1995 arasında Bosna'ya, 1996'da Liberya'ya, 1999'da Sierra Leone'ye ve 2003'te Kongo'ya birlik göndermedeki isteksizliğini düşünün. 2005'te BM Genel Kurulu insanları önlenabilir felaketlerden koruma sorumluluğunu kabul eden bir karar benimsedi, ama insanı yardım konusu hâlâ tartışmalıdır. Örneğin, Sudan'ın sorunlu Darfur bölgesinde çeşitli etnik grupların katledilmesini durdurmak için askeri müdahaleye destek mütevazı bir barış gücü operasyonu sınırlı kalmıştı.

Müdahale etmemeye dördüncü istisna, temsili karakterlerini kanıtladıklarında ayrılıkçı hareketlere yardım hakkıdır. Başka türlü söylersek, bir ülke içindeki bir grup insan ayrı bir ülke olmayı istediğini açık bir şekilde kanıtlamışsa, ayrılmasına yardımcı olmak meşru-

dur, zira bunu yapmak söz konusu grubun haklarını paylaşmasına ve bir ulus olarak özerkliğini geliştirmesine yardım eder. Peki, ayrılıkçı bir hareket ne zaman yardımı hak eder hale gelir? Bunu değerlendirmenin yolu gösterdiği başarılar mıdır? Mill'in argümanının bir kısmı, bir halkın meşru bir ulus olması için kendi kurtuluşunu arzulamasının ve kendi özgürlüğü için mücadele etmesinin zorunlu olduğuydu. Böyle bir görüş en azından müdahale etmeme ilkesiyle ve bir devletler toplumuyla tutarlıdır, ama ahlaki bir ilke olarak yetersizdir, zira güçlü olanın haklı olduğunu ima eder.

Kaderini Tayin Problemleri

Ayrılıkçı hareketlerden yana müdahalede sorun, bir “halk”ın ne olduğunu tanımlamaktır. Kim ortak bir yaşam paylaşır? Yabancılar, bir halkın haklarını tek bir topluluk ya da devlet içinde paylaşma konusunda gerçekten anlaşıp anlaşmadığını nasıl bilirler? Kaderini tayin, bir halkın kendi siyasi geleceğine karar verme hakkıdır ve en yaygın ifadesini bir devlet kurma arzusunda bulur. Bu önemli bir ilkedir, ama kimin tayin ettiği sorusu her zaman vardır. Sözgelimi, diğer pek çok Afrika ülkesinin tersine, halkı aşağı yukarı aynı dilsel ve etnik geçmişi paylaşan Somali’yi alın. Komşu ülke Kenya, sömürge yönetimi tarafından, farklı dilsel geçmişleri ve gelenekleri olan onlarca farklı halk ya da kabileden oluşturulmuştu. Kuzey Kenya’nın bir kısmında Somaliler yaşıyordu. Somali, Kenya’nın kuzeydoğusundaki Somaliler ile Etiyopya’nın güney kesimindeki Somaliler tek bir Somali ulusu oluşturdukları için, ulusal kaderini tayin ilkesi gereği ayrılımlarına izin verilmesi gerektiğini söyledi. Kenya ve Etiyopya henüz bir ulus inşa etme sürecinde olduklarını söyleyerek bunu reddettiler. Sonuçta, Afrika’nın kuzeydoğusunda Somali ulusal sorunundan kaynaklanan bir dizi savaş çıktı. İşin ironik yanı, Somali de sonradan kabileler ve savaş ağası liderler arasındaki bir iç savaşla parçalandı.

Oylama da kaderini tayin problemlerini her zaman çözmez. Birincisi, nerede oy kullanıldığı meselesi vardır. İrlanda sorununu alın. Katolikler yıllarca, Kuzey İrlanda siyasi alanı içinde bir oylama ya-

pılsa, ülkeyi üçte ikilik Protestan çoğunluğun yöneteceği itirazında bulundular. Protestanlar buna, bütün adanın coğrafi alanı içinde bir oylama yapılacak olursa üçte ikilik Katolik çoğunluğun yöneteceği karşılığını verdiler. Onyıllarca süren kavgadan sonra, sonunda dışarıdan müdahale sorunun çözümüne yardımcı oldu. Ama bir de, ne zaman oy kullanıldığı meselesi vardır. 1960'larda Somaliler hemen oy kullanmak istiyordu; Kenya ise 40-50 yıl bekleyip bu süreçte kendi ulusunu inşa etmek ya da kabile kimliklerini bir Kenya kimliği için yeniden şekillendirmek istiyordu.

Ayrılma geride kalanlara zarar verir mi? Ya ayrılıkçıların beraberlerinde götürdükleri kaynaklar ya da ayrıldıkları ülkede yarattıkları kayıp için ne denebilir? Mesela, 1918'de Avusturya İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra, Sudetenland, bölge halkı Almanca konuştuğu halde Çekoslovakya topraklarına katılmıştı. 1938'deki Münih anlaşmasından sonra, Sudetenland Almanları Çekoslovakya'dan ayrılıp Almanya'ya katıldılar, ama bu, dağlık sınırın Alman kontrolüne geçmesi anlamına geldiğinden Çek savunması için korkunç bir kayıptı. Çekoslovakya'yı askeri açıdan korunmasız bırakmak anlamına gelse bile, Sudet Almanlarının kaderlerini tayin etmelerine izin verilmesi doğru muydu? Doğu Nijerya 1960'larda ayrılmak ve Biafra devletini kurmak istediğine karar verdiğinde, diğer Nijeryalılar buna kısmen Nijerya petrolünün çoğu Biafra'da olduğu için direndiler. Petrolün sadece doğuya değil, bütün Nijerya halkına ait olduğunu iddia ettiler. Endonezya da, petrol bakımından zengin Aceh ilindeki ayrılıkçı taleplere aynı argümanla karşılık verdi.

1989'dan sonra, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nde kaderini tayin meselesi şiddetlendi. Eski Sovyetler Birliği'nin dört bir yanında farklı etnik gruplar, tıpkı pek çoğunun 1917-1920 arasında yaptığı gibi kaderlerini tayin hakkı talebinde bulundu. Kafkaslarda Azeriler, Ermeniler, Gürcüler, Abhazlar ve Çeçenler kaderini tayin hakkı temelinde devletler kurmak istediler.

Daha önce gördüğümüz gibi, eski Yugoslavya devletinde farklı etnik ve dinsel gruplar ayrıldılar ve kaderlerini tayin hakkı talep ettiler. Slovenler, Sırlar ve Hırvatlar 1990'ların başında bağımsız cumhuriyetler kurmayı başardılar, ama Bosna-Hersek'teki Müslümanlar

onlar kadar başarılı olamadılar. Bosna'daki savaş sivil nüfusu kırıp geçirdi ve Lahey'de toplanan savaş suçları mahkemeleri 1996'dan başlayarak katliamlardan sorumlu olanları mahkûm etmeye başladı. Gene de, çatışmanın büyük bölümünde, Birleşmiş Milletler, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve Avrupa Birliği duruma gösterilecek tepki konusunda bölünme yaşadı. Bosna'da savaş uluslararası topluluk için bu kadar karışık hale getiren, kısmen, kavganın ne kadarının Bosnalı Hırvatlar, Sırp lar ve Müslümanlar arasındaki gerilimlere atfedilebileceğini ve şiddetin ne kadarının Sırbistan'ın müdahalesinden kaynaklandığını belirleme sorunuydu. Mesele sadece Sırbistan'ın müdahalesinden kaynaklanmıyor idiye, müdahale için tek gerekçe bir katliamı önlemek olabilirdi. Ruanda'da olduğu gibi, uluslararası topluluk Balkanlar'daki şiddeti mahkûm etmekte birleşti, ama ancak 1995'te, çatışmanın sonlarına doğru fiili ortak eylem konusunda görüş birliğine varabildi ve sorunlu bölgeye bir NATO barış gücü gönderildi.

Kaderini tayin ilkesinin muğlak bir ahlaki ilke olduğu anlaşılmaktadır. Woodrow Wilson bunun 1919'da orta Avrupa'da sorunları çözeceğini düşünmüştü, ama çözdüğü sorun kadar sorun yarattı. 1930'larda Adolf Hitler bu ilkeyi zayıf devletleri çökertmek için kullandı. Dünyadaki devletlerin yüzde 10'undan azının homojen olduğu düşünülürse, kaderini tayini ikincil değil de birincil bir ahlaki ilke olarak görmenin dünyanın pek çok yerinde feci sonuçlar doğurabileceği açıktır.

Gelecek için en hayırlısı, *neyin* tayin edildiği kadar bunu *kimin* tayin ettiğini de sormaktır. Toplulukların birlikte yaşamakta güçlük çektiği durumlarda, içişlerinin belirlenmesinde belli bir özerkliğe izin vermek mümkün olabilir. İşte kaderini tayin, İsviçre ya da Belçika gibi ülkelerde mevcut olana benzer kültürel, ekonomik ve siyasi özerkliklere imkân verebilir. Bağların bu şekilde gevşetilmesinin hâlâ yeterli olmadığı yerlerde, 1 Ocak 1993'te barış içinde iki egemen devlete bölünen Çekoslovakya'da olduğu gibi anlaşmalı bir boşanmaya gitmek mümkün olabilir. Ama son derece dikkatli bir şekilde ele alınmadıkları takdirde, mutlak kaderini tayin taleplerinin bir şiddet kaynağı haline gelmesi daha muhtemeldir.

Sonuç olarak, basit ve mutlak bir ilke olan müdahale etmeme kuralı pratikte sık sık çiğnense de, müdahale etmeme normu önemi korumaktadır. Müdahale etmeme kuralının istisnaları, dürtülere, araçlara ve sonuçlara bakılarak durum bazında değerlendirilmelidir. Biraz sonra göreceğimiz gibi aynı ilkeler Irak Savaşı'na da uygulanabilir.

Soykırım ve “Koruma Sorumluluğu”

2. Bölüm’de egemen devlet olmanın başkalarının tanınmayı gerektirdiğini belirtmiştik. Bu bakımdan, Westphalia egemen devletler sistemi bir kulübe benzer: Ancak kulübün diğer üyeleri üyeliğini kabul ederse üye olabilirsiniz. 17. yüzyıldan beri, üyelik ölçütleri gelişmiştir. Eskiden egemenlik dış müdahalenin önünde bugün olduğundan daha büyük bir engel oluşturunuyordu. Uluslararası topluluk üyeleri giderek daha çok, müdahale etmeme ilkesi üzerinde anlaşmadan önce, hükümetlerin sınırları içinde bazı davranış standartlarına uymalarını talep etmektedir. Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu Raporu’nda belirtildiği gibi, “Devlet egemenliği sorumluluk gerektirir ve halkını koruma sorumluluğu öncelikle devletin kendisine düşer.” Uygulamada bu şu anlama gelir: “Bir nüfus grubunun iç savaş, ayaklanma, baskı ya da devletin başarısızlığı sonucu ağır zarar gördüğü ve söz konusu devletin bunu durdurmada ya da önüne geçmede isteksiz veya aciz kaldığı durumlarda, müdahale etmeme ilkesi yerini uluslararası koruma sorumluluğuna bırakır.”⁸

Dünya politikasında büyük norm değişikliklerinde çok sık olduğu gibi, koruma sorumluluğu büyük ölçüde önceki başarısızlığa bir tepkiydi. Uluslararası topluluğun Ruanda’da soykırım olurken hiçbir şey yapmadan seyretmesi ve Yugoslavya’da ancak iş işten geçtikten sonra müdahale etmesi, gerçek bir utanç duygusu yarattı. Bu bakımdan, koruma sorumluluğu BM Güvenlik Konseyi’nin Aralık 1948’de kabul ettiği Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ne (konuşma dilinde “Soykırım Sözleşmesi olarak anılır) –dünyanın Hitler’e direnme ve Holokost’u önlemedeki başa-

rısızlığına samimi bir tepki– benziyordu. Ama koruma sorumluluğu öğretisi görece genç olsa da, Soykırım Sözleşmesi’yle ürkütücü benzerlikte bir kaderi paylaşmaktadır. Gerçekten de, barış, adalet ve güvenlik için sorumluluğu uluslararasılaştırmaya yönelik bu gibi tüm iyi niyetli çabaların –akla hem Milletler Cemiyeti hem de savaşı kanun dışı ilan eden 1928 tarihli Kellogg-Briand Antlaşması gelmektedir– karşısına, güç politikası, çıkar kollama ve hazıra konma problemleri gibi güçlü engeller çıktığı söylenebilir. Devletler genellikle daha güçlü devletlere karşı çıkmakta isteksiz davranırlar. Güçlü devletler bazen, uluslararası topluluğun müttefik, bağımlı ya da uydu devletlerin içişlerine müdahalesini önlemekte büyük çıkar görürler. Devletler sıklıkla, başka yerlerde müdahaleye izin vermeyi kolayca kabul etmek suretiyle kendilerine karşı kullanılacak bir emsal oluşturmakta ihtiyatlı davranırlar. Ve barış, adalet ve güvenlik bir anlamda kamusal mallardır: Herkese yarar sağladıklarından, her devlette, bunları sağlamanın bedelini üstlenmeyi diğer devletlere bırakma yönünde güçlü bir eğilim vardır.

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi bütün bu sorunları ve daha başkalarını örnekler. Sözleşme’nin 2. Maddesi, “Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu tümüyle ya da kısmen yok etme niyetiyle, (a) Grup üyelerinin öldürülmesi; (b) Grup üyelerine bedensel ya da ruhsal açıdan ciddi zarar verilmesi; (c) Grubun, fiziki varlığını tümüyle ya da kısmen ortadan kaldıracığı hesaplanan yaşam koşullarıyla kasten yüz yüze bırakılması; (d) Grup içinde doğumları engellenmeye yönelik yöntemlerin zorla uygulanması; (e) Grup bünyesindeki çocukların zor yoluyla başka bir gruba nakledilmesi eylemlerinden herhangi birinin işlenmesi”ni soykırım sayar.⁹ Tanımın kendisi, uluslararası topluluğa mezalim karşısında eylemsizliği haklı çıkarmak için bol miktarda fırsat sağlar. Örneğin, failer ve savunucuları, kurbanların ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel kimlikleri nedeniyle değil, siyasi nedenlerle hedef alındığını iddia edebilirler. Ölenlerin ve yerinden edilenlerin, ait oldukları gruba yok etmeye yönelik maksatlı çabaların kurbanları olmaktan çok “yan hasar” olduklarını iddia edebilirler. “Tümüyle ya da kısmen”in, sayıları yüz binlerle ölçülebilecek bile olsa, grubun sadece bir bölü-

mü değil, grup üyelerinin tümü ya da neredeyse tümü anlamına geldiğini iddia edebilirler. Bir olay, soykırım tanımının son derece dar bir yorumuna uyduğunda bile, uluslararası topluluk, süregiden diplomatik çabalar ışığında müdahalenin yapılamaz olduğunu ya da müdahale şartlarının olgunlaşmadığını düşünebilir. Sonuçta, Sözleşme'nin kabulü ile Sözleşme'ye dayalı ilk ceza davalarının açılması arasında 40 yılı aşkın bir süre geçmiş ve açılan tüm uluslararası ceza davaları geçici mahkemeler tarafından görülmüştür. Her durumda, mahkemelerin soykırım suçlamalarında bulunmuş olması kuşkusuz önemli bir ilerleme işaretidir; bizzat hükümlerin soykırım tanımını genişletmiş ve ayrıntılandırmış olması da önemlidir; örneğin, tecavüz artık yasal olarak, bazı koşullar altında bir soykırım biçimi olarak kabul edilmektedir.

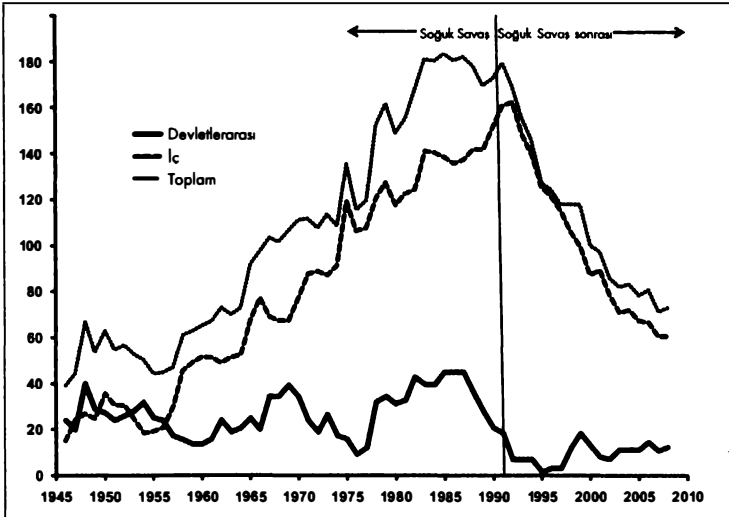
Koruma sorumluluğu bu kusurlardan bazılarını gidermeye yönelik bilinçli bir çabaydı. Söz konusu sorumluluk, "kitlesel mezalim" in (Sözleşme'de anlaşıldığı biçimiyle soykırımı içeren, ama onunla sınırlı olmayan) üstesinden gelmek amacıyla müdahale için pozitif ve proaktif bir yükümlülük getirir. Gene de, ilk başta yarattığı heyecana rağmen, koruma sorumluluğu öğretisi şimdiye kadar ülke içi şiddet üzerinde çok az etkili olmuştur.

Pek çok kişi Darfur'da süregitmekte olan çatışmayı, koruma sorumluluğunun asit testi olarak görür. Sudan'ın en batı eyaletindeki bu etnik çatışmada, başlangıç tarihi olan 2003'ten bugüne belki de 450.000 kadar sivil hayatını kaybetmiştir (tahminler arasında büyük farklar bulunmaktadır; Sudan hükümetinin resmi kaynakları rakamı 20.000'den düşük göstermektedir). Ölümünün çoğu, hükümet aksini iddia etse de, Sudan hükümeti adına çalışan Cancavid milislerince gerçekleştirilmiştir. Şu ana kadar, BM Güvenlik Konseyi'nin çatışmayı soykırım olarak nitelemeye istekli tek daimi üyesi ABD olmuştur (pek çok devlet, tam da bunu yapmak eyleme geçme yükümlülüğünü getirdiği için bu konuda isteksizdir). Uluslararası topluluğun ele gelir tek tepkisi, sivilleri korumak için bir görev emri bile olmayan, personel sayısı, silah, eğitim ve liderlik bakımından yetersiz bir Afrika barış gücü yollamak olmuştur. Yaygın inancın aksine, koruma sorumluluğu askeri müdahaleyi hep bir son çare olarak göz

önünde bulundurmıştır, ama Darfur çatışması uluslararası planda sonuç belirleyici, kesin bir eylem başlatmadığı takdirde neler olabileceğini kestirmek zordur.

Devletlerarası Çatışma

Dünyada silahlı çatışmanın düzeyini ölçmenin ne kadar zor bir iş olduğu bilinir, ama bazı önemli olgular yeterince açık gibidir. Birincisi, iç çatışmalar İkinci Dünya Savaşı'ndan beri devletlerarası savaşlardan daha büyük bir ölüm, yıkım ve yerinden yurdundan edilme nedenidir. Soğuk Savaş sırasında, iç çatışmalar giderek daha büyük bir problem haline gelirken, devletlerarası savaşların yoğunluğunda ve sıklığında hafif bir düşüş gözlenmişti. Sadece Soğuk Savaş sonrası döneme bakarsak, halen hafif bir artış göstermekte olan –ama çok düşük bir başlangıç seviyesinden hareketle– devletlerarası savaşlardan çok daha büyük bir problem oluşturmaya devam etseler de,

ŞEKİL 6.3 Toplam Savaş Büyüklüğü Skoru

Kaynak: Sistemsel Barış Merkezi. <http://www.systemicpeace.org/conflict.htm>

iç çatışmalar dramatik bir şekilde azalmaktadır. George Mason Üniversitesi’ndeki Küresel Politika Merkezi’ne bağlı Sistemsel Barış Merkezi, bu trendleri temsil etmek için Şekil 6.3’te gösterilen bir “toplam savaş büyüklüğü skoru” kullanmaktadır.

Ohio State Üniversitesi’nden siyaset bilimci John Mueller, devletlerarası büyük savaşların “devrinin kapandığını” ileri sürmüştür.¹⁰ Eğer bununla, büyük bir devletlerarası savaşı haklı çıkaracak bir maliyet-fayda hesabı hayal etmenin giderek güçleştiğini söylemek istiyorsak, o zaman Mueller muhtemelen haklıdır. Büyük savaşlara girebilecek devletlerin hepsi, ya ellerinin altında çok çeşitli çatışma yönetim araçları olan ve iyi düzenlenmiş, barışçı bir uluslararası düzende muazzam çıkarları bulunan gelişmiş ülkelerdir ya da bu kalburüstü grupta yerini almaya can atan hızla gelişmekte olan ülkeler (Çin gibi). Ama tarih savaşların bazen geleneksel maliyet-fayda terimleriyle açıklanması güç nedenlerden dolayı çıktığını göstermektedir. Kazalar, yanlış anlamalar ve dikkatsizlikten kaynaklanan eylemler, zaman zaman savaşları tetiklemede hep önemli roller oynamıştır. Tarih, devletlerin bazen araçsal olarak tümüyle rasyonel olmayan, ama simgelere, ideallere ya da diğer soyut değerlere güçlü bağlılıkları yansıtan nedenlerle savaşa girdiklerini de göstermektedir. O halde, bir yandan dünyanın devletlerarası savaş probleminin üstesinden gelmekte görece iyi bir iş çıkardığı gerçeğinden cesaret alırken, problem karşısında zafer ilan ederken ihtiyatlı olmamız da gerekir –özellikle, komşularıyla aralarında devam eden ciddi anlaşmazlıklar olan bir dizi ülkenin elinde önemli nükleer cephanelikler bulunduğu için.

Devletlerarası savaş her yerde aynı ölçüde olası değildir. Pek çokları, 2. Bölüm’de tartıştığımız, güvenlik toplulukları olarak bilinen Batı Avrupa, İskandinavya, Kuzey Amerika ve Avustralya “barış adaları”nda devletlerarası savaşın imkânsız olduğunu düşünür. Gene Sahara-altı Afrika’nın kimi kesimleri gibi başka bölgelerde, devletler iç şiddet nedeniyle o denli zayıf, parçalanmış ya da ağır baskı altındadır ki, devletlerarası savaş hiç de acil bir problem oluşturmaz. Devletlerarası savaşın akut bir tehlike oluşturduğu yerler, uzun süredir aralarında sorunlar olan iyi silahlanmış devletlerin birbirleriyle karşı karşıya geldiği ve uluslararası krizlerin nükleer savaşa doğru tır-

manma potansiyeli taşıdığı çeşitli “sıcak noktalar”da bulunur. Tam olarak açıklanamayan nedenlerden dolayı, bu sıcak noktalar Asya’nın güney ve doğu kenarında –İran, Keşmir, Tayvan Boğazı ve Kore Yarımadası– yer alır, ama Ortadoğu bunların en karmaşığı ve geçmişi en uzun olanıdır.

Ortadoğu

Son yarım yüzyıldır sert çekişmelerin yaşandığı Ortadoğu, belki de dünyanın en kötü şöhretli bölgesel çatışmalarından birine sahne olmaktadır. Bu çatışma en çok realist uluslararası politika görüşüne uyar, ama buna rağmen, uluslararası hukuk ve örgütlenmenin önemli roller oynadığı bir bölge de söz konusudur. Bunca çatışmanın sebebi nedir? Milliyetçilik, din ve güç dengesi politikalarının her biri sorunun bir kısmını cevaplar.

İran-Irak Savaşı (1980-1988) iyi bir örnek oluşturur. Irak komşusunun topraklarına neden girdi? Bunun bir nedeni, İran şahını deviren İslam devrimiydi. Şah döneminde İran, İran ile Irak arasındaki suyunun tamamı üzerinde hak iddia etmişti. Ama 1979’da İran Devrimi’yle şahın devrilmesinden sonra, İran’da iç karışıklıklar baş gösterdi ve Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin bunu saldırı için uygun bir fırsat olarak değerlendirdi. Ayrıca, devrimci İran, Irak’ta iç sorunlara neden oluyordu. Iraklı Müslümanlar Sünniler ve Şiiler olarak ikiye ayrılmıştı ve Saddam Hüseyin laik bir devlet başkanıydı. İran’daki Şii köktendinciler Iraklı Şiileri Saddam Hüseyin’e karşı ayaklanmaya kışkırttılar. Saddam Hüseyin pek çok Iraklı Şii lideri öldürünce, bu uluslararası dini çağrı başarısızlığa uğradı. Ama Irak hesap hataları da yaptı. İranlılar Arap değildi ve İran’ın Irak’a bitişik topraklarında Arapça konuşan büyük bir azınlık vardı. Iraklılar İran’ın Arapça konuşulan kesiminde kurtarıcı olarak karşılanacaklarını düşündüler, ama öyle olmadı. Tersine, Irak’ın saldırısı İranlıların birleşmesine yardımcı oldu.

Bu iki hesap hatasından sonra, Saddam Hüseyin’in kısa ve kârlı bir harekât olarak tasarladığı savaş uzadıkça uzayarak çıkmaza girdi. Irak çekilmek istediğine karar verdi, ama İran işin peşini bı-

rakmadı. Saldırıya uğrayan İran, Irak'ın ne zaman gideceğine karar vermesine izin veremezdi. İran'ın ruhani lideri Ayetullah Humeyni Saddam Hüseyin devrilene kadar İran'ın savaşa son vermeyeceğini söyledi. On yılın büyük bölümünde dünya olup bitenlere seyirci kaldı. Suudi Arabistan ve Ürdün gibi tutucu Arap ülkeleri İran'ın devrimci gücünden daha çok korktukları için İran'a karşı Irak'ı desteklediler. Ama daha önce gördüğümüz gibi, pek çok yönden İran'a benzeyen radikal ve laik bir rejime sahip olan Arap Suriye, güç dengesi hesaplarıyla İran'ı destekledi. Şam, kendisine daha uzak olan İran'dan çok komşusu Irak'ın güçlenmesinden kaygı duyuyordu.

Bölge dışındaki ülkeler de taraflarını belirlediler. İran'ın güçlenmesinden kaygılanan ABD, Irak'a örtük destek sağladı. İran'daki köktendinciler İsrail'in ortadan kaldırılması çağrısında bulundukları halde, İsrail İran'a gizlice ABD silahları gönderdi. İsrail'in örtük silah desteği güç dengesi hesaplarıyla açıklanabilir. İsrail hem Irak'tan hem İran'dan korkuyordu, ama Irak daha yakın bir tehditti ve İsrail "Düşmanımın düşmanı dostumdur" ilkesinden hareketle İran'a destek sağladı. Sonuçta, kökü dine, milliyetçiliğe ve ihtirasa dayalı yanlış hesaplarla başlayan bir savaş, güç dengesi kaygılarıyla büyüyerek neredeyse on yıl süren inatçı bir çatışmaya dönüştü. Milliyetçilik savaşa nasıl neden olur? Milliyetçilik sadece betimleyici değil, aynı zamanda kural koyucu bir terimdir. Sözcükler hem betimleyici hem kural koyucu olduğunda, güç mücadelelerinde kullanılan siyasi sözcükler haline gelir. Milliyetçilik modern dünyada devlet meşruiyetinin çok önemli bir kaynağı durumuna gelmiştir. Dolayısıyla, millet olma iddiaları güçlü araçlara dönüşmüştür. Bir halk diğerlerine millet olma iddiasını kabul ettirebilirse, ulusal haklar talep edebilir ve bu gibi talepleri düşmanlarına karşı kullanabilir. Örneğin, 1970'lerde Arap devletleri BM Genel Kurulu'ndan Siyonizm'i ırkçılık olarak niteleyen bir karar geçirtmek için başarılı bir kulis faaliyeti yürüttüler. Niyetleri, İsrail'i, kendini millet olarak adlandırma meşruiyetinden mahrum etmekti. Irkçı olarak nitelenmek kötüdür; milliyetçi olarak nitelenmek genellikle iyidir. İsrail'in bir millet olmadığını iddia etmek, sözcükleri, İsrail'i meşruiyetten mahrum edecek ve yumuşak gücünü zayıflatacak bir silah olarak kullanmaktı.

Argümandaki analitik sorun, dinin milli kimliğin temeli olabileceğiydi. Dinsel bir temelin, din dışı azınlıklar için milli kimliği paylaşmayı güçleştirebileceği doğrudur. Nasıl Pakistan'da günlük yaşam Hindular için Müslümanlar için olduğundan daha sıkıntılı olabiliyorsa, İsrail'de de yaşam Müslümanlar için Yahudiler için olduğundan daha zor olabilir. Ama bir halk kendini millet olarak adlandırmak için dini kullanıyor diye, devletin ırkçı olduğu sonucu çıkmaz. BM Genel Kurulu 1991'de yapılan ikinci bir oylamayla sonunda kararı iptal etmiştir.

18. yüzyılda milliyetçilik o kadar önemli değildi. Milliyetçilik iddiaları bugün neden bu kadar önem kazanmıştır? Her şey bir yana, konstrüktivistlerin gösterdiği gibi, insanların –devlet düzeyinin üstünde ve altında– birbiriyle kesişen pek çok bağıllığı olabilir ve bu bağıllıklar değişebilir. Alışlagelmiş hayat tarzları bozulduğunda bağıllıklar değişme eğilimi gösterir. Millet fikri sıklıkla hayat tarzları en çok bozulanlar içinde, kendi kültürlerinde marjinal figürler olan ve kimliklerinden daha az emin olan insanlar arasında başlar. Bunlar sıklıkla kendilerini normal örüntülerin dışında bulmuş, sorular sormaya başlayan insanlardır. Milli iddiaları çoğunlukla entelektüeller ya da norm dışı dinsel gruplar başlatır. Mesela 19. yüzyılda ilk Arap milliyetçileri Müslümanlardan çok Hristiyanlardı; sanayi ve kentleşme kırsal toplumların geleneksel örüntülerini ve bağıllıklarını bozdukça, bu kesimlerin yeni bir kimlikle ilgili kaygıları milliyetçiliğe daha geniş bir destek yarattı.

İnsanları yeni kimlikler için harekete geçiren değişimlere iç ya da dış güçler neden olabilir. Modern milliyetçiliği uyaran büyük ölçüde Fransız Devrimi'ydi. Orta sınıfın yükselişi geleneksel siyasi ve toplumsal örüntüleri bozdu. Yükselen siyasi gruplar Fransa devletinin artık kralla değil, millet temelinde, halkın tamamıyla tanımlanmasını istediler. Ve dışta, Napoléon orduları Avrupa'nın dört bir yanına yürüdükçe toplumları bozdu ve Almanca konuşan halklar ile diğer gruplar arasında milliyetçi duyguları harekete geçirdi. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, her milletin bir devlete sahip olması gerektiği düşüncesine destek genişlemekteydi. Bu ideal, Almanya'nın ve İtalya'nın birliklerini sağlamalarıyla zirveye yükseldi. İşin ironik yanı,

2. Bölüm’de gördüğümüz gibi, Bismarck Prusya tahtı için Almanca konuşan halkların tamamını değil, sadece kontrol edebileceklerini birleştirmeye çalışan bir muhafazakârdı. Gene de, amaçları için milliyetçiliği kullandı ve Almanya’nın ve İtalya’nın birliklerini sağlamaları bir başarı modeli haline geldi.

İkinci Dünya Savaşı Avrupa sömürge imparatorluklarını zayıflat- tı ve sömürgelerin bağımsızlaşması, savaştan sonraki 30 yıl boyunca Asya ve Afrika’daki en büyük hareketlerden bir oldu. Savaşın kendisi metropol toplumlarını zayıflatmıştı ve sömürgelerdeki elitler, çök- mekte olan Avrupa imparatorluklarına karşı milliyetçilik düşünce- sini kullanmaya başladılar. Ama sömürgecilik sonrası dünyayı örgüt-lemek için, dile ve etnisiteye dayalı 19. yüzyıl devletler modeli kul- lanılmış olsaydı, bu, Afrika’da ve Asya’nın pek çok kesiminde bin-lerce mini devletin kurulmasına yol açardı. Sömürgecilik sonrası elit-ler bunun yerine, 19. yüzyıl örüntüsünün tam tersi olan, devletin bir millet yaratma hakkını öne sürdüler. Yerel liderler küçük kabile grup-larından bir ulus inşa etmek için sömürgecilerin kurmuş olduğu dev-let aygıtını –bütçe, polis, devlet bürokrasisi– kullanmaları gerektiği- ni savundular. *Milliyetçilik* araçsal bir kullanımı olan siyasi bir söz-çük olduğundan, aynı milliyetçilik ideolojisi, birbirinin neredeyse zıt- tı olan iki şeyi –devleti millet yapar ya da milleti devlet yapar– ge-rekçelendirmek için kullanılır oldu. Bu anlamda, milli kimlikler top- lumsal olarak inşa edilir. (Fransa’nın görünüşte klasik “millet dev-leti yapar” örneğinde bile, devlet Bretagne gibi işi ağırdan alan böl- geleri hizaya getirmek için eğitimi ve polisi kullandı.)

Sömürgelerdeki bağımsızlık hareketlerinin romantik ilk günlerin- de, bu farklılıklar sık sık “Pan” hareketlerde başarıyla bulanıklaştı- rıldı. Avrupa’da 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Slavca ko- nuşan tüm halklar için ortak bir kimlik iddiasında bulunan Pansla- vizm’in yükselişine tanık olundu. Modern Ortadoğu’da Panarabizm, Afrika’da Panafrikanizm gelişti. Yabancıların egemenliğine ilk kar- şı çıkanlar, hepsi dış sömürgecilerden aynı şekilde zarar gördüğü için sömürgeleştirilmiş halkların Panafrikan ya da Panarap milletleri oluş- turmaları gerektiğini savundular. Ama iş sömürgelerden bağımsızlı- ğa ya da sömürgeciliğe direniş yerine ülkeyi fiilen yönetmeye geldi-

ğinde, bütçe, polis ve bürokrasi gibi devlet aygıtları gerekli oldu. Ve bu aygıtlar “Pan” bir temelde değil, sömürge yönetimince yaratılmış yapay sınırlar temelinde örgütlenmişti. Dolayısıyla, romantizm yavaş yavaş zayıfladıkça, Pan hareketlere dayandırılan kimliğin yerini devlete dayandırılan kimlik almaya başladı. Gene de, Pan hareketlerin romantizmi sık sık bölücü bir güç olarak yıllarca devam etti.

Ortadoğu sık sık Panarabizm çağrılarına ve ülkelerin ansızın bir birlik kurduklarını ilan ettikleri tuhaf durumlara tanık oldu –1958’de Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni kuran Mısır ve Suriye’nin ya da Libya ve Fas kadar alakasız iki ülkenin 1989’da yaptığı gibi. Ancak, zaman geçtikçe devlet güçleri bu Pan-milliyetçi hareketlere ağır bastı. Mesela, devlete odaklanan Mısır milliyetçiliği kamuoyunda yavaş yavaş Panarabizm’den daha güçlü hale geldi. Ama tedrici süreç tamamlanmış olmaktan uzaktır. Sömürgecilik sonrası dünyanın büyük bölümünde, ekonomik değişim ve modern iletişim nedeniyle normal yaşam örüntülerinde muazzam bozulmalar oldu. Siyasi liderler sömürgecilik sonrası bu hoşnutsuzluğu kontrol altına almaya çalıştılar. Bazıları milli çağrılara, başkaları Panarap çağrılara, daha başkaları köktendinci çağrılara başvurdu ve Ortadoğu gibi bölgelerde çatışma yaratan güçlerin karmaşıklığına hepsinin katkısı oldu. Bölgedeki devletlerin etkin bir biçimde modernleşememesi, bazı yurttaşlarının neden El Kaide şebekesinin desteklediği terörizme ve köktendinciliğe yöneldiğini açıklar.

Arap-İsrail Çatışması

Arap-İsrail çatışması farklı milli kimlik iddiaları olan, ama bir karış büyüklüğünde aynı toprak parçası üzerinde hak iddia eden iki halk arasında sekiz savaşa neden oldu. İsrail’in iddiası, bölgenin M.Ö. 1. yüzyılda Romalıların otoritesi altına girene kadar Yahudilerin denetiminde olduğu Kutsal Kitap zamanlarına kadar geriye gider. Modern zamanlarda İsrailliler İsrail’in varlığını haklı göstermek için Birinci ve İkinci Dünya savaşlarına bağlı çeşitli olaylara dikkat çektiler. Birinci Dünya Savaşı sırasında Britanyalılar Balfour Deklarasyonu’nu yayınladı; Britanya hükümeti Britanya Siyonist Federasyonu’ndan

Majestelerinin Hükümeti, Filistin’de Yahudi halkı için bir milli yurt kurulmasını uygun görmekte olup bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden gelenin en iyisini yapacaktır; şurası açıkça anlaşılmalıdır ki, Filistin’de mevcut Yahudi olmayan toplulukların sivil ve dini haklarına veya Yahudilerin diğer ülkelerde yararlandıkları haklara ve siyasi statülerine hakele getirebilecek hiç bir şey yapılmayacaktır.

-Balfour Deklarasyonu, 2 Kasım 1917

Lord Rothschild’e yazdığı bu mektupta, Filistin’de bir Yahudi vatanı için çalışma sözü veriyordu. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise, İsraililer Hitler Holokost’unun dehşetinin bir Yahudi devletinin gerekliliğini kanıtladığını savundular. 1948’de, Yahudi yerleşimciler Filistin’in taksimini kabul etmeye istekliydiler, ama bölgedeki Araplar bunu istemediler. Birleşmiş Milletler yeni Yahudi devletini tanıdı, ama İsraililer devletlerini toplu Arap saldırısından korumak için savaşmak zorunda kaldılar. İsraililere göre, İsrail devletinin tarihsel kökeni ve varlık gerekçesi budur.

Filistinli Araplar buna, kendilerinin de yüzyıllardır bölgede yaşadığı karşılığı verirler. Birinci Dünya Savaşı sırasında Balfour Deklarasyonu yayınlandığında, bölgede yaşayan nüfusun yüzde 90’ı Araptı. 1932’ye gelindiğinde nüfusun yüzde 80’i gene Araptı. Araplar Britanya’nın Yahudilere Araplar aleyhine bir vaatte bulunmaya hakkı olmadığını savunurlar. Buna, Holokost’un tarihin en büyük günahlarından biri olabileceğini, ama bu suçun Avrupalılar tarafından işlendiğini eklerler. Bunun bedelini neden Araplar ödeyecektir?

İki tarafın görüşlerinde de geçerli noktalar vardır. Birinci Dünya Savaşı’nda, bugün Filistin olarak bilinen bölge Türkler tarafından yönetiliyordu ve Osmanlı İmparatorluğu Almanya’nın müttefikiydi. Türkiye’nin yenilgisinden sonra imparatorluk parçalandı ve Arap topraklarında Milletler Cemiyeti mandaları kuruldu. Suriye ve Lübnan’ın yönetimi Fransızlara verildi. Britanya kendisine verilen Şeria İrmağı ile Akdeniz arasındaki bölgeye “Filistin”, yönetimini üstlendiği Şeria’nın karşı kıyısındaki topraklara “Mavera-i Ürdün” adını verdi.

1920’lerde Filistin’e Yahudi göçü yavaş yavaş arttı, ama 1930’larda, Hitler’in yükselişinden ve Avrupa’da antisemitizmin şiddetlenme-

sinden sonra hızla yükselmeye başladı. 1936'ya gelindiğinde, Filistin'in yaklaşık yüzde 40'ı Yahudiydi ve göçmen akını bölgenin Arap sakinlerinin ayaklanmasına yol açtı. Britanyalıların oluşturduğu bir kraliyet komisyonu bölgenin iki devlete bölünmesini tavsiye etti. İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu Mayıs 1939'da, Hitler Almanya'sına karşı Arapların desteğine ihtiyaç duyan Britanyalılar, Araplara Yahudi göçünü sınırlama sözü verdiler. Ama savaştan sonra göçü sınırlamak güçleşti. Holokost nedeniyle, Avrupa'da pek çok kişi bir Yahudi yurdu fikrine sıcak bakıyordu ve epeyce bir Yahudi mülteci kaçak olarak ülkeye giriyordu. Ayrıca, Filistin'deki bazı Yahudi yerleşimciler Britanyalı yöneticilere karşı terör eylemlerine giriştiler. Bu arada, Britanya İkinci Dünya Savaşı ve Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması nedeniyle mali ve siyasi olarak o kadar tükenmişti ki, 1947 sonbaharında, Mayıs 1948'de Filistin'i Birleşmiş Milletler'e geri vereceğini açıkladı.

1947'de Birleşmiş Milletler Filistin'in taksimini önerdi. Araplar BM'nin taksim planını kabul etseler daha iyi yaparlardı, ama reddettiler. Bu, yerel çatışmaların yeniden başlamasına yol açtı. Mayıs 1948'de İsrail bağımsızlığını ilan etti ve İsrail'in Arap komşuları taksim öncesi duruma dönmek için saldırıya geçti. İlk savaş aralıklı çarpışmalarla sekiz ay sürdü. Araplar sayıca İsraililerden 40 kat kalabalık olmalarına rağmen örgütsüz ve bölünmüş durumdaydılar. Bir ateşkesin ve BM'nin arabuluculuk girişiminin ardından, Ürdün Batı Şeria denen bölgeyi, Mısır Gazze'yi denetimi altına aldı, ama Filistin mandasının çoğu İsraililerin denetimindeydi; aslında bu, Araplar 1947'deki BM planını kabul etmiş olsaydı sahip olabileceklerinden çok daha geniş bir bölgeydi.

Savaş bir Filistinli mülteci akınına, Araplar arasında bir aşağılanmışlık duygusuna ve her tür kalıcı barış düşüncesine karşı yaygın bir direnişe sebep oldu. Araplar İsrail'i meşrulaştırmak istemedikleri için savaşın sonucunu kabul etmek istemediler. Zamanın lehlerine işlediğine inandılar. Arap liderler Panarap duyguları ve bir başka savaşta İsrail'i yok edebilecekleri inancını güçlü tutmaya çalıştılar. Ürdün Kralı Hüseyin'in 1951'de İsrail'le ayrı bir barış antlaşması imzalamaya çalışırken öldürülmesi, Arap devletleri ile yeni İsrail hükümeti arasında bir barış anlaşması olasılığını iyice zayıflattı.

İkinci Arap-İsrail Savaşı 1956'da çıktı. 1952'de Cemal Abdül Nasır ve başka milliyetçi genç subaylar Mısır Kralı Faruk'u devirip iktidarı ele geçirdiler. Çok geçmeden Sovyetler Birliği'nden silah yardımı aldılar ve Avrupa'yı Asa'ya bağlayan yaşamsal bir ticari deniz yolu olan Süveyş Kanalı'nın denetimini ele geçirmek için manevralara başladılar. Mısır bir dizi gerilla saldırısıyla İsrail'i taciz etti. Daha önce gördüğümüz gibi, kanal konusunda öfkeli olan ve Nasır'ın Ortadoğu'ya hâkim olmasından endişelenen Britanya ve Fransa, Mısır'a saldırmak için İsrail'le gizlice anlaştılar. Ne var ki, ABD Britanya'ya yardım etmeyi reddetti ve savaş bir BM kararı ve tarafları birbirinden ayırmak için araya bir barış gücünün yerleştirilmesiyle durduruldu. Ama ortada hâlâ bir barış antlaşması yoktu.

Üçüncü savaş olan Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı en önemli çatışmaydı, zira bugünkü Ortadoğu barışı sorununun temelinde yatan sonraki toprak sorunları bu sırada şekillendi. Nasır ve Filistinliler gerilla saldırılarıyla İsraillileri taciz etmeyi sürdürdü ve Mısır, Tiran Boğazlarını kapatarak, İsrail gemilerinin Kızıldeniz'den İsrail'e ulaşmasını engelledi. Nasır savaşa tam manasıyla hazır değildi, ama bir Suriye-İsrail savaşının yaklaşmakta olduğunu görerek savaşa katılmasının iyi olacağını düşündü. Nasır Birleşmiş Milletler'den barış gücünü sınırlarından çekmesini istedi. Nasır'ın savaş hazırlıklarını izleyen İsrail, beklemeyip olası Mısır saldırısından önce davranmaya karar verdi. İsrailliler Mısır hava kuvvetlerini daha yerdeyken yakaladılar ve sadece Sina Yarımadasının tamamını değil, Suriye'den Golan Tepelerini ve Ürdün'den Batı Şeria'yı da ele geçirdiler. (Bkz. Şekil 6.4)

Bu noktada, iki tarafı ateşkesi kabul etmeye zorlamak için süper güçler devreye girdi. Kasım 1967'de, BM Güvenlik Konseyi İsrail'in barış ve tanınma karşılığı işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini söyleyen 242 Sayılı Karar'ı kabul etti. Ama 242 Sayılı Karar bazı kasti belirsizlikler taşıyordu. Çeşitli dillerdeki çevirilerine bağlı olarak, *tüm* topraklar değil sadece "topraklar" diyor, bu da, bir kısım toprakların iade edilmeyebileceğini ima ediyordu. Karar, bir halk olarak tanınmayıp mülteci olarak betimlenen Filistinlilerin statüsü açısından da belirsizlik taşıyordu. Temel sorun gene halledilmemişti.

Bir kez daha süper güçler devreye girip ateşkes çağrısında bulundu. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Moskova'ya uçtu, ama o oradayken İsraililer Mısır ordularını kuşattılar. Sovyetler aldatıldıkları duygusuna kapıldılar. Sovyetler Birliği'nin güney kesimindeki ordularını seferber ettiler ve ABD'ye süper güçlerin doğrudan devreye girmesini öneren bir mektup yolladılar. ABD bunun üzerine ülkede nükleer alarm düzeyini yükseltti ve Sovyetler taleplerinden vazgeçti. İsraililer de Amerikan baskısı altında geri adım atarak Mısır ordusunun etrafındaki mengeneyi gevşetti.

Savaşı, ABD'nin İsrail'le kısmi bir geri çekilmeyi müzakere ettiği bir dizi diplomatik manevra izledi. Sina'ya ve Golan Tepeleri'ne BM gözlemcileri yerleştirildi. Ne var ki, savaşın en dramatik sonucu ertelenmişti. 1977'de Sedat İsrail'e gitti ve Mısır'ın ayrı bir barış müzakere etmeye hazır olduğunu açıkladı. İsrail ve Mısır 1978 ve 1979'da ABD Başkanı Carter'ın gözetiminde, Sina'yı Mısır'a geri veren ve Batı Şeria'da yerel özerklik görüşmelerini başlatan Camp David Anlaşmaları'nı müzakere ettiler. Camp David Anlaşmaları en büyük Arap devletinin İsrail'le çatışan koalisyonu terk ettiğini ve Mısır milliyetçiliğinin Panarabizm'e üstün geldiğini gösteriyordu. Sedat, Panarap koalisyonu parçaladı, ama birkaç yıl sonra politikasına karşı çıkan dinsel aşırılıkçılar tarafından öldürüldü.

Altıncı savaş İsrail'in 1982'de Lübnan'ı istila etmesiyle başladı. İlk başta, Lübnan'da Hristiyan ve Müslüman Araplar arasında hassas bir denge vardı. Müslümanlar aralarında Sünniler, Şiiler ve Dürziler olarak bölünmüş durumdaydı. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Lübnan'da güçlü bir varlık gösteriyordu ve Hristiyanlar da hiziplere bölünmüştü. Lübnan bir zamanlar Ortadoğu'da bir istikrar cenneti, gerçek çoğulculuğun ve çeşitliliğin olduğu tek ülke olarak anılırdı, ama iç savaşla parçalanmaya başlayınca dış müdahale için giderek daha çok fırsat sunar oldu. Suriye kuzeyde düzeni sağlamayı başladı ve 1978'de İsrail Güney Lübnan'a girerek Litani Nehrine kadar ilerledi.

Haziran 1982'de İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron daha ileri gitmeye karar verdi. İlkın, İsrail'in kuzey kesimlerini korumak için Lübnan'da sadece 40 kilometre ilerleyeceğini söyledi, ama İsrail birlik-

leri kuzeyde daha fazla ilerleyip Beyrut'u on hafta boyunca kuşat- tılar. Kuşatma FKÖ'nün Beyrut'u boşaltmasına yol açtı ve Lübnan- lı Hristiyan lider Beşir Cemayel İsrail'le bir barış antlaşması imza- ladı. Ancak, Cemayel çok geçmeden öldürüldü, antlaşma bozuldu ve Lübnan'daki kaos daha da büyüdü. İsrailliler 1985'te güneyde- ki bir tampon bölge hariç Lübnan'ın büyük bölümünden çekildiler; tampon bölgeyi de 2000'de nihayet boşalttılar. Ama 2007'de İsrail ile Lübnanlı siyasi ve paramiliter Hizbullah (Suriye ve İran tarafın- dan desteklenen "Allah'ın Partisi") arasında Lübnan'da yeni bir sa- vaş oldu –dizinin yedinci savaşı) ve 2008'de Gazze'deki sekizinci bir savaşa İsrail bir başka Filistinli grup olan köktenci Hamas'la ("İs- lami Direniş Hareketi") karşı karşıya geldi.

Ortadoğu'nun sert yakın tarihi, etnisite, din ve milliyetçiliğe da- yalı bölgesel çatışmaların nasıl kangrenleşebileceğini ve çözümünü güç sorunlar haline gelebileceğini gösterir. Sertlik yanlıları birbirlerini güç- lendirirler. Arap hükümetleri İsrail'i meşrulaştırmak istemedikleri için barış yapmakta ağır davrandılar ve uzlaşmayı reddederek Araplar- la barış yapmak istemeyen İsraillilerin elini güçlendirdiler. Aşırılık- çılar bir uzlaşma yolu bulmak isteyen ılımlıların işini çok güçleşti- ren fiili bir uluslarötesi koalisyon oluşturdular. 1973'te ve 1977'de Sedat riskler aldı, ama sonunda bunların bedelini canıyla ödedi. On yıl sonra, İsrail Başbakanı İzak Rabin de barış için riskler aldı ve aşırı dinci bir Yahudi tarafından öldürüldü. Böyle bir aşırılıklar dün- yasında, özellikle de çatışma konusu toprak gibi özel bir mal oldu- ğunda –hatırlayacağınız gibi, toprakta dışlama mümkündür ve re- kabet vardır– güven ve işbirliğinin sağlanması güçtür.

İki kutuplu Soğuk Savaş döneminde, kısmen süper güçlerin rolü o kadar ön planda olduğu için, Ortadoğu'daki savaşlar kısa sürme eğilimi gösterdi. Öte yandan, her süper güç kendisine bağımlı ülke- leri destekledi, ama söz konusu ülkeler süper güçleri nükleer sava- şın eşğine sürükleyecek gibi görüldüğünde onları frenledi. Ateşkes için baskılar dışarıdan geldi. Bunu yapan ülke 1956'da Birleşmiş Mil- letler aracılığıyla ABD oldu; 1967'de ABD ve Sovyetler Birliği ateş- kesi sağlamak için kırmızı telefon hatlarını kullandılar; 1973'te ABD ve Sovyetler Birliği devreye girdi; 1982'de ise, ABD İsrail'e Lübnan'dan

geri çekilmesi için baskı yaptı. Soğuk Savaş pek çok örnekte bölgesel çatışmaları şiddetlendirirken, altlarına birer emniyet filesi de gerdi. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, küçük devletler bu emniyet filesini germesi için Birleşmiş Milletler'e giderek daha çok bel bağladılar, ama BM'nin emniyet filesinin ne kadar işe yarayabileceği net bir şekilde görülemiyordu. 1990-1991'de, Irak'ın Kuveyt'i işgaline tepki verirken, Birleşmiş Milletler Soğuk Savaş sonrası ilk sınavından geçti. Körfez Savaşı'ndan (aşağıda göreceğiz) sonra, İsrail hükümeti ve FKÖ barış ve ilişkilerin normalleşmesi yönünde önemli adımlar attılar. Bush yönetimi savaşın artırdığı siyasi baskı gücünü kullanarak, FKÖ ile İzak Şamir hükümetine diğer Arap hükümetleriyle birlikte, 1991 sonunda Madrid'de ve 1992'de Washington'da buluşmaları için baskı yaptı. Bu görüşmelerin hızı kesilirken, İsrail ve FKÖ yetkililerinin Norveç'in Oslo kenti dışında yürüttükleri gayri resmi müzakereler Eylül 1993'te Washington D.C.'de FKÖ ile İzak Rabin hükümeti arasında İlkeler Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla sonuçlandı. Deklarasyonu, İsrail birliklerinin Gazze Şeridi'nden ve Batı Şeria'daki Filistin kent ve kasabalarından çekilmesini öngören bir dizi antlaşma izledi. FKÖ İsrail tarafından Filistin halkının meşru sesi olarak tanındı ve polis hizmetleri dahil yerel özerkliğin dizginleri FKÖ lideri Yaser Arafat'a, 1994'ten sonra da birkaç aşamada FKÖ'ye teslim edildi. Aynı zamanda, Ürdün Kralı Hüseyin, Rabin hükümetiyle bir barış antlaşmasını müzakere etti ve antlaşma 1994'te Washington'da imzalandı.

Barış görüşmelerine rağmen, pek çok İsrailli işgal altındaki toprakları bir Filistin devletine bırakma politikasına kuşkuyla bakmaya devam etti. Aşırı muhafazakâr İsrailliler Rabin'i hain olarak gördüler ve Rabin Kasım 1995'te bunlardan biri tarafından öldürüldü. Öte yandan, bazı Filistinliler FKÖ hükümeti ile Arafat'ın yozlaştığı ve otoriter olduğu, dolayısıyla barış sürecini baltalamaya çalışan Hamas gibi köktenci muhalefet gruplarına güç verdiği görüşündeydi. Barış sürecine muhalif Arap aşırılıkçıların terörist bombalama eylemleri 1996 İsrail seçimlerini etkiledi ve Benyamin Netanyahu liderliğindeki Likud hükümeti (1996-1999) barış sürecini yavaşlattı. Gene de, Netanyahu 1988'de FKÖ'yle Wye River Anlaşması'nı imzaladı

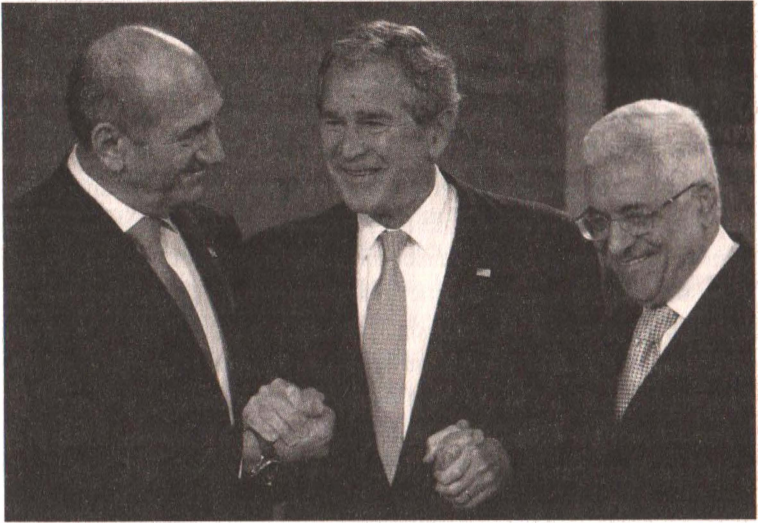
ve ardından kurulan Ehud Barak başkanlığındaki İşçi Partisi hükümeti, 2000 yazında Camp David’de Yaser Arafat’la yürüttüğü görüşmelerde önemli taviz tekliflerinde bulundu. Camp David görüşmelerinin başarısızlığa uğramasının ardından, görüşmeleri yeniden başlatmaya yönelik çabalara rağmen, Eylül 2000’de şiddet yeniden başladı. Camp David görüşmelerinin açılışında, ABD Başkanı Clinton hem Arafat’a hem Barak’a, anlaşmaya varmaları halinde kendi aşırılıkçıları tarafından öldürülmeleri tehlikesi olduğunu, ama anlaşmaya varamazlarsa iki taraftan da onlardan daha genç pek çok insanın öleceğini anlattı. Maalesef haklıydı. Clinton başkanlığının son günlerinde, Barak ile Arafat arasında bir anlaşmaya aracılık etmek için son bir çaba harcadı ve bunun sonucunda başlayan Taba Görüşmeleri Ocak 2001 sonunda başarısızlıkla sonuçlandı.

İsrail-Filistin çatışmasının bağlamı ertesi yıl büyük ölçüde değişti. Sert askeri taktikleriyle ünlü, madalyalı bir “savaş kahramanı” olan, 1982 yılındaki Sabra ve Şatila katliamlarının sorumlusu, Ariel Şaron Şubat 2001’de Barak’ın yerine İsrail başbakanı oldu. İsrail halkı Şaron’u seçerek, görüşmelerden yorulduğunu ve Filistinli intihar bombacılarının Eylül 2000’den beri İsrail sınırları içinde gerçekleştirdikleri eylemlere daha saldırgan bir şekilde karşılık verilmesini tercih ettiğini gösterdi. Şaron derhal, Arafat’ı bir terörist olarak gördüğünü ve Arafat’la bir barış anlaşmasına varmanın imkânsız olduğunu açıkladı. 2001-2002 kışındaki terör saldırıları sağanağına misilleme olarak İsrail birlikleri Batı Şeria’daki kent ve kasabaları tekrar işgal ettiler ve 2002 ilkbaharında Arafat’ın Ramallah’taki karargâhını aylarca kuşatma altında tuttular. Şiddet olaylarının ilkbahar boyunca devam etmesi üzerine, ABD bir “Dörtlü”yle –Avrupa Birliği, Rusya ve Birleşmiş Milletler– birlikte, iki tarafın da uygulayacağı işbirliğine dayalı karşılıklı önlemlerle barış için bir “yol haritası” geliştirdiğini açıkladı. Ancak, İsrail intihar bombacılarının girişini engellemek için Batı Şeria’yı Filistin’den ayıran bir güvenlik duvarı inşa ederek tek taraflı planlarını uygulamaya devam edeceğini söyledi. ABD yol haritasına desteğini en açık biçimde haziran ayında, Bush ABD’nin çatışmanın 2005 yılına kadar iki devletle kalıcı bir çözüme kavuşturulmasını istediğini belirttiğinde ortaya koydu.

Arafat hem ABD'nin hem de İsrail'in kabul edebileceği bir adım atarak, Ebu Mazen adıyla da bilinen Mahmud Abbas'ı Filistin Yönetimi'nin başkanlığına atadı. Bu arada, İsrail'in devlet olarak meşruiyetini tanımayan bir parti olan Hamas Filistinliler arasında gücünü artırmaya başladı. İki devletli bir çözüm çağrısında bulunan ve bu hedefe ulaşmak için üç aşamalı bir sürecin ana hatlarını belirleyen Dörtlülük yol haritası açıklandı. Abbas Filistinli militan gruplarla üç aylık bir ateşkes müzakere etti ve Şaron, Abbas ve Bush barış görüşmeleri için Haziran 2003'te Ürdün'ün Akabe şehrinde bir araya geldi. Bu, Bush ile Şaron'un iktidara gelmesinden beri, İsrailli ve Filistinli liderler arasında gerçekleşen ilk yüz yüze görüşme oldu. Ne var ki, ateşkes devam etmedi ve ikinci tur görüşme planları iptal edildi. İsrail güvenlik duvarının inşasına devam etti.

2003 sonbaharında, İsrailli ve Filistinli gayri resmi müzakereciler, kapsamlı bir barış anlaşması modeli üzerinde çalışmak üzere Cenevre'de buluştular. Cenevre Anlaşması olarak bilinen bu gayri resmi anlaşma, Clinton'ın Camp David ve Taba'da getirdiği önerilerin ana hatlarını koruyor, hatta Kudüs'ün statüsü, İsrail yerleşmeleri ve 1948'de kaçmış olan Filistinli mülteci ailelerinin sınırlı "geri dönüş hakkı" gibi güç meselelere çözümler getirerek daha da ileri gidiyordu. Cenevre Anlaşması yasal bir nitelik taşımasa da, her iki taraftan da bilgili ve sorumlu temsilcilerin en zorlu meselelerde bile anlaşabileceklerini kanıtladı. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell İsrail hükümetinin güçlü protestolarına rağmen müzakerecilerle buluştu. Birçok gözlemcinin belirttiği gibi, bu olay, İsrail-Filistin çatışmasına bir çözüm yolu bulmanın, bu noktaya varmanın bir yolunu bulmaktan daha kolay olduğunu gösterdi.

FKÖ lideri Yaser Arafat'ın Kasım 2004'te ölmesini, Mahmud Abbas'ın Filistin Yönetimi'nin başkanlığına seçilmesi izledi. Şaron yerleşimcilerin direnişinin üstesinden geldi, Likud Partisi'ni böldü ve 2005 yazında İsrail güçlerini Gazze'den çekti. Bu bir ilerleme olmakla birlikte, yol haritasının uygulanmasına ya da çatışmadaki daha eski meselelerin halledilmesine yol açmadı. Ocak 2006'da Şaron beyin kanaması geçirerek bitkisel yaşama girdi ve Hamas'ın Filistin seçimlerini kazanması siyasi belirsizlikleri daha da artırarak barış sürecini

Ehud Olmert, George W. Bush ve Mahmud Abbas Ortadoğu Barış Konferansı'nda, Annapolis, 2007

yavaşlattı. Martta, Şaron'un eski yardımcısı Ehud Olmert, yeni kurulan merkez Kadima Partisi'ni seçimlerde zafere taşıdı, ama gerek İsraililer gerek Filistinliler arasında çatışmanın çözüm yoluna ilişkin iç bölünmeler devam etti. Temmuz 2006'da, Lübnanlı Hizbullah örgütünün Lübnan'ın güneyinden İsrail'in kuzeyindeki kentlere düzenlediği roket saldırıları sonucunda hem sivil hem asker İsraililer yaşamını kaybetti. Bu sırada, Hizbullah'ın da iki İsrail askerini kaçırması İkinci Lübnan Savaşı'nın fitilini ateşledi. İsrail Hizbullah'ın roket saldırılarını durdurmak ve örgütü tamamen silahsızlandırmak amacıyla, Lübnan'daki hedeflere hava saldırıları ve topçu ateşiyle misillemeye bulundu. İsrail'in misillemesi ve karadan Lübnan'a girmesi, Hizbullah'ın savaşçılarını ve roketlerini Lübnanlı sivil halkın arasına gizleyince tartışmalara yol açtı. BM'nin aracılık ettiği ateşkes 34 gün süren çatışmayı sona erdirdi ve Ağustos 2006'da çokuluslu bir barış gücü bölgeye yerleşti.

2007 başında, Fetih ve Hamas temsilcileri Suudi Arabistan'da bir araya gelerek yeni bir Filistin birlik hükümeti kurma konusunda an-

laştılar; yeni hükümet Mart 2007’de göreve başladı. Ancak, bundan bir süre sonra Filistinliler bölündü ve Hamas Gazze Şeridi’nde Fetih’i tasfiye edip sadece Hamas’tan oluşan bir hükümet kurarak yönetimi tek başına üstlendi. Filistinliler Gazze’de birbirleriyle savaşırken, Fetih de Batı Şeria’da Hamas’ı hükümetten uzaklaştırdı ve hükümette ağırlığını korumayı sürdürdü. ABD Başkanı Bush Kasım 2007’de Maryland, Annapolis’te İsrail başbakanı, Filistin devlet başkanı ve bölgeden başka temsilcileri bir araya getiren yeni bir Ortadoğu barış konferansı başlattı, ama temel ayrılık konularında gene ilerleme sağlanamadı. Bu arada, Gazze’deki olaylar daha da kötüye gitti. Gazze’den İsrail kent ve kasabalarına roket saldırılarının tırmanmasına tepki olarak, İsrail mal ve insan hareketlerini sınırladı ve Hamas liderlerini ve roket zulalarını hedefleyen bir dizi hava saldırısı gerçekleştirdi. Aralık 2008’de çıkan ve 22 gün süren savaşta 13 İsrailli ile 1.300’ün üzerinde Filistinli yaşamını kaybetti. Likud lideri Benjamin Netanyahu’nun Mayıs 2009 seçimlerini Tzipi Livni’nin ılımlı Kadima partisi karşısında kıl payı farkla kazanması, İsrail’in tutacağı yol konusundaki ikircimini ve tereddüdünü yansıttı. Ancak, Başkan Barack Obama’dan gelen baskılar karşısında Netanyahu iki devletli bir çözümü kabul etti, ama bunu çeşitli koşullara bağladı.

Arap-İsrail çatışmasında kalıcı bir çözümün önünde çok sayıda ve aşılması güç engeller vardır. İsrail her şeyden önce, güvenli sınırların ardında bir Yahudi devleti olarak (kanunen olmasa bile fiilen; İsrail’in yazılı bir anayasası yoktur ve temel yasaları hiçbir yerde İsrail’i bir Yahudi devleti olarak tanımlamaz) tanınmayı arzulamaktadır. Tam olarak hangi sınırların kabul edilebilir olduğu ülke içinde büyük bir tartışma konusudur. İsrail, Eski Kent’teki Musevilik için kutsal yerler üzerinde tam denetimle, Kudüs’ü başkent olarak tutma konusunda da ısrarcıdır. ılımlı Filistinliler asgari bir şart olarak, 1948 ve 1967 savaşları sonucunda evlerini ve köylerini terk etmek zorunda kalmış birinci kuşak mülteciler ile onların çocuklarının ve torunlarının geri dönüş hakkını talep etmekte ve Kudüs’ün Filistin’in başkenti olması için diretmektedir. Eski Kent’teki Müslümanlar için kutsal yerler üzerinde –bunlardan bazıları Yahudi kutsal mekânla-

rına bitişiktir– tam denetim için de ısrarcıdırlar. Daha radikal Filistinlilerin bütün istediği İsrail’in yok edilmesidir.

Kudüs ve kutsal mekânlar gibi, paylaşılan ya da örtüşen egemenlik (aslında, özel malların beraberce yönetilen ortak mallara dönüştürülmesi) gibi konularda yaratıcı çözümler mümkün olmasına olabilir, ama bunun için her iki tarafta da ılımlıların ağır basması zorunludur. Gerçekten kalıcı bir barış için, İsrail’in 1967’den beri işgal altında tuttuğu Golan Tepeleri’yle ilgili olarak Suriye’yle arasında uzun zamandır süren anlaşmazlığı çözmesi; Batı Şeria ve Gazze’deki İsraili yerleşimciler için kabul edilebilir koşullar sunması; ve kıt su kaynaklarının uzun vadeli paylaşımını ve yönetimini Suriye, Ürdün ve Filistinlilerle müzakere etmesi gerekecektir –ve bunların hepsi, onyıllardır süren mağduriyet ve güvensizlik ortamında gerçekleşmek durumundadır. Arap-İsrail çatışmasının dünyanın çözümü en zor çatışması olduğunun kanıtlanmasında şaşılacak pek bir şey yoktur.

Basra Körfezi’nde Çatışma, 1991 ve 2003

Dış güçlerin zaman zaman Arap-İsrail çatışmasına müdahil olduklarını, ancak çoğunlukla doğrudan ve resmi bir müdahalede bulunmadıklarını gördük. Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği Arap devletlerine yardım eder, ABD de İsrail’in arkasında dururken, savaşlara doğrudan karışmanın eşiğinden iki nedenle döndüler. Birincisi, iki süper güç de nükleer savaşla sonuçlanabilecek bir çatışmaya sürüklenmek istemiyordu. İkincisi, Vietnam’ın anıları henüz silleleşmemişken ABD dışarıda büyük bir savaşa girmeye isteksizdi. Benzer biçimde, Sovyetler Birliği 1970’lerin sonundan beri Afganistan’da pahalıya mal olan bir savaşın içindeydi. Ancak, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle birlikte, Ortadoğu’ya büyük askeri müdahaleler yeni bir şablon haline geldi (Bkz. Şekil 6.5).

Birinci Basra Körfezi Krizi 2 Ağustos 1990’da, Saddam Hüseyin’in Irak’ı istila etmesiyle başladı. Irak oldum olası Kuveyt’in sömürgecilik döneminin yarattığı yapay bir devlet olduğu ve ayrı bir devlet olmaması gerektiği iddiasındaydı. 1961’de Kuveyt’in yönetimini dev-

ŞEKİL 6.5 Basra Körfezi

ralmaya çalışmış, ama Britanya tarafından bundan caydırılmıştı. Ne var ki, yukarıda gördüğümüz gibi, sömürgecilik döneminin sınırlarının anlamsız olduğu düşüncesi sömürgecilik sonrası dünyada muazzam bir kargaşa yaratma tehlikesi taşıyordu; bu, Birleşmiş Milletler’de onca devletin Irak’ın yürüttüğü mantığa neden karşı çıktığını açıklayabilir.

Her halükârda, krizin daha derin ekonomik ve siyasi nedenleri vardı. İran’la yaptığı sekiz yıllık savaş Irak’ı ekonomik olarak çok yıpratmıştı. Ülkenin, yılda 10 milyar dolarlık bir hızla artan 80 milyar dolar dış borcu vardı. Aynı zamanda, muazzam bir petrol fazlası ve küçük bir nüfusu olan dillere destan bir altın madeninin –Ku-

veyt- komşusuydu. Irak ayrıca, izlediği petrol politikası nedeniyle Kuveyt'le kavgalıydı. Irak, Kuveyt'in OPEC'in petrol üretim yönergelerini göz ardı ettiğini ve bir varil petrol fiyatındaki her bir dolarlık indirimin Irak'a yılda 1 milyar dolara mal olduğunu ileri sürdü. Dolayısıyla, Kuveyt'in ele geçirilmesi Irak'ın ekonomik sorunlarına bir çözüm gibi göründü.

Siyasi olarak, Saddam Hüseyin'in Irak'ın güvenliğine ilişkin endişeleri vardı. Herkesin ülkesinin altını oymaya çalıştığına inanıyordu. Ne de olsa, İsraililer 1981'de nükleer araştırma reaktörünü bombalamışlardı ve Sovyetler Birliği'nin gerilemesiyle birlikte, ABD ve İsrail daha da güçlenir gibi görünüyordu. Saddam Hüseyin Şubat 1990'da Ürdün'ün Amman şehrinde yaptığı bir konuşmada, Sovyetler Birliği'nin gerilemekte olduğunu ve bundan böyle Amerikalılara ve İsraililere karşı koyamayacağını söyledi. Saddam bu işi kendisinin yapması gerektiğine inandı. Amerikalıları sınamaya yönelik bazı eylemlere girişti. İşin ironik yanı, ABD Saddam Hüseyin'i yatıştırmaya, onu sorumlu ülkeler camiasına geri döndürmeye ve Irak'ı bölgede İran gücüne karşı etkili bir denge unsuru haline getirmeye çalışıyordu. Amerikan politikasının tutarsızlığı Saddam Hüseyin'i yanılttı ve Kuveyt'i ciddi bir misilleme görmeden istila edebileceğine inandırdı.

Saddam yanılmıştı. BM Irak'a karşı ortak güvenlik öğretisine dayanan bir dizi karar aldı. ABD ve diğerleri neden bu şekilde karşılık verdi? Bir argüman, her şeyin petrol için yapıldığıdır. ABD'ye ve diğer önde gelen sanayileşmiş Batı ülkelerine petrol ihracatı, Basra Körfezi'ni muazzam önemli bir bölge haline getirmişti, ama 1990 krizinde petrolden öte faktörler söz konusuydu. Örneğin, Britanya savaşa derinden müdahildi, ama körfezden petrol ithalatı yoktu. Faktörler arasında ortak güvenlik kaygıları ve 1930'lardaki Alman saldırısına karşı koyamamış olmanın hatırlattıkları da vardı. Ayrıca, üçüncü bir boyut söz konusuydu: Önleyici savaş. Saddam Hüseyin kitlesel silahları üretti. Gizli yollardan ithal edilen malzemelerle bir nükleer silah programı yürütüyordu; kimyasal silahları vardı ve biyolojik silahlar geliştirdi. Bunlara ilaveten bir de Kuveyt petrolünün gelirini elde ederse, dünya on yıl içinde daha büyük, daha

güçlü, daha yıkıcı bir Irak'la karşı karşıya kalabilirdi. Bazıları, bir savaş olacaksa şimdi olmasının sonra olmasından daha iyi olacağı sonucuna vardı.

Ama başkaları, ekonomik yaptırımlar Irak'ı Kuveyt'ten çekilmeye zorlayabileceğinden, savaşın gereksiz olduğunu ileri sürdüler. Bu sayet olsaydı hipotezinin ispatı güçtür, ama tarihsel olarak yaptırımlardan amaçlanılan sonucun kısa bir süre içinde elde edildiği durumlar enderdir. Kasım'da, savaşa girizgâh olarak, ABD Suudi Arabistan'da konuşlandığı birliklerin sayısını iki katına çıkardı. Saddam Hüseyin geri çekileceğini söyleyerek ya da başka bir hileye başvurarak, son dakikada neden savaştan kaçmadı? Bunun nedeni kısmen, Ağustos 1990'da ABD büyükelçisine söylemiş olduğu gibi, ABD'nin ağır savaş zayıatlarını göze alamayacağını ve uzayıp gidecek bir savaş taahhüdüne giremeyeceğini hesaplayarak yanılmış görünmesidir. Bu anlamda, o Vietnam analojisinin bir kurbanıydı. Saddam Hüseyin'in savaşa sürüklenmesinin bir nedeni de, kibir ve dünya sahnesinin merkezinde yer aldıktan sonra geri çekilememesi olabilir.

1991'de Körfez Savaşı neyi çözdü? Savaş, kısa bir süre için BM'nin ortak güvenlik öğretisini canlandırdı, ama gördüğümüz gibi, bu bölgesel çatışmanın ne kadar tipik olduğuna dair sorular vardır. Ateşkes, BM denetçilerinin Irak'ı ziyaret ederek nükleer ve kimyasal tesislerini imha ettikleri bir emsal oluşturdu. Ama bu, Saddam Hüseyin'i yerinden etmedi. Başkan George H. W. Bush, Saddam Hüseyin'in kendi halkı tarafından devrilebileceğini düşündüğünden ve Amerikan halkının da BM koalisyonunun da yüksek maliyetli bir işgali hoş görmeyeceğinden endişelendiği için Bağdat'ı işgal etmeye karar verdi.

On yıl sonra, yeni başkan George W. Bush, ilkin Çin ve Rusya'yla Büyük Güç ilişkilerinin önemini vurgulayan realist bir dış politika gündemini destekledi. Bush Clinton'ın Ortadoğu barış sürecine karışmasını eleştirdi ve çatışmadan uzak durma yaklaşımını benimseyeceğini belli etti. Sekiz ay sonra, 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarının ardından Bush'un dış politikasında köklü bir değişiklik oldu. Terörizmle savaş Bush yönetiminin başlıca gündem maddesi durumuna geldi.

Afganistan’da, Ekim-Aralık 2001 arasında Amerikan hava kuvvetleri ve Özel Kuvvetler’in yardımıyla iç savaşın seyri tersine döndü. Amerikan askeri müdahalesi, Kuzey İttifakı’nın, New York ve Washington’daki 11 Eylül terör saldırılarının failleri olan Usame bin Ladin’e ve terörist El Kaide şebekesine yataklık eden köktenci Taliban hükümetini devirmesini sağladı. ABD’nin bu girişimi NATO müttefiklerinden yaygın destek gördü ve bir BM kararıyla meşrulaştırıldı.

Ne var ki, 2002’de Bush yönetimi Irak’a savaş açmaya karar verdi ve uluslararası destek zayıflamaya başladı. Bu bölümde daha önce yaptığımız ayırım temelinde, ABD Irak’a karşı eylemlerini “engelleyici” olarak niteledi, ama pek çok ülke, Irak yakın bir tehdit oluşturduğundan ABD’nin önerdiği işgali “önleyici” savaş yönünde bir tercih olarak gördü. Bush’un BM’yi Irak’a karşı önceki Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamaya çağırdığı bir konuşmasının ardından, ABD Eylül 2002’de BM Güvenlik Konseyi’nden, Saddam Hüseyin’i uluslararası denetçilerle sonuna kadar işbirliği yaparak, on yıl önceki kararlar doğrultusunda nükleer, biyolojik ve kimyasal programlarından vazgeçtiğini kanıtlamaya çağıran bir karar geçirdi. Saddam dört yıldan sonra ilk kez denetçilerin Irak’a dönmesine izin verdi; bu sırada ABD de komşu Kuveyt ve Katar’a büyük bir asker yığınak yapmak üzere harekete geçti ve Kongre Saddam Hüseyin’e karşı güç kullanımına izin veren bir karar aldı. Aralık 2002’de ve Şubat 2003’te bir kez daha, denetçiler kararlara tam değil kısmen uyulduğunu rapor ettiler ve görevlerini tamamlamak için süre istediler. Bush yönetimi, havaların ısınacağını ve birliklerin hazır beklediğini göz önüne alarak, yeni bir erteleme girişime ivme kaybettireceğini düşündü. Güvenlik Konseyi’nden Irak’a saldırmak için yeni bir izin kararı geçirmeyi başaramayan ABD, Britanya ve küçük bir koalisyon, önceki kararın yasal bir dayanak oluşturduğunu ileri sürerek Mart 2003’te Irak’ı istila etti. Üç buçuk hafta içinde Bağdat işgal edilmiş ve Saddam kaçmıştı.

Ama savaşı kazanmanın barışı sağlamaktan çok daha kolay olduğu görüldü. İlk başta, işgal ülkenin bazı Şii ve Kürt bölgelerinde olumlu karşılandıysa da, eski Sünni yönetici gruplardan pek çoğu ve bazı Şiiler işgale karşı bir ayaklanma başlattı. Bu kesimler, Irak’a geçerek ABD’ye karşı radikal cihadı sürdürmeye çalışan, Ürdün doğumlu El

Kaide elemanı Ebu Musab ez-Zerkavi gibi yabancı teröristlerden de yardım gördü. Bush yönetimi, Saddam rejiminin çöküşünü izleyen yağmalarla ya da istilayı izleyen ayaklanmayla baş etmeye yetecek sayıda asker konuşlandırmayı planlamamıştı. Doğan şiddet halkın desteğini ve yumuşak güç kullanımını sağlayabilecek imar çabalarını yavaşlattı. Buna ilaveten, ikinci bir BM kararı çıkarmadaki başarısızlık, pek çok ülkenin istilanın meşru olmadığına inanması anlamına geliyordu. Sonuçta, bu ülkelerin imar çabalarına katılımı sınırlı oldu.

Denetçilerin savaştan sonra hiçbir kitle imha silahı bulamaması, savaşın Amerikan yumuşak gücüne maliyetini artırdı. İstiladan önce savaş için gösterilen üç gerekçeden ikisinin –Saddam’ın kitle imha silahları ve 11 Eylül olaylarıyla bağlantısı olduğu iddiası– yanlış istihbarata ve siyasi abartıya dayandığı anlaşıldı. Geriye üçüncü gerekçe kaldı: Saddam’ın baskıcı diktatörlüğünün yıkılmasının demokratik bir Irak’ın kurulmasını sağlayacağı, bunun da Ortadoğu’da demokratik bir dönüşüm başlatacağı umudu. 2005’te Irak’ta üç tur seçim başarıyla yapıldı, ama daha önce gördüğümüz gibi, toplumların etnik ve dinsel temellerde bölündüğü, kurumların zayıf olduğu ve azınlıkları çoğunluğun yönetimine razı olmaya isteklendiren hâkim bir ortaklık duygusunun pek bulunmadığı toplumlarda seçimler liberal bir demokrasi oluşturmak için yeterli değildir. Irak Savaşı’nın nihai sonuçlarını değerlendirmek için bir on on beş yıl daha geçmesi gerekebilir, ama kamuoyu araştırmaları pek çok Amerikan’ın savaşın bedelinin kazanımlarına ağır bastığı kanaatine vardığını göstermiştir. İlk baştaki niyetler ne olursa olsun, uygun araçların dikkatle planlanmamış olması olumsuz sonuçlara katkıda bulunmuştur. 2007 başlarında, Bush yönetimi Irak’taki yaygın kaos ve dökülen kan yüzünden, ama aynı zamanda ABD içinde yükselen siyasi baskılar ve kamuoyu baskısı sonucunda stratejisini değiştirdi. “Yüklenme Stratejisi” Irak’ta görev yapmak üzere 22.000 askerin daha konuşlandırılmasına yol açtı ve 2008’de isyana karşı koymada bazı askeri ilerlemeler sağladı, ama belli başlı hizipler arasındaki şiddeti önlmek için gerekli siyasi uzlaşmaları sağlamadı. Gene de, 2009’a gelindiğinde şiddet düzeyleri, Başkan Obama’yı, ABD birliklerini kentsel alanlardan çekmeye, Irak’taki toplam asker sayısını azalt-

maya ve odağı Afganistan'daki Taliban ayaklanmasına karşı süren çokuluslu mücadeleye kaydırmaya başlayacak kadar rahatlatan bir noktaya inmişti.

Ortadoğu, diğer çatışmalarda gördüğümüz aynı birey, devlet, uluslararası sistem dinamiklerini örnekler. Bir düzeyde, Arafat, Rabin, Şaron, Sedat, Kral Hüseyin ve Sad'ım gibi bireyler savaş mı barış mı olacağını belirledi. Teröristler ve suikastçılar da kilit roller oynadı. Bölge devletleri –diğer devletlerle rekabette güç kazanmaya ve güvenliklerini sağlamaya çalışarak– sık sık realist modelle uyumlu bir tarzda davrandı, ama uluslararası hukuk ve örgütler, tıpkı bireyler ve devlet dışı aktörler gibi, siyasi mücadelelerin şekillenmesine yardım etti. Din, etnisite, ekonomik azgelişmişlik ve nüfus baskıları gibi meseleler Ortadoğu politikalarını değişkenleştirmeye devam etmektedir. Tüm bölgede, otokratik hükümetler otoritelerine yönelik köktenci meydan okumalarla karşı karşıyadır ve bunların pek çoğu, çoğu Ceza-yir ve Sudan'da olduğu gibi iç savaşlar şeklinde patlak verme tehdidi yaratmaktadır. Ortadoğu'da yeni çatışmalar bekleyebiliriz.

ZAMANDİZİNİ: ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASI

- 1897 Herzl'in *Der Judenstaat*'ının ("Yahudi Devleti") yayımlanması; Birinci Dünya Siyonist Kongresi'nin toplanması
- 1915 MacMahon-Şerif Hüseyin anlaşmalarıyla, Britanyalıların bağımsız Arap devleti teminatları karşılığında Türklere karşı Arap ayaklanmasının başlaması
- 1916 Ortadoğu'da İngiliz-Fransız nüfuz alanlarını belirleyen gizli Sykes-Picot anlaşması
- 1917 Britanya hükümetinin "Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurt kurulmasını" uygun gördüğünü ve "Filistin'de mevcut Yahudi olmayan toplulukların sivil ve dini haklarına veya Yahudilerin diğer ülkelerde yararlandıkları haklara ve siyasi statülerine hâle getirebilecek hiçbir şey yapılmayacağını" belirten Balfour Deklarasyonu'nun ilanı

- 1922 Milletler Cemiyeti tarafından Büyük Britanya'ya Filistin Mandası'nın verilmesi
- 1936 Yahudi iddialanna karşı tüm Arapları birleştirmeyi amaçlayan Arap Yüksek Komitesi'nin kurulması
- 1937 Britanya yönetimine karşı Filistin Arap ayaklanması; bölgenin üç devlete (bir Arap devleti, bir Yahudi devleti ve Britanya idaresindeki topraklar) taksimini öneren Peel Komisyonu raporu; planın Dünya Siyonist Kongresi tarafından benimsenmesi ve Panarap Kongresi tarafından reddi
- 1939 On yıl içinde bağımsız Filistin çağrısında bulunan Britanya hükümet raporu (White Paper)
- 1945 Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Yemen'in Arap Birliği'ni kurması
- 1947 Britanya hükümetinin Filistin tartışmasını Birleşmiş Milletler'e havale etmesi; BM Genel Kurulu'nun Filistin'in Arap ve Yahudi devletleri arasında taksimini ve Kudüs'ün BM vesayeti altına girmesini oylaması; BM taksim planının Yahudiler tarafından kabulü, Araplar tarafından reddi
- 1948 Filistin'de Araplar ile Yahudiler arasında çarpışmalar; Britanya mandasının sona ermesi; David Ben-Gurion başkanlığındaki geçici hükümetin İsrail Devleti'ni ilanı; İsrail'in ABD ve Sovyetler Birliği tarafından tanınması
- 1948-1949 İsrail ve Arap Birliği arasında savaş
- 1949 İsrail'in Birleşmiş Milletler'e kabulü
- 1952 Mısır'da Cemal Abdül Nasır önderliğinde Hür Subaylar ayaklanması
- 1955 Sovyet-Mısır silah anlaşmasının tamamlanması; Büyük Britanya, İran, Irak, Türkiye ve Pakistan'ın üye olduğu Bağdat Paketi'nin kurulması
- 1956 Süveyş Krizi: İsrail kuvvetlerinin Sina'yı istilası; Fransa ve Britanya'nın Süveyş Kanalı bölgesini bombalaması ve paraşütçü birlikler indirmesi

- 1957 Eisenhower Doktrini: Başkanın, Ortadoğu'da komünist saldırı olması halinde ABD müdahalesi için Kongre'ye yetki vermesi
- 1958 Irak'ta monarşi karşıtı ayaklanma; Lübnan ve Ürdün'de kriz; Amerikan deniz piyadelerinin Beyrut'a çıkarma yapması
- 1964 Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulması
- 1967 Altı Gün Savaşı: İsrail'in Sina, Gazze Şeridi ve Golan Tepelerini işgali; müzakere edilmiş kalıcı sınırlar dahilinde barışa karşılık İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesini öngören 242 Sayılı BM Kararı'nın kabulü; kararda Filistin taleplerine sadece "mülteciler" sorunu olarak atıfta bulunulması
- 1969 Yıpratma Savaşı
- 1970 Ürdün'de "Kara Eylül": Ürdün ordusunun Filistinli komandoları Ürdün'den sürmesi; Nasır'ın ölmesi: Enver Sedat'ın Mısır devlet başkanı olması
- 1973 Yom Kippur Savaşı: Mısır ve Suriye'nin İsrail'e sürpriz saldırısı
- 1973-1974 Arap petrol ambargosu
- 1974 İsrail ile Mısır ve Suriye arasında muharebeyi kesme anlaşmaları
- 1975 İsrail ve Mısır arasında Süveyş Kanalı'nın yeniden açılmasını sağlayan Sina Anlaşması
- 1977 Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın İsrail'i tanıyan ve Kudüs'teki İsrail Knesset'inde konuşan ilk Arap devlet başkanı olması
- 1978 Carter, Begin ve Sedat arasında Camp David Zirvesi
- 1979 İran devriminin doruk noktası: Şah'ın sürgüne yollanması, Ayetullah Humeyni'nin İran'ın yeni lideri olarak Tahran'a dönüşü; Washington D.C.'de Mısır-İsrail barış antlaşmasının imzalanması; Amerikan Büyükelçiliği'nin İranlılar tarafından işgali ve elçilik çalışanlarının rehin alınması; Sovyet birliklerinin Afganistan'ı istilası
- 1980 Basra Körfezi bölgesine Sovyet saldırısı halinde ABD'nin güç kullanmasını öngören Carter Doktrini; Irak birliklerinin İran topraklarına girmesi; İran-İrak Savaşı'nın başlaması; Irak'ın İran'ı istilası
- 1981 Enver Sedat'ın Kahire'de öldürülmesi

- 1982 İsrail kuvvetlerinin Lübnan'ı istilası
- 1983 Çokuluslu barış gücünün Beyrut'a gelişi; Amerikan Büyükelçiliği'ne ve deniz piyadeleri kışlarına saldırılar
- 1987 Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da Filistin ayaklanmasının (intifada) başlaması
- 1988 Ürdün Kralı Hüseyin'in Batı Şeria'da Ürdün egemenliğinden feragat etmesi; FKÖ'nün Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız Filistin devletlerini ilanı
- 1990 Irak'ın Kuveyt'i istilası; BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımları oylaması
- 1991 Irak'ın Körfez Savaşı'yla Kuveyt'ten çıkarılması
- 1991-1992 Madrid ve Washington D.C.'de Arap-İsrail barış görüşmeleri
- 1993 İsrail ile FKÖ arasında Oslo müzakereleri ve İlkeler Deklarasyonu
- 1994 Washington D.C.'de Ürdün-İsrail barış antlaşmasının imzalanması; Gazze ve Eriha'yı Filistin kontrolüne bırakan FKÖ-İsrail anlaşması
- 1995 Rabin'in Tel Aviv'de öldürülmesi
- 1996 İsrail kentlerindeki terörist bombalamaların, Rabin'in İşçi Partili ardılı Peres'e desteği zayıflatmasının ardından, Likud lideri Netanyahu'nun başbakanlığa seçilmesi
- 1997 İsrail'in Batı Şeria kenti Hebron'un yüzde 80'ini Filistinlilere bırakması
- 1998 ABD'nin İsrail ile FKÖ arasında, Batı Şeria'nın yüzde 13'ünü daha Filistinlilere bırakan Wye River Anlaşması'na aracılık etmesi; ABD Başkanı Clinton'ın Gazze'de Filistin Meclisi'nde konuşması
- 1999 Ürdün Kralı Hüseyin'in ölümü; İşçi Partisi lideri Barak'ın İsrail başbakanlığına seçilmesi
- 2000 Camp David müzakerelerinin başarısızlıkla sonuçlanması; İkinci Intifada'nın başlaması
- 2001 Ariel Şaron'un İsrail başbakanlığına seçilmesi
- 2002 İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki şehirleri yeniden işgal etmesi ve Batı Şeria ile İsrail arasında güvenlik duvarını örmeye başlaması; BM Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in Filistin şehirlerinden çekilmesini isteyen kararı

- 2003 ABD, Avrupa Birliği, Rusya ve BM'nin 2005'e kadar bağımsız Filistin devleti ve tam barış için üç aşamalı bir "yol haritası" yayınlaması; Arafat'ın Mahmud Abbas'ı (Ebu Mazen olarak da anılır) başbakanlığa ataması; Abbas, Şaron ve Bush'un hazıranda barış görüşmeleri için Ürdün'de buluşması; ateşkesin bozulmasının ve görüşmelerin kesilmesinin ardından Abbas'ın istifası; ABD'nin Irak'ı istila ederek Saddam'ı üç hafta içinde bozguna uğratması, ama uzun sürecek bir isyan ve iç savaşla karşılaşması
- 2004 Arafat'ın ölümü; Abbas'ın Filistin Yönetimi'nin başkanı olması
- 2005 İsrail'in Gazze'den tek taraflı olarak çekilmeyi tamamlaması ve Filistin topraklarını gasp ettiği yolundaki protestolara rağmen güvenlik duvarını inşa etmeyi sürdürmesi
- 2006 Şaron'un ağır bir beyin kanaması geçirerek bitkisel yaşama girmesi; Hamas'ın Filistin'de seçimleri kazanması; Ehud Olmert ile yeni Kadima Partisi'nin İsrail seçimlerinde birinci gelmesi; İkinci Lübnan Savaşı: Hizbullah'ın kuzey İsrail kentlerine roket saldırıları ve İsrailli askerleri öldürüp esir alması sonucu savaşın başlaması; İsrail'in Lübnan'daki hedeflere hava saldırılarıyla ve topçu ateşiyle karşılık vermesi ve güney Lübnan'ı karadan istilası; 34 gün süren çatışmanın sonunda bölgeye Birleşmiş Milletler barış gücünün yerleştirilmesi
- 2007 İsrail'in nükleer füze ürettiğinden kuşkuyla bir Suriye tesisini bombaladığı haberi; kasımda Maryland, Annapolis'te Ortadoğu barış konferansı; Hamas'ın Gazze'yi tamamen kontrolü altına almasıyla, Fetih ve Hamas arasındaki çarpışmaların sona ermesi; Amerika'nın Irak'a 22.000 asker daha göndermesiyle askeri durumun iyileşmesi, ama başlıca hizipler arasındaki siyasi çatışmalara çözüm bulunamaması
- 2008 İsrail'in Gazze'ye sınır geçişlerini kapatması; İsrail ile Hamas'ın altı aylık ateşkes anlaşması yapması; İsrail'in sınırları açması, ama İslami Cihat saldırılarına misilleme olarak yeniden kapatması; Olmert'in devam eden yolsuzluk soruşturması karşısında istifa etme niyetini açıklaması; ateşkes süresinin dolmasından sekiz gün sonra İsrail'in Gazze'ye yoğun hava saldırıları başlatması

■ 2009

İsrail'in Gazze'ye kara harekâtı başlatması; İsrail ve Hamas'ın tek taraflı olarak ateşkes ilanı ve zafer iddiasında bulunması; Likud lideri Benjamin Netanyahu'nun başbakan olarak göreve başlaması; Netanyahu'nun ABD'yi ziyareti ve Başkan Obama'nın Filistin devletinin kurulmasının ve yeni yerleşimlerin inşasını durdurmanın zorunlu olduğunu açıklaması; Başbakan Selam Fayyad liderliğindeki yeni Filistin Yönetimi hükümetinin göreve başlaması; Netanyahu'nun iki devletli çözümü koşullu olarak kabul etmesi; ABD güçlerinin Irak kentlerinden çekilmeye ve güvenlik görevlerini Irak polisine devretmeye başlaması; ABD birliklerinin Afganistan'da konuşlandırılmaya başlaması

Nükleer Bir İran mı?

Doğuya doğru gidersek, en ciddi ikinci sıcak bölge İran'dır –sürmekte olan bir anlaşmazlıktan çok, ileride İran'ın nükleer emelleri yüzünden çıkabilecek potansiyel bir çatışma nedeniyle olsa da.

İran, 66 milyonun üzerinde bir nüfusla (bölgede Mısır ve Türkiye'den sonra üçüncü sırada gelir) ve Suudi Arabistan'dan sonraki en büyük kara kütlesiyle, doğal olarak önemli bir ülkedir ve Ortadoğu'nun en büyük ülkesi olabilme potansiyeline sahiptir. Birincisi, İran Basra Körfezi'nin doğu kıyısında stratejik bir konuma sahiptir ve körfeze giriş çıkış yapan tüm deniz taşıtlarının geçmek zorunda olduğu, dar Hürmüz Boğazı'na hâkimdir. İkincisi, çok büyük kanıtlanmış petrol rezervlerine sahiptir –dünya toplamının yüzde 10'uyla, Suudi Arabistan ve Kanada'nın ardından üçüncü sırada. Üçüncüsü, İran'ın güçlü bir balistik füze programı vardır ve ilkesel olarak, Ortadoğu'nun hemen her yerinde dilediği hedefi vurma kapasitesine sahiptir.

Eskiden beri önemli bir ülke olarak kabul edilen İran, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından onlarca yıl Batı'dan himaye gördü. Şah Muhammed Rıza Pehlevi çok yüksek düzeylerde ABD yardımlarından ve yatırımlarından yararlandı ve sadık bir antikomünist müttefik olduğunu kanıtladı. Ne var ki, 1951'de, bir reformist olan Dr. Muhammed Musaddık başbakan seçildi ve İran petrollerini millileştirdi. Mu-

saddık'ın, telaşa kapılan Britanya ve ABD'nin düzenlediği bir darbeyle yerinden edilmesinden sonra, Şah ülkeyi giderek otokratikleşen bir rejimle yönetti. Şah 1979'da İslami bir devrimle devrildi ve Ayetullah Ruhullah Musavi Humeyni İran'ın yüce önderi oldu. İranlı öğrencilerin Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'ni ele geçirip bir yılı aşkın süreyle 52 kişiyi rehin tutmaları ABD-İran ilişkilerini kopma noktasına getirdi. Kısmen bu dramatik gelişmelere tepki olarak, ABD Saddam Hüseyin'in İran'a açtığı savaşı el altından destekledi. Washington'ın, tahttan indirilen Şah'ın ABD'de tedavi görmesine izin verme konusundaki istekliliği ve İsrail'e Amerikan desteğiyle birleşen bu süreç, Amerika'ya İran'da "Büyük Şeytan" lakabını kazandırdı.

İran'ın ABD'ye ve İsrail'e olan olağandışı düşmanlığı otuz yıldır bir kaygı konusudur. Bu sürenin büyük bölümünde, İran'ın, resmi olarak barışçı sivil amaçlarla yürüttüğü aktif bir nükleer programı vardı. Ama azılı bir İsrail ve ABD karşıtı olan Mahmud Ahmedinejad'ın 2005'te cumhurbaşkanlığına seçilmesi alarm zillerini çaldırdı. İran'ın nükleer programı hakkındaki istihbaratın pek tatminkâr olmaması, Batılı çevrelerde İran'ın bilfiil nükleer silah peşinde olup olmadığı (eğer öyleyse de, bu silahı geliştirmesinin ne kadar zaman alabileceği) konusunda belli bir tartışma yaratırken, gerek George W. Bush yönetimi gerek İsrail hükümeti en kötü olasılıklara göre plan yapmayı seçtiler ve Ahmedinejad'ın söylemine neredeyse açık askeri tehditlerle karşılık verdiler. Buna karşılık, Avrupa'da hükümetlerin çoğu, kısmen ABD'nin aşırı tepki göstermesinden ve tek taraflı olarak harekete geçmesinden –2003 Irak Savaşı'nın ışığında, Bush yönetiminin benimseme eğiliminde olduğu tutum– çekinerek, İran'ın nükleer emellerini taahhüt yoluyla gemlemeye çalışmaktadır.

İran'ın nükleer emelleri körelir mi, yoksa büyük bir uluslararası kriz şeklinde baş mı verir, bunu bilmek için henüz çok erken olmakla birlikte, Batı'nın tepkisi belli bir yumuşak ve sert güç karışımı uygulamaya çalışmak olmuştur. Sert güç caydırıcı tehditler, ekonomik yaptırımlar ve olumlu davranışları ödüllendirme vaadi biçiminde uygulanmaktadır. Yumuşak güç ise zorba ruhani yönetimden usanan İran halkını cezabetme çabalarından oluşmaktadır. Barack Obama 2008 başkanlık seçimlerinde İran liderleriyle "önkoşulsuz" görüşme sözü

vererek, temas ve iletişim kanalları açmaya çalışmıştır. Görüldüğü kadarıyla İran'da halk tarafından olumlu karşılanan Obama'nın uzatıldığı zeytin dalı, İran rejimine reforma direnme gerekçesi sağlayan sözde Amerikan tehdidinin içini boşaltarak, Tahran için hayatı zorlaştırmıştır. Ahmedinejad'ın ılımlı reformcu cumhurbaşkanı adayı Mir-Hüseyn Musavi karşısında Haziran 2009 seçimlerinde elde ettiği tartışmalı zaferden sonra gerçekleşen kitlesel sokak gösterileri, liberal demokratik ideallerin yumuşak gücünün –kısmen, sıradan İranlıların resmi filtreleri aşır protestolarla ilgili yabancı haber kaynaklarına erişmesini sağlayan bir yazılım programı olan Psiphon gibi Batı teknolojilerinin yumuşak gücünün desteğiyle– kanıtı olabilir.

ZAMANDİZİNİ: İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI

- 1957 ABD'nin Barış İçin Atom programı çerçevesinde, İran ile ABD'nin sivil nükleer işbirliği anlaşmasını imzalaması; ABD'nin İran'a kilolarca zenginleştirilmiş uranyum vermesi
- 1963 İran'ın Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nı imzalaması ve tasdik etmesi
- 1967 Tahran Nükleer Araştırma Merkezi'nin inşası; ABD'nin İran'a 5,54 kg zenginleştirilmiş uranyum tedariki
- 1968 İran'ın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalaması
- 1969 Beyaz Saray'ın 1957'de İran ile ABD arasında imzalanan Atom Enerjisinin Sivil Kullanımıyla İlgili Anlaşma'yı bir on yıl daha uzatması
- 1975 Alman Kraftwerk Union'ın Buşehr'de iki nükleer reaktörün inşasına başlaması
- 1979 İslam Devrimi'yle Şah'ın devrilmesi; Buşehr'de reaktörlerin inşasının askıya alınması; ABD'nin İran nükleer programından desteğini çekmesi ve yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum tedarikini durdurması; İran'ın nükleer programındaki ilerlemenin 1980'lerin sonuna kadar ciddi biçimde yavaşlaması

- 1984 İran-İrak Savaşı; Buşehr nükleer reaktörlerinin Iraklılar tarafından tekrar tekrar bombalanması
- 1989 Ayetullah Humeyni'nin ölümü; Ayetullah Hameney'in nükleer programı yeniden inşa etmeye başlaması
- 2002 Uluslararası itirazlara rağmen, Rus uzmanların Buşehr'de nükleer reaktörlerin yeniden inşasına başlaması
- 2003 İran'ın Natanz'da nükleer tesislerin bulunduğunu açıklaması, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nı (IAEA) teftişe davet etmesi; bundan kısa bir süre sonra, İran'ın IAEA kameralarını tesislerden sökmesi; Fransa, Almanya ve İngiltere'nin (AB3), nükleer silah geliştirmesini önlemek üzere İran'la müzakerelere başlaması
- 2004 IAEA'nın İran'ın zenginleştirme programını askıya alması üzerine ilgili kararı benimsemesi; İran ile AB3'ün bir anlaşmaya varması, İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarının çoğunu askıya alma sözü vermesi
- 2005 İran'ın IAEA'ya uranyum dönüştürme çalışmalarına yeniden başlama niyetini bildirmesi ve bazı tesislerden IAEA mühürlerini sökmesi; İran'ın nükleer faaliyetlerin sadece barışçı amaçlarla yürütüldüğünü savunması; Mahmud Ahmedinejad liderliğinde yeni hükümetin kurulması
- 2006 ABD Ulusal İstihbarat Direktörü John Negroponte'nin Senato İstihbarat Yüksek Komitesi'ne, İran'ın on yıl içinde nükleer silah üretecek kapasiteye geleceğini söylemesi; Ahmedinejad'ın İran'ın Natanz'da uranyum zenginleştirmeyi başardığını açıklaması; ABD'nin, İran'ın tüm işleme ve zenginleştirme çalışmalarını askıya alması halinde, İran nükleer programıyla ilgili Avrupa müzakerelerine katılmayı önermesi; BM Güvenlik Konseyi'nin BM Antlaşması'nın VII. Bölümü uyarınca 1969 Sayılı Karar'ı alması - İran'a karşı yasal olarak bağlayıcı bu ilk karar yaptırım tehditleri içerir; Ahmedinejad'ın Arak'ta ağır su üretim tesisini resmen işletmeye açması; İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün, Washington'ın daveti üzerine, İran'ın bölgesel konularda ABD'yle görüşmeye istekli olduğunu açıklaması; IAEA'nın İran tesislerinde yeni uranyum izleri bulması ve daha fazla şeffaflık ve İran'ın işbirliği olmadan İran'ın şartlara uymasını sağlayamayacağı sonucuna varması

- 2007 BM yaptırımlarının ikinci turu kapsamında, IAEA'nın İran'a sağladığı yardımın yaklaşık yarısını kesmesi
- 2008 BM Güvenlik Konseyi'nin bankacılık ve ikili kullanımı olan bazı malların ithalatına yaptırımlar getiren 1803 Sayılı Karar'ı benimsemesi; başkan adayı Barack Obama'nın İran liderlerine "önkoşulsuz" görüşme önerisi 2009 Ahmedinejad'ın reformcu aday Mir-Hüseyn Musavi karşısında Haziran 2009 seçimlerinin galibi ilan edilmesinin ardından kitlesel sokak gösterileri; G8 zirvesinde, Başkan Obama'nın müzakerelerde ilerleme olmaması halinde bunun "olumsuz sonuçlar" doğuracağı uyarısında bulunması

Hindistan ve Pakistan

Bugün dünyanın en sıcak toprak anlaşmazlıklarından biri olan Keşmir çatışmasının yaşandığı yer daha da doğudadır. Çatışmanın üç temel başoyuncusu vardır –Hindistan, Pakistan ve Çin– ama en tehlikeli çatışma eksenini ilk ikisi arasındadır.

Britanya 1947'de Güney Asya'dan çekildiğinde, yönettiği toprakları iki devlete böldü. Hindu nüfusun ağırlıkta olduğu bölgeler Hindistan olacaktı; Müslüman nüfusun ağırlıkta olduğu bölgeler ise Pakistan olacaktı (Ganj Nehri deltasındaki bölge Doğu Pakistan; batıda Afganistan ve İran, doğuda Hindistan arasında kalan Indus Nehri'nin akaçlama havzasında Batı Pakistan). Ne var ki, bölünme ölçütleri tam bir açıklık taşımıyordu ve bazı topraklar anlaşmazlık konusu oldu. Bunların başında, Hindistan alt kıtasının kuzeybatısındaki üçürcü dağlık bölgede bir "prenslik" olan Keşmir geliyordu. Daha önce yarı özerk olan Keşmir iki devlete de katılma konusunda isteksizdi. Birinci Hindistan-Pakistan Savaşı (1947-1948) Keşmir'in kontrolünü ele geçirmek için yapıldı, ama sonuçta Hindistan ve Pakistan bölgenin sadece bir kısmını elinde tutabildi. Çin de bölgenin bir kısmını kontrolü altına aldı: neredeyse kimsenin yaşamadığı, yüksek ve üçürcü bir bölge olan Aksai Çin. Çin ve Hindistan 1962'de burası için kısa bir savaş yaptılar ve savaş Hindistan'ın kesin yenilgiyle sonuçlandı.

Gene Keşmir için yapılan İkinci Hindistan-Pakistan Savaşı 1965'te patlak verdi. Bu olayda, Pakistan'ın Hint eyaleti Gucerat'ın tartışmalı bir bölümüne düzenlediği saldırılara Hindistan'ın yumuşak bir askeri tepki göstermesi, Pakistan ordusunu Hindistan işgalindeki Keşmir'in kontrolünü ele geçirebileceğine inandırdı. Ne var ki, Pakistan elini abarttı ve Hindistan güçlü bir karşılık vererek, işi Pencap'taki Pakistan topraklarına askeri operasyonlar düzenlemeye kadar vardırırdı. BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısında bulunmasının ardından, çarpışmalar sona erdi ve iki ülke çatışmaya bir çözüm bulmak için müzakere masasına oturma konusunda anlaştı, ama sonuçta bunu başaramadı. Üçüncü Hindistan-Pakistan Savaşı (1971) en kanlı savaş oldu. Yaklaşık 9.000 Pakistan askeri ile 2.500 Hintli öldü. Ancak, ilk iki savaşın tersine, bu savaş Keşmir yüzünden çıkmadı. Pakistan'ın bir iç sorunu olarak başladı ve sonunda Doğu Pakistan'ın ayrılarak Bangladeş devletini oluşturmasıyla sonuçlandı.

Hindistan ile Pakistan arasındaki çatışmayı bugün bu kadar tehlikeli hale getiren, artık iki ülkenin de nükleer cephaneliklere sahip olmasıdır. Nükleer silahları ilk olarak, 1974'te "barışçı bir nükleer patlama" gerçekleştirmeyi başaran Hindistan geliştirdi; bu, esas olarak, Hindistan'ın müzmin toprak anlaşmazlıklarının olduğu Çin'e caydırıcı bir mesaj vermeyi amaçlıyordu. Ancak, Başbakan Indira Gandhi o tarihte Hindistan'ın nükleer kapasitesini "silaha dönüştürmedi". Pakistan nükleer silah programını 1972'de, Üçüncü Hindistan-Pakistan Savaşı'nda aldığı yenilgi karşısında başlattı, ama 1980'lerin sonuna kadar nükleer silah üretme kapasitesi edinemedi. Pakistan nükleer silahları ilk kez 1998'de, Hindistan'ın gerçekleştirdiği bir dizi nükleer denemenin hemen ardından test etti. Hindistan'ın bunu neden yaptığı tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir: Hindistan Başbakanı Atal Bihari Vajpayee, hem Çin'e (o sırada bir nükleer modernizasyon programı uyguluyordu) hem de Pakistan'a (bu ülkenin nükleer emelleri biliniyordu ve kısa bir süre önce uzun menzilli bir füzeyi başarıyla denemişti) caydırıcı bir mesaj göndermeye çalışıyor olabilirdi; Hindistan'ın kendi uzun menzilli füzeleri için işe yarar bir roket yükü geliştirmeye heves etmiş olabilirdi; ya

da sadece, Hindistan'ın büyük güç olma iddiasını öne sürmeye çalışmış olabilir. Bunların birkaçını birden amaçlamış olması da tamamen mümkündür. Pakistan'ın tepkisinin doğası icabı caydırıcı olduğu apaçıktı. Denemeler aceleye getirildi ve etkileyici olmadı.

Sürmekte olan Hindistan-Pakistan çekişmesini özellikle kaygılandırıcı kılan birkaç faktör daha vardır. Bunlardan biri, iki ülkenin, çatışmaya yol açan uzun bir yanlış hükümler ve yanlış anlamalar geçmişine sahip olmasıdır. Sözgelimi, 1999 Kargil Savaşı'nda, iki ülke nükleer denemelerden sonra bile kendilerini doğrudan askeri çatışmanın içinde buldular. Başka türlü söylersek, bu olayda Hindistan'ın ve Pakistan'ın nükleer silahlarının caydırıcı gücünün çok sınırlı olduğu görüldü. Bir başka kaygılandırıcı faktör, görüldüğü kadarıyla Hindistan'ın nükleer cephaneliğinin görece güvenli sivil kontrol altında bulunmasına karşılık, Pakistan'ın cephaneliğinin askeri kontrol altında olması ve Pakistan ordusunun hem son derece politize hem de risk almaya yatkın olduğunun bilinmesidir. Üçüncüsü, Pakistan'ın sorumlu nükleer yönetim geçmişi ya da kültürü yoktur. Pakistan'ın en önemli nükleer bilimcisi A.Q. Khan, Pakistan ile Libya, İran ve Kuzey Kore arasındaki büyük bir uluslararası silah çoğaltma ağının merkezinde yer alıyordu; Khan nükleer silahların yayılmasını önleme davasına dünyadaki herkesten çok zarar vermiş olabilir. Dördüncüsü, Hindistan görece istikralı bir demokrasi iken, Pakistan öyle değildir ve Pakistan sınırları içindeki önemli sayıda unsur radikal İslam'a sempati duymaktadır. Çoğu analizci, Usame bin Ladin'in El Kaide şebekesi gibi terörist bir grubun, olasılık ne kadar düşük olursa olsun, nükleer bir silah ele geçirmesinin en makul yolunun, bunu Pakistan'ın nükleer cephaneliğinden apartması olacağına inanmaktadır.

Hindistan ve Pakistan'ın nükleer kulüpte güçlü bir pozisyona gelmesine uluslararası tepki, biraz çelişkili olmakla birlikte canlıdır. İki ülke de, nükleer silahların yayılmasını önleme konusunda güçlenen bir normu çiğnemekten (imzalamadıkları 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı [NSYÖA] çiğnemekten olmasa da) mahkûm edilmiş ve ilk başta yaptırımlara hedef olmuştu. Gene de, ikisi de sonunda ihlalleri için bol bol ödüllendirildi. Baş-

kan George W. Bush Mart 2006'da Hindistan Başbakanı Manmohan Singh'le, Hindistan'ın sivil nükleer tesislerini uluslararası denetlemeye açmayı kabul etmesi karşılığında, bu ülkeye NSYÖA imzalamamış ülkelere ABD nükleer teknolojisinin satılmasını yasaklayan Amerikan yasalarından muafiyet tanıyan bir anlaşma yaptı. ABD Pakistan'ı, ülkenin laik demokrasisine destek sağlamayı ve İslamcı ayaklanmacılarla mücadelesine yardımcı olmayı amaçlayan ekonomik ve askeri yardımlara boğmaktadır. Kuşkusuz, ABD (ve muhtemelen başkaları) Hindistan ve Pakistan ordularına, nükleer silahların istenmeden ya da kaza sonucu kullanılmasını engellemeye yardımcı teknolojiler sağlamaktadır. Ama Keşmir sorununa kalıcı, daimi bir çözüm bulunmadıkça, Hindistan ile Pakistan arasında nükleer bir savaş olasılığı hiçbir zaman azalamayacaktır.

ZAMANDİZİNİ: KEŞMİR ÇATIŞMASI

- 1947 Britanya'nın bağımsızlığını verdiği Hindistan'ın, Hindistan ve Pakistan olarak bölünmesi; Cemma-Keşmir topraklarının tartışmalı durumunun sürmesi; Hindistan ile Pakistan arasında savaşın başlaması; Keşmir Maharacasının Pakistan sızmalarına karşı askeri yardım karşılığı, tartışmalı bir şekilde Hindistan'a katılması
- 1949 1 Ocak'ta Hindistan ile Pakistan arasındaki savaşın sona ermesi; Kontrol Hattı'nın oluşturulması
- 1962 Çin-Hindistan Savaşı
- 1965 Pakistan'ın Hindistan'ın elindeki Keşmir'e örtük askeri saldırı başlatması; İkinci Hindistan-Pakistan Savaşı; savaşın üçüncü haftasında BM'nin arabuluculuğuyla ateşkesin sağlanması
- 1971 Doğu Pakistan'ın bağımsızlık talebi; Pakistan'da iç savaşın patlak vermesi; Hindistan'ın ülkeye mülteci akınının önünü kesmek için Doğu Pakistan'ı istilası; Doğu Pakistan'ın Bangladeş adıyla egemen devlet ilan edilmesi

- 1972 Hindistan ve Pakistan'ın Simla Anlaşması'nı imzalaması: iki tarafın da barışçı müzakere sözü vermesi
 - 1974 Pakistan'ın Bangladeş'i bağımsız bir devlet olarak resmen tanınması; Hindistan'ın "barışçı" bir nükleer bomba patlatması
 - 1989 Keşmir vadisinde Hindistan yönetimine silahlı direniş: bazı grupların Cemma-Keşmir'in bağımsızlığını, başkalarının Pakistan'a katılmayı talep etmesi
 - 1992 Pakistan'ın nükleer silahlar üretmek için gerekli bilimsel kapasiteyi edindiğini açıklaması (1980'lerin sonunda bunu fiilen edindikten sonra)
 - 1998 Hindistan'ın Pakistan sınırı yakınında yeraltı nükleer denemeleri gerçekleştirmesi; Pakistan'ın nükleer denemelerle misillemede bulunması; ABD'nin iki ülkeye yaptırımlar uygulaması
 - 1999 Pakistan destekli kuvvetlerin Kontrol Hattı'nı geçerek Kargil'den Hindistan'a girmesi; Hindistan'ın misilleme amaçlı hava saldırıları başlatması; General Pervez Müşerref'in askeri bir darbeye Pakistan hükümetini devirmesi
 - 2001 Militaların Sringar'daki Keşmir meclisine saldırarak 38 kişiyi öldürmesi; kimliği teşhis edilemeyen kişilerin Yeni Delhi'de Hint parlamentosuna saldırarak 14 kişiyi öldürmesi; Hindistan'ın Parakram Operasyonu'yla Keşmir'e asker konuşlandırması; iki tarafın da Keşmir'de askeri varlığını tırmandırması
 - 2002 Aralıklı çatışmalarla geçen iki ayın ardından, Hindistan ve Pakistan'ın ordularını terhis etmeye başlaması
 - 2003 Hindistan ile Pakistan'ın ateşkes anlaşması imzalaması ve diplomatik bağlantıları yeniden kurması; Delhi-Lahor otobüs servislerinin yeniden başlamasının gerilimin düşmesine yardımcı olması
 - 2006 Başkan George W. Bush'un, Hindistan'daki sivil nükleer tesislerin uluslararası denetlemeye açılması karşılığında, bu ülkeyle sivil nükleer işbirliğine izin veren yasayı imzalaması
-

Tayvan Boğazı

Bir diğer önemli sıcak nokta, kıta Çinini Tayvan'dan ayıran Tayvan Boğazı'dır. 2. Bölüm'de belirttiğimiz gibi, Çin Tayvan'ı hain bir eyalet olarak kabul etmekte ve son derece kararlı bir şekilde "Tek Çin" ilkesinde ısrar etmektedir. Ne var ki, Tayvan, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kıta Çinini ele geçiren Mao Zedung'un komünist birlikleri karşısında Milliyetçi Çin kuvvetlerinin buraya kaçmasından beri, sadece adı olan bir egemen devlettir. Hem Çin Komünist Partisi (ÇKP) hem de Milliyetçi Başkan Çan Kay-Şek'in Kuomintang'ı (KMT) savaş sonrası dönemin büyük bölümünde Çin'in tamamının meşru iktidar partisi olduğunu iddia etmiş, "Tek Çin" ilkesinin kendisi hiçbir zaman ciddi bir çekişme konusu olmayıp sadece bunu temsil etme iddiasında kimin haklı olduğu çekişmesi yaşanmıştır. Başlangıçta, BM'deki Çin sandalyesi, resmen Çin Cumhuriyeti (ÇC) olarak bilinen Tayvan'ın elindeydi. Ama 25 Ekim 1971'de Genel Kurul'dan geçen 2758 Sayılı Karar, Çin Cumhuriyeti'ni Çin'in tek meşru hükümeti olarak tanıma kararını geri çekti ve ÇHC bundan kısa bir süre sonra BM'de yerini aldı.

Hiçbir Tayvan hükümeti tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmemiş olsa da, Tayvan uluslararası düzeyde tanınmak için yıllardır aktif çaba harcamakta ve 1991'den beri, hiçbir sonuç alamadan tekrar tekrar BM üyeliğine başvurmaktadır. Tayvan'a Amerikan askeri gücünün yapay olarak koruduğu kayıp bir eyalet gözüyle bakan Pekin, Tayvan'ın niyetlerine karşı ihtiyatı elden bırakmamaktadır.

Savaş sonrası dönemde Tayvan Boğazı'nda üç kez ciddi uluslararası krizler çıktı. 1954-1955'te Komünist kuvvetler anakaraya yakın bir dizi küçük adadan Milliyetçi kuvvetleri çıkarmaya çalıştılar. Birkaç adayı istila etmeyi başardılar, ama çabalarının büyük bölümünü Kinmen (Quemoy) ve Matsu üzerinde yoğunlaştırdılar; bu iki ada ağır top bombardımanına rağmen düşmedi. ÇHC 1958'de adalara yönelik bombardımanı yinelediyse de gene başarılı olamadı. Üçüncü Tayvan Boğazı Krizi'nde (1995-1996) ÇHC, 1996 cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde Tayvanlı seçmenlere gözdağı vermek için Tayvan'a yakın sulara bir dizi füze fırlattı. Pekin, KMT Başkanı Lee Teng-hui'nin tekrar seçilmesi halinde Tek Çin ilkesinden vazgeçip tek taraflı olarak bağımsızlık ilan edeceğine inanıyordu. Bu korkuların dayanaksız olduğu kanıtlandı, ama ÇHC'nin girişimleri geri tepti ve Lee mutlak bir çoğunlukla yeniden seçildi.

Her üç krizde de ABD Tayvan'a sağladığı destekten taviz vermedi. İlk iki krizde ABD –ama ÇHC değil– nükleer silaha sahip bir devletti ve eli daha güçlüydü. Üçüncü krizde iki ülke de nükleer güçtü, ama ABD açık arayla daha muktedirdi ve büyük bir savaş çıkması halinde denizlerdeki kontrolüne bel bağlayabilirdi. ÇHC'nin seçenekleri son derece sınırlıydı.

Tayvan'ın statüsü hâlâ çözüme bağlanmadığından, Tayvan Boğazı'ndaki tehlike sürmektedir. Son yıllarda hiçbir Tayvan hükümeti tek taraflı bağımsızlık ilan etmemiş olmakla birlikte, kamuoyu yoklamaları Tayvanlılar arasında Tek Çin ilkesine bağlılığın zayıflamakta olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, Tayvan Boğazı'nın iki yakası arasında ticaret ve yatırımlar artmaktadır. Tek Çin ilkesi, ayrılmanın kabul edilemez bir şey olduğu anakarada hâlâ çok güçlüdür. Pekin Tayvan'ın ayrılmasına resmen izin vermenin Tibet ya da Sincan'da ayrılıkçı hareketleri meşrulaştırmasından ve Çin'in tek meşru yöneticisi olarak ÇKP'nin altını oymasından korkmaktadır. Pekin'in, Tayvan'ın ayrılmasına izin vermek yerine güç kullanma olasılığı daha güçlüdür ve bu ABD'yle çatışmaya yol açabilecektir. Bu yüzden, ironik bir biçimde, Washington'ın ve Pekin'in, Tayvan'ın tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmesini önlemeye çalışmakta güçlü bir çıkar ortaklığı bulunmaktadır. Gene de, Çinli ve Amerikan liderler birbirlerinin kararlılığını hafifser ve müstakbel bir restleşmede ellerine fazla güvenirlerse Tayvan Boğazı tehlikeli bir yer haline gelebilir.¹¹

ZAMANDİZİNİ: TAYVAN BOĞAZI

- 1945 İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Japonya'nın Tayvan topraklarını Çin'e iadesi
- 1949 Mao Zedung'un Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP), ABD'nin desteklediği Çinli Milliyetçi Kuomintang karşısında zaferini ilan etmesi; Çan Kay-şek'in Milliyetçi taraftarlarıyla Tayvan'a (o zamanlar Formoza) kaçması ve "geçici" başkenti kurması; ABD'nin Çan Kay-Şek'i meşru Çin lideri olarak tanınması
- 1950 ABD Başkanı Harry S. Truman'ın, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Çin Cumhuriyeti'ne (ÇC) saldırırsa bile ABD'nin Komünistler ile Milliyetçiler arasındaki çatışmaya karışmayacağını açıklaması; Kore Savaşı'nın patlak vermesi; Truman'ın Formoza Boğazı'nı tarafsız su ilan etmesi, Yedinci Filo'yu Boğaz'a göndererek Tayvan'ı fiilen Amerikan himayesi altına alması

- 1953 Dwight D. Eisenhower'ın ABD başkanı olarak göreve başlaması; Tayvan Boğazı'ndaki Amerikan deniz ablukasını kaldırması
- 1954 Milliyetçilerin Kinmen (Quemoy) ve Matsu adalarına birlik göndermesi; ÇHC'nin Kinmen ve Matsu'yu bombalaması; Eisenhower'ın, Kurmay Başkanları'nın ABD birliklerini devreye sokma ya da nükleer silah kullanma tavsiyesini reddetmesi; ABD ve ÇC'nin, ÇHC'nin saldırması halinde ABD'nin Tayvan'a yardım taahhüdünde bulunduğu karşılıklı savunma antlaşmasını imzalaması
- 1955 ÇHC'nin Yijiangshan Adaları'nı ele geçirmesi; kıta Çini boyunca ve Matsu ile Kinmen'de çarpışmaların sürmesi; Kongre'nin silahlı saldırı karşısında Tayvan'ı korumak için ABD kuvvetlerinin kullanılmasına izin veren Formosa Kararı'nı benimsemesi; ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dullas'ın ABD'nin kıta Çinine karşı nükleer bir saldırıda bulunmayı düşündüğünü beyan etmesi; ÇHC'nin müzakereye istekli olduğunu duyurması; ateşkes anlaşmasına varılması
- 1958 Çin'in Kinmen ve Matsu adalarını bombalaması; Eisenhower'ın Tayvan Boğazı'na ABD deniz kuvvetlerini yollaması; askeri bir açmaza giren ÇHC ve ÇC'nin ateşkes anlaşmasına varması; Savunma Bakanı Peng Dehuai'nin Tayvan sorununa barışçı çözüm ve "Çin'i bölmeye yönelik Amerikan tertibi" karşısında birlik çağrısında bulunan (aslında Mao Zedung tarafından kaleme alınmış olan) Tayvan'daki Yurttaşlara Mesaj'ı yayınlaması; Dulles ve Çan Kay-şek'in birbirlerine karşılıklı desteklerini ve kıta Çinini geri almak için askeri yöntemler kullanmaktan kaçınma niyetlerini yeniden teyit eden ortak bir bildiri yayınlamaları
- 1971 ABD pingpong takımının, Japonya'da Dünya Masa Tenisi Şampiyonası'ndayken, Çin'den beklenmedik bir ziyaret daveti alması -ABD-ÇHC ilişkisinde buzların çözülüşünün simgesi; BM'deki Çin sandalyesinin ÇC'den alınıp ÇHC'ye verilmesi
- 1972 Nixon'ın kıta Çinini ziyaret etmesiyle ABD ile ÇHC arasında gayri resmi ilişkilerin kurulması; "bir tek Çin vardır ve ...Tayvan Çin'in parçasıdır" diyen Şanghay Bildirisi'nin yayınlanması

- 1979 ABD ile ÇHC arasında resmi diplomatik bağlantıların kurulması; 1954'te Tayvan'la imzalanan karşılıklı savunma antlaşmasının sonlandırılması; Başkan Jimmy Carter'ın, ABD'nin, ÇÇ'yi rahatlatmak için Tayvan'ın güvenliğini sağlamayı taahhüt ettiği Tayvan İlişkileri Yasası'nı imzalaması
- 1982 ABD ve Çin'in üçüncü ortak bildiriği yayınlaması; ABD'nin Tayvan'a silah satışlarını azaltma niyetini açıklaması
- 1987 Tayvan'ın 38 yıldan sonra sıkıyönetimi kaldırması; Tayvan ile kıta Çin'i arasında mal ve insan hareketlerinin çoğalması
- 1988 Tayvan'ın yerlisi Lee Teng-hui'nin Tayvan cumhurbaşkanlığına gelmesi ve demokratik reformları hızlandırması
- 1989 Kıta Çin'inde Tiananmen Meydanı katliamının ABD-Çin ilişkilerini gerginleştirmesi
- 1995 Lee Teng-hui'nin mezun olduğu Cornell Üniversitesi'nde bir konuşma yapmak için ABD'yi ziyareti; ABD'nin politikasını tersine çevirip Lee'ye seyahat vizesi vermek zorunda kalması; Çin'in ABD büyükelçisinin protesto amacıyla geri çağırılması; ÇHC'nin ÇH'nin elindeki Pengchiayu Adası yakınlarında füze denemeleri, hakiki mühimmatla tatbikatlar ve deniz tatbikatları yapması; ABD'nin USS Nimitz'i Tayvan Boğazı'na göndermesi -Boğaz'da 1976'dan sonraki ilk Amerikan mevcudiyeti
- 1996 Başkan Clinton'ın muharebe grubu uçak gemisi USS Independence'ı Tayvan açıklarına konuşlandırmaması; ÇHC'nin Penghu yakınlarında canlı atış tatbikatlarını tamamlama niyetinde olduğunu açıklaması; ABD'nin USS Nimitz uçak gemisini Tayvan açıklarına konuşlandırmaması; Çin'in 23 Mart'taki Tayvan cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde üçüncü füze denemeleri dizisini tamamlaması, 18-25 Mart arası temsili amfibi saldırısı yapacağını duyurması; ÇHC'nin Tayvanlı seçmenlere gözdağı verme girişiminin geri tepmesi, Lee'in yüzde 54'lük çoğunlukla yeniden cumhurbaşkanı seçilmesi; ABD'nin ÇÇ'ye askeri satışlarını artırması

Kuzey Kore

İnceleyeceğimiz son sıcak nokta Kore Yarımadası'dır. 5. Bölüm'den hatırlayacağınız gibi, Kore İkinci Dünya Savaşı'ndan beri komünist kuzey (Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti; KDHC) ve kapitalist güney (Kore Cumhuriyeti; KC) olarak ikiye bölünmüş durumdadır. Kuzey Kore lideri Kim İl Sung'un 1950'de sürpriz bir sadırıyla Güney Kore'yi istila etmesi, Birleşmiş Milletler'i ilk ortak güvenlik operasyonunu gerçekleştirmeye sevk etti; bunu mümkün kılan, Sovyetlerin, BM'deki Çin sandalyesini Pekin'e vermeyi başaramayan Güvenlik Konseyi'ni boykot ediyor olmasıydı (Sovyetler Birliği'nin bir daha asla yapmayacağı bir hata). Amerikan liderliğindeki bir BM kuvveti Kuzey Kore güçlerini Kuzey Kore'nin Çin sınırındaki Yalu Nehri'ne kadar geri püskürterek, ÇHC'nin ABD'yi uzakta tutmak amacıyla müdahale etmesine yol açtı. Sonunda, savaştan önceki sınır olan 38. Paralel yakınlarında savaş kilitlendi. Savaşan taraflar arasında hiçbir zaman resmen barış yapılmamış olmasına rağmen, bugünkü Kuzey-Güney Kore sınırı, iki ülkenin orduları arasında tampon bölge işlevi gören dar bir toprak şeridi olan ve askerden arındırılmış bölge olarak anılan 1953'teki ateşkes hattını takip eder. Adına rağmen, askerden arındırılmış bölgenin iki tarafına yığılmış asker sayısı o kadar yüksektir ki, burası gerçekte dünyanın en ağır askeri yığınaklı sınırır.

Ekonomik bakımdan, Kuzey Kore büyük bir durgunluk ve sıkıntı içindedir. Altyapısı çöken, halkı kötü beslenen bu kendini yalıtmış ve az gelişmiş ülke, dünyanın kalan son gerçek totaliter devletidir. Rejim ülke kaynaklarının muazzam bir kısmını orduya ve devletin güvenliğine ayırdığından, gerçek ekonomik kalkınma için geriye bir şey kalmamaktadır. Bu arada, Güney Kore çok gelişmiştir. Artık, dünya ekonomisine tümüyle entegre olmanın tüm avantajlarından yararlanan varlıklı bir liberal demokratik devlettir.

Yoksullaşmış, az gelişmiş bir KDHC neden böylesine ciddi bir bölgesel güvenlik tehdidi oluşturabilmektedir? Yanıt ikilidir. Birincisi, Kuzey Kore politikası geleneksel olarak değişken, öngörülemez ve saldırgan olagelmıştır. Kuzey Kore sadece 1950'de Güney Kore'ye Don

Kışotça bir saldırıda bulunmakla kalmamıştır; Kuzey Kore ajanları yıllar içinde, çoğu zaman amacını kestirmesi güç, şaşırtıcı bir çeşitlilik gösteren, tuhaf operasyonlar da düzenlemiştir. Bunların arasında bombalamalar, uçak kaçırımlar, suikastlar ve suikast girişimleri ve –belki de en kafa karıştırıcısı– Japon yurttaşlarının evlerinin yakınındaki plajlardan kaçırılması gibi eylemler sayılabilir. Kuzey Kore 1968’de, Amerikan istihbarat gemisi USS *Pueblo*’yu uluslararası sularda ele geçirmiş, işkence edip aç bıraktığı gemi mürettebatını, ABD casusluk ettiği için özür diledikten sonra serbest bırakmıştır (Bugün gemi Pyongyang’da yüzer müze olarak kullanılmaktadır). Kuzey Kore 2009’da iki Amerikan gazetecisini Çin sınırında casusluk yaptıkları iddiasıyla tutuklamış, mahkemeye çıkarmış ve kürek cezasına çarptırmıştır. Gazeteciler, eski ABD Başkanı Bill Clinton’ın diplomatik bir heyet göndermesinin ardından sonunda salıverilmiş, ama olay Kuzey Kore’nin hâlâ öngörülemez olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır.

İkincisi, Kuzey Kore’nin nükleer silahları ve aktif bir füze programı vardır. Ülkenin 2006 ve 2009’da gerçekleştirdiği nükleer denemeler askeri bakımdan etkileyici değildi –o dereceye kadar ki, her iki örnekte de Kuzey Kore’nin gerçekten nükleer silahlar patlatıp patlatmadığını Batılı istihbarat çevrelerinde tartışma yarattı. Füze denemeleri de hiç olmadığı kadar başarısız oldu. Gene de Kuzey Kore’nin kışkırtıcı denemeleri yürütme istekliliği kaygı uyandırıcı bir işarettir, zira mantıksızlığa ya da umarsızlığa işaret ediyor olabilir. Kuzey Kore’nin ne istediğine ve neyi neden yaptığına dair bir fikir sahibi olmadan bu ülkeyle nasıl anlaşılabilirliğini bilmek imkânsızdır.

Kuzey Kore politikası büyük ölçüde esrarengizdir. Oldukça net gibi görünen yegâne örüntü, Kuzey Kore’nin kendisini göz ardı edilmiş ya da ciddi ekonomik sıkıntı içinde hissettiğinde kışkırtıcı bir şey yapacağı ve taahhütlerde bulunup bunları sadece uluslararası topluluktan değerli kaynaklar koparana kadar tutacağıdır. Ama 2009 yılındaki nükleer deneme, Kuzey Kore “tehdidi”yle baş etme girişiminde bulunan yabancı liderlerin karşılaştıkları açmazı örneklemektedir. Bunun bir saldırganlık ve özgüven işareti olduğu kadar, zayıflık ve umarsızlığın, kendine yeterlik imajı verme arzusunun (içte ege-men olan Juche ideolojisi doğrultusunda), dikkat çekme gereksini-

minin, ciddiye alınma arzusunun, hırçınlığın, perde arkasından yürütülen bir liderlik mücadelesinin işareti olması da aynı derecede mümkündür. Bir ülke değişken, öngörülemez ve esrareniz olduğunda, eylemlerinin tetiklediği krizlerin nasıl yönetileceğini bilmek güçtür.

2003'ten beri, uluslararası topluluğun Kuzey Kore'yle baş etmek için kullanmaya çalıştığı başlıca araç, ABD, ÇHC, Rusya, Kuzey Kore ve Japonya'nın, doğrulanabilir nükleersizleşme karşılığında Kuzey Kore'nin güvenlik kaygılarına seslenmeye çalıştıkları Altı Taraflı Görüşmeler'dir. Yürütülen altı tur görüşmede, Kuzey Kore yerine getirmediği taahhütler karşılığında, muhataplarından gıda yardımı, enerji yardımı ve çeşitli teknik yardımlar koparmıştır.

Kuzey Kore bugün gerçek bir uluslararası paryadır. Kuşkusuz, ister komşularının ordularına karşı ani ve sert çıkışlar yapsın, ister ekonomik olarak çöksün, aynı zamanda bölgesel güvenlik için de bir tehdittir. Bugün dünyanın karşı karşıya olduğu en zor devletlerarası çatışma yönetim problemlerinden birini oluşturduğuna kuşku yoktur.

ZAMANDİZİNİ: KUZEY KORE

- 1945 İkinci Dünya Savaşı'nın Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasıyla sona ermesi, bu şekilde Kore'nin Japon yönetiminden kurtulması; Potsdam Konferansı'nın Kore'de çokuluslu vesayeti pekiştirmesi; ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Kore'yi 38. Paralel'den ikiye bölen 1 No.lu Genel Talimat'ı yayınlaması
- 1948 38. Paralel'in kuzeyinde, Kim Il Sung liderliğinde Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kurulması
- 1950 Kuzey Kore birliklerinin Güney Kore'yi istila etmesiyle, Kore Savaşı'nın tetiğinin çekilmesi
- 1953 Kore Savaşı'nın bugün de yürürlükte olan geçici Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermesi; Kuzey Kore'nin Sovyetler Birliği'nden ve Kanada'dan yardım kabul etmesi
- 1956 Kuzey Kore, Çin ve Sovyetler Birliği'nin ortak nükleer araştırma projelerine girişmeye başlaması

- 1967 Pyongyang'a 100 kilometre mesafedeki Yongbyon nükleer araştırma reaktörünün faaliyete geçmesi
- 1977 Kuzey Kore'nin IAEA'yla, Yongbyon reaktörünü uluslararası incelemeye açan Tip 66 anlaşmasını imzalaması
- 1984 Kuzey Kore'nin Scud-B füzesini denemesi
- 1985 Kuzey Kore'nin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalaması; ABD'nin Kuzey Kore'nin Yongbyon'da ikinci bir gizli nükleer reaktör inşa ederek silah üretimi için gerekli tam yakıt çevrim kapasitesine ulaştığını ileri sürmesi
- 1989 Kuzey Kore'nin uzun menzilli Scud-C füzesini denemesi
- 1991 ABD'nin Güney Kore'den nükleer silahları çekmesi; Kuzey ve Güney Kore'nin, nükleer silahları yasaklayan ve uluslararası denetleme çağrısında bulunan Kore Yarımadasının Nükleersizleştirilmesi Ortak Bildirgesi'ni imzalaması
- 1992 Kuzey Kore'nin, IAEA gözlemcilerinin tüm nükleer tesislere erişimini garantileyen IAEA Tam Kapsamlı Korunmalar Anlaşması'nı imzalaması
- 1993 Kuzey Kore'nin 900 kilometre menzilli Nodong I Füzesi'yle denemesi atışı yapması; Pyongyang'ın NSYÖA'dan çekilme tehdidi savurması ve uluslararası gözlemcileri engellemesi; IAEA Direktörü Hans Blix'in, IAEA'nın artık Kuzey Kore'nin nükleer silahı olmadığını garantilemesinin anlamlı olmadığını açıklaması
- 1994 Kore'nin Yongbyog plütonyum reaktörünü kapatması halinde, ABD'nin hafif su reaktörleri tedarik etmeye söz verdiği ABD-Kuzey Kore Mutabakat Çerçevesi'ni imzalanması
- 1998 Kuzey Kore'nin azami 2.000 kilometre menzilli Taepodong I füzesini fırlatması
- 2002 Başkan Bush'un Ulusa Sesleniş konuşmasında Kuzey Kore'yi "Şer Eksenî"nin parçası olarak anması

- 2003 Kuzey Kore'nin NSYÖA'dan çekilme niyetinde olduğunu açıklaması; Kuzey Kore'nin ABD'yle ikili görüşmeler konusunda ısrarcı olmaktan vazgeçmek ve çok taraflı görüşmelere geçmek istediğinin işaretini vermesi; Altı Taraflı Görüşmeler'in birinci turunun başlaması
- 2005 Kuzey Kore'nin, zorbaca bulduğu ABD'nin tutumuna tepki olarak Altı Taraflı Görüşmeler'e katılmaya süre belirtmeden ara vermesi; Kuzey Kore ve ABD'nin ortak bildiri yayınlaması: Kuzey Kore'nin NSYÖA'ya yeniden katılması ve nükleer faaliyetlerini durdurması karşılığında, ABD'nin Kuzey Kore'ye saldırmamayı taahhüt etmesi
- 2006 Kuzey Kore'nin nükleer silah denemesi yapması; BM Anlaşması'nın VII. Bölümü uyarınca ticari ve ekonomik yaptırımlar getiren 1718 No.lu Karar'ın, BM Güvenlik Konseyi'nden geçmesi; Kuzey Kore'nin plütonyum stoklarının dört ila on üç nükleer silah yapmaya yetecek düzeyde olduğunun tahmin edilmesi
- 2007 Altı Taraflı Görüşmeler'in beşinci turunun, ABD'yle ilişkilerin normalleşmesi ve yardım karşılığında, Kuzey Kore'nin Yongbyon reaktörünü kapatması ve IAEA denetçilerine izin vermesi konusunda anlaşmayla sonuçlanması
- 2008 Kuzey Kore'nin uluslararası denetim için 60 sayfalık nükleer kapasite raporunu teslim etmesi; ABD'nin Kuzey Kore'yi terörizme destek veren ülkeler listesinden çıkarması
- 2009 Uluslararası baskılara rağmen, Kuzey Kore'nin Taepodong-2 ICBM olduğuna inanılan "uydu"yu fırlatması, ama atışın başarısız olması; BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımları ağırlaştırma niyetini dile getirmesi; Kuzey Kore'nin nükleer denetçileri sınır dışı etmesi, Altı Taraflı Görüşmeler'den çekilmesi; Kuzey Kore'nin ikinci nükleer silah denemesini yapması

Okuma Önerileri

1. Mill, John Stuart, "A Few Words on Non-Intervention," John Stuart Mill, *Collected Works*, c. 21 (Toronto: University of Toronto Press, 1963), s. 109-124.
2. Fasulo, Linda, *An Insider's Guide to the UN*, 2. baskı (New Haven, CT: Yale University Press, 2009), s. 1-89.
3. Kaufman, Stuart, *Modern Hatreds* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001), böl. 1, 2 ve 6.
4. McGarry, John ve Brendan O'Leary (ed.), *The Politics of Ethnic Conflict Regulation* (Londra: Routledge, 1993), s. 1-38.
5. Ross, Dennis, *Statecraft* (New York, Farrar, Straus & Giroux, 2007), s. 73-132, 259-285.

Notlar

- 1 Anthony Eden, aln. yap. Robert R. Bowie, *Suez 1956* (New York: Oxford University Press, 1974), s. 124.
- 2 "Binding the Colossus," *The Economist*, 22 Kasım 2003, s. 25-26.
- 3 Linda Fasulo, *An Insider's Guide to the UN* (New Haven, CT: Yale University Press, 2004), s. 115.
- 4 Mikael Eriksson ve Peter Wallensteen, "Armed Conflict, 1989-2003," *Journal of Peace Research* 41:5 (Eylül 2004), s. 626.
- 5 Peter Wallensteen ve Margareta Sollenberg, "Armed Conflict 1989-2000," Rapor no. 60, Margareta Sollenberg (ed.), *States in Armed Conflict 2000* (Uppsala, İsveç: Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research, 2001), s. 10-12.
- 6 John Mueller, "The Banality of Ethnic War," *International Security* 25:1 (Yaz 2000), s. 42.
- 7 Stuart Kaufman, *Modern Hatreds* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001), s. 220.
- 8 International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty* (Ottawa: International Development Research Centre, 2001), s. XI.
- 9 <http://www.hrweb.org/legal/genocide.html>.
- 10 John Mueller, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War* (New York: Basic Books, 1989).
- 11 David A. Welch, "Lessons of the Cuban Missile Crisis for Nuclear Crisis Management and Their Implications for U.S.-Chinese Relations," Christopher Twomey (ed.), *Perspectives on Sino-American Strategic Nuclear Issues* (Londra: Palgrave Macmillan, 2008), s. 13-38.

7. Bölüm

Küreselleşme ve Karşılıklı Bağımlılık

Singapur limanında gemilere yüklenmeyi bekleyen konteynırlar

1989’da Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, bazı gözlemciler dünya politikasında ekonomik meselelerin merkeze kayacağını ileri sürdüler. İletişim ve taşımacılık maliyetlerinin düşmesi ve mesafenin etkisinin küçülmesiyle birlikte, yerküreyi saran karşılıklı ekonomik bağımlılık ağıları büyümektedir. Yeni bilgi ve taşımacılık teknolojilerinin yanı sıra, hükümetlerin ve devletlerin rolüne ilişkin tavır değişiklikleri de piyasaların rolünü artırmaktadır. Bugün toplam sanayi üretiminin yarıya yakını çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir ve bu şirketlerin üretim yerlerine ilişkin kararlarının ülke ekonomileri ve politikaları üzerinde güçlü bir etkisi vardır. Ekonomist Dani Rodrik’in işaret ettiği gibi, küreselleşme “küresel piya-

salarda gelişmek için gerekli becerilere ve hareketliliğe sahip gruplar” ile “işçiler, emekliler ve çevreciler gibi” bunlara sahip olmayan gruplar arasında derin bir fay hattı açmakta ve “hükümetler bunların arasında kalmaktadır.”¹ Bazı kuramcılar jeopolitiğin yerini yeni bir rekabetin –“jeoekonomi”– aldığını söylemekte ve ekonomik yaptırımların ve ambargoların uluslararası politikada kilit araçlar durumuna geleceğini öngörmektedir.

Bu değişimleri göz önünde bulundurmak önemlidir. Realistler bize güvenliğin barış dönemlerinde veri kabul edilebileceğini, ama tüm piyasaların siyasi bir çerçeve içinde çalıştığını hatırlatır. Küresel piyasalar uluslararası bir güç yapısına bağlıdır. Güvenlik oksijen gibidir: Yokluğunu hissetmeye başlayana kadar varlığını veri kabul etmek kolaydır, ama ondan sonra başka bir şey düşünemezsiniz. Benzer biçimde, ekonomik yaptırımlar güç kullanımının önüne geçtiği için popüler araçlar olmuştur, ama etkileri karışıktır. Araştırmalar ekonomik yaptırımların, denendikleri örneklerin yarısından azında amaçlanan sonuçları verdiğini göstermektedir. Çok taraflı yaptırımlar Güney Afrika’da apartheid’a son verilmesinde ve 1990’larda Sırbistan ve Libya’ya baskı yapılmasında rol oynayan faktörlerden biriydi, ama Irak birliklerinin Kuveyt’ten çıkarılmasını ya da Haiti gibi yoksul bir ülkede bile seçilmiş bir devlet başkanının görevine iadesini sağlamakta başarısız oldu. Ayrıca, devletlerin görece liberal ticaret, yatırım ve göç politikaları izledikleri 19. yüzyılda, küreselleşme ve karşılıklı ekonomik bağımlılık çoktandır hızla büyümekteydi. Bu durum, 20. yüzyılın ilk yarısında iki dünya savaşının ve bir ekonomik bunalımın çıkmasını ve bu uzun dönemli trendlerde kesintiler yaratmasını engellemedi.

Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme –dünya çapında karşılıklı bağımlılık ağları olarak tanımlanır– evrenselliği ima etmez. Örneğin, 21. yüzyılın başında Amerikan nüfusunun yarısı World Wide Web’i (www) kullanırken, bu oran Güneydoğu Asya nüfusu içinde binde birdir. Bugün dünyadaki çoğu insanın telefonu yoktur. Cep telefonlarının ucuzladığı bugün

bile, yüz milyonlarca kişi dünya piyasalarıyla ya da küresel fikir hareketleriyle çok az bağlantısı olan ücra yerleşmelerde köylü olarak yaşamaktadır. Gerçekte, küreselleşmeye zenginler ile yoksullar arasında pek çok açıdan büyüyen uçurumlar eşlik etmektedir. Küreselleşme ne türdeşleşme ne eşitlik anlamına gelmektedir.

Zengin ülkeler arasında bile, göze çarptandan çok daha az küreselleşme vardır. Gerçekten küreselleşmiş bir dünya piyasasında malların, insanların ve sermayenin serbest dolaşımı ve benzer faiz oranları olurdu. Gerçekten de, daha gidilecek çok yol vardır. Örneğin, Kuzey Amerika'da bile, Toronto Vancouver'la, Seattle'la yaptığından on kat fazla ticaret yapmaktadır; halbuki, mesafe aynıdır ve gümrükler çok düşüktür. Küreselleşme ülke sınırlarını geçirgenleştirmiş, ama tamamen anlamsızlaştırmamıştır. Küreselleşme, evrensel bir topluluğun oluşması anlamına da gelmez. Toplumsal olarak, farklı dinsel inançlara ve başka köklü değerlere sahip insanlar arasındaki temaslar sık sık çatışmaya yol açar: Ortaçağın büyük Haçlı seferleri (11.-13. yüzyıllar) ya da bugün Ortadoğu'daki bazı İslami kökten-cilerin ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak görmesi buna tanıklık eder. Toplumsal ve ekonomik bakımdan küreselleşmenin beraberinde zorunlu olarak türdeşleşme getirmediği açıktır.

Ekonomistler sık sık küreselleşme ve dünya ekonomisi tek ve aynı şeymiş gibi yazsalar da, küreselleşmenin çeşitli boyutları vardır. Küreselleşmenin diğer biçimleri de günlük yaşamımızda önemli etkilerde bulunur. Bunların en eskisi çevresel küreselleşmedir. Örneğin, ilk çiçek salgını M.Ö. 1350'de Mısır'da kaydedildi. Hastalık M.S. 49'da Çin'e, 200 yılından sonra Avrupa'ya, 1520'de Amerika kıtasına ve 1789'da Avustralya'ya sıçradı. Kara Veba salgını Asya'da başladı, ama yayılması 14. yüzyılda Avrupa nüfusunun dörtte biri ile üçte birini öldürdü. Avrupalıların 15. ve 16. yüzyıllarda hastalıkları Amerika kıtasına taşımasıyla yerli nüfusun yüzde 95'i kırıldı. 1918'de, bir kuş virüsünün neden olduğu grip salgını dünyada yaklaşık 40 milyon kişinin ölümüne yol açtı; bu rakam yeni biten Birinci Dünya Savaşı'ndaki toplam zayıatın çok üzerindedir. Günümüzde, bazı bilimsel araştırmacılar kuş gribi salgınının tekrarlanacağını öngörmektedir. 1973'ten beri, daha önce bilinmeyen 30 enfeksiyon hastalığı or-

taya çıkmış ve tanıdık başka hastalıklar ilaca dirençli yeni biçimler altında coğrafi olarak yayılmıştır. HIV/AIDS, 1980’lerde teşhis edilmesinden sonraki 20 yıl içinde 20 milyon kişinin ölümüne neden olmuş ve dünyada 40 milyon kişiye daha bulaşmıştır. Bazı uzmanlar bu rakamın 2010’a kadar iki katına çıkacağını hesaplamaktadır. Yabancı fauna ve flora türlerinin yeni bölgelere yayılması yerli türleri yok etmekte ve yılda yüz milyarlarca dolarlık ekonomik kayıplara yola açabilmektedir.

Öte yandan, çevresel küreselleşmenin bütün sonuçları olumsuz değildir. Örneğin, patates, mısır ve domates gibi yeni bitki türlerinin ithalatından hem Avrupa hem Asya yararlanmıştır ve son birkaç on yılın “yeşil devrim” tarım teknolojisinin dünyanın her yerinde köylülere faydası dokunmuştur.

Küresel iklim değişikliği her yerde insanların yaşamını etkileyecektir. Yüzü aşkın ülkeden binlerce bilim insanı yakınlarda, son 50 yıl içinde gözlenen ısınmanın büyük bölümünün insan faaliyetlerine bağlanabileceğini gösteren yeni ve güçlü bulgular olduğunu açıklamıştır ve 21. yüzyılda ortalama sıcaklıkların 2,5 ila 10 Fahrenheit yükselineceği hesaplanmaktadır. Bunun sonucunda, bazı bölgelerde suyun aşırı fazlaşması, diğerlerinde yetersizleşmesiyle ciddi iklim değişiklikleri meydana gelebilecektir. Bunun Kuzey Amerika’daki sonuçları daha güçlü fırtınalar, kasırgalar, seller, kuraklıklar ve toprak kaymaları olacaktır. Sıcaklık artışı pek çok bölgede buzsuz mevsimi uzatmış ve 1960’lardan beri küresel kar örtüsünde yüzde 10’luk bir azalmaya yol açmıştır. Buzullar erimektedir. Geçen yüzyılda deniz seviyesi son üç binyılın ortalamasından on kat hızlı yükselmiştir. Harvard Üniversitesi’nden okyanusbilimci James McCarthy’nin sözleriyle, “Bugün farklı olan, Dünya’da 6 milyar insanın yaşaması ve bize gıda, yakıt ve lif sağlayan doğal ve insani sistemlerin iklimden güçlü bir şekilde etkilenmesidir.”² İklim değişimi hızlandıkça, “gelecekte değişim geçmişte olduğu kadar yumuşak bir şekilde gerçekleşmeyebilir.” Karbondioksitin atmosfere Çin’den mi yoksa ABD’den mi salındığı önemli değildir; her durumda küresel ısınmayı etkilemektedir.

Askeri küreselleşme, gücün ya da güç tehdidinin kullanıldığı karşılıklı bağımlılık ağlarından oluşur. 20. yüzyılın dünya savaşları bu-

nun tipik bir örneğini oluşturur. Soğuk Savaş sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki küresel stratejik karşılıklı bağımlılık çok güçlüydü ve ne anlama geldiği gayet iyi biliniyordu. Karşılıklı bağımlılık, sadece dünyayı saran ittifaklar doğurmakla kalmadı, iki taraf da birbirini 30 dakika içinde yok edebilecek kıtalararası füzeleri kullanabilecek durumdaydı. Bu, tamamen yeni olduğu için değil, askeri karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanan potansiyel çatışmanın ölçeği ve hızı bu kadar muazzam olduğu için ayırt edici bir durumdu. Bugün El Kaide ve diğer uluslararası aktörler, asimetrik savaş denen mücadelede konvansiyonel ulusal savunma yaklaşımlarına meydan okuyan küresel şebekeler oluşturmaktadır.

Toplumsal küreselleşme insanların, kültürlerin, imgelerin ve fikirlerin yayılmasıdır. Göç bunun somut bir örneğidir. 19. yüzyılda yaklaşık 80 milyon kişi –20. yüzyıldakinden çok daha fazla insan– yeni bir yurt edinmek için okyanuslar aştı. 21. yüzyılın başında ABD’de ikamet eden 32 milyon kişi (nüfusun yüzde 11,5’i) yabancı bir ülke doğumluydu. Buna ilaveten, her yıl ülkeye yaklaşık 30.milyon ziyaretçi (öğrenciler, işadamları, turistler) girmektedir. Fikirlerin yayılması da toplumsal küreselleşmenin önemi bir yönüdür. Dünyanın dört büyük dini –Budizm, Musevilik, Hristiyanlık ve İslam– son iki bin yıl içinde büyük mesafeler kat ederek yayılmıştır; aynı şey, son birkaç yüzyıl içinde Aydınlanmacı dünya görüşü ve bilimsel yöntem için de geçerlidir. Siyasi küreselleşme (toplumsal küreselleşmenin bir parçası) anayasal düzenlemelerin yayılmasında, demokratikleşen ülke sayısındaki artışta ve uluslararası kural ve kurumların gelişiminde açıkça görülmektedir. Uluslararası bir topluluktan bahsetmenin anlamsız olduğunu düşünenler, siyasi fikirlerin küresel yayılımını göz ardı ederler. Konstrüktivistlerin işaret ettiği gibi, 19. yüzyıldaki kölecilik karşıtı hareketin, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki sömürgecilik karşıtlığının ve günümüzün çevreci ve feminist hareketlerinin dünya politikası üzerinde derin etkileri olmuştur. Dünya kuşkusuz, yurttaşların kabilelere, aşiretlere ve devletlere olan bağlılıklarının yerini almakta olan küresel bir topluluk olmaktan henüz çok uzaktır, ama bu gibi uluslararası siyasi fikirler, ülkelerin ulusal amaçlarını belirleme ve yumuşak güçlerini kullanma biçimlerini etkiler.

21. Yüzyıl Küreselleşmesinde Yeni Olan Nedir?

Küreselleşme yüzyıllardır devam etmekle birlikte, çağdaş biçimi “daha yoğun ve daha hızlı”dır. Bugünkü küreselleşme, siyasi yapısının büyük ölçüde Avrupa emperyalizmi tarafından belirlendiği ve taşımacılık ve iletişim masrafları nedeniyle çok daha az insanın başka ülkelerden insanlarla ve fikirlerle doğrudan ilişki kurduğu 19. yüzyıldaki küreselleşmeden farklıdır. Ama en önemli farkların pek çoğu bilgi devrimiyle yakından ilişkilidir. Köşe yazarı Thomas Friedman’ın söylediği gibi, çağdaş küreselleşme “daha ileri, daha hızlı, daha ucuza ve daha derine” gitmektedir.³

Ekonomistler, bir ürünün pek çok başka insan tarafından da kullanıldığında değerinin arttığı durumları anlatmak için *ağ etkileri* terimini kullanır. Tek bir telefon işe yaramaz, ama ağ büyüdükçe değeri artar. İnternet’in bu kadar hızlı bir değişim yaratmasının nedeni budur. MySpace, LinkedIn ve Facebook gibi toplumsal ağ siteleri gelişmektedir. Nobel Ödüllü ekonomist Joseph Stiglitz bilgiye dayalı bir ekonominin “sık sık yangın gibi yayılan ve yeni inovasyonları tetikleyip yeni buluşlar için zincirleme tepkimeler başlatan güçlü taşma etkileri” yarattığını söyler. “Oysa mallar –bilginin aksine–her zaman yangın gibi yayılmaz.”⁴ Ayrıca, karşılıklı bağımlılık yoğunlaşıp hızlandıkça, farklı ağlar arasındaki ilişki de daha önemli hale gelmektedir. Ağlar arasında daha fazla karşılıklı bağlantı vardır. Bunun sonucunda, “sistem etkileri”nin –bir yerdeki küçük düzensizlikleri bütün bir sisteme yayabilen etkiler– önemi artmaktadır.

Hükümet yetkilileri dış politikayı biçimlendirirken, küreselleşmenin artan yoğunluğuyla –karşılıklı bağımlılık ağlarının yoğunluğu– karşı karşıya kalırlar. Küreselleşmenin yoğunlaşması, bir coğrafi bölgedeki ekonomik ya da ekolojik boyutlu olayların etkilerinin başka bölgelerde askeri ya da toplumsal boyutlu derin etkiler yaratabilmesi anlamına gelir. Bu uluslararası ağlar giderek karmaşılaşmakta, dolayısıyla etkileri giderek daha öngörülemez hale gelmektedir. Dahası, insan sistemlerinde, insanlar sık sık birbirlerini kurnazlıkla alt etmek, tam da öngörülemez bir biçimde davranarak ekonomik, toplumsal ya da askeri bir avantaj elde etmek için çabalarlar. Sonuçta,

küreselleşmeye yaygın bir belirsizlik eşlik eder. Bir yandan, artan karmaşıklık ile belirsizlik arasında sürekli bir yarış, diğer yandan hükümetlerin, şirketlerin ve giderek karmaşılaşan bu birbiriyle bağlantılı sistemleri kavrama ve kendi amaçları doğrultusunda yönlendirme çabaları olacaktır. Sık sık çıkan mali krizler ya da işsizlikteki ani artışlar karşılıklı bağımlılığı sınırlamaya yönelik halk hareketlerine yol açabilir.

Hızlılık, belirsizliği ve gelişmelere yanıt veren politikalar belirlemedeki güçlükleri de artırır. Söylediğimiz gibi, modern küreselleşme eski biçimlerinden çok daha yüksek bir hızla işler. Çiçek hastalığının insan yaşayan tüm kıtalara yayılarak sonunda 1789'da Avustralya'ya ulaşması üç binyıl almıştı. AIDS'in Afrika'dan dünyanın dört bir yanına yayılması 30 yıldan kısa sürdü. Ve metaforik bir virüse geçerseniz, 2000 yılında Filipinlerde hacker'lar tarafından geliştirilen "aşk böceği" adlı bilgisayar virüsünün dünyayı sarması için üç gün yetti. Üç binyıldan üç onyıla ve üç güne: İşte küreselleşmenin hızlanma ölçüsü budur.

Küresel işlere halkın doğrudan katılımı zengin ülkelerde de artmıştır. Sıradan insanlar yabancı yatırım fonlarına yatırım yapmakta, offshore İnternet sitelerinde kumar oynamakta ve seyahat edip eskiden sadece zenginlerin tüketebildiği egzotik yiyecekleri tatmaktadır. Düşen maliyetler, önceden lüks olan şeylere toplumun çok daha geniş bir kesiminin erişebilmesini sağladığından, Friedman bu değişime teknoloji, finans ve bilginin *demokratikleşmesi* demektedir. Ancak, *demokratikleşme* tam doğru sözcük değildir, zira piyasalarda para konuşur ve insanlar oyuna eşit olmayan kavlarla başlarlar. Örneğin, piyasalara daha fazla insanın girmesini sağlayan yeni mali araçlara rağmen, sermaye piyasalarında eşitlik yoktur. Büyük hedge fonlara (yüksek riskli yatırım fonları) yatırım yapanlar için giriş fiyatı 1 milyon dolardan başlar. Küresel ağlardaki katılımcıların sayısındaki ve çeşitliliğindeki büyük artışı anlatan *çoğullaşma* bu trend için daha doğru bir tabir olabilir. İngiliz ekonomist John Maynard Keynes'e göre, 1914'te, "Bir Londralı yatakta sabah çayını yudumlar-ken, telefonu açıp dünyanın her yerinden muhtelif ürünleri uygun gördüğü miktarlarda sipariş edebilir ve makul bir beklentiyle, kısa

sürede kapısına teslim edilmelerini bekleyebilirdi.”⁵ Ama Keynes’in İngiliz’inin küresel bir tüketici olması için zengin bir adam olması gerekiyordu. Günümüzün sanayi sonrası toplumlarında süpermarketler ve İnternet perakendecileri bu imkânı halkın büyük çoğunluğuna sağlamaktadır.

Uluslararası kanalların ve temasların kıtalararası ölçekte genişlemesi, eskiden ülke hükümetlerinin ayrıcalığı olarak görülen düzenlemeleri ve uygulamaları da kapsayan –ilaç testlerinden muhasebe, ürün standartlarından bankacılık düzenlemelerine– çok daha fazla politikanın uluslararası düzlemde herkese açık hale geldiği anlamına gelmektedir.

Bilgi devriminin çağdaş küreselleşmeye katkısı, karşılıklı bağlantı ağlarına getirdiği, bunları daha da karmaşıklaştıran bir hız ve yoğunluktur. Ama bu “yoğun küreselleşme” türdeş değildir: Bölgesi-ne, yerine ve konusuna göre değişir.

Küreselleşmeye Siyasi Tepkiler

İç politika, değişime tepkileri kanalize eder. Bazı ülkeler başarıya öykünür. Güney Kore’den Doğu Avrupa’ya, demokratikleşen kapitalist toplumlar bunu örnekler. Bazıları değişime kendine özgü ve ustaca yollardan ayak uydurur. Örneğin, Hollanda, Danimarka, Norveç ve İsveç gibi küçük Avrupa devletleri görece geniş hükümetleri korur ve dezavantajlı sektörler için telafiye ağırlık verirken, sanayileşmiş Anglo-Amerikan ülkeleri genelde piyasalara, rekabete ve düzenlemelerin kaldırılmasına ağırlık vermiştir. Avrupa, Japonya ve ABD arasında önemli farklarla, kapitalizm yekpare olmaktan uzaktır. Küresel piyasalara tepki vermenin ve kapitalist bir ekonomiyi işletmenin birden çok yolu vardır. Ülkeler içinde bile farklılıklar bulunur. ABD oldum olası dünyanın en serbest finansal sistemine sahiptir, ama 2008’de yüksek risk faizli mortgage krizinin kritiklenmesi ve ABD finans sektörünün Bear Stearns ve Lehman Brothers gibi sarsılmaz sanılan devlerinin çökmesi, aralarında ABD’nin de bulunduğu pek çok ülkeyi müdahaleye zorlayan dünya çapında bir ekonomik krizi tetikledi (tam da küreselleşme nedeniyle). Washington’ın krize tep-

kisi –ekonomiyi canlandırmak için milyarlarca dolar harcama, tamamen çökmesine izin verilemeyecek kadar büyük olduğu düşünülen General Motors gibi şirketlerin hisselerini satın alma, hatta bazı hallerde makam tazminatı paketlerine sınırlamalar getirme– Amerikan kapitalizmini 1930’lardaki New Deal döneminin en iddialı hükümet müdahalelerine geri döndürdü.

İran, Afganistan ve Sudan gibi başka toplumlarda muhafazakâr gruplar küreselleşmeye güçlü, hatta şiddetli bir direnç göstermektedir. Küreselleşmeye tepkiler köktencilğin körüklenmesine yardımcı olmaktadır. Ülke içi kurumlar ve bölünmeler –ekonomik ve etnik– iç çatışmaya yol açabilmekte, bu da etnik ve siyasi kimlikleri derin ve sık sık beklenmedik şekillerde yeniden formüle edebilmektedir. Son bölümde gördüğümüz gibi, Bosna’da siyasi elitler kentlerde gelişmeye başlayan kozmopolit kimlikleri bastırmak için kırsal kesimlerdeki insanların geleneksel kimliklerine seslenmiş ve bu yıkıcı sonuçlara yol açmıştır. İran ise İslamcı köktencililer ile bunların daha liberal muhaliflerini –gene İslamcı olan, ama Batı düşüncelerine daha sıcak bakan gruplar– arasındaki mücadelelere tanık olmaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, yükselen eşitsizlik 20. yüzyıl başındaki ekonomik küreselleşme dalgasını durduran siyasi tepkilerin başlıca nedenlerinden biriydi. Son küreselleşme dönemi de, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yarım yüzyıl gibi, bazı ülkelerde ve bazı ülkeler arasında büyüyen eşitsizliklerle doğrudan ilişkilendirilmektedir. En zengin ülkelerde yaşayan insanların yüzde 20’sinin gelirlerinin en yoksul ülkelerde yaşayan yüzde 20’nin gelirlerine oranı 1960’ta 30’a 1 iken, 1997’de 74’e 1’e yükselmiştir. Aynı oran 1870-1913 arasında 7’ye 1’den, 11’e 1’e yükselmişti. Her durumda, artmasa bile, eşitsizliğin siyasi sonuçları olabilir. Ekonomist Robert Wade’e göre, “Sonuç, yeni bilgi teknolojilerinin, yaşadıkları toplumların istikrarını, hatta zengin ülkelerin toplumsal istikrarını tehdit edecek araçlarla donattığı çok sayıda öfkeli genç insandır.”⁶ Çoğalan bilgi akışları insanların eşitsizlik konusundaki farkındalığını artırdıkça, bazılarının protesto etmeyi seçmesi şaşırtıcı değildir.

Eşitsizlikteki bu değişimlerin siyasi sonuçları karmaşıktır, ama iktisat tarihçisi Karl Polanyi, klasikleşen çalışması *Büyük Dönüşüm*’de,

19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin serbest bıraktığı piyasa güçlerinin ve küreselleşmenin sadece büyük ekonomik kazançlar değil, büyük toplumsal çalkantılar ve siyasi tepkiler de doğurduğunu güçlü bir biçimde ortaya koymuştur. Eşitsizlik ile siyasi tepkiler arasında *otomatik* bir ilişki yoktur, ama eşitsizlik siyasi tepkilere yol açabilir. Bilhas- sa, eşitsizlik insanları işlerinden eden mali krizler ve ekonomik dur- gunluklar gibi istikrarsızlıklarla birleştğinde, bu gibi tepkiler sonu- ça dünya ekonomisinin küreselleşme hızını sınırlayabilir.

Küreselleşmeye karşı protestolar kısmen, karşılıklı ekonomik ba- ğımlılığın doğurduğu değişimlere bir tepkidir. Bir ekonomistin bak- ışı açısından, tam rekabetçi olmayan piyasalar verimli değildir, ama siyasi açıdan, uluslararası piyasalardaki bazı kusurlar, siyasi değiş- mi yavaşlattıkları ve buna tampon oldukları için “yararlı verimsiz- likler” olarak kabul edilebilir. Küreselleşme bu gibi verimsizlikleri ortadan kaldırdıkça, ekonomik başarılarının siyasi tutsağı olur. Ay- rıca, küresel ağlar karmaşıklaştıkça sürtüşme yaratabilecek konular arasındaki bağlantılar artar.

Güç ve Küreselleşme

Liberaller bazen küreselleşmenin barış ve işbirliği anlamına gel- diğini ileri sürerler, ama ne yazık ki her şey o kadar basit değildir. Kü- reselleşmiş bir dünyada bile güç mücadeleleri sürer. Koalisyonlar daha karmaşık olduğu ve farklı güç biçimleri kullanıldığı için, çatışmalar sıklıkla birkaç tahtada birden satranç oynamaya benzer. 21. yüzyıl- da çatışmalar *hem* tereyağıyla *hem* silahla ilgilidir. Çin lideri Mao Zedung (1893-1976) bir defasında, gücün silahın namlusundan kay- naklandığını söylemişti. 1973 petrol krizinden sonra, dünyaya gü- cün petrol varilinden de kaynaklanabileceği hatırlatıldı –az sonra gö- receğimiz gibi.

Karşılıklı Bağımlılık Kavramı

Milliyetçilik, emperyalizm ve küreselleşme ve benzeri başka si- yasi sözcükler gibi, *karşılıklı bağımlılık* da sık sık çelişkili anlam-

larda kullanılan bulanık bir kavramdır. (Yukarıda tartıştığımız gibi, küreselleşme gerçekte, küresel mesafelerde gerçekleşen karşılıklı bağımlılığın bir altkümesidir.) Liderler ve analizciler, siyasi sözcükleri farklı dürtülerle kullanırlar. Lider, kendi bayrağının arkasında olabildiğince çok insan yürüsün ister. Siyasi liderler anlamları bulanıdır ve bir ortak menfaat çağrışımı yaratmaya çalışır: “Hepimiz aynı teknedeyiz, o halde işbirliği yapmamız gerek, o halde arkamdan gelin.” Öte yandan, analizci dünyayı daha iyi anlamak için ayrımlar yapar. *İyi* ve *kötü* ile *daha çok* ve *daha az* ayrımına gider. Analizci, hepimizin içinde bulunduğu teknenin şu kişinin değil de bu kişinin limanına doğru yol alıyor olabileceğini ya da bir kişi tek başına kürek çekerken bir diğerinin dümeni tuttuğunu ya da boş oturduğunu kaydedebilir.

Karşılıklı bağımlılık analitik bir sözcük olarak, bir sistemin değişik yerlerindeki aktörlerin ya da olayların birbirlerini etkilediği durumlara gönderme yapar. Basit bir şekilde söylersek, karşılıklı bağımlılık birbirine bağımlı olmak demektir. Böyle bir durum kendi içinde ne iyidir ne de kötü; karşılıklı bağımlılığın çoğu da olabilir azı da. Kişisel ilişkilerde, eşlerden her birinin diğerine “iyi günde, kötü günde, hastalıkta, sağlıkta” bağlı kalacağını söz verdiği evlilik yemini karşılıklı bağımlılığı özetler. Ve ülkeler arası karşılıklı bağımlılıkta bazen iyi günler, bazen kötü günler olur. 18. yüzyılda Jean-Jacques Rousseau karşılıklı bağımlılığın beraberinde sürtüşme ve çatışma getirdiğine işaret etmişti. Onun “çözümü” izolasyon ve ayrılmaydı. Ama küreselleşmiş bir dünyada bu nadiren mümkündür. Kuzey Kore ve Myanmar (eskiden Burma) örneklerinde olduğu gibi, ülkeler izolasyonu denediğinde, bunun muazzam bir ekonomik bedeli olur. Ülkeler için, dünyanın geri kalanından boşanmak kolay değildir.

Karşılıklı Bağımlılığın Kaynakları

Dört ayrım, karşılıklı bağımlılığın boyutlarına ışık tutar: bağımlılığın kaynakları, faydaları, görelî maliyetleri ve simetrisi. Karşılıklı bağımlılığın kökeninde fiziksel (doğal) ya da toplumsal (ekonomik, siyasi ya da algısal) olgular bulunabilir. Genellikle, aynı anda ikisi

de bulunur. Ayrım, karşılıklı ya da iki yanlı bağımlılık durumlarında seçim derecesini aydınlatmaya yardımcı olur.

Karşılıklı askeri bağımlılık askeri rekabetten doğan iki yanlı bağımlılıktır. Silahların, nükleer silahların geliştirilmesinden ve bunun sonucunda orta çıkan karşılıklı kesin imha olasılığından beri özellikle dramatikleşen fiziksel bir yönü vardır. Ancak, karşılıklı bağımlılıkta önemli bir algılama unsuru da bulunur ve bir algı ya da politika değişikliği karşılıklı askeri bağımlılığı azaltabilir. 5. Bölüm’de gördüğümüz gibi, Soğuk Savaş sırasında Britanya ve Fransız nükleer silahları Amerikalıların uykusunu pek kaçırmıyordu, çünkü bu silahların bir gün Amerikan topraklarına inebileceğine dair bir algı yoktu. Benzer biçimde, Gorbaçov’un 1980’lerin sonunda Sovyet dış politikasında “yeni düşünce” sini açıklamasından sonra, Batılılar biraz daha rahat uyudular. Fark yaratan Sovyet silahlarının sayısından çok, Sovyet düşmanlığının ya da niyetlerinin algılanışındaki değişimdi. Nitekim, SSCB’nin çöküşünden sonra, 20. yüzyıl sona ererken iyi korunmayan binlerce Sovyet savaş başlığının teröristlerin ya da İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerin eline geçmesi riskine rağmen, Amerikan halkının Sovyet nükleer cephaneliğiyle ilgili endişeleri kayboldu.

Genel olarak konuşursak, geleneksel uluslararası politika alanına girmesi ve önemli bir siyasi, özellikle de algısal kökeni bulunması itibarıyla, karşılıklı ekonomik bağımlılık askeri karşılıklı bağımlılığa benzer. Karşılıklı ekonomik bağımlılık değerlere ve maliyetlerle ilişkin politika seçimlerini içerir. Örneğin, 1970’lerin başlarında dünya nüfusunun küresel gıda stoklarını aştığı yolunda kaygılar vardı. Pek çok ülke Amerikan tahılını satın alıyordu, bu da Amerikan süpermarketlerinde gıda fiyatlarını yükseltti. Hindistan’da musonlar bastırdığı ve Sovyetler Birliği hasadını berbat ettiği için, bir soğuk ekmek ABD’de daha pahalıya satılıyordu. 1973’te ABD içte fiyat artışlarını önleme çabasıyla Japonya’ya soya fasulyesi ihracatını durdurmaya karar verdi. Bunun sonucunda, Japonya soya fasulyesi üretimi için Brezilya’ya yatırım yaptı. Birkaç yıl sonra, arz ve talep biraz daha iyi dengelendiğinde, ABD’li çiftçiler bu ambargodan dolayı büyük pişmanlık duydular, çünkü Japonlar soya fasulye-

KARŞILIKLI EKOLOJİK BAĞIMLILIK

Karşılıklı bağımlılık bizleri, bugün karşımıza dikilen sorunların sadece bizim için [bizim ülkemizde] değil, herkes için ortak bir ikilem oluşturduğunu anlamaya zorlar. Çevre bunu son derece somut bir odağa taşır: İklim herkes için kararlı olmadıkça, birinin ülkesi ya da kıtası için kararlı iklim diye bir şey olamaz. İklim güvenliği küresel bir kamu malıdır.

-John Ashton, ABD İklim Değişikliği Özel Temsilcisi, 27 Eylül 2006⁷

lerini Brezilya'daki daha ucuz bir kaynaktan satın alıyorlardı. Benzer biçimde, 2008'de, zengin ülkeler daha fazla tarım arazisini etanol yakıtı üretmeye ayırınca, gıda fiyatları küresel olarak yükseldi. Toplumsal seçimler kadar fiziksel kıtlıklar da, uzun vadede karşılıklı ekonomik bağımlılığı etkiler. Kısa vadeli seçimler yaparken uzun vadeli perspektifi göz önünde tutmak her zaman önemlidir.

Karşılıklı Bağımlılığın Faydaları

Karşılıklı bağımlılığın faydaları bazen *sıfır toplam*ı ya da *sıfır olmayan toplam*ı şeklinde ifade edilir. *Sıfır toplam*ı bir durumda, sizin kaybınız benim kazancımdır ve tersi. *Pozitif toplam*ı bir durumda, ikimiz de kazanırız; *negatif toplam*ı bir durumda, ikimiz de kaybederiz. Bir pastayı bölüşmek sıfır toplamlıdır, daha büyük bir pasta yapmak pozitif toplamlıdır ve pastayı yere düşürmek negatif toplamlıdır. Karşılıklı bağımlılığın hem sıfır toplamı hem sıfır olmayan toplamı yönleri bulunur.

Bazı liberal ekonomistler karşılıklı bağımlılığı sadece ortak kazanç temelinde, yani herkesin kazançlı çıktığı ve herkesin daha iyi duruma geldiği pozitif toplamı durumlar olarak düşünme eğilimindedir. Faydaların eşitsizliğine ve göreceli kazançların bölüşümüyle ilgili çatışmalara dikkat etmemeleri, bu gibi analizcilerin karşılıklı bağımlılığın siyasi yönlerini gözden kaçırmalarına neden olur. Örneğin, Japonya ve Kore bilgisayar ve televizyon ticareti yaparsa iki taraf da ticaretten kazançlı çıkabilir, ama ticaretten elde edilen kazançlar nasıl bölüşülecektir? Japonya da Kore de kazançlı olsa bile, Japonya

mı daha kazançlıdır, Kore mi? Kazançların bölüşümü –ortak kazançtan kimin ne kadar aldığı– bir tarafın kazancının diğerinin kaybı olduğu sıfır toplamı bir durumdur. Sonuç, karşılıklı ekonomik bağımlılıkta her zaman belli bir siyasi çatışmanın olduğudur. Daha büyük bir pasta olduğunda bile, insanlar kimin en büyük dilimi alacağı konusunda kavga edebilir.

Bazı liberal analizciler, küreselleşme dünyada karşılıklı bağımlılığı artırdıkça rekabetin yerini işbirliğinin alacağını düşünme hatasına düşerler. Bunların mantığı, karşılıklı bağımlılığın ortak kazançlar yarattığı ve bu ortak kazançların işbirliğini teşvik ettiğidir. Bu doğrudur, ama karşılıklı ekonomik bağımlılık bir silah olarak da kullanılabilir –Sırbistan, Irak ve Libya'ya karşı ticari yaptırımların kullanılması buna tanıklık eder. Gerçekte, karşılıklı ekonomik bağımlılığın daha ince ayarları olduğundan, bazı durumlarda güçten daha kolay kullanılabilir. Ve bazı koşullarda, rakiplerinin görece büyük kazançlarının nasıl aleyhlerine kullanılabileceği, devletleri karşılıklı bağımlılığın mutlak kazancından daha fazla ilgilendirir.

Bazı analizciler geleneksel dünya politikasının her zaman sıfır toplamı olduğuna inanırlar. Ama geçmişi değerlendirirken bu yanıltıcıdır. Geleneksel uluslararası politika, aktörlerin niyetlerine bağlı olarak pozitif toplamı olabiliyordu. Örneğin, Almanya'nın başında Bismarck'ın mı yoksa Hitler'in mi olduğu fark yarattı. Hitler'in yaptığı gibi, bir taraf büyümeyi amaçladığında, politika gerçekten de sıfır toplamıydı –bir tarafın kazancı diğerinin kaybıydı. Ama tüm taraflar istikrar istediğinde, güç dengesinde ortak kazanç olabiliyordu. Buna karşılık, ekonomik küreselleşme politikasının hem rekabetçi sıfır toplamı yönleri hem de işbirliğine dayalı pozitif toplamı yönleri vardır.

Karşılıklı bağımlılık politikasında, iç-dış ayrımı bulanıklaşır. Örneğin, yukarıda bahsettiğimiz soya fasulyesi örneğinde, içeride enflasyonu denetim altına almak kadar, Amerika'nın Japonya ve Brezilya ile ilişkileri de söz konusuydu. Öte yandan, 1990'ların sonunda Asya'da yaşanan mali kriz dünya meta fiyatlarını düşürdü, bu da Amerikan ekonomisinin enflasyonist baskılarla karşılaşmaksızın büyümeye devam etmesine yardımcı oldu. 2005'te, ABD Hazine Baka-

nı John Snow Çin'i ziyaret ettiğinde, Çinlilerden tüketici kredilerini artırmalarını istedi, zira ABD bunun "zihnimizi en çok meşgul eden sorunun –küresel dengesizlikler– çözümü için en kestirme yol olduğu" görüşündeydi. Çinli liderler Amerikalıların "bütçe açıklarını azaltarak asıl kendi evlerine çeki düzen vermeleri gerektiği" karşılığını verdiler.⁸ Snow ve Çinli muhatapları iç politikadan mı konuşuyorlardı, dış politikadan mı?

Başka bir örnek alırsak, İran 1979'daki devrimden sonra petrol üretimini kısıncı, Amerikan hükümeti halktan saatte 90 km hızla araç kullanarak ve termostatları kapatarak enerji tüketimini azaltmasını istedi. Bu bir iç politika konusu muydu, dış politika konusu mu? Bazı toplumsal analizciler bu gibi konuları "inter-iç" –aynı zamanda hem uluslararası, hem iç– şeklinde anma taraflısıdır.

Karşılıklı bağımlılık iç politikayı da farklı bir biçimde etkiler. 1890'da, görece ekonomik kazançları dert eden bir Fransız siyasetçisi Almanya'yı dizginleyici bir politika izlerdi. Bugün, Almanya'da ekonomik büyümeyi yavaşlatıcı bir politika Fransa'nın lehine değildir. Fransa ve Almanya arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılık, Fransa'nın ekonomik açıdan daha iyi durumda olup olmadığını en iyi Almanya'nın ekonomik büyümesiyle ölçebileceği anlamına gelir. İki ülkenin ortak bir para birimi kullandığı günümüzde, Almanya'nın ekonomik açıdan iyi durumda olması Fransız siyasetçilerinin çıkarına ve tersi. Bir ülkenin, diğer ülke üstünlük kazanmasın diye sadece onu baskılamak üzere hareket edeceğini öngören klasik güç dengesi kuramı artık geçerli değildir. Karşılıklı ekonomik bağımlılıkta devletler mutlak kazançlar kadar, diğer ülkelere göre kazançlarla da ilgilidir.

Karşılıklı Bağımlılığın Maliyetleri

Karşılıklı bağımlılığın maliyetleri, kısa vadeli duyarlılığı veya uzun vadeli korunmasızlığı içerebilir. *Duyarlılık* bağımlılığın etkilerinin niceliğine ve hızına gönderme yapar; yani sistemin bir yerindeki değişim bir başka yerde değişimi ne kadar hızlı getirmektedir? Örneğin, 1987'de New York menkul kıymetler borsası, yabancıların

ABD faiz oranları ve hisse senedi ve tahvil fiyatlarına ne olacağı konusundaki kaygıları nedeniyle aniden çöktü. Bütün bunlar çok çabuk oldu; piyasa yabancı fonların çekilmesine aşırı duyarlıydı. 1998'de Asya'daki yükselen piyasaların zayıflığının, Rusya ve Brezilya'daki coğrafi olarak uzak, yükselen piyasaları çökerten bulaşıcı bir etkisi oldu. 2008'de ABD'de mortgage kredileri sorunu, başka ülkelerde konut fiyatlarını etkiledi ve 2009'da küresel ekonomik krizin tetiklenmesine yardımcı oldu.

Ancak, yüksek bir duyarlılık düzeyi yüksek bir korunmasızlık düzeyiyle aynı şey değildir. *Korunmasızlık* bir karşılıklı bağımlılık sisteminin yapısını değiştirmenin göreceli maliyetlerine gönderme yapar. Sistemden kaçışın ya da oyunun kurallarını değiştirmenin bedelidir. İki ülkeden daha az korunmasız olanı, mutlaka daha az duyarlı olan değil, daha çok, durumu değiştirmenin daha az maliyet yüklediği ülke olacaktır. 1973 petrol krizi sırasında, ABD toplam enerji ihtiyacının sadece yüzde 16'sını ithal enerjiyle karşılıyordu. Japonya ise 1973'te yüzde 95 oranında ithal enerjiye bağımlıydı. ABD 1973'te Arap petrol ambargosuna fiyatların yukarı fırlaması ölçüsünde duyarlıydı, ama Japonya kadar korunmasız değildi. 1998'de ABD Doğu Asya'daki ekonomik koşullara duyarlıydı, ama korunmasız değildi. Oradaki mali kriz ABD'nin büyüme oranını yüzde yarım düşürdü, ama ABD büyüyen bir ekonomiyle bunun altından kalkabildi. Öte yandan, Endonezya küresel ticarete ve yatırım örüntülerinde meydana gelen değişimlere hem duyarlı hem de korunmasızdı. Ekonomisi ağır zarar gördü, bu da içte siyasi çatışmaya yol açtı.

Korunmasızlığın dereceleri vardır. İran şahı 1979'da devrildiğinde, talebin yüksek ve piyasaların canlı olduğu bir sırada İran petrol üretimi kesintiye uğradı. İran petrolünün kesilmesi, dünya piyasalarındaki toplam petrol miktarının yaklaşık yüzde 5 oranında düşmesine neden oldu. Piyasalar duyarlıydı ve arz sıkıntıları petrol fiyatlarında hızlı bir artışa yol açtı. Ama Amerikalılar sadece termostatlarını kapatarak ve saatte 90 km hızla araba sürerek tüketimlerini yüzde 5 oranında düşürebildiler. Görüldüğü kadarıyla, ABD böyle basit eylemlerle zararın önüne geçebildiğine göre, duyarlı ama fazla korunmasız değildi.

Ancak, korunmasızlık toplam ölçülerden başka şeylere de bağlıdır. Bir toplumun değişime hızla karşılık verme kapasitesi de korunmasızlık derecesini belirler. Örneğin, ABD petrol piyasalarındaki değişikliklere karşılık vermekte Japonya kadar usta değildi. Ayrıca, piyasadaki özel aktörlerin, büyük şirketlerin ve spekülâtörlerin her biri, bir piyasanın durumuna bakabilir ve kıtlıkların iyice artacağını düşündüğü için stok yapma yoluna gidebilir. Bunların eylemleri kıtlıkları büyüteceği ve piyasada talep baskısını artıracığı için fiyatları daha da yükseltecektir. O halde, korunmasızlık dereceleri ilk bakışta görüldüğü kadar basit değildir.

Korunmasızlık ikame malların ve çeşitli arz kaynaklarının bulunup bulunmadığına bağlı olarak da değişir. 1970’te, WorldWatch Enstitüsü’nden Lester Brown, ABD’nin ithal hammaddelere artan bağımlılığı, dolayısıyla da korunmasızlığı konusunda acil durum uyarısında bulunmuştu. ABD 13 temel sınai hammaddeden alüminyum, krom, manganez ve nikelde yüzde 90 oranında ithalata bağımlıydı. Brown, 1985’e gelindiğinde ABD’nin 13 temel hammaddeden 10’unda ithalata bağımlı olacağını tahmin ediyordu.⁹ Bunun ABD’nin korunmasızlığını ve bu hammaddeleri üreten azgelişmiş ülkelerin gücünü büyük ölçüde artıracığını düşünüyordu.

Ama 1980’lerde hammadde fiyatları yükselmedi, düştü. Brown’ın tahminine ne oldu? Brown korunmasızlığı değerlendirirken, alternatif hammadde kaynaklarını ve arz kaynaklarının üreticileri fiyatları yükseltmekten alıkoyan çeşitliliğini hesaba katmamıştı. Ayrıca, teknoloji gelişmektedir. Dünnün atığı yeni bir kaynak haline gelebilir. Yeni teknolojiler, yıllar önce tükenmiş atık olarak görülen cevherden bakır elde etmeyi mümkün hale getirdiğinden, şirketler bugün cevher atıklarından maden çıkarmaktadır. Günümüzde bakır kullanımındaki düşüşün bir nedeni de, temel maddesi kum olan silikondan üretilen fiber-optik kablolarla geçilmiş olmasıdır. 2010’da en son teknoloji ürünü bir bilgisayar üretmek için 1980’de olduğundan çok daha az bakır gerekmektedir, zira bilgisayarlar çok daha küçük ve hafiftir. O halde, ABD’nin hammadde kıtlıkları karşısında korunmasız kalacağına ilişkin projeksiyonlar, teknoloji ve alternatifler yeterince hesaba katılmadığı için hatalıydı.

KARŞILIKLI DUYARLILIK BAĞIMLILIĞI

Bulaşıcılık tehlikesini ve [mali krizin] çıktığında ne kadar hızlı yayıldığını unutmaya başlamıştık. Mali piyasanın görece küçük bir segmentini oluşturan, [2007’de ABD’deki] yüksek faizli mortgage segmentinde başlayan güncel gelişmeler dünyanın dört bir yanına yayılmıştır.

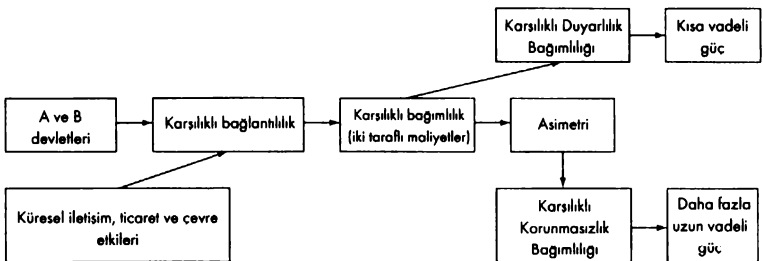
Rakesh Mohan, Hindistan Merkez Bankası Başkan Yardımcısı, 20 Eylül 2007¹⁰

Bazı analizciler, bilgisayarların, iletişimin ve İnternet’in ekonomik büyümede başat faktörler haline gelmesi anlamında, günümüzün ileri ekonomilerini bilgiye dayalı ekonomiler olarak nitelemektedir. Bu gibi ekonomilere bazen “hafif sıklet” de denmektedir, zira ürünlere katılmış bilginin değeri sıklıkla içerdikleri hammaddelerin değerinden çok daha yüksek olmaktadır. Bu değişimler hammaddelerin dünya politikasındaki değerini daha da düşürmektedir. Bunun az sayıdaki istisnasından biri, en ileri ülkelerde, özellikle de ulaşım da hâlâ önemli bir rol oynayan petroldür. Bu da bugün dünyanın bilinen petrol rezervlerinin büyük bir bölümünün bulunduğu Basra Körfezi’nin stratejik önemine katkıda bulunmaktadır.

Karşılıklı Bağımlılığın Simetrisi

Simetri görece dengeli ve dengesiz bağımlılık durumlarına gönderme yapar. Daha az bağımlı olmak bir güç kaynağı olabilir. İki taraf karşılıklı olarak bağımlı, ama biri diğerine daha az bağımlı ise, iki taraf da karşılıklı bağımlılık ilişkisine önem verdiği sürece daha az bağımlı olan tarafın bir güç kaynağı var demektir. Karşılıklı bağımlılığın asimetrisini manipüle etmek uluslararası politikada bir güç kaynağı olabilir. Karşılıklı bağımlılığın sadece eşit bağımlılık durumlarında ortaya çıktığını söyleyen analizciler, en ilginç siyasi davranışı tanımlamaktan uzaklaşırlar. Böyle kusursuz bir simetri son derece nadirdir; bir tarafın tamamen bağımlı, diğer tarafın ise hiç bağımlı olmadığı tam dengesizlik durumları için de aynı şey geçerlidir. Asimetri, karşılıklı bağımlılık politikasının temelinde yer alır (Bkz. Şekil 7.1).

Asimetri çoğunlukla konudan konuya değişiklik gösterir. 1980'lerde Başkan Reagan vergileri düşürüp harcamaları artırdığında, ABD federal hükümet bütçesini dengelemek için ithal Japon sermayesine bağımlılaştı. Bazıları bunun Japonya'ya ABD üzerinde muazzam bir güç kazandırdığını ileri sürdüler. Ama madalyonun öteki yüzü, Japonya'nın ABD'ye borç vermeyi durdurması halinde ABD kadar kendisine de zarar vereceğiydi. Ayrıca, Japonya ABD'ye borç vermeyi aniden keserse Amerikan ekonomisinin göreceği zarar nedeniyle, ABD'de büyük hisseleri olan Japon yatırımcıların yatırımları değer kaybedecekti. Japon ekonomisi ABD ekonomisinin yarısından biraz büyüktü ve bu, iki ülke de birbirine ihtiyaç duyduğu ve karşılıklı bağımlılıktan kazanç sağladığı halde, Japonların ihraç ürünleri için Amerikan pazarına olan gereksiniminin Amerikalıların ihraç ürünleri için Japon pazarına olan gereksiniminden daha büyük olduğu anlamına geliyordu. Bugün benzer bir ilişki ABD ile Çin arasında gelişmiştir. Amerika Çin ihraç mallarını kabul etmekte, Çin de Amerika dolarlarını ve tahvillerini elinde tutarak, fiilen ABD'ye borç vermiş olmaktadır. Çin elindeki dolarları satma ve Amerikan ekonomisine zarar verme tehdidi oluştursa da, zayıflamış bir Amerikan ekonomisi Çin ihraç malları için daha küçük bir pazar anlamına gelir ve Amerikan hükümeti buna Çin mallarına gümrükler koyarak karşılık verebilir. İki tarafın da karşılıklı korunmasızlık bağımlılığının simetrisini bozmak için acelesi yoktur.

ŞEKİL 7.1 Karşılıklı Bağımlılığın Asimetrik Doğası

Ayrıca, Amerikan-Japon ilişkilerinde güvenlik sık sık başka konulara bağlantılıydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Japonya bir tüccar ülke politikası izledi ve büyük bir askeri kapasite geliştirme ya da nükleer silahlar edinme yoluna gitmedi. Doğu Asya bölgesinde Sovyetler Birliği ve Çin'in gücünü dengelemek için, Amerikan güvenlik garantisine bel bağladı. Böylece, 1990'da ABD ile Japonya arasında ticaret konusunda bir anlaşmazlık gelişir gibi olduğunda, Japonlar genel güvenlik ilişkisinin zayıflamasını önlemek için ödünler verdiler.

Farklı konularda karşılıklı bağımlılık asimetrisi olduğunda, bir devlet konuları birbirine bağlamayı ya da bağlamamayı seçebilir. Her konu ayrı bir poker partisi gibi düşünülür ve her partinin eşanlı olarak oynandığı varsayılırsa, bir ülkenin fişlerinin çoğu tek bir masada, bir başka ülkenin fişlerinin çoğu da bir başka masada olabilir. Bir ülke çıkarlarına ve konumuna bağlı olarak, oyunları birbirinden ayrı tutmayı ya da masalar arasında bağlantılar kurmayı isteyebilir. Dolayısıyla, karşılıklı bağımlılık konusundaki çatışmanın büyük bölümü bağlantının kurulması ya da engellenmesiyle ilgilidir. Devletler karşılıklı bağımlılığı güçlü oldukları alanlarda manipüle etmek, görece zayıf oldukları alanlarda da manipüle edilmekten kaçınmak isterler. Ekonomik yaptırımlar sık sık bu tür bağlantının bir örneğidir. Örneğin, 1996'da ABD İran'a yatırım yapan yabacı şirketlere karşı yaptırım tehdidinde bulundu, ama başka bağlantılar nedeniyle Avrupalıların misilleme tehditleriyle karşı karşıya kalınca geri adım attı.

Uluslararası kuruluşlar sorun alanlarını tanımlayıp gündemleri belirleyerek sık sık karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde ödünleşme kurallarını belirlerler. Devletler masadan masaya fiş aktarımını etkileyen kuralları belirlemek için uluslararası kuruluşları kullanmaya çalışırlar. İronik bir şekilde, uluslararası kuruluşlar daha yoksul ülkelerin görece daha güçlü olduğu çatışmalardan bazılarını güçlü devletlerin hâkim olduğu askeri masadan ayırarak zayıf oyunculara yarar sağlayabilir. Ancak, bazı oyuncuların masalardan birini ya da daha fazlasını devirecek kadar güçlü olma tehlikesi her zaman mevcuttur. Para, denizcilik, çevre kirliliği ve ticaret için ayrı kuruluşlarla, askeri açıdan güçlü devletler çok kötü yenilirlerse, diğer masaları devirmeye kalkışabilirler. Gene de, ABD ve Avrupa 1973'te petrol masa-

sında yenildikleri halde, ağır basan askeri güçlerini petrol masasını devirmek için kullanmadılar, zira, ileride göreceğimiz gibi, onları zapt eden karmaşık bir bağlantılar ağı vardı.

Karşılıklı ekonomik bağımlılığın manipülasyonunda, kazanan her zaman en büyük devlet olmaz. Daha küçük ya da daha zayıf bir devletin bir konuya daha büyük bir ilgisi varsa, gayet başarılı olabilir. Örneğin, Kanada'nın ABD dış ticaretindeki payı yaklaşık dörtte birken, ABD'nin Kanada'nın dış ticaretindeki payı neredeyse dörtte üç olduğundan, Kanada ABD'ye ABD'nin Kanada'ya olduğundan daha bağımlıdır. Gene de, Kanada ABD'yle çıkan bir dizi anlaşmazlıkta sık sık üstün gelen taraf oldu, zira Kanada gümrükler ve kısıtlamalar gibi ABD'yi caydıran misilleme tehditlerinde bulunmaya istekliydi. Eylemlerinin tam bir anlaşmazlığa yol açması halinde Kanadalılar ABD'den çok daha fazla zarar görebilirdi, ama Kanada *hep* kaybetmesine neden olacak kurallara razı gelmektense arada bir misilleme riski almanın daha iyi olacağını hissetti. Nitekim, iş kuralları belirlemeye geldiğinde, Kanada'nın daha fazla kaybedecek olması, daha sıkı bir şekilde pazarlık etmeye motive olması ve sık sık pazarlık masasından daha kârlı kalkması anlamına geldi.¹¹ Karşılıklı ekonomik bağımlılığın manipülasyonu yoluyla caydırıcılık, fiili zarar verme kapasitesine ve inandırıcı niyetlere dayandığı için biraz da nükleer caydırıcılık gibidir. Küçük devletler asimetrik karşılıklı bağımlılıkta görece korunmasızlıklarının üstesinden gelmek için sık sık daha büyük olan inandırıcılıklarını ve kararlılıklarını kullanabilirler.

Yükselen karşılıklı bağımlılığın doğal bir sonucu ticaret anlaşmalarının çoğalmasıdır. Avrupa Birliği bu anlaşmaların en sofistike ve karmaşık olanıdır ve üye devletlerin sadece ekonomik egemenliklerinin bir bölümünden değil, siyasi egemenliklerinden de vazgeçmelerini gerektirir. 1994'te ABD, Meksika ve Kanada Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı (NAFTA) imzaladılar. Meksika ve Kanada için NAFTA cazipti, zira ekonomilerini daha büyük olan ABD ekonomisine sıkıca bağladı ve bu şekilde ürünlerini ABD'ye satma ve ABD piyasalarına erişim olanaklarını artırdı. NAFTA ABD'nin de ihracat alanını genişletti ve ABD şirketlerinin Kanada ve Meksika'da iş yapmalarını kolaylaştırdı.

BAŞLICA ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLAR

Uluslararası Para Fonu (IMF) (Kaynak: IMF)

Merkezi: Washington D.C., ABD
 Kuruluşu: 1944'te New Hampshire, Bretton Woods'da toplanan
 Uluslararası Para ve Finans Konferansı sonucunda, 1945
 Üye sayısı: 186 ülke
 Çalışan sayısı: 143 ülkeden yaklaşık 2.490 kişi
 Varlıkları: 325 milyar ABD Doları

Örgütlenme Yapısı:

- Her üye ülkeden bir temsilciyle, yılda bir kez toplanan Guvernörler Kurulu
- 24 üyeden oluşan ve yılda iki kez toplanan Uluslararası Para ve Finans Komitesi
- 24 üyeden oluşan ve IMF'nin günlük çalışmalarını yürüten Yürütme Kurulu

Oylama Sistemi: Çoğunluk - Üyelik kotasının (ödentisi) büyüklüğüne göre ağırlıklandırılmıştır

Başlıca Amaçları:

- Uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek
- Uluslararası ticaretin genişlemesini ve dengeli bir şekilde büyümesini kolaylaştırmak
- Kur istikrarını teşvik etmek
- Çok taraflı bir ödemeler sisteminin kurulmasına yardımcı olmak
- Ödemeler dengesi güçlükleri yaşayan üyelere kaynaklarını kullanırmak (yeterli teminatlarla)

Dünya Bankası (Kaynak: Dünya Bankası)

Merkezi: Washington D.C., ABD
 Kuruluşu: 1944'te New Hampshire, Bretton Woods'da toplanan
 Uluslararası Para ve Finans Konferansı sonucunda, 1945
 Üye sayısı: 186 ülke
 Çalışan sayısı: 143 ülkeden yaklaşık 2.490 kişi
 Bütçesi: Taahhütler 13,4 ABD Doları; brüt ödemeler 10,5 milyar ABD Doları

Örgütlenme Yapısı:

- Her üye ülkeden bir temsilciyle, yılda bir kez toplanan Guvernörler Kurulu
- En büyük hisse sahibi ülkeden (ABD) beş yıllığına göreve seçilen (ikinci kez seçilebilir) ve Direktörler Kurulu'na başkanlık etmekten sorumlu olan Başkan
- 24 üyeden oluşan ve haftada iki kez toplanan Direktörler Kurulu
- Günlük çalışmaları yürüten ve kararları alan İcra Direktörleri

Oylama Sistemi: Çoğunluk - Her üye ekonominin büyüklüğüne göre ağırlıklandırılmıştır

Alt Kuruluşları:

- Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
- Uluslararası Kalkınma Birliği
- Uluslararası Finans Kurumu
- Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
- Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarını Çözüm Merkezi

Başlıca Amaçları:

- Ekonomik büyüme ve istihdamı teşvik çabalarıyla yoksulluğu azaltmak
- Kalkınmakta olan ve en az gelişmiş ülkelere borç yardımı
- Yönetişim kalitesini ve hükümet kuruluşlarının kapasitesini yükseltmek
- HIV/AIDS ve sıtma dahil hastalıkların yayılmasını önlemek

ŞEKİL 7.2 Başlıca Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar

- Çocukların okullaşma oranını artırmak
- Çevrenin bozulmasını önlemek

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) (Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü)

Merkezi: Cenevre, İsviçre
Kuruluşu: Çok taraflı ticaret görüşmelerinin Uruguay Turu sonucunda, 1995 (1948'de yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın [GATT] yerini almıştır)
Üye sayısı: 153 ülke
Çalışan sayısı: 600 kişi (Sekretarya Personeli)
Bütçesi: 160 milyon İsviçre Frankı (yaklaşık 150 milyon ABD Doları)

Örgütlenme Yapısı:

- Her üye ülkeden bir temsilciyle, anlaşmaları görüşmek için yılda birkaç kez toplanan Genel Kurul; Anlaşmazlık Çözüm Organı ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı olarak da toplanır
- Anlaşmazlık Çözüm Organı'nın (yani Genel Kurul'un) havale ettiği anlaşmazlıkları dinleyen yedi daimi üyeden oluşan Temyiz Organı
- Resmi karar alma yetkisi olmayan, görevi Genel Kurul ile çeşitli alt komitelerin günlük çalışmalarını kolaylaştırmak olan, bir Sekreter'in başkanlık ettiği Sekretarya

Oylama Sistemi: Mutabakata dayalı - Bir üye bir oy

Başlıca Amaçları:

- WTO ticaret anlaşmalarının uygulanmasına nezaret etmek
- Çok taraflı ticaret görüşmeleri için forum oluşturmak
- Ulusal ticaret politikalarını izlemek
- Gelişmekte olan ülkelere teknik yardım ve mesleki eğitim sağlamak
- Diğer uluslararası örgütlerle işbirliği yapmak

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) (Kaynak: OECD)

Merkezi: Paris, Fransa
Kuruluşu: NATO'nun ekonomik karşılığı olarak, 1960; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Marshall Planı'nı koordine etmek için kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün yerini almıştır
Üye sayısı: 30 ülke (çoğu gelişmiş ülkeler)
Çalışan sayısı: 2.500 kişi (Sekretarya Personeli)
Bütçesi: 303 milyon Avro (yaklaşık 430 milyon ABD Doları)

Örgütlenme Yapısı:

- Her üye ülkeden bir temsilciyle, OECD faaliyetleri konusunda yönlendiricilik yapan ve grubun yıllık bütçesini oluşturan Konsey
- Grubun günlük çalışmalarından sorumlu olan Sekretarya ve Konsey'e nezaret eden Genel Sekreter

Oylama Sistemi: Mutabakata dayalı

Başlıca Amaçları:

- İyi yönetişimi teşvik etmek
- Ekonomik araştırmalar yürütmek ve ekonomi politikaları konusunda tavsiyelerde bulunmak
- Ekonomik gelişmeyi teşvik etmek
- Küreselleşmeyle bağlantılı ekonomik ve toplumsal sorunlar ile kalkınma ve yönetim sorunlarının çok taraflı olarak tartışılması için forum oluşturmak

NAFTA gibi bölgesel anlaşmalar karşılıklı bağımlılığı artırabilir ve bir ilişkideki asimetriyi azaltabilir. ABD, ekonomisini Meksika ekonomisiyle iç içe geçirmeyi kabul ederek, daha kolay erişimin getireceği kazançların yanında Meksika ekonomisinin bazı yükümlülüklerini de üstlendi. Meksika pesosunun değeri hızla düştüğünde, Clinton yönetimi 1995 başında güçsüz para birimini desteklemek için milyarlarca dolarlık bir yardım paketi oluşturdu. ABD Kongresi'nin sağlık hizmetleri vb iç harcamalardaki artış yüzünden kilitlendiği bir sırada, yönetim, pesoyu kurtarmak dışında pek bir seçenek göremedi. Daha büyük karşılıklı bağımlılıkla, büyük ülkeler bile sınırlarının ötesindeki ekonomik gelişmelere duyarlı hale gelebilirler. 1977'de Güneydoğu Asya mali krizle boğuşurken, ABD Meksika örneğinde olduğu kadar korunmasız değildi ve esas olarak çok taraflı kuruluşlar aracılığıyla karşılık verdi. Gene de, bazı gelişmekte olan ülkelerin çökmesinin başkalarına olan güveni de baltalayacağı ekonomik bir domino etkisinden duyulan korku, ABD ve diğer ileri ekonomilerin hiçbir şey yapmadan kenarda beklemeye devam edemeyeceği anlamına geliyordu.

Dünya Ekonomisinde Liderlik ve Kuruluşlar

Uluslararası ekonominin kuralları genelde en büyük devletlerin politikalarını yansıtır (Şekil 7.2). 19. yüzyılda Büyük Britanya büyük dünya ekonomilerinin en güçlüsüydü. Parasal alanda, İngiltere Merkez Bankası dünya parası için istikrarlı bir çerçeve oluşturan altın standardına bağlıydı. Britanya denizlerde serbest seyir ve ticaret hakkını da uygulattı ve 1932'ye kadar dünya ticareti için büyük bir açık pazar sağladı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Britanya Kayzer Almanya'sına karşı savaşmaktan ciddi bir şekilde zayıflamıştı. ABD dünyanın en büyük ekonomisi durumuna geldi, ama 1930'larda uluslararası sorunlara sırtını döndü. Dünya ekonomisindeki en büyük oyuncu, büyüklüğünün gerektirdiği liderliği sağlamak yerine, hâlâ hazır konabilirmiş gibi davrandı. Bazı ekonomistler 1930'lardaki Büyük Bunalım'ı ABD'nin kötü para politikalarının ve liderlik eksikliğinin ağırlaştırdığına inanırlar. Britanya açık bir uluslararası eko-

nomiyi sürdüremeyecek kadar zayıftı, ABD ise üstlendiği yeni sorumlulukları yerine getirmiyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1930'ların dersleri Amerikan liderlerinin aklındaydı ve 1944'te New Hampshire, Bretton Woods'da toplanan uluslararası bir konferans, açık bir uluslararası ekonomiyi sürdürmek için kuruluşlar oluşturdu. Uluslararası Para Fonu (IMF) genellikle, ödemeler dengesinde veya borç faizlerini ödemekte güçlüklerle karşılaştıklarında yardımcı olmak için gelişmekte olan ülkelere ve yeni piyasa ekonomilerine borç verir. IMF genellikle verdiği borçları borç alan ülkenin ekonomi politikalarında reform yapması şartına, mesela bütçe açıklarını ve fiyat sübvansiyonlarını azaltması koşuluna bağlar. Politikaları bazen tartışmalı ve her zaman etkili olmasa da, IMF 1990'ların başında Rus ekonomisine destek sağlamada ve gene 1990'larda Asya mali krizinde önemli bir rol oynamıştır. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) daha yoksul ülkelere ve yeni piyasa ekonomilerine kalkınma projeleri için borç para verir. (Asya, Latin Amerika ve Doğu Avrupa için bölgesel kalkınma bankaları da vardır.)

Sonradan Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüşen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), serbest ticaret kurallarını belirlemiştir ve gümrük tarifelerini düşüren bir dizi çok taraflı müzakere turuna ev sahipliği yapmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) en gelişmiş 30 ülkenin uluslararası ekonomi politikalarını koordine ettikleri bir forum olarak işlev görür. 1970'lerin ortalarından beri, dünyadaki toplam üretimin üçte ikisini gerçekleştiren en büyük yedi ekonominin liderleri (1990'larda Rusya da aralarına katılmıştır) dünya ekonomisinin koşullarını tartışmak üzere yıllık zirve konferanslarında bir araya gelmektedir. Bu kuruluşlar, özel uluslararası etkileşimlerin hızla büyümesini sağlayan hükümet politikalarının güçlendirilmesini sağlamıştır. Bu dönemde, karşılıklı ekonomik bağımlılıkta hızlı bir büyüme gözlenmiştir. 1945 sonrası dönemin büyük bölümünde ticaret yılda yüzde 3-9 oranında büyümüştür; bu dünya üretiminin büyüme hızından da yüksek bir rakamdır. 1960'ta ABD GSYİH'sinin yüzde 5,6'sını oluşturan uluslararası ticaret, 1995'e gelindiğinde iki kattan fazla artarak

GSYİH'nin yüzde 11,2'sine, 2007'de ise GSYİH'nin yüzde 14,7'sine yükselmiştir. Uluslararası yatırımlar yılda yaklaşık yüzde 10 oranında artarken, küresel stratejilerle büyük çokuluslu şirketler daha da önem kazanmıştır.

Eleştirmenler büyük uluslararası ekonomik kuruluşların yoksul ülkeler yerine zengin ülkelerden yana taraflı olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, IMF ve Dünya Bankası'nda üye oylarının ağırlıklandırılmış olması ABD, Avrupa ve Japonya'nın etkisinin ağır basmasına yol açmaktadır. IMF hep bir Avrupalı, Dünya Bankası ise hep bir Amerikalı tarafından yönetilmiştir. ABD sadece hafif bir eleştiriyle bütçe ve ticaret açıkları verebilmekte, ama daha yoksul ülkeler benzer borçlara girdiklerinde IMF bürokratları yardım için piyasa disiplinine geri dönme şartını koşmaktadır. Bunun bir nedeni, yoksul ülkelerin ödünç para almak için sık sık IMF'nin yardımına ihtiyaç duyması, ama ABD'nin IMF'siz borç alabilmesidir. Başka türlü söylersek, söz konusu kuruluşlar mali piyasalardaki asimetrik karşılıklı bağımlılığın altında yatan gücü yansıtır. IMF'nin ortadan kaldırılması mali piyasalardaki bu altta yatan güç gerçeğini değiştirmeyecektir. Aslına bakılırsa, işleri özel bankacılara ve fon yöneticilerine bırakmak, yoksul ülkelerin borç almasını daha da güçleştirebilir.

Dünya Ticaret Örgütü'nde oylar ağırlıklandırılmış değildir. Bu kuruluş 153 ülkenin ticaret anlaşmalarını ayrımcılık yapmadan görüşebildiği bir forumun yanı sıra, aralarındaki ticari anlaşmazlıkları çözmelerine yardımcı olan kurallar ve paneller sağlar. Eleştirmenler, ülkelerin WTO çerçevesinde müzakere ettikleri anlaşmaların (şu an sürmekte olan, çok taraflı ticaret görüşmelerinin Doha "kalkınma turu" gibi), zengin ülkelerin tarım ve tekstil gibi alanları geliştirmekte olan ülkelerin rekabetinden korumalarını sağladığını, dolayısıyla yoksullar için adaletsiz olduğunu ileri sürerler. Eleştirmenlerin tarifleri doğrudur ve korumacı politikalar yoksul ülkelere zarar verir. Ama bu korumacılığa zengin ülkelerin iç politikası neden olur ve WTO rol oynamasa daha da büyüyebilir. Burada da, uluslararası kuruluşlar altta yatan güç gerçeklerini hafifletebilir, ama ortadan kaldıramaz. Gerçekte, ABD ve Avrupa'nın WTO panellerinde

aleyhlerinde alınan maliyetli kararlara uymak zorunda kalmış olması, kuruluşların marjinal da olsa bir fark yarattığını düşündürür.

Ayrı ayrı devletlerden oluşan bir dünyada uluslararası bir ekonomiyi idare etme sorunları zengin ve güçlü ülkeler arasında bile görülür. 1980'lerde ve 2001'de bir kez daha, ABD içte faturalarını ödemek için kendisini vergilemeyi reddedip yurtdışından borç para aldığı anda net borçlu durumuna geldi. Bazı analizciler bunun 1930'ların tekrarlanması zemin hazırladığına, ABD'nin de Britanya gibi gerileyeceğine inandı. Ama ABD gerilemedi ve diğer ülkeler ABD'ye borç para verme istekliliğini korudu, çünkü ABD ekonomisine güveniyorlardı ve bu çıkarlarına uyuyordu. Mesela Çin, ABD'ye ihracatını kolaylaştırmanın bir yolu olarak elinde büyük dolar rezervleri tutmaya devam etmektedir. 2009'da Çinli yetkililer Çin'in dolar rezervlerini azaltma arzusundan bahsettikleri halde, uygulamada pek az değişiklik olmuştur.

Ancak, mali değişkenlik hâlâ potansiyel bir sorun durumundadır. Küresel mali piyasalar son yıllarda muazzam büyümüştür ve değişkenlikleri istikrar açısından risk yaratmaktadır. Pek çok şey, ilgili hükümetlerin ekonomik sistemde istikrarı koruyucu politikalar izleme konusundaki istekliliğine bağlı olacaktır. Her durumda, küresel siyasi ve ekonomik sistem eskiye göre çok daha karmaşık ve karışıktır. Karşılıklı bağımlılık ilişkileri daha fazla sektörü, devleti, sorunu ve özel aktörü içermektedir. Dünya politikasını sadece, bir güç dengesi içinde birbirine çarpa çarpa yuvarlanan bilardo topları kadar sert bir grup büyük devlet arasında cereyan eden bir süreç olarak analiz etmek, giderek daha az gerçekçi olmaktadır.

Realizm ve Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık

Realizmin üç kilit varsayımı tersine dönse, dünya nasıl görünürdü? Realizm devletlerin yegâne önemli aktörler olduğunu, devletlerin başat aracının askeri güç olduğunu, başat amaçlarının da güç (ya da güvenlik) olduğunu savunur. Ya devletler yegâne önemli aktörler olmasaydı –sınırların ötesinde faaliyet gösteren uluslararası aktörler de büyük oyuncular olsaydı ne olurdu? Ya güç yegâne önem-

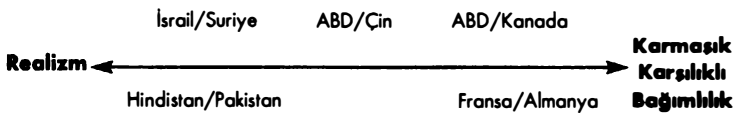
li araç olmasıydı –ekonomik manipölasyon ve uluslararası kuruluşların kullanılması ağır bassaydı? Ya güvenlikten çok refah öncelikli amaç olsaydı? Böyle antirealist bir dünya bir *karmaşık karşılıklı bağımlılık* durumu olarak nitelenebilirdi. Sosyal bilimciler karmaşık karşılıklı bağımlılığı bir “ideal tip” olarak adlandırır. Bu, gerçek dünyayı mükemmel bir şekilde betimlemeyen hayali bir kavramdır, ama daha önce gördüğümüz gibi, realizm de gerçek dünyayı mükemmel bir şekilde betimlemez. Karmaşık karşılıklı bağımlılık durumunda bir dünya hayal etmek, başka türlü bir küresel politika –liberal paradigmanın muhtemelen çok daha iyi işleyeceği bir politika– hayal etmemize izin verir.

Aslında, realizm de karmaşık karşılıklı bağımlılık da ideal tipler oluşturur. Gerçek dünya bu ikisinin arasında bir yeredir. Bazı ülke ilişkilerinin, Hobbes’çul bir doğal hal ile bir karmaşık karşılıklı bağımlılık durumu arasındaki tayfın neresine düştüğünü sorabiliriz. Ortadoğu tayfın realist ucuna daha yakındır, ama ABD ile Kanada arasındaki ilişkiler ve bugün Fransa ile Almanya arasındaki ilişkiler tayfın karmaşık karşılıklı bağımlılık ucuna çok daha yakın düşer. Bir grup ülke arasındaki tikel bir ilişkinin tayftaki yerine bağlı olarak, farklı politikalar ve farklı yumuşak güç mücadelesi biçimleri oluşur. Gerçekte, ülkeler tayf üzerinde yerlerini değiştirebilirler. Soğuk Savaş sırasında, ABD-Sovyetler Birliği ilişkisi açık bir biçimde tayfın realist ucuna yakındı, ama Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, Rusya-ABD ilişkisi realizm ve karmaşık karşılıklı bağımlılık arasında merkeze yaklaştı (bkz. Şekil 7.3).

Gerçek dünyada karmaşık karşılıklı bağımlılık ile realizm arasındaki etkileşimin en iyi örneklerinden biri ABD’nin Çin’le ilişkisi- dir. Japonya’yla olduğu gibi, ABD’nin Çin’den yaptığı ithalat Çin’e olan ihracattan çok yüksektir. Bunun sonucu önemli bir ticaret açığıdır. ABD ile Çin arasındaki iki taraflı ticaret ilişkisi Çin lehine asimetrik olmakla birlikte, ABD potansiyel Çin ticaret ambargoları karşısında özellikle korunmasız değildir, çünkü Çin mallarını başka yerlerden satın alarak kaybını telafi edebilir ve Çin’in ABD’ye ihracat yapmak için güçlü iç nedenleri vardır. Ayrıca, daha önce gördüğümüz gibi, Çin’in ihracattan kazandığı büyük dolar rezervlerini sat-

ma tehditleri, Çin'in Amerika'ya satışlarını olumsuz etkileyebilecektir. Aynı zamanda, Çin pazarının Amerikan malları için potansiyel büyüklüğü ve ABD'de Çin mallarına olan iç talep, ABD hükümetinin Çin'e karşı eylem kapasitesinin, adaletsiz ticari uygulamalar ve insan hakları ihlalleri yüzünden Çin'e yaptırımlar uygulamaması için ABD hükümetine baskı yapan Amerikan çokuluslu şirketlerinin de aralarında bulunduğu uluslararası aktörler tarafından bir ölçüde kısıtlandığı anlamına gelir. Aynı zamanda, Çin'in ekonomik ve askeri gücündeki hızlı büyüme Doğu Asya'da güç dengesi algılamaları üzerinde güçlü bir etkide bulunmuş ve ABD-Japonya güvenlik ittifakının 1995'ten başlayarak yeniden canlandırılmasında rol oynamıştır.

2003 Irak Savaşı'ndan önce, köşe yazarı Robert Kagan, pek çok Avrupa ülkesinin Avrupa içinde egemen olan karmaşık karşılıklı bağımlılığın barışçıl koşullarına alıştığını ve bunları aynı ölçüde geçerli olmadıkları Avrupa dışındaki Hobbes'çül dünyaya genelleme eğiliminde olduğunu savunarak, bu ülkelerin Saddam Hüseyin gibi tehlikeli diktatörlerle karşı karşıya gelmeye daha az istekli olduğunu ileri sürmüştü. Kendi sözleriyle, "Amerikalılar Mars'tandı, Avrupalılar Venüs'ten." Bu zekice cümle tabii ki fazla basitti (Britanya'nın Irak Savaşı'ndaki rolünün gösterdiği gibi), ama Atlas Okyanusu'nun iki yakasındaki farklı algılamaları yansıtıyordu. Daha önemli bir noktaya da ışık yutuyordu. Tüm ileri demokrasiler birbirleriyle ilişkilerinde, Hobbes'çül realizm denizinde liberal barış adaları oluştururlar. Kanada, Avrupa ve Japonya'yla ilişkilerinde ABD bile Venüs'tendir. Bütün dünyanın Hobbes'çül realizm ya da Kant'çıl karmaşık karşılıklı bağımlılık tarafından temsil edildiğini iddia etmek de aynı ölçüde hatalıdır.

ŞEKİL 7.3 Realizmden Karmaşık Karşılıklı Bağımlılığa Uzanan Tayf

Petrolün Politikası

Daha önce belirttiğimiz gibi, petrol gerek ekonomik gerek siyasi bakımdan dünyanın en önemli hammaddesidir ve bu yüzyıl içinde kilit enerji kaynağı olarak kalması muhtemeldir. ABD dünya petrolünün dörtte birini tüketmektedir (tüketimi hızla büyümekle birlikte, Çin için bu oran sadece yüzde 8’dir). Çin’in hızla büyümesiyle bile dünyada petrol kısa sürede tükenmeyecektir. Bir trilyon varilin üzerinde rezerv olduğu kanıtlanmıştır ve daha da çoğunun bulunması muhtemeldir. Ama kanıtlanmış rezervlerin üçte ikisi Basra Körfezi’ndedir ve bu nedenle dünya ekonomisi üzerinde yıkıcı etkileri olacak bir siyasi karışıklık karşısında korunmasızdır. Petrol, el koyma ve sahiplenme anlamında iki Körfez savaşının başlıca nedeni değildi, ama Ortadoğu petrol arzının istikrarı ile küresel ekonomik istikrar arasındaki güçlü pozitif ilişki, Irak’a karşı politikaları tartışırken politikaları oluşturanların göz önünde bulundurduğu çok önemli bir noktaydı. Bir fıkraya göre, Körfez’de petrol yerine brokoli üretiyor olsaydı savaşlar gerçekleşmeyebilirdi. O halde, petrol kendi başına önemli olmanın yanı sıra, hem realizmin hem de karmaşık karşılıklı bağımlılığın değişik yönlerini örnekleyen bir konudur.

Belli bir bölgede karşılıklı bağımlılık sık sık, *rejim* denen bir kurallar, normlar ve kurumlar çerçevesi içinde gerçekleşir. Uluslararası petrol rejimi onyıllar içinde büyük bir değişim geçirmiştir. 1960’ta petrol rejimi büyük tüketici ülkelerin hükümetleriyle sıkı bağları olan özel bir oligopoldü. O vakitler petrolün varili yaklaşık 2 dolara satılıyordu ve bazen “yedi kız kardeş” olarak anılan yedi büyük uluslararası petrol şirketi üretilecek petrol miktarını belirliyordu. Petrolün fiyatı büyük şirketlerin ne kadar üretim yaptığına ve petrolün çoğunun satıldığı zengin ülkelerdeki talebe bağlı olarak değişiyordu. Uluslararası şirketler üretim oranını saptıyor ve fiyatlar zengin ülkelerdeki koşullar tarafından belirleniyordu. Geleneksel askeri ölçütlerle sistemdeki en kuvvetli güçler, sistemin devam etmesi için zaman zaman müdahale ediyordu. Örneğin, 1953’te, milliyetçi bir hareket İran şahını devirmeye kalkıştığında, Britanya ve ABD şahı tahtına

döndürmek için örtük bir müdahalede bulundu. Petrol rejimi ondan sonra esas olarak değişmeden devam etti.

Daha önce belirttiğimiz gibi, 1973'ten sonra uluslararası petrol rejiminde büyük bir değişiklik oldu. Petrol üreticisi ülkeler üretim oranını belirlediler ve bu yolla fiyat üzerinde güçlü bir etkiye sahip oldular; artık fiyat sadece zengin ülkelerdeki piyasa tarafından belirlenmiyordu. Zengin ülkelerden görece yoksul ülkelere muazzam bir güç ve servet kayması vardı. 2004'te yayınlanan gizli belgeler, realist kuramın öngörebileceği gibi, ABD'nin 1973'teki Arap petrol ambargosu karşısında Basra Körfezi petrol yataklarını ele geçirmek için güç kullanmayı düşündüğünü gösterdi. Ama ABD bunu yapmadı ve rejim zayıf ülkeler lehine değişti. Böylesine büyük bir değişim nasıl açıklanabilir?

Sık sık getirilen bir açıklama, petrol üreticisi ülkelerin bir araya gelerek Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nü (OPEC) kurmalarıdır. Bu açıklamada sorun, OPEC'in 1960'ta kurulmuş olması ve büyük değişimin 1973'e kadar meydana gelmemiş olmasıdır. Petrol fiyatları OPEC'e rağmen düştüğüne göre hikâye bu kadarla sınırlı değildir. Uluslararası petrol rejimindeki bu değişimleri açıklamanın üç yolu vardır: genel güç dengesi, petrol konusundaki güç dengesi ve uluslararası kuruluşlar.

Realistler güç dengesindeki değişimlere, özellikle de dünyanın en büyük petrol ihraç bölgesi olan Basra Körfezi'ndeki değişimlere, askeri güç temelinde bakarlar. İki değişim bu dengeyi etkilemiştir: milliyetçiliğin yükselişi ve sömürgelerin bağımsızlaşması. 1960'ta, OPEC ülkelerinin yarısı Avrupa'nın sömürgeleriydi; 1973'e gelindiğinde hepsi bağımsızdı. Milliyetçiliğin yükselmesiyle birlikte askeri müdahalenin maliyetleri de yükseldi. Milliyetçilik bilinci uyanmış ve bağımsızlığını kazanmış bir halka karşı güç kullanmak çok daha pahalıdır. Britanyalılar ve Amerikalılar 1953'te İran'a müdahale ettiklerinde bunun maliyeti fazla yüksek değildi, ama Amerikalılar şahı 1979'da tahtında tutmaya çalışsalar bedeli fahiş olurdu.

ABD ve Britanya gücündeki görece değişimler Basra Körfezi'nde güç dengesini de etkiledi. OPEC kurulduğunda ve ondan önce, Basra Körfezi'nin jandarması büyük ölçüde Britanya'ydı. Britanya 1961'de

Irak'ın Kuveyt'i ilhak girişimini engelledi. Ama 1971'e gelindiğinde, Britanya ekonomik olarak zayıflamıştı ve Britanya hükümeti uluslararası savunma taahhütlerini azaltmaya çalışıyordu. 1971'de Britanya "Süveyş'in doğusu"ndaki rolüne son verdi. Bu bir ölçüde, 1947'de doğu Akdeniz'de bir güç olarak rolünü sürdüremez hale gelişine benzetilebilir. O tarihte, ABD Yunanistan ve Türkiye'ye yardım etmek için bölgeye el atmış ve Truman Doktrini'ni formüle etmişti. Ama ABD 1971'de, Britanya'nın yerini almak üzere bölgeye girmek için 1947'deki kadar elverişli bir durumda değildi. Boğazına kadar Vietnam batağına batmıştı ve bir de Basra Körfezi'nde büyük bir askeri taahhüde girmeye isteksizdi. Sonuçta, Başkan Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger ağırlıkla bölgesel güçlere bel bağlayan bir strateji geliştirdiler. Seçtikleri araç İran'dı. İran'ı bölgenin hegemonu olarak kullanarak, ayrılan jandarma Britanya'yı ucuz yoldan ikame edebileceklerini düşündüler. Realist bir gözlemci petrol rejimindeki değişimi açıklamak için, genel güç yapısında, özellikle de Basra Körfezi'ndeki askeri güç dengesinde meydana gelen bu değişikliklere dikkat çekecektir.

Değişimi açıklamanın ikinci bir yolu, belli bir sorun alanındaki çeşitli ülkelerin ekonomik gücünün göreceli simetrisine odaklanan farklı bir realizm biçimidir. 1950-1973 arasında küresel petrol tüketiminde ABD'nin yabancı petrole bağımlılığını değiştiren ciddi değişiklikler meydana geldi. Açarsak, ABD 1971'e kadar dünyanın en büyük petrol üreticisiydi. Ama ABD üretimi 1971'de zirveyi gördü; bundan sonra Amerikan ithalatı büyümeye başladı ve ABD'nin elinde petrol fazlası kalmadı. 1956 ve 1967'deki iki Ortadoğu savaşında Arap ülkeleri bir petrol ambargosu koymaya çalıştılar, ama ABD, Arap ülkeleri petrol üretimini kestiğinde Avrupa'nın ihtiyacını karşılayacak kadar petrol ürettiğinden, bu çabaları kolayca etkisizleştirildi. Amerikan üretimi 1971'de zirveye çıktıktan ve ABD petrol ithal etmeye başladıktan sonra, petrol piyasasını dengeleme gücü Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelere geçti. ABD artık, son çare olarak kapısı çalındığında eksik petrolü tedarik edebilecek ülke değildi.

Petrol rejiminde 1973'ten sonraki farklılığı açıklamanın üçüncü bir yolu, realizmden çok liberal ve konstrüktivist yaklaşımların üze-

rinde durduğu uluslararası kuruluşların, özellikle de çokuluslu şirketlerin ve OPEC'in rolündeki değişimleri temel alır. “Yedi kız kardeş” bu dönemde yavaş yavaş güç kaybetti. Bunun bir nedeni bunların üretici ülkelerle *hükmini yitiren pazarlıkları*ydı. Çokuluslu bir şirket yeni bir yatırımla zengin kaynaklara sahip bir ülkeye girdiğinde, çokuluslu şirketin ortak kazançların büyük bölümünü aldığı bir pazarlık gerçekleştirebilir. Yoksul ülke açısından, çokuluslu bir şirketin kaynaklarını değerlendirmeye gelmesi lehte bir durumdur. Gelirlerin yüzde 20'sini o, yüzde 80'ini çokuluslu şirket alsa bile, yoksul ülkenin eline öncekinden daha fazla para geçecektir. O halde, çokuluslu şirketler sermaye, teknoloji ve uluslararası piyasalara erişim tekeline sahip oldukları erken aşamalarda, yoksul ülkelerle, kendilerinin aslan payını aldıkları pazarlıklar yürütebilirler. Ama zaman geçtikçe, çokuluslu şirketler kaynakları dikkatsizce yoksul ülkelere transfer ederler; bunun nedeni hayırseverlik değil, ticaretin olağan seyridir. Yerlileri eğitirler. Bu şekilde, Suudiler, Kuveytli ve diğerleri petrol sahalarını, pompalama istasyonlarını ve yükleme iskelelerini nasıl işleteceklerini öğrenmiştir. Yerliler pazarlama ve ilgili alanlarda da uzmanlaşmıştır.

Sonunda, yoksul ülkeler daha iyi bir kâr bölüşümü isterler. Çokuluslu şirket ayrılma tehdidini kullanabilir, ama yoksul ülke de artık işi kendi başına yürütme tehdidinde bulunabilir. Dolayısıyla, özellikle hammaddelerde çokuluslu şirketin ev sahibi ülkeyle pazarlık gücü zamanla azalır. “Hükmini yitiren pazarlık” budur. 1960'lardan 1973'e kadar, çokuluslu şirketler yoksul ülkelerin petrol işini tek başlarına yürütme kapasitesini geliştiren teknoloji ve becerileri dikkatsizce transfer etmişlerdir.

Başka gelişmeler de vardı. Yeni uluslararası şirketler petrol piyasasına girince, yedi kız kardeşe “küçük kuzenler” de katılmıştı. Bunlar yedi kız kardeş kadar büyük olmasalar da, gene de büyüktüler ve petrol üreticisi ülkelerle kendi anlaşmalarını yapmaya başladılar. Dolayısıyla, petrol üreticisi bir ülke yedi kız kardeşin elinden kurtulmak istediğinde daha küçük bağımsız çokuluslu şirketlerle anlaşma yapabiliyordu. Bu da en büyük çokuluslu şirketlerin pazarlık gücünü azalttı.

Kurumsal olarak, OPEC'in bir kartel olarak etkisinde belli bir artış vardı. Arzı kısıtlayan karteller petrol sanayisinde uzun zamandır tipik oluşumlardı, ama eskiden, bunlar yedi kız kardeşin özel düzenlemeleriydi. Piyasalar yumuşak, fiyatlar da düşmekte iken üretim kotalarını ihlal etme eğilimi olduğundan, karteller genellikle problem yaratır. Karteller en iyi petrol kıtlığı olduğunda çalışır, ama petrol fazlası olduğunda, insanlar petrollerini satmak ister ve piyasada daha büyük bir pay kapmak için fiyatı düşürmeye meylederler. Zamanla, piyasa güçleri kartelleri aşındırma eğilimi gösterir. OPEC, petrol üreticisi ülkelerin özel bir kartelden bir hükümet karteline geçme çabasını temsil ediyordu. İlk yıllarında, OPEC sözünü geçirmekte güçlük çekti çünkü bol miktarda petrol vardı. Petrol fazlası oldukça, OPEC ülkeleri piyasada daha büyük bir pay sahibi olmak için hileye başvurmaya itiliyordu. OPEC kuruluş yılı olan 1960'tan 1970'lerin başına kadar fiyat disiplini uygulataamadı. Ama petrol arzının daralmasından sonra, OPEC'in üreticilerin pazarlık gücünü koordine etmekteki rolü büyüdü.

1973'teki Ortadoğu Savaşı OPEC için bir itki oldu, artık gücünü kullanabileceğine dair bir sinyal verdi. Arap ülkeleri 1973 savaş sırasında siyasi nedenlerle petrole erişimi kestiler, ama bu OPEC'in etkili olabileceği bir durum yarattı. Bir Arap ülkesi olmayan İran, sözde Amerika'nın Basra Körfezi'ndeki jandarması rolündeydi, ama İran şahı petrol fiyatlarını dört kat artırdı ve bunu diğer OPEC ülkeleri izledi. Piyasa güçleri nedeniyle OPEC uzun vadede yüksek fiyatları sürekli koruyamadı, ama koalisyonunun etkisiyle fiyatlar belli bir seviyenin altına da inmedi.

Daha önemli bir kurumsal faktör, petrol şirketlerinin krizde "sıkıntıyı hafifletme"de oynadıkları roldü. Krizin bir noktasında, artık Dışişleri bakanı olan Henry Kissinger, ABD "boğulma" radde-sine gelirse güç kullanmak gerekebileceğini söyledi. Ticareti yapılan petrol miktarı yüzde 15 oranında azalmıştı ve Arap ambargosu ABD'ye petrol ihracatını yüzde 25 oranında düşürdü. Ancak petrol şirketleri hiçbir ülkenin diğerinden daha fazla sıkıntı çekmemesini sağladılar. Dünyada ticareti yapılan petrolü yeniden dağıttılar. ABD, ithal ettiği Arap petrolünün yüzde 25'ini kaybedince, petrol

şirketleri bu ülkeye Venezuela veya Endonezya petrolü sevk ettiler. Ambargonun sıkıntısını hafiflettiler; sonuçta, zengin ülkeler petrol-
lerinin yaklaşık yüzde 7-9'unu kaybettiler, ki bu boğulma noktası-
nın epey altındaydı. Petrol şirketleri ekonomik çatışmanın askeri bir
çatışmaya dönüşmesinin önlenmesine yardımcı oldular.

Bunu neden yaptılar? Sebep hayırsevçilik değildi. Uluslarötesi şir-
ketler kârlarını uzun vadede azamileştirmeyi amaçlarlar. Bunun için,
istikrar ve piyasaya erişim isterler. Çokuluslu şirketler, faaliyet gös-
terdikleri ülkeye satış yapmayı reddetmeleri halinde, söz konusu ülke
tarafından millileştirilmekten korkuyorlardı. Örneğin, Britanya
Başbakanı Edward Heath, British Petroleum'un sadece Britan-
ya'ya satış yapmasını, diğer ülkelere yapmamasını istedi. British Pet-
roleum'un başkanı böyle bir talimatı yerine getirmesi halinde, şirke-
tin söz konusu diğer ülkeler tarafından millileştirileceği, bunun da
British Petroleum'u yok edeceği karşılığını verdi. Britanya başbaka-
nı geri adım attı. Esas olarak, petrol şirketleri kârlarını uzun vade-
de azamileştirmeyi amaçladıklarından, sıkıntının tek bir ülkeyi vur-
masındansa, piyasaya istikrar kazandırmaya çalıştılar. Boğulma teh-
didini azaltarak, gücün kullanılması olasılığını düşürdüler.

Kısacası, petrol, realizmin ve karmaşık karşılıklı bağımlılığın ide-
al tipleri arasına düşen bir meseleye örnek oluşturur. Üç boyuttaki
değişimler –genel askeri güç dengesi, söz konusu ekonomik güç ya-
pısı içindeki karşılıklı bağımlılığın simetrisi ve petrol meselesi alanın-
daki kuruluşlar– 1960'ın petrol rejimi ile 1973'ten sonraki petrol re-
jimi arasındaki büyük farkı açıklamaya yardımcı olur.

Bir Güç Kaynağı Olarak Petrol

Dönüm noktası olan 1973'te petrol silahı ne kadar güçlüydü? Arap
ülkeleri üretimi keserek ve İsrail'e dost ülkelere yapılan satışlara am-
bargo koyarak, meselelerini ABD'de gündemin ilk sırasına taşıma-
yı başardılar. Aynı zamanda, Japonya, Avrupa ve ABD arasındaki
ittifaklarda geçici bir düzensizlik yarattılar. Fransa ve Japonya pet-
rol alımlarını sürdürebilmek için bağımsız pozisyonlar aldılar. Pet-
rol silahı ABD'yi Yom Kippur Savaşı'ndan sonra Arap-İsrail anlaş-

mazlığının çözümünde daha uzlaştırmacı bir rol oynamaya teşvik etti. Öte yandan, petrol silahı ABD'nin Ortadoğu'daki temel stratejisini değiştirmede. Amerikalılar birdenbire İsrail'le ittifakı bırakıp Arap davasını desteklemeye başlamadılar. Petrol etkili bir güç kaynağıydı, ama Amerikan politikasını tersine çevirecek kadar güçlü değildi.

Petrol silahı neden daha etkili olmadı? Cevabın bir bölümü, bağımlılıktaki karşılıklıdır. Petrol piyasalarında kilit ülke durumuna gelen Suudi Arabistan'ın ABD'de büyük yatırımları vardı. Suudiler Amerikan ekonomisine fazla zarar verirlerse, kendi ekonomik çıkarlarına da zarar vermiş olacaktı. Ayrıca, Suudi Arabistan güvenlik alanında ABD'ye bağımlıydı. Uzun vadede, Basra Körfezi bölgesinde istikrarlı bir güç dengesini koruyabilecek tek ülke ABD'ydı. Suudiler bunu biliyordu ve petrol silahını kullanırken fazla ileri gitmeye dikkat ettiler.

1973 petrol krizinde bir güç kaynağı olarak sert gücün rolü neydi? Açık bir güç kullanımı yoktu. Boğulma hiçbir zaman gerçekleşmediğinden askeri müdahale olmadı. Ayrıca, Suudiler ABD'nin sağladığı uzun vadeli güvenlik garantisinden yararlanıyorlardı. Dolayısıyla güç geri planda bir rol oynadı. Güvenlik alanındaki karşılıklı bağımlılık ile petroldeki karşılıklı bağımlılık arasında dolaylı bir bağlantı vardı. Güç açık olarak kullanılmayacak kadar yüksek maliyetliydi, ama geri planda bir güç kaynağı olarak belli bir rol oynadı.

Bu karmaşık faktörler kümesi hâlâ varlığını sürdürmektedir. Petrol hammaddeler arasında hâlâ bir istisnadır ve bunun, iki Körfez savaşının çıkmasında ve ABD'nin Basra Körfezi'nde güçlü bir deniz gücü bulundurmaya devam etmesinde payı vardır. Ama petrol fiyatları küresel piyasa güçlerine duyarlıdır ve çokuluslu şirketlerin Orta Asya'da ve diğer bölgelerde petrol arama çalışmaları arzı artırmıştır. 20. yüzyıl sonunda, fiyatlar 1973 öncesi seviyelere geri dönmüştü.

1970'lerde öngörülen kâbus petrol senaryoları gerçekleşmemiştir. Sözgelimi, ABD Enerji Bakanlığı 2000 yılına gelindiğinde petrolün varil fiyatının 100 doları geçeceğini öngörmüştü.¹² Petrol fiyatları 2008'de bu düzeyi geçtiyse de 1990'ların sonunda petrolün varil fiyatı 11 dolara düşmüştü. Önceki tahminlerin gerçekleşmemesini sağlayan bir dizi faktör vardı. Talep cephesinde, politika önlem-

leri ve fiyat artışları enerjinin daha etkin bir şekilde kullanılmasına yol açtı. Örneğin, ABD’de Kurumsal Ortalama Yakıt Etkinliği yasası otomobil üreticilerinin minimum benzin tüketim standartlarına sahip araçlar üretmeleri şartını getirdi. Bu, dış politika üzerinde açık bir amaçlanmış etki yaratan bir iç politika örneğidir. (Yüksek benzin fiyatlarından canı yanan maliyet bilincine sahip tüketicilerin de bu sonuca katkıları oldu.)

Arz cephesinde, Soğuk Savaş sırasında kullanılamayan OPEC dışı petrol kaynaklarının ortaya çıkması OPEC’in dünya piyasasında daha fazla rekabetle karşılaşması anlamına geliyordu. 1990’ların sonlarında, Rusya Batı’nın önemli bir petrol tedarikçisi durumuna geldi. Hazar Denizi rezervleri de OPEC’in kontrolü dışında kalan bir başka umutlandırıcı kaynak oldu. Teknolojideki ilerlemeler jeologların önceden ulaşılması imkânsız olan petrole erişimini sağlayarak, 1970’lerde yapılan küresel rezerv projeksiyonlarının sınırlılıklarını gösterdi.

Ama 2005’ten sonra, kısmen savaştan kaynaklanan aksamalar, kasırgalar ve terörist tehditler nedeniyle, ama yükselen talep projeksiyonlarının da etkisiyle petrol fiyatları yeniden fırladı. Petrol ve benzin fiyatlarındaki yükselme, 1990’ların düşük petrol fiyatlarından zarar gören Rusya, Venezuela ve İran gibi enerji üreticisi ülkelerin siyasi baskı gücünü artırdı. İki yeni tüketim devi, Çin ve Hindistan enerji piyasalarının geleceğini etkilemektedir. Dünyanın bu en kalabalık iki ülkesi modernleşip sanayileştikçe enerji talepleri de hızla artmaktadır. İki ülke de, 1970’lerin petrol krizinden petrolün mübadelesi kolay bir meta olduğunu ve piyasaların arzı yayabildiğini, hatta petrole kimin sahip olduğunu önemsizleştirdiğini öğrenmiş olmaları gerektiği halde, yabancı petrolü satın almak ve kontrol etmek için merkantilist çabalar harcamaktadır. Çin’in geniş kömür rezervleri ve batıdaki Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde doğal gazı olmakla birlikte, büyüyen gereksinimlerini karşılamak için petrol ithalatına olan bağımlılığı giderek artacaktır. İki ülke fosil yakıt kullanımından kaynaklanan çevre sorunlarıyla da karşı karşıyadır ve 9. Bölüm’de göreceğimiz gibi, bunların hava kirliliği ve iklim değişikliği bakımından küresel sonuçları olabilir. Her durumda, iki ülkenin hızlı ekonomik büyümesinin küresel petrol talebine önemli katkısı olacaktır.

Koruma çabalarına rağmen, ABD'nin de enerji gereksinimlerini karşılamak için ithal petrole olan bağımlılığının devam etmesi muhtemeldir. Bu da, Basra Körfezi gibi en büyük küresel petrol üreticisi bölgelerin jeopolitikte kilit bir rol oynamaya devam edeceği anlamına gelir. Rusya gibi yeni kaynaklara rağmen, uzmanlar Suudi Arabistan ve komşularının bugünden 2030'a kadar artan küresel petrol talebinin üçte ikisini karşılayacağını tahmin etmektedir.¹³ Suudi Arabistan dünyanın bir numaralı petrol üreticisi olduğundan, ülkenin siyasi istikrarında büyük değişimler olması dramatik sonuçlar doğurabilir.

Çatışmalar Basra Körfezi'nden petrol akışını kesintiye uğratırsa fiyatlar zengin ülkeler gibi yoksul ülkeler için de aniden artabilir. Petrol draması henüz sona ermemiştir. Hammaddeler bilgi çağı ekonomilerinde sanayi çağında olduğu kadar yaşamsal olmasa da, petrol hâlâ önemlidir. Ve büyüyen küresel karşılıklı ekonomik bağımlılık ağları ortak kazançlar üretirken, siyasi problemler de yaratabilmektedir. Güç politikası ekonomik küreselleşme çağında daha da karmaşıklaşmaktadır.

21. yüzyılda petrol politikalarının daha da karmaşıklaşması muhtemeldir –tam nasıl olacakları ortak ferasetimize ve maharetimize bağlı olacak olsa da. Petrol yenilenemez bir kaynaktır ve yüksek bir hızda çıkarmaya devam etmemiz halinde, kolay işlenen petrol kaynakları kuruyacaktır. Kolaylıkla ulaşılan petrol yataklarının çoğu işlenmiş durumdadır. Uluslararası Enerji Ajansı 2008 Dünya Enerji Raporu'nda olgun petrol yataklarında bugün yüzde 6,7 olan azalma oranının 2030'da yüzde 8,6'ya çıkmasının olası olduğunu öngörmektedir –başka türlü söylersek, önümüzdeki 20 yıl içinde küresel talep sabit kalsa bile (ki Çin ve Hindistan gibi ülkelerde hızla büyüyen talep veri alındığında, bu olasılık çok düşüktür), sırf mevcut petrol yataklarındaki azalmayı telafi etmek için bugünden yarına, petrol üretimi bugünküne denk dört yeni Suudi Arabistan bulmamız gerekecektir. Dünya kaçınılmaz olarak gitgide daha çok, katran kumu gibi geleneksel olmayan petrol kaynaklarına yönelecektir, ama bunların işlenmesi çok daha zor ve pahalıdır. Bu üç problem –işlenmesi kolay petrol yataklarının tükenmesi, mevcut yatakların verimliliğindeki azal-

ma ve geleneksel olmayan kaynaklara giderek daha fazla bel bağlama– üretimde bir birim enerji yatırımından ne kadar enerji elde edilebileceğini gösteren, Enerji Yatırım Getirisi (ERO I) adlı faydalı bir istatistiğe yansımıştır. Herhangi bir petrol çıkarma işlemi, pompaların ve sondaj aletlerinin çalışması için elektrik, taşıtları yürütmek için akaryakıt vb gerektirir. 1930’ların başında ABD’de, bir varil petrole eşdeğer enerji girdisiyle 100 varil petrol çıkarmak mümkündü. Bugün, ERO I 100’e 1’den, 17’ye 1’e inmiştir. Kumlu petrolden kullanılabilir petrol çıkarmak için büyük miktarlarda ısı gerektiren katran kumlarının işlenmesinde ise ERO I 6’ya 1’den düşüktür.¹⁴

Uzun vadede, dünya petrole olan bağımlılığına son vermenin bir yolunu bulacaktır. Karbon sonrası bir ekonominin enerjisini nereden sağlayacağını kimse bilmemektedir –hangi oranlarda olacağını söylemek mümkün olmasa da, nükleer, güneş, rüzgâr, dalga, jeotermal ve biyokütle enerji kaynaklarının hepsi kuşkusuz karışımın parçası olacaktır. Dünyanın Hobbes’çul kesimlerinin petrol endüstrisi üzerindeki hâkimiyeti ne kadar uzarsa, petrol politikalarının realist güç politikalarına benzeme olasılığı o kadar artacaktır. Dünyanın Kanada gibi ülkelere bağımlılığı ne kadar artarsa, petrol politikaları karmaşık karşılıklı bağımlılık koşullarında beklenebilecek dinamikleri o kadar çok yansıtacaktır. Ancak, her durumda, petrol politikaları ile çevre politikaları olasılıkla, birbirlerinden ayrılamaz noktaya gelene kadar iç içe geçecektir, zira karbon sonrası dünyaya doğru önemli bir ilerleme sağlanamaması halinde, dünyanın uzun vadeli enerji ve iklim değişikliği sorununu çözme girişimleri kolayca zıt amaçlara hizmet edebilecektir.

Okuma Önerileri

1. Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, Jr., *Power and Interdependence*, 2. baskı (Glenview, IL: Scott Foresman, 1989), böl. 1-3.
2. Held, David ve diğ., *Global Transformations: Politics, Economics and Culture* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1999), böl. 1-3.

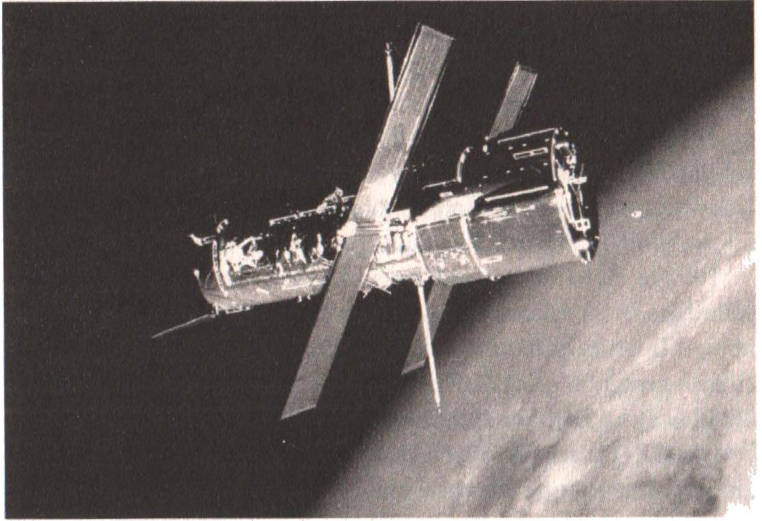
3. Friedman, Thomas, *The World is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 2005), böl. 1, 11-13.
4. Nye, Jr., Joseph S. ve John D. Donahue (ed.), *Governance in a Globalising World* (Washington, DC: Brookings Institution, 2000), böl. 1-2.
5. Yergin, Daniel, "Ensuring Energy Security," *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 2006, s. 28-36.

Notlar

- 1 Dani Rodrik, *Has Globalization Gone Too Far!* (Washington, DC: Institute for International Economics, 1997), s. 2.
- 2 James J. McCarthy, "The Scope of the IPCC Third Assessment Report," *Climate Report* (Kış 2001), s. 3.
- 3 Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 1999), s. 7-8.
- 4 Joseph Stiglitz, "Weightless Concerns," *Financial Times* (Londra), 3 Şubat 1999, s. 14.
- 5 John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (New York: Penguin, 1988), s. 11.
- 6 Robert Wade, "Winners and Losers" ve "Of Rich and Poor," *The Economist*, 28 Nisan 2001, s. 72-74, 80. Küresel eşitsizliği ölçmek güçtür ve her zaman bir belirsizlik derecesi söz konusudur; ama sanayi devriminden bu yana gelir eşitsizliğinin dramatik bir biçimde arttığı açıkça belli olmakla birlikte, son yirmi otuz yıl içinde bu uçurumun azalmaya başladığına inanmanın gerekçeleri de mevcuttur. David Dollar, "Globalization, Poverty and Inequality since 1980," David Held ve Ayşe Kaya (ed.), *Global Inequality: Patterns and Explanations* (Cambridge: Polity Press, 2007) s. 73-103.
- 7 İngiltere İklim Değişikliği Özel Temsilcisi John Ashton, School of Oriental and African Studies'de (SOAS) yaptığı konuşma, Londra, 27 Eylül 2006.
- 8 Edmund Andrews, "Snow Urges Consumerism on China Trip," *The New York Times*, 14 Ekim 2005, s. 1.
- 9 Lester Brown, *World Without Borders* (New York: Random, 1972), s. 194.
- 10 Rakesh Mohan, Valedictory Address, Reserve Bank of India, Asia Regional Economic Forum, 20 Eylül 2007.
- 11 1959 Savunma Üretimini Paylaşma Düzenlemeleri, 1965 Oto-Pakt ve 1988 Kanada-ABD Serbest Ticaret Sözleşmesi. Michael Hart, *A Trading Nation: Canadian Trade Policy from Colonialism to Globalization* (Vancouver: UBC Press, 2002), s. 214-217, 240-247, 367-393.
- 12 "Still Holding Customers Over a Barrel," *The Economist*, 25 Ekim 2003, s. 61-63.
- 13 Aynı yer.
- 14 Thomas F. Homer-Dixon, *The Upside of Down: Catastrophe, Creativity, and the Renewal of Civilization* (Washington, DC: Island Press, 2006), s. 90, 93.

8. Bölüm

Bilgi Devrimi ve Uluslarötesi Aktörler

Hubble Uzay Teleskobu

Güç ve Bilgi Devrimi

Bilgi devriminin dünya politikasını dönüştürdüğü bir dönemden geçiyoruz. Dört yüzyıl önce, İngiliz devlet adamı ve filozof Francis Bacon bilginin güç demek olduğunu yazmıştı. 21. yüzyılın başında, hem ülkelerin içinde hem ülkeler arasında nüfusun çok daha büyük bir kesiminin bu güce erişim imkânı vardır. Hükümetler bilginin akışını ve denetimini her zaman dert etmiştir ve içinde bulunduğumuz dönem bilgi teknolojisindeki değişimlerden kuvvetle etkilenen ilk dönem değildir. 15. yüzyılda Johannes Gutenberg'in (1398-1468) Kut-

sal Kitap'ın basılmasını ve Avrupa'da nüfusun geniş kesimlerince kolayca erişilir hale gelmesini sağlayan hareketli matbaa harflerini icad-
dı, sık sık Reform hareketinin başlamasında önemli rol oynayan bir
faktör olarak kabul edilir. Risaleler ve haberleşme komiteleri Ame-
rikan Devrimi'nin yolunu açmıştır. Konstrüktivistlerin işaret ettiği
gibi, bilgi hareketlerindeki hızlı değişimler kimliklerde ve çıkarlar-
da önemli değişikliklere yol açabilir.

Şu anki bilgi devrimi bilgisayarlar, iletişim ve yazılımdaki hızlı tek-
nolojik ilerlemelere dayanmaktadır; bu ilerlemeler de bilginin işlen-
me ve iletim maliyetinde çok büyük düşürlere yol açmaktadır. Bil-
gisayarların gücü 1958'de entegre devrenin icadından beri her iki yıl-
da bir ikiye katlanmış ve 21. yüzyılın başına gelindiğinde maliyet-
leri 1970'lerin başındaki rakamların binde birine inmiştir. Otomo-
billerin fiyatı yarı iletkenlerinki kadar hızlı düşmüş olsaydı bugün
bir arabanın maliyeti 5 dolar olurdu.

1993'te, dünyada 50 kadar web sitesi vardı; 1990'ların sonuna
gelindiğinde bu rakam 5 milyonu aşmıştı. 2000 ile 2005 arasında
küresel İnternet kullanımı yaklaşık yüzde 170 büyüdü; kullanımın
en hızlı arttığı bölgeler Afrika ve Ortadoğu'ydu. İletişim bant geniş-
likleri hızla büyümekte ve iletişim maliyetleri bilgisayar maliyetlerin-
den de hızlı bir şekilde düşmeye devam etmektedir. 1980'e gelindi-
ğinde, bakır telefon telleri üzerinden saniyede sadece bir sayfa bilgi
taşınabiliyordu; bugün, ince bir optik fiber tel saniyede 90.000 *cilt*
bilgi taşıyabilmektedir. Bugünkü dolar kuru cinsinden, okyanusaşı-
rı kısa bir telefon görüşmesinin maliyeti 1930'da 250 dolarken, yeni
yüzyılın başında 1 doların altına düşmüştü. Bugün ise, İnternet üze-
rinden ses iletimiyle (VoIP), neredeyse bedavaya gelmektedir. Web
kameralar evlerinde çalışan insanlara kişisel video konferanslar dü-
zenleme kolaylığı sağlamaktadır. 1980'de, bir gigabaytlık bellek bir
odayı dolduruyordu; bugün cebinize sığan bir Apple iPod'a 160 gi-
gabayta kadar dosya yüklenebilmektedir.

Bilgi devriminin temel özelliği varlıklı ve güçlü olanlar arasında-
ki iletişimin *hızı* değildir: 130 yılı aşkın bir süredir Avrupa ile Ku-
zey Amerika arasında neredeyse anında iletişim mümkündü. Asıl önem-
li değişim, bilgi iletiminin *maliyetindeki* muazzam düşüştür. Nere-

den bakılırsa bakılsın, iletim maliyetleri göz ardı edilebilecek düzeye inmiş, dolayısıyla dünya genelinde iletilebilecek bilginin miktarı fiilen sınırsızlaşmıştır. Bunun sonucu, belgelerin çok küçük bir yüzdesini oluşturduğu bir bilgi patlamasıdır. Bir tahmine göre, sadece 2006 yılında 161 milyar gigabayt dijital bilgi yaratılmış ve saklanmıştı (şimdiye kadar yazılmış bütün kitaplardaki bilgilerin yaklaşık 3 milyon katı). 2010'da dijital bilginin yıllık büyüme oranının altı katın üzerinde artarak 988 milyar gigabayta ulaşacağı tahmin edilmektedir. 21. yüzyılın başında bilgisayar kullanıcıları yılda yaklaşık 25 trilyon e-mail mesajı göndermiştir ve 2010 yılında dünyada her yıl üretilen toplam bilginin yüzde 70'inin e-mail'ler, çevrimiçi video'lar ve World Wide Web'den gelmesi beklenmektedir. Zaman zaman "üçüncü sanayi devrimi" olarak anılan birbiriyle bağlantılı bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki bu muazzam değişim, hükümetlerin ve egemenliğin doğasını değiştirmekte ve bir güç yayılması yaratmaktadır.

Geçmişin Dersleri

Teknolojinin insanların etkileşim biçimi ve dünyalarını düzenleme tarzları üzerinde hep önemli bir etkisi olmuştur. Eski Sümer'de yazının icadı tarihte ilk kez iptidai bir bürokratik devleti mümkün kılmıştır. Avrupa'da hareketli matbaa harflerinin icadı, ortaçağ *fief* devletlerinin modern devletlere dönüşmesini sağlamıştır.¹ İletişim, ulaşım ve askeri teknolojideki devrimler giderek daha büyük alanlarda yönetişime olanak vermiştir. Modern egemen devletin ilk kez kurulduğu Batı Avrupa'da ülkelerin fiziksel bakımdan küçük olmaları tesadüf değildir.² Fransa –en büyükleri– dünyada ancak 49. sırada gelir. Avustralya'ya 12, ABD ya da Kanada'ya 15 Fransa sığdırabilirsiniz. Sürmekte olan teknolojik gelişmeler geleceğin dünya politikası açısından ne anlama gelmektedir?

Gelişmiş dünyanın geçmişine bakarak, nereye doğru gittiğimize dair bir fikir edinebiliriz. 19. yüzyılın başlarındaki birinci sanayi devriminde, imalathanelerde ve taşımacılıkta buhar gücünün kullanılmaya başlamasının ekonomi, toplum ve hükümet üzerinde güçlü bir

etkisi oldu. Üretim örüntüleri, iş ve yaşama koşulları, sınıflar ve siyasi güç dönüşüm geçirdi. Giderek karmaşılaşan ve potansiyel olarak tehlikeli fabrikalar için eğitilmiş okuryazar işçilere ihtiyaç doğunca, örgün eğitim başladı. Kentleşmeyle baş etmek için, Londra'daki "bobbis" gibi polis güçleri oluşturuldu. Zorunlu kanal ve demiryolu altyapılarına sübvansiyonlar sağlandı.

20. yüzyılın başlangıcındaki "ikinci sanayi devrimi" –elektrik, sentetik maddeler ve içten yanmalı motor– beraberinde benzer ekonomik ve toplumsal değişimler getirdi. ABD ağırlıkla tarımsal bir ülke olmaktan çıkıp esas olarak sanayileşmiş ve kentli bir ülke haline geldi. 1890'larda çoğu Amerikalı hâlâ çiftliklerde yaşama olarak çalışıyordu. Bundan birkaç on yıl sonra, çoğunluk kentlerde yaşıyor ve fabrikalarda çalışıyordu. Kentli işgücü ve sendikalar önem kazandıkça yeni sınıfsal ve siyasi bölünmeler oluştu. Ve gecikmelerle, hükümetin rolü değişti. İki partili ilerici hareket, antitröst yasalara, Gıda ve İlaç İdaresi'nin öncüsü olan ilk tüketiciyi koruma düzenlemelerine ve Federal Rezerv Kurulu'yla ekonomik istikrara öncülük etti. ABD dünya politikasında büyük bir güç konumuna yükseldi. Bazıları üçüncü sanayi devriminin ekonomi, toplum, hükümet ve dünya politikasında benzer dönüşümler yaratmasını beklemektedir.

Bu tarihsel analogiler 21. yüzyılda dünya politikasını biçimlendirecek güçlerden bazılarını anlamamıza yardımcı olur. Ekonomiler ve bilgi ağları hükümetlerden daha hızlı değişmektedir. Egemenlik ve otoritenin siyasi ölçekleri henüz benzer bir hızla büyümektedir. Sosyolog Daniel Bell'in belirttiği gibi, "Sanayi sonrası toplumda –özellikle geçiş sürecinin yönetiminde– ağır basan tek bir sosyolojik problem varsa, o da ölçek yönetimidir."³ Daha basit bir şekilde söylersek, dünya politikasının temel yapıtaşları yeni teknoloji tarafından dönüştürülmektedir. Sadece ulus devletlerin sert gücüne odaklanırsak, yeni gerçekliği ıskalarız.

Henüz yaşanmakta olan bilgi devriminin erken bir aşamasında bulunuyoruz ve sürecin ekonomi ve politika üzerindeki etkileri eşitsizdir. 18. yüzyıl sonunda buharla, 19. yüzyıl sonunda elektrikle olduğu gibi, toplumun yeni teknolojileri kullanmayı tam olarak öğrenmesi gerektiğinden verimlilikteki büyüme geride kalmıştır. Toplum-

sal kurumlar teknolojiiden daha yavaş değişir. Örneğin, elektrik motoru 1881’de icat edildi, ama Henry Ford’un fabrika montaj hatlarının elektrik enerjisinden tam olarak yararlanacak şekilde yeniden düzenlenmesine öncülük etmesi için yaklaşık 40 yıl geçmesi gerekti. Benzer gecikmeler bilgi teknolojisi ve bilgisayarlar için de söz konusudur. Amerikan ekonomisinde verimlilik artışı ancak 1990’ların ortalarında kaydedilmeye başlamıştır.

Yeni yeni ucuzlayan elektriğin yardımıyla yüzyıl başında gerçek anlamda kitle iletişiminin ve yayıncılığın başlaması, günümüzde olası siyasi ve toplumsal sonuçlara ilişkin bazı ipuçları sunar. Bu süreç popüler kitle kültürü çağını başlatmıştı. Kitle iletişiminin ve yayıncılığın –telefonun olmasa da– etkilerinin, merkezileştirici bir siyasi sonucu olmuştu. Bilgi daha yaygın olmakla birlikte, demokratik ülkelerde bile yerel basın çağında olduğundan daha merkezi bir etki altındaydı. Başkan Roosevelt’in 1930’larda radyoyu kullanması Amerikan politikasında çok büyük bir değişim yarattı. Bu etkiler, rakip bilgi kaynaklarını bastırma gücüne sahip totaliter hükümetlerin yükselişiyle birleştikleri yerlerde özellikle belirgindi. Nitekim, bazı aka-

New York Emtia Borsası’nda çalışan broker’lar

demisyenler ikinci sanayi devrimine eşlik eden kitle iletişimi olmasaydı totalitarizm mümkün olmayacağı inançındadır.

20. yüzyılın ortalarında insanlar yaşamakta olan bilgi devrimiyle birlikte bilgisayarların ve iletişimin George Orwell'in 1984 başlıklı romanında dramatize ettiği merkezi hükümet kontrolünü yaratmasından korktular. Büyük boy merkezi sistem bilgisayarları, merkezi planlamanın ve kontrol piramidinin tepesindekilerin gözetim gücünü artırmaya hazır gibiydi. Devlet televizyonu haberlere hâkim olacaktı. Merkezi veri tabanlarıyla bilgisayarlar, hükümetin kimlik teşhisini ve gözetimini kolaylaştırabilir ve ticarileşme daha şimdiden İnternet'in başlangıçtaki liberter kültürünü ve kodlarını değiştirmiştir. Gene de, şifreleme teknolojisi gelişmekte ve Gnutella ve Freenet gibi programlar kullanıcıların anonim olarak dijital bilgi alışverişi yapmasını sağlamaktadır. Bunlar, bireylere ilk baştaki karamsarların öngördüğünden daha büyük bir alan vaat etmektedir ve hükümetlerin İnternet'i kontrolü ikinci sanayi devrimi teknolojisinin kontrolünden daha güçtür.

Bilgisayar gücünün maliyeti düştükçe ve bilgisayarların boyutları küçülüp dağıtımları yaygınlaştıkça, ademi merkezileştirici etkileri merkezileştirici etkilerine ağır basmaktadır. İnternet, bilgi üzerindeki gücün çok daha yaygın bir şekilde dağıldığı bir sistem yaratmaktadır. Yayıncıların ve yayımcıların denetlediği radyo, televizyon ve gazetelerle karşılaştırıldığında, İnternet bire bir (e-mail'le), bir kişiden pek çok kişiye (kişisel bir homepage'ler ya da blog'larla), pek çok kişiden bir kişiye (elektronik yayınlara) ve belki de en önemlisi, pek çok kişiden pek çok kişiye (çevrimiçi sohbet odaları ya da mesaj panolarıyla) sınırsız iletişim imkânı yaratmaktadır. Bu elektronik iletişim yöntemlerini iletişim alanındaki daha önceki ilerlemelerle karşılaştıran siyaset bilimci Pippa Norris, "İnternet mesajları daha uzağa, daha hızlı ve daha az aracıyla gitme kapasitesine sahiptir"⁴ demektedir. Merkezi gözetim mümkündür, ama İnternet'i denetleyerek bilgi akışlarını kontrol etmek isteyen hükümetler yüksek maliyetlerle karşılaşmaktadır. Yeni bilgi teknolojileri, merkezileşmeyi ve bürokrasiyi güçlendirmek yerine, ağ örgütlenmelerini, yeni cemaat türlerini ve hükümetler için farklı rol taleplerini destekleme eğilimindedir.

Bunun anlamı, dünya politikasının ileride sadece hükümetlerin at koşturduğu bir alan olmayacağıdır. Şirketlerden STK'lara ve teröristlere kadar uzanan bireyler ve özel kuruluşlar güçlenerek dünya politikasında doğrudan rol oynayacaktır. Bilginin yayılması, gücün daha yaygın bir biçimde dağılacağı ve gayri resmi ağların geleneksel bürokrasinin tekeline kıracağı anlamına gelir. İnternet'in hızı, gerek burada gerek denizaşırı bölgelerde bütün hükümetlerin gündemleri üzerinde daha az kontrolü olacağı anlamına gelir. Siyasi liderler gelişmelere tepki vermeden önce eskisi kadar özgür davranamayacak, sonra da sahneyi daha fazla aktörle paylaşmak durumunda kalacaktır. Konstrüktivistler, *güç dengesi* ve *hegemonya* gibi terimlerle ve sadece merkezi hükümetlerce yönetilen devletlerin sert gücünü karşılaştıran kuvvet ölçümleriyle gözlerimizi bağlamaktan kaçınmamız gerekeceğine dikkat çekmektedirler. Egemen devletleri birbirine çarpa çarpa yuvarlanan ve dengelenen bilyardo topları gibi gösteren realist imgelerin, bizleri dünya politikasının yeni karmaşıklığına körleştireceğini söylemektedirler.

Yeni Bir Dünya Politikası mı?

Bilgi devriminin etkileri henüz erken bir aşamadadır. Bilgi devrimi dünya politikasını gerçekten değiştirmekte midir? Realistler bu soruya olumsuz cevap verecektir. Devletler en önemli aktörler olarak kalacak ve bilgi devrimi en büyük devletlere yarar sağlamaya devam yarayacaktır. Bilgi devrimi devlet dışı aktörleri öyle ya da böyle güçlendirerek ve merkezi hükümetlerin denetimini azaltarak dünya politikasını daha da karmaşıklştırmakta, ama devletler arasındaki gücü de etkilemektedir. Zengin devletler bundan yararlanmakta ve pek çok yoksul ülke geride kalmaktadır. Çin, Hindistan ve Malezya gibi bazı yoksul ülkeler bilgi ekonomisine girmede önemli ilerlemeler kaydetmiş olmakla birlikte, 2009 yılında tüm İnternet kullanıcılarının yüzde 40'ı Avrupa ya da Kuzey Amerika'da yaşıyordu. Bugün Kuzey Amerikalıların dörtte üçü İnternet kullanmaktadır; Afrikalıların ise yüzde 6'sından azı. Dünya hâlâ bir tarım, sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiler karışımıdır. Bilgi toplumundan en çok et-

kilenen sanayi sonrası toplumlar ve hükümetler, şu ana kadar bilgi devriminden en az etkilenen ülkelerle bir arada yaşamakta ve etkilşmektedir.

Bu dijital bölünme sürececek midir? Düşen maliyetler yoksul ülkelerin sıçrama yapmasına ve bazı kalkınma aşamalarını atlmasına izin verebilir. Sözgelimi, kablosuz iletişim şimdiden pahalı sabit hatların yerini almaktadır ve ses tanıma teknolojileri okuryazar olmayan kitlelere bilgisayarla iletişim olanağı sağlayabilir. Teknolojinin yayılması zaman alır ve pek çok ülke kendi Silikon Vadisi'ni geliştirme arzusundadır. Ama ileri teknoloji âleminin sanal anahtarlarını tespit etmek, gerçek kapıları açmaktan daha kolaydır. Gelişkin iletişim altyapısı, sağlam mülkiyet hakları, sağlam hükümet politikaları, yeni işlerin kurulmasını teşvik eden bir ortam, oturmuş sermaye piyasaları ve çoğu İngilizce anlayan (Web sayfalarının yüzde 80'inin dili İngilizcedir) vasıflı bir işgücü zamanla bazı yoksul ülkelerde de oluşacaktır, ama bu çok çabuk olmayacaktır. Bu ölçütlerden bazılarını karşılayan Hindistan'da bile yazılım şirketleri yüz binlerce kişi istihdam ettiği halde, yaklaşık 1,2 milyar kişilik Hindistan nüfusunun sadece yüzde 61'i okuryazardır.

Bilgi devriminin genelde ademi merkezileştirici ve eşitleyici bir etkisi vardır, ama ülkeler arasında gücü de eşitleyecek midir? Prensip-te, piyasalara giriş maliyetlerini ve engellerini azalttığı için, bilgi devriminin büyük devletlerin gücünü azaltması ve küçük devletler ile devlet dışı aktörlerin gücünü artırması gerekir. Ama pratikte, uluslararası ilişkiler böyle bir teknolojik determinizmin ima ettiğinden daha karmaşıktır. Bilgi devriminin bazı yönleri küçüklere yardım eder; ama bazıları zaten büyük ve güçlü olanlara yardımcı olur. Realistler buna çeşitli açıklamalar getirir.

Birincisi, büyüklük hâlâ önemlidir. Gücün bilgiyle ilişkili bazı yönlerinde, ekonomistlerin giriş engelleri ve ölçek ekonomileri dedikleri şeyler hâlâ mevcuttur. Örneğin, yumuşak güç, filmlerde ve televizyon programlarında görünen ya da yayınlanan şeylerin kültürel içeriğinden güçlü bir şekilde etkilenir. Yerleşik büyük eğlence endüstrileri içerik üretiminde ve dağıtımda sık sık önemli ölçek ekonomilerinden yararlanır. Film ve TV programlarında, dünya piyasaların-

da Amerikan pazar payının büyüklüğü bunun tipik bir örneğidir. Piyasaya yeni girenlerin Hollywood’la rekabet etmesi güçtür (Hindistan’ın “Bollywood”unun yaygın bir izleyici kitlesi olsa da). Ayrıca, bilgi ekonomisinde artan ölçek ekonomileriyle “ağ etkileri” vardır. Bildiğimiz gibi, tek bir telefon hiçbir işe yaramaz. İkincisi değer ekler ve ağ büyüdükçe bu böyle devam eder.

İkincisi, bugün mevcut bilgiyi yaymak ucuz olsa da yeni bilginin toplanması ve üretimi sık sık büyük yatırım gerektirir. Pek çok rekabet durumunda, en önemli olan *yeni* bilgidir. Bazı açılardan bilgi rakipsiz bir kamu malıdır: Bir kişinin tüketimi bir başka kişinin tüketimini azaltmaz. Thomas Jefferson mum benzetmesini kullanmıştı. Size ışık verirsem benim ışığım azalmaz. Ama rekabet durumunda, ışığı ilk benim alıp etrafı sizden önce görmem büyük fark yaratır. İstihbarat toplama iyi bir örnektir. Amerika, Rusya, Britanya ve Fransa diğer ülkeleri yaya bırakan istihbarat toplama ve üretme kapasitelerine sahiptir. Yayımlanan raporlarda ABD’nin istihbarata yılda 44 milyar dolar harcadığı belirtilmektedir. Bazı ticari örneklerde, hızlı bir takipçi yola ilk çıkandan daha başarılı olabilir, ama devletler arası güç bakımından yola ilk çıkan olmak, genellikle hızlı bir takipçi olmaktan daha iyidir. İnternet’in mesafeleri kısaltmasına dair söylenen bütün sözlere rağmen, “kokteyl parti etkisi” nedeniyle firmaların hâlâ San Fransisco’nun güneyinde son derece kalabalık bir bölge olan Silikon Vadisi’nde kümelenmiş olması ironik bir durumdur, ama tesadüfi değildir. Başarıyı sağlayan, herkese açılmadan önce gayri resmi yollardan yeni bilgiye erişmektir. Douglas McGray, “Yeni teknolojinin sürekli köhneleşmenin eşliğinde olduğu bir sanayide, firmalar talebi algılamak, sermayeyi sağlamak ve bir ürünü piyasaya hızla sürmek zorundadır, yoksa bir rakibe yenilirler” der.⁵ Bir bilgi ekonomisinde piyasanın büyüklüğü ve rakiplere, tedarikçilere ve tüketicilere mekânsal yakınlık hâlâ önem taşımaktadır.

Yola ilk çıkanlar sık sık bilgi sistemlerinin standartlarının ve mimarisinin yaratıcılarıdır. Robert Frost’un ünlü şiirinde olduğu gibi, ormanda bir patika çatallanır ve siz birine girerseniz, geri dönüp diğerine geçmeniz zordur. Bazen, düşük maliyeti teknolojiler, yola ilk çıkana yetişip geçmenizi sağlayan kestirme yollar açar, ama pek çok

örnekte bilgi sistemlerinin yola bağımlı gelişimi yola ilk çıkanın avantajını yansıtır. İnternet'te İngilizce kullanımı ve üst düzey alan adlarının örüntüsü bunun tipik bir örneğidir. Kısmen Amerikan ekonomisinin 1980'lerdeki dönüşümü, kısmen Soğuk Savaş sırasındaki askeri rekabetin neden olduğu büyük yatırımlar nedeniyle, ABD sık sık yola ilk çıkan oldu. ABD geniş bir alanda çeşitli bilgi teknolojilerinin uygulanmasında hâlâ başı çekmektedir.

Son olarak, daha önce gördüğümüz gibi, askeri güç uluslararası ilişkilerin kritik alanlarında önemini korumaktadır. Bilgi teknolojisinin güç kullanımı üzerinde, kimi küçüklere, kimi de zaten güçlü olanlara yarar sağlayan bazı etkileri vardır. Eskiden pahalı olan askeri teknolojilerin raftan satışa hazır olması, küçük devletlere ve hükümet dışı aktörlere yarar sağlamakta ve büyük devletlerin korunmasızlığını artırmaktadır. Örneğin, bugün dileyen herkes ticari şirketlerden uydu görüntüleri sipariş edebilir ya da sadece Google Earth yazılımını kullanarak başka ülkelerde neler olup bittiğini çok az bir masrafla ya da hiç masraf yapmadan görebilir. Ticari firmalar ya da bireyler İnternet'e girerek daha birkaç yıl önce çok gizli olan ve hükümetlere milyarlarca dolara mal olan uydu fotoğraflarına erişebilir. Birkaç yıl önce Kuzey Kore'ye yönelik Amerikan politikasının fazla telaşlandırıcı olduğunu düşünen hükümet dışı bir grup, Kuzey Kore roket fırlatma rampalarının özel uydu görüntülerini yayımlamıştı. Elbette, başka ülkeler de Amerikan üslerinin benzer fotoğraflarını satın alabilir.

Bir zamanlar sadece ordunun mülkiyetinde olan, kesin yer saptayıcı Küresel Konumlandırma Sistemi (GPS) cihazları artık Wal-Mart gibi mağazalarda kolayca bulunabilmekte ve artık pek çok yeni arabada bulunan navigasyon sistemlerinin işletilmesini sağlamaktadır. Dahası, bilgi sistemleri terörist gruplara (devlet destekli olanlar dahil) kârlı hedefler göstererek, zengin devletler için korunmasızlıklar yaratmaktadır. Gelişkin bir hasmın (siber savaş kaynaklarına sahip küçük bir ülke gibi) büyük devletlere şantaj yapabileceğine karar vermesi mümkündür. Bağımsız siber saldırılar da olasılık dahilindedir ve bir ülke saldırının menşinden emin olamadığında caydırıcı olmak güçleşmektedir.

Ancak, zaten güçlü olan ülkeleri güçlendiren başka trendler vardır. Bilgi teknolojisi askeri alanda devrim yaratmıştır. Uzayda üstlenmiş sensorlar, doğrudan yayınlar, yüksek hızlı bilgisayarlar ve karmaşık yazılımlar, geniş bir coğrafi alanda meydana gelen karmaşık olaylarla ilgili bilgi toplama, sınıflandırma, işleme, aktarma ve yayma imkânı sağlamaktadır. Askeri sistemlerin ağ iletişimi ve hassas hedeflemeyle birleşen savaş uzamına ilişkin bu büyük farkındalık, güçlü bir avantaj yaratmaktadır. İki Körfez savaşının gösterdiği gibi, tanklar ya da uçaklar benzeri silah platformu dengelerine ilişkin geleneksel değerlendirmeler, bu silahları bilgiyle entegre etme imkânı olmadıkça anlamını yitirir. Saddam Hüseyin'in yaptığı hata buydu (aynı durum, büyük Amerikan savaş zayıatları öngören, 1990'daki Kongre üyeleri için de geçerliydi). Amaca uygun teknolojilerin pek çoğu ticari piyasalarda bulunabilir ve zayıf devletlerin bunların pek çoğunu satın almaları beklenebilir. Ne var ki, işin püf noktası fantezi donanımlara ya da ileri sistemlere sahip olmak değil, bir sistemler sistemini entegre etme ya da modern askeri iletişim altyapısının kritik düğümlerine hâkim olma becerisidir. Herkes bir GPS alıcısı satın alabilirse de, örneğin Amerikan ordusu olağanüstü durumlarda bunları çalıştıran sinyalleri değiştirme becerisine sahiptir, çünkü bu sinyalleri yayınlayan uydular Amerikan uydularıdır. Başka türlü söylersek, ABD navigasyon için GPS kullanan herhangi bir düşman gücü anında darmadağın edebilir. Bilgi savaşında küçük bir üstünlük bile büyük bir fark yarattığından, ABD'nin olağanüstü avantajının önemli bir güç kaynağı olarak kalması muhtemeldir. Aynı zamanda, Çin ve Avrupa da Amerikan gücü karşısında korunmasız kalmamak için kendi sistemlerini yaratma yolunda ilerlemektedir. Realistler dünya politikasında temel bir dönüşüm değil, bir üslup değişikliği olduğu görüşündedir.

Liberaller devletlerin dünya politikasının temel birimleri olarak kalacağını kabul ederler, ama bilgi devriminin demokratik devletlerin rolünü, dolayısıyla sonunda Kant'çıl bir demokratik barış ihtimalini güçlendireceğini savunurlar. Ülkeler söz konusu olduğunda, bilgiyi şekillendirenlerin çoğu demokrasilerdir. Bu tesadüfi değildir. Demokrasilerde toplumlar serbest bilgi alışverişine alışkıntır ve bu, yönetim kurumları üzerinde bir tehdit oluşturmaz. Bilgiyi şe-

killendirebilirler, çünkü bilgiyi alabilirler. Tipik olarak geride kalanlar arasında yer alan otoriter devletler bunda çok daha fazla sorun yaşarlar. Çin hükümeti gibi hükümetler Yahoo ve Google gibi İnternet hizmet ve içerik sağlayıcılarını denetleyerek ve kullanıcıları gözetim altında tutarak vatandaşlarının İnternet erişimini denetleyebilmektedir. Bu gibi kısıtlamaları bypass etmek mümkün ama maliyetlidir ve denetimin siyasi açıdan etkili olması için eksiksiz olması gerekmez. Siyasi denetimi ekonomik liberalizmle birlikte yürüten bir ülke olan Singapur, şimdiye kadar siyasi denetimlerini İnternet'in artan rolüyle birleştirebilmiştir. Ama Singapur gibi toplumlar, daha geniş bir bilgi emekçileri katmanının İnternet'e erişimde daha az kısıtlama istediği gelişme düzeylerine eriştikçe, Singapur bilgi ekonomisinde rekabet etmek için sahip olduğu en kıt kaynak olan yaratıcı bilgi emekçilerini kaybetme riskiyle karşılaşmaktadır. Bu nedenle, Singapur, bilgi ekonomisinin talep edeceği bireysel yaratıcılığı teşvik etmek üzere eğitim sistemini yeniden şekillendirirken, bir yandan da bilgi akışları üzerindeki denetimleri gevşetme ikilemiyle boğuşmaktadır. Kapalı sistemlerin maliyeti artmaktadır.

Kapalı sistemlerin maliyetinin artmasının bir başka nedeni, kilit kararların şeffaf olmayan bir biçimde alındığı otoriter bir ülkeye yatırım yapmanın yabancılar için riskli olmasıdır. Liberaller şeffaflığı, yatırımları çekmeye çalışan ülkeler için kilit bir avantaj durumuna geldiğine dikkat çekerler. Bir zamanlar otoriter devletlere o kadar önemli görünen bilginin kaçmasını engelleme gücü, küresel olarak rekabetçi şartlarda yatırımları çekmek için gerekli şeffaflığa ve güvenilirliğe zarar vermektedir. 1997 Asya mali krizi bu noktayı örnekler. Şeffaf olmayan hükümetler güvenilir değildir, çünkü sundukları bilgi taraflı ve seçici olarak görülür. Ayrıca, ekonomik kalkınma ilerleyip orta sınıf toplumlar geliştikçe, sadece içte değil, uluslararası itibar açısından da baskıcı önlemlerin maliyeti yükselir. Hem Güney Kore hem Tayvan 1980'lerin sonlarında yükselen demokrasi taleplerini ve ifade özgürlüğünü bastırmanın itibarları ve yumuşak güçleri açısından pahalıya mal olacağını gördü. Bunun üzerine iki ülke de demokratikleşmeye başlayarak ekonomik krizle baş etme olanaklarını güçlendirdi.

Etkileşimin ve sanal cemaatlerin gelecekteki etkileri ne olursa olsun, birden fazla kanaldan serbest bilgi akışlarındaki artışın siyasi bir etkisi şimdiden açık biçimde görülmektedir: Devletler kendi toplumlarına ilişkin bilgi üzerindeki denetimlerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Kalkınmak isteyen devletlerin yabancı sermayeye ve buna uygun teknoloji ve örgütlenmeye ihtiyacı vardır. Coğrafi cemaatler hâlâ çok önemlidir, ama hızlı kalkınma arayışındaki hükümetler, yetkilileri dış mercek altına alınmaktan koruyan bilgi akışları önündeki engellerin bazılarından vazgeçmek zorunda kalacaktır. Yüksek kalkınma düzeyleri isteyen hükümetler artık mali ve siyasi durumlarını ulusal bir kara kutu içinde tutma lüksünü yaşayamayacaktır. Liberaller, açıklık ve demokrasi yayıldıkça, devletler arasındaki ilişkilerin doğasında bir değişim olacağı görüşündedir.

Konstrüktivistler bilgi devriminin dünya politikasını dönüştürmesi konusunda daha radikal bir perspektif sunarlar. Hatta bazıları Westphalia devlet sisteminin sonunun başladığı görüşündedir. Peter Drucker ile Heidi ve Alvin Toffler bilgi devriminin sanayi devrimi çağının simgesi olan hiyerarşik bürokratik örgütlenmenin sonunu getirdiğini ileri sürmektedir.⁶ Sivil toplumlarda, İnternet'te sanal cemaatler ve ademi merkezîyetçi örgütlenmeler geliştikçe, bunlar teritorial yargı alanlarının sınırlarının ötesine geçmekte ve kendi yönetim örüntülerini geliştirmektedir.

Eğer bu kâhinler haklıysa, sonucun, yurttaş kimliğinin ve bağlılığının çoklu katmanları üzerinde hak talebinde, birbiriyle çakışan cemaatler ve yargı alanlarıyla yeni bir siber feodalizm olması beklenir. Kısacası, bu dönüşümler son 350 yıldır dünya politikasına hâkim olan modern merkezi devletin baş aşağı olacağını düşündürür. "Uluslararası politika" yerine daha geniş bir "dünya politikamız" olabilir. Ortaçağ Avrupalısının yerel bir lorda, bir düke, bir krala ve papaya eşit bağlılık borcu olabiliyordu. Geleceğin Avrupalısı Bretagne'a, Paris'e, Brüksel'e olduğu kadar, dinle, işle ve çeşitli ilgi alanlarıyla ilgili birden fazla siber cemaate bağlı olabilir.

Uluslararası sistemi anlamamanın en iyi yolu hâlâ, bunu bir egemen devletler sistemi olarak düşünmek olsa da, konstrüktivistler 1648 Westphalia Barışı öncesi duruma benzer bir çakışan cemaatler ve yö-

netişim örüntüsünü seçmeye başlayabildiğimizi ileri sürerler. Siyasi sınırların ötesine geçen uluslarüstü temaslar feodal dönemde tipikti, ama merkezileşmiş ulus devletlerin yükselişiyle birlikte yavaş yavaş kısıtlandılar. Bugün dünya değişmektedir. Bundan 30 yıl önce de uluslarötesi temaslar geliyordu, ama çokuluslu şirketlerle, bilimsel gruplarla ve akademik kurumlarla ilişkili görece sınırlı sayıda eliti kapsıyordu. İnternet bugün uluslarüstü iletişimi milyonlarca insana açan düşük maliyetli olanaklar sunmaktadır.

Egemenlik ve Denetim

Egemenlik konusu bugün dünya politikasında yoğun olarak tartışılmaktadır. Pek çok siyasi lider ulusal özerkliği azaltır gibi görünen her şeye direnmektedir. Birleşmiş Milletler'in güç kullanımını sınırlamadaki rolüne ilişkin kaygılar, Dünya Ticaret Örgütü'nün aldığı ekonomik kararlar ve çevre kuruluşlarını ve antlaşmalarını geliştirme çabaları. Onların gözünde, uluslararası bir görüş birliği düşüncesi aldatıcıdır.

Ama egemen devletin akıbeti konusundaki tartışmanın çerçevesi sakattır. Konstrüktivist siyaset bilimci John Ruggie'nin belirttiği gibi, "Burada, devletler sisteminin karşına dikilen uzun vadeli sorunları, sadece devlet için kurumsal olarak ikame edilebilir kendilikler üzerinden tahayyül edebilen, olağanüstü yoksullaşmış bir zihniyet iş başındadır."⁷ Erken feodal dönemde pazarların ve kent yaşamının gelişmesi daha iyi bir tarihsel analogidir. Ortaçağ panayırları feodal otorite kurumlarının ikameleri değildi. Bunlar şato duvarlarını yerle bir etmediler ya da yerel lordu ortadan kaldırmadılar. Ama "Kent havası özgürlük getirir" özdeyişinde özetlenen yeni bir refah, yeni koalisyonlar ve yeni tutumlar getirdiler.

Ortaçağ tüccarları, büyük ölçüde, özel bir iş yapma kuralları manzumesi olarak ilişkilerini yöneten *Lex Mercatoria*'yı ("Ticaret Hukuku") geliştirdiler. Benzer biçimde, bugün bilgisayar korsanlarından büyük şirketlere herkes, kısmen resmi siyasi kurumların denetimi dışında kalan İnternet kurallarını ve normlarını geliştirmektedir. Şifreleme ve güvenlik duvarlarının arkasındaki uluslarötesi şir-

ket intranetlerinin gelişmesi, “kamusal bir alanın temellük edilmesini temsil eder.”⁸ Bu özel sistemler –şirket intranetleri ya da çevre gibi spesifik meselelerle ilgili dünya çapında haber grupları– doğrudan egemen devletlerin hükümetlerine meydan okumazlar; sadece, egemen devletlerin fiilen denetlemedikleri bir ilişki katmanını ilave ederler. İnsanlar sadık yurttaşlar olmaktan vazgeçmeden İnternet cemaatlerine katılacaklardır, ama perspektifleri İnternet’ten önceki tipik sadık vatandaşlarınkinden farklı olacaktır.

İnternet çağında bile, siyasi kuruluşların rollerinin tedricen değişmesi muhtemeldir. Teritoryal devletin yükselişinden sonra, ortaçağ düzeninin İtalyan şehir devletleri ve Kuzey Avrupa’daki Hansa Birliği gibi diğer ardılları, yaklaşık iki yüzyıl boyunca vergi toplayıp savaşabilen sağlam alternatifler olarak varlıklarını sürdürdüler. Bugün gerçek mesele egemen devletin varlığının devamı değil, merkeziliğinin ve işlevlerinin nasıl değiştiğidir. “Devletin menzili bazı alanlarda büyümüş, ama bazılarında daralmıştır. Yönetenler, çözüm getiremeyecekleri bazı meselelerden ellerini çekmelerinin fiili denetimlerini güçlendirebileceğini kavramışlardır.”⁹ En büyükleri de dahil bütün ülkeler, egemen devlet sınırları dahilinde denetlenmesi güç olan büyüyen bir sorunlar listesiyle karşı karşıyadır –finansal hareketler, uyuşturucu ticareti, iklim değişikliği, HIV/AIDS, mülteciler, terörizm ve kültürel müdahaleler gibi. Ulusal yönetişimin karmaşıklaşması egemenliğin baltalanmasıyla aynı şey değildir. Hükümetler uyum sağlarlar. Ne var ki, uyum sürecinde, egemen yargı alanı ile denetimin anlamını ve özel aktörlerin rolünü değiştirirler.

Örnek olarak ABD’de sınırların kontrolü problemlerini alın. 301 giriş kapısındaki 3.700 terminalden yılda 475 milyon kişi, 125 milyon taşıt ve 21 milyon kargo aracı ülkeye giriş yapmaktadır. 12 metrelik bir konteynırın denetimden geçirilmesi 5 saat sürmekte ve her yıl ülkeye 5 milyonun üzerinde konteynır girmektedir. Ayrıca, milyonlarca kimliksiz göçmen Meksika ve Kanada sınırlarından kaçak olarak geçmektedir. 11 Eylül 2001’in gösterdiği gibi, teröristler sınırları kolayca aşabilmektedir ve içeri birkaç gram öldürücü biyolojik ya da kimyasal madde sokmak, her yıl ülkeye yasadışı yollardan giren tonlarca eroin ya da kokainin kaçakçılığını yapmaktan daha

kolaydır. İç Güvenlik Bakanlığı'nın bu gibi sorunlarla baş edebilmesinin en iyi yolu diğer devletlerle istihbarat paylaşımını ve işbirliğini geliştirmek ve uluslararası ticaret hareketlerini izlemek üzere şeffaf sistemler geliştirmek için özel şirketlerle çalışmaktır; bu şekilde, görevlilerin, dışarıdan gelen sevkiyatları giriş yapmadan önce "sana" denetlemelerden geçirmeleri sağlanmaktadır. Bugün, Latin Amerika'nın dört bir köşesinde, uyuşturucu kaçakçıları tarafından istismar edilme riskini azaltan güvenlik programlarının uygulamasında işletmelere yardım etmek için gümrük memurları çalışmakta ve ticaret hareketlerinin güvenlik ve denetimi için uluslararası işbirliği mekanizmaları geliştirilmektedir. Egemen devlet uyum sağlamaktadır, ama bunu yaparken hükümetin yargı alanının anlamını ve bu alandaki tekeline dönüştürmektedir. Yasal sınırlar değişmemekte, ama pratikte bulanıklaşmaktadır.

Bir başka örnek de ulusal güveniktir –temel değerlere yönelik bir tehdidin bulunmaması. İklim değişikliği ya da dışarıdan giren virüsler, para ve can kaybı bakımından bazı savaşların sonuçlarından daha büyük zararlar verebilir. Ama ulusal güvenliğin tanımı örgütlü şiddet olarak daraltılsa bile, askeri güvenliğin doğası değişmektedir. ABD 21. Yüzyıl Ulusal Güvenlik Komisyonu'nun dikkat çektiği gibi, ülke 1814'ten beri yabancı ordular tarafından istila edilmemiştir ve ordu kıyılarımızdan çok uzak yerlerde güç projeksiyonları yapmak ve savaşmak üzere dizayn edilmiştir. Ama ABD ordusu bizi, sivil hava taşıtlarını silah olarak kullanan teröristlerin ülkemizde gerçekleştireceği bir saldırıdan korumak için yeterince donanımlı değildi. ABD 11 Eylül 2001'deki uluslararası terör saldırılarında, Japon hükümetinin düzenlediği 1941'deki Pearl Harbor baskınında verdiği kadar fazla zayıat verdi. Bugün, saldırganlar hükümetler, gruplar, bireyler ya da bunların kombinasyonları olabilmektedir. 11 Eylül 2001'de ABD'ye saldıran El Kaide şebekesi pek çok ülkeden bireyleri ve grupları içeriyordu ve örgütün 50 kadar hücre (ABD dahil) olduğu iddia edilmektedir. Ama bazı saldırganlar anonim olabilir ve hedef ülkenin yakınına dahi gelmemiş olabilir. Aşağıda göreceğimiz gibi, siber saldırılar güvenlik için gerçek bir uluslararası tehdit oluşturabilir. Bu nedenle, nükleer caydırıcılık, sınır devriyeleri ve bölgesel güç

dengelerini şekillendirmek üzere denizaşırı topraklarda birlikler bulundurulması, bilgi çağında da önemini koruyacak, ama ulusal güvenliği sağlamaya yetmeyecektir.

Karşıt egemenlik yorumları hukuk alanında bile ortaya çıkmaktadır. 1945'ten beri, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda insan hakları hükümleri devletlerin egemenliğini koruyan hükümlerle bir arada yer almaktadır. 6. Bölüm'de gördüğümüz gibi, antlaşmanın VI. Bölümü'nün 2.7 Maddesi, hiçbir hükmün Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediğini söyler. Gene de küresel ırkçılık karşıtlığı normu ve Güney Afrika'daki apartheid rejimine duyulan nefret, BM'de büyük çoğunluğun bu ilkeyi tenzil etmesine yol açmıştır. Daha yakınlarda, 1999'da Kosova'ya NATO müdahalesi uluslararası hukukçular arasında ateşli tartışmalara konu olmuş, bazı hukukçular BM Güvenlik Konseyi'nin açık izni olmadığı için müdahalenin yasadışı olduğunu ileri sürerken, başkaları gelişmekte olan uluslararası insan hakları hukukuna göre meşru olduğunu savunmuştur. Bu karmaşıklığın bir başka örneği de, General Augusto Pinochet'nin Şili devlet başkanırken işlediği suçlar ve insan hakları ihlalleri nedeniyle İspanya'dan gelen iade talebi üzerine 1998'de Britanya'da tutuklanmasıdır –Britanya'nın sonunda, Britanya ya da Şili'nin egemenliğine gönderme yapmak yerine, sınırlı kanuni gerekçelerle reddettiği bir talep.

Bilgi teknolojisi, özellikle de İnternet koordinasyon işini kolaylaştırmakta ve insan hakları aktivistlerini elini güçlendirmektedir, ama siyasi liderler, özellikle de eski sömürge ülkelerinin liderleri dış müdahalelere karşı meşru egemenliğin sağladığı güvencelere sarılmaktadır. Devlet egemenliği ilkesi ile gelişmekte olan insan hakları normları arasındaki gerilimlerin daha yıllarca yan yana sürmesi muhtemeldir.

Pek çok halk için, ulusal devlet siyasi kimliğin önemli bir kaynağıdır ve siyasi kimlik önemlidir. 6. Bölüm'de gördüğümüz gibi, insanlar birbiriyle çaprazlama kesişen kimliklere –aile, köy, etnik grup, din, milliyet, kozmopolit kimlik– sahip olabilir ve bunlardan hangisinin ağır bastığı sık sık bağlama göre değişir. Pek çok sanayileşmemiş ülkede, kabile ya da klan düzeyinde ulusaltı kimlikler baskın-

dır. ABD ve Avrupa ülkeleri dahil bazı sanayi sonrası toplumlarda “küresel yurttaş” ya da “Yer gezegeninin emânetçisi” gibi kozmopolit kimlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. İnternet’in tüm etkilerini anlamak için henüz vakit çok erkendir, ama kimliklerin şekillenmesi, koşulların dayatması sonucu aynı anda aykırı yönlerde hareket edebilir –yukarıya Brüksel’e, aşağıya Bretagne’a ya da Paris’te sabit.

Diaspora cemaatlerinin politikaları, yumuşak güç uygulamak için İnternet’in son derece etkileyici bir şekilde kullanımını örnekler. İletişim uzmanı David Bollier’in sözleriyle, “İnternet bu gibi topluluklar için bulunmaz bir nimettir, zira ortak bir tarihi olan, coğrafi olarak yalıtılmış çok sayıda insana büyük sanal cemaatler şeklinde örgütlenme olanağını vermektedir.”¹⁰ İnternet bu insanların, geride kalanlara çekici alternatif fikirler sunmasına imkân sağlamaktadır. Yabancı uyruklular ile ülke yurttaşları arasındaki İnternet bağlantıları, 1998’de Endonezya’da Çinlilerin uğradıkları saldırılara karşı Pekin’de protestoların kıvılcımlanmasına yardımcı olmuştur. Endonezya’da yaşayan etnik Çinlilerin yaşadığı hüsrân büyük bir hızla Pekin’e aktarılmıştır. Benzer şekilde, 2008’de Zimbabwe’de, 2009’da İran’da tartışmalı seçimlere hükümetin hile karıştırdığına ilişkin haberlerin yayılmasında İnternet çok önemli rol oynamıştır. Ancak, cep telefonları ve İnternet siyasi baskı ve insan hakları ihlallerine dünyanın dikkatini çekmeye yardımcı olsa da, tek başına bir hükümet değişikliğine yol açmamıştır. Yeni teknolojiler, 2007’de Burma (Myanmar) hükümetinin Budist keşişlere ve diğer protestoculara uyguladığı ağır baskıya son vermesini de sağlayamamıştır.

İnternet hiyerarşik örgütlenmeler yerine amorf grupları serbestçe hareket geçirerek protestoların hızla örgütlenmesini de sağlamaktadır. Vietnam Savaşı günlerinde bir protestonun örgütlenmesi haftalar ve aylar boyu bildiriler ve afişler hazırlamayı, telefon görüşmeleri yapmayı gerektiriyordu ve 25.000 kişilik ilk gösterilerin 1969’da yarım milyon kişiye ulaşması dört yıl aldı. Oysa, Şubat 2003’te Irak’ta çıkacak savaşı protesto etmek için tek bir hafta sonunda ABD’de 800.000, Avrupa’da 1,5 milyon kişi toplandı.¹¹ Protestolar “uluslararası topluluğu” temsil etmemektedir, ama sık sık, görüşleri bu muğlak terimle özetlenen, önemli ülkelerdeki başyazarların, parlamen-

terlerin ve diğer etkili kişilerin tutumunu etkilemektedir.¹² Süreklilik gösteren meşruiyet çekişmesi yumuşak gücün önemini göstermektedir.

Sonuç, sadece bir yönde tutarlı bir hareketten çok, daha büyük bir değişkenlik olabilir. Pippa Norris'in saptadığı gibi, "İnternet'in çok kişiden çok kişiye ve bir kişiden çok kişiye iletişim özellikleri... siber kültürün riayetsiz, eşitlikçi ve özgürlükçü karakteri için çok iyi bir iletken gibi görünmektedir."¹³ Bunun bir sonucu, belli meselelerin ya da olayların tetiklediği ansızın parlayan protesto hareketleridir –küreselleşme karşıtı protestolar veya 2000 sonbaharında Avrupa'da politikayı esir alan yakıt vergisi karşıtı koalisyonun ani yükselişi ya da 2003 Irak Savaşı sırasında dünyanın dört bir yanındaki protestolar gibi.¹⁴ Politika giderek daha teatralleşmekte ve küresel izleyicileri hedeflemektedir. Meksika'nın Chiapas eyaletindeki Zapatista isyancılar, Meksika hükümetine reformlar için baskı yapmada kurşunlardan çok, büyük bölümü İnternet üzerinden koordine edilen uluslarötesi reklam çalışmalarına güvenmektedir. 2004'te, aktivistler eski Sovyet cumhuriyetleri Gürcistan ve Ukrayna'da kansız devrimler örgütlemek için cep telefonlarını kullanmıştır. Siyaset bilimci James Rosenau bu gibi trendleri *fragmegrasyon* diye yeni bir sözcük icat ederek özetlemeye çalışmaktadır; terim, hem daha büyük kimliklere doğru entegrasyonun hem de daha küçük cemaatlere bölünmenin (fragmentasyon) eşanlı olarak gerçekleşebileceği düşüncesini ifade etmektedir. Ama görünürde çelişkili hareketlerin eşanlı olarak meydana gelebileceğini görmek için İngilizceyle oynamaya gerek yoktur. Bu hareketler egemen devletin sonunun geldiğini söylememektedir, ama egemen devletin politikalarını değişkenleştirmek ve kendine yeten ulusal kabukların dışına çıkarmaktadır.

Uluslarötesi Aktörler

Daha önce gördüğümüz gibi, küresel bilgi çağının özelliklerinden biri *uluslarötesi aktörlerin* –uluslararası sınırların ötesinde hareket eden devlet dışı kendilikler– büyüyen rolüdür (Şekil 8.1). Geleneksel uluslararası politika devletler temelinde tartışılır. "Almanya Al-

sace'ı istedi" ya da "Fransa Britanya'yı korkuttu" gibi steno ifadeleri kullanırız. Bu stenografi, özellikle uluslararası politikanın klasik dönemi için kullanışlı bir basitleştirme. 18. yüzyılda, mutlak hükümdar devlet adına konuşurdu. Büyük Friedrich Prusya için bir şey istediğinde, Friedrich Prusya'ydı. 19. yüzyılda dış politika kararlarını daha geniş bir elit sınıf denetliyordu, ama Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde bile Avrupa diplomasisi görece dar tutulan kabine düzeyinde bir faaliyetti. Ayrıca, uluslararası politikanın klasik döneminde gündem daha sınırlıydı. Gündeme askeri güvenlik meseleleri hâkimdi ve bu işlere esas olarak Dışişleri Bakanlığı ya da dengi bir kuruluş bakıyordu.

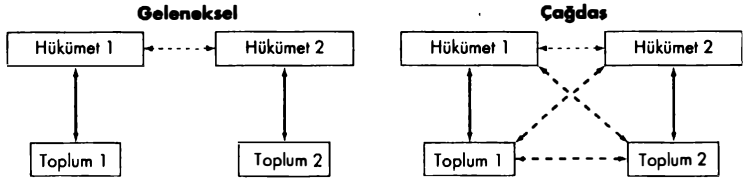
Nitel olarak, uluslarötesi aktörler yüzyıllardır rol oynamaktadır, ama 20. yüzyılın ikinci yarısındaki nicel değişim uluslararası sistemde anlamlı bir değişikliğe işaret eder. Bir küresel karşılıklı bağımlılık dünyasında, uluslararası politikanın gündemi daha geniştir ve herkes sahneye çıkmak ister gibidir. Sözelimi ABD'de neredeyse her hükümet kuruluşunun belli bir uluslararası rolü vardır. Tarım Bakanlığı uluslararası gıda sorunlarıyla ilgilidir; Çevre Koruma Ajansı asit yağmurları ve küresel ısınmayla ilgilidir; Sahil Güvenlik okyanuslara dökülen atıklarla ilgilidir; Hazine Bakanlığı kur oranlarıyla ilgilidir. Dışişleri Bakanlığı bütün bu işleri denetlemez. ABD hükümetinin her bürosunun kendi küçük dışişleri bakanlığı vardır. Gerçekten, ABD'nin yurtdışı temsilciliklerine bakarsak, çoğu büyükelçilikteki Amerikalıların sadece küçük bir azınlığı Dışişleri Bakanlığı'ndandır.

Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta toplumlar pek çok noktada etkileşir. Tek bir kavşak için ya da tek bir kavşaktaki tek bir polis için çok fazla trafik vardır. Devlet sınırlarının ötesinde, dış politika organlarının denetimi dışında gerçekleşen bu etkileşimlere *uluslarötesi ilişkiler* denir. Bu ilişkiler göçleri, dünya hisse senedi ve para piyasalarında her gün gerçekleşen bir ülkeden diğerine hızlı sermaye transferlerini, uyuşturucu ve silah kaçakçılığını ve bazı terörizm biçimlerini kapsar, ama bunlarla sınırlı değildir. Hükümetler bu faaliyetleri denetlemeye çalışabilir ve terörizm ve kaçakçılık için bunu yapmaları gerekir, ama denetim sık sık çok pahalıya mal olur. Örneğin, Sovyetler Birliği uluslarötesi ilişkileri sıkı bir şekilde denetli-

yordu ve Sovyet ekonomisi bundan ağır zarar gördü. İleri derecede karşılıklı bağımlılığın ve çok sayıda uluslarötesi aktörün bulunduğu durumlarda, kendimizi klasik dönemde çok işe yarayan stenografiye kaptırabiliriz. “Japonya daha fazla ithalat yapmayı kabul etti” ya da “Amerika okyanusta kıta sahanlığını genişletme taleplerine karşı çıktı” gibi şeyler söyleriz, ama daha dikkatli baktığımızda, Japon firmalarının daha fazla ihracat yapmak için uluslarötesi girişimlerde bulunduklarını ya da bazı ABD vatandaşlarının ABD Donanması’nın tersine, kıta sahanlığının daha geniş bir tanımı için uluslararası lobi faaliyetleri yürüttüklerini fark ederiz.

Çıkarlarda bu karmaşıklık hep olmuştur, ama ekonomik ve toplumsal meselelerde geleneksel askeri güvenlik meselelerinde olduğundan daha fazladır. Güvenlik meseleleri sıklıkla daha kolektif biçimde paylaşılır. Bir halkın bütün olarak ayakta kalması elbette ki herkesin iyiliğinedir. Toplumsal ve ekonomik meseleler sık sık daha dar bir kapsamda paylaşılır; çıkar farklılıkları daha fazladır. O halde, karşılıklı ekonomik bağımlılığın yükselmesi ve ekonomik meselelerin uluslararası politika gündeminde önem kazanmasıyla birlikte, geleneksel stenomuzun siyasi işleyişi betimlemekte eskisi kadar yeterli olmadığını görüyoruz.

7. Bölüm’deki incelediğimiz petrol buna güzel bir örnek oluşturur. 1973’te tüketici ülkelerin düşük, üretici ülkelerin ise yüksek fiyatlar istediğini söylemiştim. Ama politika bundan çok daha karmaşıktı. Yüksek petrol fiyatları, tüketici ülkelerdeki üreticilerin çıkarıydı. Texaslı küçük petrol üreticileri OPEC’in petrol fiyatlarını yükseltmesinden hiç de hoşnutsuz değillerdi, zira ekonomik çıkarları New England’da soğuktan donanlarla değil Araplarınkiyle ortaktı. Nükleer enerji üreticileri de petrol fiyatlarının artışından dolayı hoşnutsuz değildi, zira bu, nükleer enerjinin rekabet gücü daha yüksek bir enerji kaynağı haline gelmesine yardımcı olabilirdi. Avrupa’da kömür sanayisinin gerilemesinden etkilenenler ve işsiz kömür madencileri de fiyat artışlarından hoşnutsuz değildi. Aynı durum fiyat artışlarının tüketim ve kirlenmeyi azaltacağına inanan çevreciler için de geçerliydi. O halde, tüketici ülkelerde petrol fiyatları konusunda muazzam çıkar farklılıkları vardı. Bir karşılıklı bağımlılık durumun-

ŞEKİL 8.1 Geleneksel Dünya Politikası ve Uluslararası Dünya Politikası

da, ulusal çıkar ve ulusal güvenlik peçesini kaldırdığımızda politika farklı görünür. Tüketici ülkelerin sert güç gibi daha aşırı önlemlere başvurmamalarının nedenlerinden biri, yüksek enerji fiyatlarına yol açan karşılıklı duyarlılık bağımlılığının, tüketici ülkelerdeki önemli siyasi aktörler tarafından iyi bir şey olarak görülmesiydi. Daha yüksek petrol fiyatlarından hoşnutsuz olmayan fiili bir uluslararası koalisyon vardı.

Kuşkusuz, ülkelerin içinde çatışan çıkarların olması yeni bir şey değildir. 19. yüzyılda ABD’de politikaya, gümrük tarifeleri konusunda Güneyli çiftçiler ile Kuzeyli sanayiciler arasındaki ayrılıklar damgasını vuruyordu. Başkan George W. Bush 2002’de çelik gümrüklerini yükseltince, çelik üreticisi şirketleri ve sektördeki sendikaları memnun etti, ama araba imalatçıları gibi çelik kullanan şirketlerin canını yaktı. 2. Bölüm’de gördüğümüz gibi, iç politika dış politika için hep önemli olmuştur, ama iç politikaya katılımın artmasıyla birlikte önemi daha da artmaktadır. Ayrıca, bu iç çıkarlardan bazıları başka ülkelerdeki başka çıkarlarla iletişim kurup doğrudan etkileşme imkânını geliştirdikçe, farklı bir dünya politikası türü geliştirmektedir.

Şekil 8.1’de dünya politikasının iki biçimi gösterilmektedir. Uluslararası politikanın geleneksel biçimi şeklin solundaki şemadan izlenmektedir. Geleneksel uluslararası politika düz çizgileri izler. Toplum 1’deki insanlar Hükümet 2’ye baskı yapmak isterlerse, Hükümet 1’den Hükümet 2’yle konuşmasını isterler (olağan iç politika araçlarıyla, dikey çizgi). Ama uluslararası ilişkilerde Toplum 1’deki insanlar Hükümet 2’ye doğrudan baskı yaparlar ya da Toplum 1’deki insanlar

Toplum 2'deki insanlara doğrudan baskı yapabilirler. Uluslarötesi bağlantılar, bireyler ya da STK'lar arası sınır ötesi doğrudan temasları temsil eden, sağdaki köşegen çizgiler ile alttaki yatay çizgidir. (Şemada gösterilmeyen, "hükümetlerötesi" ilişkiler denen, farklı hükümetlerin alt birimleri arasındaki giderek çeşitlenen ve önem kazanan doğrudan bağlantılardır). Bazen bakanlıklar ile yabancı taydaşları arasında, her birinin kendi liderleriyle arasında olduğundan daha sıcak bağlar kurulur; Küba Füze Krizi sırasında, bir yanda Beyaz Saray ile Pentagon, öte yanda Kanada Silahlı Kuvvetleri ile Kanada başbakanı arasındaki gerginliklere rağmen, ABD ve Kanada ordularının pürüzsüz bir işbirliği gerçekleştirmesi bu olguyu örnekler.)¹⁵

Karşılıklı bağımlılık politikasından bahsettiğimizde, her şeyin geleneksel hükümetlerarası ilişkiler modeline sığdığını varsayamayız. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın ayırt edici özelliklerinden biri devletlere ilaveten başka aktörlerin de önem taşımasıdır. Geleneksel steno yanlış değildir; karşılıklı bağımlılık politikasına bile hâlâ en iyi yaklaşım budur. Devletler genellikle en büyük aktörlerdir. Ama "küresel sivil toplum" aktörleri giderek önem kazanmaktadır. Konstrüktivistlerin hatırlattığı gibi, devletlerin en önemli aktörler olduğunu söylediğinizde, karşılıklı bağımlılık politikaları ve çatışmaları hakkında bilinmesi gereken önemli her şeyi söylemiş olmazsınız.

Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar)

Özel örgütler de ulusal sınırları giderek daha çok aşmaktadır (Şekil 8.2). Kölecilik karşıtı uluslarötesi dinsel kuruluşların geçmişi 1775'e kadar geriye gider ve 19. yüzyılda Sosyalist Enternasyonal, Kızılhaç, barış hareketleri, kadınlara oy hakkı örgütleri ve Uluslararası Hukuk Birliği gibi örgütler kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, 176 uluslararası sivil toplum kuruluşu vardı. 1956'da STK'ların sayısı 1.000'e yaklaştı; 1970'te 2.000'i buldu. Daha yakınlarda, STK'ların sayısında bir patlama oldu ve sadece 1990'larda sayıları 6.000'den 26.000'e yükseldi. Ve bu sayılar sadece resmen kurulmuş örgütleri temsil ettiğinden, öykünün tamamını anlatmaz. Pek çok STK, tek tek devletlerin faaliyet alanının ötesinde kalan ya da devletlerin

İnsanlar Hakları İzleme Örgütü (Kaynak: İnsan Hakları İzleme Örgütü)Web sitesi: <http://www.hrw.org>

Kuruluşu: 1978

Merkezi: New York

Bütçesi: 41,2 milyon ABD Doları (toplam destek ve gelir)

- ABD merkezli en büyük insan hakları örgütü
- 70'in üzerinde ülkede insan hakları ihlallerini belgeleyerek, ihlallere medyanın dikkatini çekerek ve ihlalde bulunan hükümetlere diplomatik baskı uygulamaları için hükümetler ve kuruluşlar nezdinde lobi faaliyetleri yürüterek insan hakları ihlalcilerini "utan-dırır"
- Kara Mayınların Yasaklanması Kampanyası'yla bağlantılı çalışmalar nedeniyle 1997 Nobel Barış Ödülü'nü kazanan grubun parçasıydı

Uluslararası Kriz Grubu (Kaynak: Uluslararası Kriz Grubu)Web sitesi: <http://www.crisisgroup.org>

Kuruluşu: 1995

Merkezi: Brüksel

Bütçesi: 15,5 milyon ABD Doları

- "Şiddetli çatışmaların çıkma, tırmanma ya da yeniden baş gösterme riskinin bulunduğu" ülkeleri inceler ve politikaları oluşturanlara gerginliklerin giderilmesi ve çatışmaların çözülmesiyle ilgili politika önerilerinde bulunur
- Kriz Grubu Yönetim Kurulu'nda grubun girişimlerinin şekillenmesine yardımcı olan ve politika önerilerinin uygulanması için lobi faaliyetleri yürüten, politika, diplomasi, iş ve medya dünyasından etkili isimler yer alır

Uluslararası Af ÖrgütüWeb sitesi: <http://www.amnesty.org>

Kuruluşu: 1961

Merkezi: Londra

Bütçesi: 35,2 milyon İngiliz Sterlini (yaklaşık 57,8 milyon ABD Doları)

- "Bedensel ve zihinsel bütünlük hakkına, düşünce ve ifade özgürlüğüne ve ayrımcılığa uğramama hakkına yönelik ağır ihlallerin" engellenmesine ve sona erdirilmesine yardımcı olmak ve insan haklarını geliştirmek için 150'yi aşkın ülkede 1,8 milyon kişilik bir ağı seferber eder

Sınır Tanımayan Hekimler (Kaynak: Sınır Tanımayan Hekimler)Web sitesi: <http://www.msf.org>

Kuruluşu: 1971

Merkezi: Cenevre

Bütçesi: 592,7 milyon Avro (yaklaşık 842,3 ABD Doları)

- 70'in üzerinde ülkeye destek olan uluslararası insani yardım örgütü
- "Tehlike altındaki topluluklara, silahlı çatışma ve doğal ya da insani afet kurbanlarına ayırım gözetmeksizin ve ırka, dine, inanca ya da siyasi görüşe bakmaksızın" destek sağlar

Bill ve Melinda Gates Vakfı (Kaynak: Bill ve Melinda Gates Vakfı)Web sitesi: <http://www.gatesfoundation.org>

Kuruluşu: 2000

Merkezi: Seattle

Çalışan sayısı: 457

Varlıkları: 29,5 milyar ABD Doları (bağıs)

- Microsoft'un kurucusu Bill Gates ve karısı Melinda tarafından kurulmuştur
- "Küresel sağlık, eğitim, halk kütüphaneleri ve risk altındaki ailelere destek alanların da daha fazla eşitlik sağlamak" için çalışır

Oxfam International (Kaynak: Oxfam International)

Web sitesi: <http://www.oxfam.org>

Kuruluşu: 1942

Merkezi: Oxford, Birleşik Krallık

Bütçesi: 74,5 milyon ABD Doları (program harcamaları)

- "Yoksulluk ve adaletsizliğe kalıcı çözümler bulmak için birlikte çalışan 13 örgüt"ten oluşan bir konfederasyondur

Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) (Kaynak: ICRC)

Web sitesi: <http://www.icrc.org>

Kuruluşu: 1863

Merkezi: Cenevre

Bütçesi: 843,3 milyon İsviçre Frankı (yaklaşık 791,2 milyon ABD Doları)

- Cenevre Sözleşmesi tarafından "silahlı çatışmalar sırasında tutukluları ziyaret etmek, yardım kampanyaları düzenlemek, parçalanmış aileleri yeniden birleştirmek ve benzeri insani faaliyetlerde bulunmak"la görevlendirilmiştir
- "Salt insani nitelikli misyonu, savaş ve ülke içi şiddet kurbanlarının yaşamını ve haysiyetini korumak ve onlara yardım sağlamak olan tarafsız ve bağımsız" bir kuruluştur

Greenpeace (Kaynak: Greenpeace)

Web sitesi: <http://www.greenpeace.org>

Kuruluşu: 1971

Merkezi: Amsterdam

Bütçesi: 256,7 milyon Avro (yaklaşık 222,8 milyon ABD Doları)

- 40'ı aşkın ülkede iklim değişikliğine, okyanusların tahribine, balina avcılığına ve genetik mühendisliğine karşı çabaları desteklemek üzere 2,8 milyon destekçiyi seferber eder
- Eski ormanların korunması, zehirli kimyasalların yok edilmesi çabalarını destekler ve sürdürülebilir ticareti teşvik eder

ŞEKİL 8.2 Devamı

göz ardı etmeyi âdet edindiği geniş kamusal çıkarları temsil eden bir "küresel vicdan" olarak iş görme iddiasındadır. Demokratik olarak seçilmiş olmadıkları halde, bazen, politikaları değiştirmek için hükümetlere ya da lider işadamlarına doğrudan baskı yaparak ya da dolaylı olarak, hükümetlerin ve firmaların yapması gereken şeylerle ilgili olarak halkın yerleşik algısını değiştirerek, yeni normların gelişmesine yardımcı olurlar. Güç kaynakları bakımından, bu yeni gruplar ender olarak büyük bir sert güce sahiptir, ama bilgi devrimi yumuşak güçlerini büyük ölçüde artırmıştır.

Hükümetler artık, yumuşak güçlerini artırmak için bilgiyi kullanabilen ve kendi kitlelerini harekete geçirerek hükümetlere doğrudan ya da dolaylı baskı yapabilen aktörlerle sahneyi paylaşmak durumundadır. İnternet çağında bilgi çığının içinden yol alabilen güvenilir editörlerin ve haber kaynaklarının gücü veri iken, uluslararası örgütlerin artan önemini ölçmenin bir yolu da, bu örgütlerin ana akım medya yayınlarında ne kadar sık anıldıklarına bakmaktır. Bu ölçümle, en büyük STK'lar etkili yayın yönetmenlerinin dikkatini çekme mücadelesinde yerleşik oyuncular haline gelmiştir. Örneğin, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün ABD hükümetini terörizmle savaşındaki tutumu nedeniyle sert bir şekilde eleştiren "2003 Dünya Raporu"nu çıkarmasını izleyen 10 gün içinde 288 gazete ve dergide örgütten bahseden yazılar yayımlanmıştır.¹⁶

Son on yılda medyada ayrılan yer ve zaman, bu genel sektörün büyümesini yansıtmaktadır; "sivil toplum kuruluşu" ya da "STK" teriminin kullanımı 1992'den beri 17 kat artmıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne ilaveten Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Kızılhaç, Greenpeace, Sınır Tanımayan Hekimler ve Uluslararası Şeffaflık gibi STK'lara ana akım medyanın gösterdiği ilgi katlanarak büyümüştür. Bilgi devrimi küresel iletişimin maliyetini düşürdükçe, dünya politikasına giriş engelleri azalmaktadır.

Uluslararası ve hükümetler arası temasların sayısındaki büyük artışın yanı sıra, türünde de değişim vardır. Bundan önceki uluslararası hareketler, ağırlıkla, ölçek ekonomilerinden yararlanabilen çokuluslu şirketler ya da Katolik Kilisesi gibi büyük bürokratik örgütler tarafından denetleniyordu. Bu gibi örgütler önemini korumaktadır, ama İnternet çağında düşen iletişim masrafları sahayı, az sayıda merkez personeli olan, gevşek biçimde örgütlenmiş ağ örgütlenmelerine, hatta bireylere açmıştır. Bu sivil toplum kuruluşları ve ağları sınırlara bakmaksızın devletlerin içine nüfuz etmekte özellikle etkindir. Pek çok ülkenin iç politikasında önemli yerlerde bulunan yurttaşlar sık sık saflarında yer aldığından, medyanın ve hükümetlerin dikkatini tercih ettikleri meselelere çekmeyi başarırlar. Daha önce bahsettiğimiz gibi, kara mayınlarını yasaklayan antlaşma, Ka-

nada gibi orta derecede güçlü hükümetler ile Prenses Diana gibi ünlüler ve bazı bireysel politikacılarla birlikte çalışan İnternet tabanlı ilginç bir karma örgütler koalisyonunun sonucuydu. Küresel yoksulluk meselelerinde, rock starlar, STK'lar ve siyasi liderler birlikte çalışarak, ağır borç yükü atındaki yoksul ülkelerin borçlarının silinmesi için baskı yapmıştır.

Başka bir örnek de çevre sorunlarıdır. 1977 Kyoto ve 2007 Bali küresel ısınma tartışmalarında delegasyonlar arası bir iletişim kanalı olarak STK'ların rolü önemliydi. Sanayi, sendikalar ve STK'lar dünya politika gündemini belirlemeye yönelik uluslararası bir mücadelede büyük ülkelerin medyasının dikkatini çekmek için yarıştılar. Örneğin, eski ABD Başkanı Al Gore'un Live Earth koalisyonunu 2007'de dünyanın sekiz büyük şehrinde 24 saat içinde konserler düzenledi. Bu olay hükümetleri iklim değişikliğine karşı eyleme geçmeye ikna eden küresel bir dinleyici kitlesini bir araya getirdi.

Coğrafi cemaatler ve egemen devletler uzun bir süre daha dünya politikasında en büyük rolü oynamaya devam edecektir, ama daha az içe kapalı ve daha iletken olacaklardır. Sahneyi, yumuşak güçlerini artırmak ve kitlelerini harekete geçirerek hükümetlere doğrudan veya dolaylı baskı yapmak için bilgiyi kullanabilen aktörlerle paylaşımları gerekecektir. Hızlı kalkınma isteyen hükümetler, tarihsel olarak yetkilileri dışarıdan incelenmekten koruyan bilgi akışları önündeki engellerin bazılarını vazgeçmek zorunda kalacaklarını göreceklerdir. Yüksek kalkınma düzeyleri isteyen hükümetlerin, bundan böyle, Burma (Myanmar) ve Kuzey Kore'nin yaptığı gibi mali ve siyasi durumlarını bir kara kutu içinde saklama lüksü olmayacaktır. Bu egemenlik biçiminin çok pahalı olduğu kanıtlanmaktadır. ABD gibi sert gücü olan büyük ülkeler bile sahneyi yeni aktörlerle paylaştıklarını ve sınırlarını denetlemekte daha fazla sıkıntı çektiklerini görmektedir. Siber uzam coğrafi uzamın yerini almayacak ve egemenliğin bir kısmını ortadan kaldırmayacaktır, ama feodal zamanlardaki kasaba pazarları gibi, onlarla birlikte yaşayacak ve egemen bir devlet veya güçlü bir ülke olmanın anlamını büyük ölçüde karmaşılaştıracaktır.

Bilgi Devrimi ve Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık

Bilgi Devrimi devletler arasında gücü eşitlememiştir. Şimdiye kadar tam tersi bir etkide bulunmuştur ve realistler kendilerini haklı çıkmış hissedebilirler. Ya hükümetlerin rolünün ve tüm devletlerin gücünün azalması? Bu alanda değişimler liberal ve konstrüktivist öngörülere daha yakındır. Karmaşık karşılıklı bağımlılık, toplumlar arasında çok yönlü temas kanalları düzeyinde hiç kuşkusuz çok daha büyüktür.

Bilgi patlaması bir “bolluk paradoksu”¹⁷ yaratmıştır. Bilgi bolluğu dikkat azalmasına yol açmaktadır. İnsanlar önlerine yığılan bilginin hacmi altında ezilince, neye odaklanacaklarını saptamada zorlanmaktadır. Bilgiden ziyade dikkat kıt kaynak haline gelmekte ve değerli bilgiyi arka plandaki karışıklıktan ayırabilenler güç kazanmaktadır. Editörlere ve haber kaynaklarına olan talep giderek artmaktadır ve bu bize dikkatimizi nereye odaklamamız gerektiğini söyleyebilenler için bir güç kaynağıdır. Markalar ve uluslararası bir “İyi Ev İdaresi” onay mührü giderek daha da önem kazanacaktır.

Bunlara ilaveten, kitleler artık propaganda konusunda daha uyanık ve duyarlıdır. Ücretsiz bir bilgi biçimi olarak propaganda yeni değildir. Hitler ve Stalin 1930’larda bunu etkili biçimde kullanmıştı. Miloseviç’in televizyon üzerindeki denetimi, 1990’larda Sırbistan’da iktidarı açısından çok önemliydi. Güvenilirlik en önemli kaynaktır ve önemli bir yumuşak güç kaynağıdır. İtibar geçmiştekinden de önemli hale gelmekte ve itibar yaratmak ya da yok etmek için siyasi mücadeleler verilmektedir. Hükümetler sadece başka hükümetlerle değil, medya, şirketler, sivil toplum kuruluşları, hükümetlerarası kuruluşlar ve bilimsel cemaat ağlarını içeren pek çok alternatifle de güvenilirlik yarışı içindedir.

Politika rekabetçi bir güvenilirlik yarışı durumuna gelmiştir. Anlatılar önem kazanmaktadır. Geleneksel güç politikası dünyası tipik olarak, kimin ordusunun ya da ekonomisinin kazandığıyla ilgilidir. Hükümetler kendi güvenilirliklerini artırmak ve hasımlarınınkini zayıflatmak için birbirleriyle ve diğer örgütlerle yarışmaktadır.

1999'da Kosova'da ve bir yıl sonra Sırbistan'da meydana gelen olayların yorumunu biçimlendirmek için Sırbistan ile NATO arasındaki mücadele buna tanıklık eder. Slobodan Miloseviç'in Ekim 2000'de devrilmesine yol açan gösterilerden önce Sırp yetişkinlerin yüzde 45'i Özgür Avrupa Radyosu'nu ve Amerika'nın Sesi'ni dinliyordu. Buna karşılık devlet denetimindeki Belgrad Radyosu'nu dinleyenlerin oranı sadece yüzde 31'di.¹⁸ Ayrıca, alternatif yerli radyo istasyonu B92 Batı haberlerine erişim sağlıyordu ve hükümet bu radyoyu kapatmaya kalkıştığında aynı haberleri İnternet'ten vermeye devam etti. 2006'da İsrail ile devlet dışı aktör Hizbullah arasındaki savaşta İsrail havada askeri üstünlüğe sahipti, ama İsrail'in hava saldırılarında ölen çocukların televizyon görüntüleri Hizbullah'a propaganda alanında zafer kazandırdı.

Salt propaganda gibi görünen bilgi küçümsenebileceği gibi, bir ülkenin güvenilirlik konusundaki itibarını zedelediğinde ters de tepebilir. 2003'te Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına ve El Kaidede bağlantılarına ilişkin abartılı iddialar belki içte Irak Savaşı'na destek sağlamaya yardımcı oldu, ama kamuoyu araştırmaları sonradan abartının açığa çıkmasının Britanya ve ABD'nin güvenilirliğine bedeli yüksek bir darbe indirdiğini gösterdi. Yeni koşullarda, yumuşak bir satış sert bir satıştan hiç olmadığı kadar daha etkili olabilir.

Irak örneği gücün mutlaka bilgiyi elinde tutanlara akmadığını gösterir. Bazı koşullarda, özel bilgi buna sahip olanların güvenilirliğini zedeleyebilir. Nobel Ödüllü George Akerloff'un işaret ettiği gibi, kullanılmış araba satıcıları arabaların kusurları hakkında potansiyel alıcılardan daha fazla bilgi sahibidir. Dahası, kötü arabaların sahiplerinin arabalarını satma olasılığı iyi araba sahiplerininkinden daha yüksektir. Bu gerçekler potansiyel alıcıların bilinmeyen kusurları telafi etmek amacıyla, ödemek istedikleri fiyatı düşürmelerine yol açar. Dolayısıyla, satıcıların fazla bilgisi elde ettikleri ortalama fiyatın yükselmesiyle değil, iyi durumdaki kullanılmış arabaları gerçek değerinden satamamalarıyla sonuçlanır. Gücün geri çekilmeyi ya da ticari bağları koparmayı göze alabilenlere geçtiği ticaretteki asimetrik karşılıklı bağımlılığın tersine, bilginin sağladığı güç, önemli ve doğru olanı seçip ayıklamak için bilgiyi düzenleyip geçerliliğini güvenilir bir şekilde denetleyenlere akar.

YENİ KÜRESEL AKTÖRLER

Dünya otorite kurumlarının ve kaynaklarının çeşitlendiği bir çeşit yeni ortaçağa gelmiş gibi. Tapınak Şövalyeleri'nin ya da Fransiskan tarikatının liderleri nasıl en güçlü hükümdarlardan rütbece daha üstün idiyse, Uluslararası Af Örgütü'nün genel sekreteri ve Royal Dutch Shell'in CEO'su da aynen öyle, uluslararası sahneye Moldova, Namibya ya da Nauru liderlerinden çok daha uzun gölgeler düşürmekte. Devlet sönüp gitmeye tam hazır olmayabilir ama artık o alışlagelmiş devlet değil.

-Peter J. Spiro¹⁹

Ücretsiz bilgi kaynaklarının bolluğunun ve güvenilirliğin rolünün bir sonucu da, yumuşak gücün sadece maddi kaynakların bir fonksiyonu olmasının geçmişe göre daha az muhtemel olmasıdır. Bilgiyi üretme ve yayma becerisi kıt kaynak olduğunda, matbaaların, radyo istasyonlarının ve gazete kâğıdının denetlenmesi sınırlayıcı faktörler arasında yer alır. Sert güç –örneğin, radyo istasyonunu ele geçirmek için güç kullanmak– yumuşak güç doğurabilir. Dünya çapında televizyonculuk örneğinde, zenginlik de yumuşak güce yol açabilir. Örneğin, CNN'in merkezinin Amman ya da Kahire'de değil de Atlanta'da olmasının nedeni, Amerika'nın sanayi ve teknolojiadaki lider konumudur. 1990'da Irak Kuveyt'e girdiğinde, CNN'in esas olarak bir Amerikan şirketi olması, olayın dünyaya kolonyal aşağılanmayı düzeltmeye yönelik haklı bir girişim (Hindistan'ın 1960'larda Portekiz sömürgesi Goa'yı "bağımsızlığına kavuşturması" gibi) olarak değil de, bir saldırı olarak sunulmasına (Hitler'in 1930'lardaki eylemleri gibi) yardımcı oldu. Ama 2003'e gelindiğinde, bölgede El Ceziire ve El Arabiya gibi kablolu TV'lerin yayına başlaması Amerikan haber tekeli kırırdı ve Irak Savaşı'yla ilgili meselelerin yerel bir çerçeveden sunulmasını sağladı. Bir bilgi çağında, Irak'ın işgali ve bununla ilgili haberler Amerikan yumuşak gücü için çok maliyetliydi.

Sert ve yumuşak güç arasındaki sıkı bağlantının, bir bilgi çağındaki karmaşık karşılıklı bağımlılık koşullarında bir miktar zayıflaması muhtemeldir. Radyo ve TV yayıncılığının gücü sürmektedir, ama yerini gitgide, birbirlerini denetlemek için güç kullanamayan pek çok aktörün denetlediği çok yönlü iletişim kanallarıyla İnternet'e bira-

kacaktır. Çatışmaları sadece televizyon ağlarına, radyo istasyonlarına ve web sitelerine hangi aktörlerin sahip olduğu değil –bir kez böyle bir kaynak bolluğu olduktan sonra– kimin hangi bilgi ve yanlış bilgi kaynağını dinlediği de etkileyecektir.

Radyo ve TV yayıncılığı kamuoyu üzerinde uzun zamandır etkisi olan bir bilgi yayma biçimidir. Yayıncılar bazı çatışmalara ve insan hakları sorunlarına odaklanarak, politikacılara bazı yabancı çatışmalara değil de ötekilere –örneğin, 1990’larda Sudan’ın güneyine değil de Somali’ye– tepki vermeleri için baskı yapmıştır. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, hükümetler televizyon ve radyo kanallarını etkilemenin, manipüle etmenin veya denetlemenin yollarını aramakta ve pek çok insana aynı mesajla ulaşmak için görece az sayıda fiziksel yayın merkezi kullanıldığından, bunda kayda değer bir başarı elde etmektedir. Ne var ki, genel radyo ve TV yayıncılığından “dar alana yayın” a geçişin büyük siyasi sonuçları vardır. Kablolu TV ve İnternet, yayıncıların izleyicileri segmentlere ayırmasını ve hedeflemesini sağlamaktadır. Politika için daha da önemli olan, İnternet’in interaktif rolüdür; İnternet sadece dikkati odaklamaz, aynı zamanda eylemlerin sınır ötesi koordinasyonunu kolaylaştırır. YouTube videoları siyasi meselelerin nasıl algılandığını ve hangi çerçeveye oturulduğunu etkileyebilir. Düşük maliyetli interaktivite, birbirlerinden fiziksel olarak ne kadar uzak olduklarına bakmaksızın kendilerini tek bir grubun parçası olarak tahayyül eden insanlardan oluşan yeni sanal cemaatlerin gelişmesini sağlamaktadır. Uluslarötesi iletişim sınırları daha da geçirgenleştirmiştir.

“KÖPEK ISIRAN ADAM”

ABD Savunma Bakanı Robert M. Gates pazartesi günü ABD hükümetine diploması, ekonomik yardım ve iletişim gibi “yumuşak güç” araçlarına daha fazla para ayırması ve bu yoldaki çabalarını artırması çağrısında bulundu, zira ordunun tek başına dünyada Amerikan çıkarlarını korumasına imkân yoktu... Bay Gates işi şakaya vurarak, diğer hükümet kuruluşlarının bütçesini artırmak için ülkenin yarısını dolaşan bir Savunma bakanına sahip olmanın “köpek ısırın adam” kategorisine girebileceğini söyledi.

-The New York Times, 27 Kasım 2007²⁰

Uluslararası Terörizm ve “Teröre Karşı Savaş”

Tüm uluslararası aktörler halim selim değildir. Uyuşturucu çeteleri, insan kaçakçılığı şebekeleri ve organize suç örgütleri bunun tipik örnekleridir. Bilgi devrimi bu gibi gruplara uzak mesafelerden eylem için yepyeni fırsatlar sunmaktadır. Gene de terörist gruplar özellikle tehlikeli uluslararası aktörler olarak kamuoyunun tüm dikkatini üzerlerine toplamışlardır. 11 Eylül’ün hemen ertesinde, Başkan George W. Bush Kongre’nin birleşik oturumunda yaptığı konuşmada (20 Eylül 2001’de) “Teröre Karşı Savaş” ilan etti, ABD dış politikasında dünya genelinde geniş kapsamlı sonuçları olacak temel bir değişikliğin işaretini verdi.²¹

11 Eylül terör saldırılarında, 19 hava korsanını saymazsak, 90’ı aşkın ülkeden 2.974 masum vatandaş yaşamını kaybetti. Dünya Ticaret Merkezi’ne çarpan ikinci uçağın dehşet verici videosu neredeyse anında dünyayı dolaşarak hemen herkeste muazzam bir şok, öfke, kin ve ABD’ye karşı sempati dalgası yarattı. Saldırıları bu kadar dehşet verici yapan bir başka unsur da bu kadar düşük teknolojili olmalarıydı. Tek silahları, herhangi bir nalburda ya da kırtasiye mağazasında bulunabilecek maket bıçakları olan hava korsanı teröristler, aramalardan rahatça geçmeyi ve sivil yolcu uçaklarını kitle imha silahlarına dönüştürmeyi becerdiler. Bunu yapmalarındaki kolaylık, benzer olayların tekrarlanabileceği izlenimini uyandırdı.

Kenneth Walz’ın birinci imgesi (bireysel analiz düzeyi) 11 Eylül’ün Amerikan ruhunu, dolayısıyla da politikasını neden bu kadar derinden etkilediğini anlamamıza yardımcı olur. Harvard Üniversitesi’nden psikolog Daniel Gilbert’in açıkladığı gibi, insanlar başkalarının niyetlendiği, ahlaki infial yaratan, açık ve mevcut görünen ve kişiyi gafil avlayan tehditlere özellikle duyarlı yapıdadırlar. Terörizm tiyatro gibidir ve teröristler sonuçları büyötmek için eylemlerinin dramatik etkisine bel bağlarlar. Gilbert’in kaydettiği gibi, küresel ısınmanın El Kaide kadar çok insan öldüreceği neredeyse kesindir ve muhtemelen ABD’ye çok daha büyük maddi zarar verecektir; ama bu anonim, kasıtsız ve tedrici bir şekilde olacaktır.²² “İklim Değişikliğine Karşı Savaş”ın değil de “Teröre Karşı Savaş”ın söz konusu olma nedeni budur.

Uluslararası terörizm dünya düzenine karşı ne kadar ciddi bir tehdittir? Sorunun cevabı bakış açısına ve dikkate alınan zaman ölçeğine göre değişir. Uluslararası terörizm sizi öncelikle bir erken ölüm nedeni olarak kaygılandırıyor, bu şimdilik ciddi bir küresel sorun değildir. Küresel olarak, uluslararası terör saldırıları 1987’de zirve yapmıştır. 11 Eylül’ü ve isyancıların Afganistan ile Irak’taki yabancı hedeflere yönelik saldırılarını saymazsak –bunları mümkün kılan, söz konusu ülkelerde Teröre Karşı Savaş’ın yabancıları korunmasız hale getirmesiydi– son 15 yılda uluslararası terörizm dünya genelinde yılda yaklaşık 5.000 kişinin hayatına mal olmuştur. Terör saldırıları, günde birin çok altında bir oranda gerçekleşmektedir. Uluslararası terörizm erken ölüm nedenleri listesinde, sağlıksız içme suları, enfeksiyon hastalıkları, trafik kazaları, tütün, alerjik reaksiyonlar ve obezitenin ardından epeyce aşağı sıralarda gelmektedir.

El Kaide dünyada gerçekleşen tüm uluslararası terör eylemlerinin görece az bir kısmından sorumludur. Latin Amerika’daki paramilitar örgütlerin ve uyuşturucu çetelerinin payı çok daha yüksektir. El Kaide’nin operasyon temposu –Irak ve Afganistan’ı saymazsak– tarihsel olarak yılda yaklaşık iki saldırıya denk düşmektedir. 11 Eylül bir yana koyarsak, ortalama bir El Kaide saldırısında yaklaşık 50 kişi hayatını kaybetmektedir. Teröristlere karşı düzenlenen operasyonlara ilişkin güvenilir bilgiler elde etmek zor olsa da –hükümetler ilerideki operasyonları riske atabilecek bilgileri açıklamaktan hoşlanmazlar– pek çok El Kaide saldırısının zamanında müdahalelerle önlendiği açıktır. Başka saldırılar beceriksizlik ya da amatörlik nedeniyle başarısız olmaktadır. El Kaide’nin USS *Cole*’a düzenlediği saldırı, aslında, Yemen’in Aden limanında bir Amerikan savaş gemisine yönelik ikinci girişimiydi: İlki, teröristlerin aşırı sayıda patlayıcı yerleştirdikleri teknelerinin saldırıya geçtikleri sırada batması sonucu başarısız olmuştu. ABD’li yetkililer “Milenyum Bombacı” Ahmed Ressam’ı gümrük kapısında sorguya çekilince paniğe kapılıp kaçmaya kalkışması üzerine yakaladılar. El Kaide’nin 1993’te Dünya Ticaret Merkezi’ne düzenlediği ilk saldırı –yeraltı otoparkında bomba yüklü bir kamyonun patlatılması– altı kişinin ölümüne, 1.400 kişinin yaralanmasına yol açması bakımından özellikle başa-

rılıydı, ama kuleleri çökertme amacına ulaşamadı ve saldırıya karışan teröristler, budalalık edip yanlarında kamyon olmadan depozi-
toyu geri almak üzere New Jersey'deki araba kiralama şirketine dö-
nünce yakalandılar.

Uluslarötesi teröristler bugün görece düşük düzeyde ölüme ve yı-
kıma neden olmakla birlikte, kitle imha silahları elde etmeyi, bunla-
rı nakletmeyi ve patlatmayı başarırlarsa, feci yıkımlara ve ölümlere
neden olabilirler. Batılı hükümetler terörizmle mücadeleyi işte bu ne-
denle bu kadar ciddiye almaktadır. Ve doğru da yapmaktadır. Gene
de, El Kaide ya da başka bir uluslarötesi terörist grup nükleer, kim-
yasal ya da biyolojik bir silahı ele geçirmeyi başarsaydı bile, bu, mo-
dern gelişmiş devlet için varoluşsal bir tehdit oluşturmazdı. Soğuk Sa-
vaş'ın ikinci yarısında, Sovyetler Birliği, karar vermesini izleyen ya-
rım saat içinde ABD'yi yaşamsal faaliyetlerini sürdüren bir toplum
olarak yok etme kapasitesine sahipti. El Kaide'nin yapabileceği olsa
olsa, belki de birkaç kilometre çapındaki bir bölgede, bir Amerikan
kentine büyük hasar vermek olacaktır. Bunun için pek çok neden var-
dır. Birincisi, uluslarötesi bir terör operasyonu için gerekli örgütsel
vasıflar, varoluşsal bir tehdit oluşturmak için gereken örgütsel vasıf-
lardan çok farklıdır. Terörist gruplar "radar gözetimi altında" çalış-
mak zorundadır, bu da, para ve iletişim gereksinimleri asgari düzey-
de olan, birbirlerine gevşek bağlarla bağlı ajanlardan oluşan küçük
grupları gerektirir. Bir kitle imha silahını elde etmek, nakletmek ve
patlatmak önemli sayıda iyi donanımlı insan, sofistike bir güvenlik
timi ve modern egemen devletlerin teşhis ve müdahale kapasitesini
etkisizleştirme ve atlatma becerisini gerektirir. Bunlar pahalı işlerdir
ve büyük bir teknik uzmanlık gerektirir. El Kaide'nin yıllık operas-
yon bütçesi muhtemelen 250 milyon dolardan fazla değildir, yani ABD
savunma bütçesinin yüzde birinin yirmide birinden düşüktür. Terö-
ristler yüz yüze toplantılardan başka, ulusal istihbarat çevreleri tara-
fından görece kolay izlenebilen bir iletişim altyapısı (cep telefonu, rad-
yo ve İnternet) aracılığıyla da iş görmektedir, bu da engellenmelerini ya
da yakalanmalarını daha kolaylaştırmaktadır.

Buna karşılık, El Kaide Amerikan demokrasinin karakterini bo-
zabilir, ülkenin sert güç varlıklarını serbestçe kullanmasını kısıtla-

yabilir ve yumuşak güç cazibesini aşındırabilir. Terörizm, çelimsiz yarışmacının daha iri yapılı yarışmacının gücünü kendisine karşı kullandığı jiu-jitsu sporu gibidir. Kuşkusuz, El Kaide ABD'yi 11 Eylül'e aşırı tepki göstermeye kışkırtarak bunu büyük ölçüde başarmış durumdadır. Sürekli Özgürlük Operasyonu'nun (Afganistan'da Taliban rejimini devirmek ve El Kaide'nin altyapısını yok etmek için hava gücünün ve özel kuvvetlerin kullanılması) BM'nin izniyle düzenlenmiş olmasına ve geniş tabanlı bir uluslararası destek görmesine karşılık, Irak'a Özgürlük Operasyonu –2003'te Irak'ın istilas ve işgali– öyle değildi. ABD'nin, ileride baş gösterebilecek uzak tehditlerle mücadele için önleyici savaşa (belgede hatalı bir şekilde “engelleyici” savaş olarak geçer) girme hakkını ve niyetini ilan eden 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi, tehlikeli bir şekilde tek yanlı ve kışkırtıcı olduğundan uluslararası topluluğu sarstı. Yurtseverlik Yasası'nın bazı hükümleri ve Küba'nın Guantanamo Körfezi'ndeki teröristlerin alıkonduğu gözaltı tesisi, dünyada pek çok kişi tarafından, Amerika'nın elindeki en çekici yumuşak güç varlığını temsil eden demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerinden geri adım olarak yorumlanıp tepki yarattı. Bir başka deyişle, bazılarına göre, 11 Eylül neden olduğu ölümler ve yıkımdan çok, tahrik ettiği tepki nedeniyle olağanüstü “başarılı” bir terör saldırısıydı.

Tüm ülkelerin yurttaşlarını ve topraklarını terör saldırılarından korumakta çıkarı vardır; ayrıca bunu yapmakla yükümlüdürler. ABD bunun istisnası değildir. Ama uluslararası terörle mücadelenin en etkin yolu, dost ve müttefiklerle işbirliği içinde, terörist grupları yeni üyelerden mahrum edecek ve öldürücü saldırılar düzenlemek için gerekli maddi ve mali kaynaklara erişimlerini engelleyecek politikalarla birlikte yürütülen, daimi ve titiz bir güvenlik ve istihbarat çalışmasından geçmektedir. Dünyanın dikkati büyük ölçüde Irak ve Afganistan'daki askeri operasyonlar üzerinde yoğunlaşmış olmakla birlikte, sahne gerisinde yürütülen Teröre Karşı Savaş, gerçekten de görece başarılı olmuştur. Başkan Barack Obama'nın Ağustos 2009'da “Teröre Karşı Savaş” terimini kullanmaktan vazgeçme kararı bir zafer ilanı değil, teröre karşı mücadele politikasının kaba güce day-

lı, görünür, askeri boyutlarına vurgu yapmanın bir ölçüde ters tep-tiğinin teyit edilmesi idi. Pek çok eleştirmenin uzun zamandır dikkat çektiği gibi, bir isimle savaşa girilemez: Yapılabilecek tek şey teröristlerin peşini bırakmamak ve planlarını engellemektir.

El Kaide'nin ya da bağlı bir grubun yaratabileceği en büyük tehlike, "yanlış ellerde bulunan bir nükleer silah"ı ele geçirmesi ve bunu bir yerde patlatmayı başarması olacaktır –ABD'de olmazsa, teröristlerin operasyon üssüne daha yakın, önemli bir dost ülkede. Pakistan, iç politikası ciddi kaygıları haklı çıkaracak kadar –özellikle, gerek orduda gerek istihbarat çevrelerinde radikal İslam sempatanlarının bulunduğu gerçeği dikkate alındığında– sallantılı bir nükleer güçtür. Pakistan'ın bugün Amerikan mali ve teknik yardımlarından en büyük payı alan ülkelerden biri olmasında şaşılacak pek bir şey yoktur. ABD eski Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlarının düzgün bir biçimde hesabının verilmesine ve güvenli bir biçimde korunmasına yardımcı olmak için de milyonlarca dolar harcamayı sürdürmektedir. Uluslarötesi terörizm ABD için gerçekten varoluşsal bir tehdit oluşturmayabilir, ama hiçbir Amerikan yönetimi rehavete kapılmayı göze alamaz.

Sonuçlar

Bilgi devriminin o kadar erken bir aşamasındayız ki varılabilecek sonuçlar ancak yaklaşık ve geçici olabilir. Gene de, şu anki duruma bakarak dört ana argüman öne sürülebilir. Birincisi, realistler bilgi ve iletişim devrimlerinin devletler arasında güç dağılımını eşitleyici bir etkisi olacağı yolundaki öngörülerini sorgulamakta haklıdır. Bu kısmen, ticari ve stratejik bilgi konusunda ölçek ekonomilerinin ve giriş engellerinin devam etmesinden, kısmen de, ücretsiz bilgi konusunda daha büyük devletlerin güvenilirlik yarışında sık sık iyi bir konumda olmasından dolayı böyledir. İkincisi, ucuz bilgi akışları devlet sınırlarının ötesindeki temas kanallarında muazzam bir değişim yaratmaktadır ve bunun zaman içinde serbestleştirici etkileri olabilir. Uluslarötesi çalışan hükümet dışı aktörlerin organize olma ve kendi görüşlerini yayma fırsatları çok daha büyüktür. Egemen devletlere daha kolay nüfuz

edilmekte ve bunlar eskiye göre kara kutulara daha az benzemektedir. Siyasi liderler dış politika meselelerinin tutarlı bir sıralamasını yapmada daha fazla zorlanacaktır. Üçüncüsü, bilgi devrimi siyasi işleyişleri, kilit güç kaynağı olan güvenilirlik için rekabette açık demokratik toplumların ve uluslararası aktörlerin otoriter devletlerden daha başarılı olacağı bir şekilde değiştirmektedir. Son olarak, güvenilirlik hem hükümetler hem de STK'lar için kilit bir güç kaynağı haline geldikçe, yumuşak güç sert güçten daha çok önem kazanmaktadır. Daha çoğulcu ve içine nüfuz edilebilen devletlerde hükümet politikalarının tutarlılığı azalabilse de, söz konusu ülkeler güvenilirlik ve yumuşak güç bakımından daha iyi konumlarda olabilirler. Kısacası, realistlerin üzerinde durduğu coğrafi temelli devletler bilgi çağında politikayı biçimlendirmeye devam edecektir, ama konstrüktivistler bu yapı içinde dünya politikasının işleyişlerinin derin bir değişim geçirdiği konusunda haklıdır. Devletler dünya politika sahnesinde hâlâ en önemli aktörlerdir, ama bilgi çağında sahne daha kalabalıklaşmıştır.

Okuma Önerileri

1. Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, Jr., "Power and Interdependence in the Information Age," *Foreign Affairs* (Eylül/Ekim 1998).
2. Simon, Herbert A., "Information 101: It's Not What You Know, It's How You Know It," *Journal for Quality and Participation* (Temmuz/Ağustos 1998).
3. Meyer-Schonberger, Viktor ve Deborah Hurley, "Globalization of Communication," Joseph S. Nye, Jr. ve John D. Donahue (ed.), *Governance in a Globalising World* (Washington, DC: Brookings Institution, 2000), s. 135-151.
4. Mathews, Jessica T., "Power Shift," *Foreign Affairs* (Ocak 1997), s. 50-66.
5. Florini, Ann (ed.), *The Third Force* (Washington, DC: Carnegie Endowment, 2000).

Notlar

- 1 Ronald J. Deibert, *Parchment, Printing, and Hypermedia: Communication in World Order Transformation* (New York: Columbia University Press, 1997).
- 2 Daniel Deudney, *Bounding Power: Republican Security Theory from the Polis to the Global Village* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2007).
- 3 Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* (New York: Basic Books, 1999), s. 94, 97.
- 4 Pippa Norris, *The Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide* (New York: Cambridge University Press, 2001), s. 232.
- 5 Douglas McGray, "The Silicon Archipelago," *Daedalus* 128:2 (İlkbahar 1999), s. 167.
- 6 Alvin Toffler ve Heidi Toffler, *The Politics of the Third Wave* (Kansas City, MO: Andrews & McMeel, 1995); ve Peter Drucker, "The Next Information Revolution," *Forbes*, 24 Ağustos 1998, s. 46-58.
- 7 John G. Ruggie, "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations," *International Organization* 47:1 (Kış 1993), s. 143, 155.
- 8 Saskia Sassen, "On the Internet and Sovereignty," *Indiana Journal of Global Legal Studies* 5 (İlkbahar 1998), s. 551.
- 9 Stephen Krasner, "Sovereignty," *Foreign Policy* 121 (Ocak/Şubat 2001), s. 24, ve Linda Weiss, *The Myth of the Powerless State* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998).
- 10 David Bollier, "The Rise of Netpolitik" (PDF belgesi), s. 21, 23, 24, The Aspen Institute; <http://www.aspeninstitute.org> (erişim: 15 Mart 2006).
- 11 Jennifer Lee, "How Protesters Mobilized So Many and So Nimble," *The New York Times*, 23 Şubat 2003, "Week in Review," s. 4.
- 12 Ne anlama geldiği konusundaki çeşitli görüşler için, bkz. "What Is the International Community?," *Foreign Policy*, Eylül 2002.
- 13 Norris, *The Digital Divide*, s. 191.
- 14 A.g.e.
- 15 Peter T. Haydon, *The 1962 Cuban Missile Crisis: Canadian Involvement Reconsidered* (Toronto: Canadian Institute of Strategic Studies, 1993).
- 16 Facriva/Dow Jones veritabanı araştırması, 14-25 Ocak 2003.
- 17 Herbert A. Simon, "Information 101: It's Not What You Know, It's How You Know It," *Journal for Quality and Participation* 21:4 (Temmuz/Ağustos 1998), s. 30-33.
- 18 Edward Kaufman, "A Broadcasting Strategy to Win Media Wars," *The Battle for Hearts and Minds* (Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2003), s. 303.
- 19 Peter J. Spiro, "New Global Communities, Nongovernmental Organizations in International Decision-Making Institutions," *Washington Quarterly* 18:1 (Kış 1995), s. 45-46.
- 20 "Defense Secretary Urges More Spending for U.S. Diplomacy," *The New York Times*, 27 Kasım 2007.
- 21 David A. Welch, *Painful Choices: A Theory of Foreign Policy Change* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005), s. 1-4.
- 22 Daniel Gilbert, "If only gay sex caused global warming," *Los Angeles Times*, 2 Temmuz 2006; <http://www.commondreams.org/views06/0702-26.htm>.

9. Bölüm

Gelecekte Neler Olmasını Bekleyebiliriz?

2001'deki bir video konuşmasında Usame bin Ladin

Alternatif Gelecek Vizyonları

Uluslararası politika devletlerin güvenlik ikilemleriyle karşı karşıya kaldıkları ve gücün önemli bir rol oynadığı bir kendi başına ayakta kalma alanı olmaya devam etmektedir. Güç dengesi ve uluslararası normlar, hukuk ve örgütlenme gibi yatıştırıcı mekanizmalar vardır, ama bunlar tüm savaşları engellememiştir. Thukydides'in betimlediği şekliyle uluslararası çatışmanın “Tutuklunun İkilemi” mantığı dünyanın bazı kesimlerinde bugün de geçerlidir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, bir "yeni dünya düzeni" olasılığı üzerine epeyce laf edildi. Sonradan anladığımız üzere, bunun ne anlama geldiği konusunda hiç de o kadar açıklık yoktu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan iki kutuplu sistemin çökmesi anlamında yeni bir dünya düzeni vardı. Ama bu, anarşik devletler sistemi içinde bir düzendi ve ille de adil bir düzen değildi. Başkaları yeni bir dünya düzeninin anarşik devlet sisteminin sorunlarından kaçış anlamına geldiğini düşünüyordu. Böyle bir dünya mümkün müdür? Britanyalı tarihçi Arnold Toynbee Soğuk Savaş'ın başlangıcında, ulus devletin ve parçalanmış atomun aynı gezegen üzerinde bir arada var olamayacağını yazmıştı. Toynbee, savaşın nihai savunma biçimi, nükleer bombaların da nihai silah olduğu bir egemen devletler dünyasında, bunlardan birinin, tercihan da devletin gitmesi gerektiğine inanıyordu. Son iki bölümde gördüğümüz gibi, küreselleşme ve bilgi devrimi devlet egemenliğinin karşısına çözüm bekleyen yeni sorunlar çıkarmaktadır.

Teritoryal devlet geçmişte hep var olmamıştır, dolayısıyla gelecekte de var olması gerekmez. Parçalı birimler ve devlet sistemleri Thukydides'in zamanından beri vardır, ama uluslararası politikanın temel birimi olarak büyük teritoryal devlet ancak 14. ve 15. yüzyıldaki Rönesans'tan sonra gelişmiştir. Otuz Yıl Savaşı (1618-1648) hâlâ feodal bir savaşın kimi özelliklerini taşıyordu, bu nedenle de feodalizm savaşlarının sonuncusu ve teritoryal devlet savaşlarının ilkiydi. Bugün bildiğimiz şekliyle büyük teritoryal devlet, sadece üç ya da dört yüzyıldır modern dünya politikasının başat kurumudur. Bazı fütüristler teritoryal devletin gerileyeceğini öngörmektedir. Onların yeni dünya düzeni anarşik ikilemin üstesinden gelen yapılar içerir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, dünya politikası için model olarak ulus devletin ötesine geçen alternatifler geliştirmeye yönelik beş büyük çaba olmuştur.

Dünya Federalizmi. Avrupa düşüncesinin en eski geleneklerinden biri olan federalizm, anarşi problemine çözüm olarak uluslararası bir federasyon önerir: Devletler ulusal silah stoklarından vazgeçmeye razı olacak ve bir dereceye kadar merkezi hükümeti kabul edecektir. Fe-

deralistler sık sık, 13 Amerikan kolonisinin 18. yüzyılda bir araya gelişiyle analogiler kurarlar. Bazıları tarihin daha büyük birimlere doğru ilerlemenin kaydını tuttuğuna inanır. Ama federalizmin küresel düzeyde çok başarılı bir model olmadığı kanıtlanmıştır. İnsanların önem verdiği tek şey barış değildir. İnsanlar adalet, refah ve özerklik de istemekte ve dünya hükümetinin onları savunacağına güvenmemektedir. Ayrıca, federal çözümün işleyeceğine, savaş sorununa çare olacağına inananların sayısı azdır. Anarşik devletler sistemi savaşın nedeninin parçası olmakla birlikte, bağımsız devletlerden kurtulmak mutlaka savaşın sonu demek olmayacaktır. Daha önce gördüğümüz gibi, son yıllardaki çoğu savaş devletlerin *içinde* çıkmıştır.

İşlevselcilik. Federalizmin yetersizlikleri nedeniyle, uluslararası işlevselcilik düşüncesi geliştirilmişti. 1940'larda popüler olan işlevselcilik, ekonomik ve toplumsal işbirliğinin ulusal sınırları aşan, böylelikle de savaşı ortadan kaldıran cemaatler yaratabileceğini ileri sürüyordu. Bu, egemenliğin önemini azaltacak ve devletin resmi çerçevesi var olmaya devam etse de hasmane içeriği boşalacaktı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, işlevselci düşünce Gıda ve Tarım Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü gibi bazı uzman BM örgütlerinin kurulmasına yol açtı. İşlevselcilik bugün belli ölçüde mevcuttur ve gerçek uluslararası kuruluşların zayıf ya da az gelişmiş olduğu durumlarda bile, sivil toplum kuruluşları ve çokuluslu şirketler gibi çeşitli uluslarötesi aktörler, sık sık, konuya özel çatışmaların daha eşgüdümlü bir şekilde yönetilme ihtiyacını karşılamak üzere devreye girmektedir. O halde, işlevselcilik ruhu son derece canlıdır ve dünyada tanık olduğumuz uluslararası işbirliğinin büyük bölümünden sorumludur. Ama işlevselcilik geniş anlamda, *dünya* düzeni için yeterli bir model olamamıştır, zira çoğu devlet başkaları karşısında aşırı korunmasızlaşmasına neden olacak bir karşılıklı bağımlılığa girmekte isteksizdir.

Bölgeselcilik. Bölgesel entegrasyon 1950'lerde ve 1960'larda son derece popülerleşmişti. Fransız Planlama Komisyonu'nun başkanı Jean Monnet, bölgesel düzeyde işlevsel bir yaklaşımın Almanya ve Fran-

sa'yı birbirine kenetleyerek Birinci ve İkinci Dünya savaşlarına yol açan çatışmaların tekrarlanmasını önleyebileceğini düşünüyordu. Avrupa 1950'de Batı Avrupa çelik ve kömür sanayilerini entegre eden Schumann Planı'yla süreci başlattı. 1957'den sonra, Roma Antlaşması'yla Avrupa Ortak Pazarı kuruldu ve 1992'de Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla zirvesine ulaşacak girişimlerle ticari engeller adım adım kaldırıldı ve tüm tarım ve ekonomi politikaları arasında uyum sağlandı. Daha önce gördüğümüz gibi, başka bölgeler de Avrupa bölgeselciliğini örnek almaya çalıştılar; NAFTA bunların Batı Yarıküre'deki en önemli örneğidir.

Gene de, 1965'te, o sırada Fransa cumhurbaşkanı olan General de Gaulle, 1980'lerde de Büyük Britanya Başbakanı Margaret Thatcher bölgesel entegrasyonun önüne sınırlar çektiler. 1990'ların ortalarına gelindiğinde, Avrupa Birliği ülkelerinde, bölgesel bir hükümete egemenliğin ne kadarının bırakılacağı konusunda yaygın bir ikilem vardı. Yeni ortak para birimi avro 2002'de dolaşıma girdi, ama bütün Avrupa ülkelerinde değil. Avrupa Birliği için yeni bir anayasa hazırlama çabaları Fransa ve Hollanda'da sandık başına gidenlerin 2005'te referanduma sunulan bir öneri taslağını reddetmesiyle sekteye uğradı. Ama daha fazla entegrasyon yolundaki bu hız tümseklerine ve birkaç Doğu Avrupa ülkesinin birliğe kabulünden kaynaklanan örgütsel güçlüklerle rağmen, Avrupa, incelediğimiz önceki dönemlere kıyasla daha iyiye gitmektedir. AB uluslararası ilişkilerde de devam eden, dinamik bir deneyimi temsil etmektedir. Birlik üyeleri tarımdan ortak bir savunma gücüne kadar uzanan meselelerle uğraşan yoğun bir çok taraflı kurumlar ağını titizlikle müzakere etmeyi sürdürürken, belirgin bir Avrupa kimliği şekillenmektedir. Politikaları oluşturma düzeyinde ulusal farklılıklar kuşkusuz devam ederken, kamuoyu araştırmaları pek çok AB yurttaşının kendilerini Fransız, Alman ya da İspanyol oldukları kadar *Avrupalı* olarak da gördüklerini göstermektedir. Bu, kültürün ve fikirlerin siyasi kimliklerin ve inançların inşasında oynadığı rolü vurgulayan konstrüktivist kurama uymaktadır. AB üyeleri, maliyet/fayda oranının tam ulusal bağımsızlıktan çok işbirliğinden yana olduğu inancıyla, karmaşık karşılıklı bağımlılıklarını artırmayı seçmişlerdir. Bugünün Av-

rupa'sında herkes aynı teknede olmayabilir, ama tekneler eski dönemlerden çok farklı şekillerde birbirlerine bağlanmıştır. Örneğin, pek çok alanda AB yasaları artık ülke yasalarının yerini almaktadır. Avrupa Birliği yeni tür bir uluslararası hükümet şeklini temsil etmektedir, ama yalnızca bölgesel bir hükümet şeklidir.

Çevrecilik. 1970'lerde, çevrecilik başka bir dünya düzeni için yeni bir umut işareti verdi. Richard Falk *This Endangered Planet*'te yeni bir dünya düzenine temel oluşturacak iki şey olduğunu söylüyordu: teritoryal olmayan uluslarötesi aktörlerin büyüyen önemi ve kıtlık koşullarında büyüyen karşılıklı bağımlılık. Falk'a göre, sıradan insanlara ait, popülist değerlerde ulus devletin ötesine geçecek tedrici bir evrim olacaktı. Sömürgecilik karşıtlığı, ırkçılık karşıtlığı, daha fazla eşitlik ve çevrenin korunması sadece Birleşmiş Milletler'de çoğunlukları güçlendirmekle kalmayacak, dünyanın azalan kaynaklarını idare edecek yeni rejimlerin kurulmasına da yol açacaktı. Sonuçta, uluslararası barış, adalet ve ekolojik denge normları oluşacak ve yeni bir dünya düzeni kurulacaktı.

Teknolojik değişim ve ekonomik büyüme ekolojik sorunları şiddetlendirmiştir. Küresel kaynak arzı daha da zorlanmakta ve biyolojik çeşitlilik azaldıkça küresel ortak alanların parçası olan okyanuslara ve atmosfere verilen zarar daha da büyümektedir. Geçen yüzyıl içinde hükümetler, balıkçılık alanları, asit yağmurları, ozon tabakasının incilmesi, soyu tehlikedeki türlerin korunması, Antarktika ve okyanus kirliliği gibi herkesi ilgilendiren konularda 170'in üzerinde çevre antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaların üçte ikisi, 1972'de Stockholm'de ilk BM Çevre Konferansı'nın toplanmasından sonra imzalanmıştır. 1992'de Brezilya'da, 1997'de Japonya'da çevre ve küresel ısınma konularında büyük BM konferansları toplanmıştır. Çevre sorunları uluslarötesi lobi faaliyetleri yürüten çok sayıda sivil toplum kuruluşu da doğurmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde yurttaşlar ve siyasetçiler çevre tahribatı ve çevrenin korunması konularında yükselen bir farkındalık ve kaygı sergilemektedir. Ne var ki, Falk kaynaklarda oluşacak kıtlığı abartmış ve yeni teknolojilerin oluşan kıtlığı ne ölçüde telafi edebileceğini ve pek çok ülke-

de ekolojik kaygıların hızlı bir ekonomik kalkınma arzusunun ardından ikinci sırada geldiğini öngörememiştir.

Siber feodalizm. Son bölümde gördüğümüz gibi, bilgi çağında örgütlenme kuramcılarının bazıları –Peter Drucker ile Alvin ve Heidi Toffler– bilgi devriminin hiyerarşileri yassılaştırdığını ve yerlerine ağ örgütlenmelerini geçirdiğini ileri sürmüştür. Bu yazarlar 20. yüzyılın merkezi bürokratik hükümetlerinin 21. yüzyılda ademi merkezietçi örgütlere dönüşeceğini ve daha çok hükümet işlevinin özel piyasalar ve kâr amacı gütmeyen örgütler tarafından üstlenileceğini öngörmektedir. Ayrıca, İnternet uzmanı Esther Dyson, İnternet’te sanal cemaatler ve ademi merkezietçi örgütlenmeler geliştikçe bunların teritoryal yargı alanlarıyla kesişeceğini ve kendi yönetim örüntülerini geliştireceğini ileri sürmektedir. Ulus devletler var olmaya devam edecek, ama önemleri çok azalacak ve insanların hayatında eskisi kadar merkezi bir yer işgal etmeyeceklerdir. İnsanlar çoklu gönüllü sözleşmelerle yaşayacak ve bir fare tıklamasıyla cemaatlere girip çıkacaklardır. Birbiriyle çakışan bu yeni cemaatler ve yönetim örüntüsü, Westphalia devletler sistemi baskın hale gelmeden önce mevcut olan feodal dünyaya benzer modern ve daha uygar bir dünya olacaktır.

Bu yönde trendler saptasak da, söz konusu ulus devletin ötesine geçiş vizyonu, sanal ve coğrafi cemaatlerin hak iddialarının nasıl çatışacağı ve şiddet ve güvenlik meselelerinin nasıl halledileceği sorularını cevapsız bırakmaktadır. Dahası, son bölümde gördüğümüz gibi, yeni bilgi teknolojisi hayır için olduğu kadar şer için de kullanılabilir. Bugünün teröristleri üye kaydetmek, silah yapmak üzere bilgi elde etmek, fon transferi yapmak ve ağlarını genişletmek için bilgisayarları ve İnternet’i kullanmaktadır. Ve uzaklardaki hacker’lar sınırları dahi geçmeden başka ülkelerde hasar yaratabilmektedir. Böyle durumlarda, yurttaşlar hükümetlerin koruma sağlayacağı, daha zayıf değil aksine daha güçlü devletler isteyebilir. Thomas Hobbes’un yüzyıllar önce işaret ettiği gibi, devletler anarşisinin kendi tehlikeleri vardır, ama bunlar devlet dışı aktörlere karşı koruma sağlayacak bir hükümetin olmadığı başka tür bir anarşidekinden daha azdır.

Bu beş modelin öngörülerinin tersine, ulus devletin devri henüz kapanmamıştır. Buna inananlar sık sık basit bir analojiye başvururlar. Ulus devlete bugün hem roketlerle hem de sınırlarını anında geçen elektronik mesajlarla nüfuz edilebilmektedir. Tıpkı süvarilerin ve barutun bir ortaçağ kalesinin içine nüfuz edip yıkması gibi, nükleer füzeler ve İnternet de ulus devletin devrini kapatmıştır. Ama insanlar siyasi kurumlarından üç şey isterler: maddi güvenlik, ekonomik refah ve topluluk kimliği. Uluslararası işleyişlerdeki değişiklikler yavaş yavaş bu değerlerin mahallini değiştirmektedir, ama şimdilik ulus devlet bu üç konuda diğer herhangi bir kurumdan daha fazlasını sağlamaktadır. Çokuluslu şirketler, STK'lar ve uluslararası örgütler topluluk kimliği için bir odak sağlayacak meşruiyetten ve güvenliği sağlama gücünden yoksundur. Ayrıca, insanlık tarihinin bu aşamasında, demokrasi sadece ulus devletler bağlamı içinde gelişmektedir. Sanal cemaatler henüz coğrafi cemaatlerden daha zayıftır. O halde, uzun bir geçmişi olan alternatifler geliştirme geleneğine rağmen, teritoryal devlet ve gündeme getirdiği çözüm bekleyen sorunlar dünya politikasının merkezinde yer almaya devam etmektedir.

Devletler varlığını sürdürecektir, ama dünya politikasının bağlamı değişmektedir. Teknolojideki devrimci değişiklikler, dünyanın daha küçük ve daha bağlı görünmesine neden olmaktadır. Ama aynı zamanda, pek çok kişi hızlı değişime bölücü etnik, dinsel ve milliyetçi tepkiler göstermektedir. 7. Bölüm'de gördüğümüz gibi, küreselleşme aynı zamanda hem ekonomik entegrasyona hem de siyasi parçalanmaya neden olabilmektedir.

İletişim dünyayı değiştirmektedir. Diplomasi gerçek zamanda yürütülmektedir. Körfez Savaşı'nda hem Saddam Hüseyin hem George W. Bush son haberleri izlemek için CNN seyrediyordu. Afganistan'daki savaş sırasında, hem Usame bin Ladin hem George W. Bush CNN'i ve Arap kanalı El Cezire'yi izledi. Irak Savaşı sırasında, televizyon habercileri cephedeki birliklere katıldılar ve çarpışmaları gerçek zamanda küresel bir izleyici kitlesine aktardılar. İnsan hakları sorunları ve yerkürenin uzak yerlerinde kitlelerin çektikleri acılar televizyonla salonlarımıza taşınmaktadır. Yoksul ülkelerde günde bir dolarla yaşayan insanların yılda milyonlarca dolar kazanan insan-

ların yaşam tarzlarına ilişkin farkındalığı artmaktadır. Uluslararası Para Fonu'nun eski başekonomisti Kenneth Rogoff'a göre, dünya genelinde ticaret ve tüketici duygusu arasında yüksek bir korelasyon, küresel ekonomik faaliyeti ortak bir durgunluğa geçmişte olduğundan daha çok savurabilir. Rogoff'a göre, "Daha fazla senkronize olmamızın bir nedeni hepimizin CNN izliyor olmamız" dır.¹

Ama ekonomik entegrasyon siyasi entegrasyon demek değildir. El Cezire kanalından Afganistan ve Irak savaşlarını izleyenlerin çoğunun olaylarla ilgili görüşleri bu savaşları CNN'den izleyenlerden farklıdır. Benzer biçimde, World Wide Web daha çok bilgiyi daha çok insanın kullanımına sunar, ama insanlar her zaman aynı bilgi türlerini ve kaynaklarını aramazlar. İnternet, kablolu ve uydu televizyon, televizyon ağ yayıncılığının tipik özelliği olan ortak payda yerine belirli gruplara "dar alana" bilgi yayıncılığını teşvik etmektedir. Kanadalı iletişim kuramcısı Marshall McLuhan bir zamanlar, modern iletişimin, "küresel köy" dediği şeyi doğurduğunu savunmuştu. Ama küresel siyasi kimlik hâlâ zayıf olduğundan küresel köy metaforu yanıltıcı olabilir. Dünyanın çoğu yerinde ulusal, dinsel ve etnik kimlikler zayıflamak yerine güçlenir gibi görünmektedir. Bugün küresel bir köyden çok, dünyanın her yanında birbirinin daha farkında olan köyler vardır. Ve köyler cemaat kadar dar görüşlülüğü de çağırıştırır. Bu kendiliğinden entegrasyon ve dezentegrasyon süreci Soğuk Savaş'tan sonra dünya politikasının geleceğine ilişkin, aşırı basitleştirilmiş iki popüler vizyonun geliştirilmesine yol açmıştır.

Tarihin Sonu mu, Medeniyetler Çatışması mı?

1989'da Francis Fukuyama "Tarihin Sonu" başlıklı bir makale yayımladı. Aslında söylemek istediği tarihin sonunun geldiği değil, komünizmin ölümüyle birlikte, ideolojik evrimin son noktasına ve "liberal Batı demokrasisinin insan hükümetinin nihai biçimi olarak belirmesi" aşamasına geldiğimizdi. 20. yüzyıl boyunca derin ideolojik bölünmeler uluslararası çatışmaya yön verdi ve faşizm ve komünizm gibi hareketler geleneksel yaşamın modernleşme tarafından bozulmasına gösterilen tepkilerdi. Sanayileşme insanları köylerinden

ya da küçük cemaatlerinden kopardı ve büyük ideolojik hareketler tarafından mobilize edilmeye hazır hale getirdi. Ancak, zaman geçtikçe liberal kapitalizm daha yüksek bir refah seviyesi ve yurttaş katılımı sağlamakta daha başarılı olduğunu kanıtladı. Soğuk Savaş'ın sonu liberal kapitalizmin galip geldiğini düşündürdü. Bir anlamda, Fukuyama haklıydı. Ağır basan bir ideoloji olarak liberal kapitalizmin artık tek bir rakibi yoktur. Zengin demokrasiler arasındaki ilişkiler de derin bir dönüşüm geçirmektedir. Ne Almanya ile Fransa, ne de ABD ile Japonya birbiriyle savaşmayı beklemekte ya da planlamaktadır. Aralarındaki karmaşık karşılıklı bağımlılık, Kant'ın liberal öngöruları doğrultusunda, bugün dünyada büyük demokratik barış adaları oluşturmaktadır.

Ama bir başka anlamda, Soğuk Savaş sonrası dünyanın geldiği nokta “tarihin sonu”ndan çok tarihin *geri dönüşü* olarak nitelenebilir. Tarihin geri dönüşü tek bir ideolojik bölünmenin uluslararası politikada daha büyük çatışmalara yol açmadığı daha normal koşullar anlamına gelir. Liberal kapitalizmin, parçalanmış da olsa pek çok rakibi vardır. Çin ve Rusya kapitalizmi ve küresel piyasaları kullanmaktadır, ama ikisi de ne liberal ne de tam olarak kapitalisttir. Başka alanlarda, köktendincilik liberal kapitalizmin normlarına ve uygulamalarına meydan okumaktadır. Bazen bütün köktendincilikleri aynı sepete koyarız, ama pek çok köktencilik vardır. Pek çoğunun ortak noktası seküler liberal kapitalizme karşı bir tepki ve direniştir. Soğuk Savaş sonrasında liberal kapitalizme en büyük tepki ve en büyük rakip, etnik, dinsel ve ulusal cemaatçiliktir.

1993'te Samuel P. Huntington Fukuyama'nın vizyonuna karşılık “Medeniyetler Çatışması” başlıklı ünlü makalesini (sonradan kitaplaştırıldı) yayımladı. Huntington, yeni dünyadaki temel çatışma kaynaklarının esas olarak ideolojik ya da ekonomik olmasından ziyade, dünyaya hâkim olacak büyük bölünmelerin kültürel olduğunu ileri sürdü. Britanyalı tarihçi Arnold Toynbee'nin eserine dayandığı çalışmasında, Huntington dünyayı sekiz büyük “medeniyet”e (Batı ve Latin Amerika, Afrika, İslam, Çin, Hindu, Ortodoks, Budist ve Japon) ayırdı. Bu medeniyetlerin fay hatları boyunca çatışma öngördü. Güç dengesi kuramını kullanarak Almanya ve komşu-

ları arasında devletlerarası çatışmaların yeniden ortaya çıkacağını öngören realistlerin ya da demokratik barışın dünyanın dört bir yanına yayılacağını bekleyen bazı liberallerin tersine, Huntington bir çatışma kaynağı olarak kültüre odaklanma ferasetini gösterdi.

Öte yandan, Huntington Toynbee'nin daha çok keyfi bir nitelik taşıyan medeniyetler kategorileştirmesini benimsemekle vizyonunu aşırı basitleştirdi. Konstrüktivistlerin işaret ettiği gibi, kültürler türdeş ya da durağan değildir; birbirleriyle örtüşürler ve akışkandır. Huntington'ın dünya haritasındaki büyük "medeniyetler" in (örneğin Afrika ya da İslam'ın) içinde, medeniyetler arasında olduğundan daha çok çatışma çıkmıştır. Bazı gözlemciler Usame bin Ladin'in terörist saldırılarının ve Batı'ya karşı İslami cihat çağrısının Huntington'ın haklı olduğunu kanıtladığını ileri sürerler, ama 11 Eylül'ü izleyen olayları İslam içinde, aşırı köktenciler ile ana akım Müslümanlar arasında bir iç savaş olarak görmek daha akla yatkın olabilir. Pek çok inançlı Müslümanın ılımlı Hıristiyanlar ve Yahudilerle Usame bin Ladin'le olduğundan daha fazla ortak noktası vardır.

Gerek Fukuyama'nın gerek Huntington'ın vizyonu, Soğuk Savaş sonrası dünyayı şu ya da bu kalıbın içine sokma çabasıyla maluldür. Ama her derde deva tek bir reçete yoktur. Daha önce gördüğümüz gibi, sadece çoğul kültürler yoktur; ekonomik modernleşme düzeyleri bakımından çok farklı devlet tipleri de vardır. Fukuyama'nın liberal kapitalizme ve demokratik barışa atfettiği zafer, sanayi sonrası dünyanın çoğuna uyar. Huntington'ın kültürel çatışmaya odaklanması ise sanayi öncesi dünyaya ve bu ülkelerin dünyanın geri kalanıyla ilişkilerine daha iyi uyar.

Daha önce gördüğümüz gibi, modernleşmeye ve küreselleşmeye eşlik eden büyük toplumsal değişimler kimlikleri tehdit ettiğinde etnik ve kültürel çatışma güçlenme eğilimi gösterir. Benzer etnik özelliklere sahip insanların ortak kimliklerini öne çıkarmaları çok güçlü bir fikirdir ve bu insanlar bir devleti kontrol etmeyi amaçladıklarında buna milliyetçilik deriz. Realistler Huntington'ı, bu gibi ulus devletlerin uluslarötesi medeniyetlerle ve üzerinde durduğu dinsel kültürlerle gerilim içinde olduğuna işaret ederek eleştirirler. Ortadoğu'da

gördüğümüz gibi, Mısır ve Suriye gibi ulus devletlerin Panarabizm'den daha güçlü olduğu kanıtlanmıştır ve bunlar günümüzde uluslarötesi İslami köktencilğe karşı mücadele etmektedir.

Devletler baskın olduğunda bile, milliyetçiliğin yoğunluğu farklılık gösterir. Doğu ve Batı Avrupa arasındaki farka bakmak öğreticidir. Komünist yönetim altındayken, Doğu'da milliyetçi ve etnik çatışmalar yarım yüzyıl süresince donmuştu. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet hegemonyasının ortadan kalkması, bu gerilimlerden pek çoğunun buzlarını eritti. Örneğin, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve komünist hükümetin yıkılmasıyla birlikte, eski Yugoslavya'da Sırp, Hırvatlar, Müslümanlar ve Kosovalı Arnavutlar arasındaki rekabet ön plana çıkarak korkunç sonuçlar doğurdu. Eski Sovyetler Birliği'nin dört bir köşesinde pek çok etnik grup sınırların ötesine dağılarak yeni etnik çatışmaların ve milliyetçiliğin canlanma potansiyelini daha da güçlendirdi. Bunu, devletlerarası çatışmanın ihmal edilebilir düzeyde olduğu ve eskiden aralarında güçlü ulusal rekabetler olan ülkelerin daha geniş bir Avrupa Birliği oluşturduğu Soğuk Savaş sonrası Batı Avrupa'yla karşılaştırın. Bu nasıl açıklanabilir?

Açıklamanın büyük bölümü liberal kuramlarla uyuşur. İnsanlar daha iyi durumda olduklarında, düşmanlıkların dozu hafifleyebilir. Cevabın bir bölümü demokrasi olabilir, zira insanların anlaşmazlıkları açık bir şekilde çözme şansı olduğunda, tutkular daha iyi denetlenebilir. Batı'daki bazı düşmanlıklar demokratik süreçlerle def edilmiştir –İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Batı Almanya'da ders kitaplarında yapılan değişikliklere ve yeni Alman tarihi anlayışına yol açan tartışma bunun bir örneğidir. Ve cevabın bir bölümü, Batı Avrupalıları daha geniş bir çerçeve içinde bir araya getiren bölgesel kurumlarda yatar; bu çerçeve daha aşırı milliyetçi görüşlerin cesaretini kırmaktadır. Neyse ki, pek çok Doğu Avrupa ülkesinin Avrupa Birliği'ne katılma arzusu liderleri ve halkları üzerinde önemli bir ılımlaştırıcı etkide bulunmuştur. Gerçekte, Avrupa Birliği'ni yumuşak gücü Doğu Avrupa'da, bir zamanlar imkânsız kabul edilen bir hızla önemli ekonomik ve siyasi reformlar gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Ama milliyetçilik Batı Avrupa'da bile ölüp gitmiş olmaktan uzaktır. Pek çok Avrupalı, ulusal kimliğinin bir Avrupa kimliği içinde tamamen silinmesini istememektedir. Fransızlar ile Almanlar arasında hâlâ geçmişten gelen kaygı tortuları vardır. Fransızların Avrupa entegrasyonunu desteklemelerinin bir nedeni de Almanların elini kolunu bağlamaktır. Buna ilaveten, pek çok Batı Avrupalı yabancı ülkelerden göçün ulusal kültürleri üzerinde etkisinden kaygılanmakta, Afrika'nın kuzeyinden ve Doğu Avrupa'dan alınan göçlerden korkmaktadır. Uzmanlar 11 Eylül terör saldırılarını ve ardından Madrid ve Londra'da gerçekleştirilen bombalı eylemleri, Avrupalı yurttaşların ve liderlerin Avrupa'daki büyük Müslüman göçmen topluluğunun siyasi ve ekonomik sıkıntılarının üzerine gitmede yeterince başarılı olamayışının kanıtı olarak göstermektedir. Ve Fransa'daki ayaklanmalar pek çok Kuzey Afrikalı göçmenin Fransız ekonomisi ve toplumunca başarıyla asimile edilmediğini kanıtlamıştır. Buna paralel olarak, Batı Avrupa'da sağ partiler yabancı düşmanlığına giderek daha çok seslenmekte ve milliyetçilik problemlerinin ve etnik gerginliklerin Batı Avrupa'dan tamamen silinmediğini gösteren bir uyarı işareti oluşturmaktadır. Ama düşen doğum oranları ve geçirgen sınırlarla, Avrupa Akdeniz'in karşı kıyısındaki daha yoksul komşularından gelen göçlerin önünü tamamen kesemez. Bu nedenle, Avrupalı kimliğini koruma arzusu ile göçmenleri topluma daha iyi entegre etme gereği arasındaki gerilimleri gidermek, Avrupa için çözüm bekleyen bir sorun olacaktır.

Teknoloji ve Gücün Dağılımı

Fukuyama veya Huntington'ınki kadar kesin olmayan, ama gerçeğe daha yakın üçüncü bir gelecek vizyonu da, teknolojinin, özellikle de bilgi teknolojisinin merkezi hükümetlerden dışarı doğru bir güç dağılımına yol açtığı görüşüdür. Nasıl 20. yüzyıl gücün ülke başkentlerinde merkezileşmesi çağı idiye –Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası'nda zirvesine ulaşan bir süreç– ekonomi ve bilgi ağları da bazı yönetim işlevlerini daha alt ya da üst hükümet kademelerine, bazılarını da resmi hükümet organlarından özel ve kâr amacı gütmeyen sektörlere aktarmaktadır (bkz. Tablo 9.1).

TABLO 9.1 21. Yüzyılda Gücün Dağılımı

	Özel Sektör	Kamu Kesimi	Üçüncü Sektör
Uluslararası	Uluslararası Şirketler (örn. IBM, Shell)	Hükümetlerarası Örgütler (örn. BM, WTO)	Sivil Toplum Kuruluşları (örn. Kızıl Haç, Greenpeace)
Ulusal	Ulusal Şirketler (örn. Southwest Airlines)	21. Yüzyıl Merkezi Hükümeti	Kâr Amacı Gütmeyen Ulusal Kuruluşlar (örn. Amerikan Kızılhaçı)
Ulusalı	Yerel İşletmeler	Devlet/Yerel Yönetim	Yerel Gruplar

8. Bölüm’de gördüğümüz gibi, bilgi gücü etkiler ve bilgi teknolojisi tedricen yayılıp maliyetler düşmeye devam ettikçe, 21. yüzyılda her tür hükümet, denetiminin aşındığını görecektir. 20. yüzyılın ortalarında insanlar, bilgisayarların George Orwell’in 1984 romanında anlattığı merkezi, otoriter dünyayı yaratmasından kaygılanıyorlardı, ama ademi merkezileştirici etkilerin daha güçlü olduğu görüldü.

Bilgi devriminin ademi merkezileşmeye ne ölçüde ve ne hızla yol açacağı ülkeden ülkeye değişecektir ve buna eşit kuvvetle karşı koyan güçler ortaya çıkabilir. Ama hükümetlerin dış politika üzerindeki etkilerini kaybettikleri ve dünya politikasında sahneyi 8. Bölüm’de anlatılan devlet dışı aktörlerle paylaşmak durumunda kalacağı yolundaki genel önermenin gerçekleşmesi son derece muhtemel görünmektedir.

Gücün dağılımının hem olumlu hem olumsuz sonuçları olabilir. İyimser bir vizyon, teknolojinin ekonomik kalkınmayı teşvik edeceğini ve otoriter rejimlerin savunulabilirliğini azaltacağını öngörür. Sonuç, demokratik barış adalarının yayılmasının hızlanması olacaktır. Karamsar bir vizyon, yıkıcı bireylerin, terörist grupların ve zayıf devletlerin kitle imha silahlarına erişerek, devletlerarası sistemin

anarşisi yerine gerçek anarşi yarattıkları yeni bir feodalizm öngörür. Böyle güvensiz bir dünyada olumsuz bir tepki ekonomik küreselleşmeyi yavaşlatabilir ya da tersine döndürebilir; yurttaşlar, temel kişisel güvenliği sağlayan Hobbes'çul otokratik hükümetler lehine demokratik özgürlükleri feda edebilir.

İyimser vizyon, uluslarötesi iletişim nedeniyle dünyanın başka yerlerinde olup bitenlere ilişkin çok daha büyük bir farkındalık olduğuna ve grupların küresel temelde örgütlenme imkânlarının büyüdüğüne dikkat çeker. Daha önce gördüğümüz gibi, STK'lar çevre ve insan hakları davaları için uluslarötesi kampanyalar başlatıp yürütebilmektedir. İnternet yurttaşlara, otoriter rejimlerin kontrollerinin altını oyan bilgiler sağlamaktadır.

En etkileyici uluslarötesi aktör elbette ki çokuluslu şirkettir. Çokuluslu şirket, yatırımları dünya geneline yayarak ve küresel piyasanın farklı kesimlerinde kâr elde ederek, farklı tipte bir dünya ekonomisi yaratmaktadır. Hükümetler uluslararası yatırımları çekmek için yarışmaktadır. Uluslararası ticaretin büyük bir bölümü çokuluslu şirketlerin kendi içlerindeki ticaretten oluşmaktadır. Honda bugün ABD'de Japonya'da ürettiğinden daha fazla otomobil üretmekte ve Amerikan malı otomobilleri Japonya'ya geri nakletmektedir. Hatta, ABD hükümeti ABD'de üretilmiş Honda araçları kabul etmesi için Avrupa Birliği'ne baskı yapmıştır. Bir başka deyişle, ABD ABD'de üretilmiş Japon arabalarının Avrupa'ya ihracını bir Amerikan ulusal çıkarı olarak tanımlamıştır. Benzer biçimde, IBM Japonya'daki en büyük merkezi işlem birimi üreticisiydi; IBM/Japonya araştırma çalışmalarını Japonya'da yürütür ve Japon elemanlar çalıştırır. 2004'te IBM kişisel bilgisayar bölümünü Çinli bilgisayar imalatçısı Lenovo'ya satarak bilgisayar endüstrisindeki küreselleşmeyi bir adım daha ileri götürmüştür. Bir Amerikalı ABD'deki ücretsiz bir danışma hattını aradığında, telefona Amerikan aksanıyla karşılık vermesi öğrenmiş, Bagalore'deki bir Hintlinin çıkması muhtemeldir.

Bu durum, eski Çalışma Bakanı Robert Reich'in "Biz kimiz?" diye sormasına yol açmıştır. Analizciler, bir şirketin yönetim merkezinde çalışanların kimliğine ya da araştırmalarını ve üretimini nerede yaptığına odaklanmalı mıdır? Reich, ABD sınırları içinde yaşayan insan-

ların iyiliği açısından, ABD içinde çalışan yabancı bir şirketin Japonya'da çalışan bir Amerikan şirketinden daha önemli olabileceğini savunmuştur. Bunu eleştirenler Reich'a, geleceğe bugün için haklı görülebilecek olandan daha fazla baktığını söyleyerek karşılık vermiştir. Çoğu çokuluslu şirketin ağır basan bir ulusal kimliği vardır ve Amerikan üretiminin dörtte üçü yönetim merkezleri ABD'de bulunan şirketlerce gerçekleştirilmektedir. Bu gene de, gelecek hakkında düşünmek için ilginç bir noktadır. Uluslarötesi yatırımlar kimliklerin ve "Biz kimiz?" sorusunun cevabının bulanıklaşmasına yardımcı olmaktadır ve ekolojik karşılıklı bağımlılıkla birlikte küresel sorunlara uzun vadeli bakışları etkileyebilir.

ABD yabancı firmaları Amerikan piyasalarından çıkararak karşılık verseydi, artık küresel olarak rekabet edemeyecek verimsiz firmalar yaratmaktan başka bir şey yapmamış olurdu. Korumacı tepkilerde sorun, bunların korumacı tarafa diğer tarafa olduğu kadar zarar verebilmesidir. Sözgelimi, 1990'larda Amerikalılar ve Japonlar ticaretteki iç engeller üzerine müzakereler yaptılar. ABD Japonya'ya, kesinlikle Japonya'nın iç yargı alanına giren bir konuda baskı yaptı. Japonya'nın süpermarket büyüklüğünü sınırlayan ve yabancı firmaların dağıtım sistemine girmesini kısıtlayan başka uygulamaları vardı. Bazı Japon siyasetçileri ve tüketicileri Japon tüketicilerine fayda sağladığı için bu Amerikan baskısından çok hoşnut kaldılar. Bir anlamda, ABD'li üreticiler ile Japon tüketiciler arasında uluslarötesi bir koalisyon vardı. Öte yandan, Japon hükümeti de doğru bir saptamayla ABD ticaret açığının hükümetin bütçe açığıyla ilişkili olduğunu ileri sürerek, bütçe açığını azaltması için ABD'ye baskı yaptı. Bir başka deyişle, Amerikalılar ve Japon yetkililer sık sular da değil, her ülkenin egemen yargı alanına giren derin sular da yüzyorlardı.

Kitle İmha Silahlarının Yayılması

Teknolojinin gücün dağılması üzerindeki etkilerine ilişkin kötümser vizyon, teknolojinin uluslarötesi ölçekte yayılmasının farklı bir boyutuna odaklanır. Petrol örneğinde gördüğümüz gibi, şirketler tek-

nolojileri ve becerileri yayar. Teknoloji ticaret, göç, eğitim ve düşüncelerin hareketi yoluyla da yayılabilir. Bu dağılma güvenliği nasıl etkileyecektir? Daha şimdiden 40 ülke nükleer, kimyasal ya da biyolojik kitle imha silahları üretme potansiyeline sahiptir. Kimyasal silah üretme teknolojisinin neredeyse bir yüzyıllık geçmişi vardır; nükleer silahlar ve balistik füzeler yarım yüzyıllık teknolojilerdir. Yayılma önleme politikaları, nükleer silahların yayılma hızını bir ölçüde yavaşlatmıştır. Ama Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve yerini alan devletlerin teknolojinin dışarı çıkışını denetlemede yetersiz kalmalarıyla, nükleer silahların yayılması sorunu ağırlaşmıştır.

Sovyetler Birliği'nin çökmesinden önce, sekiz ülkenin nükleer silahı vardı. Bunların beşi 1968 Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nda (NSYÖA) resmen deklare edilmiş nükleer silahlara sahip devletlerdi: ABD, Sovyetler Birliği, Britanya, Fransa ve Çin. Üç devlet ise –İsrail, Hindistan ve Pakistan– antlaşmanın dışında kalmıştı ve gizli nükleer silahlara sahip oldukları yaygın olarak biliniyordu. 1998'de hem Hindistan hem Pakistan alenen nükleer silah denemeleri yaptı. Üç başka ülke –Irak, İran ve Kuzey Kore– NSYÖA'yı imzaladılar, ama buna rağmen nükleer silah geliştirmeye çalıştıkları yaygın olarak biliniyordu. Kuzey Kore sonunda antlaşmadan çekildi ve küçük bir atom bombası patlattı. Beş başka ülke –Güney Afrika, Güney Kore, Arjantin, Brezilya ve Libya– bu yola girdiler, ama fikir değiştirdiler. İlginç olan, 30'un üzerinde ülke nükleer silah üretebilirdi, ama bunu yapmadılar; yani, bugün nükleer silaha sahip olan ülkelerin üç ya da dört katı ülke bu silahlara sahip olma imkânına sahipti. Bu, 1963'te Sınırlı Deneme Yasağı Antlaşması'nı imzalarken, 1970'lere gelindiğinde 25 ülkenin nükleer silahlara sahip olacağından korkan Başkan Kennedy'nin beklentisiyle çelişen bir durumdur.

Nükleer silahlar neden daha fazla yayılmadı? Her şey bir yana, anarşik bir egemen devletler dünyasında nükleer silahlar kendi başına ayakta kalmanın nihai biçimidir. Sorunun dört temel cevabı vardır. Realistler, her süper gücün müttefiklerine güvenlik garantileri verdiği Soğuk Savaş sırasında ortaya çıkan ittifaklara dikkat çekerler. Örneğin, Almanya ve Japonya nükleer silahlar geliştirmediler çün-

kü ABD güvenliklerini garanti etmişti. ABD'nin herhangi bir ülkenin bu iki müttefikine karşı nükleer şantaja başvurmasını engelleme vaatleri, Japon ve Alman hükümetlerini nükleer silahlar geliştirmeleri gerekmediği güvencesini verdi. İttifaklar bazı küçük devletler için de fark yarattı. Örneğin, ABD Vietnam Savaşı ertesinde 1970'lerde Asya'dan çekilecek gibi olunca Güney Kore ve Tayvan nükleer silahlar geliştirmeye başladılar, ama ABD bunu protesto edip korumaya devam sözü verince çalışmaları durdurdular. Benzer biçimde, Sovyetler Birliği Doğu Avrupalı müttefiklerini ve Üçüncü Dünya'daki bağımlı ülkeleri nükleer silahlar geliştirmekten alıkoydu.

Liberallerin tercih ettiği bir başka açıklama, süper güçler arasındaki işbirliği ve yayılmaya karşı bir normlar ve kurumlar rejiminin gelişmesiydi. Nükleer çağın başlangıç aşamalarında süper güçlerin nükleer silahlar konusundaki tutumu son derece rekabetçiydi. Süper güçler ideolojik rekabette puan kazanmak için nükleer teknolojiyi kullanmaya çalıştılar. 1953'te, Başkan Eisenhower diğer ülkelerin barışçı amaçlarla nükleer teknoloji geliştirmelerine yardım etmek üzere Barış İçin Atom projesini büyük bir tantanayla açıklayarak, ABD'ye daha fazla puan kazandırmak için atomun olumlu yüzünü vurguladı. Benzer şekilde, Sovyetler Birliği Çin'e nükleer destek sağladı. Ama 1968'e gelindiğinde, ABD ve Sovyetler Birliği işbirliği yapmayı öğrendiler; öyle ki, bir yayılmayı önleme antlaşması imzalayabildiler. ABD, Sovyetler Birliği ve nükleer teknoloji tedarik eden 13 başka ülke ne tür nükleer teknolojinin ihraç edilebileceğinin ana hatlarını belirlemek üzere 1977'de Nükleer Tedarikçiler Grubu'nu oluşturdular.

Liberaller nükleer yayılmayı antlaşmaların ve örgütlerin varlığının dizginlediğine dikkat çekerler. Ülkelerin nükleer silah geliştirme veya nakletmeme konusunda anlaştıkları Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı bugün yaklaşık 190 devlet imzalamış durumdadır. Nükleer güce sahip olmayan devletler, Viyana'daki BM Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (2005 yılında Nobel Barış Ödülü'nü almıştır) denetçilerinin, ülkelerindeki barışçı nükleer tesislerin amaçları dışında kullanılmadığından emin olmak için bu tesisleri ziyaret etmesini kabul etmiştir. Daha önce gördüğümüz gibi,

sadece İsrail, Hindistan ve Pakistan gibi birkaç ülke antlaşmayı imzalamamış ve birkaç imzacı hileye başvurmuştur. Irak 1991’de Körfez Savaşı’nı kaybettikten sonra, koalisyon güçleri ve BM denetçileri Irak’ın nükleer programlarını ortadan kaldırmıştır. Konstrüktivistler buna, 1945’ten beri nükleer silahların kullanımına karşı bir tabunun gelişmiş olmasının, antlaşmaların ve kurumların etkilerinin güçlenmesine yardımcı olduğunu ekleyecektir. Son olarak, pek çok otoriter devletin nükleer silahlar edinme çabalarının tarihi, bunun Başkan Kennedy’nin düşündüğünden daha güç olduğunu yalın bir biçimde göstermektedir. Özellikle, Güney Kaliforniya Üniversitesi’nden siyaset bilimci Jacques Hymans’ın ileri sürdüğü gibi, kötü yönetilen devletler kötü yönetilen nükleer programlara sahip olma eğilimindedir. Gene, bu programlar en tehlikeli olanlar arasında yer almaktadır. ABD ve Sovyetler Birliği’ndeki nükleer silahlar, silaha erişebilmek için üst bir makamdan alınacak bir şifre gerektiren gelişkin teknolojik cihazlarla –ateşlemeyi geciktirme düzeni– donatılmıştı. Ama aktif nükleer silah programlarına sahip ülkelerin çoğunda bu gelişkin teknolojik donanımlar yoktur ve de olmayabilir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve teknolojinin uluslararası yayılması, nükleer yarışa girmeye çalışan yeni ülkelerden bazılarında nükleer silahların kullanılabileceği konusunda geçen yarım yüzyılda olduğundan daha güçlü bir beklenti yaratabilir.

Yayılmayla ilgili ucu açık iki soru, ittifakların, kurumların ve güvenlik garantilerinin geleceğinin ne olacağı ve Rusya ve Pakistan gibi ülkelerden olası nükleer silah üreticilerine ve terörist gruplara nükleer teknoloji sızıntısı olup olmayacağıdır. Kenneth Waltz gibi neo-realistler nükleer silahların daha çok ülkeye yayılmasının istikrar getireceğini, zira caydırıcılığın işleyeceğini ileri sürmektedir. Nükleer silahlar Soğuk Savaş’ın sıcak savaşa dönüşmesinin önlenmesine yardımcı olduysa, bunların kristal küre etkisinin, Ortadoğu ve Güney Asya gibi dünyanın başka yerlerinde düzen ve temkin yaratması neden mümkün olmasın? Bu görüşün sorunlu yanı, neredeyse tümüyle, tutarlı üniter aktörler arasında rasyonel bir caydırıcılık modeline dayanmasıdır. Ama Soğuk Savaş sonrası dönemde nükleer silahların gerçek tehlikesinin kontrol kaybı olması muhtemelse, kendin-

den emin öngörülere temel sağlayan bu rasyonel modeller büyük ölçüde yersiz olabilir. Nükleer silahlar geliştirebilecek ülkelerin pek çoğunun tarihinde darbeler ve siyasi istikrarsızlıklar vardır.

Güvenliğe Yönelik Uluslarötesi Tehditler

Gelecekte yaşanacak olgulardan biri gayet açık görünmektedir: Devletlerin karşılaşacağı güvenlik tehditlerinin pek çoğu uluslarötesi karakterde olacaktır. Westphalia döneminin büyük bölümünde, egemen devletlerin sadece diğer egemen devletlerle uğraşması gerekiyordu. Bugün güvenliğin karşısına sorun olarak dikilen bir dizi aktör ve mesele vardır. Küreselleşme ve bilgi devrimi pek çok harika ve yeni fırsatı mümkün kılabilir, ama bunlar pek çok yeni tehdidi de mümkün kılmıştır –sadece devletlere değil, bireyler de dahil (“insan güvenliği”) diğer olası gönderge güvenlik nesnesine de.

Uluslarötesi Terörizm. 8. Bölüm’de uluslarötesi terörizmi bilgi devrimi bağlamında tartışmış ve uluslararası terörizm bugün bir güvenlik tehdidi olarak abartılıyor olsa da, teröristlerin kitle imha silahları edinme ve kullanma tehlikesi nedeniyle –tehlike ne kadar küçük görünürse görünsün– ciddiye alınmaya değer olduğu sonucuna varmıştık. Konuyu burada derinlemesine ele almakta yarar var.

Terörizm nedir? Amerikan hukukuna göre, terörizm ulusaltı gruplar tarafından muharip olmayan hedeflere yöneltilen, önceden tasarlanmış, siyasi erekli şiddettir. BM terörist bombalamaları, suikastları, rehin alma eylemlerini ve terörün finansmanını engellemek için sözleşmeler kabul etmiştir. Tüm üye devletlere teröristleri güvenli barınaktan mahrum etme mecburiyetini getiren Eylül 2001 tarihli bir Güvenlik Konseyi kararı, Afganistan’da meşru Amerikan girişimlerine yardımcı olmuştur. Gene de, Genel Kurul terörizmi tanımlayan bir karar üzerinde görüş birliğine varmakta güçlük çekmiştir. Mısır ve Suriye’nin başını çektiği Arap hükümetleri Filistinliler gibi grupları terörist tanımının dışında bırakmayan tüm metinlerin geçmesini engellemiştir. Bu ülkelere göre, İsrail’in Batı Şeria’yı işgaline karşı Filistin direnişi meşru ulusal direnişti ve İsrail hükümetinin verdi-

ği karşılıklar masum Filistinli sivilleri öldürmekteydi. Şüphecilerin zaman zaman belirttiği gibi, “Birinin teröristi bir başkasının özgürlük savaşçısıdır”.

Başkan George W. Bush 2001’de BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada dünyanın “sadece bazılarına değil tüm teröristlere karşı” birleşmesi gerektiğini söyleyerek, “Hiçbir ulusal özlemin, hatırlanan hiçbir yanlıştın masumların kasten öldürülmesini asla haklı çıkarmayacağını” eklemiştir. Demeci, 6. Bölüm’de tartışılan haklı savaş öğretisiyle ve uluslararası hukukla tutarlıydı. Bazı devlet dışı siyasi direniş eylemlerinin terörizm olarak görülmemesi gerekebilir—örneğin, Güney Afrika’daki apartheid mücadelesinin büyük bölümünde siviller öldürülmedi. Ama bir siyasi grup değişimi sağlayacak demokratik prosedürlerin bulunmamasının bir “ulusal kurtuluş savaşı”nda şiddeti zorunlu hale getirdiğini ileri sürebilirse de, haklı savaş öğretisine göre masum yaşamların alınması ahlaken veya hukuken kabul edilemez. Benzer biçimde, devletler bir nüfus grubunu teröriste etmek için muharip olmayanları öldürürse, bu bir savaş suçudur. Terörizm siyasi amaçlarla ulusaltı şiddet kullanımı olarak tanımlanır, devletler hariç tutulmuş olur (tanım gereği), ama benzer ahlak dışı ve yasadışı davranışlara girerlerse bu nedenle aklanmış olmazlar. Terörizmi tanımlamanın marjlarındaki bütün bu güçlüklerle rağmen, siyasi amaçlarla masum insanları kasten öldürmenin özsel kötülüğü tüm büyük dinlerin ahlak kurallarının yanı sıra uluslararası hukuk tarafından da genel olarak mahkûm edilmektedir. 2004’te BM genel sekreteri tarafından atanan bir Üst Düzey Panel göz korkutma amacıyla sivilleri ya da muharip olmayanları öldürmek ya da ciddi bedensel hasara neden olmak niyetiyle gerçekleştirilen her tür eylemin terörizm olduğunu oybirliğiyle kabul etmiştir.

Daha eski bir çağ için korsanlık neyse, 21. yüzyıl için de uluslararası terörizm bir ölçüde odur. Bazı hükümetler gelir elde etmek ya da düşmanlarını taciz etmek için korsanlara kucak açmıştır. Bugün, bazı devletler düşmanlarına saldırmak için ya da bu gibi grupları denetleyemeyecek kadar zayıf oldukları için teröristlere yataklık etmektedir. Afganistan’daki Taliban hükümetine karşı Amerikan harekâtı ve çeşitli BM kararları, gelecekte devlet destekli terörizm ihtima-

lini zayıflatabilir. Aynı zamanda, patlayıcıları minyatürleştiren teknoloji, havayolu ulaşımı gibi modern sistemlerin korunmasızlığı ve İnternet aracılığıyla iletişimin giderek daha kolaylaşması, devlet dışı aktörlere sınırlar ötesinde devlet desteği bile olmadan büyük tahribatlar yaratma fırsatları sunmaktadır. İşin ironik yanı, pek çok kişi tarafından hissedilen ortak tehdit duygusu, devletlerin rolünün daha fazla takdir edilmesini sağlayabilir ve güvenliği sağlamak için devletlerarası işbirliğinin önemini artırabilir. Devletlerarası sistemin anarşisi genellikle, herkesin herkesle savaştığı devlet dışı bir aktörün kaotik anarşisinden ehvendir.

Uluslarötesi teröristler kitle imha silahları olmadan çok büyük bir fiziksel zarar veremeyeceklerinden, bu tehlikeye karşı tetikte olmak yaşamsal önem taşır. Usame bin Ladin'in ve El Kaide şebekesinin bu silahları ele geçirmek için uğraştığını ve Pakistan nükleer programında çalışan bilim adamlarıyla temasa geçtiğini biliyoruz. El Kaide militanlarının eski Sovyet devletlerinden çalınan ve yurtdışına kaçırılan malzemeye ulaşabileceklerini iddia eden silah kaçakçılarıyla temasa geçtiklerini de biliyoruz. 8. Bölüm'de gördüğümüz gibi, parçalanabilir malzemenin üretimi güç ve maliyetlidir ve uluslarötesi terörist gruplar bunu yapmak için gerekli örgütsel vasıflara ve kaynaklara sahip değildir. Nükleer silahları başka birinden elde etmeyi, nakletmeyi ve patlatmayı becerebileceklerinden kuşku duymak için de nedenler vardır. Ama bunu denedikleri kesindir. Ayrıca, tek tehdit nükleer silahlar değildir. Devletler biyolojik silahlar geliştirmiştir. Savaş alanında güvenilmez olsalar da (rüzgârın şarbon sporlarından oluşan bir aerosol bulutu üzerindeki etkisini düşünün), biyolojik silahları üretmek nükleer silahları üretmekten daha kolaydır –formüller İnternet'te bulunabilir– ve bunlar savunmasız siviller arasında terör yaratmak için kullanılabilir. 1993'te New York Dünya Ticaret Merkezi'nin yeraltı otoparkında kamyon yüklü bir bomba patlatan teröristler, yüksek güçlü patlayıcılara ilaveten şarbon ya da sarin gazı kullanmış olsalardı, binlerce kişinin ölümüne neden olabilirlerdi. 2001'de, teröristler bu amaçlarını gerçekleştirmek için, kaçırıldıkları sivil yolcu uçaklarını dev cruise füzelerine dönüştürdüler. Buna karşılık, 11 Eylül'ü gerçekleştiren teröristler nükleer silahlara erişebil-

miş olsalardı, yüz binlerce insanı öldürebilirlerdi. Daha da telaşlandırıcı olan, kitle imha silahları elde etmeye çalışan uluslarötesi aktörler sorununun El Kaide şebekesinin çokertilmesiyle yok olmayacak gibi görünmesidir. 1995'te Japonya'da, Aum Şinrikyo denen dinsel bir tarikat sarin gazıyla Tokyo metrosunda 12 kişiyi öldürerek, Japon toplumunda büyük bir şok ve korku dalgası yarattı. İşin ilginç yanı, bundan sekiz yıl sonra, Güney Kore'nin Daegu şehrinde, bir akıl hastasının bir metro vagonunda sadece yanıcı maddeyle dolu bir süt kutusunu ateşe vererek bunun on katından fazla insan öldürmesi benzer bir korku ve panik dalgası yaratmadı. İki saldırı arasındaki tezat, terörü kışkırtanın saldırının sonuçlarından çok niteliği ve saldırganın kimliği olduğunu göstermektedir.

Terörist gruplar hastanelerin elektriğini, hava trafik radarlarını ya da bankacılık işlemlerini kontrol eden bilgi sistemlerine saldırarak da büyük zararlar verebilirler. Bu gibi saldırılar ana sunucu bilgisayarların bulundukları yerlerde yüksek güçlü patlayıcılarla gerçekleştirilebileceği gibi, on binlerce kilometre uzaktaki bilgisayar korsanlarınca uluslarötesi olarak da gerçekleştirilebilir.

Caydırıcılık terörist tehditlere karşı yeterli koruma sağlamaz, zira Afganistan'daki Taliban rejiminin yaptığı gibi, yabancı bir devletin teröristlere yataklık ettiği kanıtlanmadıkça, çoğu zaman misillemede bulunulacak bir gönderen adresi bulunmaz. Ve ABD'de 2001'den önceki en berbat terör olayı olan 1995'te Oklahoma City'deki federal binalara yönelik bombalama eylemi, tümüyle yerli bir saldırıydı. Başka örneklerde, kriminal gruplar bir devletin hükümetinin kontrolünü ele geçirebilir, ama görünüşte uluslararası hukuka uygun davranıp içişlerine müdahale edilmesine karşı egemen devlet haklarının korunmasını talep edebilirler. Böyle durumlarda, diğer devletler müdahale etmekte haklı olduklarını düşünebilirler. Latin Amerika ve Karayiplerde buna yakın bazı durumlar yaşanmıştır: 1989'da ABD'nin Panama'yı istilası, Devlet Başkanı Manuel Noriega'nın yakalanması ve uyuşturucu kaçakçılığı suçundan ABD'de yargılanması bunun bir örneğiydi. 2002 yılında Başkan George W. Bush teröre destek veren devletlere karşı önleyici savaşı savunan yeni bir ulusal güvenlik stratejisi açıkladı, ama istihbarat kuruluşları, bunun pe-

şinden Irak'a girmenin uluslarötesi teröristlerin sayısını azaltacağı yerde artırdığını tahmin etmektedir.

Terörizm dünya politikasında yeni değildir. Tarihte kökleri çok gerilere giden bir şiddet yöntemidir. Terör “büyük korku” demektir ve Fransız Birinci Cumhuriyeti (1792-1804) ve Stalin döneminde Sovyetler Birliği gibi birbirinden çok farklı hükümetler halkı kontrol altında tutmak için terörü kullanmıştır. 3. Bölüm’de gördüğümüz gibi, terörizm 19. yüzyılda anarşistler ve diğer uluslarötesi devrimciler tarafından da kullanılmıştır. Bunlar yarım düzine hükümdarı öldürmüş ve Birinci Dünya Savaşı’nı kısmen, suikastçıya dönüşen böyle bir terörist tetiklemiştir. Bugün yeni olan, teknolojinin sapkın bireylerin ve grupların eline, bir zamanlar esas olarak hükümetlerin tekelinde olan yıkıcı güçler veriyor olmasıdır. 20. yüzyılda Stalin ve Hitler gibi devlet başkanları çok sayıda insanı öldürebildiler. 21. yüzyılda teröristler kitle imha silahlarını ele geçirebilirlerse, benzer bir kapasiteye sahip olacaklardır. Bazı gözlemcilerin terörizm için “savaşın özelleşmesi” demelerinin nedeni budur. Ayrıca, teknoloji karmaşık modern toplum sistemlerini büyük ölçekli saldırılar karşısında daha da korunmasızlaştırmıştır. Walter Laquer’in belirttiği gibi, “Bu artan korunmasızlık trendi İnternet tarafından hızlandırılmadan önce bile vardı.”²

Teröristler için yapılması en zor şeylerden biri, istihbarat ya da polis örgütlerince deşifre edilemeyecek, sınırlar ötesi güvenilir hücreler örgütlemektir. Teröristler 1990’ların fiziksel barınaklarından İnternet’teki sanal barınaklara taşınarak risklerini azaltmaktadırlar. Elemanlar artık sadece camiler ve hapisaneler gibi fiziksel mekânlardan devşirilmemektedir. Bunun yerine, izole ulusal nişlerdeki yabancılaşmış bireyler, dünyanın dört bir yanındaki inanç kardeşlerinden oluşan yeni bir sanal cemaatle temas kurabilmektedir. 1990’ların sonunda bir düzine kadar olan cihatçı web sitelerinin sayısının bugün 4.500’ü geçtiği bildirilmektedir. Bu web siteleri sadece eleman devşirmekle kalmamakta, eğitim de vermekte, bomba yapımı, sınır geçme, asker ve sivilleri öldürmek üzere düzenek yerleştirme konularında ayrıntılı yönergeler içermektedir. Ve uzmanlar, acemilerin sorularına cevap vermek için chat odalarını ve mesaj panolarını kul-

lanmaktadır. Ardından, şifreli mesajlarla planlar ve talimatlar yollanmaktadır. Elbette, bu gibi web siteleri hükümetler tarafından izlenebilmektedir. Bazı siteler kapatılmakta, diğerleri izlenmek üzere açık bırakılmaktadır. Ama polis örgütleri ile teröristler arasındaki kedi-fare oyunu, sonucu beraberliğe yakın olan bir oyundur.

Siber Savaş. Bilgi devrimiyle bağlantılı bir başka tehdit, hem hükümetleri hem de uluslararası aktörleri birleştirir. Siber tehditler ve potansiyel siber savaş, modern toplumların artan korunmasızlıklarına ve denetim kaybına örnek oluşturur. Hükümetlerin esas kaygısı kendi bürokrasilerinin bilgi teknolojisi (BT) altyapısına yönelik kor-san saldırılar olmuştur, ama uzmanlar hükümet bilgisayarlarının çok ötesindeki toplumsal korunmasızlıklara işaret etmektedir: “ABD’nin elektrik enerjisi, finans, telekomünikasyon, sağlık hizmetleri, ulaşım, su, savunma ve İnternet’i kapsayan kritik altyapısı siber saldırılar karşısında son derece korunmasızdır. Ulusal bir felaketi önlemek için, zararı hafifletici hızlı ve kararlı eylemler gerekmektedir.”³ Ve İnternet’in karanlık labirentlerinde saldırganları teşhis etmek güçtür.

Bugünün birbiriyle bağlantılı dünyasında hükümet dışı altyapıya yönelik kaynağı belirsiz bir siber saldırı ağır bir hasar verebilir. Örneğin, bazı uzmanlar elektrik dağıtım şebekesinin özellikle kolay bir hedef olabileceği görüşündedir. Elektrik şirketlerinin kullandıkları kontrol sistemlerinin saldırılara karşı korunmasız olduğu düşünülmekte ve bütün bir bölgenin ya da kentlerin günlerce ya da haftalarca elektriksiz kalabileceği belirtilmektedir. Dahası, siber saldırılar mali piyasalara yönelebilir ve ticari web sitelerinin kapanmasıyla muazzam ekonomik kayıplara neden olabilir.

“Elektronik Pearl Harbor” gibi bazı senaryolar panik yaratma amaçlı gibi görünse de, gücün merkezi hükümetlerden bireylere dağılışını örneklemektedir. 1941’de güçlü Japon donanması binlerce mil uzakta hasar yaratmak için pek çok kaynak kullandı. Bugün, kötü niyetli programlar kullanan bireysel bir bilgisayar korsanı, kendisi için çok az bir maliyetle, çok uzak yerlerde önemli bir hasar ve kaos yaratma potansiyeline sahiptir. 2000’de Filipinlerdeki bir hacker tarafından gönderilen “aşk böceği virüsü”nün bilgi sistemleri-

ne verdiği zararın büyüklüğü milyarlarca dolar olarak tahmin edilmektedir. Sabotaj yeni bir olgu değildir, ama bilgi devrimi bireylere görülmemiş bir hızla ve ölçekte sabotaj yapma imkânını vermektedir. Daha önce gördüğümüz gibi, teröristler hükümetlerle asimetrik savaşa girebilirler ve siber uzayda yeni korunmasızlıklardan istifade edebilirler.

Washington 1998’de, Pentagon ve NASA sırlarının çalınması olayına karışan yedi adet Moskova İnternet adresinden şikâyetçi olduğunda, Rus hükümeti saldırılarda kullanılan telefon numaralarının iletişime kapalı olduğu karşılığını verdi. ABD’nin Rus hükümetinin olaya karışıp karışmadığını öğrenebilmesinin yolu yoktu. Daha 2007’de Çin hükümeti, Alman federal hükümet bilgisayarlarına ve ABD’de Pentagon ve özel sektör bilgisayar sistemlerine yönelik binlerce hacking olayını desteklemekle suçlandı. Gene 2007’de Estonya hükümeti İkinci Dünya Savaşı’nda ölen Rus askerlerinin anısına dikilmiş bir heykeli kaldırınca, hacker’lar Estonya’nın İnternet’e erişimini kesen yüksek maliyetli bir servis dışı bırakma saldırısıyla misillemede bulundular. Bu uluslararası saldırıya Rus hükümeti mi yardım etmişti, kendiliğinden bir milliyetçi tepki miydi, yoksa ikisi de mi, bunu kanıtlamanın yolu yoktu. 2009’da Kanadalı bilim adamları GhostNet’e –gelişkin bir gizli siber casusluk ağı– sızdıklarında, Pekin için özel kaygı konusu olan grupları ve hareketleri hedefliyor olmasına rağmen, bu ağın ardında Çin hükümetinin bulunduğunu kanıtlayamadılar.

Giderek daha çok birbirine bağlanan ve bağımlılaştan dünyada yeni bir çatışma sahnesi ortaya çıkmıştır. Hükümetler siber saldırıların düşman bir devletten mi yoksa yabancı bir hükümet maskesi altında iş gören kriminal bir gruptan mı kaynaklandığını söylemekte zorlanacaktır. Siber saldırıları daha net bir şekilde tanımlayan uluslararası bir hukuk ve hacker saldırılarının önüne geçmek için işbirliği yoluyla siber saldırılar sorununun üzerine gitmek mümkündür, ama bu gibi çözümlerin yeterli olma ihtimali düşüktür. Hükümetlerin elektronik güvenlik duvarları inşa etmeleri ve duyarlı sistemlerde yedeklemelere gitmeleri gerekecektir, ama bu gibi önlemlerin söz konusu uluslararası tehdidi kontrol altına alma olasılığı zayıftır.

Salgınlar. 3. Bölüm’de gördüğümüz gibi, Birinci Dünya Savaşı Avrupa’yı mahvetti ve dünya genelinde tahminen 15 milyon üzerinde insanın ölümüne neden oldu. 1918’de uluslararası bir kuş grip salgınının Birinci Dünya Savaşı’ndan çok daha fazla ölüme yol açtığı ise pek hatırlanmaz. Grip olayları her yıl tekrarlanır, ama bazen yeni bir grip türü ticaret, yolcular ya da göçmen kuşlar aracılığıyla sınırların ötesine taşınır ve yıkıcı sonuçlar yaratır. Uluslararası salgınlar bir dünya savaşından daha fazla insanın ölümüne yol açabildiğinden, hükümetlerin bu tehditle baş etmek için daha geniş bir ulusal güvenlik anlayışı ve yeni politika paketleri geliştirmeleri gerekmektedir.

Mikroplar bilimle sürekli yarış halindedir. Sadece, iyi tanınan mikroplar ilaçlara direnç geliştirmekle kalmaz; son 30 yıl içinde her yıl yaklaşık bir yeni hastalık baş göstermiştir. AIDS virüsü HIV 1980’lerde Afrika’da teşhis edilmiş, birkaç on yıl içinde bütün dünyaya yayılmış ve tahminlere göre 25 milyon kişinin ölümüne neden olmuştur. Hükümetler bu uluslararası tehditlerle uğraşırken dış politikaları yeni açılardan değerlendirmek durumundadır. Başka ülkelerin halk sağlığı sistemlerine yardım, maliyet bakımından en etkin savunma biçimi olabilir. Bu ülkelerin veri tabanlarını ve tarama sistemlerini iyileştirmek için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Aşı ve antibiyotik stoklarının yanı sıra dağıtım sistemleri geliştirilmelidir. Doğal ve insan kaynaklı tehditler nasıl üst üste biniyorsa, ulusal ve küresel halk sağlığı sistemleri de aynı şekilde, doğrudan ve dolaylı bağlantılarla birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

Mikroplar sınır tanımaz. Batı Nil virüsü 1960’larda New York’ta ilk kez saptandıktan sonra birkaç yıl içinde Mississippi’nin doğusundaki eyaletlerin neredeyse tamamına yayıldı. Virüs ülkeye uçakla taşınan bir sivrisinekle ya da sonradan yerel bir sivrisineğin ısıracağı bir yolcunun kanıyla girmiş olabilir. 2009 yazına gelindiğinde her kıtada insanlara bulaşmış olan H1N1 virüsü, muhtemelen bir yıl kadar önce Meksika’da ortaya çıkmıştı. ABD’ye her yıl uçakla yaklaşık 140 milyon kişi giriş yapmaktadır. Amerikan tüberküloz vakalarının en az yarısı yurtdışından gelmektedir ve bunlardan bazıları hatalı yabancı sağlık sistemleri nedeniyle antibiyotiklere dirençli ol-

maktadır. Ve elbette, teröristler yeterince korunmayan yabancı laboratuarlardan veya Rus biyolojik savaş sisteminin bakiyesi olan düşük ücretli bilim adamlarına rüşvet vererek ya da doğal kaynaklardan mikroplar ve virüsler elde edebilirler. Dünya Sağlık Örgütü son yıllarda yaklaşık bir düzine doğal olarak oluşmuş şarbon vakası görüldüğünü bildirmektedir.

Bu enfeksiyon hastalıklarına etkin yanıt, küresel halk sağlığı izleme, tespit, iletişim ve önlem sisteminde yatmaktadır. WHO uluslararası halk sağlığı yönergeleri ve 193 üyesi için bir raporlama sistemi geliştirmiştir. Küresel alarm ağı Sınır Tanımayan Hekimler gibi sivil toplum kuruluşlarının raporlarıyla takviye edilmektedir. WHO erken tespit çalışmaları yürüten bir ulusal laboratuvarlar ağı kurmuştur ve bütün bu çalışmaları yaklaşık 3 milyar dolarlık mütevazı bir bütçeyle yürütmektedir. Ulusal ve küresel halk sağlığı sistemleri arasında dolaylı bağlantılar da vardır. Pek çok yoksul ülkenin enfeksiyon hastalıklarıyla ilgili izleme, tespit, iletişim ve önlem çalışmalarını yürütecek kuruluşları ve laboratuvarı geliştirmek için desteğe ihtiyacı vardır. İnsani kaygılara ek olarak, bu ülkelerin kapasitelerini geliştirmek sadece erken uyarı için değil, uygunsuz tedavi sonucu dirençli türlerin gelişmesinin önüne geçilmesi açısından da varlıklı ülkelerin çıkarına-dır. Yardımın daha geniş sağlık gereksinimlerini karşılaması ve salgın kaygılarını azaltması durumunda, daha gelişkin halk sağlığı sistemleri olan ülkelerin bile işbirliği ihtimali yükselmektedir. İyileşen halk sağlığının yoksul ülkelerde ekonomik kalkınmaya ve istikrara katkıda bulunduğuna dair kanıtlar arttığından, bağışçı hükümetlerin ileri görüşlü politikaları hem kendi çıkarlarına hem de başkalarının çıkarlarına hizmet edebilir. Uluslararası tehditler karşısında, güvenliği artırıcı politikalar ülke sınırlarında başlayıp bitmemektedir.

Daha birkaç yıl önce fon sıkıntısı küresel sağlığı iyileştirmenin önündeki başlıca kısıttı. Özel ve kamu kaynaklı bağışlar sayesinde (örn. Gates Vakfı'ndan) bugün daha fazla para toplanmakta ve harcanmaktadır. Ama bu fonlar çoğunlukla halk sağlığı ve altyapıda genel iyileştirmelere değil yüksek profilli hastalık ya da salgınlara gitmektedir ve asimetrik ve örgütsüz bir biçimde devam etmesi halinde, daha fazla harcamanın iyileşmelere yol açma ihtimali düşüktür.⁴

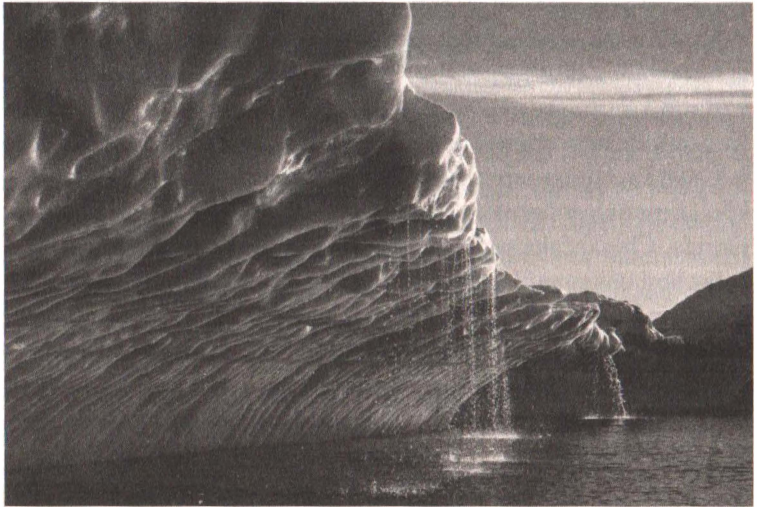
İklim Değişikliği. 7. Bölüm’de, iklim değişikliğini küreselleşmenin çevresel bir boyutu olarak sunduk. Konu, kamuoyundaki tartışmada da esas olarak ekonomik içerimleri olan bir çevre sorunu olarak görülmektedir. Ne var ki, gelecek iklim değişikliklerini öngören bilimsel modeller giderek kesinleşip güvenilirlikleri arttıkça, küresel ısınma daha çok uluslararası bir tehdit ve potansiyel uluslararası güvenlik meselesi çerçevesine oturtulmaktadır. Nobel Komitesi 2007 Barış Ödülü’nü eski ABD Başkan Yardımcısı Al Gore ve BM Uluslararası İklim Değişikliği Paneli arasında paylaştırdı, iklim değişikliğini “devletler içinde ve arasında giderek artan şiddetli çatışma ve savaş tehlikeleri”nin bir kaynağı olarak niteliyordu.⁵

Önde gelen bilim adamlarına göre, küresel ısınmaya büyük ölçüde insan faaliyetleri neden olmaktadır. Atmosferde biriken bir sera gazı ve sıcaklık yükselmelerinin başlıca nedenlerinden biri olan karbondioksit, çok sayıda olağan ekonomik faaliyet sonucu atmosfere salınmaktadır. Karbon salınımları ekonomistlerin negatif dışsallık dediği şeydir. Yani, salınımı yapanlar neden oldukları zararın tüm maliyetini üstlenmemekte ve bundan dolayı bu kadar çok karbondioksit üretmektedir. Ülke düzeyinde, sigara içmek bununla benzerlik gösterir; sigara içmenin artırdığı sağlık giderlerinin bir bölümünü toplum üstlenmek zorunda olduğundan, sigara içenler eylemlerinin bedelini tümüyle ödemezler. Sonuçta, hükümetler vergiler ve düzenlemeler aracılığıyla insanları sigara içmekten caydırmaya çalışırlar. Ama küresel ısınma örneğinde bu kat kat zordur, zira aşırı karbon salınımını anında denetim altına alacak küresel bir hükümet yoktur ve ülkeleri hazırda konarak pahalı çözümleri diğerlerine bırakmaya özendiren bir ortam vardır. Ayrıca, Sibirya’nın ısınmasından ekonomik çıkar sağlamayı bekleyen Rusya gibi bazı ülkelerin dürtüleri, küresel ısınmayla birlikte deniz seviyesinin yükselmesi sonucu sular altında kalma ihtimali bulunan yoksul bir ülke olan Bangladeş’inkilerden farklıdır. ABD 2001’de sera gazı salınımlarını sınırlamayı amaçlayan Kyoto Protokolü’nü imzalamamaya karar vermiştir; bunun nedeni, anlaşmanın ABD ekonomisine fazla zarar verecek olması ve Çin gibi salınım yapan azgelişmiş ülkelere sınırlamalar getirmemesidir.

İklim değişikliğinin beklenen sonuçları nelerdir? Bazı bilim adamları, havayla bağlantılı doğal felaketler, kuraklıklar ve kıtlıklar gibi muazzam can kayıplarına yol açabilecek çok ciddi bozulmalar öngörmektedir. Gelecek 30 yıl içinde 1,6-2,8 °C arası bir küresel ısınma deniz seviyelerini yarım metre yükseltecektir. Bu ihtiyatlı bir tahmindir ve Kuzey Kutup buzunun yansıtıcılık kaybı ve çözülen permafrosttan karbondioksit ve metan salınımı nedeniyle ısınma daha hızlı artarsa, yükselen deniz seviyeleri alçak adaların sular altında kalmasına yol açarak ülkelerin geleceğini tehdit edebilir. Aynı zamanda, Afrika ve Orta Asya gibi yerlerde su daha da kıtlaşacak ve kuraklık gıda stoklarını azaltacaktır. İklim değişikliğinin yol açacağı dış şoklar ileri ekonomileri doğrudan etkileyecek, ama gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizlikleri ağırlaştırarak ve daha az etkilenen ve daha kolay uyum sağlayabilir zengin bölgelere kitlesel göçler için ek teşvikler yaratarak dolaylı etkilerde de bulunabilecektir. Ayrıca, iklim değişikliği yoksul ülkelerdeki zayıf hükümetler üzerinde baskı oluşturacak ve başarısız devletlerin sayısında artışa yol açabilecektir.

Bütün bunlar iklim değişikliğini ekonomik, çevresel ve insani yüksek potansiyel maliyetleri olan uluslararası bir mesele haline getirmektedir. Ama uluslararası güvenlik perspektifinden bakıldığında bu aynı zamanda uluslararası bir tehdit midir? Güvenliği yaşamsal çıkarların korunması olarak düşünürsek, iklim değişikliğinin güvenlik üzerinde hem doğrudan hem dolaylı etkileri vardır. Bir ülke olarak Maldiv Adalarının varlığı son bulacaksa, iklim değişikliğinin etkileri bir nükleer bombanınki kadar yıkıcı olabilir ve ABD için bile Florida, Chesapeake ve San Francisco Körfezi bölgelerinin gördüğü zarar bombalamanın sonuçları kadar maliyetli olabilir. İnsan faaliyetlerinin bu gibi doğrudan sonuçları, terörizm ya da siber savaş gibi kötü niyetten kaynaklanmasalar da, güvenlik anlayışımızı genişletmemizi ve yeni politikaların benimsenmesini gerektirmektedir. Ama iklim değişiklikleri dolaylı bir uluslararası çatışma kaynağı da olabilir. BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon 2007’de, Darfur çatışmasının “kısmen iklim değişikliğinden kaynaklanan ekolojik bir kriz olarak başladığını” belirtmişti. Bazı bilim adamları iklim değişikliğinin uluslararası ve iç savaşlara, terörizme ve suç işlenmesine neden ola-

cağını ve suyun ve yiyeceğin giderek kıtlaşmasının şiddetli çatışmaya ve yoksul ülkelerden zengin ülkelere kitlesel göçlere yol açacağını savunmaktadır. Başka bilim adamları bu etkileri önemsememekte ve iklim değişikliğini çatışmalara yol açan pek çok faktörden sadece biri olarak görmektedir. Bundan dolayı, bazı realistler iklim değişikliğinin bilim ve teknolojinin karşısına çözüm bekleyen bir sorun çıkardığını, ama kasıtlı ya da örgütlü şiddetli çatışmayla karşılaştırılmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Ama geleneksel güvenlik meseleleriyle ilgilenen başka bilim adamları ve uygulamacılar, mesela ABD ordusundan bir emekli generaller paneli, dolaylı etkilere daha fazla dikkat etmekte ve iklim değişikliğini “dünyanın en değişken bazı bölgelerinde istikrarsızlık için bir tehdit çarpanı” olarak nitelemektedir.⁶ Bush Yönetimi’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde, bir uluslararası terörizm çağında ABD’nin büyük güçlerden çok başarısız devletler gelen tehditlerle karşı karşıya kalabileceği ve devletlerin başarısızlığını hızlandırması ölçüsünde, iklim değişikliğinin doğrudan etkileri kadar dolaylı etkilerinin de güvenlik politikalarında hesaba katılması gerektiği belirtilmiştir.

Eriyen buzdağları, Grönland, 2006

Karbon salınımlarını azaltmanın ve küresel ısınmayı hafifletmenin iki temel yolu vardır: teknolojik inovasyon ve ekonomik araçlar. Örneğin, karbon yakalama, karbonun tutulup doğal yeraltı oluşumlarında ve okyanusların derinliklerinde depolanmasını sağlayan bir teknolojidir. Bu şekilde atmosfere daha az karbondioksit salınmaktadır. Ne var ki, tek başına teknolojik inovasyonun yeterli olma olasılığı zayıftır. Diğer temel araç, ekonomik teşvikleri ve caydırıcılıkları içerir. Salınım ticareti denen sistem, satılabilir izinler tahsis eder ve karbon salınımlarını denetlemeyi amaçlar. Bu yaklaşım başka çevre kirliliği örneklerinde de başarıyla kullanılmıştır. Farklı bir yöntem de enerji kaynaklarının kullanılmasını vergilendirecek ve doğru düzenlenirse negatif dışsallığın maliyetini yansıtacak bir karbon vergisidir. Bu vergi kişileri, özellikle, tüketimi yüksek karbon salınımlarına yol açan fosil yakıt kullanımını azaltmaya teşvik edecektir.

Uluslararası iklim değişikliğini bir güvenlik meselesi olarak görmek, güvenlik politikasını yeni bir çerçeveye oturtmayı gerektirir. Örneğin, 2007’de Çin dünyanın en çok karbondioksit salınımı yapan ülkesi olarak ABD’nin önünde geçti. Ne var ki, Çin ülkede kişi başına düşen salınım miktarının Amerika’dakinin sadece beşte biri olduğuna işaret etmektedir. Amerika’nın toplam enerji tüketiminin üçte biri kömürden oluşurken, Çin ticari enerji arzının yüzde 70’inde karbondioksit yoğunluğu özellikle yüksek bir yakıt olan kömür kullanmaktadır. Çin her hafta birin üzerinde kömürle çalışan yeni enerji santrali kurmaktadır. Çin’de kömür ucuzdur ve yaygın olarak bulunmaktadır; bu da, pek çok enerji yoğun sanayiye çalışır vaziyette tutmak için enerji kaynaklarının peşinden koşan bir ülke için önemlidir. ABD bu güvenlik tehdidine karşı ne yapabilir? Geleneksel güvenlik politikasının bombaları, mermileri ve ambargoları bu alanda hiçbir işe yaramaz. Uluslararası Enerji Ajansı’nın (1973 petrol krizinden sonra sanayi ülkelerine politika tavsiyelerinde bulunmak için kurulmuştur) 2007’de yayımladığı bir rapor, Çin ve Hindistan’ın enerji bakımından daha etkin olmalarına yardım etmek için işbirliğine dayalı bir yaklaşım çağrısında bulunmuştur. Bir başka deyişle, kendi güvenliğini güçlendirmek için ABD’nin Çin’le, tehlikeli iklim değişikliğini önleyici yaratıcı düşünceler, teknolojiler ve politikalar üretmeye yönelik bir ortaklık kurması gerekebilir.

Realistlerin ileri süreceği gibi, uluslararası sistemin anarşik doğası iklim değişikliği sorununun üzerine bir bütün olarak gitmeyi güçleştirmektedir. Bir dizi devlet küresel ısınmayı yavaşlatmak üzere ekonomilerine maliyetler yüklemeye karar verseler, onlara katılmayan diğer devletler maliyetlerin hiçbirini ödemeyerek daha iyi bir iklimden yararlanacaktır. Bu, uluslararası politikada bazı başka durumlarda da gözlemleyebildiğimiz hazır konma probleminin tipik bir örneğidir. Hazır konma, çoğu durumda münferit ülkenin bakış açısından rasyonel davranıştır. Ayrıca, devletlerin liderleri her şeyden önce, iklim değişikliğinden daha ağır bir şekilde etkilenebiliyor olan başka halklardan değil, kendi halklarından sorumludur. Bu nedenle, bir lider diğer devletlerin çabalarının meyvesinden yararlanırken hafifletici politikalara katılmayarak hazır konmayı seçebilir.

Ancak, bütün olarak alındığında, iklim değişikliği meselesi büyük çevresel, ekonomik ve belki de güvenlik içerimleriyle, giderek daha çok çözüm bekleyen uluslararası sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Pek çok hükümet harekete geçerken, güçlü bir küresel çevre hareketi küresel iklim değişikliği sorununun üzerine gitmenin önemini sürekli öne çıkarmaktadır. Bu gibi çevre konuları ve gündeme gelecek diğer uluslararası sorunlar gelecekte çok daha fazla önem kazanacak ve uluslararası çatışmaların sınırlı askeri boyutun ötesinde düşünülmesine esin kaynağı olacaktır. Her durumda, gündeme gelen yeni uluslararası sorunlar çağdaş uluslararası politikanın zaten muazzam karmaşık olan doğasını daha da karmaşıktıratacaktır.

Gündeme gelen uluslararası sorunlar ve tehditler büyüdükçe, devletler uluslararası olanla içeriği ilgilendiren arasında net ayrımlar yapan Westphalia normlarını sorgulamaya başlamakla kalmayacak, ister istemez güvenlik ve savunma anlayışlarını da genişletmek durumunda kalacaktır. Pek çok yeni tehdit, yüksek güçlü patlayıcıları ateşleyen ordular tarafından çözülemez olacaktır. İstihbarat, gümrük ve polis kuruluşlarının sıkı işbirliği büyük bir rol oynayacak, ayrıca özel sektörün tesisleri koruma önlemleri küresel ekonomi için kritik bir önem arz edecektir. Demokrasiler bu görevlerde başarısız olur ve kitlesel imha silahları kullanan teröristler devletler anarşisinin yerine bir bireyler anarşisi yaratırsa, Fukuyama'nın gelecek vizyonunun geçer-

liliği azalır. Ama hükümetler meydan okumayı görseler ve uluslar-ötesi tehditleri çevreleseler bile, devletlerarası nitelikte daha geleneksel sorunlar varlığını sürdürecektir.

Yeni Bir Dünya Düzeni mi?

İş başındaki çelişik güçler veri iken, 21. yüzyılın ilk onyılarında dünya düzeni nasıl bir şekil alacaktır? Soğuk Savaş'ın sona ermesi kuşkusuz uluslararası sistemi değiştirdi, ama insanların dünya *düzeni* görüşleri arasındaki derin farklar “yeni bir dünya düzeni”nin başladığı yolundaki iddiaları zayıflattı. Realistler kendi başına ayakta kalma ve silah zoru dışında nihai bir düzen sağlayıcının olmadığı anarşik bir dünyada, devletlerin güç ve güvenlik elde etme çabasından savaşlar doğduğunu ileri sürerler. Bu görüşe göre, *düzen* öncelikle gücün devletler arasındaki dağılımına ya da yapısına gönderme yapar. Liberaller ve konstrüktivistler çatışmaların ve bunları engellemenin sadece güç dengesi tarafından değil, devletlerin iç yapısı, değerleri, kimlikleri ve kültürleri, uluslarötesi sorunlar ve çatışmaları çözmekle görevli uluslararası kuruluşlar tarafından belirlendiğini ileri sürerler. Liberaller, realistlerin tersine, Birleşmiş Milletler gibi kuruluşların çatışmanın önlenmesine yardım edebileceğini ve beklentileri kararlaştırıp bir süreklilik hissi ve şu anki işbirliğinin gelecekte karşılığını bulacağı duygusu yaratarak düzeni sağlayabileceğini savunurlar. O halde, liberallere göre düzen kurumlara olduğu kadar demokrasi ve insan haklarına da bağlıdır ve konstrüktivistler bize düzenin çeşitli taraflar arasında çekişmeye konu olduğunu, bu nedenle de asla değerlerden bağımsız olmadığını hatırlatırlar.

Bazıları için düzenin kötü çağrışımları vardır. ABD’de Pat Robertson’ın ya da Fransa’da Jean-Marie Le Pen’in önderlik ettiği türden göçmen karşıtı ya da milliyetçi gruplara göre, “yeni dünya düzeni” mali ve siyasi elitlerin dünyaya hâkim olmak için yürüttükleri bir komployu ima eder. Bu görüşe göre, Wall Street, Londra ve Tokyo mali piyasalarıyla işbirliği içindeki çokuluslu şirketler kalanların sırtından kendilerini zenginleştirmektedir. Bazı İslami köktencilere göre düzen, Batılı olmayan dünyaya hâkim olmak için tasarlanmış bir Batı kavramından ibarettir.

Bu farklı düzen anlayışları “yeni dünya düzeni”nin ne anlama geldiğini tanımlamanın sorunlu olduğunu gösterir. Söz konusu düşünce okullarından hiçbirisi bugünkü dünyada çatışmanın nedenlerini anlamak için kendi başına yeterli değildir. Realistlerin güç dengesine yaptıkları vurgu gereklidir, ama uzun vadeli toplumsal değişimler devlet egemenliğinin normlarını aşındırırken yeterli değildir. Belli başlı liberal demokrasiler arasında barışın doğduğu görüşü doğrudur, ama her derde deva değildir, zira bazı yükselen güçler de dahil devletlerin çoğu liberal demokrasiler değildir. Eski, iki kutuplu Soğuk Savaş düzeni bir çeşit istikrar sağlıyordu. Soğuk Savaş bir dizi Üçüncü Dünya çatışmasını kızıştırdı, ama Sovyet askeri tehdidine yönelik ortak kaygılar ABD, Avrupa ve Japonya arasındaki ekonomik çatışmaları soğuttu ve şiddetli etnik bölünmeler Doğu Avrupa’daki Sovyet varlığının sıkı denetimi altında tutuldu. Bu iki kutuplu düzenin sona ermesiyle çatışma son bulmadı. Ancak, kaynakları değişti.

Geleceğin Güç Konfigürasyonları

Tarihçilerin ve siyasi gözlemcilerin Thukydides’ten beri kaydettikleri gibi, hızlı güç geçişleri (intikal anlamında) büyük güç çatışmalarının ve hegemonik savaşların önde gelen nedenlerinden biridir. Bu gibi güç geçişleri, Almanya’nın her iki dünya savaşından önce yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD ve Sovyetler Birliği’nin göreceli yükselişi ve bundan kaynaklanan rekabeti de dahil, son dönemlerdeki büyük güç çatışmalarının derin nedenlerindendi. Soğuk Savaş sonrası dönemin, ABD ile Çin’in yükselişi ve Rusya’nın gerileyişiyle hızlı güç geçişlerinin yaşandığı bir dönem olduğu konusunda güçlü bir konsensüs bulunur. Ne var ki, geçişlerin betimlenmesi ve büyüklüğü konusunda hâlâ önemli tartışmalar vardır ve bu tartışmalar söz konusu geçişleri potansiyel bir çatışma kaynağı haline getiren öngörülemezliğe işaret eder.

Bir seçenek *çok kutupluluktur*. Örneğin, eski Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac çok kutuplu bir dünyaya geri dönülmesi çağrısında bulunmuştur. *Çok kutupluluk* terimi 19. yüzyılla bir benzer-

lik ima ediyorsa, bu son derece yanıltıcıdır. O düzen, kabaca eşit beş güç arasındaki bir güç dengesine dayanıyordu; halbuki Soğuk Savaş sonrasının büyük güçleri eşit olmaktan uzaktır. Rusya devasa bir nükleer cephaneliği korumasına ve son zamanlarda yükselen petrol fiyatlarından dolayı toparlanma göstermesine rağmen, 1991'den sonra, neredeyse herkesin beklediğinden daha hızlı ve daha çok geriledi. Çin uzun bir çift haneli büyüme rakamları dönemiyle çoğu kişinin öngördüğünden daha hızlı yükseldi, ama hâlâ gelişmekte olan bir ülke durumundadır. Japonya ve Almanya bazılarının 1990'daki öngörülerinin tersine dört başı mamur süper güçler olmadılar. Hindistan ise son on yılda gösterdiği büyük ekonomik ilerlemeye rağmen, büyük bir dünya gücü olma potansiyelini tam olarak gerçekleştirmeden önce çeşitli güçlüklerin üstesinden gelmek zorundadır. Ekonomik bakımdan Avrupa Birliği eşit düzeyde olsa da, ABD dünyadaki tek askeri süper güçtür.

Bazı realistler, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Kayzer Almanya'sının Britanya'ya meydan okuyuşuna benzer biçimde, Çin'in hızlı yükselişinin 21. yüzyılda ABD'ye hegemonik açıdan meydan okuyacağı uyarısında bulunmaktadır. Ama tarihsel analoji hatalıdır. 1900'e gelindiğinde Almanya sanayi gücü bakımından Britanya'yı çoktan geride bırakmıştı; Çin ekonomisinin büyüklüğü ise ABD ekonomisinin sekizde biri kadardır (resmi döviz kurlarıyla ölçüldüğünde). Çin yüzde 9 gibi hızlı bir oranla ABD ise yüzde 3 oranında büyümeye devam etse bile, 2025'e gelindiğinde Çin ekonomisi hâlâ ABD ekonomisinin yarı büyüklüğüne bile gelmiş olmayacaktır. Hükümetlerin ilişkileri iyi yönetememeleri halinde iki ülke arasında çatışma mümkün olsa da, hegemonik bir çatışma kaçınılmaz olmaktan uzaktır.

Bazı analizciler dünyanın *üç ekonomik blok* –Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika– çevresinde örgütleneceğini öngörmektedir. Gene de burada bile, küresel teknolojik değişimler ve çokuluslu şirketler ve etnik gruplar gibi blok dışı, devlet dışı aktörlerin çoğalışı, üç bloğun bunların faaliyetlerini kısıtlama becerisine direnecektir. Dünya düzenini bir uygarlıklar düzeni olarak tanımlamadaki problemi ise daha önce tartışmış bulunuyoruz.

2003'te Irak'ın istila edilmesinden sonra, bazı analizciler uluslararası düzeni bir Amerikan dünya imparatorluğu olarak betimlediler. İmparatorluk metaforu pek çok açıdan baştan çıkarıcıdır. Amerikan ordusunun dünyanın dört bir yanında üslerle küresel bir menzili vardır ve ordunun bölgesel komutanları bazen genel valiler gibi davranır. İngilizce bir zamanların Latincesi gibi bir *lingua franca*'dır. Amerikan ekonomisi dünyanın en büyük ekonomisidir ve Amerikan kültürü bir mıknaş işlevi görmektedir. Ama üstünlük politikası ile imparatorluk politikasını birbirine karıştırmak hatalıdır. ABD kuşkusuz, 19. ve 20. yüzyıl denizaşırı Avrupa imparatorluklarını düşündüğümüz şekilde bir imparatorluk değildir, çünkü o dönemde emperyalizmin temel özelliği siyasi denetimdi. ABD ve daha zayıf güçler arasında hiç kuşkusuz eşitsiz ilişkiler vardır ve bunlar sömürüye sebep ve vesile olmaktadır; buna rağmen, resmi siyasi denetim olmadığında *emperyal* terimi sadece hatalı değil, yanıltıcı da olabilir.

Irak Savaşı, 2003

ABD'nin, imparatorluğunun zirvesindeyken Britanya'nın sahip olduğundan daha fazla güç kaynağı vardır, ama başka ülkelerin içinde olup bitenler üzerinde doğrudan denetim anlamında, Britanya'nın dünyanın dörtte birini yönetirken sahip olduğu güce sahip değildir. Örneğin, Kenya'nın okulları, vergileri, yasaları ve seçimleri –ve tabii ki dış ilişkileri– Britanyalı yetkililerin denetimindeydi. ABD'nin bugün böyle çok az denetimi vardır. ABD 2003'te Şili ve Meksika'nın Irak'ın istilasına izin veren ikinci bir BM Güvenlik Konseyi kararı na olumlu oy vermesini bile sağlayamamıştır. Emperyal analizciler *imparatorluk* teriminin sadece bir metafor olduğu karşılığını verirler. Ama metafordaki sorun, günümüzdeki güç dağılımının karmaşık biçimlerine hiç uymayan, Washington kaynaklı bir denetimi ima etmesidir. 6. Bölüm'de gördüğümüz gibi, ABD'nin ilk başta Irak'taki savaşı kazanması işgali yönetmesinden çok daha kolay oldu.

Küresel bilgi çağında güç ülkeler arasında, oyunu yatay olarak da dikey olarak da oynayabildiğiniz üç boyutlu karmaşık bir satranç oyununa benzer bir örüntüyle dağılmaktadır. Siyasi-askeri meselelere ait üstteki satranç tahtasında, tek süper güç olarak ABD'yle askeri güç büyük ölçüde tek kutupludur, ama ekonomik meselelere ait ortadaki satranç tahtasında ABD bir hegemon ya da imparatorluk değildir ve Avrupa birlik içinde davrandığında onunla eşiti olarak pazarlık etmek zorundadır. Sözelimi antitröst önlemler ya da ticaret meselelerinde anlaşmaya varmak için Avrupa'yla ortak noktalarda buluşmak zorundadır. Hükümetlerin denetimi dışında sınırları aşan ve bankerler ile teröristler kadar farklı ve çeşitli aktörleri içeren uluslarötesi ilişkilere ait en alttaki satranç tahtasında ise, güç kaotik bir şekilde dağılmıştır. Terörizme ilaveten başka birkaç örnek verecek olursak, küresel sermaye piyasalarındaki özel aktörler faiz oranlarının Amerikan ekonomisini idare etmek için kullanılabilmesini kısıtlamaktadır ve uyuşturucu ticareti, salgınlar, göç ve iklim değişikliğinin birden fazla ülkede toplumsal kökleri olup bunlar Amerikan hükümetinin denetimi dışındadır. Bu gibi uluslarötesi meseleleri betimlemek için *tek kutupluluk*, *hegemonya* ya da *Amerikan imparatorluğu* gibi geleneksel terimleri kullanmanın hiçbir anlamı yoktur.

Bir imparatorluğu geleneksel askeri güce dayanarak betimleyenler tek boyutlu bir analize bel bağlarlar. Ama üç boyutlu bir oyunda, sadece tek bir satranç tahtasına odaklanır ve diğer tahtalar ile bunların arasındaki dikey bağlantıları –mesela, ABD’nin Irak’ta bir tiranı ortadan kaldırdığı, ama eşanlı olarak en alttaki uluslarötesi tahtada El Kaide şebekesinin yeni elemanlar kazanma kapasitesini artırdığı en üst oyun tahtasında, terörizmle savaşta askeri eylemler arası bağlantılar– gözden geçirirseniz oyunu kaybedersiniz. Küreselleşmenin karanlık yüzünü temsil eden bu meseleler doğaları gereği çok taraflıdır ve çözümleri işbirliği yapılmasını gerektirir. Böyle bir dünyayı Amerikan imparatorluğu olarak betimlemek, ABD’nin karşı karşıya olduğu dünyanın gerçek doğasını yakalamakta başarısız kalır.

İmparatorluk modeli yandaşlarının sık sık göz ardı ettiği bir başka mesele de Amerikan halkının klasik emperyal bir role tolerans gösterip göstermeyeceğidir. Amerika 1898’de bir dünya gücü olarak ortaya çıktığında kısa bir süre gerçek emperyalizmin cazibesine kapıldı, ama formel imparatorluk ara faslı devam etmedi. Britanya’dakinin tersine, emperyalizm Amerikalılar için rahat bir deneyim değildi. Seçim sonuçları sürekli olarak imparatorluğa çok az istek olduğunu gösterdi. Halk bunun yerine çok taraflılıktan ve BM’nin kullanılmasından yana olduğunu söylemeye devam etmektedir. İmparatorluk metaforunun kabul edilmesini savunan Kanadalı Michael Ignatieff’in bunu dünyadaki Amerikan rolüne “Light İmparatorluk” şeklinde atıfta bulunarak nitelemesinin nedeni belki de budur.

Şu anki güç dağılımı *çok düzeyli karşılıklı bağımlılıktır*. Tek başına hiçbir hiyerarşi, üç boyutlu bir satranç oyunu gibi olan bir dünya politikasını layıkıyla betimlemez. Askeri güç para kadar mübadele edilebilir olsaydı ve tüm alanlarda sonuçları belirleyebilseydi, bu karmaşıklığın hiçbiri önemli olmazdı. Ama askeri üstünlük, bugünün dünya politikasının ekonomik ve uluslarötesi oyun tahtalarında sonuçları kestirmekte pek işe yaramaz. ABD’nin diğer ülkelerden daha çeşitlenmiş bir güç kaynakları portföyü vardır, ama şu anki dünya düzeni kelimenin geleneksel hiçbir anlamında bir Amerikan imparatorluğu değildir. Dünyanın tek süper gücünün tek başına buna

gücü yoktur. Küreselleşme uluslararası gündeme, en güçlü ülkenin bile tek başına üzerine gidemeyeceği meseleler getirmektedir –uluslararası mali istikrar, küresel iklim değişikliği, enfeksiyon hastalıklarının yayılması ve uluslarötesi uyuşturucu, suç ve terör ağları ve benzerleri. 21. yüzyılda Amerikan gücünün paradoksu, dünyanın Roma devrinden beri gördüğü en sağlam askeri gücün tek başına hareket ederek yurttaşlarının güvenliğini sağlayamaz olmasıdır.

Eski Kavramlar Hapishanesi

Soğuk Savaş sonrası dünya nevi şahsına münhasır bir yerdir. Konstrüktivist kuramcılar, anlayışımızı mekanik polariteleriyle geleneksel metaforların cenderesine sokmaya çalışarak aşırı kısıtlamamız gerektiğini söylerken haklıdır. Güç giderek daha çokboyutlulaşmakta, yapılar daha karmaşıklaşmakta ve bizzat devletler daha geçirgenleşmektedir. Bu ilave karmaşıklık, dünya düzeninin tek başına geleneksel askeri güç dengesinden daha çok şeye dayanmak zorunda olduğu anlamına gelir.

Realist dünya düzeni görüşü gereklidir, ama bugünkü jeopolitik düzeni açıklamaya yeterli değildir, zira dünyayı Westphalia sisteminin yavaş yavaş uzaklaştıran uzun vadeli toplumsal değişimleri hesaba katmaz. Avrupa devletleri 30 yıl boyunca din konusunda birbirlerini parçaladıktan sonra, 1648’de Westphalia Barışı’yla bir devletin dinini halkın tercihlerine bakmaksızın gerçekte hükümdarın belirleyeceği konusunda anlaştılar. Düzen halkların egemenliğine değil, devletlerin egemenliğine dayanıyordu. Bilardo topları gibi muamele edilen devletlerin mekanik bir şekilde dengelenmesi, izleyen yüzyıllarda milliyetçiliğin ve demokratik katılımın büyümesiyle yavaş yavaş aşıldı, ama devlet egemenliğinin normları yok olmadı. Bugün, uluslarötesi iletişimin, göçün ve karşılıklı ekonomik bağımlılığın hızla büyümesi klasik düzen ve devlet denetimi anlayışının aşınımını hızlandırmakta ve norm ile gerçeklik arasındaki uçurumu genişletmektedir.

Bu evrim, liberallerin savunduğu, devletlerin yanı sıra insanlara dayanan bir dünya politikası ve askeri gücün yanı sıra değerlere ve kurumlara dayalı düzen anlayışını daha uygun hale getirmektedir. Im-

manuel Kant'ın bir barışçı demokrasiler birliği çağrısı gibi, bir zamanlar iflah olmaz derecede ütopyacı bulunan liberal görüşler, siyaset bilimcilerin birbirleriyle savaşa giren neredeyse hiçbir liberal demokrasi olmadığını bildirdikleri günümüzde o kadar zorlama görünmemektedir. Örneğin, Almanya'nın yeniden birleşmesinin etkileriyle ilgili tartışmalarda, Avrupa'nın geleceğe dönüş yaptığını düşünen realistlerin öngörülleri, yeni Almanya'nın Avrupa Birliği kurumları aracılığıyla Batılı komşularıyla derin bağları olan, demokratik bir ülke olduğunu vurgulayan liberallerin görüşünden daha isabetsiz çıkmıştır. Ancak, siyaset bilimciler Edward Mansfield ve Jack Snyder'ın işaret ettiği üzere, genç demokrasiler savaşa daha yatkın olabildiğinden, Ortadoğu gibi çalkantılı bölgelerde artan demokratikleşmenin anında güvenlik temettüleri dağıtması beklenmemelidir.

Gerçekte, liberal düzen kavrayışları tamamen yeni değildir ve bütün ülkelere uymazlar. Soğuk Savaş düzeninin normları ve kurumları vardı, ama bunlar sınırlı bir rol oynadı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Roosevelt, Stalin ve Churchill çok kutuplu bir güç dağılımını varsayan bir Birleşmiş Milletler'in kurulması konusunda anlaştılar. Beş büyük güç veto haklarıyla korunurken, BM Güvenlik Konseyi küçük devletlere saldırılmamasını sağlayacak ve ortak güvenlik öğretisini hayata geçirecekti.

Ancak iki kutupluluğun öngörülme-yen yükselişi, Woodrow Wilson'ın düzene kurumsal yaklaşımının bu kısaltılmış versiyonuna bile köstek oldu. Süper güçler birbirlerinin girişimlerini veto ettiler ve örgütün işlevi saldırganları geri püskürtmek yerine ateşkesleri gözetmek için barış güçleri yerleştirmek gibi daha mütevazı bir role indirgendi. Sovyet gücünün gerilemesi, Kremlin'i 1990-1991'de Irak'a karşı BM ortak güvenlik öğretisinin uygulanmasında ABD'yle yeni bir işbirliği politikasına yönelttiğinde, bu, yeni bir dünya düzeninin gelmesinden çok, 1945'te yürürlüğe gireceği farz edilen liberal kurumsal düzenin bir yönünün yeniden canlanması oldu.

Ama Körfez Savaşı dünya düzenine liberal yaklaşımın bir yönünü yeniden canlandırmanın yanı sıra liberal anlayışın önemli bir zafiyetini de gözler önüne serdi. BM Antlaşması'nca korunduğu şekliyle ortak güvenlik öğretisi devlet merkezlidir, sınırlar geçildiğinde

uygulanabilir, ama bir devlet içindeki halklar arasında güç kullanılsa uygulanamaz. Liberaller bu probleminden, demokrasi ve kaderini tayin ilkelerine sarılarak kaçmaya çalışırlar: Devletlerin içindeki halkları bırakalım, kendi sınırlarının arkasında korunmak isteyip istemediklerini seçsinler. Ama daha önce gördüğümüz gibi, kaderini tayin sanıldığı kadar basit değildir. Kaderini tayin edecek olan kimdir? Bugün dünyadaki devletlerin yüzde 10'undan azı etnik bakımdan türdeşdir. Sadece yarısı nüfusun yüzde 75'ini oluşturan bir etnik gruba sahiptir. Eski Sovyetler Birliği devletlerinin çoğunda önemli azınlıklar yaşar ve pek çoğunun sınır anlaşmazlıkları vardır. Afrika 50 küsur devletin içine sıkıştırılmış ve ötesine yayılmış bin kadar halkın yaşadığı bir kıta olarak görülebilir. Kanada'da, Quebec'in Fransızca konuşan çoğunluğu özel statü talep etmekte ve bazıları Kanada'dan bağımsızlık propagandası yapmaktadır. Böyle çok etnili, çok dilli devletlere bir kez soru sorulmaya başlandığında, sürecin nerede biteceğini görmek zordur. Böyle bir dünyada yerel özerklik ve azınlık haklarının uluslararası gözetimi belli bir vaat taşır, ama ulusal kaderini tayin hakkına şartsız bir destek politikası dünyada muazzam bir düzensizlik kaynağına dönüşebilir.

Melez Bir Dünya Düzeninin Gelişmesi

O halde, bir yandan "halklar arasında adalet"e dayalı kuruluşlara doğru ilerlerken, bir yandan da geleneksel terimlerle egemen devletler arasında güç dağılımını korumak nasıl mümkün olabilir? Uluslararası kuruluşlar böyle bir Westphalia sonrası doğrultuda ilerlemektedir. İnsan haklarının ve daha geniş insan güvenliği kavramının önemi artmaktadır. Uluslararası insan hakları hukuku ve bunun içinde diktatoryal yöneticilerin muazzam yağmalamalarına karşı birey haklarını koruma ödevi olan devletler görüşü artan bir önem kazanmaktadır. Daha 1945'te, BM Antlaşması'nın 55. ve 56. Maddeleri devletlere insan haklarının ve temel özgürlüklerin gözetilmesi için ortak sorumluluk yüklemişti. Savaştan sonra, Irak'a müdahalelere izin veren 1991'deki BM Güvenlik Konseyi kararlarından önce bile, BM'nin Güney Afrika'da apartheid'a karşı yaptırım tavsiyeleri, ke-

sınırlıkla BM Antlaşması'nın egemenlik hükümleriyle sınırlı kalmamaya bir emsal oluşturdu. Avrupa'da, 1975 Helsinki Anlaşmaları azınlık haklarını düzenledi ve ihlallerin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na ve Avrupa Konseyi'ne gönderilmesi imkânı doğdu. O halde, uluslararası hukuk yavaş yavaş gelişmektedir. 1965'te Amerikan Hukuk Enstitüsü uluslararası hukuku "devletlerin ve uluslararası kuruluşların tutumunu ele alan... kural ve ilkeler" olarak tanımlamıştır. Bundan 20 yıl sonra enstitünün hukukçuları "yanı sıra, kişilerle olan bazı ilişkilerini" diye eklemiştir. İnsan hakları giderek daha çok salt ulusal kaygılardan öte bir mesele olarak ele alınmaktadır. 2005'te BM Genel Kurulu, yurttaşlarının insan haklarını korumanın devletlerin öncelikli sorumluluğu olduğunu, ancak devletler bunu yapamaz ya da yapmaya istekli olmazsa uluslararası topluluğun bu sorumluluğu üstlenmesi gerektiğini kabul etmiştir.

Dünyanın pek çok, belki de çoğu yerinde insan hakları hâlâ çiğnenmekte ve ihlaller cezalandırılmadan kalmaktadır. Bu gibi yanlışları düzeltmek için çok taraflı silahlı bir müdahalede bulunmak bir başka muazzam düzensizlik kaynağı olacaktır. Ama daha önce de gördüğümüz gibi, ölçeğin düşük ucunda yer alan demeçlerden ve sınırlı ekonomik önlemlerden yüksek ucunda yer alan tam istilalara kadar uzanan girişimlerle, müdahale bir derece meselesidir. Sınırlı müdahaleler ve çok taraflı egemenlik ihlalleri, devletler arasında güç dağılımını aniden bozmadan tedricen artabilir.

Daha geniş bir ölçekte, Güvenlik Konseyi iç şiddetin ya da kitle imha silahlarının geliştirilmesinin bir bölgede barışa yönelik daha genel bir tehdide dönüşmesinin muhtemel olduğunu belirlerse, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü uyarınca harekete geçebilir. Bu gibi tanımlar bir ölçüde esnektir ve zaman içinde genişleyebilir. Nijerya'nın 1990'larda Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu çerçevesinde Liberya ve Sierra Leone'ye ya da NATO'nun 1999'da Kosova'ya birlik göndermesi gibi başka örneklerde ise devlet grupları bölgesel temelde harekete geçebilir.

Böyle eksiklikleri olan ilkeler ve kuruluşlar, halklar arasında adaletsizliğe ve iç şiddete geniş bir alan bırakacaktır. Ama politikaları oluşturanlar tüm yanlışları zor kullanarak düzeltmeye ya da buna

alternatif olarak, değiştirilmemiş Westphalia sistemine geri dönme-ye çalışacak olsalardı, yaşanacak manevi dehşetler daha az olmazdı. Liberaller Westphalia sisteminin ötesinde bir dünya düzeninin evriminin onyıllar ve yüzyıllar alacağını anlamalıdır; realistler salt askeri terimlerle yapılan geleneksel güç ve yapı tanımlarının, bir küresel iletişim ve büyüyen uluslarötesi ilişkiler dünyasında meydana gelen değişimleri göz ardı ettiğini anlamalıdır.

Açık olan bir şey varsa o da dünya hükümetinin öyle kısa bir zamanda oluşmayacağıdır. Dünyada çok fazla siyasi ve toplumsal çeşitlilik vardır ve dünya hükümetini destekleyecek yeterli bir topluluk duygusu bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler’de reform yapılması ya da yeni kuruluşların geliştirilmesi devletlerin birlikte çalışması için olduğu kadar devlet dışı aktörlerin işbirliğini kolaylaştıran yeni yollar açmaktadır. Bazı durumlarda hükümet görevlilerini buluşturan uluslarötesi ağlar bu gibi işbirliklerini teşvik edecektir; başka durumlarda işi hükümetler ile özel aktörlerden oluşan karma koalisyonlar görecektir. Peki, bütün bunlar demokrasi için ne anlama gelmektedir?

Demokrasi, bireylerin ve azınlıkların korunmasına yönelik kayıtlarla da olsa, bir yargı alanında nüfusun çoğunluğunun hesap sorabileceği ve görevden alabileceği görevliler tarafından yönetilmek demektir. Küresel düzeyde siyasi kimliğin bu kadar zayıf olduğu bir dünyada “halk” kimdir? “Bir devlet, bir oy” ilkesi demokratik değildir. 6. Bölüm’de gördüğümüz gibi bu formüle göre Maldiv Adalarındaki bir yurttaşın oyunun gücü Çin’deki bir yurttaşın oyunun gücünden bin kat fazla olacaktır. Diğer yandan, dünyayı tek bir küresel seçim bölgesi olarak ele almak, 198 ülkenin yurttaşlarının sürekli olarak bir milyar Çinli ile bir milyar Hintlinin oyları karşısında azınlıkta kalmaya istekli olacağı bir siyasi topluluğun varlığını ima eder. Azınlıklar daha büyük bir topluluğa katıldıklarını hissettiklerinde çoğunluğa razı gelirler. Böyle bir topluluk olmadığında, ülke içi oy verme prosedürlerinin küresel düzeye genişletilmesi pratik ve normatif olarak pek bir anlam ifade etmez. Bir Avrupa topluluğu geliştikçe, daha güçlü bir Avrupa Parlamentosu “demokratik eksiklik” duygusunu azaltabilir, ama bu analojinin küresel öl-

çekte egemen olan koşullarda bir anlam ifade ettiği kuşkuludur. Bugüne kadar dünya tarihinde demokrasi ulus devletler bağlamında serpilip gelişmiştir.

Ancak, hesap sorabilme sadece oy vermeyle sağlanmaz –iyi işleyen demokrasilerde bile. Örneğin, ABD’de Yüksek Mahkeme ve Merkez Bankası, seçimlerden salt dolaylı olarak, uzun bir vekalet zinciri üzerinden etkilenir. Mesleki normlar ve standartlar yargıçların ve Merkez Bankası yetkililerinin hesap verebilirliğini korumaya yardımcı olabilir, ama bu rolü oynayacaklarsa şeffaflık esastır. Kitleler oy vermeye ilaveten mektuplardan ve anketlerden protestolara kadar uzanan çeşitli yöntemlerle sorunlar hakkında iletişime geçer ve propaganda yaparlar. Çıkar grupları ve özgür bir basın yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde şeffaflığı artırmada önemli bir rol oynayabilir.

Özel sektör de hesap sorabilmeye katkıda bulunabilir. Özel birlikler ve 1984’te Hindistan’ın Bhopal kentinde bir tesiste meydana gelen patlamadan sonra uluslararası kimya sanayii tarafından saptanan kurallar gibi ortak standartlar doğurabilir. STK’ların çocuk emeğini sömüren şirketlerin adlarını saptama ve utandırma uygulaması tüketicileri oyuncak ve giyim sanayilerindeki uluslararası şirketleri hesap verebilir konumda tutmalarına yardımcı olmuştur. Ve piyasalarda insanların oyları eşit olmasa da, 1997 Asya mali krizinden sonra piyasalara hesap verme ihtimali, yozlaşmış hükümetlerin şeffaflığı hiçbir resmi anlaşmanın yapmadığı kadar artırmalarına neden olmuş olabilir. Açık piyasalar yerel tekellerin demokratik olmayan gücünün azalmasına yardımcı olabilir ve özellikle parlamentoların zayıf olduğu ülkelerde yerleşik ve tepkisiz hükümet bürokrasilerinin gücünü azaltabilir. Ayrıca, yatırımcıların şeffaflığı ve yasal öngörülebilirliği artırma çabalarının siyasi kuruluşlar üzerinde yararlı taşıma etkileri olabilir. Hükümet temsilcileri ile hükümetlerarası ve hükümet dışı temsilcileri buluşturan melez ağların gelecekte daha büyük bir rol oynaması muhtemeldir.

Bu küresel yönetim sorularının tek bir cevabı yoktur. Küreselleşmenin yönetimi için normlar ve prosedürler üzerinde daha fazla düşünmeye ihtiyacımız vardır. Sorunun yadsınması, yanıltıcı ül-

kesel analogiler ve demokratik eksikliklere ilişkin basmakalıp sözler işe yaramayacaktır. İşleyişlerde, modern demokrasilerde mevcut olan çok çeşitli hesap verebilirlik biçimlerinden yararlanan değişimlere ihtiyacımız vardır. Uluslararası kuruluşlar uluslararası hükümet değildir, ama küresel bilgi çağında uluslararası yönetim için yaşamsal önem taşırlar.

Geleceği Düşünmek

Nasıl bir dünyada yaşamak istediniz? Umut edelim ki Hobbes'çul anlamda herkesin herkesle kaotik bir savaş içinde olduğu bir dünyada değil, kitabın başında betimlendiği şekliyle anarşik bir dünyada yaşayacaksınız. Düzeni hem realistlerin vurguladığı devletler arasındaki güç dengesi, hem liberallerin vurguladığı gelişen uluslararası kuruluşlar, hem de konstrüktivistlerin vurguladığı yeni fikir ve normların gelişimi sağlayacaktır. Bu düzen her zaman adil olmayacaktır. Kaderini tayin meselelerinde bile adalet ve düzen sık sık birbirine ters düşer. Sınırların dokunulmazlığını korumak mı daha önemlidir, yoksa toprak bütünlüğünü ihlal eden insan haklarını koruma ve insani yardım davalarının peşini bırakmamak mı? Bu seçimlerin düzen ilkelerine etkisi nedir? Meşruiyetin ve yumuşak gücün rolü önem mi kazanacaktır? Bu tartışmalarda çözüme varmak kolay değildir.

Ama değişim gerçekleşmektedir. Robert Gilpin uluslararası politikanın iki binyıldır değişmediğini ve Thukydides'in bugünkü dünyayı anlamakta hiç de zorlanmayacağını ileri sürmüştü. Thukydides Ortadoğu'ya ya da Doğu Asya'ya pat diye düşseydi muhtemelen durumun bazı yönlerini çabucak kavrardı. Ama Batı Avrupa'ya inseydi Fransa ile Almanya arasındaki ilişkileri anlamakta muhtemelen daha çok zorlanırdı. Küresel olarak, nükleer silahların geliştirilmesinde teknolojik bir devrim, coğrafyanın ve toprağın önemini azaltan bir bilgi devrimi, karşılıklı ekonomik bağımlılıkta muazzam bir büyüme ve ulusal sınırların ötesine geçen, bazı değerler ve insan hakları konusunda daha bilinçli olan, doğmakta olan bir küresel toplum vardır. İşin ilginç yanı, Immanuel Kant 18. yüzyılda geliştirdiği liberal uluslararası politika görüşünde benzer değişiklikleri öngörmüş-

tü. Kant uzun vadede insanların üç nedenle savaşın ötesine geçeceklerini tahmin ediyordu: savaşın artan yıkıcılığı, karşılıklı ekonomik bağımlılığın büyümesi ve onun cumhuriyetçi hükümetler dediği, bizim bugün liberal demokrasiler dediğimiz hükümetlerin gelişmesi.

Bugünkü dünyayı anlamak için hem realist hem de liberal dünya politikası görüşlerini anlamalı ve konstrüktivistlerin üzerinde durduğu toplumsal ve kültürel değişimler konusunda uyanık olmalıyız. Farklı ideal tipleri aynı anda düşünebilmemiz gerekiyor. Ne realizm ne de karmaşık karşılıklı bağımlılık vardır; bunların ikisi de soyut dünya modelleridir. Realistlere göre, güvenliği korumak için güç kullanan devletlerden oluşan bir dünya vardır. Bunun tersi, devlet dışı aktörlerin, ekonomik araçların ve refah hedeflerinin güvenlikten daha önemli olduğu karmaşık karşılıklı bağımlılıktır. Bu iki görüş, farklı reel dünya ilişkilerini üzerine yerleştirebileceğimiz kavramsal bir sürekliliğin karşıt uçlarında durur. Değişen bir dünyada uluslararası politikayı anlamak için üç yaklaşım da –realizm, liberalizm, konstrüktivizm– yararlı ve gereklidir. Bu kitabın yapmaya çalıştığı şey, sizlere dünya politikasının karmaşık ve değişmekte olan alanları üzerinde nasıl düşüneceğinizi gösteren bir örnek sunmaktır. Ben size, içinde yaşayacağınız dünyayı açıklamak (yani nedenleri göstermek), yorumlamak (anlamları vermek) ve değerlendirmek (hem siyasi olarak hem ahlaken) için kuramsal araçlar ile tarihi nasıl birleştireceğinizi göstermeye çalıştım. Gerisi size kalmış.

Okuma Önerileri

1. Fukuyama, Francis, "The End of History," *National Interest* no. 16 (Yaz 1989), s. 3-18; Francis Fukuyama, "The Last Man in a Bottle: An Essay on the Tenth Anniversary of the Publication of 'The End of History'" and "Responses to Fukuyama," *National Interest* no. 56 (Yaz 1999).
2. Mearsheimer, John, "Back to the Future," *International Security* 15:1 (Yaz 1990), s. 5-56; ve Stanley Hoffmann, Robert Keohane ve John Mearsheimer, "Back to the Future: Part II," *International Security* 15:2 (Kış 1990), s. 191-199.

3. Huntington, Samuel, "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs* 72:3 (Yaz 1993), s. 22-49.
4. Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, Jr., "Redefining Accountability for Global Governance," Miles Kahler ve David Lake (ed.), *Governance in a Global Economy: Political Authority in Transition* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2003), s. 386-411.
5. Nye, Joseph S., Jr., *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone* (New York: Oxford University Press, 2002), böl. 5.
6. Dahl, Robert A., "Can International Organizations Be Democratic? A Skeptic's View," Ian Shapiro ve Casiano Hacker-Gordon (ed.), *Democracy's Edges* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999), s. 19-36.

Notlar

- 1 Joseph Kahn, "The World's Economies Slide Together into Recession," *The New York Times*, 25 Kasım 2001.
- 2 Walter Laqueur, "Left, Right, and Beyond: The Changing Face of Terror," James F. Hogue ve Gideon Rose (ed.), *How Did This Happen? Terrorism and the New War* (New York: Public Affairs, 2001), s. 73.
- 3 Professionals for Cyber Defense, "Letter to President Bush," <http://www.uspcd.org/history.html> (erişim: 2 Eylül 2007).
- 4 Laurie Garrett, "The Challenge of Global Health," *Foreign Affairs* 86:1 (Ocak/Şubat 2007), s. 14.
- 5 Michael T. Klare, "Global Warming Battlefields: How Climate Change Threatens Security," *Current History* 106:703 (Kasım 2007), s. 355.
- 6 Center for Naval Analyses, "National Security and the Threat of Climate Change," s. 6; <http://securityandclimate.cna.org>.

Sözlük

Aktör Kararları ve eylemleri uluslararası politikada yansımaları bulan kişi ya da organ. Devletler, sivil toplum kuruluşları, çokuluslu şirketler, hatta zaman zaman bireyler uluslararası aktörler olarak tanımlanırlar.

Anarşi Hiyerarşi yokluğu. Westphalia egemen devletler sistemi anarşiktir, çünkü devletlerin üzerinde hiçbir otorite yoktur. Anarşik sistemler son derece düzenli olabildiğinden, uluslararası politika incelemesinde anarşi sözcüğü genellikle kaosla eşanlamlı olarak kullanılmaz.

Asimetri Güç kapasiteleri dengesiz devletlerin ya da başka aktörlerin birbirleriyle karşı karşıya geldiği durumlar. ABD'nin El Kaide'ye karşı savaşı yaygın olarak asimetrik bir çatışma olarak görülür.

Bağımlılık kuramı 1960'larda ve 1970'lerde popüler olan ve uluslararası sistemin "merkez"indeki zengin ülkelerin "periferi"deki kalkınmakta olan ülkeleri geri bırakacağını öngören Marksizm'den mülhem bir kalkınma kuramı.

Barışı koruma Bir devletin içinde ya da devletler arasında çatışmayı önlemek ya da barışı korumak için hafif silahlı, tarafsız askerlerin konuşlandırılması. Pek çok barışı koruma operasyonu BM gözetiminde yürütülür, ama BM dışında hareket eden bir grup devlet ya da bölgesel bir örgüt tarafından da yürütülebilir.

Bretton Woods Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ve Dünya Bankası'nın kurulduğu 1944'teki bir konferansa ev sahipliği yapan, New Hampshire'daki sayfiye beldesi.

Caydırıcılık Potansiyel bir saldırıya tehdit ya da korku yoluyla yıldırma stratejisi.

Çevreleme Potansiyel bir saldırganın coğrafi olarak nüfuzunu artırmasını önlemeyi amaçlayan bir dış politika. Çevreleme Soğuk Savaş sırasında Sovyet komünizmine karşı Amerikan dış politikasının temel taşıydı.

Çok kutuplu Üç ya da daha fazla devletin ya da ittifakın dünya politikasına egemen olduğu bir uluslararası sistemin yapısı. Pek çok akademisyen 19. yüzyıl Avrupa'sını çok kutuplu olarak betimler.

Devlet ahlakçılığı Uluslararası ahlakın her zaman uyulmasa bile bazı kurallara göre oynayan bir egemen devletler toplumuna bağlı olarak belirlendiği, devlet sınırları içindeki ahlaki yükümlülüklerin sınırlar ötesi yükümlülüklerden çok daha büyük olduğu görüşü.

Duyarlılık Karşılıklı bağımlılığın etkilerinin derecesi ve hızı. Bir sistemin bir yerinde meydana gelen bir değişimin bir başka yerinde hangi hızla değişime yol açtığını betimler.

Dünya Bankası İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kalkınmakta olan ülkelere borç para vermek, teknik destek sağlamak ve politika önerilerinde bulunmak üzere oluşturulan kuruluş. Bkz. *Bretton Woods*.

Egemenlik Mutlak bir hükmetme hakkı.

GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) 1947'de başlayan, 1994'te yerini WTO'ya (Dünya Ticaret Örgütü) bırakan gümrük tarifeleri ve ticaret konulu uluslararası bir anlaşma.

Güç Genelde, birinin amaçlarına ya da hedeflerine erişme becerisi; daha spesifik olarak, birinin istediği sonuçları elde etmek için başkalarını etkileme becerisi. Daha sınırlı bir tanımda, Robert Dahl gücü "başkalarına aksi takdirde yapmayacakları şeyleri yaptırma becerisi" olarak tanımlar.

Güç dengesi (1) Verili bir zamanda uluslararası sistemdeki güç dağılımını, (2) bir başka devletin güç üstünlüğü elde etmesini önlemek için bir ya da bir grup devletle ittifak kurma politikasını, (3) devletlerin anarşi koşullarda nasıl davrandıklarına ilişkin realist bir ku-

ramı ya da (4) 19. yüzyıldaki çok kutuplu Avrupa sistemini betimlemek için yaygın biçimde kullanılan bir terim.

Haklı savaş öğretisi Güce başvurma ve savaşta güç kullanımının ahlaki ilkelerini tanımlayan, kökleri eski Roma'ya ve erken dönem Hristiyan kilisesine dayanan entelektüel bir gelenek. Aziz Augustinus ve Aquino'lu Thomas bu gelenek içinde yer alan tarihsel kişiliklerdir; Michael Walzer ünlü bir modern haklı savaş kuramcısıdır. Bkz. *Jus ad bellum* ve *Jus in bello*.

Halk Tipik olarak, bir dili ve inanç sistemini paylaşan, ortak bir kültür, gelenek ve akrabalık duygusunun (ama mutlaka kanın, ırkın ya da siyasi bağların değil) birleştirdiği bir insan grubu. Bir anayurt duygusuna ve ortak bir siyasi kimliğe sahip halklara *ulus* denir.

Hegemonya Bir devletler sistemi içinde kontrolü elde tutma becerisi. Sık sık, ABD'nin bugün askeri hegemonya uyguladığı söylenir.

Hükümetler ötesi ilişkiler Ulusal hükümetlerin alt birimleri arasındaki ilişkiler.

Hükümetlerarası örgütler Üyeleri egemen devletler olan örgütler. Birleşmiş Milletler, IMF ve Dünya Bankası hükümetlerarası örgütlerin örnekleridir. Yaygın biçimde *Uluslararası kuruluşlar* olarak anılırlar.

IMF (Uluslararası Para Fonu) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, öncelikle gelişmekte olan ülkelere borç para vermek, para birimlerine istikrar kazandırmaya yardımcı olmak ya da ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için kurulan uluslararası bir kuruluş. Bkz. *Bretton Woods*.

İki kutuplu İki devletin ya da devletler ittifakının dünya politikasına hâkim olduğu bir uluslararası sistemin yapısı. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş bölünmesine sık sık iki kutuplu bir sistem olarak atıfta bulunulur.

İstikrar Bkz. *Kriz istikrarı* ve *Sistem istikrarı*.

İttifaklar Egemen devletler arasında, genellikle karşılıklı güvenliği sağlamak için yapılan resmi ya da gayri resmi anlaşmalar.

Jeopolitik Bir devletin yerini, yakınlığını ve gücünü o devletin davranışının temel nedenlerinden biri olarak gören bir uluslararası politika kuramı.

Jus ad bellum Haklı savaş öğretisinin, devletlerin ahlaken savaşa başvurabileceği koşulları belirleyen kısmı, Geleneksel olarak, haklı neden, adil niyet, meşru otorite, son çare ve makul bir başarı şansı koşullarını kapsar. Latince “savaşa girmenin haklılığı”.

Jus in bello Haklı savaş öğretisinin, savaşların ahlaki biçimde yapılma yöntemlerini belirleyen kısmı. Geleneksel olarak, savaş yasalarına uymayı, kullanılan güç ile amaçlanan hedef arasında orantısallığı korumayı ve sivil halkın dokunulmazlığı ilkesine uymayı kapsar. Latince “savaşta adalet”.

Kaderini tayin Bir halkın kendi siyasi yazgısına karar verme hakkı.

Karşılıklı bağımlılık Ülkeler ya da başka aktörler arasında karşılıklı etkilerle ayırt edilen durumlar.

Karşılıklı ekonomik bağımlılık Ülkeler ya da farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı ekonomik etkilerle ayırt edilen durumlar.

Konstrüktivizm Aktörlerin kimliklerinin, çıkarlarının ve eylemlerinin biçimlenmesinde fikirlerin, normların, kültürlerin ve toplumsal yapıların önemini vurgulayan analitik bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı. John Ruggie, Alexander Wendt ve Peter Katzenstein konstrüktivist olarak kabul edilirler.

Korunmasızlık Bir karşılıklı bağımlılık sisteminin yapısını değiştirmenin görece maliyeti. Oyunun kurallarından kaçmanın ya da bunları değiştirmenin maliyeti olarak da düşünülebilir.

Kozmopolitizm Dünya işlerinde egemen devletlerin değil bireylerin geçerli ahlaki birimler olduğu ve insan hakları gibi ahlaki ilkelere kültürle özel değil evrensel olduğu görüşü. Charles Beitz önde gelen bir kozmopolit kuramcıdır.

Kriz istikrarı Uluslararası bir kriz sırasında liderlerin savaşa doğru tirmanacağını hissettikleri baskının bir ölçüsü.

Küba füze krizi Küba’ya Sovyet nükleer füzelerinin konuşlandırılması nedeniyle ABD ile Sovyetler Birliği arasında Ekim 1962’de yaşanan bunalım. Kriz, kısmen ABD’nin Türkiye’de kurulu benzer füzeleri sökmeyi kabul ettiği gizli bir anlaşma karşılığında Sovyetlerin füzelerini kaldırmasıyla çözüldü.

Küresel Kamu Malları Rekabet içermeyen ve dışlayıcılığın mümkün olmadığı mallara gönderme yapan, ekonomideki kamu malları.

rı kavramının genişletilmiş biçimi. Bu mallara örnek olarak, bilgi ve istikrarlı bir iklim verilebilir.

Küreselleşme En geniş anlamıyla dünya çapındaki karşılıklı bağımlılık ağlarını betimlemek için kullanılan terim. Ekonomik, kültürel, askeri ve siyasi küreselleşmeyi içeren pek çok boyutu vardır. Yeni bir olgu değildir –geçmiş en azından İpek Yolu’na kadar uzanır– ama bilgi devrimi nedeniyle çağdaş biçimi öncekilerden daha “yoğun ve hızlı”dır.

Liberalizm Devletlerin, aralarındaki etkileşimin bağlamını belirleyen küresel bir toplumun parçası olarak faaliyette bulunduklarını söyleyen ve dış politikanın iç kaynaklarına vurgu yapan analitik bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı. Klasik liberalizmin entelektüel kökleri Immanuel Kant, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill’in yazılarında bulunur. Richard Rosecrane bir liberal olarak kabul edilir.

Marksizm Karl Marx ve Friedrich Engels’in yapıtlarından esinlenen, iktisadi sınıfları birincil aktörler olarak gören ve dünya işlerindeki örüntüleri ve olayları sınıflar arasındaki etkileşimle açıklayan analitik bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı. Immanuel Wallerstein önde gelen bir Marksist uluslararası ilişkiler kuramcısıdır.

Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda ortak güvenliği sağlamaya çalışan uluslararası bir örgüt. Başlıca savunucusu olan Woodrow Wilson savaşın sonunda açıkladığı On Dört Madde’de cemiyetin kurulması çağrısında bulundu. Cemiyet aczinden ötürü İkinci Dünya Savaşı’na yol açan saldırganlıkları önlemeyi başaramadı.

Milliyetçilik Ulusal kimliğin yüceltilmesi ya da öne çıkarılması; siyasi ifadesini yaygın olarak kaderini tayin hakkı ya da özyönetim talebinde bulur. Bkz. *Ulus, Kaderini tayin ve Özyönetim*.

Müdahale Egemen bir devletin işlerini etkileyen dış eylemler. Bu terim en sık, bir ya da daha çok devletin bir başka devletin işlerine zorla karışmasına gönderme yapmak için kullanılır.

NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ABD, Kanada ve Meksika arasında 1994’te imzalanan, Kuzey Amerika’da bir serbest ticaret bölgesi kuran anlaşma.

Neoliberalizm Devletlerin eylemlerinin karşılıklı ekonomik bağımlılık ve uluslararası kuruluşlar tarafından kısıtlandığını savunan ana-

litik bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı. Robert Keohane bir neoliberal olarak kabul edilir. Bkz. *Karşılıklı bağımlılık ve Uluslararası kuruluşlar*.

Neorealizm Devletlerin eylemlerinin öncelikle uluslararası sistemdeki güç dağılımıyla kısıtlandığını savunan, doğa bilimlerinin nesnelliğinden ve kesinliğinden esinlenen, analitik bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı. Kenneth Waltz ve John Mearsheimer tanınmış neo-realistlerdir.

Nükleer caydırıcılık Soğuk Savaş sırasında hem ABD hem de Sovyetler Birliği tarafından, imha tehdidiyle birbirini kışkırtıcı eylemlerden caydırmak için kullanılan strateji. Bkz. *Caydırıcılık*.

On Dört Madde Woodrow Wilson'ın Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda bir düzenleme gerçekleştirmek için hazırladığı plan. En önemli maddeleri arasında, ortak güvenliği koruyacak uluslararası bir örgüt kurma çağrısı yer alıyordu. Bkz. *Milletler Cemiyeti*.

OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) Dünyanın en büyük petrol üreticisi ülkelerinin oluşturduğu, üye ülkelerin petrol üretim ve fiyatlandırma politikaları arasında eşgüdüm sağlamaya çalışan örgüt.

Ortak güvenlik Bir grup devletin saldırıyı önlemek ya da saldırıya karşılık vermek için kurumsal bir çerçeve ve yasal mekanizmalar üzerinde anlaştıkları bir barış koruma yöntemi. Kore Savaşı (1950-1953) ve Basra Körfezi Savaşı (1991) Birleşmiş Milletler gözetiminde gerçekleşen iki ortak güvenlik eylemi örneğidir.

Ortamsal amaçlar Toprak gibi sahiplenmecî somut amaçların tersine, demokrasi ya da insan hakları gibi soyut amaçlar.

Otuz Yıl Savaşı 1618-1648 arasında Avrupa'da yaşanan, uluslararası, dinsel ve hanedanlar arası çatışmaların körüklediği bir dizi savaş.

Oyun kuramı Rasyonel aktörlerin stratejik etkileşim durumlarında nasıl davranacaklarının analizi.

Özyönetim Bir halkın kendini yönetme hakkı.

Peloponnesos Savaşı Atina ile Sparta arasında M.Ö. 431'den M.Ö. 401'e kadar süren, Atina'nın yenilmesi ve Atina demokrasisinin Altın Çağının sona ermesiyle sonuçlanan çatışma. Bkz. *Thukydides*.

Realizm Başlıca aktörlerin devletler, temel sorunların savaş ve güç kullanımı olduğu analitik bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı. Thukydides, Otto von Bismarck, E. H. Carr, Hans Morgenthau ve Henry Kissinger hep realistler olarak kabul edilir.

Roma Antlaşması Avrupa'nın bütünleşmesine temel oluşturan, ilk olarak Avrupa Ortak Pazarı'nın, nihayet Avrupa Birliği'nin ve ortak para birimi avronun oluşturulmasının yolunu açan 1957 tarihli antlaşma.

Sanal tarih Bir şey farklı olsaydı meydana gelecek olanı (şayet olsaydı hipotezi) fiilen olandan çıkarsayan özel bir şayet olsaydı analizi tarzı.

Sert güç Zorlama ya da rüşvet yoluyla arzulanan sonuçları elde etme becerisi.

Simetri Güç kapasiteleri görece dengeli devletlerin ya da aktörlerin karşı karşıya geldiği durumlar. ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki yaklaşık nükleer denge nedeniyle, Soğuk Savaş'ın ikinci yarısı yaygın olarak simetrik bir çatışma olarak görülür.

Sistem Düzenli bir biçimde etkileşen, birbirleriyle bağlantılı birimler kümesi. Uluslararası sistem, birimleri uluslararası *aktörler* olan –halen bu aktörlerin en önemlileri egemen devletlerdir– ve etkileşim süreçleri diplomasi, müzakere, ticaret ve savaş gibi unsurları içeren özel bir sistemdir.

Sistem istikrarı Genel olarak, bir sistemin çökmeden ya da düzensizleşmeden şokları sindirebilme becerisinin bir ölçüsü; spesifik olarak, uluslararası sistemin savaşa yatkınlığının bir ölçüsü.

Soğuk Savaş ABD ile Sovyetler Birliği arasında, kabaca İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasına kadar süren kamplaşma. Dünyanın dört bir yanında iki taraf adına vekalet savaşlarına girilse de, ABD ve Sovyet birliklerinin doğrudan muharebeye girmemesi, bu çatışmayı “sıcak” değil, “soğuk” bir savaş haline getirdi.

STK'lar (sivil toplum kuruluşları) En geniş tanımıyla, bir devletin ya da çokuluslu şirketin çıkarları dışındaki çıkarları temsil eden örgütler. Terim çoğunlukla uluslarötesi ya da uluslararası gruplara gönderme yapar. Ünlü STK'lar arasında Katolik Kilisesi, Greenpeace ve Uluslararası Kızılhaç sayılabilir.

Şayet olsaydı hipotezleri Olgularda dikkatle seçilmiş bir değişiklik farklı durumlar hayal etmeye dayanan düşünce alıştırmaları. Genellikle “şayet” sorularıyla ifade edilir ve nedensel ilişkileri irdelemek için uluslararası ilişkilerde senaryoların analizinde kullanılırlar.

Şüpheciler Şüpheciler, hak ve ödevleri onaylayan bir uluslararası topluluk olmadığı için ahlaki kategorilerin uluslararası ilişkiler tartışmalarında yeri olmadığına inanırlar.

Tek kutuplu Bir devletin ağırlıklı güç uyguladığı bir uluslararası sistemin yapısı. Bazı analizciler şu anki askeri güç yapısını ABD’nin egemen olduğu tek kutuplu bir sistem olarak betimler.

Thukydides Bilinen ilk tarih ve uluslararası ilişkiler çalışmalarından biri olan, Atina ile Sparta arasındaki Peloponnesos Savaşı’nın tarihini anlatan *Peloponnesos Savaşı’nın Tarihi* adlı kitabın yazarı Atinalı komutan. Thukydides tarihin babası olarak kabul edilir.

Tutuklunun İkilemi Her biri kendi rasyonel çıkarını kollamaya çalışan iki bağımsız karar vericinin, birbiriyle işbirliği yapmamayı (yani döneklik etmeyi) seçeceği ve bu şekilde, işbirliği yapmayı seçmiş olsalardı elde edecekleri sonuçtan daha kötüsünü elde edecekleri klasik bir stratejik etkileşim. Tutuklunun İkilemi’nde en iyi olması sonuç diğeri işbirliği yaparken döneklik etmek olduğundan, işbirliğine dayanmayan sonuç, güvenmeyi becerememelerinin bir fonksiyonudur. Bkz. *Oyun kuramı*.

Ulus Belli bir ortak dil, kültür, din, tarih, mitoloji, kimlik ya da kader duygusu bileşimini paylaşan, yanı sıra belirli bir toprağa güçlü bağları olan ve çoğunlukla siyasi özerklik özlemi taşıyan bir insan grubu. Tüm uluslar birer halktır (bkz. *Halk*). Kafa karıştırıcı bir biçimde, “ulus” sözcüğü sık sık “devlet” anlamında kullanılır (bkz. *Devlet*).

Ulus devlet Etnik olarak homojen bir devlet; yani vatandaşlarının tamamı ya da neredeyse tamamı tek bir ulusun mensuplarından oluşan bir devlet. Hem betimsel anlamda (örn. Kore, Japonya ve diğer etnik olarak homojen devletler için) hem de belirleyici anlamda (yani, her ulusun kendine ait bir devleti olması gerektiğini söyleyen –uygulamada gerçekleştirilmesi imkânsız– felsefi bir ideal olarak) kullanılır.

Ulusal çıkar Bir devletin uluslararası sistemdeki amaçlarına ilişkin algıları. Realistlerin, liberallerin ve konstrüktivistlerin hepsinin, devletlerin ulusal çıkarlarını nasıl formüle ettiklerine dair farklı açıklamaları vardır.

Uluslararası hukuk Devletlerin davranışlarını düzenleyen anlaşmaların ve kabul gören geleneksel uygulamaların oluşturduğu kolektif bütün. Uluslararası hukuk uluslararası bir bağlamda eylemde bulunan bireylere de uygulanabilir.

Uluslararası kuruluşlar Bkz. *Hükümetlerarası kuruluşlar*.

Uluslararası sistem Bkz. *Sistem*

Uluslararası STK'lar STK'ların uluslararası meselelere odaklanan alt kümesi. Bkz. *STK'lar*.

Uluslararası toplum Uluslararası sistemi kavramsallaştırmanın bir yolu; uluslararası hukuka, normlara ve kurallara (protokol ve görgü kuralları dahil), yanı sıra devletlerin haklarına ve yükümlülüklerine vurgu yapar. Konstrüktivistler ve Uluslararası İlişkiler kuramının "İngiliz Okulu"ndan Britanyalı akademisyenler (bazıları klasik realistlerdir) genellikle uluslararası sistem yerine uluslararası toplumdan söz etmeyi yeğlerler. Neorealistler ise tersini yeğlerler.

Uluslararası aktör Uluslararası sınırların ötesinde hareket eden herhangi bir devlet dışı aktör. Bkz. *Aktör*.

Utrecht Antlaşması İspanyol Veraset Savaşı'na son veren ve Kuzey Amerika'da hem Britanyalıları hem de Fransızlara ait varlıkların meşruiyetini saptayan 1713 tarihli antlaşma.

Vienna Kongresi Napoléon Savaşları'na noktayı koyan ve 19. yüzyıl Avrupa uluslararası sisteminin genel çerçevesini saptayan 1815 tarihli anlaşma.

Westphalia Barışı Otuz Yıl Savaşı'na resmen son veren ve egemen devleti uluslararası sistemde başlıca örgütlenme ilkesi olarak saptayan 1648 tarihli antlaşmalar.

WTO (Dünya Ticaret Örgütü) 1994'te, üye ülkeler arasında ticareti ve gümrük tarifelerini düzenlemek üzere kurulan uluslararası bir örgüt. Bkz. *GATT*.

Yapı Bir *sistem* içinde birimlerin konfigürasyonu. Yapılar birimlerin nasıl ilişkilendiğini tanımlar. Realistler güç dağılımını uluslar-

arası sistemin en önemli yapısal özelliği olarak görür; konstrüktivistler uluslararası sistemin toplumsal boyutları (örn. normlar, kurallar ve kimlik ilişkileri) üzerinde durur.

Yatıştırma Genellikle, çatışmayı engelleme çabasıyla, iddiacı bir gücün taleplerini karşılama eylemi ya da politikası; daha spesifik olarak, iki dünya savaşı arası dönemde Britanya politikasına atıfta bulunurken, Almanya'nın meşru şikâyetlerini giderme politikası.

Yumuşak güç Zorlama ya da rüşvet yerine cezbetme ya da ikna yoluyla arzulanan sonuçları elde etme becerisi.

DİZİN

11 Eylül 2001 terörist saldırıları 38, 59, 70,
96, 97, 314-316, 395, 396, 412, 413, 415,
428, 430, 439
1870 Savaşı 122, 158
1984 386, 431

Abbas, Mahmud 308, 309, 321

ABD 6, 7, 10, 15, 17, 31, 34, 38-43, 49, 53,
59, 60, 67, 70, 85, 89, 92, 94, 95, 99, 108,
110, 114, 121, 141, 155, 163, 167, 172,
176, 182, 196-201, 203, 204, 207-210,
212, 213, 220, 221, 230-233, 240-244,
247, 248, 250-254, 261, 263-266, 272,
275, 282-284, 302, 304, 307, 308, 310,
311, 313, 315, 318-322, 329, 330, 336-
339, 343-345, 348, 352, 354-357, 361,
362, 366-368, 370-372, 374-379, 383,
384, 389-391, 395, 396, 398-404, 406,
407, 409, 411, 412-416, 427, 432-436,
440, 442-444, 446-449, 451-456, 462,
467, 469-471, 474

Basra Körfezi Savaşı ve 17, 57, 236, 319
Birinci Dünya Savaşı ve 113, 141, 149,
150, 173

Çin ve 19, 117, 205, 261, 265, 332-335,
368, 369

ekonomik büyüme 356, 357, 359, 364,
365, 367

Irak Savaşı ve 273, 274, 285, 321, 324

Irak ve 296, 313-316, 456, 458
ilerici hareketler 384

İran ve 296, 322-325, 360
izolasyonizm ve 173, 181

Japonya'yla ekonomik ilişkileri 18, 181,
359, 369, 432, 433

Japonya'yla ilişkileri 86, 126, 158, 171,
177-179, 181, 183

Milletler Cemiyeti ve 154, 155, 176,
192, 195, 201, 205, 268, 270, 273, 275,
292, 305

Soğuk Savaş ve 29, 65, 66, 98, 189-195,
212, 222-225, 228, 239, 244, 245, 246,
344, 472, 473

Vietnam ve 69, 74, 125, 213-220, 235,
236, 239, 245, 250-252, 282, 286, 435
yeni dünya düzeni ve 420, 421, 451, 452

ABD 21. Yüzyıl Ulusal Güvenlik Komisyonu
396

Acheson, Dean 178, 187, 204, 205, 221, 255
Ackerloff, George 409

adalet 5, 6, 37-39, 209, 210, 229, 258, 280,
284, 291, 421, 423, 459, 470

dağıtımsal 42

düzen ve 5, 35, 40, 43, 281, 463

kozmopolitlerin görüşü 41, 42, 284

Afganistan 2, 52, 54, 93, 276, 277, 326, 349,
413

Amerika ve 18, 70, 282, 315, 322, 415,
425, 426, 437

Sovyet işgali 17, 40-42, 223, 227, 235,
236, 239, 240, 245, 252, 253, 283, 285,
311, 319

Taliban 70, 282, 317, 415, 438, 440

Afyon Savaşları 159

ağ etkileri 346, 389

ahlak *ayrıca bkz.* etik 11, 18, 19, 31-33, 54,
58, 60, 67, 151, 155, 203, 244-247, 267,
280, 283-285, 287, 289, 438, 468-470,
474

genel bakış 11, 31-33

görüşleri 35-44

AIDS 2, 8, 15, 344, 347, 362, 395, 444

aktörler *ayrıca bkz.* devletler (ülkeler) 13, 44,
48, 54, 55, 68, 70, 80, 351, 354, 367, 395,
407, 436, 455, 467, 470, 473

devlet dışı 2, 3, 14, 15, 18, 19, 62, 247,
317, 387, 388, 390, 416, 424, 431, 439,
453, 461, 464

işlevi 467

uluslararası 2, 18, 53, 345, 367, 369, 381,
387, 399-403, 412, 417, 421, 423, 440,
442, 473

Allende, Salvador 252, 282

Almanya *ayrıca bkz.* Hitler, Adolf 6, 11, 14-
16, 68, 73, 79, 89, 105, 114-118, 123-
125, 131-133, 138, 141-143, 145, 161,